

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Jātakapāliyā saṁvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosatherena katā

JĀTAKATṬHAKATHĀ

(Pañcama bhāgo)

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1959

© Buddhasāsanasamiti

Aṭṭhakathā Series 40

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ည ṇa
ဋ ta	ဌ tha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa တ ha ဠ ḷa ၵ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

-၁ ၵ = ā ၵ = i ၵ = ī ၵ - ၵ = u ၵ - ၵ = ū - = e -၁ ၵ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခု khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ဃ န္ဂha	ဏ န္ဓha	ဈ သ္ဃa	ဠ ပာ	ဣ လာ
ကွ kka	ဣ င္ဂa	ဣ န္ဓa	ဣ သ္ဃa	ဣ ပာ	ဣ လာ
ကျ kya	ဣ င္ဂha	ဣ န္ဓa	ဣ န္ဓa	ဣ ဗ္ဃa	ဣ လာ
ကြ kri	ဣ ဣa	ဣ န္ဓa	ဣ န္ဓa	ဣ ဗ္ဃa	ဣ ဖာ
ကလ kla	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓha	ဣ ဗာ	ဣ တာ
ကွ kva	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ချ khya	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ခွ khva	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ဂွ gga	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ဣွ ggha	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ဂျ gya	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ဂြ gra	ဣ တာ	ဣ သာ	ဣ ပာ	ဣ မာ	ဣ တာ
ကံ ṅka	ဣ တာ	ဣ သာ	ဣ ပာ	ဣ မာ	ဣ တာ
နံ ṅkha	ဣ တာ	ဣ သာ	ဣ ပာ	ဣ မာ	ဣ တာ
ဝံ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Jātakatṭhakathā

Pañcamabhāga

Mātikā

Piṭṭhaṅka

16. Timsanipāta

1. Kimchandajātakavaṇṇanā (511)	1
2. Kumbhajātakavaṇṇanā (512)	12
3. Jayaddisajātakavaṇṇanā (513)	22
4. Chaddantajātakavaṇṇanā (514)	37
5. Sambhavajātakavaṇṇanā (515)	58
6. Mahākapijātakavaṇṇanā (516)	69
7. Dakarakkhasajātakavaṇṇanā (517)	78
8. Paṇḍaranāgarājjātakavaṇṇanā (518)	78
9. Sambulājātakavaṇṇanā (519)	92
10. Gandhatindukajātakavaṇṇanā (520)	103
Uddānagāthā	113

17. Cattālisnipāta

1. Tesakuṇajātakavaṇṇanā (521)	114
2. Sarabhaṅgajātakavaṇṇanā (522)	133
3. Alambusājātakavaṇṇanā (523)	161
4. Saṅkhapālajātakavaṇṇanā (524)	172
5. Cūlasutasomajātakavaṇṇanā (525)	189
Uddānagāthā	202

Mātikā

Piṭṭhaṅka

18. Paṇṇāsanipāta

1. Niḷinikājātakavaṇṇanā (526)	203
2. Ummādantiājātakavaṇṇanā (527)	220
3. Mahābodhijātakavaṇṇanā (528)	240
Uddānagāthā	260

19. Saṭṭhinipāta

1. Soṇakajātakavaṇṇanā (529)	261
2. Saṃkiccajātakavaṇṇanā (530)	278
Uddānagāthā	296

20. Sattatinipāta

1. Kusajātakavaṇṇanā (531)	297
2. Soṇanandajātakavaṇṇanā (532)	331
Uddānagāthā	354

21. Asītinipāta

1. Cūlahamsajātakavaṇṇanā (533)	355
2. Mahāhamsajātakavaṇṇanā (534)	377
3. Sudhābhojanajātakavaṇṇanā (535)	407
4. Kuṇāljātakavaṇṇanā (536)	440
5. Mahāsutasomajātakavaṇṇanā (537)	495
Uddānagāthā	553

Jātakatṭhakathāya pañcamabhāge mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Jātakatṭhakathā

(Pañcama bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

16. Timsanipāta

1. Kimchandaajātakavaṇṇanā (511)

Kim chando kimadhippāyoti idaṃ Satthā Jetavane viharanto uposathakammaṃ ārabha kathesi. Ekadivasañhi Satthā bahū upāsake ca upāsikāyo ca uposathike dhammassavanatthāya āgantvā dhammasabhāyaṃ nisinne “uposathikāttha upāsakā”ti pucchitvā “āma bhante”ti vutte “sādhu vo kataṃ uposathaṃ karontehi, porāṇakā upaḍḍhūposathakammasa nissandena mahantaṃ yasaṃ paṭilabhiṃsū”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brāhmadatto dhammena rajjaṃ kārento saddho ahosi dānasīla-uposathakammesu appamatto. So sesepi amaccādayo dānādīsu samādapesi. Purohito panassa parapiṭṭhimaṃsiko lañjakhādako kūṭavinicchayiko ahosi. Rājā uposathadivase amaccādayo pakkosāpetvā “uposathikā hothā”ti āha. Purohito uposathaṃ na samādiyi. Atha naṃ divā lañjaṃ gahetvā kūṭaḍḍaṃ katvā upaṭṭhānaṃ āgataṃ rājā “tumhe uposathikā”ti amacce pucchanto “tvampi ācariya uposathiko”ti pucchi. So “āmā”ti

musāvādaṃ katvā pāsādā otari. Atha naṃ eko amacco “nanu tumhe na uposathikā”ti codesi. So āha “ahaṃ velāyameva bhuñjīm, gehaṃ pana gantvā mukhaṃ vikkhāletvā uposathaṃ adhiṭṭhāya sāyaṃ na bhuñjissāmi, rattim sīlaṃ rakkhissāmi, evaṃ me upaḍḍhūposathakammaṃ bhavissatī”ti. Sādhu ācariyāti. So gehaṃ gantvā tathā akāsi. Punekadivasam tasmim vinicchaye nisinne aññatarā sīlavatī itthi aḍḍam karontī gharam gantum alabhamānā “uposathakammaṃ nātikkamissāmī”ti upakaṭṭhe kāle mukhaṃ vikkhāletum ārabhi. Tasmim khaṇe brāhmaṇassa supakkānaṃ ambaphalānaṃ ambapiṇḍi āhariyittha. So tassā uposathikabhāvaṃ ñatvā “imāni khādītva uposathikā hohī”ti adāsi. Sā tathā akāsi. Ettakam brāhmaṇassa kammaṃ.

So aparabhāge kālam katvā Himavantapadese Kosikigaṅgāya tīre tiyojanike Ambavane ramaṇīye bhūmibhāge sobhaggappatte kanakavimāne alaṅkatasirisayane suttappabuddho viya nibbatti alaṅkatapaṭiyatto uttamarūpadharo soḷasasahassadevakaññāparivāro. So rattiññeva taṃ srisampattim anubhoti. Vemānikapetabhāvena hissa kamma sarikkhako vipāko ahosi, tasmā aruṇe uggacchante Ambavanaṃ pavisati, pavitṭhakkhaṇeyevassa dibbatabhāvo antaradhāyati, asītihatthatalakkhandhappamaṇo attabhāvo nibbattati, sakalasarīraṃ jhāyati, supupphitakim suko viya hoti. Dvīsu hatthesu ekekāva aṅguli, tattha mahākuddālappamaṇā nakhā honti. Tehi nakhehi attano piṭṭhimaṃsaṃ phāletvā uppāṭetvā¹ khādanto vedanāpatta mahāraṃsaṃ ravanto dukkhaṃ anubhoti. Sūriye atthaṅgate taṃ sarīraṃ antaradhāyati, dibbasarīraṃ nibbattati, alaṅkatapaṭiyattā dibbanāṭakitthiyo nānātūriyāni gahetvā parivārenti. So mahāsampattim anubhavanto ramaṇīye ambavane dibbapāsādaṃ abhiruhati. Iti so uposathikāya itthiyā ambaphaladānassa nissandena tiyojanikaṃ Ambavanaṃ paṭilabhati, laṅgaṃ gahetvā kūṭaḍḍakaraṇanissandena pana piṭṭhimaṃsaṃ uppāṭetvā khādati, upaḍḍhūposathassa nissandena rattim sampattim anubhoti, soḷasasahassanāṭakitthi parivuto paricāresi.

1. Uddharitvā (Sī, Syā, I)

Tasmiṃ kāle Bārāṇasirājā kāmesu dosaṃ disvā isipabbajjāṃ pabbajitvā adhogaṅgāya ramaṇīye bhūmipadese paṇṇasālaṃ kāretvā uñchācariyāya yāpento vihāsi. Athekadivasāṃ tamhā Ambavanā mahāghaṭappamāṇaṃ ambapakkāṃ Gaṅgāya pativā sotena vuyhamānaṃ tassa tāpasassa paribhogatitthābhimukhaṃ agamāsi. So mukhaṃ dhovanto taṃ majjhe nadiyā āgacchantaṃ disvā udakaṃ taranto gantvā ādāya assamapadaṃ āharitvā agyāgāre ṭhapetvā satthakena phāletvā yāpanamattaṃ khāditvā sesaṃ kadalipaṇṇehi paṭicchadetvā punappunaṃ divase divase yāva parikkhaya khādi. Tasmiṃ pana khīṇe aññaṃ phalāphalaṃ khādituṃ nāsakkhi, rasataṇhāya bajjhivā “tameva ambapakkāṃ khādissāmi”ti nadītiraṃ gantvā nadiṃ olokento “ambaṃ alabhitvā na uṭṭhahissāmi”ti sannitṭhānaṃ katvā nisīdi. So tattha nirāhāro ekampi divasaṃ; dvepi; tīṇi, catu, pañca, cha divasāni vātātapena parisussanto ambaṃ olokento nisīdi. Atha sattame divase nadīdevatā¹ āvajjamānā taṃ kāraṇaṃ ṇatvā “ayaṃ tāpaso taṇhāvasiko hutvā sattāhaṃ nirāhāro Gaṅgaṃ olokento nisīdi, imassa ambapakkāṃ adātuṃ na yuttaṃ, alabhanto marissati, dassāmi tassā”ti āgantvā Gaṅgāya upari ākāse ṭhatvā tena saddhiṃ sallapantī paṭhamaṃ gāthamāha—

1. “Kiṃ chando kimadhippāyo, eko sammasi ghammani.
Kiṃ patthayāno kiṃ esaṃ, kena atthena brāhmaṇā”ti.

Tattha **chandoti** ajjhāsayo. **Adhippāyoti** cittaṃ. **Sammāsīti** acchasi. **Ghammanīti** gimhe. **Esanti** esanto. **Brāhmaṇāti** pabbajitattā tāpasaṃ ālapati. Idaṃ vuttaṃ hoti—brāhmaṇa tvam kiṃ adhippāyo kiṃ cintento kiṃ patthento kiṃ gavesanto kenatthena imasmiṃ Gaṅgātīre Gaṅgaṃ olokento nisinnoti.

Taṃ sutvā tāpaso nava² gāthā abhāsi—

2. “Yathā mahā vāridharo, kumbho supariṇāhavā.
Tathūpamaṃ ambapakkāṃ, vaṇṇagandharasuttamaṃ.

1. Nadīrakkhadevatā (Ka)

2. Dasa (Syā)

3. Taṃ vuyhamānaṃ sotena, disvānā'malamajjhime.
Pāṇībhi naṃ gahetvāna, agyāyatanamāharim.
4. Tato kadalipattesu, nikkhipitvā sayam aham.
Satthena naṃ vikappetvā, khuppipāsam ahāsi me.
5. Soham apetadaratho, byantībhūto dukhakkhamo.
Assādam nādhigacchāmi, phalesva'nñesu kesuci.
6. Sostevā nūna maraṇam, taṃ mamaṃ āvahissati.
Ambam ya'ssa phalam sādu, madhuraggam manoramam.
Yamuddharim vuyhamānam, udadhismā mahaṇṇave.
7. Akkhātam te mayā sabbam, yasmā upavasāmaham.
Rammam pati nisinnosmi, puthulomāyutā puthu.
8. Tvañca kho meva akkhāhi, attānamapalāyini.
Kā vā tvamasi kalyāṇi, kissa vā tvaṃ sumajjhime.
9. Ruppapaṭṭapalimaṭṭhīva, byagghīva girisānujā.
Yā santi nāriyo devesu, devānam paricārikā.
10. Yāca manussalokasmim, rūpenā'nvāgatitthiyo.
Rūpena te sadisī natthi, devesu gandhabbamanussaloke.
Puṭṭhāsi me cārupubbaṅgi, brūhi nāmañca bandhave"ti.

Tattha **vāridharo kumbhoti** udakaghaṭo. **Supariṇāhavāti** susaṇṭhāno. **Vaṇṇagandharasuttamanti** vaṇṇagandharasehi uttamam. **Disvānāti** disvā. **Amalamajjhimeti** nimmalamajjhe. Devataṃ ālapanto evamāha. **Pāṇībhīti** hatthehi. **Agyāyatanamāharinti** attano aggihutasālam āharim. **Vikappetvāti** vicchinditvā. “Vikantetvā”tipi pāṭho. “Khādin”ti pāṭhaseso. **Ahāsi meti** taṃ jivhagge ṭhapitamattameva satta rasaharaṇisahassāni¹ pharivā mama khudañca pipāsañca hari. **Apetadarathoti**

1. Satta rasaharaṇisatāni (I)

vigatakāyacittadaratho. Sudhābhojanam bhuttassa viya hi tassa sabbadaratham apahari. **Byantībhū**toti tassa ambapakkassa vigatanto jāto, parikkhīṇa-ambapakko hutvāti attho. **Dukhakkhamoti** dukkhena asātena kāyakkhamena ceva cittakkhamena ca samannāgato. Aññesu pana kadalipanasādīsu phalesu parittakampi assādam nādhigacchāmi, sabbāni me jivhāya ṭhapitamattāni tittakāneva sampajantīti dīpeti.

Sosetvāti nirāhāratāya sosetvā sukkhāpetvā. **Tam mamanti** tam mama. **Yassāti** yam assa, ahoṣīti attho. Idam vuttam hoti—yam phalam mama sādu¹ ahoṣi, yamaṇam gambhīre puthula-udakakkhandhasaṅkhāte mahaṇṇave vuyhamānam tato udadhismā uddharim, tam amam mama maraṇam āvahissatīti maññāmi, mayham tam alabhantassa jīvitam nappavattissatīti. **Upavasāmī**ti khuppipāsāhi upagato vasāmi. **Rammaṇ pati nisinnosmī**ti ramaṇīyam nadim pati aham nisinno. **Puthulomāyutā puthū**ti ayam nadī puthulomehi macchehi āyutā puthu vipulā, api nāma me ito sotthi bhavyeyyāti adhippāyo. **Apalāyinī**ti apalāyivā mama sammukhe² ṭhiteti tam devatam ālapati. “Apalāsini”tipi pāṭho, palāsarahite anavajjasarīreti attho. **Kissa vāti** kissa vā kāraṇā idhāgatāsīti pucchati.

Rūpapattapalimatthī vāti suṭṭhu parimajjitakaṇcanapattasadisī. **Byagghivāti** lilāvilāsenā taruṇabyagghapotikā viya. **Devānanti** channaṇam kāmāvacaradevānam. **Yā ca manussalokasminti** yā ca manussaloke. **Rūpenānvāgatitthiyoti** rūpena anvāgatā itthiyo natthīti attano sambhāvanāya evamāha. Tava rūpasadisāya nāma na bhavitabbanti hissa adhippāyo. **Gandhabbamanussaloketi** mūlagandhādīnissitesu gandhabbesu ca manussaloke ca. **Cārupubbaṅgī**ti cārunā pubbaṅgena ūrulakkaṇena samannāgate. **Nāmaṇca bandhaveti** attano nāmagottaṇca bandhave ca mayham akkhāhīti vadati.

Tato devadhītā aṭṭha gāthā abhāsi—

11. “Yam tvam pati nisinnosi, rammaṇ brāhmaṇa kosikim.
Sāham bhusālayāvutthā, varavārivahoghasā.

1. Sāduṇ (Sī, I), sātam (Ka)

2. Sammukham (Ka)

12. Nānādumagaṇākiṇṇā, bahukā girikandarā.
Mameva pamukhā honti, abhisandanti pāvuse.
13. Atho bahū vanatodā, nīlavārivahindharā.
Bahukā nāgavittodā, abhisandanti vārinā.
14. Tā ambajambulabujā, nīpā tālā cu'dumbarā.
Bahūni phalajātāni, āvahanti abhiṇhaso.
15. Yaṃ kiñci ubhato tīre, phalaṃ patati ambuni.
Asaṃsayam taṃ sotassa, phalaṃ hoti vasānugam.
16. Etadaññāya medhāvi, puthupañña suṇohi me.
Mā rocaya mabhisaṅgam, paṭisedha janādhipa.
17. Na vāhaṃ vaḍḍhavaṃ maññe, yaṃ tvaṃ raṭṭhābhivaḍḍhana.
Āceyyamāno rājisi, maraṇam abhikaṅkhasi.
18. Tassa jānanti pitaro, gandhabbā ca sadevakā.
Ye cāpi isayo loke, saññatattā tapassino.
Asaṃsayam tepi jānanti, paṭṭhabhūtā yasassino”ti.

Tattha **kosikinti** yaṃ tvaṃ brāhmaṇa rammaṃ kosikim gaṅgam pati nisinno. **Bhusālayāvutthāti** bhuse caṇḍasote ālayo yassa vimānassa, tasmim adhivatthā, gaṅgaṭṭhakavimānavāsiniṭi attho. **Varavārivahoghasāti** varavārivahena oghena samannāgatā. **Pamukhāti** tā vuttappakārā girikandarā maṃ pamukham¹ karonti, ahaṃ tesaṃ pāmokkhā homīti dasseti. **Abhisandantīti** sandanti pavattanti, tato tato āgantvā maṃ kosikigaṅgam pavisantīti attho. **Vanatodāti** na kevalam kandarāva, atha kho bahū vanatodā tamhā tamhā vanamhā udakānīpi maṃ bahūni pavisanti. **Nīlavārivahindharāti** maṇivaṇṇena nīlavārinā yutte udakakkhandhasaṅkhāte vahe dhārayantiyo. **Nāgavittodāti** nāgānam vittikārena² dhanasaṅkhātena vā³ udakena samannāgatā. **Vārināti** evarūpā hi bahū nadiyo maṃ vārināva abhisandanti pūrentīti dasseti.

1. Pamukhā (Ka)

3. Vanasaṅkhātena (Sī, I), vaṇṇasaṅkhātena (Syā)

2. Vittakarena (I)

Tāti tā nadiyo. **Āvahantīti** etāni ambādīni ākaḍḍhanti. Sabbāni hi etāni upayogatthe paccattavacanāni. Atha vā **tāti** upayogabahuvacanam.

Āvahantīti imāni ambādīni tā nadiyo āgacchanti¹, upagacchantīti attho, evam upagatāni pana mama sotaṃ pavisantīti adhippāyo. **Sotassāti** yaṃ ubhato tīre jātarukkhehi phalaṃ mama ambuni patati, sabbaṃ taṃ mama sotasseeva vasānugaṃ hoti. Natthettha saṃsayoti evam ambapakkassa nadīsotena āgamanakāraṇaṃ kathesi.

Medhāvi puthupaññāti ubhayaṃ ālapanameva. **Mā rocayāti** evam taṇhābhisaṅgaṃ mā rocaya. **Paṭisedhāti** paṭisedhehi nanti rājānaṃ ovadati. **Vaḍḍhavanti** paññāvaddhabhāvaṃ paṇḍitabhāvaṃ. **Raṭṭhābhivaḍḍhanāti** raṭṭhassa abhivaḍḍhana. **Āceyyamānoti** maṃsalohitehi āciyanto vaḍḍhanto, taruṇova hutvāti attho. **Rājisīti** taṃ ālapati. Idaṃ vuttaṃ hoti—yaṃ tvaṃ nirāhāratāya sussamāno taruṇova samāno ambalobhena maraṇaṃ abhikaṅkhasi, na ve ahaṃ tava imaṃ paṇḍitabhāvaṃ maññāmīti.

Tassāti yo puggalo taṇhāvasiko hoti, tassa taṇhāvasikabhāvaṃ “pitaro”ti saṅkhaṃ gatā brahmāno ca saddhiṃ kāmāvacaradevehi gandhabbā ca vuttappakārā dibbacakkhukā isayo ca asaṃsayam jānanti. Anacchariyañcetaṃ², yaṃ te iddhimanto jāneyyūṃ “asuko hi nāma taṇhāvasiko hotī”ti. Puna tesam bhāsamānānaṃ vacanaṃ sutvā yepi tesam paṭṭhabhūtā yasassino paricārakā, tepi jānanti. Pāpakammaṃ karontassa hi raho nāma natthīti tāpasassa saṃvegaṃ uppādentī evamāha.

Tato tāpaso catasso gāthā abhāsi—

19. “Evam viditvā vidū sabbadhammaṃ,
Viddhamsanaṃ cavanaṃ jīvitassa.
Na cīyatī tassa narassa pāpaṃ,
Sace na ceteti vadhāya tassa.

1. Ākaḍḍhanti (Syā, Ka)

2. Anucchaviyañcetaṃ (Ka)

20. Isipūgasamaññāte, evaṃ lokyā veditā sati.

Anariyaparisambhāse, pāpakammaṃ jigīsasi.

21. Sace ahaṃ marissāmi, tīre te puthusussoṇi.

Asaṃsayaṃ taṃ asiloko, mayi pete āgamissati.

22. Tasmā hi pāpakaṃ kammaṃ, rakkhasseva sumajjhime.

Mā taṃ sabbo jano pacchā, pakuṭṭhāyi mayi mate”ti.

Tattha **evaṃ veditvāti** yathā ahaṃ silāñca aniccatañca jānāmi, evaṃ jānitvā ṭhitassa. **Vidūti** viduno. **Sabbadhammanti** sabbaṃ sucaritadhammaṃ. Tividhaṃ hi sucaritaṃ idha sabbadhammoti adhippetam. **Viddhaṃsananti** bhaṅgaṃ. **Cavananti** cutim. **Jīvitassāti** āyuno. Idaṃ vuttaṃ hoti—evaṃ veditvā ṭhitassa paṇḍitassa sabbaṃ sucaritadhammaṃ jīvitassa ca aniccataṃ jānantassa evarūpassa narassa pāpaṃ na cīyati na vaḍḍhati. **Sace na ceteti vadhāya tassāti** tassa saṅkhaṃ gatassa parapuggalassa vadhāya na ceteti na pakappeti, neva parapuggalaṃ vadhāya ceteti, nāpi parasantakaṃ vināseti, ahañca kassaci vadhāya acetetvā kevalaṃ ambapakke āsaṅgaṃ katvā Gaṅgaṃ olokeno nisinno, tvaṃ mayhaṃ kiṃ nāma akusalaṃ passasīti.

Isipūgasamaññātetī isigaṇena suṭṭhu aññāte isīnaṃ sammate. **Evaṃ lokyāti** tvaṃ nāma pāpapavāhanena lokassa hitāti evaṃ veditā. **Satīti** sati sobhane uttameṭi ālapanametaṃ. **Anariyaparisambhāseti** “tassa jānanti pitaro”ti-ādikāya asundarāya paribhāsāya samannāgate. **Jigīsasīti** mayi pāpe asaṃvijjantepi maṃ evaṃ paribhāsantī ca paramaraṇaṃ ajjuhekkhantī ca attano¹ pāpakammaṃ gavesasi uppādesi. **Tīre teti** tava Gaṅgātīre. **Puthusussoṇīti** puthulāya sundarāya soṇiyā samannāgate. **Peteti** ambapakkaṃ alabhivā paralokaṃ gate, mateti attho. **Pakuṭṭhāyīti**² akkosi garahi nindi. “Pakvatthāsī”tipi³ pāṭho.

1. Attanā (Sī), attanova (Ka)

2. Pakatthāsīti (Sī, I)

3. Paccakkhāsītipi (Sī, I), pakkhatthāsītipi (Syā)

Taṃ sutvā devadhītā pañca gāthā abhāsi—

23. “Aññāta’metaṃ avisayhasāhi,
Attāna’mambañca dadāmi te taṃ.
Yo duccaje kāmaguṇe pahāya,
Santiñca dhammañca adhiṭṭhitosi.
24. Yo hitvā pubbasaññogaṃ, pacchāsamiyojane ṭhito.
Adhammañceva caratī, pāpañcassa pavaḍḍhati.
25. Ehi taṃ pāpayissāmi, kāmaṃ appossuko bhava.
Upanayāmi sītasmiṃ, viharāhi anussuko.
26. Taṃ puppharasamattebhi, vakkāṅgehi Arindama.
Koñcā mayūrā diviyā, kolaṭṭhimadhusālīkā.
Kūjitā hamsapūgehi, kokilettha pabodhare.
27. Ambe’ttha vipasākhaggā, palālakhallasannibhā.
Kosambasalaḷā nīpā, pakkatālavilambino’ti.

Tattha **aññāta’metanti** “garahā te bhavissatīti vadanto ambapakkatthāya vadasī”ti etaṃ kāraṇaṃ mayā aññātaṃ. **Avisayhasāhīti** rājāno nāma dussahaṃ sahanti, tena naṃ ālapantī evamāha. **Attānanti** taṃ āliṅgitvā Ambavanaṃ nayantī attānañca te dadāmi tañca ambaṃ. **Kāmaguṇeti** kañcanamālāsetacchattapaṭimaṇḍite vatthukāme. **Santiñca dhammañcāti** dussīlyavūpasamena santisaṅkhātāṃ silañceva sucaritadhammañca. **Adhiṭṭhitosīti** yo tvaṃ ime guṇe upagato, etesu vā patiṭṭhitoti attho.

Pubbasaññoganti purimabandhanaṃ. **Pacchāsamiyojaneti** pacchimabandhane. Idaṃ vuttaṃ hoti—ambho tāpasa yo mahantaṃ rajjasirivibhavaṃ pahāya ambapakkamatte rasataṇhāya bajjhitvā vātātapaṃ aḡaṇetvā nadīṭire sussamāno nisīdati, so mahāsamuddaṃ taritvā velante saṃsīdanapuggalasadisso. Yo puggalo rasataṇhāvasiko adhammañceva caratī, rasataṇhāvasena kariyamānaṃ pāpañcassa pavaḍḍhatīti. Iti sā tāpasaṃ garahantī evamāha.

Kāmaṃ appossuko bhavāti ekaṃseneva ambapakke nirālayo hoti. **Sītasminti** sītale Ambavane. **Tanti** evaṃ vadamānāva devatā

tāpasam āliṅgitvā ure nipajjāpetvā ākāse pakkhantā tiyojanikaṃ dibba-ambavanam disvā sakuṇasaddaṇca sutvā tāpasassa ācikkhantī “tan”ti¹ evamāha. **Puppharasamattebhīti** puppharasena mattehi. **Vakkaṅgehīti** vaṅkaḅgīvehi sakuṇehi abhināditanti attho. Idāni te sakuṇe ācikkhantī “koṅcā”ti-ādimāha. Tattha **diviyāti** dībyā. **Kolaṭṭhimadhusālīkāti** kolaṭṭhisakuṇā² ca nāma suvaṇṇasālīkā sakuṇā ca. Ete dibbasakuṇā ettha vasantīti dasseti. **Kūjītā hamsapūgehīti** hamsagaṇehi upakūjītā viravasamghaṭṭitā. **Kokilettha pabodhareti** ettha Ambavane kokilā vassantiyo attānam pabodhenti nāpenti. **Ambetthāti** ambā ettha. **Vippasākhaggāti** phalabhārena onamitasākhaggā. **Palālakhallasannibhāti** pupphasannicayena sālīpalālakhallasadisā. **Pakkatālavilambinoti** pakkatālaphalavilambino. Evarūpā rukkhā ca ettha atthīti Ambavanam vaṇṇeti.

Vaṇṇayitvā ca pana tāpasam tattha otāretvā “imasmim Ambavane ambāni khādanto attano taṇham pūrehī”ti vatvā pakkāmi. Tāpaso ambāni khādītva taṇham pūretvā vissamitvā Ambavane vicaranto tam petam dukkham anubhavantaṃ disvā kiṅci vattum nāsakkhi. Sūriye pana atthaṅgate tam nāṭakithiparivāritam dibbasampattim anubhavamaṇam disvā tisso gāthā abhāsi—

28. “Mālī kiriṭṭi kāyūrī, aṅgadī candanussado.

Rattim tvam paricāresi, divā vedesi vedanam.

29. Soḷasitthisahassāni, yā te’ mā paricārikā.

Evam mahānubhāvosi, abbhuto lomahaṃsano.

30. Kim kammakarī pubbe, pāpam attadukhāvaham.

Yam karitvā manussesu, piṭṭhimaṃsāni khādasi”ti.

Tattha **mālīti** dibbamālādharo. **Kiriṭṭīti** dibbaveṭhanadharo. **Kāyūrīti** dibbābharaṇapaṭimaṇḍito. **Aṅgadīti** dibbaṅgadasamannāgato. **Candanussadoti** dibbacandanavilitto. **Paricāresīti** indriyāni dibbavisayesu cāresi. **Divāti**

1. Etanti (Sī), chi tanti (I, Ka) 2. Koyaṭṭhimadhusālīkāti koyaṭṭhisakuṇā (Sī, Syā, I)

divā pana mahādukkhaṃ anubhosi. **Yā temāti** yā te imā. **Abbhutoti** manussaloke abhūtapubbo. **Lomahaṃsanoti** ye taṃ passanti, tesaṃ lomāni haṃsanti. **Pubbeti** purimabhava. **Attadukkhāvahanti** attano dukkhāvahaṃ. **Manussesūti** yaṃ manussaloke katvā idāni attano piṭṭhimaṃsāni khādasīti pucchati.

Peto taṃ sañjānitvā “tumhe maṃ na sañjanātha, ahaṃ tumhākaṃ purohito ahoṣiṃ, idaṃ me rattiraṃ sukhānubhavanaṃ tumhe nissāya katassa upaḍḍhūposathassa nissandena laddhaṃ, divā dukkhānubhavanaṃ pana mayā pakatassa pāpasseva nissandena. Ahañhi tumhehi vinicchaye ṭhapito kūṭaḍḍaṃ karitvā lañjaṃ gahetvā parapiṭṭhimaṃsiko hutvā tassa divā katassa kamma nissandena idaṃ dukkhaṃ anubhavāmī”ti vatvā gāthādvayamāha—

31. “Ajjenāni paṭiggayha, kāmesu gadhito ahaṃ.
Acariraṃ dīghamaddhānaṃ, paresaṃ ahitāyahaṃ.

32. Yo piṭṭhimaṃsiko hoti, evaṃ ukkacca khādati.
Yathāhaṃ ajja khādāmi, piṭṭhimaṃsāni attano”ti.

Tattha **ajjenānīti** vede. **Paṭiggayhāti** paṭiggahetvā adhiyitvā. **Acarinti** paṭipajjiraṃ. **Ahitāyahaṃ** ahitāya atthanāsanāya ahaṃ. **Yo piṭṭhimaṃsikoti** yo puggalo paresaṃ piṭṭhimaṃsakhādako pisuṇo hoti. **Ukkaccāti** ukkantitvā.

Idaṅca pana vatvā tāpasāṃ pucchi “tumhe kathaṃ idhāgatā”ti. Tāpaso sabbaṃ vitthārena kathesi. Idāni pana bhante idheva vasissatha; gamissathāti. Na vasissāmi, assamapadaṃyeva gamissāmīti. Peto “sādhu bhante ahaṃ vo nibaddhaṃ ambapakkena upaṭṭhahissāmī”ti vatvā attano ānubhāvena assamapadeyeva otāretvā “anukkaṇṭhā idheva vasathā”ti paṭiññaṃ gahetvā gato. Tato paṭṭhāya nibaddhaṃ ambapakkena upaṭṭhahi. Tāpaso taṃ paribhuñjanto kasiṇaparikkammaṃ katvā jhānābhiññā nibbattetvā brahmalokaparāyaṇo ahoṣi.

Satthā upāsakānaṃ imaṃ dhammadeśanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakāṃ samodhānesi, saccapariyosāne keci sotāpannā

ahesuṃ, keci sakadāgāmino, keci anāgāmino. Tadā devadhītā Uppalavaṇṇā ahoṣi, tāpaso pana ahameva ahoṣinti.

Kim chandajātakavaṇṇanā paṭhamā.

2. Kumbhajātakavaṇṇanā (512)

Ko pāturāsīti idam Sathhā Jetavane viharanto Visākhāya saḥāyikā surāpītā pañcasatā itthiyo ārabba kathesi. Sāvattthiyaṃ kira surāchaṇe saṃghuṭṭhe tā pañcasatā itthiyo sāmikānaṃ chaṇe kīlamānānaṃ¹ tikkhasuraṃ paṭiyādetvā “chaṇaṃ kīlissāmā”ti sabbāpi Visākhāya santikaṃ gantvā “saḥāyike chaṇaṃ kīlissāmā”ti vatvā “ayaṃ surāchaṇo, na ahaṃ suraṃ pivissāmī”ti vutte “tumhe Sammāsambuddhassa dānaṃ detha, mayaṃ chaṇaṃ karissāmā”ti āhaṃsu. Sā “sādhū”ti sampaṭicchitvā tā uyyojetvā Sathhāraṃ nimantāpetvā mahādānaṃ pavattetvā bahuṃ gandhamālaṃ ādāya sāyanhasamaye dhammakathaṃ sotuṃ tāhi parivutā Jetavanaṃ agamāsi. Tā panitthiyo suraṃ pivamānāva tāya saddhiṃ gantvā dvārakoṭṭhake thatvā suraṃ pivitvāva tāya saddhiṃ Saththu santikaṃ agamaṃsu. Visākhā Sathhāraṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi, itarāsu ekaccā Saththu santikeyeva naccimṃsu, ekaccā gāyimṃsu, ekaccā hatthakukkucapādakukkucāni, ekaccā kalahaṃ akaṃsu.

Sathhā tāsāṃ saṃvegajananatthāya bhamukalomato raṃsī vissajjesi, andhakāratimisā ahoṣi. Tā bhītā ahesuṃ maraṇabhayatajjitā, tena tāsāṃ surā jīri. Sathhā nisinnapallaṅke antarahito Sinerumuddhani thatvā uṇṇalomato raṃsī vissajjesi, candasūriyasahassuggamaṃ viya ahoṣi. Sathhā tattha ṭhitova tāsāṃ saṃvegajananatthāya—

“Ko nu hāso kimānando, niccaṃ pajjalite sati.

Andhakārena onaddhā, padīpaṃ na gavesathā”ti²—

imaṃ gāthamāha. Gāthāpariyosāne tā pañcasatāpi sotāpattiṭṭhale paṭiṭṭhahimṃsu. Sathhā āgantvā Gandhakuṭichāyāya Buddhāsane nisīdi.

1. Chaṇakīlavāsāne (I, Ka)

2. Khu 1. 35 piṭṭhe Dhammapade.

Atha nam Visākhā vanditvā “bhante idaṃ hirottappabhedakaṃ surāpānaṃ nāma kadā uppannaṃ”ti pucchi. So tassā ācikkhanto atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmaḍatte rajjaṃ kārente eko Kāsiraṭṭhavāsī Suro nāma vanacarako bhaṇḍapariyesanattḥāya Himavantaṃ agamāsī. Tattheke rukkho uggantvā porisamatte ṭhāne tidhākappo ahoṣi. Tassa tiṇṇaṃ kappānaṃ antare cāṭippamaṇo āvāto ahoṣi. So deve vassante udakena pūrito, taṃ parivāretvā haritakī āmalakī maricagaccho ca ahoṣi, tesāṃ pakkāni phalāni chijjitvā tattha patanti. Tassāvidūre sayamjātasāli jāto, tato suvakā sālisīsāni āharitvā tasmiṃ rukkhe nisīditvā khādanti. Tesāṃ khādamānānaṃ sālīpi taṇḍulāpi tattha patanti. Iti taṃ udakaṃ sūriyasantāpena paccamānaṃ rasaṃ lohitavaṇṇaṃ ahoṣi. Nidāghasamaye pipāsītā sakuṇagaṇā āgantvā taṃ pivitvā mattā parivattitvā rukkhamūle patimsu, tasmiṃ¹ thokaṃ niddāyitvā vikūjamānā pakkamanti. Rukkhasunakhamakkaṭṭādīsupi eseva nayo. Vanacarako taṃ disvā “sace idaṃ visaṃ bhavyeṃ, ime mareyyuṃ, ime pana thokaṃ niddāyitvā yathāsukhaṃ gacchanti, nayidaṃ visaṃ”ti sayam pivitvā matto hutvā maṃsaṃ khādītukāmo ahoṣi. Tato aggim katvā rukkhamūle patite tittirakukkuṭṭādayo māretvā maṃsaṃ aṅgāre pacitvā ekena hatthena naccanto ekena maṃsaṃ khādanto ekāhadvīhaṃ tattheva ahoṣi.

Tato pana avidūre eko Varuṇo nāma tāpasō vasati. Vanacarako aññadāpi tassa santikaṃ gacchati. Athassa etadahosi “idaṃ pānaṃ tāpasena saddhiṃ pivissāmī”ti. So ekaṃ veḷunāḷikaṃ pūretvā pakkamaṃsena saddhiṃ āharitvā paṇṇasālaṃ gantvā “bhante imaṃ pivathā”ti vatvā ubhopi maṃsaṃ khādantā pivimsu. Iti Surena ca Varuṇena ca diṭṭhattā tassa pānassa “Surā”ti ca “Varuṇā”ti² ca nāmaṃ jātaṃ. Te ubhopi “attheso upāyo”ti veḷunāḷiyo pūretvā kājenādāya paccantanagaraṃ gantvā “pānakāraḷā nāma āgatā”ti rañño ārocāpesuṃ. Rājā ne pakkosāpesi, te tassa pānaṃ upanesuṃ. Rājā dve tayo vāre pivitvā majji, tassa taṃ ekāhadvīhamattameva ahoṣi.

1. Te (Sī)

2. Vāruṇīti (Sī, I), varuṇīti (Syā)

Atha ne “aññampi atthī”ti pucchi. Atthi devāti. Kuhinti. Himavante devāti. Tena hi ānethāti. Te gantvā ekadve vāre ānetvā “nibaddhaṃ gantuṃ na sakkhissāmā”ti sambhāre sallakkhetvā tassa rukkhassa tacam ādim katvā sabbasambhāre pakkhipitvā nagare suraṃ karimsu. Nāgarā suraṃ pivitvā pamādam āpannā duggatā ahesuṃ, nagaraṃ suññaṃ viya ahoṣi, tena¹ pānakārakā tato palāyitvā Bārāṇasiṃ gantvā “pānakārakā āgatā”ti rañño ārocapesuṃ. Rājā ne pakkosāpetvāparibbayaṃ adāsi. Te tatthāpi suraṃ akaṃsu, tampi nagaraṃ tatheva vinassi, tato palāyitvā Sāketam, Sāketato Sāvattim agamaṃsu.

Tadā Sāvattiyam Sabbamitto nāma rājā ahoṣi. So tesam saṅgham katvā “kena vo attho”ti pucchitvā “sambhāramūlena ceva sālipiṭṭhena ca pañcahi cāṭisatehi cā”ti vutte sabbam dāpesi. Te pañcasu cāṭisatesu suraṃ saṅghāpetvā mūsikabhayena cāṭirakkhaṇatthāya ekekāya cāṭiyā santike ekekaṃ biḷāraṃ bandhimsu. Te paccitvā uttaraṇakāle cāṭikucchisu paggharantaṃ suraṃ pivitvā mattā niddāyimsu. Mūsikā āgantvā tesam kaṇṇanāsikadāṭhikanaṅguṭṭhe khāditvā agamaṃsu. “Biḷārā suraṃ pivitvā matā”ti āyuttakapurisā rañño ārocesuṃ. Rājā “visakārakā ete bhavissantī”ti tesam dvinnampi janānam sīsāni chindāpesi. Te “suraṃ deva² madhuraṃ devā”ti viravantāva marimsu. Rājā te mārāpetvā “cāṭiyo bhindathā”ti āṇāpesi. Biḷārāpi surāya jinnāya utthahitvā kīlantā vicarimsu, te disvā rañño ārocesuṃ. Rājā “sace visaṃ assa, ete mareyyuṃ, madhureneva bhavitabbaṃ, pivissāminan”ti nagaraṃ alaṅkārapetvā rājaṅgaṇe maṇḍapaṃ kārapetvā alaṅkatamaṇḍape samussitasetacchatte rājapallaṅke nisīditvā amaccagaṇaparivuto suraṃ pātuṃ ārabhi.

Tadā Sakko devarājā “ke nu kho mātupaṭṭhānādīsu appamattā tīni sucaritāni pūrentī”ti lokam volokento tam rājānam suraṃ pātuṃ nisinnam disvā “sacāyam suraṃ pivissati, sakalajambudīpo nassissati. Yathā na pivissati, tathā nam karissāmī”ti ekaṃ surāpuṇṇam kumbhaṃ hatthatale ṭhapetvā brāhmaṇavesenāgantvā rañño sammukhaṭṭhāne ākāse

1. Te (I, Ka)

2. Suram pivitva (Si, Syā), suram detha (I)

ṭhatvā “imam kumbham kiṇātha, imam kumbham kiṇāthā”ti āha.
Sabbamittarājā tam tathā vadantaṃ ākāse ṭhitam disvā “kuto nu kho
brāhmaṇo āgacchatī”ti tena saddhim sallapanto tisso gāthā abhāsi—

33. “Ko pāturāsī tidivā nabhamhi,
Obhāsayaṃ saṃvarim candimāva.
Gattehi te rasmiyo niccharanti,
Sateratā vijjurivantalikkhe.

34. So chinnavātam kamasī aghamhi,
Vehāyasaṃ gacchasi tiṭṭhasī ca.
Iddhī nu te vatthukatā subhāvitā,
Anaddhagūnaṃ api devatānaṃ.

35. Vehāyasaṃ gammamāgamma tiṭṭhasi,
Kumbham kiṇāthāti yametamattham.
Ko vā tuvaṃ kissa vā tā’ya kumbho,
Akkhāhi me brāhmaṇa etamatthan”ti.

Tattha **ko pāturāsī**ti kuto pātubhūtosī, kuto āgatosīti attho. **Tidivā nabhamhī**ti kim Tāvatiṃsabhavanā āgantvā idha nabhamhi ākāse pākaṭo jātosīti pucchati. **Saṃvarinti** rattim. **Sateratā**¹ evaṃnāmikā. **Soti** so tvaṃ. **Chinnavātanti** valāhakopi tāva vātena kamati², tassa pana sopi vāto natthi, tenevamāha. **Kamasī**ti pavattesi. **Aghamhī**ti appaṭighe ākāse. **Vatthukatā**ti vatthu viya patiṭṭhā viya katā. **Anaddhagūnaṃ api devatānanti** yā padasā addhānaṃ agamanena anaddhagūnaṃ devatānaṃ iddhi, sā api tava subhāvitāti pucchati. **Vehāyasaṃ gammamāgammā**³ ākāse pavattam padavītihāraṃ paṭicca nissāya. “Tiṭṭhasī”ti imassa “ko vā tuvaṃ”ti iminā sambandho, evaṃ tiṭṭhamāno ko vā tvanti attho. **Yametamatthanti** yaṃ etaṃ vadasi. Imassa “kissa vā tāyan”ti iminā sambandho, yaṃ etaṃ kumbham kiṇāthāti vadasi, kissa vā te ayaṃ kumbhoti attho.

1. Sateritāti (Sī, Syā, Ka)

2. Kampati (Ka)

3. Kamamāgammāti (Sī, Syā, I)

Tato Sakko “tena hi suṇāhī”ti vatvā surāya dose dassento āha—

36. “Na sappikumbho napi telakumbho,
Na phāṇitassa na madhussa kumbho.
Kumbhassa vajjāni anappakāni,
Dose bahū kumbhagate suṇātha.
37. Gaḷeyya yaṃ pitvā pate papātāṃ,
So bbhaṃ guhaṃ candaniyoḷigallaṃ.
Bahumpi bhuñjeyya abhojaneyyaṃ,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
38. Yaṃ pitvā cittasmiṃ anesamāno,
Āhiṇḍatī goriva bhakkhasādī.
Anāthamāno upagāyati naccati ca,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
39. Yaṃ ve pivitvā acelova naggo,
Careyya gāme visikhantarāni.
Sammūḷhacitto ativelasāyī,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
40. Yaṃ pitvā uṭṭhāya pavedhamāno,
Sīsañca bāhuñca pacālayanto.
So naccatī dārukaṭallakova,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
41. Yaṃ ve pivitvā aggidaḍḍhā sayanti,
Atho sigālehipi khāditāse.
Bandhaṃ vadhaṃ bhogajāniñcu’penti,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.

42. Yaṃ pitvā bhāseyya abhāsaneyyaṃ,
 Sabhāya'māsīno apetavattho.
 Sammakkhito vantagato byasanno,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
43. Yaṃ ve pivivā ukkaṭṭho āvilakkho,
 Mameva sabbapathavīti maññe.
 Na me samo cāturantopi rājā,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
44. Mānātimānā kalahāni pesuṇī,
 Dubbaṇṇinī naggayinī palāyinī.
 Corāna dhuttāna gatī niketo,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
45. Iddhāni phītāni kulāni assu,
 Anekasāhassadhanāni loke.
 Uchchinnadāyajjakatāni'māya,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
46. Dhaññaṃ dhanam rajataṃ jātarūpaṃ,
 Khettaṃ gavaṃ yattha vināsayanti.
 Uchedanī vittaḡataṃ kulānaṃ,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
47. Yaṃ ve pitvā dittarūpova poso,
 Akkosati mātaraṃ pitaraṇca.
 Sassumpi gaṇheyya athopi suṇhaṃ,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
48. Yaṃ ve pitvā dittarūpāva nārī,
 Akkosatī sassuraṃ sāmikaṇca.
 Dāsampi gaṇhe paricārikampi,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.

49. Yaṃ ve pivitvāna haneyya poso,
Dhamme ʃhitaṃ samaṇaṃ brāhmaṇaṃ vā.
Gacche apāyampi tatonidānaṃ,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
50. Yaṃ ve pivitvā duccharitaṃ caranti,
Kāyena vācāya ca cetasā ca.
Nirayaṃ vajanti duccharitaṃ caritvā,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
51. Yaṃ yācamānā na labhanti pubbe,
Bahum hiraṇṇampi pariccajantā.
So taṃ pivitvā alikaṃ bhaṇāti,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
52. Yaṃ ve pitvā pesane pesiyanto,
Accāyike karaṇīyamhi jāte.
Atthampi so nappajānāti vutto,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
53. Hirīmanāpi ahirīkabhāvaṃ,
Pātum karonti madanāya mattā.
Dhīrāpi santā bahukaṃ bhaṇanti,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
54. Yaṃ ve pitvā ekathūpā sayanti,
Anāsakā thaṇḍiladukkhaseyyaṃ.
Dubbaṇṇiyaṃ āyasakyaṅcu'penti,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
55. Yaṃ ve pitvā pattakhandhā sayanti,
Gāvo kūṭahatāva na hi vāruṇiyā.
Vego narena susahoriva,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.

56. Yaṃ manussā vivajjanti, sappam̐ ghoravisamiva.
Taṃ loke visasamānaṃ, ko naro pātumarahati.
57. Yaṃ ve pitvā andhakaveṇḍaputtā,
Samuddatīre paricārayantā.
Upakkamuṃ musalebhi aññamaññaṃ,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
58. Yaṃ ve pitvā pubbadevā pamattā,
Tidivā cutā sassatiyā samāyā.
Taṃ tādisaṃ majjamimaṃ niratthakaṃ,
Jānaṃ mahārāja kathaṃ piveyya.
59. Nayimasmiṃ kumbhasmiṃ dadhi vā madhu vā,
Evaṃ abhiññāya kiṇāhi rāja.
Evañhimaṃ kumbhagatā mayā te,
Akkhātarūpaṃ tava Sabbamittā”ti.

Tattha **vajjānīti** ādīnavā. **Gaḷeyyāti** gacchanto pade pade parivatteyya. **Yaṃ pitvā pateti** yaṃ pivitvā pateyya. **Sobbhanti** āvāṭaṃ. **Candaniyoḷigallanti** candanikañca oḷigallañca. **Abhojaneyyanti** bhuñjitum ayuttaṃ. **Anesamānoti** anissaro. **Gorivāti** goṇo viya. **Bhakkhasādīti**¹ purāṇakasaṭakhādako², yathā so tattha tattha bhakkhasaṃ pariyesanto āhiṇḍati, evaṃ āhiṇḍatīti attho. **Anāthamānoti** niravassayo anātho viya. **Upagāyatīti** aññaṃ gāyantaṃ disvā upagantvā gāyati. **Acelovāti** acelako viya. **Visikhantarānīti** antaravīthiyo. **Ativelasāyīti** aticirampi³ niddaṃ okkameyya. “Ativelacārī”tipi pāṭho, ativelacārī hutvā careyyāti attho.

Dārukaṭallako vāti dārumayayantarūpakaṃ viya. **Bhogajāniñcu’pentīti** bhogajāniñca upenti, pāṇātipātādīni katvā daṇḍapīḷitā dhanajāniñca aññañca vadhabandhanādidukkaṃ pāpuṇantīti attho. **Vantagatoti** attano vantaṃ gāto. **Byasannoti** byasanāpanno. “Visanno”tipi

1. Bhakkhasārīti (Ka)

2. Surākaṣaṭakhādako (Sī, Syā)

3. Atirekataraṃ (Ka)

pāṭho, tasmim vante osannoti¹ attho. **Ukkaṭṭhoti** ahaṃ mahāyodho, ko mayā sadiso atthīti evaṃ ukkaṃsagato hutvā. **Āvilakkhoti** rattakkho.

Sabbapathavīti sabbā pathavī. “Sabbaputhuvī”tipi pāṭho. **Cāturantoti** catusamuddapariyantāya pathaviyā issaro. **Mānātimānāti** mānakārikā. Sesapadesupi eseva nayo. **Gatīti** nibbatti². **Niketoti** nivāso. **Tassā puṇṇanti** yā evarūpā, tassā puṇṇaṃ. **Iddhānāti** samiddhāni. **Phitānāti** vatthālaṅkāraṅkappabhaṇḍehi pupphitāni. **Ucchinnadāyajakatānāti** ucchinnadāyādāni niddhanāni katāni. **Yattha vināsantīti** yaṃ nissāya yattha patiṭṭhitā, evaṃ³ bahumpi dhanadhaññādisāpateyyaṃ nāsayanti, kapaṇā honti.

Dittarūpoti dappitarūpo. **Gaṇheyyāti** bhariyasaññāya kilesavasena hatthe gaṇheyya. **Dāsampi gaṇheti** attano dāsampi kilesavasena “sāmiko me”ti gaṇheyya. **Pivitvānāti** pivitvā. **Duccaritaṃ caritvāti** evaṃ tīhi dvārehi dasavidhampi akusalaṃ katvā. **Yaṃ yācamānāti** yaṃ purisaṃ pubbe suraṃ apivantaṃ bahuṃ hiraññaṃ pariccajantā musāvādaṃ karohīti yācamānā na labhanti. **Pitvāti** pivitvā ṭhito. **Nappajānāti vuttoti** “kenaṭṭhena āgatosī”ti vutto sāsanaṃ duggahitattā taṃ atthaṃ na jānāti. **Hirīmanāpīti** hiriyuttacittāpi. **Ekathūpāti** sūkarapotakā viya hīnājaccehipi saddhim ekarāsī hutvā. **Anāsakāti** nirāhārā. **Thaṇḍiladukkhaseyyanti** bhūmiyaṃ dukkhaseyyaṃ sayanti. **Āyasakyanti** garahaṃ.

Pattakhandhāti patitakkhandhā. **Kūṭahatāvāti** gīvāya baddhena kūṭena hatā gāvo viya, yathā tā tiṇaṃ akhādantiyo pāṇiyaṃ apivantiyo sayanti, tathā sayantīti attho. **Ghoravisamivāti** ghoravisaṃ viya. **Visasamānanti** visasadisāṃ. **Andhakaveṇḍaputtāti** dasa bhātikarājāno. **Upakkamunti** paharimsu. **Pubbadevāti** asurā. **Tidivāti** Tāvatiṃsadevalokā. **Sassatiyāti** sassatā, dīghāyukabhāvena nīccasammatā devalokāti attho. **Samāyāti** saddhim asuramāyāhi. **Jānanti** evaṃ “niratthakaṃ etan”ti jānanto tumhādiso paṇḍito puriso kathaṃ

1. Osinnoti (Ka)

2. Nippatti (Sī, Syā, I)

3. Ekampi (Sī, Syā)

piveyya. **Kumbhagatā mayāti** kumbhagataṃ mayā, ayameva vā pāṭho.
Akkhātarūpanti sabhāvato akkhātāṃ.

Taṃ sutvā rājā surāya ādīnavāṃ ñatvā tuṭṭho Sakkassa thutiṃ karonto
dve gāthā abhāsi—

60. “Na me pitā vā athavāpi mātā,
Etādisā yādisako tuvaṃsi.
Hitānukampī paramatthakāmo,
Sohaṃ karissaṃ vacanaṃ tava’jja.

61. Dadāmi te gāmavarāni pañca,
Dāsīsataṃ satta gavaṃsatāni.
Ājaññayutte ca rathe dasa ime,
Ācariyo hosi mamatthakāmo”ti.

Tattha **gāmavarānī**ti brāhmaṇa ācariyassa nāma ācariyabhāgo
icchitabbo, saṃvacchare saṃvacchare satahassuṭṭhānake tuyhaṃ pañca
gāme dadāmīti vadati. **Dasa imeti** ime dasa purato ṭhite kañcanavicitte rathe
dassento evamāha.

Taṃ sutvā Sakko devattabhāvaṃ dassetvā attānaṃ jānāpento ākāse
ṭhatvā dve gāthā abhāsi—

62. “Taveva dāsīsatamatthu rāja,
Gāmā ca gāvo ca taveva hontu.
Ājaññayuttā ca rathā taveva,
Sakkohasmī tidasānamindo.

63. Maṃsodanaṃ sappipāyāsaṃ bhuñja,
Khādassu ca tvaṃ madhumāsapūve.
Evaṃ tuvaṃ dhammarato janinda,
Anindito saggamupehi ṭhānaṃ”ti.

Tattha **evaṃ tuvaṃ dhammaratoti** evaṃ tvaṃ nānaggarasabhojanaṃ
bhuñjanto surāpānā virato tīṇi duccharitāni pahāya
tividhasucaritadhammarato hutvā kenaci anindito saggaṭṭhānaṃ upehīti.

Iti Sakko tassa ovādaṃ datvā sakaṭṭhānameva gato. Sopi suraṃ apivivā surābhājanāni bhindāpetvā sīlaṃ samādāya dānaṃ datvā saggaparāyaṇo ahoṣi. Jambudīpepi anukkamena surāpānaṃ vepullappattaṃ jātaṃ.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātaṃ samodhānesi “tadā rājā Ānando ahoṣi, Sakko pana ahameva ahoṣin”ti.

Kumbhajātakavaṇṇanā dutiyā.

3. Jayaddisajātakavaṇṇanā (513)

Cirassaṃ vata meti idaṃ Satthā Jetavane viharanto ekaṃ mātuposakabhikkhuṃ ārabha kathesi. Paccuppannavatthu **Sāmajātakasadiṣaṃ**¹. Tadā pana Satthā “porāṇakapaṇḍitā kañcanaṃālaṃ setacchattaṃ pahāya mātāpitaro posesun”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Kapilaraṭṭhe Uttarapañcālanagare Pañcālo nāma rājā ahoṣi. Tassa aggamaheṣi gabbhaṃ paṭilabhitvā puttaṃ vijāyi. Tassā purimabhava ekā sapattikā kujjhivā “tuyhaṃ jātaṃ jātaṃ pajaṃ khādituṃ samatthā bhavissāmi”ti patthanāṃ ṭhapetvā yakkhinī ahoṣi. Sā tadā okāsaṃ labhitvā tassā passantiyāva taṃ allamaṃsapesivaṇṇaṃ kumārakaṃ gahetvā murumurāyantī² khādinvā pakkāmi. Dutiyavārepi tatheva akāsi. Tatiyavāre pana tassā pasūtiḡharaṃ pavitṭhakāle gehaṃ parivāretvā gāḷhaṃ ārakkaṃ akaṃsu. Vijātadivase yakkhinī āgantvā puna dāraṃ aggaheṣi. Devī “yakkhinī”ti mahāsaddamakāsi. Āvudhahatthā purisā āgantvā deviyā dinnasaññāya yakkhinīṃ anubandhiṃsu. Sā khādituṃ okāsaṃ alabhanti tato palāyinvā udakaniddhamanaṃ pāvīsi. Dāraṃ mātusaññāya tassā thanaṃ mukhena gaṇhi. Sā puttasiṃhaṃ uppādetvā tato palāyinvā susānaṃ gantvā dāraṃ pāsāṇaleṇe ṭhapetvā paṭijaggi. Athassa anukkamena vadḍhamānassa manussamaṃsaṃ āharitvā adāsi.

1. Khu 6. 174 piṭṭhe.

2. Murumurāyantī (Sī), murumurāti (I), muruṃ muruṃ (Ka)

Ubhopi manussamaṃsaṃ khāditvā tattha vasimsu. Dārako attano manussabhāvaṃ na jānāti “yakkhiniputtosmī”ti saññāya. So attabhāvaṃ jahitvā antaradhāyituṃ na sakkoti. Athassa sā antaradhānattāya ekaṃ mūlaṃ adāsi. So mūlānubhāvena antaradhāyitvā manussamaṃsaṃ khādanto vicarati. Yakkhinī Vessavaṇassa mahārājassa veyyāvaccatthāya gatā tattheva kālamakāsi. Devīpi catutthavāre aññaṃ puttaṃ vijāyi. So yakkhiniyā muttattā arogo ahosi. Paccāmittaṃ yakkhinaṃ jinitvā jātattā “Jayaddisakumāro”tissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto sabbasippesu nipphattiṃ patvā chattaṃ ussāpetvā rajjamanusāsi.

Tadā bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchimhi nibbatti, “Alīnasattukumāro”tissa nāmaṃ karimsu. So vayappatto uggahitasabbasippo uparājā ahosi. Sopi yakkhiniputto aparabhāge pamādena taṃ mūlaṃ nāsetvā antaradhāyituṃ asakkoṃto dissamānarūpo va susāne manussamaṃsaṃ khādi. Manussā taṃ disvā bhītā āgantvā rañño upakkosimsu “deva eko yakkho dissamānarūpo susāne manussamaṃsaṃ khādanti, so anukkamena nagaraṃ pavisitvā manusse māretvā khādissati, taṃ gāhāpetuṃ vaṭṭati”ti. Rājā “sādhū”ti paṭissuṇitvā “gaṇhatha nan”ti āṇāpesi. Balakāyo gantvā susānaṃ parivāretvā aṭṭhāsi. Yakkhiniputto naggo ubbiggarūpo maraṇabhaya bhīto viravanto manussānaṃ antaraṃ pakkhandi. Manussā “yakkho”ti maraṇabhaya bhītā dvidhā bhijjimsu. Sopi tato palāyitvā araññaṃ pāvisi, na puna manussapathaṃ āgacchi. So ekaṃ mahāvattani-aṭaviṃ nissāya maggapaṭipannaṃ manussesu ekekaṃ gahetvā araññaṃ pavisitvā māretvā khādanto ekasmiṃ nigrodhamūle vāsaṃ kappesi.

Atheko satthavāhābrāhmaṇo aṭavipālānaṃ sahaṃsaṃ datvā pañcahi sakaṭasatehi taṃ maggaṃ paṭipajji. Manussayakkho viravanto pakkhandi, bhītā manussā urena nipajjimsu. So brāhmaṇaṃ gahetvā palāyanto khāṇunā pāde viddho aṭavipālesu anubandhantesu brāhmaṇaṃ chaḍḍetvā attano vasaṇatṭhānarukkhamūle nipajji. Tassa tattha nipannaṃsa sattaṃ divase Jayaddisarājā migavadhaṃ¹ āṇāpetvā nagarā nikkhami. Taṃ nagarā

1. Migavaṃ (I), migavaṃ vadhāya (Ka)

nikkhantamattameva Takkasilavāsī Nando nāma mātuposakabrāhmaṇo catasso satārahagāthāyo ādāya āgantvā rājānaṃ addasa. Rājā “nivattitvā suṇissāmi”ti tassa nivāsagehaṃ dāpetvā migavaṃ gantvā “yassa passena migo palāyati, tasseva gīvā”ti āha. Atheko pasadamigo uṭṭhahitvā rañño abhimukho gantvā palāyi. Amaccā parihāsaṃ karimsu. Rājā khaggaṃ gahetvā taṃ anubandhitvā tiyojanamatthake patvā khaggena paharitvā dve khaṇḍāni karitvā kājenādāya āgacchanto manussayakkhassa nipannaṭṭhānaṃ patvā dabbatiṇesu nisīditvā thokaṃ vissamitvā gantuṃ ārabhi. Atha naṃ so uṭṭhāya “tiṭṭha kuhiṃ gacchasi, bhakkhosi me”ti hatthe gahetvā paṭhamam gāthamāha—

64. “Cīrassaṃ vata me udapādi ajja,
Bhakkho mahā sattamibhattakāle.
Kutosi kovāsi tadiṅgha brūhi,
Ācikkha jātiṃ vidito yathāsī”ti.

Tattha **bhakkho mahāti** mahābhakkho. **Sattamibhattakāleti** pāṭipadato paṭṭhāya nirāhārassa sattamiyaṃ bhattakāle. **Kutosīti** kuto āgatosīti.

Rājā yakkhaṃ disvā bhīto ūrutthambhaṃ¹ patvā palāyituṃ nāsakki, satim̐ pana paccupaṭṭhāpetvā dutiyaṃ gāthamāha—

65. “Pañcālarājā migavaṃ pavitṭho,
Jayaddiso nāma yadissuto te.
Carāmi kacchāni vanāni cāhaṃ,
Pasadaṃ imaṃ khāda mama’jja muñcā”ti.

Tattha **migavaṃ pavitṭhoti** migavadhāya raṭṭhā nikkhanto. **Kacchānīti** pabbatapassāni. **Pasadanti** pasadamigaṃ.

1. Ūrukkhambhaṃ (I), ūrukampamānaṃ (Ka)

Taṃ sutvā yakkho tatiyaṃ gāthamāha—

66. “Seneva tvaṃ paṇasi sassamāno,
Mamesa bhakkho pasado yaṃ vadesi.
Taṃ khādiyāna pasadaṃ jighaññaṃ,
Khādissaṃ pacchā na vilāpakālo”ti.

Tattha **senevā**ti mama santakeneva. **Paṇasī**ti voharasi attānaṃ vikkiṇāsi. **Sassamā**noti vihiṃsayamāno. **Taṃ khādiyānā**ti taṃ paṭhamam khādītvā. **Jighaññanti** ghasitukāmo. **Khādissanti** etaṃ pacchā khādissāmi. **Na vilāpakālo**ti mā vilapi, nāyaṃ vilāpakālo ti vadati.

Taṃ sutvā rājā Nandabrāhmaṇaṃ saritvā catutthaṃ gāthamāha—

67. “Na catthi makkho mama nikkayena¹,
Gantvāna pacchāgamanāya paṇhe.
Taṃ saṅgaram brāhmaṇassappadāya,
Saccānurakkhī punarāvajissan”ti.

Tattha **na catthī**ti na ce² mayhaṃ nikkayena³ vimokkho atthi. **Gantvānā**ti evaṃ sante ajja imaṃ migamaṃsaṃ khādītvā mama nagaram gantvā. **Paṇheti** pageyeva, sveva pātarāsakāle paccāgamanatthāya paṭiññaṃ gaṇhāhīti adhippāyo. **Taṃ saṅgaranti**⁴ mayā “dhanam te dassāmi”ti brāhmaṇassa saṅgaro⁵ kato, taṃ tassa datvā idaṃ mayā vuttaṃ saccaṃ anurakkhanto ahaṃ puna āgamissāmīti attho.

Taṃ sutvā yakkho pañcamaṃ gāthamāha—

68. “Kiṃ kammajātaṃ anutappate tvaṃ⁶,
Pattaṃ samīpaṃ maraṇassa rāja.
Ācikkha me taṃ api sakkuṇemu,
Anujānituṃ āgamanāya paṇhe”ti.

1. Vikkayena (Sī, Syā)

2. Sace (Sī, Syā), na ca (Ka)

3. Vikkayenapi (Sī, Syā)

4. Saṅkaranti (Ka)

5. Saṅkaro (Ka)

6. Anutappatī taṃ (Sī, Syā, I)

Tattha kammameva **kammajātaṃ. Anutappateti**¹ taṃ anutappati.
Pattanti upagataṃ. **Api sakkuṇemūti** api nāma taṃ tava sokakāraṇaṃ sutvā
 pātova āgamaṇāya taṃ anujānituṃ sakkuṇeyyāmāti attho.

Rājā taṃ kāraṇaṃ kathento chaṭṭhaṃ gāthamāha—

69. “Katā mayā brāhmaṇassa dhanāsā,
 Taṃ saṅgaram paṭimukkaṃ na muttaṃ.
 Taṃ saṅgaram brāhmaṇassappadāya,
 Saccānurakkhī punarāvajissan”ti.

Tattha **paṭimukkaṃ na muttanti** catasso satārahā gāthā sutvā “dhanam
 te dassāmī”ti paṭiññāya mayā attani paṭimuñcivā ṭhapitaṃ, na pana taṃ
 muttaṃ dhanassa adinnattā.

Taṃ sutvā yakkho sattamaṃ gāthamāha—

70. “Yā te katā brāhmaṇassa dhanāsā,
 Taṃ saṅgaram paṭimukkaṃ na muttaṃ.
 Taṃ saṅgaram brāhmaṇassappadāya,
 Saccānurakkhī punarāvajassū”ti.

Tattha **punarāvajassūti** puna āgacchassu.

Evañca pana vatvā rājānaṃ vissajjesi. So tena vissaṭṭho “tvaṃ mā
 cintayi, ahaṃ pātova āgamiṣāmī”ti vatvā magganimitāni sallakkhento
 attano balakāyaṃ upagantvā balakāyaparivuto nagaraṃ pavisitvā
 Nandabrāhmaṇaṃ pakkosāpetvā mahārahe āsane nisīdāpetvā tā gāthā sutvā
 cattāri saḥassāni datvā yānaṃ āropetvā “imaṃ Takkasilameva nethā”ti
 manusse datvā brāhmaṇaṃ uyyojetvā dutiyadivase paṭigantukāmo hutvā
 puttaṃ āmantetvā anusāsi. Tamatthaṃ dīpento Satthā dve gāthā abhāsi—

1. Anutappatī tanti (Sī, Syā, I)

71. “Mutto ca so Porisādassa hatthā,
Gantvā sakaṃ mandiraṃ kāmakāmī.
Taṃ saṅgaraṃ brāhmaṇassappadāya,
Āmantayī puttamalīnasattum.

72. Ajjeva rajjaṃ abhisiñcayassu,
Dhammaṃ cara sesu paresu cāpi¹.
Adhammakāro ca te māhu raṭṭhe,
Gacchāmahaṃ Porisādassa ñatte”ti.

Tattha **Alīnasattunti** evaṃnāmakaṃ kumāraṃ. Pāliyaṃ pana “Arinasattun”ti² likhitaṃ. **Ajjeva rajjanti** putta rajjaṃ te dammi, tvaṃ ajjeva muddhani abhisekaṃ abhisiñcayassu. **Ñatteti** abhyāse³, santiketi attho.

Taṃ sutvā kumāro dasamaṃ gāthamāha—

73. “Kiṃ kamma krubbaṃ tava deva pāva⁴,
Nārādhayī taṃ tadicchāmi sotum.
Ya’majja rajjamhi udassaye tuvaṃ,
Rajjampi niccheyyaṃ tayā vināhan”ti.

Tattha **krubbanti** karonto. **Ya’majjāti** yena anārādhakammena ajja maṃ rajjamhi tvaṃ udassaye ussāpesi patiṭṭhāpesi, taṃ me ācikkha, ahaṃ hi tayā vinā rajjampi na icchāmīti attho.

Taṃ sutvā rājā anantaraṃ gāthamāha—

74. “Na kammunā vā vacasā va tāta,
Aparādhitoṃ tuviyaṃ sarāmi.
Sandhiñca katvā purisādakena,
Saccānurakkhī punāhaṃ gamissan”ti.

Tattha **aparādhitoti** aparādhaṃ ito. **Tuviyanti** tava santakaṃ⁵. Idaṃ vuttam hoti—tāta ahaṃ ito tava kammato vā tava vacanato

1. Dhammañca raṭṭhesu janesu cāpi (Sī, Syā)

2. Adīnasattanti (Sī), Alīnasattanti (Syā), adīnasattunti (I)

3. Ñatteti nayante (Sī), ñatteti tyante (I), ñanteti tyante (Syā)

4. Pāde (Sī, Syā, I, Ka)

5. Santikaṃ (Syā, Ka)

vā kiñci mama appiyaṃ aparādhaṃ sarāmīti. **Sandhiñca katvāti** maṃ pana migavaṃ gataṃ eko yakkho “khādissāmi”ti gaṇhi. Athāhaṃ brāhmaṇassa dhammakathaṃ sutvā tassa sakkāraṃ katvā “sve tava pātarāsakāle āgamissāmi”ti tena purisādakena sandhiṃ saccaṃ katvā āgato, tasmā taṃ saccaṃ anurakkhanto puna tattha gamissāmi, tvaṃ rajjaṃ kārehīti vadati.

Taṃ sutvā kumāro gāthamāha—

75. “Ahaṃ gamissāmi idheva hohi,
Natthi tato jīvato vippamokkho.
Sace tvaṃ gacchasiyeva rāja,
Ahampi gacchāmi ubho na homā”ti.

Tattha **idhevāti** tvaṃ idheva hohi. **Tatoti** tassa santikā jīvantassa mokkho nāma natthi. **Ubhoti** evaṃ sante ubhopi na bhavissāma.

Taṃ sutvā rājā gāthamāha—

76. “Addhā hi tāta satāne’sa dhammo,
Maraṇā ca me dukkhataraṃ ta’dassa.
Kammāsapādo taṃ yadā pacitvā,
Pasayha khāde bhidā rukkhasūle”ti.

Tassattho—**addhā** ekamsena esa tāta **satānaṃ** paṇḍitānaṃ **dhammo** sabhāvo, yuttaṃ tvaṃ vadasi, api ca kho pana mayhaṃ maraṇatopetaṃ dukkhataraṃ assa, yadā taṃ so kammāsapādo. **Bhidā rukkhasūleti** tikhiṇarukkhasūle bhivā pacitvā pasayha balakkākārena khādeyyāti.

Taṃ sutvā kumāro gāthamāha—

77. “Pāṇena te pāṇamahaṃ nimissaṃ,
Mā tvaṃ agā Porisādassa ñatte.
Etañca te pāṇamahaṃ nimissaṃ,
Tasmā mataṃ jīvitassa vaṇṇemī”ti.

Tattha **nimissanti** ahaṃ idheva tava pāṇena mama pāṇaṃ parivattessaṃ¹. **Tasmāti** yasmā etaṃ pāṇaṃ tava pāṇenāhaṃ nimissaṃ, tasmā tava jīvitassatthāya mama maraṇaṃ vaṇṇemi maraṇameva varemi, icchāmīti attho.

Taṃ sutvā rājā puttassa balaṃ jānanto “sādhu tāta gacchāhi”ti sampatīcchi. So mātāpitaro vanditvā nagaramhā nikkhami. Tamatthaṃ pakāseto Satthā upaḍḍhagāthamāha—

78. “Tato have dhitimā rājaputto,
Vanditvā mātu ca pitu ca pāde”ti.

Tattha **pādeti** pāde vanditvā nikkhantoti attho.

Athassa mātāpitaropi bhaginīpi bhariyāpi amaccaparijanehi² saddhim yeva nikkhamimsu. So nagarā nikkhamitvā pitarāṃ maggaṃ pucchitvā suṭṭhu vavatthapetvā mātāpitaro vanditvā sesānaṃ ovādaṃ datvā acchambhito kesarasīho viya maggaṃ āruyha yakkhāvāsaṃ pāyāsi. Taṃ gacchantaṃ disvā mātā sakabhāvena saṅṭhātuṃ asakkontī pathaviyaṃ pati. Pitā bhāhā paggayha mahantena saddena kandi. Tampi atthaṃ pakāseto Satthā—

“Dukhini’ssa mātā nipatā pathabyā,
Pitā’ssa paggayha bhujāni kandatī”ti—

upaḍḍhagāthaṃ vatvā tassa pitarā payuttaṃ āsīsavādaṃ abhivādanavādaṃ mātārā bhaginībhariyāhi ca kataṃ saccakiriyaṃ pakāseto aparāpi catasso gāthā abhāsi—

79. “Taṃ gacchantaṃ tāva pitā viditvā,
Parammukho vandati pañjaliko.
Somo ca rājā Varuṇo ca rājā,
Pajāpatī candimā sūriyo ca.
Etehi gutto purisādakamhā,
Anuññāto sotthi paccehi tāta.

1. Parivatteyyaṃ (Sī, Syā, Ka)

2. Amaccaparijanāpi (Ka)

80. Yaṃ Daṇḍakiraṅṅo gatassa mātā,
Rāmassa'kāsi sotthānaṃ suguttā.
Taṃ te ahaṃ sotthānaṃ karomi,
Etena saccena sarantu devā.
Anuññāto sotthi paccehi putta.

81. Āvī raho vāpi manopadosaṃ,
Nāhaṃ sare jātu malīnasatte.
Etena saccena sarantu devā,
Anuññāto sotthi paccehi bhātika.

82. Yasmā ca me anadhimanosi sāmī,
Na cāpi me manasā appiyosi.
Etena saccena sarantu devā,
Anuññāto sotthi paccehi sāmī'ti.

Tattha **parammukhoti** ayaṃ me putto parammukho mātāpitaro vanditvā gacchati, iti etaṃ parammukhaṃ gacchantam disvā veditvā¹. **Pañjalīkoti** tasmim kāle sirasi añjaliṃ ṭhapetvā vandati devatā namassati. **Purisādakamhāti** purisādassa santikā tena anuññāto sotthinā paccehi.

Rāmassa'kāsiti rāmassa akāsi. Eko kira Bārāṇasivāsī Rāmo nāma mātuposako mātāpitaro paṭijagganto vohāratthāya gato Daṇḍakiraṅṅo vijite Kumbhavatīnagaraṃ gantvā navavidhena vassena sakalapaṭṭhe vināsiyamāne mātāpitūnaṃ guṇaṃ sari. Atha naṃ mātupaṭṭhānakammaṃ phalena devatā sotthinā ānayitvā mātu adamsu. Taṃ kāraṇaṃ sutavaseṇāharitvā evamāha. **Sotthānanti** sotthibhāvaṃ. Taṃ pana kiñcāpi devatā karimsu, mātupaṭṭhānaṃ nissāya nibbattattā pana mātā akāsīti vuttaṃ. **Taṃ te ahanti** ahampi te tameva sotthānaṃ karomi, maṃ nissāya tattheva tava sotthibhāvo hotūti attho. Atha vā **karomīti** icchāmi. **Etena saccenāti** sace devatāhi tassa sotthinā ānītabhāvo sacco, etena saccena mamapi puttaṃ sarantu

1. Ayaṃ me putto parammukho gacchatīti veditvā (Sī, Syā, I)

devā, rāmaṃ viya tampi āharitvā mama dassantūti attho. **Anuññātoti** Porisādena “gacchā”ti anuññāto devatānaṃ ānubhāvena sotthi paṭi-āgaccha puttāti vadati.

Jātu malīnasatteti jātu ekaṃsena alīnasatte mama bhātike ahaṃ sammukhā vā parammukhā vā manopadosaṃ na sarāmi, na mayā tamhi manopadoso katapubboti evamassa kaniṭṭhā saccamakāsi. **Yasmā ca me anadhimanosi sāmīti** mama sāmī Alīnasattu yasmā tvaṃ anadhimanosi, maṃ abhibhavitvā atikkamitvā aññaṃ manena na patthesi. **Na cāpi me manasā appiyosīti** mayhampi ca manasā tvaṃ appiyo na hosi, aññaṃaññaṃ piyasaṃvāsāva mayanti evamassa aggamaheṣī saccamakāsi.

Kumāropi pitarā akkhātanayena yakkhāvāsamaggaṃ paṭipajji. Yakkhopi “khattiyā nāma bahumāyā honti, ko jānāti, kiṃ bhavissatī”ti rukkhaṃ abhiruhitvā rañño āgamaṃ olokento nisīdi. So kumāraṃ āgacchantaṃ disvā “pitaraṃ nivattetvā putto āgato bhavissati, natthi me bhayan”ti otarivā tassa piṭṭhiṃ dassento nisīdi. So āgantvā tassa purato aṭṭhāsi. Atha yakkho gāthamāha—

83. “Brahā ujū cārumukho kutosi,
Na maṃ pajānāsi vane vasantaṃ.
Luddaṃ maṃ ñatvā ‘purisādako’ si,
Ko sotthimājāna’ midhā’ vajeyyā”ti.

Tattha **ko sotthimājāna’ midhā’ vajeyyāti** kumāra ko nāma puriso attano sotthibhāvaṃ jānanto icchanto idhāgaccheyya, tvaṃ ajānanto āgato maññeti.

Taṃ sutvā kumāro gāthamāha—

84. “Jānāmi ludda purisādako tvaṃ,
Na taṃ na jānāmi vane vasantaṃ.
Ahañca puttosmi Jayaddisassa,
Mama’ jja khāda pituno pamokkhā”ti.

Tattha **pamokkhā**ti pamokkhahetu ahaṃ pitu jīvitam datvā idhāgato,
tasmā taṃ muñca, maṃ khādāhīti attho.

Tato yakkho gāthamāha—

85. “Jānāmi puttoti Jayaddisassa,
Tathā hi vo mukhavaṇṇo ubhinnam.
Sudukkaraññeva kataṃ tavedam,
Yo mattu’micche pituno pamokkhā”ti.

Tattha **tathā hi voti** tādiso vo tumhākaṃ ubhinnampi sadisova
mukhavaṇṇo hotīti attho. **Kataṃ tavedanti** idaṃ tava kammaṃ sudukkaram.

Tato kumāro gāthamāha—

86. “Na dukkaram kiñci mahettha maññe,
Yo mattu’micche pituno pamokkhā.
Mātu ca hetu paraloka gantvā¹,
Sukhena saggena ca sampayutto”ti.

Tattha **kiñci mahettha maññeti** kiñci ahaṃ ettha na maññāmi. Idaṃ
vuttaṃ hoti—yakkha yo puggalo pitu vā pamokkhatthāya mātu vā hetu
paralokaṃ gantvā sukhena sagge nibbattanakasukhena sampayutto bhavitum
mattu’micche maritum icchati, tasmā ahaṃ² ettha mātāpitūnaṃ atthāya
jīvitapariccāge kiñci dukkaram na maññāmīti.

Taṃ sutvā yakkho “kumāra maraṇassa abhayānakasatto nāma natthi,
tvaṃ kasmā na bhāyasī”ti pucchi. So tassa kathento dve gāthā abhāsi—

87. “Ahañca kho attano pāpakiriyam,
Āvī raho vāpi sare na jātu.
Saṅkhātajātīmaraṇo’hamasmi,
Yatheva me idha tathā parattha.

1. Paralokagamyā (Sī, Syā)

2. Tassāham (Ka)

88. Khāda’jja maṃ dāni mahānubhāva,
 Karassu kiccāni imaṃ sarīraṃ.
 Rukkhasa vā te papatāmi aggā,
 Chādayamāno mayhaṃ tvamadesi maṃsan”ti.

Tattha **sare na jātūti** ekamaṃseneva na sarāmi.

Saṅkhātajātīmaraṇo’hamasmīti ahaṃ nāṇena suparicchinnajātīmaraṇo,
 jātasatto amaraṇadhammo nāma natthīti jānāmi. **Yatheva me idhāti** yatheva
 mama idha, tathā paraloke, yathā ca paraloke, tathā idhāpi maraṇato mutti
 nāma natthīti idampi mama nāṇena suparicchinnaṃ. **Karassu kiccānīti** iminā
 sarīrena kattabbakiccāni kara, imaṃ te mayā nissaṭṭhaṃ sarīraṃ.

Chādayamāno mayhaṃ tvamadesi maṃsanti mayi rukkhaḡgā pativā mate
 mama sarīrato tvaṃ chādayamāno rocayamāno yaṃ yaṃ icchasi, taṃ taṃ
 maṃsaṃ adesi, khādeyyāsīti attho.

Yakkho tassa vacanaṃ sutvā bhīto hutvā “na sakkā imassa maṃsaṃ
 khādītum, upāyena naṃ palāpessāmī”ti cintetvā imaṃ gāthamāha—

89. “Idaṅca te rucati rājaputta,
 Cajesi pāṇaṃ pituno pamokkhā.
 Tasmā hi so tvaṃ taramānarūpo,
 Sambhaṅca kaṭṭhāni jalchi aggin”ti.

Tattha **jalehīti** araṅṅhaṃ pavisitvā sārādārūni āharitvā agginṃ jāletvā
 niddhūme aṅgāre kara, tattha te maṃsaṃ pacitvā khādissāmīti dīpeti.

So tathā katvā tassa santikaṃ agamāsi. Taṃ kāraṇaṃ pakāseto Satthā
 itaraṃ gāthamāha—

90. “Tato have dhitimā rājaputto,
 Dāruṃ samāharitvā mahantamaggiṃ.
 Sandīpayitvā paṭivedayittha,
 Ādīpito dāni mahā’ya’maggi”ti.

Yakkho aggim katvā āgataṃ kumāraṃ oloketvā “ayaṃ purisasiho, maraṇāpissa bhayaṃ natthi, mayā ettakaṃ kālaṃ evaṃ nibbhayo nāma na diṭṭhapubbo”ti lomahaṃsajāto kumāraṃ punappunaṃ olokeno nisīdi. Kumāro tassa kiriyaṃ disvā gāthamāha—

91. “Khāda’jja maṃ dāni pasayhakāri,
Kiṃ maṃ muhuṃ pekkhasi haṭṭhalomo.
Tathā tathā tuyhamahaṃ karomi,
Yathā yathā maṃ chādayamāno adesī”ti.

Tattha **muhunti** punappunaṃ. **Tathā tathā tuyhamahanti** ahaṃ tuyhaṃ tathā tathā vacanaṃ karomi, idāni kiṃ karissāmi, yathā yathā maṃ chādayamāno rocayamāno adesi khādissasi, tasmā khādajja manti.

Athassa vacanaṃ sutvā yakkho gāthamāha—

92. “Ko tādisaṃ arahati khādītāye,
Dhamme ṭhitaṃ saccavādiṃ vadaññuṃ.
Muddhāpi tassa vipphaleyya sattadhā,
Yo tādisaṃ saccavādiṃ adeyyā”ti.

Taṃ sutvā kumāro “sace maṃ na khādītukāmosi, atha kasmā dārūni bhañjāpetvā aggim kāresi”ti vatvā “palāyissati nu kho, noti tava pariggaṇhanatthāyā”ti vutte “tvaṃ idāni maṃ kathaṃ pariggaṇhissasi, yohaṃ tiracchānayaṇiyaṃ nibbatto Sakkassa devarañño attānaṃ pariggaṇhituṃ nādāsin”ti vatvā āha—

93. “Idaṃ hi so brāhmaṇaṃ maññamāno,
Saso avāsesi sake sarīre.
Teneva so Candimā devaputto,
Sasatthuto¹ kāmduhajja yakkhā”ti.

Tassattho—idaṃ hi so Sasapaṇḍito “brāhmaṇo eso”ti brāhmaṇaṃ maññamāno “ajja imaṃ sarīraṃ khādītva idheva vasā”ti evaṃ sake sarīre attano sarīraṃ dātum² avāsesi, vasāpesīti attho.

1. Sasatṭhako (Syā)

2. Khādītuṃ (Ka)

Sarīrañcassa bhakkhatthāya adāsi. Sakko pabbatarasam piḷetvā ādāya candamaṇḍale sasalakkhaṇam akāsi. Tato paṭṭhāya teneva sasalakkhaṇena so Candimā devaputto “sasī sasi”ti evam sasatthuto¹ lokassa kāmadohu pemavaḍḍhano ajja yakkha virocati. Kappaṭṭhiyam hetam pāṭihāriyanti.

Tam sutvā yakkho kumāram vissajjento gāthamāha—

94. “Cando yathā rāhumukhā pamutto,
Virocate pannaraseva bhāṇumā.
Evaṁ tuvaṁ Porisādā pamutto,
Viroca kappile mahānubhāva.
Āmodayaṁ pitaraṁ mātarañca,
Sabbo ca te nandatu nātipakkho”ti.

Tattha **bhāṇumā**ti sūriyo. Idam vuttam hoti—yathā pannarase rāhumukhā mutto cando vā bhāṇumā vā virocati, evam tvampi mama santikā mutto Kapilaraṭṭhe viroca mahānubhāvāti. **Nandatū**ti tussatu.

Gaccha mahāvīrāti mahāsattam uyyojesi. Sopi tam nibbisevanam katvā pañca silāni datvā “yakkho nu kho esa, no”ti pariggaṇhanto “yakkhānam akkhīni rattāni honti animmisāni ca, chāyā na paññāyati, acchambhitā honti. Nāyam yakkho, manusso eso. Mayham pitu kira tayo bhātaro yakkhiniyā gahitā. Tesu etāya dve khādītā bhavissanti, eko puttasiṇehena paṭijaggito bhavissati, iminā tena bhavitabbam, imam netvā mayham pitu ācikkhitvā rajje paṭiṭṭhāpessāmī”ti cintetvā “ehi ambho, na tvam yakkho, pitu me jeṭṭhabhātikosi, ehi mayā saddhim gantvā kulasantake rajje chattam ussāpehi”ti vatvā itarena “nāham manusso”ti vutte “na tvam mayham saddhasi, atthi pana so, yassa saddhasī”ti pucchitvā “atthi asukaṭṭhāne Dibbacakkhukatāpaso”ti vutte tam ādāya tattha agamāsi. Tāpaso te disvāva “kim karontā pitāputtā araññe carathā”ti vatvā tesam nātibhavam

1. Sasatṭhako (Syā)

kathesi. Porisādo tassa saddahitvā “tāta tvaṃ gaccha, ahaṃ ekasmiññeva attabhāve dvidhā jāto, na me rajjenattho, pabbajissāmahan”ti tāpasassa santike isipabbajjāṃ pabbajī. Atha naṃ kumāro vanditvā nagaraṃ agamāsi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā—

95. “Tato have dhitimā rājaputto,
Katañjali pariyāya¹ Porisādaṃ.
Anuññāto sotthi sukhī arogo,
Paccāgamā Kapila’malīnasattā”ti—

gātham vatvā tassa nagaraṃ gatassa negamādīhi katakiriyam dassento osānagāthamāha—

96. “Taṃ negamā jānapadā ca sabbe,
Hatthārohā rathikā pattikā ca.
Namassamānā pañjalikā upāgamum,
Namatthu te dukkarakārakosī”ti.

Rājā “kumāro kira āgato”ti sutvā paccuggamaṃ akāsi. Kumāro mahājanaparivāro gantvā rājānaṃ vandi. Atha naṃ so pucchi “tāta kathaṃ tādīsā Porisādā muttosī”ti. “Tāta nāyaṃ yakkho, tumhākaṃ jetṭhabhātiko, esa mayhaṃ petteyyo”ti sabbaṃ pavattiṃ ārocetvā “tumhehi mama petteyyaṃ daṭṭhum vaṭṭati”ti āha. Rājā taṅkhaṇaṅñeva bherim carāpetvā mahantena parivārena tāpasānaṃ santikaṃ agamāsi. Mahātāpaso tassa yakkhiniyā ānetvā akhāditvā positakāraṇaṅca yakkhābhāvakāraṇaṅca tesam ñātibhāvaṅca sabbaṃ vitthārato kathesi. Rājā “chi bhātika rajjāṃ kārehi”ti āha. Alam mahārājāti. Tena hi etha uyyāne vasissatha, ahaṃ vo catūhi paccayehi upaṭṭhahissāmīti. Na āgacchāmi mahārājāti. Rājā tesam assamapadato avidūre ekaṃ pabbatantaraṃ bandhitvā mahantaṃ taḷākam kāretvā kedāre sampādetvā mahaḍḍhakulasahassaṃ ānetvā mahāgāmaṃ nivāsetvā tāpasānaṃ bhikkhācāriṃ paṭṭhapesi. So gāmo

1. Pariyagā (Sī), paggayha (Syā, I)

Cūlakammāsadammanigamo nāma jāto. Sutasomamahāsattena Porisādassa Damitapadeso pana Mahākammāsadammanigamoti veditabbo.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakam samodhānesi, saccapariyosāne mātuposakatthero sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesum, tāpaso Sāriputto, Porisādo Aṅgulimālo, kaniṭṭhā Uppalavaṇṇā, aggamahesī Rāhulamātā, Alīnasattukumāro pana ahameva ahosinti.

Jayaddisajātakavaṇṇanā tatiyā.

4. Chaddantajātakavaṇṇanā (514)

Kiṃ nu socasīti idaṃ Satthā Jetavane viharanto ekaṃ daharabhikkhunim ārabha kathesi. Sā kira Sāvatthiyaṃ kuladhītā gharāvāse ādīnavaṃ disvā sāsane pabbajitvā ekadivasaṃ bhikkhunīhi saddhim dhammasavanāya gantvā alaṅkatadhammāsane nisīditvā dhammaṃ desentassa Dasabalassa aparimāṇapuññapabhāvābhiniḍḍattam uttamarūpasampattiyuttaṃ attabhāvaṃ oloketvā “pariṇṇapubbā nu kho me bhavasmiṃ vicarantiyā imassa mahāpurisassa pādapariṇṇāṇikā”ti cintesi. Athassā taṅkhaṇaṇṇeva jātissaraṇṇaṃ uppajji “Chaddantavāraṇakāle ahaṃ imassa mahāpurisassa pādapariṇṇāṇikā bhūtapubbā”ti. Athassā sarantiyā mahantaṃ pītipāmojjaṃ uppajji. Sā pītivegena mahāhasitaṃ hasitvā puna cintesi “pādapariṇṇāṇikā nāma sāmikānaṃ hitajjhāsayaṃ appakā, ahitajjhāsayaṃ bahutarā, hitajjhāsayaṃ nu kho ahaṃ imassa mahāpurisassa ahosiṃ; ahitajjhāsayaṃ”ti. Sā anussaramānā “ahaṃ appamattakaṃ dosaṃ hadaye ṭhapetvā vīsaratanasatikaṃ Chaddantamahāgajissaraṃ Sonuttaraṃ¹ nāma nesādaṃ pesetvā visapītasallena vijjhāpetvā jīvitakkhayaṃ pāpesin”ti addasa. Athassā soko udapādī, hadayaṃ uṇhaṃ ahosi, sokaṃ sandhāretuṃ asakkontī assasitvā passasitvā mahāsaddena parodi. Taṃ disvā

1. Soṇuttaraṃ (Sī, Syā)

Satthā sitaṃ pātu karitvā “ko nu kho bhante hetu, ko paccayo sitassa pātukammāyā”ti bhikkhusaṅghena puṭṭho “bhikkhave ayam daharabhikkhunī pubbe mayi kataṃ aparādhaṃ saritvā rodati”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Himavantapadesa Chaddantadahaṃ upanissāya aṭṭhasahassā hatthināgā vasimsu iddhimantā vehāsaṅgamā. Tadā bodhisatto jeṭṭhakavāraṇassa putto hutvā nibbatti, so sabbaseto ahoṣi rattamukhapādo. So aparabhāge vuddhippatto aṭṭhāsītihatthubbedho ahoṣi vīsaratanasatāyāmo. Aṭṭhapaṇṇāsahatthāya rajatadāmasadisāya soṇḍāya samannāgato. Dantā panassa parikkhepato pannarasahatthā ahesuṃ dīghato timsahatthā chabbaṇṇaraṃsīhi samannāgatā. So aṭṭhannaṃ nāgasahassānaṃ jeṭṭhako ahoṣi, pañcāsatē Paccekabuddhe pūjesi. Tassa dve aggamaheṣiyo ahesuṃ Cūlasubhaddā Mahāsubhaddā cāti. Nāgarājā aṭṭhanāgasahassaparivāro Kañcanaguḥāyaṃ vasati. So pana Chaddantadaho āyāmato ca vitthārato ca paṇṇāsāyojano hoti. Tassa majjhe dvādasāyojanappamāṇe ṭhāne sevālo vā paṇakaṃ vā natthi, maṇikkhandhavaṇṇa-udakameva santiṭṭhati, tadanantaraṃ yojanavitthataṃ suddhaṃ kallahāravanāṃ, taṃ udakaṃ parikkhipitvā ṭhitaṃ, tadanantaraṃ yojanavitthatameva suddhaṃ nīluppalavanāṃ taṃ parikkhipitvā ṭhitaṃ, tato yojanayojanavitthatāneva rattuppalasetuppalarattapadumasetapadumakumudavanāni purimaṃ purimaṃ parikkhipitvā ṭhitāni. Imesaṃ pana sattannaṃ vanānaṃ anantaraṃ sabbesampi tesāṃ kallahārādivanānaṃ vasena omīssakavanāṃ yojanavitthatameva tāni parikkhipitvā ṭhitaṃ. Tadanantaraṃ nāgānaṃ kaṭippamāṇe udake yojanavitthatameva rattasālivanāṃ, tadanantaraṃ udakapariyante yojanavitthatameva nīlapītalohita-odātasurabhisukhumakusumasamākīṇṇaṃ khuddakagacchavanāṃ, iti imāni dasa vanāni yojanavitthatāneva. Tato khuddakarājamāsamahārājamāsamuggavanāṃ, tadanantaraṃ tipusa-elālukaḷābukumbhaṇḍavallivanāni, tato pūgarukkhappamāṇaṃ ucchuvanaṃ, tato hatthidantappamāṇaphalaṃ kadalivanaṃ, tato sālavanaṃ, tadanantaraṃ cāṭippamāṇaphalaṃ panasavanaṃ, tato madhuraphalaṃ ciñcavanaṃ, tato ambavanaṃ, tato kapiṭṭhavanaṃ, tato omīssako mahāvanasaṇḍo, tato Veḷuvanaṃ, ayamassa

tasmim̄ kāle sampatti. Saṃyuttaṭṭhakathāyaṃ pana idāni pavattamānasampattiyeva kathitā.

Veḷuvanaṃ pana parikkhipitvā satta pabbatā ṭhitā. Tesam̄ bāhirantato paṭṭhāya paṭhamo Cūḷakāḷapabbato nāma, dutiyo Mahākāḷapabbato nāma, tato Udakapabbato¹ nāma, tato Candimapassapabbato nāma, tato Sūriyapassapabbato nāma, tato Maṇipassapabbato nāma, sattamo Suvanṇapassapabbato nāma. So ubbedhato sattayojaniko Chaddantadahaṃ parikkhipitvā pattassa mukhavaṭṭi viya ṭhito. Tassa abbhantarimaṃ passam̄ suvaṇṇavaṇṇam̄, tato nikkhantena obhāsenā Chaddantadaho samuggatabālasūriyo viya hoti. Bāhirapabbatesu pana eko ubbedhato chayojaniko, eko pañca, eko cattāri, eko tīṇi, eko dve, eko yojaniko, evaṃ satta pabbataparikkhittassa pana tassa dahassa pubbuttarakaṇṇe udakavātappaharaṇokāse mahānigrodharukkho atthi. Tassa khandho parikkhepato pañcayojaniko, ubbedhato sattayojaniko, catūsu disāsu catasso sākḥā chayojanikā, uddham̄ uggatasākḥāpi chayojanikāva, iti so mūlato paṭṭhāya ubbedhena terasayojaniko, sākḥānaṃ orimantato yāva pārimantā² dvādasayojaniko, aṭṭhahi pārohasahashehi paṭimaṇḍito muṇḍamaṇipabbato viya vilāsamāno tiṭṭhati. Chaddantadahassa pana pacchimadisābhāge suvaṇṇapassapabbate dvādasayojanikā Kañcanaguhā tiṭṭhati. Chaddanto nāma nāgarājā vassāratte hemante aṭṭhasahasanaṅaparivuto Kañcanaguhāyaṃ vasati. Gimhakāle udakavātaṃ sampaṭicchamāno mahānigrodhamūle pārohantare tiṭṭhati.

Athassa ekadivasam̄ “Mahāsālavanaṃ pupphitan”ti taruṇanāgā āgantvā ārocayimsu. So saparivāro “sālakīlam̄ kīḷissāmī”ti Sālavanaṃ gantvā ekam̄ supupphitam̄ sālurukkham̄ kumbhena pahari. Tadā Cūḷasubhaddā paṭivātapasse ṭhitā, tassā sarīre sukkhadaṇḍakamissakāni purāṇapaṇṇāni ceva tambakipillikāni ca patimsu. Mahāsuhaddā adhovātapasse ṭhitā, tassā sarīre pupphareṇukiñjakkhapattāni patimsu. Cūḷasubhaddā “ayaṃ nāgarājā attano piyabhariyāya upari pupphareṇukiñjakkhapattāni pātesi,

1. Udakapassapabbato (Sī, Syā)

2. Upari samantato (Sī, I)

mama sarīre sukkhadaṇḍakamissāni purāṇapaṇṇāni ceva tambakipillikāni ca pātesi, hotu, kātabbam jānissāmī”ti mahāsatte veram bandhi.

Aparampi divasaṃ nāgarājā saparivāro nhānatthāya Chaddantadahaṃ otari. Atha dve taruṇāgā soṇḍāhi usirakalāpe gahetvā kelāsakūṭaṃ majjantā viya nhāpesuṃ. Tasmim nhatvā uttiṇṇe dve kareṇuyo nhāpesuṃ. Tāpi uttarivā mahāsattassa santike aṭṭhaṃsu. Tato aṭṭhasahassanāgā saraṃ otarivā udakakīlaṃ kīlitvā sarato nānāpupphāni āharitvā rajatathūpaṃ alaṅkarontā viya mahāsattaṃ alaṅkaritvā pacchā dve kareṇuyo alaṅkarimṃsu. Atheko hatthī sare vicaranto Sattuddayaṃ nāma mahāpadumaṃ labhitvā āharitvā mahāsattassa adāsi. So taṃ soṇḍāya gahetvā reṇuṃ kumbhe okiritvā jeṭṭhakāya Mahāsubhaddāya adāsi. Taṃ disvā itarā “idampi Sattuddayaṃ mahāpadumaṃ attano piyabhariyāya eva adāsi, na mayhan”ti punapi tasmim veram bandhi.

Athekadivasaṃ bodhisatte madhuraphalāni ceva bhisamuḷālāni ca pokkharamadhunā yojetvā pañcasate Paccekabuddhe bhojente Cūlasubhaddā attanā laddhaphalāphalaṃ Paccekabuddhānaṃ datvā “bhante ito cavitvā Maddarājakule nibbattitvā Subhaddā nāma rājakaññā hutvā vayappattā Bārāṇasirañño aggamaheśibhāvaṃ patvā tassa piyā manāpā taṃ attano rucim kāretuṃ samatthā hutvā tassa ācikkhitvā ekaṃ luddakaṃ pesetvā imaṃ hatthim visapītena sallena vijjhāpetvā jīvitakkhayaṃ pāpetvā chabbaṇṇaraṃsim vissajjente yamakadante āharāpetuṃ samatthā homī”ti patthanam ṭhapesi. Sā tato paṭṭhāya gocaraṃ aggahetvā sussitvā nacirasseva kālaṃ katvā Maddaraṭṭhe rāja-aggamaheśiyā kucchimhi nibbatti, Subhaddātissā nāmaṃ karimṃsu. Atha naṃ vayappattaṃ Bārāṇasirañño adamsu. Sā tassa piyā ahosi manāpā, soḷasannaṃ itthisahassānaṃ jeṭṭhikā hutvā jātissaraññaṇaṃ paṭilabhi. Sā cintesi “samiddhā me patthanā, idāni tassa nāgassa yamakadante āharāpessāmī”ti. Tato sarīraṃ telena makkhetvā kiliṭṭhavattham nivāsetvā gilānākāraṃ dassetvā sirigabbhaṃ pavisitvā mañcake nipajji. Rājā “kuhim Subhaddā”ti vatvā “gilānā”ti sutvā sirigabbhaṃ pavisitvā mañcake nisīditvā tassā piṭṭhim parimajjanto paṭthamaṃ gāthamāha—

97. “Kiṃ nu socasi’nuccaṅgi, paṇḍū’si varavaṇṇini.

Milāyasi visālakkhi, mālāva parimadditā”ti.

Tattha **anuccaṅgīti** kañcanasannibhasarīre. **Mālāva parimadditāti** hatthehi parimadditā padumamālā viya.

Taṃ sutvā sā itaraṃ gāthamāha—

98. “Dohaḷo me mahārāja, supinantenu’pajjhagā.

Na so sulabharūpova, yādiso mama dohaḷo”ti.

Tattha **na** soti yādiso mama **supinantenu’pajjhagā** supine passantiyā mayā diṭṭho dohaḷo, so sulabharūpo viya na hoti, dullabho so, mayhaṃ pana taṃ alabhantiyā jīvitam natthīti avaca.

Taṃ sutvā rājā gāthamāha—

99. “Ye keci mānusā kāmā, idha lokamhi nandane.

Sabbe te pacurā mayhaṃ, ahaṃ te dammi dohaḷan”ti.

Tattha **pacurāti** bahū sulabhā. ()¹.

Taṃ sutvā devī “mahārāja dullabho mama dohaḷo, na taṃ idāni kathemi, yāvattakā pana te vijite luddā, te sabbe sannipāṭetha, tesaṃ majjhe kathessāmi”ti dīpentī anantaram gāthamāha—

100. “Luddā deva samāyantu, ye keci vijite tava.

Etesaṃ ahamakkhissaṃ, yādiso mama dohaḷo”ti. ()².

Rājā “sādhū”ti sirigabbhā nikkhamitvā “yāvatikā tiyojanasatike Kāsikaraṭṭhe luddā, tesaṃ sannipāṭatthāya bherim carāpethā”ti amacce āṇāpesi. Te tathā akaṃsu. Nacirasseva Kāsiraṭṭhavāsino luddā yathābalaṃ paṇṇākāraṃ gahetvā āgantvā āgatabhāvaṃ rañño

1. (Bhadde Subhadde idha lokasim **mānusā kāmā** manussehi patthiyamānā ye keci satta ratanā, **nandane** mānuse ye keci pañca kāmagaṇā atthi, sabbe te vatthukāmakilesakāme ahaṃ te tuyhaṃ dadāmi vadati.) (Syā, Ka)

2. (Tattha deva ye keci tava vijite luddā atthi, sabbe te luddā samāyantu, pakkosassu, ahaṃ yādiso mama dohaḷo, etesaṃ luddānaṃ akkhissaṃ akkhissāmi.) (Syā, Ka)

ārocāpesuṃ. Te sabbepi saṭṭhisahassamattā ahesuṃ. Rājā tesam āgatabhāvaṃ ñatvā vātapāne ʔhito hattham pasāretvā tesam āgatabhāvaṃ deviyā kathento āha—

101. “Ime te luddakā devi, katahatthā visāradā.

Vanaññū ca migaññū ca, mama’tthe cattaḷivitā”ti.

Tattha **ime teti** ye tvaṃ sannipātāpesi, ime te. **Katahatthāti** vijjhanachedanesu katahatthā kusalā susikkhitā. **Visāradāti** nibbhayā. **Vanaññū ca migaññū cāti** vanāni ca mige ca jānanti. **Mama’ttheti** sabbepi cete mamatthe¹ cattaḷivitā, yamahaṃ icchāmi, taṃ karontīti.

Taṃ sutvā devī te āmantetvā itaraṃ gāthamāha—

102. “Luddaputtā nisāmetha, yāvante’ttha samāgatā.

Chabbisāṇaṃ gajaṃ setaṃ, addasaṃ supine ahaṃ.

Tassa dantehi me attho, alābhe natthi jīvitan”ti.

(Tattha **nisāmethāti** suṇātha. **Chabbisāṇanti** chabbaṇṇavisāṇaṃ.)²

Taṃ sutvā luddaputtā āhaṃsu—

103. “Na no pitūnaṃ na pitāmahānaṃ,

Diṭṭho suto kuṅjaro chabbisāṇo.

Yamaddasā supine rājaputtī,

Akkhāhi no yādiso hatthināgo”ti.

Tattha **pitūnanti** karaṇatthe sāmivacanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—devi neva amhākaṃ pitūhi, na pitāmahehi evarūpo kuṅjaro diṭṭhapubbo, pageva amhehi, tasmā attanā diṭṭhalakkhaṇavasena akkhāhi no, yādiso tayā diṭṭho hatthināgoti.

1. Mama teti sabbepi te mama (I)

2. Tattha bhonto luddaputtā ettha etasmiṃ ʔhāne yāvanto yattakā tumhe samāgatā me mama vacanaṃ nisāmetha suṇātha. **Chabbisāṇanti** chabbaṇṇavisāṇaṃ. Ahaṃ gajaṃ kīdisaṃ? Chabbisāṇaṃ setaṃ evarūpaṃ gajaṃ supine addasaṃ passāmi, tassa nāgarājassa dantehi me attho, alābhe natthi jīvitanīti. (Syā, Ka)

Anantaragāthāpi teheva vuttā—

104. “Disā catasso vidisā catasso,
Uddham̄ adho dasa disā imāyo.
Katamaṁ disaṁ tiṭṭhati nāgarājā,
Yamaddasā supine chabbisāṇaṁ”ti.

Tattha **disā**ti disāsu. **Katamanti** etāsu disāsu katamāya disāyāti.

Evam̄ vutte Subhaddā sabbe ludde oloketvā tesaṁ antare patthaṭapādaṁ bhattapuṭasadisajaṅghaṁ mahājāṇukaṁ mahāphāsukaṁ bahalamassutambadāṭhikaṁ nibbidhapiṅgalaṁ dussaṇṭhānaṁ bībhacchaṁ sabbesaṁ matthakamatthakena paññāyamānaṁ mahāsattassa pubbaveriṁ Sonuttaraṁ nāma nesādaṁ disvā “esa mama vacanaṁ kātuṁ sakkhissatī”ti rājānaṁ anujānāpetvā taṁ ādāya sattabhūmikapāsādassa uparimatalaṁ āruyha uttarasīhapañjaraṁ vivaritvā Uttarahimavantābhimukhaṁ hatthaṁ pasāretvā catasso gāthā abhāsi—

105. “Ito ujum̄ uttariyaṁ disāyaṁ,
Atikkamma so satta girī brahante.
Suvanṇapasso nāma girī uḷāro,
Supupphito kimpurisānuciṅṇo.
106. Āruyha selaṁ bhavanaṁ Kinnarānaṁ,
Olokaya pabbatapādamūlaṁ.
Atha dakkhasī meghasamānavanṇaṁ,
Nigrodharājaṁ aṭṭhasahassapādaṁ.
107. Tattha’cchatī kuñjaro chabbisāṇo,
Sabbaseto duppasaho parebhi.
Rakkhanti naṁ aṭṭhasahassanāgā,
Īsādantā vātajavappahārino.

108. Tiṭṭhanti te tumūlaṃ passasantā,
Kuppanti vātassapi eritassa.
Manussabhūtaṃ pana tattha disvā,
Bhasmaṃ kareyyuṃ nāssa rajopi tassā”ti.

Tattha **itoti** imamhā ṭhānā. **Uttariyanti** uttarāya. **Uḷāroti** mahā itarehi chahi pabbatehi uccataro. **Olokayāti** olokeyyāsi. **Tattha’cchatīti** tasmim nigrodhamūle gimhasamaye udakavātaṃ sampañcchanto tiṭṭhati. **Duppasahoti** aññe taṃ upagantvā pasayhakāraṃ kātuṃ samatthā nāma natthīti duppasaho parebhi. **Īsādantāti** rathīsāya samānadantā. **Vātajavappahārinoti** vātajavena gantvā paccāmitte paharaṇasīlā evarūpā aṭṭhasahassanāgā nāgarājānaṃ rakkhanti. **Tumūlanti**¹ bhimsanakam mahāsaddānubandham assāsam² muñcantā tiṭṭhanti. **Eritassāti** vātapaharitassa yaṃ saddānubandham eritaṃ calanaṃ kampanaṃ, tassapi kuppanti, evaṃpharusā te nāgā. **Nāssāti** tassa nāsavātena viddhamsetvā bhasmaṃ katassa tassa rajopi na bhaveyyāti.

Taṃ sutvā Sonuttaro maraṇabhayaabhīto āha—

109. “Bahū hi’me rājakulamhi santi,
Piḷandhanā jātarūpassa devi.
Muttā maṇī veḷuriyāmayā ca,
Kim kāhasi dantapiḷandhanena.
Māretukāmā kuñjaraṃ chabbisāṇaṃ,
Udāhu ghātessasi luddaputte”ti.

Tattha **piḷandhanāti** ābharaṇāni. **Veḷuriyāmayāti** veḷuriyamayāni. **Ghātessasīti** udāhu piḷandhanāpadesena luddaputte ghātāpesukāmāsīti pucchati.

Tato devī gāthamāha—

110. “Sā issitā dukkhitā casmi ludda,
Uddhañca sussāmi anussarantī.
Karoḥi me luddaka etamattham,
Dassāmi te gāmarāni pañcā”ti.

1. Bhimūlanti (I, Ka)

2. Assāsapassāsam (Sī, Syā)

Tattha **sā**ti sā ahaṃ. **Anussarantī**ti tena vāraṇena pure mayi kataṃ veraṃ anussaramānā. **Dassāmi teti** etasmim te atthe nipphādite saṃvacchare satasahassuṭṭhānake pañca gā mavare dadāmīti.

Evañca pana vatvā “samma luddaputta ahaṃ ‘etaṃ Chaddantahatthim mārāpetvā yamakadante āharāpetum samatthā homī’ti pubbe Paccekabuddhānaṃ dānaṃ datvā patthanaṃ paṭṭhapesim, mayā supinantena diṭṭhaṃ nāma natthi, sā pana mayā patthitapatthanaṃ samijjhissati, tvaṃ gacchanto mā bhāyī”ti taṃ samassāsetvā pesesi. So “sādhu ayye”ti tassā vacanaṃ sampaṭicchitvā “tena hi me pākaṭaṃ katvā tassa vasanaṭṭhānaṃ kathehi”ti pucchanto imaṃ gāthamāha—

111. “Kattha’cchatī kattha mupeti ṭhānaṃ,
Vīthi’ssa kā nhānagatassa hoti.
Kathañhi so nhāyati nāgarājā,
Kathaṃ vijānemu gatiṃ gajassā”ti.

Tattha **kattha’cchatī**ti kattha vasati. **Kattha mupetī**ti kattha upeti, kattha tiṭṭhatīti attho. **Vīthi’ssa kā**ti tassa nhānagatassa kā vīthi hoti, kataramaggena so gacchati. **Kathaṃ vijānemu gatiṃ**ti tayā akathite mayāṃ kathaṃ tassa nāgarājassa gatiṃ vijānissāma, tasmā kathehi noti attho.

Tato sā jātissarañāṇena¹ paccakkhato diṭṭhaṭṭhānaṃ tassa ācikkhantī dve gāthā abhāsi—

112. “Tattheva sā pokkharaṇī adūre,
Rammā sutitthā ca mahodikā ca.
Sampupphitā bhamaragaṇānuciṇṇā,
Ettha hi so nhāyati nāgarājā.

1. Jātissarañāṇānubhāvena (Ka)

113. Sīsam nahātu'ppalamālabhārī,
Sabbaseto puṇḍarīkattacaṅgī.
Āmodamāno gacchati sanniketam,
Purakkhatvā mahesim sabbabhaddan'ti.

Tattha **tatthevā**ti tassa¹ vasanaṭṭhāneyeva. **Pokkharanī**ti Chaddantadahaṃ sandhāyāha. **Sampupphitā**ti duvidhehi kumudehi tividhehi uppalehi pañcavaṇṇehi ca padumehi samantato pupphitā. **Ettha hi soti** so nāgarājā ettha Chaddantadahe nhāyati. **Uppalamālabhārī**ti² uppalādīnaṃ jalajathalajānaṃ pupphānaṃ mālaṃ dhārento³. **Puṇḍarīkattacaṅgī**ti puṇḍarīkasadisatacena odātena aṅgena samannāgato. **Āmodamānoti** āmoditapamodito. **Sanniketanti** attano vasanaṭṭhānaṃ. **Purakkhatvā**ti sabbabhaddaṃ nāma mahesim purato katvā aṭṭhahi nāgasahashehi parivuto attano vasanaṭṭhānaṃ gacchatīti.

Taṃ sutvā Sonuttaro “sādhu ayye, ahaṃ taṃ vāraṇaṃ māretvā tassa dante āharissāmi”ti sampaṭicchi. Athassa sā tuṭṭhā sahasaṃ datvā “gehaṃ tāva gaccha, ito sattāhaccayena tattha gamissasi”ti taṃ uyyojetvā kammāre pakkosāpetvā “tātā amhākaṃ vāsipharasu kuddāla nikhādana muṭṭhikaveḷugumbacchedana satthatiṇalāyana asilohadaṇḍakakacakhāṇuka-ayasiṅghātakehi attho, sabbaṃ sīghaṃ katvā āharathā”ti āṇāpetvā cammakāre pakkosāpetvā “tātā amhākaṃ kumbhabhāragāhitaṃ cammabhastaṃ kātuṃ vaṭṭati, cammayottavarattahatthipāda-upāhanacammachattehipi no attho, sabbaṃ sīghaṃ katvā āharathā”ti āṇāpesi. Te ubhopi sabbāni tāni sīghaṃ katvā āharitvā adamsu. Sā tassa pātheyyaṃ saṃvidahitvā araṇisahitaṃ ādim katvā sabbaṃ upakaraṇaṅca baddhasattumādim katvā pātheyyaṅca cammabhastāyaṃ pakkhipi, taṃ sabbampi kumbhabhāramattaṃ ahosi.

Sonuttaropi attano parivacchaṃ katvā sattame divase āgantvā devim vanditvā aṭṭhāsi. Atha naṃ sā “niṭṭhitaṃ te samma sabbūpakaraṇaṃ, imaṃ tāva pasibbakaṃ gaṇhā”ti āha. So pana mahāthāmo pañcannaṃ hatthīnaṃ

1. Tattha (Sī, Syā)

2. Uppalamāladhārīti (Sī, Syā)

3. Bharanto (I)

balaṃ dhāreti, tasmā tambūlapasibbakaṃ viya ukkhipitvā upakacchantare
 ṭhapetvā rittahattho viya aṭṭhāsi. Subhaddā luddassa puttadārānaṃ
 paribbayaṃ datvā rañño ācikkhitvā Sonuttaraṃ uyyojesi. Sopi rājānañca
 deviñca vanditvā rājanivesanā oruyha rathe ṭhatvā mahantena parivārena
 nagarā nikkhamitvā gāmanigamajanapadaparamparāya paccantaṃ patvā
 jānapade nivattetvā paccantavāsīhi saddhim araññaṃ pavisitvā
 manussapathaṃ atikkamma paccantavāsīnopi nivattetvā ekakova gacchanto
 timsayojanaṃ patvā¹ paṭhamaṃ dabbagahanaṃ kāsagahanaṃ tiṇagahanaṃ
 tulasigahanaṃ saragahanaṃ tirivacchagahanaṃ cha gahanāni,
 kaṇṭakaveḷugumbagahanaṃ² vettagahanaṃ omissakagahanaṃ naḷagahanaṃ
 saragahanasadiṣaṃ uragenapi dubbīnīvijjhaṃ ghanavanagahanaṃ
 rukkhaḡahanaṃ veḷugahanaṃ aparampi veḷugumbagahanaṃ kalalagahanaṃ
 udakagahanaṃ pabbatagahanaṃ aṭṭhārasa gahanāni paṭipāṭiyā patvā³
 dabbagahanādīni asitena lāyitvā tulasigahanādīni
 veḷugumbacchedanasatthēna chinditvā rukkhe pharasunā koṭṭetvā
 atimahante rukkhe nikhādanēna vijjhītvā maggaṃ karonto Veḷuvane
 nisseṇīṃ katvā veḷugumbaṃ āruyha veḷuṃ chinditvā aparassa veḷugumbassa
 uparī pātetvā veḷugumbamatthakēna gantvā kalalagahane
 sukkharukkhapadaraṃ attharītvā tena gantvā aparāṃ attharītvā itaraṃ
 ukkhipitvā puna purato attharanto taṃ atikkamītvā udakagahane doṇīṃ
 katvā tāya udakagahanaṃ tarītvā pabbatapāde ṭhatvā ayasiṅghāṭakaṃ
 yottēna bandhitvā uddhaṃ khipitvā pabbate laggāpetvā yottēnāruyha
 vajiraggaṇa lohadaṇḍēna pabbataṃ vijjhītvā khāṇukaṃ koṭṭetvā tattha ṭhatvā
 siṅghāṭakaṃ ākaḍḍhitvā puna uparī laggāpetvā tattha ṭhito cammayottaṃ
 olambetvā taṃ ādāya otarītvā heṭṭhimakhāṇuke bandhitvā vāmahatthēna
 yottaṃ gaḡetvā dakkhiṇahatthēna muggaraṃ ādāya yottaṃ paharītvā
 khāṇukaṃ nīharītvā puna abhiruḡati. Etenupāyēna pabbatamatthakaṃ
 abhiruyha parato otaranto purīmanayēnēva paṭhamaṃ pabbatamatthake
 khāṇukaṃ koṭṭetvā cammapasibbake yottaṃ bandhitvā khāṇuke veṭhetvā
 sayāṃ antopasibbake nisīditvā makkaṭakānaṃ makkaṭasuttavissajjanākāreṇa
 yottaṃ vinivēṭhento otarati. Cammachattēna vātaṃ gāhāpetvā sakuṇo viya
 otarātīpi vadantīyēva.

1. Gantvā (Sī)

2. Kaṇṭakagumbagahanaṃ (Sī, Syā)

3. Upagantvā (Sī)

Evam tassa Subhaddāya vacanam ādāya nagarā nikkhamitvā sattarasa gahanāni atikkamitvā pabbatagahanam patvā tatrāpi cha pabbate atikkamitvā Suvaṇṇapassapabbatamatthakam āruḥhabhāvam āvikaronto Satthā āha—

114. “Tattheva so uggahetvāna vākyam,
 Ādāya tūṇiṅca dhanuṅca luddo.
 Vituriyati¹ satta girī brahante,
 Suvaṇṇapassam nāma girim uḷāram.
115. Āruyha selam bhavanam kinnarānam,
 Olokayī pabbatapādamūlam.
 Tattha’ddasā meghasamānavañṇam,
 Nigrodharājam aṭṭhasahassapādam.
116. Tattha’ddasā kuñjaram chabbisāṇam,
 Sabbasetam duppasaham parebhi.
 Rakkhanti nam aṭṭhasahassanāgā,
 Īsātantā vātajavappahārino.
117. Tattha’ddasā pokkharāṇim adūre,
 Rammaṃ sutitthaṅca mahodikaṅca.
 Sampupphitam bhamaragaṇānuciṇṇam,
 Hattha hi so nhāyati nāgarājā.
118. Disvāna nāgassa gatiṃ ṭhitiṅca,
 Vīthissa’yā nhānatassa hoti.
 Opātamāgacchi anariyarūpo,
 Payojito cittavasānugāyā”ti.

Tattha **soti** bhikkhave so luddo tattheva sattabhūmikapāsādāle ṭhitāya tassā Subhaddāya vacanam uggahetvā saratūṇiṅca mahādhanuṅca ādāya pabbatagahanam patvā “kataro nu kho Suvaṇṇapassapabbato nāmā”ti

1. Vituriya so (Sī, Syā)

satta mahāpabbate vituriyati, tasmim̄ kāle tuletī tīreti. So evaṃ tīrento Suvannaṇpassaṃ nāma girim̄ uḷāraṃ disvā “ayaṃ so bhavissatī”ti cintesi. **Olokayī**ti taṃ kinnarānaṃ bhavanabhūtaṃ pabbataṃ āruyha Subhaddāya dinnasaññāvasena heṭṭhā olokesi. **Tatthā**ti tasmim̄ pabbatapādamūle avidūreyeva taṃ nigrodhaṃ addasa.

Tatthāti tasmim̄ nigrodharukkhamūle ṭhitaṃ. **Tatthā**ti tattheva antopabbate tassa nigrodhassāvidūre yattha so nhāyati, taṃ pokkharaṇim̄ addasa. **Disvānā**ti Suvannaṇpassapabbatā oruyha hatthīnaṃ gatakāle hatthipāda-upāhanaṃ āruyha tassa nāgarañño gataṭṭhānaṃ nibaddhavasanaṭṭhānaṃ upadhārento “iminā maggena gacchati, idha nhāyati, nhatvā uttiṇṇo, idha tiṭṭhatī”ti sabbaṃ disvā ahirikabhāvena anariyarūpo tāya cittavasānugāya payojito, tasmā opātaṃ āgacchi paṭipajji, āvāṭaṃ khaṇīti attho.

Tatrāyaṃ anupubbikathā—“so kira mahāsattassa vasanokāsaṃ sattamāsādhikehi sattahi saṃvaccharehi sattahi ca divasehi patvā vuttanayeneva tassa vasanokāsaṃ sallakkhetvā “idha āvāṭaṃ khaṇitvā tasmim̄ ṭhito vāraṇādhīpatim̄ visapītena sallena vijjhivā jīvitakkhayaṃ pāpessāmi”ti vavatthapetvā araṇṇaṃ pavisitvā thambhādīnaṃ atthāya rukkhe chinditvā dabbasambhāre sajjetvā hatthīsu nhānatthāya gatesu tassa vasanokāse mahākuddālena caturassaṃ āvāṭaṃ khaṇitvā uddhatapaṃsum̄ bījaṃ vapanto viya udakena vikiritvā udukkhalapāsāṇānaṃ upari thambhe paṭiṭṭhapetvā tulā ca kāje ca¹ datvā padarāni attharivā kaṇḍappamāṇaṃ² chiddaṃ katvā upari paṃsuṇca kacavaraṇca pakkhipitvā ekena passena attano pavisanaṭṭhānaṃ katvā evaṃ niṭṭhite āvāṭe paccūsakāleyeva patisīsakaṃ³ paṭimuṇcitvā kāsāyāni paridahitvā saddhim̄ visapītena sallena dhanuṃ ādāya āvāṭaṃ otarivā atṭhāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

119. “Khaṇitvāna kāsūṃ phalakehi chādayi,
Attāna’modhāya dhanuṇca luddo.
Passāgataṃ puthusallena nāgaṃ,
Samappayī dukkaṭakammakārī.

1. Tulādhāre ca (Sī, Syā)

2. Kaṇṭhamāṇaṃ (Sī)

3. Paṭisīsakaṃ (Sī, Syā, I)

120. Viddho ca nāgo koñca'manādi ghoram,
 Sabbe ca nāgā ninnadam¹ ghorarūpam.
 Tiṇaṅca kaṭṭhaṅca raṇam karontā,
 Dhāvimsu te aṭṭha disā samantato.

121. Vadhissametanti parāmasanto,
 Kāsāvamaddakkhi dhajam isīnam.
 Dukkkena phuṭṭhassu'dapādi saññā,
 Arahaddhajo sabbhi avajjharūpo”ti.

Tattha **odhāyā**ti odahitvā pavesetvā. **Passāgatanti** attano āvāṭassa passam āgataṃ. So kira dutiyadivase āgantvā nhatvā uttiṅṅo tasmim mahāvisālamālake nāma padese aṭṭhāsi. Athassa sarīrato udakam nābhipadesena ogalitvā tena chiddena luddassa sarīre pati. Tāya saññāya so mahāsattassa āgantvā ṭhitabhāvam ṇatvā tam passāgataṃ puthunā sallena samappayi vijjhi. **Dukkaṭakammakārī**ti tassa mahāsattassa kāyikacetāsikassa dukkhassa uppādanena dukkaṭassa kammassa kārako.

Koñca'manādīti koñcanādam akari. Tassa kira tam sallam nābhiyam pavisitvā pihakādīni sañcuṇṇetvā antāni chinditvā piṭṭhibhāgam pharasunā padālentam viya uggantvā ākāse pakkhandi. Bhinnarajatakumbhato rajanam viya pahāramukhena lohitaṃ pagghari, balavavedanā uppajji. So vedanam adhvāsetum asakkonto vedanāpattato sakalapabbatam ekaninnādam karonto tikkhattum mahantam koñcanādam nadi. **Sabbe cāti**² tepi sabbe aṭṭhasahassanāgā tam saddam sutvā maraṇabhayabhītā ghorarūpam ninnadam anuravam karimsu. **Raṇam**³ **karontā**ti tena saddena gantvā Chaddantavāraṇam vedanāpattam disvā “paccāmittam gaṇhissāmā”ti tiṇaṅca kaṭṭhaṅca cuṇṇavicuṇṇam karontā samantā dhāvimsu.

Vadhissametanti “bhikkhave so Chaddantavāraṇo disā pakkantesu nāgesu Subhaddāya kareṇuyā passe ṭhatvā sandhāretvā samassāsayamānāya vedanam adhvāsetvā kaṇḍassa āgataṭṭhānam sallakkhento

1. Ninnadu (Syā), ninnādam (Ka)

2. Sabbevāti (Sī)

3. Cuṇṇam (Sī, I, Ka)

“sace idaṃ puratthimadisādīhi āgataṃ abhavissa, kumbhādīhi pavisitvā pacchimakāyādīhi nikkhamissa¹, idaṃ pana nābhiyā pavisitvā ākāsaṃ pakkhandi, tasmā pathaviyaṃ ṭhitena viassaṭṭhaṃ bhavissati”ti upadhāretvā ṭhitaṭṭhānaṃ upaparikkhitukāmo “ko jānāti, kiṃ bhavissati, Subhaddaṃ apanetuṃ vaṭṭati”ti cintetvā “bhadde aṭṭhasahassanāgā mama paccāmittaṃ pariyesantā disā pakkhandā, tvaṃ idha kiṃ karosī”ti vatvā “deva ahaṃ tumhe sandhāretvā samassāsenti ṭhitā, khamatha me”ti tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā tāya ākāsaṃ pakkhandāya nāgarājā bhūmiṃ pādanakhena pahari, padaraṃ uppatitvā gataṃ. So chiddena olokeno Sonuttaraṃ disvā “vadhissāmi naṃ”ti cittaṃ uppādetvā rajatadāmaṇṇasoṇḍaṃ pavesetvā parāmasanto Buddhānaṃ isīnaṃ dhajāṃ kāsāvaṃ addakkhi. Luddo kāsāvaṃ mahāsattassa hatthe ṭhapesi. So taṃ ukkhipitvā purato ṭhapesi. Athassa tena tathārūpenapi dukkhena phuṭṭhassa “arahaddhajo nāma sabbhi paṇḍitehi avajjharūpo, aññadatthu sakkātabbo garukātabboevā”ti ayaṃ saññā udapādi.

So tena saddhiṃ sallapanto gāthādvayamāha—

122. “Anikkasāvo kāsāvaṃ, yo vatthaṃ paridahissati.
Apeto damasaccena, na so kāsāvamarahati.

123. Yo ca vantakasāvassa, sīlesu susamāhito.
Upeto damasaccena, sa ve kāsāvamarahati”ti.

Tassattho—samma luddaputta yo puriso rāgādīhi kasāvehi anikkasāvo indriyadameṇa ceva vacīsaccena ca apeto anupagato tehi guṇehi kasāvarasapītaṃ kāsāvavattaṃ paridahati, so taṃ kāsāvaṃ nārahati, nānucchaviko so tassa vatthassa. Yo pana tesaṃ kasāvānaṃ vantattā vantakasāvo assa sīlesu susamāhito supatiṭṭhito paripuṇṇasīlacāro, so taṃ kāsāvaṃ arahati nāmāti.

Evam vatvā mahāsatto tasmīṃ cittaṃ nibbāpetvā “samma kimatthaṃ tvaṃ maṃ vijjhasi, kiṃ attano atthāya², udāhu aññena payojitosī”ti pucchi. Tamatthaṃ āvīkaronto Satthā āha—

1. Nikkhamissati (Sī, Syā, I)

2. Atthena (I, Ka)

124. “Samappito puthusallena nāgo,
 Aduṭṭhacitto luddakamajjhabhāsi.
 Ki’matthayaṃ kissa vā samma hetu,
 Mamaṃ vadhī kassa vā’yaṃ payogo”ti.

Tattha **ki’matthayanti** āyatim kim patthento. **Kissa vāti** kissa hetu kena kāraṇena, kim nāma tava mayā saddhim veranti adhippāyo. **Kassa vāti** kassa vā aññassa yaṃ payogo, kena payojito maṃ avadhīti attho.

Athassa ācikkhanto luddo gāthamāha—

125. “Kāsissa rañño mahesī bhadante,
 Sā pūjitā rājakule Subhaddā.
 Taṃ addasā sā ca mamaṃ asaṃsi,
 Dantehi atthoti ca maṃ avocā”ti.

Tattha **pūjitāti** aggamahesiṭṭhāne ṭhapetvā pūjitā. **Addasāti** sā kira taṃ supinante addasa. **Asaṃsīti** sā ca mama sakkāraṃ kāretvā “Himavantapadese evarūpo nāma nāgo asukasmim nāma ṭhāne vasatī”ti mamaṃ ācikkhi. **Dantehīti** tassa nāgassa chabbaṇṇaraṃsisamujjalā dantā, tehi mama attho, piḷandhanaṃ kāretukāmāmi, te me āharāti maṃ avocāti.

Taṃ sutvā “idaṃ Cūḷasubhaddāya kamman”ti ñatvā mahāsatto vedanaṃ adhivāsetvā “tassā mama dantehi attho natthi, maṃ māretukāmatāya pana pahiṇī”ti dīpento gāthādvayamāha—

126. “Bahū hime dantayugā uḷārā,
 Ye me pitūnañca pitāmahānaṃ.
 Jānāti sā kodhanā rājaputtī,
 Vadhattikā veramakāsi bālā.

127. Uṭṭhehi tvaṃ ludda kharaṃ gahetvā,
 Dante ime chinda purā marāmi.
 Vajjāsi taṃ kodhanaṃ rājaputtim,
 Nāgo hatto handa ima’ssa dantā”ti.

Tattha **imeti** tassa kira pitu pitāmahānaṃ dantā mā vinassantūti guhāyaṃ sannicitā, te sandhāya evamāha. **Jānāti** bahūnaṃ vāraṇānaṃ idha sannicite dante jānāti. **Vadhatthikā**ti kevalaṃ pana sā maṃ māretukāma appamattakaṃ dosaṃ hadaye ṭhapetvā attano veraṃ akāsi, evarūpena pharusakammena matthakaṃ pāpesi. **Kharanti** kakacaṃ. **Purā marāmī**ti yāva na marāmi. **Vajjāsī**ti vadeyyāsi. **Handa imassa dantāti** hato so mayā nāgo, manoratho te matthakappatto, gaṇha, ime tassa dantāti.

So tassa vacanaṃ sutvā nisīdanaṭṭhānā vuṭṭhāya kakacaṃ ādāya “dante chindissāmi”ti tassa santikaṃ upagato. So pana ubbedhato aṭṭhāsītihattho rajatapabbato viya ṭhito, tenassa so dantaṭṭhānaṃ na pāpuṇi. Atha¹ mahāsatto kāyaṃ upanāmento heṭṭhāsīsako nipajji. Tadā nesādo mahāsattassa rajatadāmasadisāṃ soṇḍaṃ maddanto abhiruhitvā Kelāsakūṭe viya kumbhe ṭhatvā mukhakoṭimāsaṃ dhanukena² paharivā anto pakkhipitvā kumbhato oruyha kakacaṃ antomukhe pavesesi, ubhohi hatthehi daḷhaṃ aparāparaṃ kaḍḍhi. Mahāsattassa balavavedanā uppajji, mukhaṃ lohiteṇa pūri. Nesādo ito cito ca sañcārento kakacena chindituṃ nāsakkhi. Atha naṃ mahāsatto mukhato lohitaṃ chaḍḍetvā vedanaṃ adhvāsetvā “kiṃ samma chindituṃ na sakkosī”ti pucchi. Āma sāmīti. Mahāsatto satiraṃ paccupaṭṭhapetvā “tena hi samma mama soṇḍaṃ ukkhipitvā kakacakoṭiraṃ gaṇhāpehi, mama sayāṃ soṇḍaṃ ukkhipituṃ balaṃ natthī”ti āha. Nesādo tathā akāsi.

Mahāsatto soṇḍāya kakacaṃ gahetvā aparāparaṃ cāresi³, dantā kaḷirā viya chijjimsu. Atha naṃ te āharāpetvā gaṇhitvā “samma luddaputta ahaṃ ime dante tuyhaṃ dadamāno neva ‘mayhaṃ appiyā’ti dammi, na sakkattamārattabrahmattāni patthento, imehi pana me dantehi sataguṇena sahasaguṇena satahasaguṇena sabbaññutaññāṇadantāva piyatarā, sabbaññutaññāṇappaṭivedhāya me idaṃ puññaṃ paccayo hotū”ti dante datvā “samma idaṃ ṭhānaṃ kittakena kālena āgatosī”ti pucchitvā “sattamāsasattadivasādhikehi sattahi saṃvaccharehī”ti vutte “gaccha

1. Athassa (Sī, Syā)

2. Jāṇunā (Syā, I, Ka)

3. Cālesi (I, Ka)

imesaṃ dantānaṃ ānubhāvena sattadivasabbhantareyeva Bārāṇasim
pāpuṇissasī”ti vatvā tassa parittaṃ katvā taṃ uyyojesi. Uyyojetvā ca pana
anāgatesuyeva tesu nāgesu Subhaddāya ca anāgatāya kālamakāsi.
Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

128. “Uṭṭhāya so luddo kharaṃ gahetvā,
Chetvāna dantāni gajuttamassa.
Vaggū subhe appaṭime pathabyā,
Ādāya pakkāmi tato hi khippan”ti.

Tattha **vaggū**ti vilāsavante. **Subheti** sundare. **Appaṭimeti** imissaṃ
pathaviyaṃ aññehi dantehi asadiseti.

Tasmiṃ pakkante te nāgā paccāmittaṃ adisvā āgamiṃsu. Tamatthaṃ
pakāsentō Satthā āha—

129. “Bhayaṭṭitā nāgavadhena aṭṭā,
Ye te nāgā aṭṭha disā vidhāvum.
Adisvāna posāṃ gajapaccamittaṃ,
Paccāgamum yena so nāgarājā”ti.

Tattha **sayatṭitā**¹ maraṇabhayena upaddutā. **Aṭṭā**ti dukkhitā.
Gajapaccamittanti gajassa paccāmittaṃ. **Yena soti** yattha visālamālake so
nāgarājā kālaṃ katvā Kelāsapabbato viya patito, taṃ ṭhānaṃ paccāgamunti
attho.

Tehi pana saddhiṃ Mahāsubhaddāpi āgatā. Te sabbepi aṭṭhasahassanāgā
tattha roditvā kanditvā mahāsattassa kulupakānaṃ Paccekabuddhānaṃ
santikaṃ gantvā “bhante tumhākaṃ paccayadāyako visapītena sallena
viddho kālakato, sīvathikadassanamassa āgacchathā”ti vadimṃsu. Pañcasatā
Paccekabuddhāpi ākāsenāgantvā visālamālake otarimṃsu. Tasmiṃ khaṇe dve
taruṇanāgā nāgarañño sarīraṃ dantehi ukkhipitvā Paccekabuddhe
vandāpetvā citakaṃ āropetvā jhāpayimṃsu. Paccekabuddhā sabbarattim

1. Bhayadditāti (Sī, Syā, I)

āḷāhane dhammasajjhāyamakaṃsu. Aṭṭhasahassanāgā āḷāhanam nibbāpetvā vanditvā nhatvā Mahāsubhaddam purato katvā attano vasanaṭṭhānam agamaṃsu. Tamattham pakāsentō Satthā āha—

130. “Te tattha kanditvā roditvāna¹ nāgā,
Sīse sake paṃsukam okiritvā.
Agamaṃsu te sabbe sakam niketaṃ,
Purakkhatvā mahesim sabbabhaddan”ti.

tattha **paṃsukanti** āḷāhanapaṃsukam.

Sonuttaropi appattheyeva sattame divase dante ādāya Bārāṇasim sampāpuṇi. Tamattham pakāsentō Satthā āha—

131. “Ādāya dantāni gajuttamassa,
Vaggū subhe appaṭime pathabyā.
Suvanṇarājīhi samanta’modare,
So luddako kāsipuram upāgami.
Upanesi so rājakaññāya dante,
Nāgo hato handa ima’ssa dantā”ti.

Tattha **suvanṇarājīhīti** suvanṇarājiraṃsīhi. **Samanta’modareti** samantato obhāsante sakalavanasaṇḍam suvanṇavaṇṇam viya karonte. **Upanesīti** aham Chaddantavāraṇassa chabbaṇṇaraṃsivissajjane yamakadante ādāya āgacchāmi, nagaram alaṅkārapethāti deviyā sāsanam pesetvā tāya rañño ārocāpetvā devanagaram viya nagare alaṅkārapite Sonuttaropi nagaram pavisitvā pāsādam āruhitvā dante upanesi, upanetvā ca pana “ayye yassa kira tumhe appamattakam dosam hadaye karittha, so nāgo mayā hato mato, ‘matabhāvam me āroceyyāsī’ti āha, tassa matabhāvam tumhe jānātha, gaṇhatha, ime tassa dantā”ti dante adāsī.

Sā mahāsattassa chabbaṇṇaraṃsivicittadante maṇitālavaṇṇena gahetvā ūrūsu ṭhapetvā purimabhavē² attano piyasāmikassa dante oloketi

1. Roditva (Sī, I)

2. Porāṇakassa (Ka)

“evarūpaṃ sobhaggappattaṃ vāraṇaṃ visapītena sallena jīvītakkhayaṃ
pāpetvā ime dante chinditvā Sonuttaro āgato”ti mahāsattaṃ anussarantī
sokaṃ uppādetvā adhivāsetuṃ nāsakkhi. Athassā tattheva hadayaṃ phali,
taṃ divasameva kālamakāsi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

132. “Disvāna dantāni gajuttamassa,
Bhattuppiyassa purimāya jātiyā.
Tattheva tassā hadayaṃ aphāli,
Teneva sā kālamakāsi bālā”ti.
133. “Sambodhipatto sa mahānubhāvo,
Sītaṃ akāsi parisāya majjhe.
Pucchiṃsu bhikkhū suvimuttacittā,
Nākāraṇe pātukaronti Buddhā.
134. Ya’ maddasātha daharīṃ kumārīṃ,
Kāsāyavatthaṃ anagāriyaṃ carantīṃ.
Sā kho tadā rājakaññā ahosi,
Ahaṃ tadā nāgarājā ahosiṃ.
135. Ādāya dantāni gajuttamassa,
Vaggū subhe appaṭime pathabyā.
Yo luddako kāsīpuraṃ upāgami,
So kho tadā Devadatto ahosi.
136. Anāvasūraṃ cirarattasāmsitaṃ,
Uccāvacaṃ caritamidaṃ purāṇaṃ.
Vītaddaro vītasoko visallo,
Sayāṃ abhiññāya abhāsi Buddhō.
137. Ahaṃ vo tena kālena, ahosiṃ tattha bhikkhavo.
Nāgarājā tadā homi, evaṃ dhāretha jātakaṃ”ti—

imā gāthā Dasabalassa guṇe vaṇṇentehi dhammasaṅgāhakattherehi ṭhapitā.

Tattha **sitaṃ akāsī**ti so sambodhippatto Satthā mahānubhāvo alaṅkatadhammasabhāyaṃ alaṅkatadhammāsane parisamajjhe nisinno ekadivasam sitam akāsi. **Nākāraṇeti** “bhante Buddhā nāma akāraṇe sitam na karonti, tumhe hi ca sitam katham, kena nu kho kāraṇena sitam katan”ti mahākhināsavā bhikkhū pucchimsu. **Ya’ maddasāthā**ti evam puṭṭho āvuso Satthā attano sitakāraṇam ācikkhanto ekaṃ daharabhikkhunim dassetvā evamāha, bhikkhave yaṃ ekaṃ daharam yobbanappattam kumāriṃ kāsāyavattham anagāriyam upetaṃ pabbajitvā imasmim sāsane carantiṃ addasātha passatha, sā tadā “visapītena sallena nāgarājam vijjhivā vadhehi”ti Sonuttarassa pesetā rājakaññā ahoṣi. Tena gantvā jīvitakkhayaṃ pāpito aham tadā so nāgarājā ahoṣinti attho. **Devadatto**ti bhikkhave idāni Devadatto tadā so luddako ahoṣi.

Anāvasūranti na avasūram, anattaṅgatasūriyanti attho.

Cirarattasamsitanti ito ciraratte¹ anekavassakoṭimattthake samsitam samsaritam anuciṇṇam. Idam vuttam hoti—āvuso ito anekavassakoṭimattthake samsaritam pi pubbaṅhe katham tam divasameva sāyanhe saranto viya attano caritavasena uccattā tāya rājadhītāya ca Sonuttarassa ca caritavasena nīcattā uccānīcam caritam idam purāṇam rāgādīnam darānam vigatatāya vītaddaro, nātīdhanasokādīnam abhāvena vītasoko, rāgasallādīnam vigatatā visallo attanāva jānitvā Buddho abhāsīti. **Aham voti** ettha **voti** nipātamattam, bhikkhave aham tena kālena tattha Chaddantadahe ahoṣinti attho. **Nāgarājā**ti honto ca pana na añño koci tadā homi, atha kho nāgarājā homīti attho. **Evam dhārethā**ti tumhe tam jātakam evam dhāretha uggaṇhātha pariyāpuṇāthāti.

Imaṅca pana dhammadesanam sutvā bahū sotāpannādayo ahesum. Sā pana bhikkhunī pacchā vipassitvā arahattam pattāti.

Chaddantajātakavaṇṇanā catutthā.

1. Cirato (Sī, Syā)

5. Sambhavaḷatakavaṇṇanā (515)

Rajjaṇca paṭipannā'smāti idaṃ Satthā Jetavane viharanto pañṇāpāramiṃ ārabba kathesi. Paccuppannavatthu **Mahā-umaṅgajātake**¹ āvi bhavissati.

Atīte pana Kururaṭṭhe Indapatthanagare² Dhanañcayakorabyo nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tassa Sucirato nāma brāhmaṇo purohito atthadhammānusāsako ahoṣi. Rājā dānādīni puñṇāni karonto dhammena rajjamanusāsi. So ekadivasāṃ dhammayāgaṃ nāma pañhaṃ abhisaṅkharitvā Sucirataṃ nāma brāhmaṇaṃ purohitaṃ āsane nisīdāpetvā sakkāraṃ katvā pañhaṃ pucchanto catasso gāthāyo abhāsi—

138. “Rajjaṇca paṭipannā'sma, ādhipaccaṃ Sucīrata.
Mahattaṃ pattumicchāmi, vijetaṃ pathaviṃ imaṃ.

139. Dhammena no adhammena, adhammo me na ruccati.
Kiccova dhammo carito, rañño hoti Sucīrata.

140. Idha cevāninditā yena, pecca yena aninditā.
Yasaṃ devamanussesu, yena pappomu brāhmaṇa.

141. Yohaṃ atthaṇca dhammaṇca, kattumicchāmi brāhmaṇa.
Taṃ tvaṃ atthaṇca dhammaṇca, brāhmaṇa'kkhāhi pucchito'ti.

Tattha **rajjanti** ācariya mayaṃ imasmiṃ sattayojanike Indapatthanagare rajjaṇca, tiyojanasatike Kururaṭṭhe issarabhāvasaṅkhātāṃ ādhipaccaṇca. **Paṭipannā'smāti** adhigatā bhavāma. **Mahattanti** idāni mahantabhāvaṃ. **Pattumicchāmi vijetunti** imaṃ pathaviṃ dhammena abhibhavituṃ ajjhottharituṃ icchāmi. **Kiccovāti** avasesajanehi rañño carito dhammo kicco karaṇiyataro. Rājānuvattako hi loko, so tasmīṃ dhammike sabbopi dhammiko hoti. Tasmā esa dhammo nāma raññoṃva kiccoti.

Idha cevāninditāti yena mayaṃ idhaloke paraloke ca aninditā. **Yena pappomūti**³ yena mayaṃ nirayādīsu anibhattitvā devesu ca manussesu ca yasaṃ issariyaṃ sobhaggaṃ pāpuṇeyyāma, taṃ no karaṇaṃ

1. Khu 6. 204 piṭṭhe.

2. Indapattanagare (Sī, Syā, I)

3. Pappemūti (Sī)

kathēhīti. **Yohanti** brāhmaṇa yo ahaṃ phalavipākasaṅkhātāṃ atthañca tassa atthassa hetubhūtaṃ dhammañca kattum samādāya vattitum uppādetuñca icchāmi. **Taṃ tvanti** tassa mayhaṃ tvaṃ sukheneva nibbānagāṃimaggāṃ āruyha apaṭisandhikabhāvaṃ patthentassa taṃ atthañca dhammañca pucchito akkhāhi, pākaṭaṃ katvā kathēhīti brāhmaṇaṃ dhammayāgapañhaṃ pucchi.

Ayaṃ pana pañho gambhīro Buddhavisayo, Sabbaññubuddhameva taṃ pucchitum yuttaṃ, tasmim asati sabbaññutaññāṇapariyesakaṃ bodhisattanti. Sucirato pana attano abodhisattatāya pañhaṃ kathetum nāsakkihi, asakkonto ca paṇḍitamānaṃ akatvā attano asamatthabhāvaṃ kathento gāthamāha—

142. “Nāññatra vidhurā rāja, etadakkhātumarahati.

Yaṃ tvaṃ atthañca dhammañca, kattumicchasi khattiyā”ti.

Tassattho—avisayo esa mahārāja pañho mādisānaṃ. Ahañhi nevassa ādim, na pariyosānaṃ passāmi, andhakāraṃ pavitṭho viya homi. Bārāṇasirañño pana purohito Vidhuro nāma brāhmaṇo atthi, so etaṃ ācikkheyya, taṃ ṭhapetvā yaṃ tvaṃ atthañca dhammañca kattumicchasi, etaṃ akkhātum na añño arahatīti.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā “tena hi brāhmaṇa khippaṃ tassa santikaṃ gacchāhi”ti paṇṇākāraṃ datvā taṃ pesetukāmo hutvā gāthamāha—

143. “Ehi kho pahito gaccha, Vidhurassa upantikaṃ.

Nikkhañcīmaṃ suvaṇṇassa¹, haraṃ gaccha Sucīrata.

Abhihāraṃ imaṃ dajjā, atthadhammānusiṭṭhiyā”ti.

Tattha **upantikanti** santikaṃ. **Nikkhanti** pañcasuvaṇṇo² eko nikkho. Ayaṃ pana rattasuvaṇṇassa nikkhasahassaṃ datvā evamāha. **Imaṃ dajjāti** tena imasmim dhammayāgapañhe kathite tassa atthadhammānusiṭṭhiyā abhihārapūjaṃ karonto imaṃ nikkhasahassaṃ dadeyyāsīti.

Evañca pana vatvā pañhavissajjanassa likhanatthāya sataśahassagghanakaṃ suvaṇṇapaṭṭaṇca gamanatthāya yānaṃ, parivāratthāya balakāyaṃ, tañca paṇṇākāraṃ

1. Nikkhaṃ rattasuvaṇṇassa (Sī, Syā)

2. Pañcatulāsuvāṇṇā (Sī), pañcadasasuvāṇṇā (I, Ka)

datvā taṅkhaṇaṅṅeva uyyojesi. So pana Indapatthanagarā nikkhamitvā ujukameva Bārāṇasim āgantvā yattha yattha paṇḍitā vasanti, sabbāni tāni ṭhānāni upasaṅkamtvā sakalajambudīpe pañhassa vissajjetāraṃ alabhitvā anupubbena Bārāṇasim patvā ekasmiṃ ṭhāne nivāsaṃ gahetvā katipayehi janehi saddhim pātarāsabhuñjanavelāya Vidhurassa nivesanaṃ gantvā āgatabhāvaṃ ārocāpetvā tena pakkosāpito taṃ sake ghare bhuñjamānaṃ addasa. Tamatthaṃ āvikaronto Satthā sattamaṃ gāthamāha—

144. “Svā’ dhippāgā Bhāradvājo, Vidhurassa upantikaṃ.

Tamaddasa mahābrahmā, asamānaṃ sake ghare”ti.

Tattha **svā’ dhippāgāti** so Bhāradvājagotto Sucirato adhippāgā, gatoti attho. **Mahābrahmāti** mahābrāhmaṇo. **Asamānanti** bhuñjamānaṃ.

So pana tassa bālasahāyako ekācariyakule uggahitasippo, tasmā tena saddhim ekato bhuñjitvā bhattakiccāpariyosāne sukhanisinno “samma kimatthaṃ āgatosi”ti puṭṭho āgamanakāraṇaṃ ācikkhanto aṭṭhamaṃ gāthamāha—

145. “Raññoham pahito dūto, Korabyassa yasassino.

‘Atthaṃ dhammaṅca pucchesi’, iccabravi Yudhiṭṭhilo.

Taṃ tvaṃ atthaṅca dhammaṅca, Vidhura’kkhāhi pucchito”ti.

Tattha **raññohanti** ahaṃ rañño Korabyassa yasassino dūto. **Pahitoti** tena pesito idhāgamim. **Pucchesīti** so Yudhiṭṭhilagotto Dhanañcayarājā maṃ dhammayāgapañhaṃ nāma pucchi, ahaṃ kathetuṃ asakkonto “tvaṃ sakkhissasi”ti ñatvā tassa ārocesim, so ca paṇṇākāraṃ datvā pañhapucchanatthāya maṃ tava santikaṃ pesento “Vidhurassa santikaṃ gantvā imassa pañhassa atthaṅca Pāḷidhammaṅca puccheyyāsi”ti abravi. Taṃ tvaṃ idāni mayā pucchito akkhāhīti.

Tadā pana so brāhmaṇo “mahājanassa cittaṃ gaṇhissāmī”ti gaṅgaṃ pidahanto viya vinicchayaṃ vicāreti. Tassa pañhavissajjane okāso natthi. So tamatthaṃ ācikkhanto navamaṃ gāthamāha—

146. “Gaṅgaṃ me pidahissanti, naṃ taṃ sakkomi brāhmaṇa.
 Apidhetuṃ mahāsindhuṃ, taṃ kathaṃ so bhavissati.
 Na te sakkomi akkhātuṃ, atthaṃ dhammañca pucchito”ti.

Tassattho—brāhmaṇa mayhaṃ “mahājanassa nānācittagatisaṅkhātāṃ gaṅgaṃ pidahissan”ti byāpāro uppanno, tamahaṃ mahāsindhuṃ apidhetuṃ na sakkomi, tasmā kathaṃ so okāso bhavissati, yasmā te ahaṃ pañhaṃ vissajjeyyāṃ. Iti cittekaggatañceva okāsañca alabhanto na te sakkomi akkhātuṃ atthaṃ dhammañca pucchitoti.

Evañca pana vatvā “putto me paṇḍito mayā nāṇavantataro, so te byākarissati, tassa santikaṃ gacchāhi”ti vatvā dasamaṃ gāthamāha—

147. “Bhadrakāro ca me putto, oraso mama atrajo.
 Taṃ tvaṃ atthañca dhammañca, gantvā pucchassu brāhmaṇā”ti.

Tattha **orasoti** ure saṃvaḍḍho. **Atrajoti** attanā jātoti.

Taṃ sutvā Sucirato Vidhurassa gharā nikkhamitvā Bhadrakārassa bhuttapātarāsassa attano parisamajjhe nisinnakāle nivesanaṃ agamāsi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā ekādasamaṃ gāthamāha—

148. “Svā’ dhippāgā Bhāradvājo, Bhadrakārassu’pantikaṃ.
 Tamaddasa mahābrahmā, nisinnaṃ samhi vesmanī”ti.

Tattha **vesmanīti** ghare.

So tattha gantvā Bhadrakāramāṇavena katāsanābhīhārasakkāro nisīditvā āgamanakāraṇaṃ puṭṭho dvādasamaṃ gāthamāha—

149. “Rañño haṃ pahito dūto, Korabyassa yasassino.
 ‘Atthaṃ dhammañca pucchasi’, iccabravi Yudhiṭṭhilo.
 Taṃ tvaṃ atthañca dhammañca, Bhadrakāra pabrūhi¹ me”ti.

Atha naṃ Bhadrakāro “tāta ahaṃ imesu divasesu paradārikakamme abhinivīṭṭho, cittaṃ me byākulaṃ, tena tyāhaṃ vissajjetuṃ na sakkhissāmi,

1. Bravīhi (Sī, I)

mayham̐ pana kaniṭṭho Sañcayakumāro nāma mayā ativiya ñāṇavantataro, tam̐ puccha, so te pañham̐ vissajjessatī”ti tassa santikaṃ pesento dve gāthā abhāsi—

150. “Maṃsakājam̐ avahāya, godham̐ anupatāmaham̐.

Na te sakkomi akkhātuṃ, attham̐ dhammañca pucchito.

151. Sañcayo nāma me bhātā, kaniṭṭho me Sucīrata.

Tam̐ tvaṃ atthañca dhammañca, gantvā pucchassu brāhmaṇā”ti.

Tattha **maṃsakājanti** yathā nāma puriso thūlamigamaṃsam̐ kājenādāya gacchanto antarāmagge godhapotakaṃ disvā maṃsakājam̐ chaḍḍetvā tam̐ anubandheyya, evameva attano ghare vasavattinim̐¹ bhariyam̐ chaḍḍetvā parassa rakkhitagopitam̐ itthim̐ anubandhanto homīti dīpento evamāhāti.

So tasmim̐ khaṇe Sañcayassa nivesanam̐ gantvā tena katasakkāro āgamanakāraṇam̐ puṭṭho ācikkhi. Tamattham̐ pakāsento Satthā dve gāthā abhāsi—

152. “Svā’ dhippāgā Bhāradvājo, Sañcayassa upantikaṃ.

Tamaddasa mahābrahmā, nisinnam̐ samhi vesmani.

153. Rañño ham̐ pahito dūto, Korabyassa yasassino.

‘Attham̐ dhammañca puchesi’, iccabravi Yudhiṭṭhilo.

Tam̐ tvaṃ atthañca dhammañca, Sañcaya’kkhāhi pucchito”ti.

Sañcayakumāro pana tadā paradārameva sevati. Athassa so “aham̐ tāta paradāram̐ sevāmi, sevanto ca pana gaṅgam̐ otaritvā paratīram̐ gacchāmi, tam̐ maṃ sāyañca pāto ca nadim̐ tarantam̐ maccu gilati nāma, tena cittam̐ me byākulam̐, na tyāham̐ ācikkhituṃ sakkhissāmi, kaniṭṭho pana me Sambhavakumāro nāma atthi jātiyā sattavassiko, mayā sataguṇena saḥassaguṇena sataḥassaguṇenādhikañāṇataro, so te ācikkhissati, gaccha tam̐ pucchāhi”ti āha. Imamattham̐ pakāsento Satthā dve gāthā abhāsi—

1. Vasantiṃ (I)

154. “Sadā mañ gilate maccu, sāyañ pāto Sucīrata.
Na te sakkomi akkhātuñ, atthañ dhammañca pucchito.

155. Sambhavo nāma me bhātā, kaniṭṭho me Sucīrata.
Taṃ tvañ atthañca dhammañca, gantvā pucchassu brāhmaṇā”ti.

Taṃ sutvā Sucirato “ayañ pañho imasmim loke abbhuto bhavissati, imañ pañhañ vissajjetuñ samattho nāma natthi maññe”ti cintetvā dve gāthā abhāsi—

156. “Abbhuto vata bho dhammo, nāyañ asmāka ruccati.
Tayo janā pitāputtā, te su paññāya no vidū.

157. Na tañ sakkotha akkhātuñ, atthañ dhammañca pucchitā.
Kathañ nu daharo jaññā, atthañ dhammañca pucchito”ti.

Tattha **nāyanti** ayañ pañhadhammo abbhuto, imañ kathetuñ samatthena nāma na bhavitabbañ, tasmā yañ tvañ “kumāro kathessatī”ti vadasi, nāyañ asmākañ ruccati. **Te sūti** ettha **su-kāro** nipātamattañ. **Pitāti** Vidhuro paṇḍito, puttā Bhadrakāro Sañcayo cāti tepi tayo pitāputtā paññāya imañ dhammañ no vidū, na vijānanti, añño ko jānissatīti attho. **Na tanti** tumhe tayo janā pucchitā etañ akkhātuñ na sakkotha, daharo sattavassiko kumāro pucchito kathañ nu jaññā, kena kāraṇena jānituñ sakkhissatīti attho.

Taṃ sutvā Sañcayakumāro “tāta Sambhava-kumārañ ‘daharo’ti mā uññāsi¹, sacepi pañhavissajjanenātthiko, gaccha nañ pucchā”ti atthadīpanāhi upamāhi kumārassa vaṇṇañ pakāsento dvādasa gāthā abhāsi—

158. “Mā nañ daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavañ.
Pucchitvā sambhavañ jaññā, atthañ dhammañca brāhmaṇa.

159. Yathāpi cando vimalo, gacchañ ākāsadhātuyā.
Sabbe tārāgaṇe loke, ābhāya atirocati.

1. Mā maññāsi (Syā, I)

160. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
Mā nam daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṃ.
Pucchitvā sambhavaṃ jaññā, atthaṃ dhammañca brāhmaṇa.
161. Yathāpi rammako māso, gimhānaṃ hoti brāhmaṇa.
Ate'va'ññehi māsehi, dumapupphehi sobhati.
162. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
Mā nam daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṃ.
Pucchitvā sambhavaṃ jaññā, atthaṃ dhammañca brāhmaṇa.
163. Yathāpi Himavā brahme, pabbato Gandhamādano.
Nānārukkhehi sañchanno, mahābhūtagaṇālayo.
Osadhehi ca dibbehi, disā bhāti pavāti ca.
164. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
Mā nam daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṃ.
Pucchitvā sambhavaṃ jaññā, atthaṃ dhammañca brāhmaṇa.
165. Yathāpi pāvako brahme, accimālī yasassimā.
Jalamāno vane gacche, analo kaṇhavattanī.
166. Ghatāsano dhūmaketu, uttamāhevanandaho.
Nisīthe pabbataggasmim, pahūtedho virocāti.
167. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
Mā nam daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṃ.
Pucchitvā sambhavaṃ jaññā, atthaṃ dhammañca brāhmaṇa.
168. Javena bhadraṃ jānanti, balibaddaṃca vāhiye.
Dohena dhenuṃ jānanti, bhāsamānaṃca paṇḍitaṃ.
169. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
Mā nam daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṃ.
Pucchitvā sambhavaṃ jaññā, atthaṃ dhammañca brāhmaṇa''ti.

Tattha **jaññāti** jānissasi. **Candoti** puṇṇacando. **Vimaloti** abbhādimalavirahito. **Evampi daharūpetoti** evaṃ Sambhavamāro daharabhāvena upetopi paññāyogena sakalajambudīpatale avasese paṇḍite atikkamitvā virocati. **Rammakoti** cittamāso. **Ateva'va'ññehīti** ativiya aññehi ekādasahi māsehi. **Evanti** evaṃ sambhavopi paññāyogena sobhasi. **Himavāti** himapātasamaye himayuttoti himavā, gimhakāle himaṃ vamatīti Himavā. Sampattam jānam gandhena madayatīti¹ **Gandhamādano**. **Mahābhūtagaṇālayoti** devagaṇānam nivāso. **Disā bhātīti** sabbadisā ekobhāsā viya karoti. **Pavātīti** gandhena sabbadisā vāyati. **Evanti** evaṃ sambhavopi paññāyogena sabbadisā bhāti ceva pavāti ca.

Yasassimāti tejasampattiyā yasassimā. **Accimālīti** accīhi yutto. **Jalamāno vane gaccheti** gacchasaṅkhāte mahāvane jalanto carati. **Analoti** atitto. Gatamaggassa kaṇhabhāvena **kaṇhavattanī**. Yaññe āhutivasena āhutaṃ ghatam asnātīti **ghatāsano**. Dhūmo ketukiccaṃ assa sādhetīti **dhūmaketu**. **Uttamāhevanandahoti** ahevanam vuccati vanasaṇḍo, uttamam vanasaṇḍam dahatīti attho. **Nisītheti** rattibhāge. **Pabbataggasminti** pabbatasikhare. **Pahūtedhoti** pahūta-indhano. **Virocatīti** sabbadisāsu obhāsati. **Evanti** evaṃ mama kaniṭṭho Sambhavamāro daharopi paññāyogena virocati. **Bhadranti** bhadam assājānīyam jvasampattiyā jānanti, na sarīrena. **Vāhiyeti** vahitabbabhāre sati bhāravahatāya “ayaṃ uttamo”ti balibaddam jānanti. **Dohenāti** dohasampattiyā dhenum “sukhīrā”ti jānanti. **Bhāsamānanti** ettha “nābhāsamānam jānanti, missam bālehi paṇḍitan”ti suttam² āharitabbam.

Sucirato evaṃ tasmim Sambhavam vaṇṇente “pañham pucchitvā jānissāmī”ti “kham pana te kumāra kaniṭṭho”ti pucchi. Athassa so sīhapañjaram vivaritvā hattham pasāretvā “yo esa³ pāsāadvāre antaravīthiyā kumārakehi saddhim suvaṇṇavaṇṇo kīlati, ayaṃ mama kaniṭṭho, upasaṅkamitvā tam puccha, Buddhalīlāya te pañham kathessatī”ti āha. Sucirato tassa vacanam

1. Modayatīti (Ka)

2. Sam 1. 468 piṭṭhe.

3. So esa (I), so eso (Ka)

sutvā pāsādā oruyha kumārassa santikaṃ agamāsi. Kāya velāyāti?
Kumārassa nivatthasāṭakaṃ mocetvā khandhe khipitvā ubho hi hatthehi
paṃsum gahetvā ṭhitavelāya. Tamatthaṃ āvikaronto Satthā gāthamāha—

170. “Svā’ dhippāgā Bhāradvājo, Sambhavassa upantikaṃ.
Tamaddasa mahābrahmā, kīlamānaṃ bahīpure”ti.

Tattha **bahīpure**ti bahinivesane.

Mahāsattopi brāhmaṇaṃ āgantvā purato ṭhitaṃ disvā “tāta
kenatthenāgatosī”ti pucchitvā “tāta kumāra ahaṃ jambudīpatale āhiṇḍanto
mayā pucchitaṃ pañhaṃ kathetuṃ samatthaṃ alabhitvā tava santikaṃ
āgatomhi”ti vutte “sakalajambudīpe kira avinicchito pañho mama santikaṃ
āgato, ahaṃ ñāṇena mahallako”ti hirottappaṃ paṭilabhitvā hatthagataṃ
paṃsum chaḍḍetvā khandhato sāṭakaṃ ādāya nivāsetvā “puccha brāhmaṇa,
Buddhalīlāya te kathessāmi”ti sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi. Tato
brāhmaṇo—

171. “Rañño haṃ pahito dūto, Korabyassa yasassino.
‘Atthaṃ dhammañca pucchesi’, iccabravi Yudhiṭṭhilo.
Taṃ tvaṃ atthañca dhammañca, sambhava’kkhāhi pucchito”ti—

gāthāya pañhaṃ pucchi.

Tassa attho Sambhavapaṇḍitassa gaganamajjhe puñṇacando viya pākaṭo
ahosi.

Atha naṃ “tena hi suṇohī”ti vatvā dhammayāgapañhaṃ vissajjento
gāthamāha—

172. “Taggha te ahamakkhissaṃ, yathāpi kusalo tathā.
Rājā ca kho taṃ jānāti, yadi kāhati vā na vā”ti.

Tassa antaravīthiyaṃ ṭhatvā madhurassarena dhammaṃ desetassa
saddo dvādasayojanikaṃ sakalabārāṇasinagaraṃ avatthari. Atha rājā ca
uparājādayo ca sabbe sannipatiṃsu. Mahāsatto mahājanassa majjhe
dhammadesanaṃ paṭṭhapesi.

Tattha **tagghā**ti ekamsavacanāṃ. **Yathāpi kusaloti** yathā atikusalo Sabbaññubuddho ācikkhati, tathā te ekamseneva ahamakkhissanti attho. **Rājā ca kho tanti** ahaṃ taṃ pañhaṃ yathā tumhākaṃ rājā jānitum sakkoti, tathā kathessāmi. Tato uttari rājā eva taṃ jānāti, yadi karissati vā na vā karissati, karontassa vā akarontassa vā tassevetam bhavissati, mayhaṃ pana doso natthīti dīpeti.

Evam imāya gāthāya pañhakathanāṃ paṭijānitvā idāni dhammayāgapañhaṃ kathento āha—

173. “Ajja suveti saṃseyya, raññā puṭṭho Sucīrata.
Mā katvā avasī rājā, atthe jāte Yudhiṭṭhilo.

174. Ajjhataññeva saṃseyya, raññā puṭṭho Sucīrata.
Kummaggaṃ na niveseyya, yathā mūlho acetaso.

175. Attānaṃ nātivatteyya, adhammaṃ na samācare.
Atitthe nappatāreyya, anatthe na yuto siyā.

176. Yo ca etāni ṭhānāni, kattum jānāti khattiyo.
Sadā so vaddhate rājā, sukkaṃpakkeva candimā.

177. Ñātinañca piyo hoti, mittesu ca virocāti.
Kāyassa bhedaṃ sappañño, saggam so upapajjati”ti.

Tattha **saṃseyyā**ti katheyya. Idam vuttaṃ hoti—tāta Sucīrata sace tumhākaṃ raññā “ajja dānaṃ dema, sīlaṃ rakkhāma, uposathakammaṃ, karomā”ti koci puṭṭho “mahārāja ajja tāva pāṇaṃ hanāma¹, kāme paribhuñjāma, suraṃ pivāma, kusalaṃ pana karissāma suve”ti rañño katheyya, tassa atimahantassapi amaccassa vacanaṃ katvā tumhākaṃ rājā Yudhiṭṭhilagotto tathārūpe atthe jāte taṃ divasaṃ pamādena vītināmento mā avasi, tassa vacanaṃ akatvā uppannaṃ kusalacittaṃ aparihāpetvā kusalapatisaṃyuttaṃ kammaṃ karotuyeva, idamassa katheyyāsīti. Evam mahāsatto imāya gāthāya—

“Ajeva kiccamātappaṃ, ko jaññā maraṇaṃ suve”ti¹—

bhaddekarattasuttañceva,

“Appamādo amatapadaṃ, pamādo maccuno padan”ti²—

appamādo vādañca kathesi.

Ajjhattaññevāti tāta Sucirata Sambhavapaṇḍito tayā dhammayāgapañhe pucchite kiṃ kathesīti raññā puṭṭho samāno tumhākaṃ rañño ajjhattaññeva saṃseyya, niyakajjhattasaṅkhātāṃ khandhapañcakaṃ hutvā abhāvato aniccanti katheyyāsī. Ettāvata mahāsatto—

“Sabbe saṅkhārā aniccāti, yadā paññāya passati³.

Aniccā vata saṅkhārā, uppādavayadhammino”ti⁴—

evaṃ vibhāvitaṃ aniccataṃ kathesīti.

Kummagganti brāhmaṇa yathā mūlho acetano andhabālaputhujjano dvāsaṭṭhidiṭṭhigatasāṅkhātāṃ kummaggaṃ sevati, evaṃ tava rājā taṃ kummaggaṃ na seveyya, niyyānikaṃ dasakusalakammamapathamaggameva sevatu, evamassa vadeyyāsīti.

Atthānanti imaṃ sugatiyaṃ ṭhitaṃ attabhāvaṃ nātivatteyya, yena kammena tisso kusalasampattiyo sabbakāmasagge atikkamitvā apāye nibbattanti, taṃ kammaṃ na kareyyāti attho. **Adhammanti** tividhaduccaritasāṅkhātāṃ adhammaṃ na samācareyya. **Atittheti** dvāsaṭṭhidiṭṭhisāṅkhāte atitthe nappatāreyya na otāreyya. “Na tāreyyā”tipi pāṭho, attano diṭṭhānugatimāpajjantaṃ janaṃ na otāreyya. **Anattheti** akāraṇe. **Na yutoti** yuttapayutto na siyā. Brāhmaṇa yadi te rājā dhammayāgapañhe vattitukāmo, “imasmiṃ ovāde vattatū”ti tassa katheyyāsīti ayamettha adhippāyo.

Sadāti satatāṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—yo khattiyo etāni kāraṇāni kātuṃ jānāti, so rājā sukkapakkhe cando viya sadā

1. Ma 3. 226 piṭṭhe.

3. Khu 1. 53 piṭṭhe.

2. Khu 1. 16 piṭṭhe Dhammapade.

4. Dī 2. 129 piṭṭhe.

vaḍḍhatīti. **Virocatīti** mittāmaccānaṃ majjhe attano silācārañāṇādīhi guṇehi sobhati virocatīti.

Evam mahāsatto gaganatale candam uṭṭhāpento viya Buddhalīlāya brāhmaṇassa pañham kathesi. Mahājano nadanto selento apphoṭento sādhuḥkārasahassāni adāsi, celukkhepe ca aṅguliphoṭe ca pavattesi, hatthapiḷandhanādīni khiṇi. Evam khittadhanam koṭimattam ahosi. Rājāpissa tuṭṭho mahantam yasam adāsi. Suciratopi nikkhasahassena pūjam katvā suvaṇṇapaṭṭe jātiṅgulakena pañhavissajjanaṃ likhitvā Indapatthanagaraṃ gantvā rañño dhammayāgapañham kathesi. Rājā tasmim dhamme vattitvā saggapuraṃ¹ pūresi.

Satthā imam dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato mahāpañño evā”ti vatvā jātakam samodhānesi “taḍā Dhanañcayarājā Ānando ahosi, Sucirato Anuruddho, Vidhuro Kassapo, Bhadrakāro Moggallāno, Sañcayamaṇavo Sāriputto, Sambhavapaṇḍito pana ahameva ahosi”ti.

Sambhavajātakavaṇṇanā pañcamā.

6. Mahākapijātakavaṇṇanā (516)

Bārāṇasya mahūrājāti idam Satthā Veḷuvane viharanto Devadattassa silāpavijjanaṃ ārabha kathesi. Tena hi dhanuggahe payojetvā aparabhāge silāya paviddhāya bhikkhūhi Devadattassa avaṇṇe kathite Satthā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto mayham silam pavijjhiyevā”ti vatvā atītam āhari.

Aṭṭe Bārāṇasiyam Brahmadaṭṭe rajjam kārente Kāsikagāmake eko Kassakabrāhmaṇo khetam kasitvā goṇe vissajjetvā kuddālakammaṃ kātum ārabhi. Goṇā ekasmim gacche paṇṇāni khādantā anukkamena aṭṭavim pavisitvā palāyimsu. So velam sallakkhetvā kuddālam ṭhapetvā goṇe olokeno adisvā domanassappatto te

1. Saggapadam (Sī, I)

pariyesanto anto-aṭaviṃ pavisitvā āhiṇḍanto Himavantaṃ pāvīsi. So tattha disāmūḷho hutvā sattāhaṃ nirāhāro vicaranto ekaṃ tindukarukkhaṃ disvā abhiruyha phalāni khādanto tindukarukkhaṃ parigaḷitvā saṭṭhihatthe narakapapāte pati. Tatrassa dasa divasā vītivattā. Tadā bodhisatto kapiyoniyāṃ nibbattitvā phalāphalāni khādanto taṃ purisaṃ disvā silāya yoggaṃ katvā taṃ purisaṃ uddharitvā silāya matthake nisīdāpetvā evamāha “bho brāhmaṇa ahaṃ kilamāmi, muhuttaṃ niddāyissāmi, maṃ rakkhāhi”ti. So tassa niddāyantassa silāya matthakaṃ padālesi. Mahāsatto tassa taṃ kammaṃ ñatvā uppatitvā sākhāya nisīditvā “bho purisa tvaṃ bhūmiyā gaccha, ahaṃ sākhaggena tuyhaṃ maggaṃ ācikkhanto gamissāmi”ti taṃ purisaṃ araṇṇato nīharitvā magge ṭhapetvā pabbatapādameva pāvīsi. So puriso mahāsatte aparajjhītvā kuṭṭhī hutvā diṭṭhadhammeyeva manussapeto ahosi.

So satta vassāni dukkhaṇiḷito vicaranto Bārāṇasiyāṃ Migājīnaṃ nāma uyyānaṃ¹ pavisitvā pākārantare kadalipaṇṇaṃ attharītvā vedanāppatto nipajji. Tadā Bārāṇasirājā uyyānaṃ gantvā tattha vicaranto taṃ disvā “kosi tvaṃ, kim vā katvā imaṃ dukkhaṃ patto”ti pucchi. Sopissa sabbaṃ vitthārato ācikkhi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

178. “Bārāṇasiyāṃ ahū rājā, Kāsīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano.
Mittāmaccaparibyūḷho, agamāsi Migājīnaṃ.

179. Tattha brāhmaṇamaddakkhi, setaṃ citraṃ kilāsīnaṃ.
Viddhastāṃ kovīlāraṃva, kisaṃ dhamanisanthataṃ.

180. Paramakāruṇṇataṃ pattaṃ, disvā kicchagataṃ naraṃ.
Avaca byamhito rājā, yakkhānaṃ katamo nu’si.

181. Hatthapādā ca te setā, tato setataraṃ siro.
Gattaṃ kammāsavaṇṇaṃ te, kilāsabahulo ca’si.

1. Migājīra-uyyānaṃ (Sī, I)

182. Vaṭṭanāvaḷisaṅkāsā, piṭṭhi te ninnatunnatā.
Kāḷapabbāva te aṅgā, nāññaṃ passāmi edisaṃ.

183. Ugghatṭapādo tasito, kiso dhamanisanthato.
Chāto ātattarūposi, kutosi kattha gacchasi.

184. Duddasī appakārosi, dubbaṇṇo bhīmadassano.
Janetti yāpi te mātā, na taṃ iccheyya passitum.

185. Kiṃ kammamakaraṃ pubbe, kaṃ avajjhaṃ aghātayi.
Kibbisam yaṃ karitvāna, idaṃ dukkhaṃ upāgamī”ti.

Tattha **Bārāṇasyanti** Bārāṇasiyaṃ. **Mittāmaccapariyūḷhoti**¹ mittehi ca daḷhabhattīhi² amaccehi ca parivuto. **Migājinanti** evaṃnāmakam uyyānaṃ. **Setanti** setakuṭṭhena setam kabarakuṭṭhena vicitraṃ paribhinnena kaṇḍūyanakilāsakuṭṭhena kilāsinaṃ vedanāppattaṃ kadalipaṇṇe nipannaṃ addasa. **Viddhastam kovīḷaramvāti** vaṇamukhehi paggharantena maṃsena viddhastam pupphitakoviḷārasadisam. **Kisanti** ekaccesu padesesu aṭṭhicammamattasarīraṃ sirājālasanthatam. **Byamhitoti** bhīto vimhayamāpanno vā. **Yakkhānanti** yakkhānaṃ antare tvaṃ katarayakkho nāmāsi. **Vaṭṭanāvaḷisaṅkāsāti** piṭṭhikaṇṭakattāhāne āvunitvā ṭhapitāvattanāvaḷisadisā. **Aṅgāti** kāḷapabbavallisadisāni te aṅgāni. **Nāññanti** aññaṃ purisaṃ edisaṃ na passāmi. **Ugghatṭapādoti** rajokiṇṇapādo. **Ātattarūpoti** sukkhasarīro. **Duddasīti** dukkhena passitabbo. **Appakārosīti** sarīrappakārahitosi, dussaṇṭhānosīti attho. **Kiṃ kammakaranti**³ ito pubbe kiṃ kammaṃ akaraṃ⁴, akāsīti attho. **Kibbisanti** dāruṇakammaṃ.

Tato paraṃ brāhmaṇo āha—

186. “Taggha te ahamakkhissam, yathāpi kusalo tathā.
Saccavādiṃ hi lokasmiṃ, pasamsantīdha paṇḍitā.

1. Mittāmaccapariyūḷhoti (Sī, I)

3. Kiṃ kammakaranti (Sī)

2. Daḷhamittehi (Ka)

4. Akara (Syā)

187. Eko caraṃ gogaveso, mūḷho accasarim vane.
Araññe iriṇe vivane, nānākuñjarasevite.
188. Vālamigānucarite, vippanaṭṭhosmi kānane.
Acarim tattha sattāhaṃ, khuppipāsasamappito.
189. Tattha tindukamaddakkhim, visamaṭṭhaṃ bubhukkhito.
Papātamabhilambantaṃ, sampannaphaladhārinam.
190. Vātassitāni bhakkhesim, tāni rucimsu me bhusam.
Atitto rukkhamārūhim¹, tattha hessāmi āsito.
191. Ekam me bhakkhitam āsi, dutiyam abhipatthitam.
Tato sā bhañjatha sākāhi, chinnā pharasunā viya.
192. Soham sahāva sākāhi, uddhampādo avamsiro.
Appatiṭṭhe anālambe, giriduggasmi pāpataṃ.
193. Yasmā ca vāri gambhīram, tasmā na samapajjisam.
Tattha sesim nirānando, anūnā² dasa rattiyo.
194. Athettha kapi māgañchi, gonaṅgulo darīcaro.
Sākāhi sākham vicaranto, khādamāno dumapphalam.
195. So mam disvā kisaṃ paṇḍum, kāruññamakaram mayi.
Ambho ko nāma so ettha, evam dukkhena aṭṭito.
196. Manusso amanusso vā, attānam me pavedaya.
Tassañjalim paṇāmetvā, idam vacanamabravim.
197. Manussoham byasampatto, sā me natthi ito gati.
Tam vo vadāmi bhaddam vo, tvañca me saraṇam bhava.
198. Garum silam gahetvāna, vicarī pabbate kapi.
Silāya yoggam katvāna, nisabho etadabravi.

1. Māruya (Sī, Syā)

2. Anātho (Sī, Syā)

199. Ehi me piṭṭhimāruyha, gīvaṃ gaṇhāhi bāhubhi.
Ahaṃ taṃ uddharissāmi, giriduggata vegasā.
200. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, vānarindassa sirīmato.
Piṭṭhimāruyha dhīrassa, gīvaṃ bāhāhi aggahim.
201. So maṃ tato samuṭṭhāsi, tejassī balavā kapi.
Vihaññamāno kicchena, giriduggata vegasā.
202. Uddharitvāna maṃ santo, nisabho etadabravi.
Iṅgha maṃ samma rakkhassu, pasupissaṃ muhuttakaṃ.
203. Sīhā byagghā ca dīpī ca, acchakokataracchayo.
Te maṃ pamattaṃ himseyyuṃ, te tvaṃ disvā nivāraya.
204. Evaṃ me parittātūna, pasupī so muhuttakaṃ.
Tadāhaṃ pāpikaṃ diṭṭhim, paṭilacchim ayoniso.
205. Bhakkho ayaṃ manussānaṃ, yathā caññe vane migā.
Yaṃ nūnimaṃ vadhivāna, chāto khādeyya vānaraṃ.
206. Asito ca gamissāmi, maṃsamādāya sambalaṃ.
Kantāraṃ nittharissāmi, pātheyyaṃ me bhavissati.
207. Tato silaṃ gahetvāna, matthakaṃ sannitālayim.
Mama gattakilantassa, pahāro dubbalo ahu.
208. So ca vegenudappatto, kapi ruhiramakkhito.
Assupuññehi nettehi, rodanto maṃ udikkhati.
209. Mā'yyo maṃ kari bhaddante, tvañca nāmedisaṃ kari.
Tvaṃ ca kho nāma Dīghāvu, aññe vāretu marahasi.
210. Aho vata re purisa, tāvadukkarakāraka.
Edisā visamā duggā, papātā uddhato mayā.
211. Ānīto paralokāva, dubbheyyaṃ maṃ amaññatha.
Taṃ tena pāpakammaṇa, pāpaṃ pāpena cintitaṃ.

212. Mā heva tvaṃ adhammaṭṭha, vedanaṃ kaṭukaṃ phusi.
Mā heva pāpakammaṃ taṃ, phalaṃ veḷuṃva taṃ vadhi.
213. Tayi me natthi vissāso, pāpadhamma asaññata.
Ehi me piṭṭhito gaccha, dissamānova santike.
214. Muttosi hatthā vāḷānaṃ¹, pattosi mānusiṃ padaṃ.
Esa maggo adhammaṭṭha, tena gaccha yathāsukhaṃ.
215. Idam vatvā giricaro, rahade² pakkhalya matthakaṃ.
Assūni sampamajjitvā, tato pabbatamāruhi.
216. Sohaṃ tenābhisattosmi, pariḷāhena aṭṭito.
Dayhamānena gattena, vāriṃ pātuṃ upāgamiṃ.
217. Agginā viya santatto, rahado ruhiramakkhito.
Pubbalohitasāṅkāso, sabbo me samapajjatha.
218. Yāvanto udabindūni, kāyasmim nipatiṃsu me.
Tāvanto gaṇḍa jāyetha, addhabeluvasādisā.
219. Pabhinnā pagghariṃsu me, kuṇapā pubbalohitā.
Yena yeneva gacchāmi, gāmesu nigamesu ca.
220. Daṇḍahatthā nivārenti, itthiyo purisā ca maṃ.
Okkitā pūtigandhena, māssu orena āgamā.
221. Etādisaṃ idam dukkhaṃ, satta vassāni dāni me.
Anubhomi sakaṃ kammaṃ, pubbe dukkaṭamattano.
222. Taṃ vo vadāmi bhaddante, yāvantettha samāgatā.
Māssu mittāna dubbhittho, mittadubbho hi pāpako.
223. Kuṭṭhī kilāsī bhavati, yo mittānidha dubbhati.
Kāyassa bhedaṃ mittaddu, nirayaṃ sopapajjati³ti.

1. Bālānaṃ (Syā)

2. Ruhiraṃ (Sī, Syā, Ka)

Tattha **kusaloti** yathā cheko kusalo katheti, tathā vo kathessāmi.
Gogavesoti natṭhe goṇe gavesanto. **Accasarinti** manussapathamā atikkamitvā
Himavantam pāvisim. **Araññeti** arājake suññe. **Irīneti**¹ sukkhakantāre.
Vivaneti vivitte. **Vippanatṭhoti** maggamūlho. **Bubhukkhitoti**
sañjātabubhukkho chātajjhatto. **Papātamabhilambantanti** papātābhimukham
olambantam. **Sampannaphaladhārinanti** madhuraphaladhārinam.
Vātassitānīti paṭhamam tāva vātapatitāni khādim. **Tattha hessāmīti** tasmim
rukkhe suhito bhavissāmīti āruḷhomhi. **Tato sā bhañjatha sākḥāti** tassa
abhipatthitassa atthāya hatthe pasārite sā mayā abhiruḷhā sākḥā pharasunā
chinnā viya abhañjatha. **Anāmbeti** ālambitabbaṭṭhānarahite.
Giriduggasminti girivisame. **Sesinti** sayitomhi.

Kapi māgañchīti kapi āgañchi. **Gonaṅguloti** gunnam
naṅguṭṭhasadisanaṅguṭṭho. “Gonaṅguṭṭho”tipi pāṭho. “Gonaṅguli”tipi
paṭhanti. **Akaram mayīti** akarā mayi. **Ambhoti** mahārāja so Kapirājā tasmim
narakapapāte mama udakapothanasaddam sutvā mam “ambho”ti ālapitvā
“ko nāmeso”ti pucchi. **Byasampattoti** byasanam patto, papātassa vasam
pattoti vā attho². **Bhaddam voti** tasmā tumhe vadāmi “bhaddam tumhākam
hotū”ti. **Garum silanti** mahārāja so Kapirājā mayā evam vutte “mā bhāyī”ti
mam assāsetvā paṭhamam tāva garum silam gahetvā yoggam karonto
pabbate vicari. **Nisabhoti** purisanisabho uttamavānarindo pabbatapapāte
thatvā mam etadabravīti.

Bāhubhīti dvīhi bāhāhi mama gīvam suggahitam gaṇha. **Vegasāti**
vegena. **Sirīmatoti** puññavantassa. **Aggahinti** saṭṭhihattham narakapapātam
vātavegena otaritvā udakapiṭṭhe ṭhitassa aham vegena piṭṭhimabhiruhitvā
ubhohi bāhāhi gīvam aggahesim. **Vihaññamānoti** kilamanto. **Kicchenāti**
dukkhena. **Santoti** paṇḍito, atha vā parisanto kilanto. **Rakkhassūti** aham tam
uddharanto kilanto muhuttam vissamanto pasupissam, tasmā mam rakkhāhi.
Yathā caññe vane migāti sīhādīhi aññepi ye imasmim vane vālamigā.
Pāḷiyam pana “acchakokataracchayo”ti likhanti. **Parittātūnāti** mahārāja evam
so Kapirājā mam

1. Irīneti (Sī, Syā)

2. Papātassa vasam pattotipi pāṭho (Sī, Syā)

attano parittāṇaṃ katvā muhuttaṃ pasupi. **Ayonisoti** ayonisomanasikārena. **Bhakkhoti** khāditabbayuttako. **Asitoti** dhāto suhito. **Sambalanti** pātheyyaṃ. **Matthakaṃ sannitālayinti** tassa vānarindassa matthakaṃ paharim̃. “Sannitālayan”tipi pāṭho. **Dubbalo ahūti** na balavā āsi, yathādhippāyaṃ na agamāsīti.

Vegenāti mayā pahaṭapāsāṇavegena. **Udappattoti** uṭṭhito. **Māyyoti** tena mittadubbhipurisena silāya paviddhāya mahācammaṃ chinditvā olambi, ruhiram̃ pagghari. Mahāsatto vedanāppatto cintesi “imasmim̃ ṭhāne añño natthi, idaṃ bhayaṃ imaṃ purisaṃ nissāya uppannaṃ”ti. So maraṇabhayaabhīto olambantaṃ cammabandham̃ hatthena gahetvā uppatitvā sākham̃ abhiruyha tena pāpapurisena saddhim̃ sallapanto “**mā’yyo man**”ti-ādimāha. Tattha **Mā’yyo mañ kari bhaddanteti** mā akari ayyo maṃ bhaddanteti taṃ nivāreti. **Tvaṃ ca kho nāmāti** tvaṃ nāma evaṃ mayā papātā uddhaṭo edisaṃ pharusakammaṃ mayi kari, aho te ayuttaṃ katanti. **Aho vatāti** taṃ garahanto evamāha. **Tāvadukkarakārakāti** mayi aparajjhanena atidukkarakammakāraka. **Paralokāvāti** paralokato viya ānīto. **Dubbheyyanti** dubbhitabbaṃ vadhitabbaṃ. **Vedanaṃ kaṭukanti** evaṃ santepi tvaṃ adhammaṭṭha yādisaṃ vedanaṃ aham̃ phusāmi, edisaṃ vedanaṃ kaṭukaṃ mā phusi, taṃ pāpakammaṃ phalaṃ veḷum̃va taṃ mā vadhi. Iti maṃ mahārāja so piyaputtakaṃ viya anukampi.

Atha naṃ aham̃ etadavocaṃ “ayya mayā kataṃ dosaṃ hadaye mā kari, mā maṃ asappurisaṃ evarūpe araññe nāsaya, aham̃ disāmūḷho maggaṃ na jānāmi, attanā kataṃ kammaṃ mā nāsetha, jīvitadānaṃ me detha, araññā nīharitvā manussapathe ṭhapethā”ti. Evaṃ vutte so mayā saddhim̃ sallapanto “**tayi me natthi vissāso**”ti-ādimāha. Tattha **tayīti** ito paṭṭhāya mayham̃ tayi vissāso natthi. **Ehīti** bho purisa aham̃ tayā saddhim̃ maggena na gamissāmi, tvaṃ pana ehi mama piṭṭhito avidūre dissamānasarīrova gaccha, aham̃ rukkhaggeheva gamissāmīti. **Muttosīti** atha so maṃ mahārāja araññā nīharitvā bho purisa vāḷamigānaṃ hatthā muttosi. **Pattosi mānusiṃ padanti** manussūpacāraṃ patto āgatosi, esa te maggo, etena gacchāti āha.

Giricaroti giricārī vānaro. **Pakkhalyāti** dhovitvā. **Tenābhisattosmīti** so ahaṃ mahārāja tena vānarena abhisatto, pāpakamme pariṇate tenābhisattosmīti maññamāno evamāha. **Aṭṭitoti** upadduto. **Upāgaminti** ekaṃ rahadaṃ upagatosmi. **Samapajjathāti** jāto, evarūpo hutvā upaṭṭhāsi. **Yāvantoti** yattakāni. **Gaṇḍa jāyethāti** gaṇḍā jāyimsu. So kira pipāsaṃ sandhāretuṃ asakkonto udakañjalim ukkhipitvā thokaṃ pivitvā sesaṃ sarīre siñci. Athassa tāvadeva udakabindugaṇanāya aḍḍhabeluvapakappamāṇā gaṇḍā utṭhahimsu, tasmā evamāha. **Pabhinnāti** te gaṇḍā taṃ divasameva bhijjitvā kuṇapā pūtigandhikā hutvā pubbalohitāni paggharimsu. **Yena yenāti** yena yena maggena. **Okkitāti** pūtigandhena okiṇṇā parikkhittā¹ parivāritā. **Māssu orena āgamāti** duṭṭhasatta orena māssu āgamā, amhākaṃ santikaṃ mā āgamīti evaṃ vadantā maṃ nivārentīti attho. **Satta vassāni dāni meti** mahārāja tato paṭṭhāya idāni satta vassāni mama ettakaṃ kālaṃ sakaṃ kammaṃ anubhomi.

Iti so attano mittadubbhikammaṃ vitthāretvā “mahārāja maññeva oloketvā evarūpaṃ kammaṃ na kenaci kattabban”ti vatvā “**taṃ vo**”ti-ādimāha. Tattha **tanti** tasmā. Yasmā evarūpaṃ kammaṃ evaṃ dukkhavipākaṃ, tasmāti attho.

223. “Kuṭṭhī kilāsī bhavati, yo mittānidha dubbhati.

Kāyassa bhedaṃ mittaddu, nirayaṃ sopapajjati”ti—

ayaṃ abhisambuddhagāthā. Bhikkhave yo idha loke mittāni dubbhati haṃsati, so evarūpo hotīti attho.

Tassapi purisassa raññā saddhim kathentasseva pathavī vivaraṃ adāsi. Taṅkhaṇaṇṇēvacavitvā Avīcimhi nibbatto. Rājā tasmim pathavim pavitṭhe uyyānā nikkhamitvā nagaraṃ pavitṭho.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto mayhaṃ silaṃ paṭivijjhiyevā”ti vatvā jātakaṃ samodhānesi

1. Purakkhatā (Sī, Syā, I)

“tadā mittadubbhī puriso Devadatto ahosi, Kapirājā pana ahameva ahosin”ti.

Mahākapijātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

7. Dakarakkhasajātakavaṇṇanā (517)

224-257. **Sace vo vuyhamānānanti** Dakarakkhasajātakam. Tam sabbam Mahā-umaṅgajātake āvi bhavissatīti.

Dakarakkhasajātakavaṇṇanā sattamā.

8. Paṇḍaranāgarājajātakavaṇṇanā (518)

Vikiṇṇavācanti idam Satthā Jetavane viharanto musāvādam katvā Devadattassa pathavippavesanam ārabha kathesi. Tadā hi Satthā bhikkhūhi tassa avaṇṇe kathite “na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto musāvādam katvā pathaviṃ pavitṭhoyevā”ti vatvā atītam āhari.

Atīte Bārāṇasiyam Brahmadatte rajjam kārente pañcasatavāṇijā nāvāya samuddam pakkhanditvā sattame divase atīradassaniyā nāvāya samuddapiṭṭhe bhinnāya ṭhapetvā ekaṃ avasesā macchakacchapabhakkhā ahesuṃ, eko pana vātavegena Karampiyapaṭṭanam¹ nāma pāpuṇi. So samuddato uttaritvā naggabhogo tasmim paṭṭaneyeva bhikkhāya cari. Tamenam manussā “ayam samaṇo appiccho santuṭṭho”ti sambhāvetvā sakkāram karimsu. So “laddho me jīvikūpāyo”ti tesu nivāsanapārupanam dentesupi na icchi. Te “natthi ito uttari appiccho samaṇo”ti bhiyyo bhiyyo pasīditvā tassa assamapadam katvā tattha nam nivāsāpesuṃ. So “Karampiya-acelo”ti² paññāyi. Tassa tattha vasantassa mahālābhasakkāro udapādi.

1. Kadambiyapaṭṭanam (Sī, Syā)

2. Kadambiya-aceloti (Sī, Syā)

Eko nagarājāpissa supaṇṇarājā ca upaṭṭhānaṃ āgacchanti. Tesu nāgarājā nāmena Paṇḍaro nāma. Athekadivasam supaṇṇarājā tassa santikaṃ gantvā vanditvā ekamantaṃ nisinno evamāha “bhante amhākaṃ ñātakā nāge gaṇhantā bahū vinassanti, etesaṃ nāgānaṃ gahaṇaniyāmaṃ mayam na jānāma, guyhakāraṇaṃ kira tesam atthi, sakkuṇeyyātha nu kho tumhe ete piyāyamānā viya taṃ kāraṇaṃ pucchitun”ti. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā supaṇṇarāje vanditvā pakkante nāgarājassa āgatakāle vanditvā nisinnaṃ nāgarājānaṃ pucchi “nāgarāja supaṇṇā kira tumhe gaṇhantā bahū vinassanti, tumhe gaṇhantā kathaṃ gaṇhituṃ na sakkontī”ti. Bhante idaṃ amhākaṃ guyhaṃ rahassaṃ, mayā imaṃ kathentena ñātiṣaṃghassa maraṇaṃ āhaṭaṃ hotīti. Kiṃ pana tvaṃ āvuso “ayaṃ aññassa kathessatī”ti evaṃsaññī hosi, nāhaṃ aññassa kathessāmi, attanā pana jānitukāmatāya pucchāmi, tvaṃ mayhaṃ saddahitvā nibbhayo hutvā kathehīti. Nāgarājā “na kathessāmi bhante”ti vanditvā pakkāmi. Punadivasepi pucchi, tathāpissa na kathesi.

Atha naṃ tatiyadivase āgantvā nisinnaṃ “nāgarāja ajja tatiyo divaso, mama pucchantassa kimatthaṃ na kathesī”ti āha. “Tumhe aññassa ācikkhissathā”ti bhayena bhanteti. Kassaci na kathessāmi, nibbhayo kathehīti. “Tena hi bhante aññassa mā kathayitthā”ti paṭiññaṃ gahetvā “bhante mayam mahante mahante pāsāṇe gilitvā bhāriyā hutvā nipajjitvā supaṇṇānaṃ āgamanakāle mukhaṃ nibbāhetvā dante vivaritvā supaṇṇe ḍaṃsituṃ acchāma¹, te āgantvā amhākaṃ sīsaṃ gaṇhanti, tesam amhe garubhāre hutvā nipanne uddharituṃ vāyamantānaññeva udakaṃ ottharati. Te sīdantā anto-udakeyeva maranti, iminā kāraṇena bahū supaṇṇā vinassanti, tesam amhe gaṇhantānaṃ kiṃ sīsenā gahitena, bālā naṅguṭṭhe gahetvā amhe heṭṭhāsīsake katvā gahitaṃ gocaraṃ mukhena chaḍḍāpetvā lahuke katvā gantuṃ sakkontī”ti so attano rahassakāraṇaṃ tassa dussīlassa kathesi.

Atha tasmim pakkante supaṇṇarājā āgantvā Karampiya-acelaṃ vanditvā “kiṃ bhante pucchitaṃ te nāgarājassa guyhakāraṇaṃ”ti āha. So

1. Icchāma (Sī, Syā)

“āmāvuso”ti vatvā sabbaṃ tena kathitaniyāmeneva kathesi. Taṃ sutvā supaṇṇo “nāgarājena ayuttaṃ kataṃ, ñātīnaṃ nāma nassananiyāmo parassa na kathetabbo, hotu, ajeva mayā supaṇṇavātaṃ katvā paḥhamaṃ etameva gahetuṃ vaṭṭatī”ti supaṇṇavātaṃ katvā Paṇḍaranāgarājānaṃ naṅguṭṭhe gahetvā heṭṭhāsīsaṃ katvā gahitagocaraṃ chaddāpetvā uppatitvā ākāsaṃ pakkhandī. Paṇḍaro ākāse heṭṭhāsīsakaṃ olambanto “mayāva mama dukkhaṃ ābhataṃ”ti paridevanto āha—

258. “Vikiṇṇavācaṃ aniguyhamantaṃ,
Asaññataṃ aparicakkhitāraṃ.
Bhayaṃ ta’manveti sayāṃ abodhaṃ,
Nāgaṃ yathā Paṇḍarakaṃ supaṇṇo.
259. Yo guyhamantaṃ parirakkhaṇeyyaṃ,
Mohā naro saṃsati hāsamaṇo.
Taṃ bhinnamantaṃ bhayamanveti khippaṃ,
Nāgaṃ yathā Paṇḍarakaṃ supaṇṇo.
260. Nānumitto garuṃ atthaṃ, guyhaṃ veditumarahati.
Sumitto ca asambuddhaṃ, Sambuddhaṃ vā anattavā.
261. Vissāsamāpajjimahaṃ acelaṃ,
Samaṇo ayaṃ sammato bhāvitatto.
Tassāhamakkhim̐ vivarim̐ guyhamatthaṃ,
Atītamatto kapaṇaṃ rudāmi.
262. Tassāhaṃ paramaṃ brahme guyhaṃ,
Vācaṃ himaṃ nāsakkhim̐ saṃyametuṃ.
Tappakkhato hi bhayamāgataṃ mamaṃ,
Atītamatto kapaṇaṃ rudāmi.
263. Yo ve naro suhadaṃ maññamaṇo,
Guyhamatthaṃ saṃsati dukkulīne.
Dosā bhayā athavā rāgarattā,
Pallatthito bālo asaṃsayāṃ so.

264. Tirokkhavāco asataṃ pavitṭho,
 Yo saṅgatīsu mudīreti vākyam.
 Āsīviso dummukhotyāhu taṃ naram,
 Ārā ārā saṃyame tādisamhā.

265. Annaṃ pānaṃ kāsikacandanañca,
 Manāpitthiyo mālamucchādanañca.
 Ohāya gacchāmase sabbakāme,
 Supaṇṇa pāṇūpagatāva tyamhā”ti.

Tattha **vikīṇṇavācanti** patthaṭavacanaṃ. **Aniguyhamantanti** appaṭicchannamantaṃ. **Asaññatanti** kāyadvārādīni rakkhituṃ asakkontaṃ. **Aparicakkhitāranti** “ayaṃ mayā kathitamantaṃ rakkhituṃ sakkhissati; na sakkhissatī”ti puggalaṃ oloketuṃ upaparikkhituṃ asakkontaṃ. **Bhayaṃ tamanvetī** taṃ imehi catūhi aṅgehi samannāgataṃ abodhaṃ duppaññaṃ puggalaṃ sayamkatameva bhayaṃ anveti, yathā maṃ Paṇḍarakanāgaṃ supaṇṇo anvāgatoti. **Sarīsati hāsamaṇoti** rakkhituṃ asamatthassa pāpapurisassa hāsamaṇo katheti. **Nānumittoti** anuvattanamattena yo mitto, na hadayena, so gūyaṃ atthaṃ jānituṃ nārahatīti paridevati. **Asambuddhanti** asambuddhanto¹ ajānanto, appaññoti attho. **Sambuddhanti** sambuddhanto² jānanto, sappaññoti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti—yopi suhadayo mitto vā amitto vā appañño sappaññopi vā³ yo anattavā anattacaro, sopi gūyaṃ vedituṃ nārahateti.

Samaṇo ayanti ayaṃ samaṇoti ca lokasammatoti ca bhāvitattoti ca maññaṃmaṇo ahaṃ etasmim̐ vissāsamāpajjim̐. **Akkhinti** kathesiṃ. **Atītamatthoti** atītattho, atikkantattho hutvā idāni kapaṇaṃ rudāmīti paridevati. **Tassāti** tassa acelakassa. **Brahmeti** supaṇṇaṃ ālapati. **Samyametunti** imaṃ gūyahavācaṃ rahassakāraṇaṃ rakkhituṃ nāsakkhim̐. **Tappakkhato hīti** idāni idaṃ bhayaṃ mama tassa acelakassa pakkhato koṭṭhāsato santikā āgataṃ, iti

1. Asambujjhaṃ (Sī), asambuddhaṃ (Syā, I)

2. Sambujjhaṃ (Sī), sambuddhaṃ (Syā, I)

3. Yopi suhadayo mitto appaññopi sappaññopi vā (Sī, Syā)

atītattho kapaṇaṃ rudāmīti. **Suhadanti** “suhado mama ayan”ti maññamāno. **Dukkulīneti** akulaje nīce. **Dosāti** etehi dosādīhi kāraṇehi yo evarūpaṃ guyhaṃ saṃsati, so bālo asaṃsayam **pallatthito** parivattetvā pāpito, hatoyeva nāmāti attho.

Tirokkhavācoti attano yaṃ vācam kathetukāmo, tassā tirokkhakatattā paṭicchannavāco. **Asatam paviṭṭhoti** asappurisānaṃ antaram paviṭṭho asappurisesu pariyāpanno. **Saṅgatīsu mudīretīti** yo evarūpo paresam rahassam sutvāva parisamajjhesu “asukena asukam nāma katam vā vuttam vā”ti vākyam udīreti, tam naram “āsīvisso dummukho pūtimukho”ti āhu, tādisamhā purisā **ārā ārā saṃyame**, dūrato dūratova virameyya, parivajjeyya nanti attho. **Mālamucchādanañcāti** mālañca dibbam catujjātiyagandhañca ucchādanañca. **Ohāyāti** ete dibba-annādayo sabbakāme ajja mayam ohāya chaḍḍetvā gamissāma. **Supaṇṇapāṇūpagatāva tyamhāti** bho supaṇṇa pāṇehi upagatāva te amhā, saraṇam no hohīti.

Evam Paṇḍarako ākāse hetthāsīsako olambanto aṭṭhahi gāthāhi paridevi. Supaṇṇo tassa paridevanasaddam sutvā “nāgarāja attano rahassam acelakassa kathetvā idāni kimattham paridevasi”ti tam garahitvā gāthamāha—

266. “Ko nīdha tiṇṇam garaham upeti,
Asmimīdha loke pāṇabhū nāgarāja.
Samaṇo supaṇṇo athavā tvameva,
Kim kāraṇā Paṇḍaraka’ggahīto”ti.

Tattha **ko nīdhāti** idha amhesu tīsu janesu ko nu. **Asmimīdhāti** ettha **idhāti** nipātamattam, asmim loketi attho. **Pāṇabhūti** pāṇabhūto. **Atha vā tvamevāti** udāhu tvamyeva. Tattha samaṇam tāva mā garaha, so hi upāyena tam rahassam pucchi. Supaṇṇampi mā garaha, ahañhi tava paccatthikova. **Paṇḍaraka’ggahītoti** samma Paṇḍaraka “aham kim kāraṇā supaṇṇena gahito”ti cintetvā ca pana attānameva garaha, tayā hi rahassam kathentena attanāva attano anatto katoti ayamettha adhippāyo.

Tam sutvā Paṇḍarako itaram gāthamāha—

267. “Samaṇoti me sammatatto ahosi,
Piyo ca me manasā bhāvitatto.
Tassāhamakkhim vivarim guyhamattham,
Atītamattho kapaṇam rudāmi”ti.

Tattha **sammatattoti** so samaṇo mayham “sappuriso ayan”ti
sammatabhāvo¹ ahosi. **Bhāvitattoti** sambhāvitabhāvo² ca me ahosīti.

Tato supaṇṇo catasso gāthā abhāsi—

268. “Na catthi satto amaro pathabyā,
Paññāvidhā natthi na ninditabbā.
Saccena dhammena dhitiyā damena,
Alabhamabyāharatī naro idha.

269. Mātā pitā paramā bandhavānaṃ,
Nāssa tatiyo anukampaka’tthi.
Tesampi guyham paramaṃ na saṃse,
Mantassa bhedaṃ parisāṅkamāno.

270. Mātā pitā bhaginī bhātaro ca,
Sahāyā vā yassa hontī sapakkhā.
Tesampi guyham paramaṃ na saṃse,
Mantassa bhedaṃ parisāṅkamāno.

271. Bhariyā ce purisaṃ vajjā, komārī piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, ñātisaṃghapurakkhatā.
Tassāpi guyham paramaṃ na saṃse,
Mantassa bhedaṃ parisāṅkamāno”ti.

Tattha **amaroti** amaraṇasabhāvo satto nāma natthi. **Paññāvidhā natthīti**
na-kāro padasandhikaro, paññāvidhā atthīti attho. Idam vuttam hoti—

1. Sammatasabhāvo (Sī, Syā)

2. Sambhāvitasabhāvo (Sī, Syā)

Nāgarāja loke amaropi natthi, paññāvidhāpi atthi, sā aññesaṃ paññākoṭṭhāsasaṅkhātā paññāvidhā attano jīvitahetu na ninditabbāti. Atha vā **paññāvidhāti** paññāsadisā na ninditabbā nāma aññā dhammajāti natthi taṃ kasmā nindasīti. Yesaṃ pana “paññāvidhānampi na ninditabban”tipi pāṭho, tesāṃ ujukameva. **Saccenāti**-ādīsu vacīsaccena ca sucaritadhammena ca paññāsaṅkhātāya dhitiyā ca indriyadamena ca **alabbhaṃ** dullabhaṃ aṭṭhasamāpattimaggaphalanibbānasaṅkhātampi visesaṃ **abyāharati** āvahati taṃ nipphādeti naro idha, tasmā nārahasi acelaṃ nindituṃ, attānameva garaha. Acelena hi attano paññavantatāya upāyakusalatāya ca vañcetvā tvaṃ rahassaṃ guyhaṃ mantāṃ pucchitoti attho.

Paramāti ete ubho bandhavānaṃ uttamabandhavā nāma. **Nāssa tatiyoti** assa puggalassa mātāpitūti añño tatiyo satto anukampako nāma natthi, mantassa bhedaṃ parisāṅkamāno paṇḍito tesāṃ mātāpitūnampi paramaṃ guyhaṃ na saṃseyya, tvaṃ pana mātāpitūnampi akathetabbaṃ acelakassa kathesīti attho. **Sahāyā vāti** suhadayamittā vā. **Sapakkhāti** petteyyamātulapitucchādayo samānapakkhā ñātayo. **Tesampīti** etesampi ñātimittānaṃ na katheyya, tvaṃ pana acelakassa kathesi, attanova kujjhassūti dīpeti. **Bhariyāceti** komārī piyabhāṇinī puttehi ca rūpena ca yasena ca upetā evarūpā bhariyāpi ce “ācikkhāhi me tava guyhan”ti vedeyya, tassāpi na saṃseyya.

Tato parā—

272. “Na guyhamatthaṃ vivareyya, rakkheyya naṃ yathā nidhiṃ.

Na hi pātukato sādhu, guyho attho pajānatā.

273. Thiyā guyhaṃ na saṃseyya, amittassa ca paṇḍito.

Yo cāmisena saṃhīro, hadayattheno ca yo naro.

274. Guyhamatthaṃ asambuddhaṃ, sambodhayati yo naro.

Mantabhedabhayā tassa, dāsabhūto titikkhati.

275. Yāvanto purisassa'ttham, guyham jānanti mantinam.
Tāvanto tassa ubbegā, tasmā guyham na vissaje.

276. Vivicca bhāseyya divā rahassam,
Rattim giram nāvelam pamuñce.
Upassutikā hi suṇanti mantam,
Tasmā manto khippamupeti bhedan'ti—

pañca gāthā Umaṅgajātake pañcapaṇḍitapañhe āvi bhavissanti.

Tato parāsu—

277. “Yathāpi assa nagaram mahantam¹,
Advārakam āyasam bhaddasālam.
Samantakhātāparikhā-upetam,
Evampi me te idha guyhamantā.

278. Ye guyhamantā avikiṇṇavācā,
Daḥhā sadatthesu narā dujivha.
Ārā amittā byavajanti tehi,
Āsivisā vā riva sattusaṅghā'ti—

Dvīsu gāthāsu **bhaddasālanti** āpaṇādihi sālāhi sampannam.

Samantakhātāparikhā-upetanti samantakhātāhi tīhi parikhāhi upagatam.

Evampi meti evampi mayham te purisā khāyanti. Katare? Ye idha guyhamantā. Idam vuttam hoti—yathā advārakassa ayomayanagarassa manussānam upabhogaparibhogo antova hoti, na abhantarimā bahi nikkhamanti, na bāhirā anto pavisanti, aparāparam sañcāro chijjati, guyhamantā purisā evarūpā honti, attano guyham attano antoyeva jirāpentī, na aññassa kathentīti. **Daḥhā sadatthesūti** attano atthesu thirā. **Dujivhāti** Paṇḍarakanāgam ālapati. **Byavajantīti** paṭikkamanti. **Āsivisā vā riva sattusaṅghāti**² ettha **vāti** nipātamattam, āsivisā sattusaṅghā rivāti³ attho. Yathā āsivisato sattusaṅghā jīvitukāmā

1. Yathāpi ayanagaram mahantam (Ka)

2. Sattasaṅghāti (Sī, Syā)

3. Sattasaṅghārivāti (Sī, Syā)

manussā ārā paṭikkamanti, evaṃ tehi guyhamantehi narehi ārā amittā paṭikkamanti, upagantum okāsaṃ na labhantīti vuttam hoti.

Evaṃ supaṇṇena dhamme kathite Paṇḍarako āha—

279. “Hitvā gharaṃ pabbajito acelo,
Naggo muṇḍo carati ghāsahetu.
Tamhi nu kho vivariṃ guyhamatthaṃ,
Atthā ca dhammā ca apaggaṭāmhā.

280. Kathaṃkaro hoti supaṇṇarāja,
Kiṃ sīlo kena vatena vattaṃ.
Samaṇo caraṃ hitvā mamāyitāni,
Kathaṃkaro saggamupeti ṭhānaṃ”ti.

Tattha **ghāsahetū**ti nissiriko kucchipūraṇatthāya khādanīyabhojaniye pariyesanto carati. **Apaggaṭāmhāti**¹ apagaṭā parihīnāmhā. **Kathaṃkaroti** idaṃ nāgarājā tassa naggassa samaṇabhāvaṃ ñatvā samaṇapaṭipattiṃ pucchanto āha. Tattha **kiṃ sīloti** katarena ācārena samannāgato. **Kena vatenāti** katarena vatasamādānena vattanto. **Samaṇo caranti** pabbajjāya caranto taṇhāmamāyitāni hitvā kathaṃ samitapāpasamaṇo nāma hoti. **Sagganti** kathaṃ karonto ca suṭṭhu aggaṃ devanagaraṃ so samaṇo upeti.

Supaṇṇo āha—

281. “Hiriyā titikkhāya damenupeto,
Akkodhano pesuṇiyam pahāya.
Samaṇo caraṃ hitvā mamāyitāni,
Evaṃkaro saggamupeti ṭhānaṃ”ti.

Tattha **hiriyāti** samma nāgarāja ajjhatabahiddhāsamuṭṭhānehi hirottappehi titikkhāsaṅkhātāya adhvīvāsanakhantiyā indriyadamena ca upeto akujjhanasīlo piṣuṇavācam pahāya taṇhāmamāyitāni ca hitvā pabbajjāya

1. Apāgaṭāmhāti (Sī), apagaṭāmhāti (Syā), avāgaṭāmhāti (I)

caranto samaṇo nāma hoti, evaṃkaroyeva ca etāni hirī-ādīni kusalāni
karonto saggamupeti ṭhānanti.

Imaṃ supaṇṇarājassa dhammakathaṃ sutvā Paṇḍarako jīvitam yācanto
gāthamāha—

282. “Mātāva puttam taruṇam tanujjam,
Samphassatā¹ sabbagattam phareti.
Evampi me tvam paturahu dijinda,
Mātāva puttam anukampamāno”ti.

Tassattho—yathā mātā **tanujam** attano sarīrajātam taruṇam puttam
samphassatam² disvā tam ure nipajjāpetvā thaññaṃ pāyenti
puttasamphassena sabbam attano gattam phareti, napi mātā puttato bhāyati,
napi putto mārito, evampi me tvam **paturahu** pātubhūto **dijinda** dijarāja,
tasmā mātāva puttam mudukena hadayena anukampamāno maṃ passa,
jīvitam me dehīti.

Athassa supaṇṇo jīvitam dento itaram gāthamāha—

283. “Handajja tvam muṇja vadhā dujivha,
Tayo hi puttā na hi añño atthi.
Antevāsī dinnako atrajo ca,
Rajjassu puttaññataro me ahoṣī”ti.

Tattha **muñcāti** mucca³, ayameva vā pāṭho. **Dujivhāti** tam ālapati.
Aññoti añño catuttho putto nāma natthi. **Antevāsīti** sippam vā uggaṇhamāno
pañham vā suṇanto santike nivuttho. **Dinnakoti** “ayam te putto hotū”ti
parehi dinno. **Rajjassūti** abhiraṃsu. **Aññataroti** tīsu puttesu aññataro
antevāsī putto me tvam jātoti dīpeti.

Evañca pana vatvā ākāsā otarivā tam bhūmiyam patiṭṭhāpesi.
Tamattham pakāsento Satthā dve gāthā abhāsi—

1. Sampassa tam (Sī, I), sampassatā (Syā)

2. Sampassa (Sī), sampassatā (Syā), sampassam (I)

3. Muccāti muñca (Sī, Syā, I)

284. “Iceva vākyam visajjī supaṇṇo,
Bhumyam patiṭṭhāya diyo dujivham.
Muttajja tvaṃ sabbabhayātivatto,
Thalūdake hohi mayābhigutto.

285. Ātaṅkinam yathā kusalo bhisakko,
Pipāsītānam rahadova sīto.
Vesmam yathā himasītaṭṭitānam,
Evampi te saraṇameham bhavāmi”ti.

Tattha **icceva vākyanti** iti evaṃ vacanaṃ vatvā taṃ nāgarājaṃ vissajji. **Bhumyanti** so sayampi bhūmiyaṃ patiṭṭhāya diyo taṃ dujivham samassāsento mutto ajja tvaṃ ito paṭṭhāya sabbabhayāni ativatto thale ca uduke ca mayā abhigutto rakkhito hohīti āha. **Ātaṅkinanti** gilānānaṃ. **Evampi teti** evaṃ ahaṃ tava saraṇaṃ bhavāmi.

Gaccha tvanti taṃ uyyojesi. So nāgarājā Nāgabhavanaṃ pāvīsi. Itaropi Supaṇṇabhavanaṃ gantvā “mayā Paṇḍarakanāgo sapaṭhaṃ katvā saddahāpetvā vissajjito, kīdisaṃ nu kho mayi tassa hadayaṃ, vīmaṃsissāmi naṃ”ti Nāgabhavanaṃ gantvā supaṇṇavātaṃ akāsi. Taṃ disvā nāgo “supaṇṇarājā maṃ gahetuṃ āgato bhavissati”ti maññamāno byāmasahassamattaṃ attabhāvaṃ māpetvā pāsāṇe ca vālukaṅca gilitvā bhāriko hutvā naṅguṭṭhaṃ heṭṭhākatvā bhogamatthake phaṇaṃ dhārayamāno nipajjitvā supaṇṇarājānaṃ ḍamsitukāmo viya ahoṣi. Taṃ disvā supaṇṇo itaraṃ gāthamāha—

286. “Sandhiṃ katvā amittena, aṇḍajena jalābuja.
Vivariya dāṭhaṃ sesi, kuto taṃ bhayamāgatan”ti.

Taṃ sutvā nāgarājā tisso gāthā abhāsi—

287. “Saṅketheva amittasmim, mittasmimpi na vissase.
Abhayā bhayamuppannaṃ, api mūlāni kantati.

288. Kathaṃ nu vissase tyamhi, yenāsi kalaho kato.
Niccayattena ṭhātabbam, so disabbhi na rajjati.

289. Vissāsaye na ca taṃ vissayeyya,
 Asaṅkito saṅkito ca bhaveyya.
 Tathā tathā viññū parakkameyya,
 Yathā yathā bhāvaṃ paro na jaññā”ti.

Tattha **abhayā**ti abhayaṭṭhānabhūtā mittamhā bhayaṃ uppannaṃ jīvitasāṅkhātāni mūlāneva kantati. **Tyambhī**ti tasmim. **Yenāsī**ti yena saddhim kalaho kato ahosi. **Niccayattenā**ti niccapaṭiyattena. **So disabbhi na rajjatī**ti yo niccayattena abhitiṭṭhati, so attano sattūhi saddhim vissāsavasena na rajjati, tato tesam yathākāmakaraṇīyo na hotīti attho. **Vissāsayeti** param¹ attani vissāsaye, taṃ pana sayam na vissaseyya. Parena asaṅkito attanā ca so² saṅkito bhaveyya. **Bhāvaṃ paroti** yathā yathā paṇḍito parakkamati, tathā tathā tassa paro bhāvaṃ na jānāti, tasmā paṇḍitena vīriyam kātabbamevāti dīpeti.

Iti te aññamaññaṃ sallapitvā samaggā sammodamānā ubhopi acelakassa assamaṃ agamiṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

290. “Te devavaṇṇā sukhumālarūpā,
 Ubho samā sujayā puññakhandhā.
 Upāgamum Karampiyam³ acelaṃ,
 Missībhūtā assavāhāva nāgā”ti.

Tattha **samā**ti samānarūpā sadisasaṅṭhānā hutvā. **Sujayā**ti suvayā⁴ parisuddhā, ayameva vā pāṭho. **Puññakhandhā**ti katakusalatāya puññakkhandhā viya. **Missībhūtā**ti hatthena hatthaṃ gahetvā kāyamissībhāvaṃ upagatā. **Assavāhāva nāgā**ti dhure yuttakā rathavāhā dve assā viya purisanāgā tassa assamaṃ agamiṃsu.

Gantvā ca pana supaṇṇarājā cintesi “ayam nāgarājā acelakassa jīvitaṃ na dassati, etaṃ dussilaṃ na vandissāmī”ti. So bahi ṭhatvā nāgarājānameva tassa santikaṃ pesesi. Taṃ sandhāya Satthā itaraṃ gāthamāha.

1. Yo (Ka)

3. Kādambiyam (Sī, Syā, I)

2. Attāva taṃ (Sī, Syā, I)

4. Sujayoti sucayo (Sī, I)

291. “Tato have Paṇḍarako acelaṃ,
 Sayamevupāgama idaṃ avoca.
 Mutta’jjahaṃ sabbabhayātivatto,
 Na hi nūna tuyhaṃ manaso piya’mhā”ti.

Tattha **piya’mhāti** dussīla naggabhogga musāvādi nūna mayam tava manaso na piyā ahumhāti paribhāsi.

Tato acelo itaram gāthamāha—

292. “Piyo hi me āsi supaṇṇarājā,
 Asaṃsayam Paṇḍarakena saccaṃ.
 So rāgarattova akāsi’metaṃ,
 Pāpakammaṃ sampajāno na mohā”ti.

Tattha **Paṇḍarakenāti** tayā Paṇḍarakena so mama piyatara ahosi, saccametaṃ. **Soti** so aham tasmim supaṇṇe rāgena ratto hutvā etaṃ pāpakammaṃ jānantova akāsim, na mohena ajānantoti.

Tam sutvā nāgarājā dve gāthā abhāsi.

293. “Na me piyam appiyam vāpi hoti,
 Sampassato lokamimam parañca.
 Susaṇṇatānañhi viyañjanena,
 Asaṇṇato lokamimam carāsi.

294. Ariyāvākāsosi anariyovāsi.
 Asaṇṇato saṇṇatasannikāso.
 Kaṇhābhijātikosi anariyarūpo,
 Pāpam bhum duccharitam acārī”ti.

Tattha **na meti** ambho dussīla nagga musāvādi pabbajitassa hi imañca parañca lokam sampassato piyam vā me appiyam vāpi meti na hoti, tvam pana **susaṇṇatānam** silavantānam byañjanena pabbajitaliṅgena asaṇṇato hutvā imam lokam vañcento carasi. **Ariyāvākāsoti** ariyapaṭirūpakosi.

Asaññatoti kāyādihi asaññatosi. **Kaṇhābhijātikoti** kālakasabhāvo.
Anariyarūpoti ahirikasabhāvo. **Acārīti** akāsi.

Iti taṃ garahitvā idāni abhisapanto imaṃ gāthamāha—

295. “Aduṭṭhassa tuvaṃ dubbhi, dubbhī ca piṣuṇo caṣi.

Etena saccavajjena, muddhā te phalatu sattadhā”ti.

Tassattho—ambho dubbhi tvam aduṭṭhassa mittassa dubbhī caṣi, piṣuṇo caṣi, etena saccavajjena muddhā te sattadhā phalatūti.

Iti nāgarājassa sapantasseva acelakassa sīsaṃ sattadhā phali.
Nisinnaṭṭhāneyevassa bhūmi vivaraṃ adāsi. So pathaviṃ pavisitvā Avīcimhi nibbatti, nāgarājasupaṇṇarājānopi attano bhavanameva agamiṃsu. Sattā tassa pathaviṃ pavitṭhabhāvaṃ pakāsentō osānagāthamāha—

296. “Tasmā hi mittānaṃ na dubbhitabbaṃ,

Mittadubbhā pāpiyo natthi añño.

Āsittasatto nihato pathabyā,

Indassa vākyena hi saṃvaro hatō”ti.

Tattha **tasmāti** yasmā mittadubbhikammaṣṣa pharuso vipāko, tasmā.
Āsittasattoti āsittavisena satto. **Indassāti** nāgindassa vākyena. **Saṃvaroti**
“ahaṃ saṃvare ṭhitosmī”ti paṭiññāya evaṃ paññāto ājīvako hatoti.

Sattā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto musāvādaṃ katvā pathaviṃ pavitṭhoyevā”ti vatvā jātakam samodhānesi “tadā acelako Devadatto ahosi, nāgarājā Sāriputto, supaṇṇarājā pana ahameva ahosin”ti.

Paṇḍaranāgarājajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

9. Sambulājātakavaṇṇanā (519)

Kā vedhamānāti idaṃ Satthā Jetavane viharanto Mallikaṃ devim ārabha kathesi. Vatthu **Kummāsapiṇḍijātake**¹ vitthāritameva. Sā pana Tathāgatassa tiṇṇaṃ kummāsapiṇḍikānaṃ dānānubhāvena taṃ divasaññeva rañño aggamahesibhāvaṃ patvā pubbuṭṭhāyitādīhi² pañcahi kalyāṇadhammehi samannāgatā nāṇasampannā Buddhupaṭṭhāyikā patidevatā ahoṣi. Tassā patidevatābhāvo sakalanagare pākaṭo ahoṣi. Athekadivasam dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “āvuso Mallikā devī kira vattasampannā nāṇasampannā patidevatā”ti. Satthā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na bhikkhave idāneva, pubbepesā vattasampannā patidevatāyevā”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmādatassa rañño Soththiseno nāma putto ahoṣi. Taṃ rājā vayappattam uparajje patiṭṭhapesi, Sambulā nāmassa aggamahesī ahoṣi uttamarūpadharā sarīrapabhāsampannā, nivāte jalamānā dīpasikhā viya khāyati. Aparabhāge Soththisenassa sarīre kuṭṭhaṃ uppajjati, vejjā tikicchitum nāsakkhiṃsu. So bhijjamāne kuṭṭhe paṭikūlo hutvā vippaṭisāraṃ patvā “ko me rajjena attho, araññe anāthamaṇaṃ marissāmī”ti rañño ārocāpetvā itthāgāraṃ chaḍḍetvā nikkhami. Sambulā bahūti upāyehi nivattiyamānāpi anivattitvāva “ahaṃ taṃ sāmikaṃ araññe paṭijaggissāmī”ti vatvā saddhiññeva nikkhami. So araññaṃ pavisitvā sulabhamūlaphalāphale chāyūdakasampanne padese paṇṇasālaṃ katvā vāsaṃ kappesi. Rājadhītā taṃ paṭijaggi. Kathaṃ? Sā hi pāto vuṭṭhāya assamapadaṃ sammajjitvā pānīyaparibhojanīyaṃ upaṭṭhapetvā dantakaṭṭhaṅca mukhadhovanaṅca upanāmetvā mukhe dhote nānā-osadhāni pisitvā tassa vaṇe makkhetvā madhuramadhurāni phalāphalāni khādāpetvā mukhaṃ vikkhāletvā hatthesu dhotesu “appamatto hohi devā”ti vatvā vanditvā pacchikhaṇitti-aṅkusake ādāya phalāphalathāya araññaṃ pavisitvā phalāphalāni āharitvā ekamante ṭhapetvā ghaṭena udakaṃ āharitvā nānācuṇṇehi ca mattikāhi ca Soththisenaṃ nhāpetvā

1. Khu 5. 172 piṭṭhe.

2. Pubbuṭṭhāyikādīhi (Syā, I, Ka)

puna madhuraphalāphalāni upanāmeti. Paribhogāvasāne vāsitaṭṭhāniyaṃ
 upanetvā sayamaṃ phalāphalāni paribhuñjitvā padarasantharam saṃvidahitvā
 tasmim tattha nipanne tassa pāde dhovivā
 sīsaparikkammaṭṭhiparikkammaṭṭhāni katvā sayanapassamaṃ
 upagantvā nipajjati. Etenupāyena sāmikamaṃ paṭijaggi.

Sā ekadivasaṃ araṇṇe phalāphalam āharanti ekaṃ girikandaram disvā
 sīsato pacchimaṃ otāretvā kandaratīre ṭhapetvā “nhāyissāmi”ti otarivā
 haliddāya sarīraṃ ubbaṭṭetvā nhatvā sudhotasarīraṃ uttarivā vākacīraṃ
 nivāsetvā kandaratīre aṭṭhāsi. Athassā sarīrapabhāya vamaṃ ekobhāsaṃ
 ahoṣi. Tasmim khaṇe eko dānava gocarathāya caranto taṃ disvā
 paṭibaddhacitto hutvā gāthādvayaṃ āha—

297. “Kā vedhamānā girikandarāyaṃ,
 Ekā tuvaṃ tiṭṭhasi saṃhitūru.
 Puṭṭhāsi me paṇipameyyamajjhe,
 Akkhāhi me nāmaṇca bandhave ca.

298. Obhāsayamaṃ vamaṃ rammaṃ, sīhabyagghanisevitaṃ.
 Kā vā tvamasi kalyāṇi, kassa vā tvaṃ sumajjhime.
 Abhivādemī taṃ bhadda, dānavāhaṃ namatthu te”ti.

Tattha **kā vedhamānā**ti nhānamattatāya sītabhāvena kampamānā.
Saṃhitūrūti sampiṇḍitūru uttama-ūrulakkhaṇe. **Paṇipameyyamajjheti**
 hatthena minitabbamajjhe. **Kā vā tvanti** kā nāma vā tvaṃ bhavasi.
Abhivādemīti vandāmi. **Dānavāhanti** ahaṃ eko dānava, ayaṃ namakkāro
 tava atthu, aṅjalim te paggaṇhāmīti avaca.

Sā tassa vacanaṃ sutvā tisso gāthā abhāsi—

299. “Yo putto Kāsiraṇassa, Sotthisenoti taṃ vidū.
 Tassāhaṃ Sambulā bhariyā, evaṃ jānāhi dānava.
 Abhivādemī taṃ bhante, Sambulāhaṃ namatthu te.

300. Vedehaputto bhaddante, vane vasati āturo.
 Tamahaṃ rogasammattaṃ, ekā ekaṃ upaṭṭhahaṃ.

301. Ahañca vanamuñchāya, madhumañsaṃ migābilam.
Yadāharāmi taṃ bhakkho, tassa nūnajja nādhatī”ti.

Tattha **Vedehaputtoti** Vedeharājadhītāya putto. **Rogasammattanti** rogapīḷitam. **Upaṭṭhahanti** upaṭṭhahāmi paṭijaggāmi. “Upaṭṭhitā”tipi pāṭho. **Vanamuñchāyāti** vanaṃ uñchetvā uñchācariyaṃ caritvā. **Madhumañsanti** nimmakkhikaṃ madhuñca migābilamañsañca sīhabyagghamigeḥi khāditamañsato atirittakoṭṭhāsaṃ. **Taṃ bhakkhoti** yaṃ ahaṃ āharāmi, taṃ bhakkhova so mama sāmiko. **Tassa nūnajjāti** tassa maññe ajja āhāraṃ alabhamānassa sarīraṃ ātape pakkhittapadumaṃ viya **nādhati** upatappati milāyati.

Tato paraṃ dānavassa ca tassā ca vacanapaṭivacanagāthāyo honti—

302. “Kiṃ vane rājaputtena, āturena karissasi.
Sambule pariciñṇena, ahaṃ bhattā bhavāmi te.

303. Sokaṭṭāya durattāya, kiṃ rūpaṃ vijjate mama.
Aññaṃ pariyesa bhaddante, abhirūpataraṃ mayā.

304. Ehi’maṃ girimāruyha, bhariyā me catussatā.
Tāsaṃ tvaṃ pavarā hohi, sabbakāmasamiddhinī.

305. Nūna tārakavañṇābhe, yaṃ kiñci manasicchasi.
Sabbam taṃ pacuraṃ mayhaṃ, ramassvajja mayā saha.

306. No ce tvaṃ maheseyyaṃ, Sambule kārayissasi.
Alaṃ tvaṃ pātarāsāya, pañhe bhakkhā bhavissasi.

307. Tañca sattajaṭo luddo, kaḷāro purisādako.
Vane nātham apassantiṃ, Sambulam aggahī bhujje.

308. Adhipannā pisācena, luddenāmisacakkhunā.
Sā ca sattuvasaṃ pattā, patimevānusocati.

309. Na me idaṃ tathā dukkhaṃ, yaṃ maṃ khādeyya rakkhaso.

Yañca me ayyaputtassa, mano hessati aññathā.

310. Na santi devā pavasanti nūna,

Na hi nūna santi idha lokapālā.

Sahasā karontāna’ masaññatānaṃ,

Na hi nūna santi paṭisedhitāro”ti.

Tattha **pariṇṇenā**ti tena āturena pariṇṇena kiṃ karissasi. **Sokaṭṭayā**ti sokāturāya. “Sokaṭṭhāyā”tipi pāṭho, soke ṭhitāyāti attho. **Durattāyā**ti duggatakapaṇabhāvappattāya attabhāvāya. **Ehi’**manti mā tvaṃ durattāmhīti cinteyi, etaṃ mama girimhi dibbavimānaṃ, ehi imaṃ girim āruha.

Catussatāti tasmim me vimāne aparāpi catussatā bhariyāyo atthi. **Sabbaṃ** **tanti** yaṃ kiñci upabhogaparibhogavatthābharaṇādikaṃ icchasi, sabbaṃ taṃ nūna mayhaṃ pacuraṃ bahuṃ sulabhaṃ, tasmā mā kapaṇāmhīti cintayi, ehi mayā saha ramassūti vadati.

Maheseyyanti “bhadde Sambule no ce me tvaṃ mahesibhāvaṃ kāressasi, pariyattā tvaṃ mama pātarāsāya, tena taṃ balakkārena vimānaṃ nessāmi, tatra maṃ asaṅgaṇhantī mama sve pātova bhakkhā bhavissasi”ti evaṃ vatvā so sattahi jaṭāhi samannāgato luddako dāruṇo nikkhantadanto taṃ tasmim vane kiñci attano nāthaṃ apassantiṃ Sambulaṃ bhuje aggahesi. **Adhipannā**ti ajjhotthaṭā. **Āmisacakkhunā**ti kilesalolena. **Patimevā**ti attano acintetvā patimeva anusocati. **Mano hessatī**ti maṃ cirāyantim viditvā aññathā cittaṃ bhavissati. **Na santi devā**ti idaṃ sā dānavena bhuje gahitā devatujjhāpanaṃ karontī āha. **Lokapālā**ti evarūpanaṃ silavantiṇaṃ patidevatānaṃ pālakā lokapālā nūna idha loke na santīti paridevati.

Athassā silatejena Sakkassa bhavanaṃ kampi, Paṇḍukambalasilāsaṇaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā Vajiraṃ ādāya vegena gantvā dānavassa matthake ṭhatvā itaraṃ gāthamāha—

311. “Itthīnamesā pavarā yasassinī,
Santā samā aggirivuggatejā.
Tañje tuvaṃ rakkhasādesi kaññaṃ,
Muddhā ca hi sattadhā te phaleyya.
Mā tvaṃ dahī muñca patibbatāyā”ti¹.

Tattha **santā**ti upasantā, atha vā paṇḍitā nāṇasampannā. **Samā**ti kāyavisamādivirahitā. **Adesī**ti khādasi. **Phaleyya**ti iminā me Indavajirena paharivā muddhā² bhijjetha. **Mā tvaṃ dahī**ti tvaṃ imaṃ patibbataṃ mā tāpeyyāsīti.

Taṃ sutvā dānavo Sambulaṃ vissajjesi. Sakko “punapi esa evarūpaṃ kareyyā”ti cintevā dānavā devasaṅkhalikāya bandhitvā puna anāgamanāya tatiye pabbatantare vissajjesi, rājadhītaraṃ appamādena³ ovadivā sakaṭṭhānameva gato. Rājadhītāpi atthaṅgate sūriye candālokena assamaṃ pāpuṇi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā aṭṭha gāthā abhāsi—

312. “Sā ca assamamāgacchi, pamuttā purisādakā.
Nīlaṃ paḷinaṃ sakuṇīva, gatasīṅgaṃ va ālayaṃ.
313. Sā tattha paridevesi, rājaputtī yasassinī.
Sambulā utumattakkhā, vane nāthaṃ apassantī.
314. Samaṇe brāhmaṇe vande, sampannacaraṇe ise.
Rājaputtaṃ apassantī, tumhaṃmhi saraṇaṃ gatā.
315. Vande sīhe ca byagghe ca, ye ca aññe vane migā.
Rājaputtaṃ apassantī, tumhaṃmhi saraṇaṃ gatā.
316. Tiṇā latāni osadhyo, pabbatāni vanāni ca.
Rājaputtaṃ apassantī, tumhaṃmhi saraṇaṃ gatā.
317. Vande indīvarīsāmaṃ, rattim nakkhattamālinim.
Rājaputtaṃ apassantī, tumhaṃmhi saraṇaṃ gatā.

1. Patibbatā sāti (Sī, Syā), patibbatā yāti (I)

2. Pahaṭaṃ (Sī, Syā, I)

3. Appamādā hohīti (Ka)

318. Vande bhāgīrathim gaṅgam, savantīnam paṭiggaham.
Rājaputtam apassantī, tumhammhi saraṇam gatā.

319. Vande aham pabbatarājasetṭham, Himavantam siluccayam.
Rājaputtam apassantī, tumhammhi saraṇam gatā”ti.

Tattha **nīlam paḷinam sakuṇivāti**¹ yathā sakuṇikā mukhatuṇḍakena gocaram gahetvā kenaci upaddavena sakuṇapotakānam paḷinattā paḷinam sakuṇinīlam² āgaccheyya, yathā vā **gatasiṅgam** nikkhantavacchakam **ālayam** suññam vacchakasālam vacchagiddhinī dhenu āgaccheyya, evam suññam assamam āgacchīti attho. Tadā hi Sotthiseno Sambulāya ciramānāya “itthiyo nāma lolā, paccāmittampi me gahetvā āgaccheyyā”ti parisānkanto paṇṇasālato nikkhamitvā gacchantaram pavisitvā nisīdi. Tenetaṃ vuttam. **Utumattakkhāti** sokavegasañjātena uḥhena utunā mandalocanā³. **Apassantī** tasmim vane nātham attano patim apassantī ito cito ca sandhāvamānā paridevesi.

Tattha **samaṇe brāhmaṇeti** samitapāpabāhitapāpe samaṇe brāhmaṇe. **Sampannacaraṇeti** saha sīlena aṭṭhannam samāpattīnam vasena ca sampannacaraṇe ise vandeti evam vatvā rājaputtam apassantī tumhākam saraṇam gatā amhi. Sace me sāmikassa nisinnatṭhānam jānātha, ācikkhathāti paridevesīti attho. Sesagāthāsupi eseva nayo. **Tiṇālatāni osadhyoti** antopheggubahisāratiṇāni ca latāni ca antosāra-osadhiyo ca. Imam gātham tiṇādīsu nibbattadevatā sandhāyāha. **Indīvarīsāmanti** indīvarīpupphasamānavaṇṇam. **Nakkhattamālininti** nakkhattapaṭipāṭisamannāgataṃ. **Tumhammhīti** rattim sandhāya tampi amhīti āha. **Bhāgīrathim gaṅganti** evampariyāyanāmikam gaṅgam. **Savantīnanti** aññāsam bahūnam nadīnam paṭiggāhikam. Gaṅgāya nibbattadevatam sandhāyevamāha. Himavantepi eseva nayo.

Tam evam paridevamānam disvā Sotthiseno cintesi “ayam ativiya paridevati, na kho panassā bhāvam jānāmi, sace mayi sinehena evam

1. Nīlam phalinasakuṇivāti (Sī, I), niḍḍam phalinasakuṇivāti (Syā)

2. Phalinattā phalinasakuṇi nīlam (Sī, I), phalinattā phalinasakuṇi niḍḍam (Syā)

3. Mattalocanā (Sī, I)

karoti, hadayampissā phaleyya, pariggaṇhissāmi tāva nan”ti gantvā paṇṇasāladvāre nisīdi. Sāpi paridevamānāva paṇṇasāladvāraṃ gantvā tassa pāde vanditvā “kuhiṃ gatosi devā”ti āha. Atha naṃ so “bhadde tvaṃ aññesu divasesu na imāya velāya āgacchasi, ajja atisāyaṃ āgatāsī”ti pucchanto gāthamāha—

320. “Atisāyaṃ vatāgañchi, rājaputti yasassini.

Kena nuja samāgacchi, ko te piyataro mayā”ti.

Atha naṃ sā “aham ayyaputta phalāphalāni ādāya āgacchantī ekaṃ dānavam passim, so mayi paṭibaddhacitto hutvā maṃ hatthe gaṇhitvā ‘sace mama vacanam na karosi, khādissāmi tan’ti āha, aham tāya velāya taññeva anusocantī evaṃ paridevin”ti vatvā gāthamāha—

321. “Idaṃ khohaṃ tadāvocaṃ, gahitā tena sattunā.

Na me idaṃ tathā dukkhaṃ, yaṃ maṃ khādeyya rakkhaso.

Yañca me ayyaputtassa, mano hessati aññathā”ti.

Athassa sesampi pavattim ārocentī “tena panāhaṃ deva dānavena gahitā attānaṃ vissajjāpetum asakkontī devatujjhāpanakammaṃ akāsim, atha Sakko vajirahattho āgantvā ākāse ṭhito dānavam santajjetvā maṃ vissajjāpetvā taṃ devasaṅkhalikāya bandhitvā tatiye pabbatantare khipitvā pakkāmi, evāhaṃ Sakkaṃ nissāya jīvitam labhin”ti āha. Tam sutvā Sotthiseno “bhadde hotu, mātugāmassa antare saccaṃ nāma dullabhaṃ, Himavante hi bahū vanacarakatāpasavijjādhārādayo santi, ko tuyhaṃ saddahissatī”ti vatvā gāthamāha—

322. “Corīnaṃ bahubuddhīnaṃ, yāsu saccaṃ sudullabhaṃ.

Thīnaṃ bhāvo durājāno, macchassevodake gatan”ti.

Sā tassa vacanam sutvā “ayyaputta aham tam asaddahantaṃ mama saccabaleneva tikicchissāmi”ti udakassa kalasaṃ pūretvā saccakiriyaṃ katvā tassa sīse udakaṃ āsiñcantī gāthamāha—

323. “Tathā maṃ saccam pāletu, pālayissati ce mamaṃ.

Yathāham nābhijānāmi, aññam piyataram tayā.

Etena saccavajjena, byādhi te vūpasammatū”ti.

Tattha tathā-saddo “ce maman”ti iminā saddhiṃ yojetabbo. Idam vuttam hoti—yathāham vadāmi, tathā ce mama vacanam saccam, atha maṃ idānipi pāletu, āyatimpi pālessati, idāni me vacanam suṇātha “yathāham nābhijānāmi”ti. Potthakesu pana “tathā maṃ saccam pāletī”ti likhitam, tam Aṭṭhakathāyam natthi.

Evam tāya saccakiriyaṃ katvā udake āsittamatteyeva Sotthisenassa kuṭṭham ambilena dhotam viya tambamalam tāvadeva apagacchi. Te katipāham tattha vasitvā araṇṇā nikkhamma Bārāṇasim patvā uyyānam pavisimsu. Rājā tesam āgatabhāvam ṇatvā uyyānam gantvā tattheva Sotthisenassa chattam ussāpetvā Sambulam aggamaheṣiṭṭhāne abhiṣiṅcāpetvā nagaram pavesetvā sayam isipabbajjam pabbajitvā uyyāne vāsam kappesi, rājanivesaneyeva ca nibaddham bhuñji. Sotthisenopi Sambulāya aggamaheṣiṭṭhānamattameva adāsi, na punassā koci sakkāro ahosi, atthibhāvampissā na aññāsi, aññāheva itthiṃ saddhiṃ abhirami. Sambulā sapattidosavasena¹ kisā ahosi upaṇḍupaṇḍukajātā dhamanīsanthatagattā. Sā ekadivasam sokavinodanattam bhuñjitum āgatassa sasuratāpasassa santikam gantvā tam katabhattakiccam vanditvā ekamantam nisīdi. So tam milātindriyam disvā gāthamāha—

324. “Ye kuñjarā sattasatā uḷārā,

Rakkhanti rattindivamuyyutāvudhā.

Dhanuggahānaṅca satāni soḷasa,

Kathamvidhe passasi bhadde sattavo”ti.

Tassattho—bhadde Sambule ye amhākam sattasatā kuñjarā, tesaññeva khandhagatānam yodhānam vasena uyyuttāvudhā, aparāni ca soḷasadhanuggahasatāni rattindivam Bārāṇasim rakkhanti. Evam surakkhite nagare kathamvidhe tvam sattavo passasi. Bhadde yassā tava sāsaṅkā

1. Sapattirosena (Sī, Syā, I)

sappaṭibhayā araṇṇā āgatakālepi pabhāsampannaṃ sarīraṃ, idāni pana milatā paṇḍupalāsavaṇṇā ativiya kilantindriyāsi, kassa nāma tvam bhāyasi”ti pucchi.

Sā tassa vacanaṃ sutvā “putto te deva mayi na purimasadiso”ti vatvā pañca gāthā abhāsi—

325. “Alaṅkatāyo padumuttarattacā,
Virāgitā passati hamsagaggarā.
Tāsaṃ suṇitvā mitagītavāditaṃ,
Na dāni me tāta tathā yathā pure.
326. Suvaṇṇasaṃkaccadharā suviggahā,
Alaṅkatā mānusiya’ccharūpamā.
Senopiyā tāta aninditaṅgiyo,
Khattiyakaṇṇā paṭilobhayanti naṃ.
327. Sace ahaṃ tāta tathā yathā pure,
Patim̐ tamuñchāya punā vane bhare.
Sammānaye maṃ na ca maṃ vimānaye,
Itopi me tāta tato varaṃ siyā.
328. Yamannapāne vipulasmi ohite,
Nārī vimaṭṭhābharaṇā alaṅkatā.
Sabbāṅgupetā patino ca appiyā,
Abajjha tassā maraṇaṃ tato varaṃ.
329. Api ce daliddā kapaṇā anāḷhiyā,
Kaṭādutiyā patino ca sā piyā.
Sabbāṅgupetāyapi appiyāya,
Ayameva seyyā kapaṇāpi yā piyā”ti.

Tattha **padumuttarattacā**ti padumagabbhasadisa-uttarattacā. Sabbāsaṃ sarīrato suvaṇṇapabhā niccharantīti dīpeti. **Virāgitā**ti vilaggasarīrā, tanumajjhāti attho. **Hamsagaggarā**ti evarūpā hamsā viya madhurassarā nāriyo passati.

Tāsanti so tava putto tāsam nārīnam mitagītavāditādīni suṇitvā idāni me tāta yathā pure, tathā na pavattatīti vadati. **Suvaṇṇasaṃkaccadharāti** suvaṇṇamayasaṃkaccālaṅkāradharā. **Alaṅkatāti** nānālaṅkārapaṭimaṇḍitā. **Mānusiya’ccharūpamāti** mānusiyo accharūpamā. **Senopiyāti** Sotthisenassa piyā. **Paṭilobhayanti nanti** nam tava puttam paṭilobhayanti.

Sace ahanti tāta yathā pure sace aham punapi tam patim tatheva kuṭṭharogena vanam pavitṭham uñchāya tasmim vane bhareyyam, punapi mam so sammāneyya na vimāneyya, tato me itopi Bārāṇasirajjato tam araṇṇameva varam siyā sapattidosena sussantiyāti dīpeti. **Yamannapāneti** yam annapāne. **Ohiteti** ṭhapite paṭiyatte. Iminā bhunnapānagharam dasseti. Ayam kirassā adhippāyo—yā nārī vipulannapāne ghare ekikāva asapatti samānā vimaṭṭhābharaṇā nānālaṅkārehi alaṅkatā sabbehi guṇaṅgehi upetā patino ca appiyā hoti, abajjha gīvāya vallyā vā rajjuyā vā bandhitvā tassā tato gharāvāsato maraṇameva varataranti. **Anāliyāti** anāḷhā¹. **Kaṭādutiyāti** nipajjanakatasāarakadutiyā. **Seyyāti** kapaṇāpi samānā yā patino piyā, ayameva uttamāti.

Evam tāya attano parisussanakāraṇe tāpasassa kathite tāpasō rājānam pakkosāpetvā “tāta Sotthisena tayi kuṭṭharogābhībḥūte araṇṇam pavisante tayā saddhim pavisitvā tam upaṭṭhahantī attano saccabalena tava rogam vūpasametvā yā te rajje paṭiṭṭhānakāraṇamakāsi, tassā nāma tvaṃ neva ṭhitaṭṭhānam, na nisinnaṭṭhānam jānāsi, ayuttam te kataṃ, mittadubbhikammaṃ nāmetam pāpakan”ti vatvā puttam ovdanto gāthamāha—

330. “Sudullabhitthī purisassa yā hitā,
Bhattitthiyā dullabho yo hito ca.
Hitā ca te silavatī ca bhariyā,
Janinda dhammam cara Sambulāyā”ti.

1. Anāliyāti anāḷhā (Syā), anāḷhiyāti na āḷhikā (I)

Tassattho—tāta yā purisassa hitā muducittā anukampikā itthī, yo ca bhaddā itthiyā hito kataguṇaṃ jānāti, ubhopete sudullabhā. Ayañca Sambulā tuyhaṃ hitā ceva sīlasampannā ca, tasmā etissā dhammaṃ cara, kataguṇaṃ jānitvā muducitto hohi, cittaṃ paritosehīti.

Evam so puttassa ovādaṃ datvā uṭṭhāyāsanā pakkāmi. Rājā pitari gate Sambulaṃ pakkosāpetvā “bhadde ettakaṃ kālaṃ mayā kataṃ dosaṃ khama, ito paṭṭhāya sabbissariyaṃ tuyhameva dammi”ti vatvā osānagāthamāha—

331. “Sace tuvaṃ vipule laddhabhoge,
Issāvatiṇṇā maraṇaṃ upesi.
Ahañca te bhadde imā rājakaññā,
Sabbe¹ te vacanakarā bhavāma”ti.

Tassattho—bhadde Sambule sace tvaṃ ratanarāsīmhi ṭhapetvā abhisittā aggamaheṣiṭṭhānavasena vipule bhoge labhitvāpi issāya otiṇṇā maraṇaṃ upesi, ahañca imā ca rājakaññā sabbe tava vacanakarā bhavāma, tvaṃ yathādhippāyaṃ imaṃ rajjaṃ vicārehīti sabbissariyaṃ tassā adāsi.

Tato paṭṭhāya ubho samaggavāsaṃ vasantā dānādīni puññāni karitvā yathākammaṃ gamimsu. Tāpaso jhānābhiññāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Mallikā patidevatāyeva”ti vatvā jātakaṃ samodhānesi “tadā Sambulā Mallikā ahoṣi, Soṭthiseno Kosalarājā, pitā tāpaso pana ahameva ahoṣin”ti.

Ambulājātakavaṇṇanā navamā.

1. Sabbeva (Sī, Syā, I)

10. Gandhatindukajātakavaṇṇanā (520)

Appamādoti idaṃ Satthā Jetavane viharanto rājovādaṃ ārabba kathesi. Rājovādo heṭṭhā vitthāritova. Atīte pana Kapilaratṭhe Uttarapañcālanagare Pañcālo nāma rājā agatigamane ṭhito adhammena pamatto rajjaṃ kāresi. Athassa amaccādayo sabbepi adhammikāva jātā. Balipīḷitā raṭṭhavāsino puttadāre ādāya araṇṇe migā viya carim̐su, gāmaṭṭhāne gāmo nāma nāhosi. Manussā rājapurisānaṃ bhayena divā gehe vasituṃ asakkontā gehāni kaṇṭakasākhāhi parikkhipivā gehe rattim̐ vasitvā aruṇe uggacchanteyeva araṇṇaṃ pavisanti. Divā rājapurisā vilumpanti, rattim̐ corā. Tadā bodhisatto bahinagare Gandhatindukarukkhe devatā hutvā nibbatti, anusam̐vaccharaṃ raṇṇo santikā sahasagghanakaṃ balikammaṃ labhati. So cintesi “ayaṃ rājā pamatto rajjaṃ kāreti, sakalaraṭṭhaṃ vinassati, ṭhapetvā maṃ aṇṇo rājānaṃ patirūpe nivesetuṃ samattho nāma natthi, upakārako cāpi me anusam̐vaccharaṃ sahasagghanakabalinā pūjeti, ovadissāmi naṃ”ti.

So rattibhāge raṇṇo sirigabbhaṃ pavisitvā ussīsakapasse ṭhatvā obhāsaṃ vissajjetvā ākāse aṭṭhāsi. Rājā taṃ balasūriyaṃ viya jalamānaṃ disvā “kosi tvaṃ, kena vā kāraṇena idhāgatosi”ti pucchi. So tassa vacanaṃ sutvā “mahārāja ahaṃ Gandhatindukadevatā, ‘tuyhaṃ ovādaṃ dassamī’ti āgatomhī”ti āha. “Kim̐ nāma ovādaṃ dassasi”ti evaṃ vutte mahāsatto “mahārāja tvaṃ pamatto hutvā rajjaṃ kāresi, tena te sakalaraṭṭhaṃ hataviluttaṃ viya vinaṭṭhaṃ, rājāno nāma pamādena rajjaṃ kārentā sakalaraṭṭhassa sāmīno na honti, diṭṭheva dhamme vināsaṃ patvā samparāye puna mahāniraye nibbattanti. Tesu ca pamādaṃ āpannesu antojanā bahijanāpissa pamattāva honti, tasmā raṇṇā atirekena appamattena bhavitabban”ti vatvā dhammadesanaṃ paṭṭhapento imā ekādasa gāthā āha—

332. “Appamādo amatapadaṃ, pamādo maccuno padaṃ.

Appamattā na mīyanti, ye pamattā yathā matā.

333. Madā pamādo jāyetha, pamādā jāyate khayō.
Khayā padosā jāyanti, mā mado bharatūsabha¹.
334. Bahū hi khattiyā jīnā, atthaṃ raṭṭhaṃ pamādinō.
Athopi gāmino gāmā, anagārā agārino.
335. Khattiyassa pamattassa, raṭṭhasmiṃ raṭṭhavaḍḍhana.
Sabbe bhogā vinassanti, rañño taṃ vuccate aghaṃ.
336. Nesa dhammo mahārāja, ativelaṃ pamajjasi.
Iddhaṃ phītaṃ janapadaṃ, corā viddhaṃsayanti naṃ.
337. Na te puttā bhavissanti, na hiraññaṃ na dhāniyaṃ.
Raṭṭhe viluppamaṇamhi, sabbabhogehi jīyasi.
338. Sabbabhogā pariḷḷhaṃ, rājānaṃ vāpi khattiyaṃ.
Ñātimittā suhajjā ca, na taṃ maññanti māniyaṃ.
339. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Tamevamupajīvanta, na taṃ maññanti māniyaṃ.
340. Asaṃvihitakammantaṃ, bālaṃ dummantimantinaṃ.
Sirī jahati dummedhaṃ, jiṇṇaṃva urago tacāṃ.
341. Susaṃvihitakammantaṃ, kāluṭṭhāyimaṃ atanditaṃ.
Sabbe bhogaḃhivaḍḍhanti, gāvo sa-usabhāmiva.
342. Upassutimaṃ mahārāja, raṭṭhe janapade cara.
Tattha disvā ca sutvā ca, tato taṃ paṭipajjasi²ti.

Tattha **appamādoti** satiyā avippavāso. **Amatapadanti** amatassa nibbānassa padaṃ adhigamakāraṇaṃ. **Maccuno padanti** maraṇassa kāraṇaṃ. Pamattā hi vipassanaṃ avaḍḍhetvā² appaṭṭisandhikabhāvaṃ pattuṃ asakkontā punappunaṃ saṃsāre jāyanti ceva mīyanti ca, tasmā pamādo maccuno padaṃ

1. Mā mado bhādhūrasabho (Syā)

2. Vaḍḍhetvā (Sī, Syā)

nāma. **Na miyantīti** vipassanaṃ vaḍḍhetvā appaṭisandhikabhāvaṃ pattā puna saṃsāre anibbattattā na miyanti nāma. **Ye pamattāti** mahārāja ye puggalā pamattā, te yathā matā, tatheva daṭṭhabbā. Kasmā? Akiccasādhanatāya. Matassapi hi “ahaṃ dānaṃ dassāmi, silaṃ rakkhissāmi, uposathakammaṃ karissāmi, kalyāṇakammaṃ pūressāmi”ti ābhogo vā patthanā vā pariyaṭṭhānaṃ vā natthi apagataviññānattā, pamattassapi appamādābhāvāti tasmā ubhopete ekasadisāva.

Madāti mahārāja ārogyayobbanajīvitamadasaṅkhātā tividhā madā pamādo nāma jāyati. So madappatto pamādāpanno pāṇātipātādīni pāpakammāni karoti. Atha naṃ rājāno chindāpenti vā hanāpenti vā, sabbaṃ vā dhanamassa haranti, evamassa pamādā nātidhanaajīvitakkhaya jāyati. Puna so dhanakkhayaṃ vā yasakkhayaṃ vā patto jīvitum asakkonto jīvitavuttatthāya kāyaduccaritādīni karoti, iccassa khayā padosā jāyanti, tena taṃ vadāmi **mā mado bharatūsabhāti**, raṭṭhabhāarakajeṭṭhaka¹ bharatūsabha mā pamādamaṃpajjīti attho². **Atthaṃ raṭṭhanti** janapadavāsīnaṃ vuddhiñceva sakalaraṭṭhañca bahū pamādinō jīnā. Tesāṃ āvibhāvattāya Khantivādijātaka Mātāṅgajātaka Bharujātaka Sarabhaṅgajātaka Cetiyaajātakāni kathetabbāni. **Gāminoti** gāmaḥojakāpi te gāmāpi bahū pamādadosena jīnā parihīnā vinaṭṭhā. **Anagārā agārinoti** pabbajitāpi pabbajitapaṭipattito; gihīpi gharāvāsato ceva dhanadhaññādīhi ca bahū jīnā parihīnāti vadati. **Taṃ vuccate aghanti** mahārāja yasabhogaparihāni nāmetāṃ rañño dukkhaṃ vuccati. Bhogābhāvena hi niddhanassa yaso hāyati, hīnayo mahantaṃ kāyikacetāsikadukkhaṃ pāpuṇāti.

Nesa dhammoti mahārāja esa porāṇakarājūnaṃ dhammo na hoti. **Iddhaṃ phītanti** annapānādinā samiddhaṃ hiraññasuvaṇṇādinā phītaṃ pupphitaṃ. **Na te puttāti** mahārāja paveṇipālakā te puttā na bhavissanti. Raṭṭhavāsīno hi “adhammikarañño esa putto, kiṃ amhākaṃ vuḍḍhiṃ karissati, nāssa chattaṃ dassāmā”ti chattaṃ na denti. Evametesāṃ paveṇipālakā puttā na honti nāma. **Parijīṇanti** parihīnaṃ. **Rājānaṃ vāpīti** sacepi so rājā hoti, atha naṃ rājānaṃ samānampi. **Māniyanti** “ayaṃ rājā”ti

1. Raṭṭhabhāraṇakajeṭṭha (Sī, I)

2. Mā pamāda, mā pamajjīti attho (Syā, Ka)

garucittena sammānetabbaṃ katvā na maññanti. **Upajīvantā**ti upanissāya jīvantāpi ete ettakā janā garucittena maññitabbaṃ na maññanti. Kim kāraṇā? Adhammikabhāvena.

Sirīti yasavibhavo. **Tacanti** yathā urago jiṇṇatacaṃ jigucchanto jahati, na puna oloketi, evaṃ tādisaṃ rājānaṃ sirī jahati. **Susaṃvihitakammantanti** kāyadvārādīhi pāpakammaṃ akarontaṃ. **Abhivaḍḍhantī**ti abhimukhaṃ gacchantā vaḍḍhanti. **Sa-usabhā**mivāti sa-usabhā iva. Appamattassa hi sa-usabhajeṭṭhako gogaṇo viya bhogā vaḍḍhanti. **Upassutinti** janapadacārittasavanāya cārikaṃ attano sakalaraṭṭhe ca janapade ca cara. **Tatthā**ti tasmim raṭṭhe caranto daṭṭhabbaṃ disvā sotabbaṃ sutvā attano guṇāguṇaṃ paccakkaṃ katvā tato attano hitapaṭipattiṃ paṭipajjissasīti.

Iti mahāsatto ekādasahi gāthāhi rājānaṃ ovaditvā “gaccha papañcaṃ akatvā pariggaṇha raṭṭhaṃ, mā nāsayī”ti vatvā sakaṭṭhānameva gato. Rājāpi tassa vacanaṃ sutvā saṃvegappatto punadivase rajjaṃ amacce paṭicchāpetvā purohitena saddhiṃ kālasseva pācīnadvārena nagarā nikkhamitvā yojanamattaṃ gato. Tattheko gāmaṃvāsī mahallako aṭavito kaṇṭakasākhaṃ āharitvā gehadvāraṃ parikkhipitvā pidahitvā puttadāraṃ ādāya araññaṃ pavisitvā sāyaṃ rājapurisesu pakkantesu attano gharaṃ āgacchanto gehadvāre pāde kaṇṭakena viddho ukkuṭikaṃ nisīditvā kaṇṭakaṃ nīharanto—

343. “Evaṃ vedetu Pañcālo, saṅgāme saramappito.

Yathāhamajja vedemi, kaṇṭakena samappito”ti—

imāya gāthāya rājānaṃ akkosi. Taṃ panassa akkosanaṃ bodhisattānubhāvena ahosi. Bodhisattena adhiggahitova so akkosīti veditabbo. Tasmim pana samaye rājā ca purohito ca aññātakavesena tassa santikeva aṭṭhamsu. Athassa vacanaṃ sutvā purohito itaraṃ gāthamāha—

344. “Jiṇṇo dubbalacakkhūsi, na rūpaṃ sādhu passasi.

Kim tattha Brahmaḍattassa, yaṃ taṃ maggeyya kaṇṭako”ti.

Tattha **maggeyyā**ti vijjheyya. Idam vuttam hoti—yadi tvaṃ attano abyattatāya kaṇṭakena viddho, ko ettha rañño doso. Yena rājānam akkosi, kim te raññā kaṇṭako oloketvāva ācikkhitabboti.

Tam sutvā mahallako tisso gāthā abhāsi—

345. “Bahvettha Brahmaddattassa, soham maggasmi brāhmaṇa.
Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

346. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.
Raṭṭhasmiṃ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.

347. Etādise bhaye jāte, bhayaṭṭā tāta māṇavā.
Nillanakāni kubbanti, vane āhatva kaṇṭakan”ti.

Tattha **bahvetthā**ti brāhmaṇa soham sakaṇṭake magge patito sannisinno, bahu ettha Brahmaddattassa doso, tvaṃ ettakam kālam rañño dosena mama sakaṇṭake magge vicaraṇabhāvaṃ na jānāsi. Tassa hi arakkhitā jānapadā -pa- kaṇṭakanti. Tattha **khādantī**ti vilumpanti. **Tuṇḍiyā**ti vadhabandhādīhi piḷetvā adhammena balisādhakā. **Kūṭarājassā**ti pāparañño. **Adhammikoti** paṭicchannakammanto. **Tātā**ti purohitam ālapati. **Māṇavā**ti manussā. **Nillanakāni**ti nilīyanaṭṭhānāni. **Vane āhatva kaṇṭakanti** kaṇṭakam āharitvā dvārāni pidahitvā gharam chaḍḍetvā puttadāram ādāya vanam pavisitvā tasmim vane attano nilīyanaṭṭhānāni karonti. Atha vā vane yo kaṇṭako, tam āharitvā gharāni parikkhipanti. Iti rañño dosenevamhi kaṇṭakena viddho, mā evarūpassa rañño upatthambho hohīti.

Tam sutvā rājā purohitam āmantetvā “ācariya mahallako yuttam bhaṇati, amhākameva doso, ehi nivattāma, dhammena rajjam kāressāma”ti āha. Bodhisatto purohitassa sarīre adhimuccitvā purato gantvā “pariggaṇhissāma tāva mahārājā”ti āha. Te tamhā gāmā aññam gāmam gacchantā antarāmagge ekissā mahallikāya saddam assosum. Sā kirekā dalidditthī dve dhītaro vayappattā

rakkhamānā tāsam araṇṇam gantuṃ na deti. Sayam araṇṇato dārūni ceva sākāñca āharitvā dhītaro paṭijaggati. Sā taṃ divasam ekaṃ gumbaṃ āruyha sākam gaṇhantī pavaṭṭamānā bhūmiyam patitvā rājānam maraṇena akkosantī gāthamāha—

348. “Kadāssu nāma’yaṃ rājā, Brahmadatto marissati.
Yassa raṭṭhamhi jīyanti, appatikā kumārikā”ti.

Tattha **appatikā**ti assāmikā. Sace hi tāsam sāmikā¹ assu, maṃ poseyyuṃ. Pāparaṇṇo pana rajje ahaṃ dukkhaṃ anubhomi, kadā nu kho esa marissatīti.

Evam bodhisattānubhāveneva sā akkosi. Atha naṃ purohito paṭisedhento gāthamāha—

349. “Dubbhāsitañhi te jammi, anattapadakovide.
Kuhim rājā kumārīnam, bhattāram pariyesatī”ti.

Taṃ sutvā mahallikā dve gāthā abhāsi—

350. “Na me dubbhāsitaṃ brahme, kovidatthapadā ahaṃ.
Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

351. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.
Raṭṭhasmiṃ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.
Dujjīve dubbhare dāre, kuto bhattā kumāriyo”ti.

Tattha **kovidatthapadā**ti ahaṃ atthapade kāraṇapade kovidā chekā, mā tvam etaṃ pāparājānam pasamsi. **Dujjīveti** dujjīve raṭṭhe dubbhare dāre jāte manussesu bhīttatasitesu araṇṇe vasantesu **kuto bhattā kumāriyo**, kuto kumāriyo bhattāram labhissantīti attho.

Te tassā vacanam sutvā “yuttaṃ sā kathetī”ti tato param gacchantā ekassa kassakassa saddam assosum. Tassa kira kasantassa

1. Tā sassāmikā (I, Ka)

sāliyo nāma balibaddo phālena pahaṭo sayi. So rājānaṃ akkosanto gāthamāha—

352. “Evaṃ sayatu Pañcālo, saṅgāme sattiyā hato.
Yathāyaṃ kapaṇo seti, hato phālena sāliyo”ti.

Tattha **yathā**ti yathā ayaṃ vedanāppatto sāliyabalibaddo seti, evaṃ sayatūti attho.

Atha naṃ purohito paṭisedhento gāthamāha—

353. “Adhammena tuvaṃ jamma, Brahmaddattassa kujjhasi.
Yo tvaṃ sapasi rājānaṃ, aparajjhivāna attano”ti.

Tattha **adhammenā**ti akāraṇena asabhāvena.

Taṃ sutvā so tisso gāthā abhāsi—

354. “Dhammena Brahmaddattassa, ahaṃ kujjhāmi brāhmaṇa.
Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

355. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.
Raṭṭhasmiṃ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.

356. Sā nūna puna re pakkā, vikāle bhattamāhari.
Bhattahāriṃ apekkhanto, hato phālena sāliyo”ti.

Tattha **dhammenā**ti kāraṇeneva, akāraṇena akkosatīti saññaṃ mā kari.
Sā nūna puna re pakkā, vikāle bhattamāharīti brāhmaṇa sā bhattahārikā itthi pātova mama bhattaṃ pacitvā āharantī adhammabalisādhakehi Brahmaddattassa dāsehi palibuddhā bhavissati, te parivisitvā puna mayhaṃ bhattaṃ pakkāṃ bhavissati, tena kāraṇena vikāle bhattaṃ āhari, “ajja vikāle bhattaṃ āharī”ti cintetvā chātajjhatto ahaṃ taṃ bhattahāriṃ olokento goṇaṃ aṭṭhāne patodena vijjhīṃ, tenesa pādaṃ ukkhipitvā phālaṃ paharanto hato phālena sāliyo. Tasmā “esa mayā hato”ti saññaṃ mā kari, pāparaññoyeva hato nāmesa, mā tassa vaṇṇaṃ bhaṇīti.

Te purato gantvā ekasmiṃ gāme vasiṃsu. Punadivase pātova ekā kūtadhenu godohakaṃ pādena paharivā saddhiṃ khīrena pavaṭṭesi. So Brahmadattaṃ akkosanto gāthamāha—

357. “Evaṃ haññatu Pañcālo, saṅgāme asinā hato.
Yathāhamajja pahato, khīrañca me pavaṭṭitan”ti.

Taṃ sutvā purohito paṭisedhento gāthamāha—

358. “Yaṃ pasu khīraṃ chaḍḍeti, pasupālaṃ vihiṃsati.
Kiṃ tattha brahmadattassa, yaṃ no garahate bhavan”ti.

Brāhmaṇena gāthāya vuttāya puna so tisso gāthā abhāsi—

359. “Gārayho brahme Pañcālo, Brahmadattassa rājino.
Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

360. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.
Raṭṭhasmiṃ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.

361. Caṇḍā aṇakā gāvī, yaṃ pure na duhāmase.
Taṃ dāni ajja dohāma, khīrakāmehupaddutā”ti.

Tattha **caṇḍā**ti pharusā. **Aṇakā**ti palāyanasīlā. **Khīrakāmehī**ti adhammikarañño purisehi bahuṃ khīraṃ āharāpentehi upaddutā duhāma. Sace hi so dhammena rajjaṃ kāreyya, na no evarūpaṃ bhayaṃ āgaccheyyāti.

Te “so yuttaṃ kathetī”ti tamhā gāmā nikkhamma mahāmaggaṃ āruyha nagarābhimukhā gamiṃsu. Ekasmiṃ ca gāme balisādhakā asikosatthāya ekaṃ taruṇaṃ kabaravacchakaṃ māretvā cammaṃ gaṇhiṃsu. Vacchakamātā dhenu puttasokena tiṇaṃ na khādati pānīyaṃ na pivati, paridevamānā āhiṇḍati. Taṃ disvā gāmadārakā rājānaṃ akkosantā gāthamāham su—

362. “Evaṃ kandatu Pañcālo, viputto vippasukkhatu.
Yathāyaṃ kapaṇā gāvī, viputtā paridhāvati”ti.

Tattha **paridhāvati**ti paridevamānā dhāvati.

Tato purohito itaraṃ gāthamāha—

363. “Yaṃ pasu pasupālassa, sambhameyya raveyya vā.

Konīdha aparādhatti, Brahmadattassa rājino”ti.

Tattha **sambhameyya raveyya vā**ti bhameyya vā viraveyya vā. Idam vuttaṃ hoti—tātā pasu nāma pasupālassa rakkhantasseva dhāvati pi viravatipi, tiṇampi na khādanti pāṇiyampi na pivati, idha rañño ko nu aparādhoti.

Tato gāmadārakā dve gāthā abhāsimsu—

364. “Aparādho mahābrahme, Brahmadattassa rājino.

Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

365. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.

Raṭṭhasmiṃ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.

Katham no asikosatthā, khīrapā haññate pajā”ti.

Tattha **mahābrahmeti** mahābrāhmaṇa. **Rājino**ti rañño. **Katham** noti katham nu kena nāma kāraṇena. **Khīrapā haññate pajāti** pāparājassa sevakehi khīrapako vacchako haññati, idāni sā dhenu puttasokena paridevati, sopi rājā yaṃ dhenu viya paridevatūti rājānaṃ akkosimsuyeva.

Te “sādhu vo kāraṇaṃ vadathā”ti vatvā pakkamimsu. Athantarāmagge ekissā sukkhapokkharāṇiyā kākā tuṇḍehi vijjhivā maṇḍūke khādanti. Bodhisatto tesu taṃ ṭhānaṃ sampattesu attano ānubhāvena maṇḍūkena—

366. “Evaṃ khajjatu Pañcālo, hato yuddhe saputtako.

Yathāhamajja khajjāmi, gāmikehi araññajo”ti—

Rājānaṃ akkosāpesi.

Tattha **gāmikehī**ti gāmaṃ vāsīhi.

Taṃ sutvā purohito maṇḍūkena saddhiṃ sallapanto gāthamāha—

367. “Na sabbabhūtesu vidhenti rakkham,
Rājāno maṇḍūka manussaloke.
Nettāvata rājā adhammacārī,
Yaṃ tādisaṃ jīvamadeyyu dhaṅkā”ti.

Tattha **jīvanti** jīvantaṃ. **Adeyyunti** khādeyyuṃ. **Dhaṅkāti** kākā. Ettāvata rājā adhammiko nāma na hoti, kiṃ sakkā araṅṅaṃ pavisitvā raṅṅā taṃ rakkhantena caritunti.

Taṃ sutvā maṇḍūko dve gāthā abhāsi—

368. “Adhammarūpo vata brahmacārī,
Anuppiyaṃ bhāsasi khattiyassa.
Viluppamānāya puthuppajāya,
Pūjesi rājaṃ paramappamādaṃ.

369. Sace idaṃ brahme surajjakaṃ siyā,
Phītaṃ raṭṭhaṃ muditaṃ vippasannaṃ.
Bhutvā baliṃ aggapiṇḍaṅca kākā,
Na mādisaṃ jīvamadeyyu dhaṅkā”ti.

Tattha **brahmacārīti** purohitaṃ garahanto āha. **Khattiyassāti** evarūpassa pāparaṅṅo. **Viluppamānāyāti** viluppamānāya, ayameva vā pāṭho. **Puthuppajāyāti** vipulāya pajāya vināsiyamānāya. **Pūjesīti** pasamsi. **Surajjakanti** chandādivasena agantvā dasa rājadhamme akopentena appamattena raṅṅā rakkhiyamānaṃ sace idaṃ surajjakaṃ bhaveyya. **Phītanti** devesu sammādhāraṃ anuppavecchantesu sampannasassaṃ. **Na mādisanti** evaṃ sante mādisaṃ jīvamānaṅṅeva kākā na khādeyyuṃ.

Evaṃ chasupi ṭhānesu akkosanaṃ bodhisattasseva ānubhāvena ahoṣi.

Taṃ sutvā rājā ca purohito ca “araṅṅavāsīṃ tiracchānagataṃ maṇḍūkaṃ upādāya sabbe amheyyeva akkosantī”ti vatvā tato

nagaraṃ gantvā dhammena rajjaṃ kāretvā mahāsattassovāde ṭhitā dānādīni
puññāni karīṃsu.

Satthā Kosalarañño imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “mahārāja raññā
nāma agatigamaṇaṃ pahāya dhammena rajjaṃ kāretabban”ti vatvā jātaṃ
samodhānesi “tadā Gandhatindukadevatā ahameva ahosin”ti.

Gandhatindukajātakavaṇṇanā dasamā.

Kimchanda Kumbha Jayaddisa Chaddanta,
Atha Paṇḍitasambhava Sirakapi.
Dakarakkhasa Paṇḍaranāgavaro,
Atha Sambula Tindukadevasutoti.

Timsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

17. Cattālīsanipāta

1. Tesakuṇajātakavaṇṇanā (521)

Vessantaraṃ taṃ pucchāmīti idaṃ Satthā Jetavane viharanto Kosalarañño ovādavāsena kathesi. Tañhi rājānaṃ dhammassavanatthāya āgataṃ Satthā āmantetvā “mahārāja raññā nāma dhammena rajjaṃ kāretabbaṃ, yasmim̐ hi samaye rājāno adhammikā honti, rājayuttāpi tasmim̐ samaye adhammikā hontī”ti Catukkanipāte¹ āgatasuttanayena ovaditvā agatigamane agati-agamane ca ādīnavañca ānisaṃsañca kathetvā “supinakūpamā kāmā”ti-ādinā nayena kāmesu ādīnavaṃ vitthāretvā “mahārāja imesañhi sattānaṃ—

Maccunā saṅgaro natthi, lañjaggāho na vijjati.

Yuddhaṃ natthi jayo natthi, sabbe maccuparāyaṇā.

tesaṃ paralokaṃ gacchantānaṃ ṭhapetvā attanā kataṃ kalyāṇakammaṃ aññā patitṭhā nāma natthi. Evaṃ ittarapaccupaṭṭhānaṃ avassaṃ pahātabbaṃ, na yasaṃ nissāya pamādaṃ kātuṃ vaṭṭati, appamatteneva hutvā dhammena rajjaṃ kāretuṃ vaṭṭati. Porāṇakarājāno anuppannepi Buddhe paṇḍitānaṃ ovāde ṭhatvā dhammena rajjaṃ kāretvā devanagaraṃ pūrayamānā gamimsū”ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmaddatto rajjaṃ kārento aputtako ahosi, patthentopi puttaṃ vā dhītaraṃ vā na labhi. So ekadivasaṃ mahantena parivārena uyyānaṃ gantvā divasabhāgaṃ uyyāne kilītvā maṅgalasālarukkhamūle sayanaṃ attharāpetvā thokaṃ niddāyitvā pabuddho sālarukkhaṃ oloketvā tattha sakuṇakulāvakaṃ passi, saha dassanenevassa sineho uppajji. So ekaṃ purisaṃ pakkosāpetvā “imaṃ rukkhaṃ abhiruhitvā etasmim̐ kulāvake kassaci atthitaṃ vā natthitaṃ vā jānāhī”ti āha. So “sādhu devā”ti vatvā abhiruhitvā

1. Am̐ 2. 386 piṭṭhe.

tattha tīṇi aṇḍakāni disvā rañño ārocesi. Rājā “tena hi etesaṃ upari nāsavātaṃ mā vissajjesī”ti vatvā “caṅkoṭake kappāsapicumaṃ attharivā tattheva tāni aṇḍakāni ṭhapetvā saṅkamaṃ otarāhī”ti otārāpetvā caṅkoṭakamaṃ hatthena gahetvā “katarasakuṇaṇḍakāni nāmetānī”ti amacce pucchi. Te “mayamaṃ na jānāma, nesādā jānissanti”ti vadimsu. Rājā nesāde pakkosāpetvā pucchi. Nesādā “mahārāja tesu ekaṃ ulūka-aṇḍamaṃ, ekaṃ sālikā-aṇḍamaṃ, ekaṃ suvaka-aṇḍamaṃ”ti kathayimsu. Kim pana ekasmiṃ kulāvake tiṇṇamaṃ sakuṇikānaṃ aṇḍāni hontīti. Āma deva paripantho asati sunikkhittāni na nassanti. Rājā tussitvā “ime mama puttā bhavissanti”ti tāni tīṇi aṇḍāni tayo amacce paṭicchāpetvā “ime mayamaṃ puttā bhavissanti, tumhe sādhuṅkaṃ paṭijaggitvā aṇḍakosato nikkhantakāle mamāroceyyāthā”ti āha. Te tāni sādhuṅkaṃ rakkhimsu.

Tesu paṭhamamaṃ ulūka-aṇḍamaṃ bhijji. Amacco ekaṃ nesādamaṃ pakkosāpetvā “tvaṃ itthibhāvaṃ vā purisabhāvaṃ vā jānāhī”ti vatvā tena taṃ vīmaṃsitvā “puriso”ti vutte rājānaṃ upasaṅkamitvā “putto te deva jāto”ti āha. Rājā tuṭṭho tassa bahumaṃ dhanamaṃ datvā “puttakamaṃ me sādhuṅkaṃ paṭijagga, ‘Vessantaro’ti cassa nāmaṃ karohī”ti vatvā uyyojesi. So tathā akāsi. Tato katipāhaccayena sālikā-aṇḍamaṃ bhijji. Sopi amacco taṃ nesādena vīmaṃsāpetvā “itthī”ti sutvā rañño santikamaṃ gantvā “dhītā te deva jāta”ti āha. Rājā tuṭṭho tassapaṃ bahumaṃ dhanamaṃ datvā “dhītamaṃ me sādhuṅkaṃ paṭijagga, ‘Kuṇḍalinī’ti cassā nāmaṃ karohī”ti vatvā uyyojesi. Sopi tathā akāsi. Puna katipāhaccayena suvaka-aṇḍamaṃ bhijji. Sopi amacco nesādena taṃ vīmaṃsitvā “puriso”ti vutte rañño santikamaṃ gantvā “putto te deva jāto”ti āha. Rājā tuṭṭho tassapaṃ bahumaṃ dhanamaṃ datvā “puttassa me mahantena parivārena maṅgalaṃ katvā ‘Jambuko’tissa nāmaṃ karohī”ti vatvā uyyojesi. Sopi tathā akāsi. Te tayopi sakuṇā tiṇṇamaṃ amaccānaṃ gehesu rājakumārāparihāreṇeva vaḍḍhanti. Rājā “mama putto, mama dhītā”ti voharati. Athassa amaccā aññamaññaṃ avahasanti “passatha bho

rañño kiriyam, tiracchānagatepi ‘putto me, dhītā me’ti vadanto vicarati”ti.

Tam sutvā rājā cintesi “ime amaccā etesam mama puttānam paññāsampadam na jānanti, pākaṭam nesaṃ karissāmi”ti. Athekam amaccam Vessantarassa santikampesesi “tumhākam pitā pañham pucchitukāmo, ‘kadā kira āgantvā pucchatū’”ti. So amacco gantvā Vessantaram vanditvā tam sāsanam ārocesi. Tam sutvā Vessantaro attano paṭijaggakam amaccam pakkositvā “mayham kira pitā mam pañham pucchitukāmo, tassa idhāgatassa sakkāram kātuṃ vaṭṭati, kadā āgacchatū”ti pucchi. Amacco “ito sattame divase tava pitā āgacchatū”ti āha. Tam sutvā Vessantaro “pitā me ito sattame divase āgacchatū”ti vatvā uyyojesi. So āgantvā rañño ācikkhi. Rājā sattame divase nagare bherim carāpetvā puttassa nivesanam agamāsi. Vessantaro rañño mahantam sakkāram kāresi, antamaso dāsakammakārānampi sakkāram kāresi. Rājā Vessantarasakuṇassa gehe bhujjivā mahantam yasaṃ anubhavitvā sakam nivesanam āgantvā rājanāṇe mahantam maṇḍapam kārapetvā nagare bherim carāpetvā alaṅkatamaṇḍapamajjhe mahājanaparivāro nisīditvā “Vessantaram ānetū”ti amaccassa santikam pesesi. Amacco Vessantaram suvaṇṇapīṭhe nisīdāpetvā ānesi. Vessantarasakuṇo pitu anke nisīditvā pitarā saha kīḷitvā gantvā tattheva suvaṇṇapīṭhe nisīdi. Atha nam rājā mahājanamajjhe rājadhammam pucchanto paṭhamam gāthamāha—

1. “Vessantaram tam pucchāmi, sakuṇa bhaddamatthu te.
Rajjam kāretukāmena, kim su kiccam kataṃ varan”ti.

Tattha **sakuṇā**ti tam ālapati. **Kim sū**ti kataram kiccam kataṃ varam uttamam hoti, kathehi me tāta sakalam rājadhammanti evam kira tam so pucchi.

Tam sutvā Vessantaro pañham akathetvāva rājānam tāva pamādena codento dutiyam gāthamāha—

2. “Cirassam vata mam tāto, kamso Bārāṇasiggaho.
Pamatto appamattam mam, pitā puttam acodayi”ti.

Tattha **tātoti** pitā. **Kāmsoti** idaṃ tassa nāmaṃ. **Bārāṇasiggaḥoti** catūhi saṅgahavattḥūhi Bārāṇasiṃ saṅgahetvā vattanto. **Pamattoti** evarūpānaṃ paṇḍitānaṃ santike vasanto pañhassa apucchanena pamatto. **Appamattaṃ manti** silādiguṇayogena maṃ appamattaṃ. **Pitāti** posakapitā. **Acodayīti** amaccehi “tiracchānagate putte katvā voharati”ti avahasiyamāno pamādaṃ āpajjitvā cirassaṃ aḷḷa codesi, pañhaṃ pucchīti vadati.

Evam so imāya gāthāya codetvā “mahārāja rañña nāma tīsu dhammesu ṭhatvā dhammena rajjaṃ kāretabban”ti vatvā rājadhammaṃ kathento imā gāthāyo āha—

3. “Paṭhameneva vitathaṃ, kodhaṃ hāsaṃ nivāraye.
Tato kiccāni kāreyya, taṃ vataṃ āhu khattiya.
4. Yaṃ tvaṃ tāta tapokammaṃ, pubbe katamasāmsayaṃ.
Ratto duṭṭho ca yaṃ kayirā, na taṃ kayirā tato puna.
5. Khattiyassa pamattassa, raṭṭhasmiṃ raṭṭhavaḍḍhena.
Sabbe bhogaṃ vinassanti, rañño taṃ vuccate aghaṃ.
6. Sirī tāta alakkhī ca, pucchitā etadabravum.
Uṭṭhānavīriye pose, ramāhaṃ anusūyake.
7. Usūyake duhadaye, purise kammadussake.
Kāḷakaṇṇī mahārāja, ramati cakkabhañjanī.
8. So tvaṃ sabbe suhadayo, sabbesaṃ rakkhito bhava.
Alakkhiṃ nuda mahārāja, lakkhyā bhava nivesanaṃ.
9. Sa lakkhīdhitisampanno, puriso hi mahaggato.
Amittānaṃ kāsipati, mūlaṃ aggañca chindati.
10. Sakkopi hi bhūtapati, uṭṭhāne nappamajjati.
Sa kalyāṇe dhitiṃ katvā, uṭṭhāne kurute mano.

11. Gandhabbā pitaro devā, sājīvā honti tādino.
Uṭṭhāhato appamajjato, anuṭṭhanti devatā.
12. So appamatto akkuddho, tāta kiccāni kāraya.
Vāyamassu ca kicesu, nālaso vindate sukham.
13. Tattheva te vattapadā, esāva anusāsānī.
Alaṃ mitte sukhāpetum, amittānaṃ dukhāya cā”ti.

Tattha **paṭhameneva vitathanti** tāta rājā nāma āditova musāvādam nivāraye. Musāvādino hi rañño raṭṭhaṃ nirojaṃ hoti, pathaviyā oḷā kammakaraṇaṭṭhānato sattaratanamattaṃ heṭṭhā bhassati, tato āhāre vā telamadhuphāṇitādīsu vā osadhesu oḷā na hoti. Nirojāhārabhojanā¹ manussā bahvābādā honti, raṭṭhe thalajalapathesu āyo nuppajjati, tasmim̐ anuppajjante rājāno duggatā honti. Te sevake saṅgaṇhitum na sakkonti, asaṅgaṇhitā sevakā rājānaṃ garucittena na olokenti. Evaṃ tāta musāvādo nāmesa nirojo, na so jīvitahetupi kātabbo, saccaṃ pana sādutaraṃ rasānanti tadeva paṭiggahetabbaṃ. Apica musāvādo nāma guṇaparidhaṃsako vipattipariyosāno, dutiyacittavāre Avīciparāyaṇaṃ karoti. Imasmim̐ panatthe “dhammo have hato hantī”ti **Cetiyajātakaṃ**² kathetabbaṃ.

Kodhanti tāta rājā nāma paṭhamameva kujjhanalakkhaṇaṃ kodhampi nivāreyya. Tāta aññesañhi kodho khippaṃ matthakaṃ na pāpuṇāti, rājūnaṃ pāpuṇāti. Rājāno nāma vācāvudhā kujjhitvā olokitaṃmattenāpi paraṃ vināseṇti, tasmā raññā aññehi manussehi atirekataraṃ nikkodhena bhavitabbaṃ, khantimettānuddayāsampannena attano piyaputtaṃ viya lokaṃ volokentena bhavitabbaṃ. Tāta Atikodhano nāma rājā uppannaṃ yasaṃ rakkhitum na sakkoti. Imassa panatthassa dīpanatthaṃ **Khantivādijātaka**³ **Cūḷadhammapāḷajātakāni**⁴ kathetabbāni. Cūḷadhammapāḷajātakaṃsmiñhi Mahāpatāpano nāma rājā puttaṃ ghātetvā puttasokena hadayena phaliteṇa⁵ matāya deviyā sayampi devim̐

1. Nirojāhārabhojino (Sī, Syā)

2. Khu 5. 180 piṭṭhe.

3. Khu 5. 99 piṭṭhe.

4. Khu 5. 125 piṭṭhe.

5. Hadaye phalite (Ka)

anusocanto hadayena phaliteneva mari. Atha te tayopi eka-ālāhaneva jhāpesum̐. Tasmā raññā paṭhamameva musāvādam̐ vajjetvā dutiyam̐ kodho vajjetabbo.

Hāsanti hassam̐, ayameva vā pāṭho. Tesu tesu kiccesu uppilāvitacittatāya keḷisīlatam̐ parihāsam̐ nivāreyya. Tāta raññā nāma keḷisīlena na bhavitabbam̐, aparapattiyena hutvā sabbāni kiccāni attapaccakkheneva kātabbāni. Uppilāvitacitto hi rājā atuletvā kammāni karonto laddham̐ yasam̐ vināseti. Imasmim̐ panatthe **Sarabhaṅgajātake**¹ purohitassa vacanam̐ gahetvā Daṇḍakirañño kisavacche aparajjhivā saha raṭṭhena ucchijjivā Kukkuḷaniraye nibbattabhāvo ca **Mātaṅgajātake**² Majjharañño brāhmaṇanam̐ katham̐ gahetvā Mātaṅgatāpase aparajjhivā saha raṭṭhena ucchijjivā niraye nibbattabhāvo ca **Ghaṭapaṇḍitajātake**³ Dasabhātikarājadārakānam̐ mohamūḷhānam̐ vacanam̐ gahetvā kaṇhadīpāyane aparajjhivā vāsudevakulassa nāsitabhāvo ca kathetabbo.

Tato kiccāni kāreyyāti evam̐ tāta paṭhamam̐ musāvādam̐ dutiyam̐ kodham̐ tatiyam̐ adhammahāsam̐ vajjetvā tato pacchā rājā raṭṭhavāsīnam̐ kattabbakiccāni kāreyya. **Tam̐ vataṃ āhu khattiyāti** khattiyamahārāja yam̐ mayā vuttam̐, etaṃ rañño vatasamādānanti porāṇakapaṇḍitā kathayim̐su.

Na tam̐ kayirāti yam̐ tayā rāgādivasena pacchā tāpakaram̐ kammam̐ kataṃ hoti, tato pubbe katato puna tādīsam̐ kammam̐ na kayirā, mā kareyyāsi tātāti. **Vuccateti** tam̐ rañño aghanti vuccati, evam̐ porāṇakapaṇḍitā kathayim̐su. **Sirīti** idam̐ Vessantarasakuṇo pubbe Bārāṇasiyam̐ pavattitakāraṇam̐ āharitvā dassento āha. Tattha **abravunti** suciparivāraseṭṭhinā pucchitā kathayim̐su. **Uṭṭhānavīriyeti** yo poso uṭṭhāne vīriye ca patiṭṭhito, na ca paresam̐ sampattim̐ disvā usūyati, tasmim̐ aham̐ abhīramāmīti āha. Evam̐ tāva tāta sirī kathesi. **Usūyake**ti alakkhī pana tāta pucchitā aham̐ parasampatti-usūyake **duhadāye** ducitte kalyāṇakammadūsake yo kalyāṇakammam̐

1. Khu 6. 5 piṭṭhe.

2. Khu 5. 309 piṭṭhe.

3. Khu 5. 223 piṭṭhe.

dussanto appiyāyanto aṭṭiyanto na karoti, tasmim̄ abhīramāmīti āha. Evaṃ sā kāḷakaṇṇī mahārāja ramati patirūpadesavāsādino kusalacakkassa bhañjanī.

Suhadayoti sundaracitto hitacittako. **Nudāti** nīhara. **Nivesananti** lakkhiyā pana nivesanaṃ bhava patitṭhā hohi. **Sa lakkhīdhitisampannoti** mahārāja kāsipati so puriso paññāya ceva vīriyena ca sampanno. **Mahagatoti** mahajjhāsayo corānaṃ paccayabhūte gaṇhanto amittānaṃ mūlaṃ core gaṇhanto amittānaṃ aggaṃ chindatīti vadati. **Sakkoti** indo. **Bhūtapatīti** rājānaṃ ālapati. **Uṭṭhāneti** uṭṭhānavīriye. **Nappamajjatīti** na pamajjati, sabbakiccāni karoti. **Sa kalyāṇeti** so devarājā uṭṭhānavīriye manam̄ karonto pāpakammaṃ akatvā kalyāṇe puññakammaṃsmiññeva dhitim̄ katvā appamatto uṭṭhāne manam̄ karoti, tassa pana kalyāṇakamme vīriyakaraṇabhāvadassanattam̄ Sarabhaṅgajātaka dvīsu devalokesu devatāhi saddhim̄ Kapiṭṭhārāmaṃ āgantvā pañham̄ pucchitvā dhammassa sutabhāvo, Mahākāṇhajātaka¹ attano ānubhāvena janam̄ tāsetvā osakkantassa sāsanassa pavattitabhāvo cāti evamādīni vatthūni kathetabbāni.

Gandhabbāti Cātumahārājikānaṃ heṭṭhā catuyonikā devā, catuyonikattāyeva kira te Gandhabbā nāma jātā. **Pitaroti** brahmāno. **Devāti** upapattidevavasena cha kāmāvacaradevā. **Tādinoti** tathāvidhassa kusalābhīratassa rañño. **Sājīvā hontīti** samānajīvikā upajīvitabbā. Tādisā hi rājāno dānādīni puññāni karontā devatānaṃ pattim̄ denti, tā tam̄ pattim̄ anumoditvā sampaṭicchitvā dibbayasena vaḍḍhanti. **Anutiṭṭhantīti** tādisassa rañño vīriyam̄ karontassa appamādaṃ āpajjantassa devatā anutiṭṭhanti anugacchanti, dhammikaṃ rakkham̄ samvidahantīti attho.

Soti so tvaṃ. **Vāyamassūti** tāni raṭṭhakiccāni karonto tulanavasena tīraṇavasena paccakkhakammavasena tesu tesu kiccesu vīriyam̄ karassu. **Tattheva te vattapadāti** tāta yam̄ mam̄ tvaṃ kim̄ su kiccaṃ kataṃ

1. Khu 5. 248 piṭṭhe.

varanti pucchi, tattha tava pañheyeva ete mayā “paṭhameneva vitathan”ti-
ādayo vuttā, ete vattapadā vattakoṭṭhāsā, evaṃ tattha vattassu. **Esā**ti yā te
mayā kathitā, esāva tava anusāsani. **Alanti evaṃ** vattamāno hi rājā attano
mitte sukhāpetum; amittānañca dukkhāya alaṃ pariyatto samatthoti.

Evaṃ Vessantarasaṅgahaṇa ekāya gāthāya rañño pamādaṃ codetvā
ekādasahi gāthāhi dhamme kathite “Buddhalīlāya pañho kathito”ti mahājano
acchariyabbhutaṅgajāto sādhuṅgārasatāni pavattesi. Rājā somanassappatto
amacce āmantetvā pucchi “bhonto amaccā mama puttana Vessantarena evaṃ
kathentena kena kattabbaṃ kiccaṃ katan”ti. Mahāsenaguttana devāti. “Tena
hissa Mahāsenaguttaṅgahaṇaṃ dammī”ti Vessantaraṃ ṅānantare ṅhapesi. So
tato paṭṭhāya Mahāsenaguttaṅgahaṇe ṅhito pitu kammaṃ akāsīti.

Vessantarapañho niṅgahito.

Puna rājā katipāhaccayena purimanayeneva Kuṅḍaliniyā santikaṃ
dūtaṃ pesetvā sattame divase tattha gantvā paccāgantvā tattheva
maṅḍapamajjhe nisīditvā Kuṅḍalinim āharāpetvā suvaṅṅapāṭṭhe nisinnaṃ
rājadhamaṃ pucchanto gāthamāha—

14. Sakkhisi tvaṃ Kuṅḍalini, maññasi khattabandhuni.

Rajjaṃ kāretukāmena, kiṃ su kiccaṃ kataṃ varan”ti.

Tattha **sakkhisī**ti mayā puṅḍhapañhaṃ kathetum sakkhissasīti pucchati.
Kuṅḍalinīti tassā salīngato āgatanāmenālapati. Tassā kira dvīsu
kaṅḅapāṭṭhesu kuṅḅalasaṅgahaṇā dve lekhā ahesum, tenassā “Kuṅḅalini”ti
nāmaṃ kāresi. **Maññasī**ti jānissasi mayā puṅḅhapañhassa atthanti.
Khattabandhuniti khattassa Mahāsenaguttassa bhaginibhāvena naṃ evaṃ
ālapati. Kasmā pana Vessantarasaṅgahaṇaṃ evaṃ apucchitvā imameva
pucchatīti? Itthibhāvena. Itthiyo hi parittapaññā, tasmā “sace sakkoti,
pucchissāmi, no ce, na pucchissāmi”ti vīmaṃsanavasena evaṃ pucchitvā
taññeva pañhaṃ pucchi.

Sā evaṃ rañña rājadhamme pucchite “tāta tvaṃ maṃ ‘itthikā nāma kiṃ kathessatī’ti vīmaṃsasi mañña, sakalaṃ te rājadhammaṃ dvīsuyeva padesu pakkhipitvā kathessāmi”ti vatvā āha—

15. “Dveva tāta padakāni, yattha sabbaṃ patiṭṭhitam.
Aladdhassa ca yo lābho, laddhassa cānurakkhaṇā.
16. Amacce tāta jānāhi, dhīre atthassa kovide.
Anakkhākitave tāta, asoṇḍe avināsake.
17. Yo ca taṃ tāta rakkheyya, dhanam yañceva te siyā.
Sūtova ratham saṅgaṇhe, so te kiccāni kāraye.
18. Susaṅgahitantaṃ, sayam vittaṃ avekkhiya.
Nidhiṅca iṇadānaṅca, na kare parapattiyā.
19. Sayam āyam vayam jañña, sayam jañña katākatam.
Niggaṇhe niggaṇhārahaṃ, paggaṇhe paggaṇhārahaṃ.
20. Sayam jānapadam attham, anusāsa rathesabha.
Mā te adhammikā yuttā, dhanam raṭṭhaṅca nāsayum.
21. Mā ca vegena kiccāni, karosi kārayesi vā.
Vegasā hi kataṃ kammaṃ, mando pacchānutappati.
22. Mā te adhisare muṅca, subāḷhamadhikopitam.
Kodhasā hi bahū phitā, kulā akulataṃ gatā.
23. ‘Mā tāta issaromhī’ti, anattāya patārayi.
Itthīnam purisānaṅca, mā te āsi dukhudrayo.
24. Apetalomahaṃsassa, rañña kāmānusārino.
Sabbe bhogā vinassanti, rañña taṃ vuccate agham.
25. Tattheva te vattapadā, esāva anusāsanī.
Dakkha’ssu’dāni puññaṅkarō, asoṇḍo avināsako.
Sīlavāssu mahārāja, dussīlo vinipātiko”ti.

Tattha **padakānī**ti kāraṇapadāni. **Yatthā**ti yesu dvīsu padesu sabbaṃ atthajātaṃ hitasukhaṃ patiṭṭhitaṃ. **Aladdhassā**ti yo ca pubbe aladdhassa lābhassa lābho, yā ca laddhassa anurakkhaṇā. Tāta anuppanassa hi lābhassa uppādanam nāma na bhāro, uppanassa pana anurakkhaṇameva bhāro. Ekacco hi yasaṃ uppādetvāpi yase pamatto pamādam uppādetvā pāṇātipātādīni karoti, mahācoro hutvā raṭṭhaṃ vilumpamāno carati. Atha nam rājāno gāhāpetvā mahāvināsaṃ pāpenti. Atha vā uppanarūpādīsu kāmagaṇesu pamatto ayoniso dhanam nāsento sabbasāpateyye khīṇe kapaṇo hutvā cīrakavasano kapālamādāya carati. Pabbajito vā pana ganthadhurādivasena lābhasakkāram nibbattetvā pamatto hīnāyāvattati. Aparo paṭhamajhānādīni nibbattetvāpi muṭṭhassatitāya tathārūpe ārammaṇe bajjhitvā jhānā parihāyati. Evaṃ uppanassa yasassa vā jhānādīlābhassa vā rakkhaṇameva dukkaram. Tadatthadīpanattham pana Devadattassa vatthu ca, Mudulakkhaṇa¹ Lomasakassapa² Haritacajātaka³ Saṅkappajātakādīni⁴ ca kathetabbāni. Eko pana lābhasakkāram uppādetvā appamāde ṭhatvā kalyāṇakammaṃ karoti, tassa so yaso sukkapakke cando viya vaḍḍhati, tasmā tvaṃ mahārāja appamatto payogasampattiyā ṭhatvā dhammena rajjam kārento tava uppanam yasaṃ anurakkhāhīti.

Jānāhīti bhaṇḍāgārikakammādīnam karaṇattham upadhārehi. **Anakkhākitave**ti anakke akitave ajutakare ceva akerāṭike ca. **Asonḍeti** pūvasurāgandhamālāsonḍabhāvarahite. **Avināsaketi** tava santakānam dhanadhaññādīnam avināsake. **Yoti** yo amacco. **Yañcevā**ti yañca te ghare dhanam siyā, tam rakkheyya. **Sūtovā**ti rathasārathi viya. Yathā sārathi visamamagganivāraṇattham asse saṅgaṇhanto ratham saṅgaṇheyya, evaṃ yo saha bhogehi tam rakkhitum sakkoti, so te amacco nāma tādisam saṅgahetvā bhaṇḍāgārikādīkiccāni kāraye.

Susaṅgahitantajanoti tāta yassa hi rañño attano antojano attano valañjanakaparijano ca dānādīhi asaṅgahito hoti, tassa antonivesane suvaṇṇahiraññādīni tesam asaṅgahitamanussānam

1. Khu 5. 16 piṭṭhe.

3. Khu 5. 191 piṭṭhe.

2. Khu 5. 193 piṭṭhe.

4. Khu 5. 71 piṭṭhe.

vasena nassanti, antojanā bahi gacchanti, tasmā tvaṃ suṭṭhusaṅgahita-
antojano hutvā “ettakaṃ nāma me vittaṃ”ti sayāṃ attano dhanāṃ
avekkhitvā “asukaṭṭhāne nāma nidhiṃ nidhema, asukassa iṇaṃ demā”ti
idaṃ ubhayampi **na kare parapattiyā**, parapattiyāpi tvaṃ mā kari, sabbaṃ
attapaccakkhameva kareyyāsīti vadati.

Āyaṃ vayanti tato uppajjanakaṃ āyaṅca tesāṃ tesāṃ dātabbaṃ
vayaṅca sayameva jāneyyāsīti. **Katākatanti** saṅgāme vā navakamme vā
aññesu vā kicesu “iminā idaṃ nāma mayhaṃ kataṃ, iminā na katan”ti
etampi sayameva jāneyyāsī, mā parapattiyo hohi. **Niggaṇheti** tāta rājā nāma
sandhicchedādikāraṃ niggahārahaṃ ānetvā dassitaṃ upaparikkhitvā
sodhetvā porāṇakarājūhi ṭhapitadaṇḍaṃ oloketvā dosānurūpaṃ
niggaṇheyya. **Paggaṇheti** yo pana paggaṇhāraho hoti, abhinnassa vā
parabalassa bhedetā, bhinnassa vā sakabalassa ārādhako, aladdhassa vā
rajassa āharako, laddhassa vā thāvarakārako, yena vā pana jīvitaṃ dinnāṃ
hoti, evarūpaṃ paggaṇhārahaṃ paggaṇhetvā mahantaṃ sakkārasammānaṃ
kāreyya. Evaṃ hissa kicesu aññeṇi uraṃ datvā kattabbaṃ karissanti.

Jānapadanti janapadavāsīnaṃ atthaṃ sayāṃ attapaccakkheneva anusāsa.
Adhammikā yuttāti adhammikā tattha tattha niyuttā āyuttakā lañjaṃ gahetvā
vinicchayaṃ bhindantā tava dhanaṅca raṭṭhaṅca mā nāsayūṃ. Iminā
kāraṇena appamatto hutvā sayameva anusāsa. **Vegenāti** sahasā atuletva
atīretvā. **Vegasāti** atuletva atīretvā chandādivasena sahasā kataṃ kammañhi
na sādhu na sundaraṃ. Kim kāraṇā? Tādisañhi katvā mando pacchā
vippaṭisārasena idha loke apāyadukkhaṃ anubhavanto paraloke ca
anutappati. Ayaṃ panettha attho “isīnamantaraṃ katvā, Bharurājāti me
sutaṃ”ti Bharujātakena¹ dīpetabbo.

Mā te adhisare muñca, subāḷhamadhikopitanti tāta tava hadayaṃ
kusalaṃ adhisarivā atikkamivā pavatte paresāṃ akusalakamme suṭṭhu
bāḷhaṃ adhikopitaṃ kujjhāpitaṃ hutvā mā muñca, mā patiṭṭhāyatūti attho.

1. Khu 5. 57 piṭṭhe.

Idaṃ vuttaṃ hoti—tāta yadā te vinicchaye tṭhassa iminā puriso vā hato sandhi vā chinnoti coraṃ dassenti, tadā te paresaṃ vacanehi suṭṭhu kopitampi hadayaṃ kodhavasena mā muñca, apariggahetvā mā daṇḍaṃ paṇehi. Kimkāraṇā? Acorampi hi “coro”ti gahetvā ānenti, tasmā akujjhivā ubhinnaṃ attapaccatthikānaṃ kathaṃ sutvā suṭṭhu sodhetvā attapaccakkhena tassa sorabhāvaṃ ñatvā paveṇiyā tṭhapitadaṇḍavasena kattabbaṃ karohi. Raññā hi uppannepi kodhe hadayaṃ sītalaṃ akatvā kammaṃ na kātabbaṃ. Yadā panassa hadayaṃ nibbutaṃ hoti mudukaṃ, tadā vinicchayakammaṃ kātabbaṃ. Pharuse hi citte pakkuthite udake mukhanimittaṃ viya kāraṇaṃ na paññāyati. **Kodhasā** hīti tāta kodhena hi bahūni phīṭāni rājakulāni akulabhāvaṃ gatāni mahāvināsameva pattānīti. Imassa panatthassa dīpanatthaṃ Khantivādi-jātaka¹ Nāḷikerarājavatthusahassabāhu-ajjunavatthu-ādīni kathetabbāni.

Mā tāta issaromhīti, anathāya patārayīti tāta “aham pathavissaro”ti mā mahājanaṃ kāyaduccaritādi-anathāya patārayi mā otārayi, yathā taṃ anatthaṃ samādāya vattati, mā evamakāsīti attho. **Mā te āsīti** tāta tava vijite manussajātikānaṃ vā tiracchānajātikānaṃ vā itthipurisānaṃ **dukkhodayo** dukkhuppatti mā āsi. Yathā hi adhammika-rājūnaṃ vijite manussā kāyaduccaritādīni katvā niraye uppajjanti, tava raṭṭhavāsīnaṃ taṃ dukkhaṃ yathā na hoti, tathā karohīti attho.

Apetalomahaṃsassati attānuvādādibhayehi nibbhayassa. Iminā imaṃ dasseti—tāta yo rājā kismiñci āsaṅkaṃ akatvā attano kāma meva anussarati, chandavasena yaṃ yaṃ icchati, taṃ taṃ karoti, vissaṭṭhayaṭṭhi viya andho niraṅkuso viya ca caṇḍahatthī hoti, tassa sabbe bhogā vinassanti, tassa taṃ bhogabyasanaṃ aghaṃ dukkhanti vuccati.

Tattheva te vattapadāti purimanayeneva yojetabbaṃ. **Dakkha’ssu’dānīti** tāta tvaṃ imaṃ anusāsaniṃ sutvā idāni dakkho analaso puññānaṃ

1. Khu 5. 99 piṭṭhe.

karaṇena **puññakaro** surādipariharaṇena **asonḍo** diṭṭhadhammikasamparāyikassa atthassa avināsanena **avināsako** bhavyeysīti. **Silavāssūti** silavā ācārasampanno bhava, dasasu rājadhammesu patiṭṭhāya rajjam kārehi. **Dussīlo vinipātikoti** dussīlo hi mahārāja attānaṃ niraye vinipātentō vinipātikō nāma hotīti.

Evam Kuṇḍalinīpi ekādasahi gāthāhi dhammaṃ desesi. Rājā tuṭṭho amacce āmantetvā pucchi “bhonto amaccā mama dhītāya Kuṇḍaliniyā evaṃ kathayamānāya kena kattabbaṃ kiccaṃ katan”ti. Bhaṇḍāgārikena devāti. “Tena hissā bhaṇḍāgārikatṭhānaṃ dammī”ti Kuṇḍaliniṃ ṭhānantare ṭhapesi. Sā tato paṭṭhāya bhaṇḍāgārikatṭhāne ṭhatvā pitu kammaṃ akāsīti.

Kuṇḍalinipaṇho niṭṭhito.

Puna rājā katipāhaccayena purimanayeneva Jambukapaṇḍitassa santikaṃ dūtaṃ pesetvā sattame divase tattha gantvā sampattiṃ anubhavitvā paccāgato tattheva maṇḍapamajjhe nisīdi. Amacco Jambukapaṇḍitaṃ kañcanabhaddapīṭhe nisīdāpetvā pīṭhaṃ sīsenādāya āgacchi. Paṇḍito pitu aṅke nisīditvā kīḷitvā gantvā kañcanapīṭheyeva nisīdi. Atha naṃ rājā pañhaṃ pucchanto gāthamāha—

26. “Apucchimha Kosiyagottaṃ, Kuṇḍaliniṃ tatheva ca.

Tvaṃ dāni vadehi Jambuka, balānaṃ balamuttaman”ti.

Tassattho—tāta Jambuka ahaṃ tava bhātaraṃ Kosiyagottaṃ Vessantaraṃ bhaginiṅca te Kuṇḍaliniṃ rājadhammaṃ apucchim, te attano balena kathesuṃ, yathā pana te pucchim, tatheva idāni putta Jambuka taṃ pucchāmi, tvaṃ me rājadhammaṅca balānaṃ uttamaṃ balaṅca kathehīti.

Evam rājā mahāsattaṃ pañhaṃ pucchanto aññesaṃ pucchitanīyāmena apucchitvā visesetvā pucchi. Athassa paṇḍito “tena hi mahārāja ohitasoto suṇāhi, sabbaṃ te kathessamī”ti pasāritahatthe sahasatthavikaṃ ṭhapento viya dhammadesanaṃ ārabhi—

27. “Balaṃ pañcavidhaṃ loke, purisasmim mahaggate.
Tattha bāhubalaṃ nāma, carimaṃ vuccate balaṃ.
28. Bhogabalañca Dīghāvu, dutiyaṃ vuccate balaṃ.
Amaccabalañca Dīghāvu, tatiyaṃ vuccate balaṃ.
29. Abhijaccabalaṃ ceva, taṃ catutthaṃ asaṃsayam.
Yāni cetāni sabbāni, adhigaṇhāti paṇḍito.
30. Taṃ balānaṃ balaṃ seṭṭhaṃ, aggaṃ paññābalaṃ balaṃ.
Paññābalenupatthaddho, atthaṃ vindati paṇḍito.
31. Api ce labhati mando, phītaṃ dharaṇimuttamaṃ.
Akāmassa pasayhaṃ vā, añño taṃ paṭipajjati.
32. Abhijātopi ce hoti, rajjaṃ laddhāna khattiyo.
Duppañño hi kāsipati, sabbenapi na jīvati.
33. Paññāva sutam vinicchini, paññā kittisilokavaḍḍhanī.
Paññāsahito naro idha, api dukkhe sukhāni vindati.
34. Paññañca kho asussūsaṃ, na koci adhigacchati.
Bahussutaṃ anāgamma, dhammaṭṭhaṃ avinibbhujam.
35. Yo ca dhammavibhaṅgaññū, kāluṭṭhāyī atandito.
Anuṭṭhahati kālena, kammaphalaṃ tassijjhati.
36. Anāyatanasīlassa, anāyatanasevino.
Na nibbindiyakārissa, sammadattho vipaccati.
37. Ajjhattañca payuttassa, tathāyatanasevino.
Anibbindiyakārissa, sammadattho vipaccati.
38. Yogappayogasaṅkhātaṃ, sambhatassānurakkhaṇam.
Tāni tvaṃ tāta sevassu, mā akammāya randhayi.
Akammunā hi dummedho, naḷāgāraṃva sīdatī”ti.

Tattha **mahaggateti** mahārāja imasmim̐ sattaloke mahajjhāsaye purise pañcavidham̐ balaṃ hoti. **Bāhubalanti** kāyabalaṃ. **Carimanti** taṃ atimahantampi samānaṃ lāmakameva. Kim̐ kāraṇā? Andhabālabhāvena. Sace hi kāyabalaṃ mahantaṃ nāma bhaveyya, vāraṇabalato laṭukikāya balaṃ khuddakaṃ bhaveyya, vāraṇabalaṃ pana andhabālabhāvena maraṇassa paccayaṃ jātaṃ, laṭukikā attano ñāṇakusalatāya vāraṇaṃ jīvitakkhayaṃ pāpesi. Imasmim̐ panatthe “na heva sabbattha balena kiccaṃ, balaṃ hi bālassa vadhāya hoti”ti suttaṃ¹ āharitabbaṃ.

Bhogabalanti upatthambhanavasena sabbaṃ hiraññasuvaṇṇādi upabhogajātaṃ bhogabalaṃ nāma, taṃ kāyabalato mahantataraṃ. **Amaccabalanti** abhejjamantassa sūrassa suhadayassa amaccamaṇḍalassa atthitā, taṃ balaṃ saṅgāmasūratāya purimehi balehi mahantataraṃ. **Abhijaccabalanti** tīṇi kulāni atikkamitvā khattiyakulavasena jātisampatti, taṃ itarehi balehi mahantataraṃ. Jātisampannā eva hi sujjhanti, na itareti. **Yāni cetānīti** yāni ca etāni cattāripi balāni paṇḍito paññānubhāvena² adhigaṇhāti abhibhavati, taṃ sabbabalānaṃ paññābalaṃ seṭṭhanti ca agganti ca vuccati. Kim̐kāraṇā? Tena hi balena upatthaddho paṇḍito atthaṃ vindati, vuḍḍhiṃ pāpuṇāti. Tadatthajotanatthaṃ “puṇṇaṃ nadiṃ yena ca peyyamāhū”ti **Puṇṇanadijātakaṇca**³ sirikāḷakaṇṇipaṇhaṃ pañcapanḍitapaṇhaṇca **Sattusastajātaka**⁴ **Sambhavajātaka**⁵ **Sarabhaṅgajātakādīni**⁶ ca kathetabbāni.

Mandoti mandapañño bālo. **Phītanti** tāta mandapañño puggalo sattaratanapuṇṇaṃ cepi uttamaṃ dharaṇiṃ labhati, tassa anicchamānasseva pasayhakāraṃ vā pana katvā añño paññāsampanno taṃ paṭipajjati. Mando hi laddhaṃ yasaṃ rakkhituṃ kulasantakaṃ vā pana paveṇi-āgatampi rajjaṃ adhigantuṃ na sakkoti. Tadatthajotanatthaṃ “addhā pādañjalī sabbe, paññāya atirocati”ti **Pādañjalījātakaṃ**⁷ kathetabbāṃ. **Laddhānāti** jātisampattiṃ nissāya kulasantakaṃ rajjaṃ labhitvāpi. **Sabbenapīti** tena sakalenapi rajjena na jīvati, anupāyakusalatāya duggatova hotīti.

1. Khu 5. 125 piṭṭhe.

2. Yassānubhāvena (Sī, Syā)

3. Khu 5. 57 piṭṭhe.

4. Khu 5. 160 piṭṭhe.

5. Khu 5. 376 piṭṭhe.

6. Khu 6. 5 piṭṭhe.

7. Khu 5. 69 piṭṭhe.

Evam mahāsatto ettakena ṭhānena¹ apaṇḍitassa aguṇaṃ kathetvā idāni paññaṃ pasaṃsanto “**pañña**”ti-ādimāha. Tattha **sutanti** sutapariyatti. Tañhi paññāva vinicchinati. **Kittisilokavaḍḍhanī** kittighosassa ca lābhasakkārassa ca vaḍḍhanī. **Dukkhe sukhāni vindatī** dukkhe uppannepi nibbhayo hutvā upāyakusalatāya sukhaṃ paṭilabhati. Tadatthadīpanattham—

“Yassete caturo dhammā, vānarinda yathā tava².

Alameteḥi ambehi, jambūhi panasehi cā”ti³—

ādīni jātakāni kathetabbāni.

Asussūsanti paṇḍitapuggale apayirupāsanto assuṇanto. **Dhammatṭhanti** sabhāvakāraṇe ṭhitam bahussutam anāgamma tam⁴ asaddahanto. **Avinibbhujanti** atthānattham kāraṇākāraṇam anogāhanto atirento na koci paññaṃ adhigacchati tātāti.

Dhammavibhaṅgaññūti dasakusalakammaphavibhaṅgakusalo. **Kāluṭṭhāyī**ti vīriyam kātuṃ yuttakāle vīriyassa kārako. **Anuṭṭhahatī**ti tasmim tasmim kāle tam tam kiccaṃ karoti. **Tassā**ti tassa puggalassa kammaphalam samijjhati nipphajjati. **Anāyatanasīlassā**ti anāyatanam vuccati lābhayasasukhānam anākarō⁵ dussīlyakammaṃ, taṃsīlassa tena dussīlyakammena samannāgatassa, anāyatanabhūtameva dussīlapuggalam sevantassa, kusalassa kammassa karaṇakāle **nibbindiyakārissa** nibbinditvā ukkaṇṭhitvā karontassa evarūpassa tāta puggalassa kammānam attho sammā **na vipaccati** na sampajjati, tīṇi kulaggāni ca cha kāmasaggāni ca na upanetīti attho. **Ajjhattañcā**ti attano niyakajjhataṃ aniccabhāvanādivasena payuttassa. **Tathāyatanasevino**ti tatheva sīlavante puggale sevamānassa. **Vipaccatī**ti sampajjati mahantaṃ yasaṃ deti.

Yogappayogasaṅkhātanti yoge yuñjitabbayuttake kāraṇe payogakoṭṭhāsabhūtam paññaṃ. **Sambhatassā**ti rāsikatassa dhanassa anurakkhaṇam. **Tāni tvanti** etāni ca dve purimāni ca mayā vuttakāraṇāni sabbāni tāta tvaṃ sevassu, mayā vuttaṃ ovādam hadaye katvā attano

1. Ettake ṭhāne (Ka)

2. Khu 5. 14 piṭṭhe.

3. Khu 5. 55 piṭṭhe.

4. Tassa (Sī, Syā, I)

5. Anācāro (Ka)

ghare dhanam rakkha. **Mā akammāya randhayīti** ayuttena akāraṇena mā randhayi, tam dhanam mā jhāpayi mā nāsayi. Kim kāraṇā? **Akammunā hīti** ayuttakammakaraṇena dummedho puggalo sakam dhanam nāsetvā pacchā duggato. **Naḷāgāramva sīdatīti** yathā naḷāgāram mūlato paṭṭhāya jīramānam appatiṭṭham patati, evam akāraṇena dhanam nāsetvā apāyesu nibbattatīti.

Evampi bodhisatto ettakena ṭhānena pañca balāni vaṇṇetvā paññābalaṃ ukkhipivā candamaṇḍalaṃ nīharanto viya kathetvā idāni dasahi gāthāhi rañño ovādam dento āha—

39. “Dhammam cara mahārāja, mātāpitūsu khattiya.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggam gamissasi.
40. Dhammam cara mahārāja, puttadāresu khattiya.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggam gamissasi.
41. Dhammam cara mahārāja, mittāmaccesu khattiya.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggam gamissasi.
42. Dhammam cara mahārāja, vāhanesu balesu ca.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggam gamissasi.
43. Cammam cara mahārāja, gāmesu nigamesu ca.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggam gamissasi.
44. Dhammam cara mahārāja, raṭṭhe janapadesu ca.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggam gamissasi.
45. Dhammam cara mahārāja, samaṇe brāhmaṇesu ca.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggam gamissasi.
46. Dhammam cara mahārāja, migapakkhīsu khattiya.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggam gamissasi.

47. Dhammaṃ cara mahārāja, dhammo ciṅṅo sukhāvaho.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggam gamissasi.

48. Dhammaṃ cara mahārāja, sa-indā devā sabrahmakā.
Suciṅṅena divaṃ pattā, mā dhammaṃ rāja pāmado”ti.

Tattha paṭhamagāthāya tāva **idha dhammanti** mātāpitupaṭṭhānadhamaṃ. Tam kālasseva vuṭṭhāya mātāpitūnaṃ mukhodakadantakaṭṭhadānamādiṃ katvā sabbasarīrakiccapariharaṇaṃ karontova pūrehīti vadati. **Puttadāresūti** puttadhītarō tāva pāpā nivāretvā kalyāṇe nivesento sippaṃ uggaṇhāpento vayappattakāle patirūpakulavaṃsena āvāhavivāhaṃ karonto samaye dhanam dento puttesu dhammaṃ carati nāma, bhariyaṃ sammānento anavamānento anaticaranto issariyaṃ vossajjento alaṅkāraṃ anuppadento dāresu dhammaṃ carati nāma. **Mittāmaccesūti** mittāmacce catūhi saṅgahavatthūhi saṅgaṇhanto avisaṃvādentō etesu dhammaṃ carati nāma. **Vāhanesu balesu cāti** hatthi-assādīnaṃ vāhanānaṃ balakāyassa ca dātābbayuttakaṃ dento sakkāraṃ karonto hatthi-assādayo mahallakakāle kammesu ayojento tesu dhammaṃ carati nāma.

Gāmesu nigamesu cāti gāmanigamavāsino daṇḍabalīhi apīlentova tesu dhammaṃ carati nāma. **Ratṭhe janapadesu cāti** ratṭhañca janapadañca akāraṇena kilamento hitacittaṃ apaccupaṭṭhapento tattha adhammaṃ carati nāma, apīlento pana hitacittena pharanto tattha dhammaṃ carati nāma. **Samāṇe brāhmaṇesu cāti** tesam cattāro paccaye dentova tesu dhammaṃ carati nāma. **Migapakkhīsūti** sabbacatuppadasakuṇānaṃ abhayaṃ dento tesu dhammaṃ carati nāma. **Dhammo ciṅṅoti** sucaritadhammo ciṅṅo¹. **Sukhāvahoti** tīsu kulasampadāsu chasu kāmasaggesu sukhaṃ āvahati. **Suciṅṅenāti** idha ciṅṅena kāyasucaritādīnā suciṅṅena. **Divam pattāti** devalokabrahmalokasaṅkhātāṃ divaṃ gatā, tattha dibbasampattilābhino jātā. **Mā dhammaṃ rāja pāmadoti** tasmā tvaṃ mahārāja jīvitam jahantopi dhammaṃ mā pamajjīti².

1. Samacariyadhammo ciṅṅo nisammacariyadhammo ciṅṅo (Sī, Syā, I)

2. Mā pamajjīti (Sī, Syā)

Evam dasa dhammacariyagāthāyo vatvā uttaripi ovadanto
osānagāthamāha—

49. “Tattheva te vattapadā, esāva anusāsani.

Sappaññasevī kalyāṇī, samattam sāma tam vidū”ti.

Tattha **tattheva te vattapadā**ti idam purimanayeneva yojetabban. **Sappaññasevī kalyāṇī, samattam sāma tam vidū**ti mahārāja tam mayā vuttam ovadam tvam niccakalam sappaññapuggalasevī kalyāṇaguṇasamannāgato hutvā samattam paripuṇṇam sāmam vidū attapaccakkhatova jānitvā yathānusitṭham paṭipajjati.

Evam mahāsatto ākāsagaṅgam otārento viya Buddhalīlaya dhammam desesi. Mahājano mahāsakkāram akāsi, sādhu-kārasahassāni adāsi. Rājā tuṭṭho amacce āmantetvā pucchi “bhonto amaccā mama puttana taruṇajambuphalasamānatuṇḍena Jambukapaṇḍitena evam kathentena kena kattabban kiccam katan”ti. Senāpatinā devāti. “Tena hissa senāpatiṭṭhānam dammī”ti Jambukam ṭhānantare ṭhapesi. So tato paṭṭhāya senāpatiṭṭhāne ṭhatvā pitu kammāni akāsi. Tiṇṇam sakuṇānam mahanto sakkāro ahoṣi. Tayopi janā rañño atthañca dhammañca anusāsimsu. Mahāsattassovāde ṭhatvā rājā dānādīni puññāni katvā saggaparāyaṇo ahoṣi. Amaccā rañño sarīrakiccam katvā sakuṇānam ārocetvā “sāmi Jambukasakuṇa rājā tumhākam chattam ussāpetabban akāsi”ti vadimsu. Mahāsatto “na mayham rajjenattho, tumhe appamattā rajjam kārethā”ti mahājanam sīlesu patiṭṭhāpetvā “evam vinicchayam pavatteyyāthā”ti vinicchayadhammam suvaṇṇapaṭṭe likhāpetvā araṇṇam pāvisi. Tassovādo cattālisa vassasahassāni pavattati.

Satthā rañño ovādavasena imam dhammadesanam desetvā jātakam samodhānesi “tadā rājā Ānando ahoṣi, Kuṇḍalinī Uppalavaṇṇā, Vessantaro Sāriputto, Jambukasakuṇo pana ahameva ahosin”ti.

Tesakuṇajātakavaṇṇanā paṭhamā.

2. Sarabhaṅgajātakavaṇṇanā (522)

Alaṅkatā kuṇḍalino suvatthāti idaṃ Satthā Veḷuvane viharanto Mahāmogallānattherassa parinibbānaṃ ārabba kathesi. Sāriputtatthero Tathāgataṃ Jetavane viharantaṃ attano parinibbānaṃ anujānāpetvā gantvā Nālakagāmake jāto varake parinibbāyi. Tassa parinibbutabhāvaṃ sutvā Satthā Rājagahaṃ gantvā Veḷuvane vihāsi. Tadā Mahāmogallānatthero Isigilipasse Kāḷasilāyaṃ viharati. So pana iddhibalena koṭippattabhāvena devalokacārikaṅca Ussadanirayacārikaṅca gacchati. Devaloke Buddhasāvakaṅca mahantaṃ issariyaṃ disvā Ussadanirayesu ca titthiyasāvakaṅca mahantaṃ dukkhaṃ disvā manussalokaṃ āgantvā “asuko upāsako asukā ca upāsikā asukasmim nāma devaloke nibbattitvā mahāsampattiṃ anubhavanti, titthiyasāvakesu asuko ca asukā ca nirayādīsu asuka-apāye nāma nibbattā”ti manussānaṃ kathesi. Manussā sāsane paśidanti, titthiye parivajjenti. Buddhasāvakaṅca sakkāro mahanto ahoṣi, titthiyānaṃ parihāyati.

Te there āghātaṃ bandhitvā “imasmim jīvante amhākaṃ upaṭṭhākā bhijjanti, sakkāro ca parihāyati, mārapessāma nan”ti therassa māraṇatthaṃ Samaṇaguttakassa nāma corassa sahaṣsaṃ adamsu. So “theraṃ māressāmī”ti mahantena parivārena saddhim Kāḷasilāyaṃ agamāsi. Thero taṃ āgacchantāṃ disvā iddhiyā uppatitvā pakkāmi. Coro taṃ divasaṃ therāṃ adisvā nivattitvā punadvasepīti cha divase agamāsi. Theropi tattheva iddhiyā pakkāmi. Sattame pana divase therassa pubbe kataṃ aparāpariyavedanīyakammaṃ okāsaṃ labhi. So kira pubbe bhariyāya vacanaṃ gahetvā mātāpitaro māretukāmo yānakena araṅṅaṃ netvā corānaṃ uṭṭhitākāraṃ katvā mātāpitaro pothesi pahari. Te cakkhudubbalatāya rūpadassanarahitā taṃ attano puttaṃ asaṅjānantā “corā eva ete”ti saṅgāya “tāta asukā nāma corā no ghātentī, tvaṃ paṭikkamāhī”ti tassevatthāya paridevimsu. So cintesi “ime mayā pothiyamānāpi mayhaṃ yevatthāya paridevanti, ayuttaṃ kammaṃ karomī”ti. Atha ne assāsetvā corānaṃ palāyanākāraṃ dassetvā tesāṃ hatthapāde sambāhitvā

“amma tātā mā bhāyittha, corā palātā”ti vatvā puna attano gehameva ānesi. Tam kammaṃ ettakaṃ kālaṃ okāsaṃ alabhitvā bhasmapaṭicchanno aṅgārārāsi viya ṭhatvā imaṃ antimasarīraṃ upadhāvitvā gaṇhi. Yathā hi pana sunakhaluddakena migamā disvā sunakho vissajjito migamā anubandhitvā yasmiṃ ṭhāne pāpuṇāti, tasmim yeva gaṇhāti, evaṃ idaṃ kammaṃ yasmiṃ ṭhāne okāsaṃ labhati, tasmim vipākaṃ deti, tena mutto nāma natthi.

Thero attanā katakammaṃ ākaḍḍhitabhāvaṃ ña tvā na apagacchi. Thero tassa nissandena ākāse uppatituṃ nāsakkhi. Nandopanandadamanasamatthavejayantakampanasamatthāpissa iddhi kammabalena dubbalataṃ pattā. Coro theram gahetvā therassa aṭṭhīni taṇḍulakaṇamattāni karonto bhinditvā saṅcuṇṇetvā palālapitṭhikakaraṇam nāma katvā “mato”ti saññāya ekasmiṃ gumbapitṭhe khipitvā saparivāro pakkāmi. Thero satim paṭilabhitvā “Satthāraṃ passitvā parinibbāyissamī”ti cintetvā sarīraṃ jhānaveṭhanena veṭhetvā thiram katvā ākāsaṃ uppatitvā ākāseṇa Satthu santikaṃ gantvā Satthāraṃ vanditvā “bhante āyusaṅkhāro me ossaṭṭho, parinibbāyissamī”ti āha. Parinibbāyissasi Moggallānāti. Āma bhanteti. Kattha gantvā parinibbāyissasīti. Kāḷasilāpaṭṭe bhanteti. Tena hi Moggallāna dhammaṃ mayham kathetvā yāhi, tādisassa sāvakassa idāni dassanaṃ natthīti. So “evaṃ karissāmi bhante”ti Satthāraṃ vanditvā tālappamaṇam ākāse uppatitvā parinibbānadivase Sāriputtatthero viya nānappakārā iddhiyo katvā dhammaṃ kathetvā Satthāraṃ vanditvā Kāḷasilāyam aṭaviyam parinibbāyi.

Taṅkhaṇaṇṇeva cha devalokā ekakolāhalā ahesuṃ, “amhākaṃ kira ācariyo parinibbuto”ti dibbagandhamālāvāsadhūmacandanacuṇṇāni ceva nānādārūni ca gahetvā āgamimsu, ekūnasataratanacandanacitakā ahoṣi. Satthā therassa santike ṭhatvā sarīranikkhepaṃ kāresi. Āḷahanassa samantato yojanamatte padese pupphavassaṃ vassi. Devānaṃ antare manussā, manussānaṃ antare devā ahesuṃ. Yathākkamena devānaṃ antare yakkhā tiṭṭhanti, yakkhānaṃ antare gandhabbā tiṭṭhanti, gandhabbānaṃ antare nāgā tiṭṭhanti, nāgānaṃ antare venateyyā tiṭṭhanti, venateyyānaṃ antare kinnarā tiṭṭhanti, kinnarānaṃ antare chattā tiṭṭhanti, chattānaṃ antare

suvaṇṇacāmarā tiṭṭhanti, tesam̐ antare dhajā tiṭṭhanti, tesam̐ antare paṭākā tiṭṭhanti. Satta divasāni sādhuḱīlam̐ kīlīmsu. Satthā therassa dhātum̐ gāhāpetvā Veḷuvanadvārakoṭṭhake cetiyam̐ kārāpesi. Tadā bhikkhū dhamma sabhāyam̐ katham̐ samuṭṭhāpesum̐ “āvuso Sāriputtatthero Tathāgatassa santike aparinibbutattā Buddhānam̐ santikā mahantam̐ sammānam̐ na labhi, Moggallānatthero pana Buddhānam̐ samīpe parinibbutattā mahāsammānam̐ labhi”ti. Satthā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na bhikkhave idāneva Moggallāno mama santikā sammānam̐ labhati, pubbepi labhiyevā”ti vatvā atītam̐ āhari.

Atīte Bārāṇasiyam̐ Brahmadatte rajjam̐ kārente bodhisatto purohitassa brāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhim̐ gaṇhitvā dasamāsaccayena paccūsasamaye mātukucchito nikkhami. Tasmim̐ khaṇe dvādasayojanike Bārāṇasinagare sabbāvudhāni pajjalīmsu. Purohito puttassa jātakkaṇe bahi nikkhamitvā ākāsam̐ olokeno nakkhattayogam̐ disvā “iminā nakkhattena jātattā eso kumāro sakalajambudīpe dhanuggahānam̐ aggo bhavissatī”ti ñatvā kālasseva rājakulam̐ gantvā rājānam̐ sukhasayitabhāvam̐ pucchi. “Kuto me ācariya sukham̐, ajja sakalanivesane āvudhāni pajjalitāni”ti vutte mā bhāyi deva, na tumhākam̐ nivesaneyeva, sakalanagarepi pajjalīmsuyeva, ajja amhākam̐ gehe kumārassa jātattā evam̐ ahoṣīti. Ācariya evam̐ jātakumārassa pana kim̐ bhavissatīti. Na kiñci mahārāja, so pana sakalajambudīpe dhanuggahānam̐ aggo bhavissatīti. “Sādhu ācariya, tena hi nam̐ paṭijaggitvā vayappattakāle amhākam̐ dasseyyāsī”ti vatvā khīramūlam̐ tāva sahasam̐ dāpesi. Purohito tam̐ gahetvā nivesanam̐ gantvā brāhmaṇiyā datvā puttassa nāmaggaḥaṇadivase jātakkaṇe āvudhānam̐ pajjalitattā “Jotipālo”tissa nāmam̐ akāsi.

So mahantena parivārena vaḍḍhamāno soḷasavassakāle uttamarūpadharo ahoṣi. Athassa pitā sarīrasampattim̐ oloketvā sahasam̐ datvā “tāta Takkasilam̐ gantvā disāpāmokkhassa ācariyassa santike sippam̐ uggaṇhāhī”ti āha. So “sādhu”ti sampācchitvā ācariyabhāgam̐ gahetvā mātāpitaro vanditvā tattha gantvā sahasam̐

datvā sippaṃ paṭṭhapetvā sattāheneva nipphattiṃ pāpuṇi. Athassa ācariyo tussitvā attano santakaṃ khaggaratanam sandhiyuttaṃ meṇḍakasiṅgadhanuṃ sandhiyuttaṃ tūṇīraṃ attano sannāhakañcukaṃ uṇhisañca datvā “tāta Jotipāla ahaṃ mahallako, idāni tvaṃ ime māṇavake sikkhāpehī”ti pañcasatamāṇavakepi tasseva niyyādesi. Bodhisatto sabbaṃ upakaraṇaṃ gahetvā ācariyaṃ vanditvā Bārāṇasimeva āgantvā mātāpitara vanditvā¹ aṭṭhāsi. Atha naṃ vanditvā ṭhitaṃ piṭā avoca “uggahitaṃ te tāta sippaṃ”ti. Āma tātāti. So tassa vacanaṃ sutvā rājakulaṃ gantvā “putto me deva sippaṃ sikkhitvā āgato, kiṃ karotū”ti āha. Ācariya amhe upaṭṭhahatūti. Paribbayamassa jānātha devāti. So devasikaṃ sahasaṃ labhatūti. So “sādhu”ti sampaṭicchitvā gehaṃ gantvā kumāraṃ pakkosāpetvā “tāta rājānaṃ upaṭṭhahā”ti āha. So tato paṭṭhāya devasikaṃ sahasaṃ labhitvā rājānaṃ upaṭṭhahi.

Rājapādamūlikā ujjhāyimsu “mayam Jotipālena katakammaṃ na passāma, devasikaṃ sahasaṃ gaṇhāti, mayamassa sippaṃ passitukāmā”ti. Rājā tesam vacanaṃ sutvā purohitassa kathesi. Purohito “sādhu devā”ti puttassārocesi. So “sādhu tāta, ito sattame divase dassessāmi sippaṃ, apica rājā attano vijite dhanuggahe sannipātāpetū”ti āha. Purohito gantvā rañño tamatthaṃ ārocesi. Rājā nagare bheriṃ carāpetvā dhanuggahe sannipātāpesi. Saṭṭhisahassā dhanuggahā sannipatimsu. Rājā tesam sannipatitabhāvaṃ ñatvā “nagaravāsino Jotipālassa sippaṃ passantū”ti nagare bheriṃ carāpetvā rājāṅgaṇaṃ sajjāpetvā mahājanaparivuto pallaṅkavare nisīditvā dhanuggahe pakkosāpetvā “Jotipālo āgacchatū”ti pesesi. So ācariyena dinnāni dhanutūṇīrasannāhakañcuka-uṇhīsāni nivāsanantare ṭhapetvā khaggaṃ gāhāpetvā pakativesena rañño santikaṃ gantvā ekamantaṃ aṭṭhāsi.

Dhanuggahā “Jotipālo kira dhanusippaṃ dassetuṃ āgato, dhanuṃ aggahetvā pana āgatattā² amhākaṃ hatthato dhanuṃ gahetukāmo

1. Passitvā (Sī, Syā), passi (I, Ka)

2. Āgato (Sī, Syā)

bhavissati, nāssa dassāmā”ti katikaṃ karimsu. Rājā Jotipālaṃ āmantetvā “sippaṃ dassēhī”ti āha. So sāṇiṃ parikkhipāpetvā antosāṇiyaṃ ṭhito sāṭakaṃ apanetvā sannāhakañcukaṃ pavesetvā uñhisaṃ sise paṭimuñcitvā meṇḍakasiṅgadhanumhi pavālavaṇṇaṃ jiyāṃ āropetvā tūṇiraṃ piṭṭhe bandhitvā khaggaṃ vāmato katvā vajiraggaṃ nārācaṃ nakhapitṭhena parivattetvā sāṇiṃ vivarivā pathaviṃ bhinditvā Alaṅkatanāgakumāro viya nikkhamitvā gantvā rañño apacitiṃ dassetvā aṭṭhāsi. Tam disvā mahājanaṃ vagganti nadanti apphoṭenti seḷenti. Rājā “dassehi Jotipāla sippaṃ”ti āha. Deva tumhākaṃ dhanuggahe su akkhaṇavedhivāavedhisaravedhisaddavedhino cattāro dhanuggahe pakkosāpehīti. Atha rājā pakkosāpesi.

Mahāsatto rājaṅgaṇe caturassaparicchedabbhantare maṇḍalaṃ¹ katvā catūsu kaṇṇesu cattāro dhanuggahe ṭhapetvā ekekassa tiṃsa tiṃsa kaṇḍasahassāni dāpetvā ekekassa santike ekekaṃ kaṇḍadāyakaṃ ṭhapetvā sayāṃ vajiraggaṃ nārācaṃ gahetvā maṇḍalamajjhe² ṭhatvā “mahārāja ime cattāro dhanuggahā ekappahārenea sare khipitvā maṃ vijjhantu, ahaṃ etehi khittakaṇḍāni nivāressāmi”ti āha. Rājā “evaṃ karothā”ti āṇāpesi. Dhanuggahā āhaṃsu “mahārāja mayāṃ akkhaṇavedhivāavedhisaravedhisaddavedhino, Jotipālo taruṇadārako, na mayāṃ vijjhissāmā”ti. Mahāsatto “sace sakkotha, vijjhatha maṃ”ti āha. Te “sādhū”ti sampaṭicchitvā ekappahārenea kaṇḍāni khipimsu. Mahāsatto tāni nārācena paharivā yathā vā tathā vā na pātesi, bodhikoṭṭhakaṃ pana parikkhipanto viya tālena tālaṃ, vālena vālaṃ, daṇḍakena daṇḍakaṃ, vājena vājāṃ anatikkamanto khipitvā saragabbhaṃ akāsi. Dhanuggahānaṃ kaṇḍāni khīṇāni. So tesāṃ kaṇḍakhīṇabhāvaṃ ṇatvā saragabbhaṃ avināsentova uppatitvā gantvā rañño santike aṭṭhāsi. Mahājano unnādentō vagganto apphoṭento seḷento accharaṃ paharanto mahākolāhalaṃ katvā vatthābharaṇādīni khipi. Evaṃ ekarāsibhūtaṃ aṭṭhārasakoṭṭisaṅkhyāṃ dhanāṃ ahoṣi.

1. Maṇḍapaṃ (Sī, Syā, I)

2. Maṇḍapamajjhe (Sī, Syā)

Atha nam rājā pucchi “kim sippam nāmetam Jotipālā”ti. Sarapaṭibāhanam nāma devāti. Aññe etam jānantā atthīti. Sakalajambudīpe mam ṭhapetvā añño natthi devāti. Aparam dassahi tātāti. Deva ete tāva catūsu kaṇṇesu ṭhatvā cattāropi janā mam vijjhītuṃ na sakkhimsu, aham panete catūsu kaṇṇesu ṭhite ekeneva sarena vijjhissāmīti. Dhanuggahā ṭhātuṃ na ussahimsu. Mahāsatto catūsu kaṇṇesu catasso kadaliyo ṭhapāpetvā nārācapuṅkhe¹ rattasuttakam bandhitvā ekam kadaliṃ sandhāya khipi. Nārāco tam kadaliṃ vijjhītvā tato dutiyam, tato tatiyam, tato catuttham; tato paṭhamam viddhameva vijjhītvā puna tassa hattheyeva paṭiṭṭhahi. Kadaliyo suttaparikkhittā aṭṭhamsu. Mahājano unnādasahassāni pavattesi. Rājā “kim sippam nāmetam tātā”ti. Cakkaviddham nāma devāti. Aparampi dassahi tātāti. Mahāsatto saralaṭṭhim nāma, sararajjūṃ nāma, saravedhim nāma dassesi, sarapāsādam nāma, sarasopānam nāma, saramaṇḍapam nāma, sarapākāram nāma, sarapokkharāṇim nāma akāsi, sarapadumam nāma pupphāpesi, saravassam nāma vassāpesi. Iti aññehi asādhāraṇāni imāni dvādasa sippāni dassetvā puna aññehi asādhāraṇeyeva satta mahākāye padālesi, aṭṭhaṅgulabahalam udumbarapadaram vijjhi, caturaṅgulabahalam asanapadaram, dvaṅgulabahalam tambapaṭṭam, ekaṅgulabahalam ayapaṭṭam, ekābaddham phalakasatam vinivijjhītvā palālasakaṭavālukasakaṭapadarasakaṭānam purimabhāgena saram khipitvā pacchābhāgena nikkhamāpesi, pacchābhāgena saram khipitvā purimabhāgena nikkhamāpesi, uduke catu-usabham, thale aṭṭha-usabhaṭṭhānam kaṇḍam pesesi. Vātiṅgaṇasaññāya usabhamattake vālam vijjhi. (Bodhisatto sare khipitvā akāse sarapāsādāṇi katvā puna ekena sarena te sare pātento bhaṅgavibhaṅge akāsīti “Sarabhaṅgo”ti nāma paññāto.)² Tassa ettakāni sippāni dassentasseva sūriyo atthaṅgato.

Athassa rājā senāpaṭiṭṭhānam paṭijānitvā “Jotipāla ajjavikālo, sve tvam senāpaṭiṭṭhānam sakkāram gaṇhissasi, kesamassuṃ kāretvā nhatvā ehī”ti tam divasaṃ paribbayatthāya satasahassam adāsi.

1. Nārācapuṅkhe (Sī), nārācapokkhe (Syā)

2. () Etthantare pāṭho Sī-Syā-I-pothakesu natthi.

Mahāsatto “iminā mayhaṃ attho natthi”ti aṭṭhārasakoṭisaṅkhyāṃ dhanāṃ sāmikānaññeva datvā mahantena parivārena nhāyitum nadim gantvā kesamassum kāretvā nhatvā sabbālaṅkārappaṭimaṇḍito anopamāya siriya nivesanaṃ pavisitvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā sirisayanaṃ abhiruyha nipanno dve yāme sayitvā pacchimayāme pabuddho uṭṭhāya pallaṅkaṃ ābhujitvā sayanapiṭṭhe nisinnova attano sippassa ādimajjhapariyosānaṃ olokento “mama sippassa āditova paramāraṇaṃ paññāyati, majjhe kilesaparibhogo, pariyosāne nirayamhi paṭisandhi, pāṇātipāto kilesaparibhogesu ca adhimattappamādo niraye paṭisandhaṃ deti, raññā mayhaṃ mahantaṃ senāpatiṭṭhānaṃ dinnāṃ, mahantaṃ me issariyaṃ bhavissati, bhariyā ca puttadhītarō ca bahū bhavissanti. Kilesavatthu kho pana vepullagataṃ duccajaṃ hoti, idāneva nikkhamitvā ekakova araññaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitum yuttaṃ mayhan”ti mahāsayanato uṭṭhāya kañci ajānāpento pāsādā oruyha aggadvārena nikkhamitvā ekakova araññaṃ pavisitvā Godhāvarinadīre tiyojanikaṃ Kapitṭhavanaṃ sandhāya pāyāsi.

Tassa nikkhantabhāvaṃ nātvā Sakko Vissakammaṃ pakkosāpetvā “tāta Jotipālo abhinikkhamaṇaṃ nikkhanto, mahāsamāgamo bhavissati, Godhāvarinadīre Kapitṭhavane assamaṃ māpetvā pabbajitaparikkhāre paṭiyādechī”ti āha. So tathā akāsi. Mahāsatto taṃ ṭhānaṃ patvā ekapadikamaggaṃ disvā “pabbajitānaṃ vasanaṭṭhānena bhavitabban”ti tena maggena tattha gantvā kañci apassanto paṇṇasālaṃ pavisitvā pabbajitaparikkhāre disvā “Sakko devarājā mama nikkhantabhāvaṃ aññāsi maññe”ti cintetvā sāṭakaṃ apanetvā rattavākaciraṃ nivāsetvā ca pārūpitvā ca ajinacammaṃ ekaṃsagataṃ akāsi, jaṭāmaṇḍalaṃ bandhitvā khārikājaṃ aṃse katvā kattaradaṇḍaṃ gahetvā paṇṇasālato nikkhamitvā caṅkamaṃ āruyha katipayavāre aparāparaṃ caṅkamtivā pabbajjāsiriyaṃ vanam upasobhayamāno kaṣiṇaparikkammaṃ katvā pabbajitato sattame divase aṭṭha samāpattiyo pañca abhiññāyo ca nibbattetvā uñchācariyāya vanamūlaphalāhāro ekakova vihāsi. Mātāpitāro mittasuhajjādayo ñātivaggāpissa taṃ apassantā rodantā paridevantā vicaranti.

Atheko vanacarako araññaṃ pavisitvā Kapiṭṭhaka-assamapade nisinnaṃ mahāsattaṃ disvā sañjānitvā gantvā tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā nagaraṃ gantvā tassa mātāpitūnaṃ ārocesi. Te rañño ārocayimsu. Rājā “etha naṃ passissāmā”ti tassa mātāpitaro gahetvā mahājanaparivuto vanacarakena desitena maggena Godhāvarinadītīraṃ pāpuṇi. Bodhisatto nadītīraṃ āgantvā ākāse nisinna dhammaṃ desetvā te sabbe assamapadaṃ pavesetvā tatrapī tesāṃ ākāse nisinnova kāmesu ādīnavaṃ pakāsetvā dhammaṃ desesi. Rājānaṃ ādīnaṃ katvā sabbeva pabbajimsu. Bodhisatto isigaṇaparivuto tattheva vasi. Athassa tattha vasanabhāvo sakalajambudīpe pākaṭo ahoṣi. Aññepi rājāno raṭṭhavāsīhi saddhiṃ āgantvā tassa santike pabbajimsu, samāgamo mahā ahoṣi. Anupubbena anekasatasahassaparīsā ahesuṃ. Yo kāmavitakkaṃ vā byāpādavitakkaṃ vā vihiṃsāvitaṃ vā vitakketi, mahāsatto gantvā tassa purato ākāse nisīditvā dhammaṃ deseti, kasiṇaparikkammaṃ ācikkhati. Tassovāde ṭhatvā aṭṭha samāpattiyo uppādetvā jhānanipphattiṃ pattā Sālissaro Meṇḍissaro Pabbato Kāḷadevilo Kisavaccho Anusisso Nāradoti satta jeṭṭhantevāsino ahesuṃ. Aparabhāge Kapiṭṭhaka-assamo paripūri. Isigaṇassa vasanokāso nappahoti.

Atha mahāsatto Sālissaraṃ āmantetvā “Sālissara ayaṃ assamo isigaṇassa nappahoti, tvaṃ imaṃ isigaṇaṃ gahetvā Majjharañño¹ vijite Kalappacullakanigamaṃ² upanissāya vasāhī”ti āha. So “sādhū”ti tassa vacanaṃ sampaṭicchitvā anekasahassaṃ isigaṇaṃ gahetvā gantvā tattha vāsaṃ kappesi. Manussesu āgantvā pabbajantesu puna assamo paripūri. Bodhisatto Meṇḍissaraṃ āmantetvā “Meṇḍissara tvaṃ imaṃ isigaṇaṃ ādāya Surāṭṭhajanapadassa sīmantare Sātodikā nāma nadī atthi, tassā tīre vasāhī”ti uyyojesi, puna Kapiṭṭhaka-assamo paripūri. Etenupāyena tatiyavāre Pabbataṃ āmantetvā “Pabbata tvaṃ mahā-aṭṭaviyaṃ Añjanapabbato nāma atthi, taṃ upanissāya

1. Mejjharañño (Sī, Syā)

2. Lambacūḷakanigamaṃ (Sī, Syā, I)

vasāhī”ti pesesi. Catutthavāre Kāḷadevilaṃ āmantetvā “Kāḷadevila tvam dakkhiṇapathe Avantiraṭṭhe Ghanaselapabbato nāma atthi, taṃ upanissāya vasāhī”ti pesesi. Puna Kapitṭhaka-assamo paripūri, pañcasu ṭhānesu anekasatasahassa-isigaṇo ahoṣi. Kisavaccho pana mahāsattaṃ āpucchitvā Daṇḍakiraṇṇo vijite Kumbhavinagaram nāma atthi, taṃ upanissāya uyyāne vihāsi. Nārado Majjhimadeso Añjanagirināmake Pabbatajālantare vihāsi. Anusisso pana mahāsattassa santikeva ahoṣi.

Tasmim kāle Daṇḍakirājā ekam laddhasakkāram gaṇikam ṭhānā cāvesi. Sā attano dhammatāya vicarantī uyyānam gantvā Kisavacchatāpasam disvā “ayam kāḷakaṇṇī bhavissati, imassa sarīre kalim pavāhetvā nhatvā gamissāmī”ti dantakaṭṭham khāditvā sabbapaṭhamam tassūpari bahalakheḷam niṭṭhubhantī Kisavacchatāpasassa jaṭantare niṭṭhubhitvā dantakaṭṭhampissa sīseyeva khipitvā sayam sīsam nhāyitvā gatā. Rājāpi taṃ saritvā puna pākatikameva akāsi. Sā mohamūḷhā hutvā “kāḷakaṇṇisarīre kalim pavāhetvā mampi rājā puna ṭhāne ṭhapeti mayā yaso laddho”ti saññamakāsi. Tato na cirasseva rājā purohitam ṭhānato cāvesi. So tassā santikam gantvā “tvam kena kāraṇena puna ṭhānam labhasī”ti pucchi. Athassa sā “rājuyyāne kāḷakaṇṇisarīre kalissa pavāhitattā”ti ārocesi. Purohito gantvā tatheva tassa sarīre kalim pavāhesi, tampi rājā puna ṭhāne ṭhapesi. Athassa aparabhāge paccanto kuppi. So senaṅgaparivuto yuddhāya nikkhami. Atha nam mohamūḷho purohito “mahārāja kim tumhe jayam icchatha, udāhu parājayan”ti pucchitvā “jayan”ti vutte “tena hi rājuyyāne kāḷakaṇṇī vasati, tassa sarīre kalim pavāhetvā yāhī”ti āha. So tassa katham gahetvā “ye mayā saddhim āgacchanti, te uyyāne kāḷakaṇṇisarīre kalim pavāhentū”ti vatvā uyyānam pavisitvā dantakaṭṭham khāditvā sabbapaṭhamam sayameva tassa jaṭantare kheḷam niṭṭhubhitvā dantakaṭṭhaṅca khipitvā sīsam nhāyi. Balakāyopissa tathā akāsi.

Tasmim pakkante senāpati gantvā tāpasam disvā dantakaṭṭhādīni nīharitvā sādhuḷkam nhāpetvā “bhante raṇṇo kim bhavissatī”ti pucchi.

Āvuso mayhaṃ manopadoso natthi, devatā pana kupitā ito sattame divase sakalaraṭṭhaṃ araṭṭhaṃ karissanti¹, tvaṃ puttadāraṃ gahetvā sīghaṃ palāyitvā aññattha yāhīti. So bhītatasito gantvā rañño ārocesi, rājā tassa vacanaṃ na gaṇhi. So nivattitvā attano gehaṃ gantvā puttadāraṃ ādāya palāyitvā aññaṃ raṭṭhaṃ agamaṃsi. Sarabhaṅgasatthā taṃ kāraṇaṃ ñatvā dve taruṇatāpase pesetvā “Kisavacchaṃ mañcasivikāya ānethā”ti ākāsenā āṇāpesi. Rājā yujjhivā core gahetvā nagarameva paccāgami. Tasmim āgate devatā paṭhamaṃ devaṃ vassāpesuṃ, vassoghena sabbakuṇapesu avahaṭesu suddhavālukavassaṃ vassi, suddhavālukamatthake dibbapupphavassaṃ vassi, dibbapupphamatthake māsakavassaṃ, māsakamatthake kahāpaṇavassaṃ, kahāpaṇamatthake dibbābharaṇavassaṃ vassi. Manussā somanassappattā hiraññasuvaṇṇābharaṇāni gaṇhituṃ ārabhiṃsu. Atha nesaṃ sarīre sampajjalitaṃ nānappakāraṃ āvudhavassaṃ vassi, manussā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chijjiṃsu. Atha nesaṃ upari mahantamahantā vītaccitaṅgārā patiṃsu, tesāṃ upari mahantamahantāni pajjalitapabbatakūṭāni patiṃsu, tesāṃ upari saṭṭhihatthaṭṭhānaṃ pūrayantaṃ sukhumavālukavassaṃ vassi. Evaṃ saṭṭhiyojanaṭṭhānaṃ araṭṭhaṃ ahosi, tassa evaṃ araṭṭhabhāvo² sakalajambudīpe paññāyi.

Atha tassa raṭṭhassa anantararaṭṭhādhipatino Kālīṅgo, Aṭṭhako, Bhīmarathoti tayo rājāno cintayiṃsu “pubbe Bārānasiyaṃ Kalābukāsikarājā Khantivādītāpase aparajjhivā pathaviṃ pavitṭhoti sūyati, tathā ‘Nāḷikerarājā tāpase sunakhehi khādāpetvā, sahasabāhu Ajjuno ca Aṅgīrase aparajjhivā, idāni Daṇḍakirājā Kisavacche aparajjhivā saha raṭṭhena vināsaṃ patto’ti sūyati. Imesaṃ pana catunnaṃ rājūnaṃ nibbattaṭṭhānaṃ mayaṃ na jānāma, taṃ no ṭhapetvā Sarabhaṅgasatthāraṃ añño kathetuṃ samattho nāma natthi, taṃ upasaṅkamitvā ime pañhe pucchissāmā”ti. Te tayopi mahantena parivārena pañhapucchanatthāya nakkhimīsu. Te pana “asukopi nikkhanto”ti na jānanti, ekeko “ahameva gacchāmi”ti maññati, tesāṃ Godhāvarinadīto avidūre

1. Bhavissati (I, Ka)

2. Vinaṭṭhabhāvo (Sī, Syā, I)

samāgamo ahoṣi. Te rathehi otarivā tayopi ekameva ratham abhiruyha Godhāvarinadītīraṃ sampāpuṇimsu.

Tasmim khaṇe Sakko Paṇḍukambalasilāsane nisinno satta pañhe cintetvā “ime pañhe ṭhapetvā Sarabhaṅgasatthāraṃ añño sadevake loke kathetuṃ samattho nāma natthi, taṃ ime pañhe pucchissāmi, imepi tayo rājāno Sarabhaṅgasatthāraṃ pañham pucchituṃ Godhāvarinadītīraṃ pattā, etesaṃ pañhepi ahameva pucchissāmi”ti dvīsu devalokesu devatāhi parivuto devalokato otari. Taṃ divasameva Kisavaccho kālamakāsi. Tassa sarīrakiccaṃ kāretuṃ catūsu ṭhānesu anekasahassā isayo tattheva gantvā pañcasu ṭhānesu maṇḍapañca kāretvā anekasahassā isigaṇā Kisavacchassa tāpasassa candanacitakaṃ katvā sarīraṃ jhāpesuṃ. Āḷāhanassa samantā aḍḍhajojanamatte ṭhāne dibbakusumavassam vassi. Mahāsatto tassa sarīranikkhepaṃ kārapetvā assamaṃ pavisitvā tehi isigaṇehi parivuto nisīdi. Tesampi rājūnaṃ nadītīraṃ āgatakāle mahāsenāvāhanatūriyasaddo ahoṣi. Mahāsatto taṃ sutvā Anusissaṃ tāpasam āmantetvā “tāta tvaṃ gantvā tāva jānāhi, kiṃ saddo nāmeso”ti āha. So pānīyaghaṭaṃ ādāya tattha gantvā te rājāno disvā pucchanavasena paṭhamaṃ gāthamāha—

50. “Alaṅkatā kuṇḍalino suvatthā,
 Veḷuriyamuttātharukhaggabandhā.
 Rathesabhā tiṭṭhatha ke nu tumhe,
 Kathaṃ vo jānanti manussaloke”ti.

Tattha **veḷuriyamuttātharukhaggabandhā**ti veḷuriyamañīhi ceva muttālambakehi ca alaṅkatatharūhi khaggaratanehi samannāgatā. **Tiṭṭhathā**ti ekasmim rathe tiṭṭhatha. **Ke nū**ti ke nāma tumhe, kathaṃ vo sañjānantīti.

Te tassa vacanaṃ sutvā rathā otarivā vanditvā aṭṭhamāsu. Tesu Aṭṭhakarājā tena saddhim sallapanto dutiyaṃ gāthamāha—

51. “Ahamatṭhako Bhīmaratho panāyaṃ,
Kāliṅgarājā pana uggatoyaṃ.
Susaññatānaṃ isīnaṃ dassanāya,
Idhāgatā pucchitāyemha pañhe”ti.

Tattha **uggatoti** cando viya sūriyo viya ca pākaṭo paññāto.
Susaññatānaṃ isīnanti bhante na mayaṃ vanakīlādīnaṃ atthāya āgatā, atha
kho kāyādīhi susaññatānaṃ sīlasampannānaṃ isīnaṃ dassanattāya
idhāgatā. **Pucchitāyemha pañheti** Sarabhaṅgasatthāraṃ pañhe pucchitum
emha, āgatāmhāti attho. Ya-kāro byañjanasandhikaroti veditabbo.

Atha ne tāpaso “sādhu mahārājā āgantabbaṭṭhānaññeva āgatāttha, tena
hi nhatvā vissamitvā assamapadaṃ pavisitvā isigaṇaṃ vanditvā
Sarabhaṅgasatthārameva pañhaṃ pucchathā”ti tehi saddhiṃ paṭisanthāraṃ
katvā pāṇiyaghaṭaṃ ukkhipitvā udakatheve puñchanto ākāsaṃ olokento
Sakkaṃ devarājānaṃ devagaṇaparivutaṃ erāvaṇakkhandhavaragataṃ
otarantaṃ disvā tena saddhiṃ sallapanto tatiyaṃ gāthamāha—

52. “Vehāyasaṃ tiṭṭhasi antalikkhe,
Pathaddhuno pannaraseva cando.
Pucchāmi taṃ yakkha mahānubhāva,
Kathaṃ taṃ jānanti manussaloke”ti.

Tattha **vehāyasanti** abbhuggantvā antalikkhe ākāse tiṭṭhasi.
Pathaddhunoti pathaddhagato, addhapathe gaganamajjhe ṭhitoti attho.

Taṃ sutvā Sakko catutthaṃ gāthamāha—

53. “Yamāhu devesu ‘Sujampatī’ti,
‘Maghavā’ti taṃ āhu manussaloke.
Sa devarājā idamajja patto,
Susaññatānaṃ isīnaṃ dassanāyā”ti.

Tattha **sa devarājāti** so ahaṃ Sakko devarājā. **Idamajja pattoti** idaṃ
ṭhānaṃ ajja āgato. **Dassanāyāti** dassanattāya vandanattāya
Sarabhaṅgasatthāraṇca pañhaṃ pucchannattāyāti āha.

Atha naṃ Anusisso “sādhu mahārāja tumhe pacchā āgacchathā”ti vatvā pānīyaghaṭaṃ ādāya assamapadaṃ pavisitvā pānīyaghaṭaṃ paṭisāmetvā tiṇṇaṃ rājūnaṃ devarājassa ca pañhapucchanatthāya āgatabhāvaṃ mahāsattassa ārocesi. So isigaṇaparivuto mahāvisālamāḷake nisīdi. Tayo¹ rājāno āgantvā isigaṇaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdimisu. Sakkopi otaritvā isigaṇaṃ upasaṅkamitvā añjaliṃ paggayha ṭhito isigaṇaṃ vaṇṇetvā vandamāno pañcamaṃ gāthamāha—

54. “Dūre sutā no isayo samāgatā,
Mahiddhikā iddhiguṇūpapannā.
Vandāmi te ayire pasannacitto,
Ye jīvalokettha manussasetṭhā”ti.

Tattha **dūre sutā** noti bhante amhehi tumhe dūre devaloke ṭhitehiyeva sutāti mamāyanto evamāha. Idaṃ vuttaṃ hoti—ime idha samāgatā amhākaṃ isayo dūre sutā yāva brahmalokā vissutā pākaṭāti. **Mahiddhikā**ti mahānubhāvā. **Iddhiguṇūpapannā**ti pañcavidhena iddhiguṇena samannāgatā. **Ayireti** ayye. **Yeti** ye tumhe imasmim jīvaloke manussesu setṭhāti.

Evam isigaṇaṃ vaṇṇetvā Sakko cha nisajjadose pariharanto ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ isīnaṃ adhovāte nisinnaṃ disvā Anusisso chaṭṭham gāthamāha—

55. “Gandho isīnaṃ ciradikkhitānaṃ,
Kāyā cuto gacchati mālutena.
Ito paṭikkamma sahasanetta,
Gandho isīnaṃ asuci devarājā”ti.

Tattha **ciradikkhitānanti**² cirapabbajitānaṃ. **Paṭikkammā**ti paṭikkama apehi. **Sahassanettā**ti ālapanametam. Sakko hi amaccasahashehi cintitaṃ atthaṃ ekakova passati, tasmā “sahassanetto”ti vuccati. Atha vā sahasanettānaṃ pana devānaṃ dassanūpacārātikkamanasamatthoti

1. Tato (Ka)

2. Ciradakkhitānanti (Sī, Syā, I, Ka)

sahassanetto. **Asucī**ti sedamalādihi paribhāvitattā duggandho, tumhe ca sucikāmā, tena vo esa gandho bādhatīti.

Tam sutvā Sakko itaram gāthamāha—

56. “Gandho isīnam ciradikkhitānam,
Kāyā cuto gacchatu mālutena.
Vicittapuppham surabhimva mālam,
Gandhañca etam pāṭikañkhāma bhante.
Na hettha devā paṭikkūlasañño”ti.

Tattha **gacchatū**ti yathā sukham pavattatu, nāsapuṭam no paharatūti attho. **Pāṭikañkhāmā**ti icchāma patthema. **Etthā**ti etasmim gandhe devā jigucchasañño na honti. Dussīleyeva hi devā jigucchanti, na sīlavanteti.

Evañca pana vatvā “bhante Anusissa aham mahantena ussāhena pañham pucchitum āgato, okāsam me karohī”ti āha. So tassa vacanam sutvā uṭṭhāyāsanā isigaṇam okāsam karonto gāthādvayamāha—

57. “Purindado bhūtapatī yasassī,
Devānamindo Sakko Maghavā Sujampati.
Sa devarājā asuragaṇappamaddano,
Okāsamākañkhati pañha pucchitum.

58. Ko ne ‘vi’mesam idha paṇḍitānam,
Pañhe puṭṭho nipuṇe byākarissati.
Tiṇṇaṇca raññaṇam manujādhipānam,
Devānamindassa ca vāsavassā”ti.

Tattha “Purindado”ti-ādīni Sakkasseva guṇanāmāni. So hi pure dānam dinnattā **Purindado**, bhūtesu jeṭṭhakattā **Bhūtapati**, parivārasampadāya **Yasassī**, paramissaratāya **Devānamindo**, sattannaṇam vattapadānam¹ suṭṭhu katattā **Sakko**, purimajātivāsena **Maghavā**, Sujāya asurakaññāya

1. Vattasamādānānam (Ka)

patibhāvena **Sujampati**, devānaṃ rañjanatāya **devarājā**. **Ko nevāti** ko nu eva. **Nipuṇeti** saṅhasukhume pañhe. **Raññanti** rājūnaṃ. Imesaṃ catunnaṃ rājūnaṃ manam gahetvā ko imesaṃ paṇḍitānaṃ isīnaṃ pañhe kathessati, pañham nesaṃ kathetum samattham jānāthāti vadati.

Tam sutvā isigaṇo “mārisa Anusissa tvam pathaviyam ṭhatvā pathavim apassanto viya katesi, ṭhabetvā Sarabhaṅgasatthāram ko añño etesaṃ pañham kathetum samattho”ti vatvā gāthamāha—

59. “Ayaṃ isi Sarabhaṅgo tapassī,
Yato jāto virato methunasmā.
Āceraputto suvinītarūpo,
So nesaṃ pañhāni viyākarissati”ti.

Tattha **Sarabhaṅgoti** sare khipitvā ākāse sarapāsādādīni katvā puna ekena sarena te sare pātentō bhaṅgavibhaṅge¹ akāsīti Sarabhaṅgo. **Methunasmāti** methunadhammato. So kira methunaṃ asevitvā pabbajito. **Āceraputtoti** rañño ācariyassa purohitassa putto.

Evañca pana vatvā isigaṇo Anusissam āha “mārisa tvameva Satthāram vanditvā isigaṇassa vacanena Sakkena pucchitapañhakathanāya okāsam kārehi”ti. So “sādhū”ti sampatichitvā Satthāram vanditvā okāsam kārento anantaram gāthamāha—

60. “Koṇḍañña pañhāni viyākarohi,
Yācanti tam isayo sādhurūpā.
Koṇḍañña eso manujesu dhammo,
Yaṃ vuddhamāgacchati esa bhāro”ti.

Tattha **Koṇḍaññāti** tam gottenālapati. **Dhammoti** sabhāvo. **Yaṃ vuddhanti** yaṃ paññāya vuddham purisaṃ esa pañhānaṃ vissajjanabhāro nāma āgacchati, eso manujesu sabhāvo, tasmā candimasūriyasahassaṃ uṭṭhāpentō viya pākātam katvā devarañño pañhe kathehīti.

1. Bhaggavibhagge (Sī, Syā, I)

Tato mahāpuriso okāsaṃ karonto anantaraṃ gāthamāha—

61. “Katāvakāsā pucchantu bhonto,
 Yaṃ kiñci pañhaṃ manasābhipatthitaṃ.
 Ahaṃ hi taṃ taṃ vo viyākarissaṃ,
 Ña tvā sayam lokamimaṃ parañcā”ti.

Tattha **yaṃ kiñcīti** na kevalaṃ tumhākaṃyeva, atha kho sadevakassapi lokassa yaṃ manasābhipatthitaṃ, taṃ maṃ bhavanto pucchantu. Ahaṃ hi vo idhalokanissitaṃ vā paralokanissitaṃ vā sabbaṃ pañhaṃ imañca parañca lokam sayam paññāya sacchikatvā kathessāmīti sabbaññupavāraṇaṃ sampavāresi.

Evam tena okāse kate Sakko attanā abhisankhataṃ pañhaṃ pucchi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

62. “Tato ca Maghavā Sakko, Atthadassī Purindado.
 Apucchi paṭhamam pañhaṃ, yañcāsi abhipatthitaṃ.

63. Kiṃ sū vadhitvā na kadāci socati,
 Kissappahānaṃ isayo vaṇṇayanti.
 Kassīdha vuttaṃ pharusam khametha,
 Akkhāhi me Koṇḍañña etamatthan”ti.

Tattha **yañcāsīti** yaṃ tassa manasā abhipatthitaṃ āsi, taṃ pucchīti attho. **Etanti** etaṃ mayā pucchitamatthaṃ akkhāhi meti ekagāthāya tayo pañhe pucchi.

Tato param byākaronto āha—

64. “Kodham vadhitvā na kadāci socati,
 Makkhappahānaṃ isayo vaṇṇayanti.
 Sabbesam vuttaṃ pharusam khametha,
 Etaṃ khantiṃ uttamamāhu santo”ti.

Tattha **kodham vadhitvāti** kodham māretvā chaḍḍetvā. Socanto hi paṭighacitteneva socati, koddhābhāvā kuto soko. Tena

vuttaṃ “**na kadāci socatī**”ti. **Makkhappahānanti** parehi attano kataguṇamakkhanalakkhaṇassa akataññubhāvasaṅkhātassa makkhassa pahānaṃ isayo vaṇṇayanti. **Sabbesanti** hīnamajjhimukkaṭṭhānaṃ sabbesampi pharusāṃ vacanaṃ khametha. **Santoti** porāṇakā paṇḍitā evaṃ kathenti.

Sakko āha—

65. “Sakkā ubhinnaṃ vacanaṃ titikkhituṃ,
Sadisassa vā seṭṭhatarassa vāpi.
Kathaṃ nu hīnassa vaco khametha,
Akkhāhi me Koṇḍañña etamatthan”ti.

Sarabhaṅgo āha—

66. “Bhayā hi seṭṭhassa vaco khametha,
Sārambhahetū pana sādisassa.
Yo cīdha hīnassa vaco khametha,
Etaṃ khantiṃ uttamamāhu santo”ti.

evamādīnaṃ gāthānaṃ vacanappaṭivacanavasena sambandho veditabbo.

Tattha **akkhāhi meti** bhante Koṇḍañña tumhehi dve pañhā sukathitā, eko me cittaṃ na gaṇhāti, kataṃ sakkā attano hīnatarassa vacanaṃ adhivāsetuṃ, taṃ mama akkhāhīti pucchanto evamāha. **Etaṃ khantinti** yadetaṃ jātigottādīhīnassa vacanaṃ khamanaṃ, etaṃ khantiṃ uttamanti porāṇakapaṇḍitā vadanti. Yaṃ panetaṃ jāti-ādīhi seṭṭhassa bhayena; sadisassa karaṇuttariyalakkaṇe sārambhe ādīnavadassanena khamanaṃ, nesā adhivāsanakhanti nāmāti attho.

Evaṃ vutte Sakko mahāsattaṃ āha “bhante paṭhamaṃ tumhe ‘sabbesaṃ vuttaṃ pharusāṃ khametha, etaṃ khantiṃ uttamamāhu santo’ti vatvā idāni ‘yo cīdha hīnassa vaco khametha, etaṃ khantiṃ uttamamāhu santo’ti vadatha, na vo purimena¹ pacchimaṃ sametī”ti. Atha naṃ mahāsatto “Sakka pacchimaṃ mayā ‘ayaṃ hīno’ti ñatvā pharusavacanaṃ adhivāsentassa vasena vuttaṃ, yasmā pana na sakkā rūpadassanamattena sattānaṃ seṭṭhādibhāvo ñātuṃ,

1. Na vo vacanaṃ purimena (Sī, Syā)

tasmā purimaṃ vuttan”ti vatvā sattānaṃ aññatra saṃvāsā
rūpadassanamattena seṭṭhādibhāvassa duviññeyyataṃ pakāsentō
gāthamāha—

67. “Kathaṃ vijaññā catupattharūpaṃ,
Seṭṭhaṃ sarikkhaṃ athavāpi hīnaṃ.
Virūparūpena caranti santo,
Tasmā hi sabbesaṃ vaco khamethā”ti.

Tattha **catupattharūpanti**¹ catūhi iriyāpathehi paṭicchannasabhāvaṃ.
Virūparūpenāti virūpānaṃ lāmakapuggalānaṃ rūpena uttamaguṇā santopi
vicaranti. Imasmiṃ panatthe majjhanti kattherassa vatthu kathetabbaṃ.

Taṃ sutvā Sakko nikkāṅkho hutvā “bhante etāya no khantiyā
ānisaṃsaṃ kathehī”ti yāci. Athassa mahāsatto gāthamāha—

68. “Na hetamatthaṃ mahatīpi senā,
Sarājikā yujjhamānā labhetha.
Yaṃ khantimā sappuriso labhetha,
Khantībalassū’pasamanti verā”ti.

Tattha **etamatthanti** etaṃ veravūpasamanippaṭighasabhāvasaṅkhātāṃ
attham.

Evam mahāsattena khantiguṇe kathite te rājāno cintayimso “Sakko
attanova pañhe pucchati, amhākaṃ pucchānokāsaṃ na dassatī”ti. Atha
nesaṃ ajjhāsayaṃ viditvā Sakko attanā abhisāṅkhate cattāro pañhe
ṭhapetvāva tesāṃ kaṅkhaṃ pucchanto gāthamāha—

69. “Subhāsitaṃ te anumodiyāna,
Aññaṃ taṃ pucchāmi tadinṅha brūhi.
Yathā ahuṃ Daṇḍakī nālikero,
Athajjuno Kalābu cāpi rājā.
Tesaṃ gatiṃ brūhi supāpakammaṃ,
Katthūpapannā isīnaṃ viheṭhakā”ti.

1. Catumaṭṭharūpanti (Sī, Syā, I)

Tattha **anumodiyānā**ti idaṃ mayā puṭṭhānaṃ tiṇṇaṃ pañhānaṃ
vissajjanasaṅkhātāṃ tava subhāsitaṃ anumoditvā. **Yathā ahumti** yathā
cattāro janā ahesuṃ¹. **Kalābu cāti** Kalāburājā ca. **Athajjunoti** atha
Ajjunarājā.

Athassa vissajjento mahāsatto pañca gāthāyo abhāsi—

70. “Kisaṃ hi vacchaṃ avakiriya Daṇḍakī,
Ucchinnamūlo sajana saraṭṭho.
Kukkuḷanāme nirayamhi paccati,
Tassa phuliṅgāni patanti kāye.

71. Yo saññate pabbajite aheṭṭhayi,
Dhammaṃ bhaṇante samaṇe adūsake.
Taṃ Nāḷikeraṃ sunakhā parattha,
Saṅgamma khādanti viphandamānaṃ.

72. Athajjuno niraye sattisūle,
Avaṃsiro patito uddhampādo.
Aṅgīrasaṃ Gotamaṃ heṭṭhayitvā,
Khantiṃ tapassiṃ cirabrahmacāriṃ.

73. Yo khaṇḍaso pabbajitaṃ achedayi,
Khantiṃ vadantaṃ samaṇaṃ adūsakaṃ.
Kalābu’vīciṃ upapajja paccati,
Mahāpatāpaṃ kaṭukaṃ bhayānakaṃ.

74. Etāni sutvā nirayāni paṇḍito,
Aññāni pāpiṭṭhatarani cettha.
Dhammaṃ care samaṇabrāhmaṇesu,
Evaṃkaro saggamupeti ṭhānaṃ”ti.

Tattha **kisanti** appamaṃsalohitattā kisasarīraṃ. **Avakiriyāti** avakiritvā
niṭṭhubhanadantakaṭṭhapātanena tassa sarīre kalim pavāhetvā.

1. Yathā ahūti yo nāma ahosi (Sī, I)

Ucchinnamūloti ucchinnamūlo hutvā. **Sajanoti** saporiso. **Kukkuḷanāme nirayambhīti** yojanasatappamāṇe¹ kappasaṅṭhite uṅhachārikaniraye. **Phuliṅgānīti**² vītaccitaṅgārā. Tassa kira tattha uṅhakukkuḷe nimuggassa navahi vaṇamukhehi uṅhā chārikā pavisanti, sīse mahantamahantā aṅgārā patanti. Tesam pana patanakāle sakalasarīram dīparukkho viya jalati, balavavedanā vattanti. So adhivāsetum asakkonto mahāviraṇam ravati. Sarabhaṅgasatthā pathaviṃ bhinditvā tam tattha tathāpaccamāṇam dassesi, mahājano bhayasantāsamāpajji. Tassa ativiya bhītabhāvaṃ ñatvā mahāsatto tam nirayaṃ antaradhāpesi.

Dhammaṃ bhaṇanteti dasakusalakammaphadhammaṃ bhāsante. **Samaṇeti** samitapāpe. **Adūsaketi** niraparādhe. **Nāḷikeranti**³ evaṃnāmakam rājānam. **Paratthāti** paraloke niraye nibbattam. **Saṅgammāti** ito cito ca samāgantvā chinditvā mahantamahantā sunakhā khādanti. Tasmim kira Kāliṅgaratthe Dantapurānagare Nāḷikere nāma rañṇe rajjam kārayamāne eko mahātāpaso pañcasatātāpasaparivuto Himavantā āgamma rājuyyāne vasaṃ kappetvā mahājanassa dhammaṃ desesi. “Dhammikātāpaso uyyāne vasati”ti rañṇopi ārocayimsu. Rājā pana adhammiko adhammena rajjam kāresi. So amaccesu tāpasam pasamsantesu “ahampi dhammaṃ suṇissāmī”ti uyyānam gantvā tāpasam vanditvā nisīdi. Tāpaso rañṇā saddhim paṭisanthāram karonto “kim mahārāja dhammena rajjam kāresi, janam na piḷesi”ti āha. So tassa kujjhivā “ayam kūṭajaṭilo ettakam kālam nāgarānam santike mamañṇeva aguṇam kathesi mañṇe, hotu jānissāmī”ti cintetvā “sve amhākam gharadvāram āgaccheyyāthā”ti nimantetvā punadvase purāṇagūthassa cāṭiyo paripūrāpetvā tāpasesu āgatesu tesam bhikkhābhājanāni gūthassa pūrāpetvā dvāram pidāhāpetvā musalāni ca lohadaṇḍe ca gāhāpetvā isīnam sīsāni bhindāpetvā jaṭasu⁴ gāhāpetvā kaḍḍhāpetvā sunakhehi khādāpetvā tattheva bhinnam pathaviṃ pavisitvā sunakhamahāniraye nibbattati, tatrassa

1. Tiyojanasatappamāṇe (Syā)

3. Nāḷikāranti (Sī, Syā, I)

2. Pulīṅgānīti (I)

4. Jaṅghāsu (I)

tigāvutappamāṇasarīraṃ ahosi. Atha naṃ mahantamahantā mahāhatthippamāṇā¹ pañcavaṇṇā sunakhā anubandhitvā ḍaṃsitvā navayojanāya jalita-ayapathaviyā pātetvā mukhapūraṃ luñcantā vipphandamānaṃ khādiṃsu. Mahāsatto pathaviṃ dvidhā bhinditvā taṃ nirayaṃ dassetvā mahājanassa bhītabhāvaṃ ñatvā antaradhāpesi.

Athajjunoti saḥassabāhurājā. **Aṅgīrasanti** aṅgehi raṃsīnaṃ niccharaṇato evaṃladdhanāmaṃ. **Heṭṭhayitvā** viheṭṭhetvā visapītakaṇḍena vijjhivā jīvitakkhayaṃ pāpetvā. So kira Ajjuno nāma rājā Mahisakaraṭṭhe Ketakarājadhāniyaṃ² rajjaṃ kārento migavaṃ gantvā mige vadhitvā aṅgārapakkamaṃsaṃ khādanto vicari. Aṭhekadivasam migānaṃ āgamaṇaṭṭhāne koṭṭhakaṃ katvā mige olokayamāno aṭṭhāsi. Tadā so tāpaso tassa rañño avidūre ekaṃ kārarukkhaṃ abhiruhitvā phalāni ocinanto ocinitaphalasākhaṃ muñci. Tassā vissaṭṭhāya saddena taṃṭhānaṃ pattā migā palāyīṃsu. Rājā kujjhivā tāpasam visamissitena sallena vijjhi. So parigalitvā patanto matthakena khadirakhāṇukaṃ āsādetvā sūlaggeyeva kālamakāsi. Rājā taṅkhaṇeyeva dvidhā bhinnaṃ pathaviṃ pavisitvā Sattisūlaniraye nibbatti, tigāvutappamāṇam sarīraṃ ahosi. Tatra taṃ nirayapālā jalitehi āvudhehi koṭṭetvā jalitam ayapabbatam āropenti. Pabbatamatthake ṭhitakāle vāto paharati, so vātappahārena parigalitvā patati³. Tasmim̐ khaṇe heṭṭhā navayojanāya jalita-ayapathaviyā mahātālakkhandhappamāṇam⁴ jalitam̐ ayasūlam̐ uṭṭhahati. So sūlaggamatthakeyeva āsādetvā sūlāvuto tiṭṭhati. Tasmim̐ khaṇe pathavī jalati, sūlam̐ jalati, tassa sarīraṃ jalati. So tatha mahāravaṃ ravanto paccati. Mahāsatto pathaviṃ dvidhā katvā taṃ nirayaṃ dassetvā mahājanassa bhītabhāvaṃ ñatvā antaradhāpesi.

Khaṇḍasoti cattāro hatthapāde kaṇṇanāsaṅca khaṇḍākhaṇḍam̐ katvā. **Adūsakanti** niraparādham̐. Tathā chedāpetvā dvīhi kasāhi pahārasahashehi tālāpetvā jaṭāsu gahetvā ākaḍḍhāpetvā paṭikujjam̐

1. Hatthikucchippamāṇā (I, Ka)

2. Kekarājadhāniyam̐ (Sī, Syā, I)

3. Patitvā parigaḷati (Ka)

4. Mahantam̐ tālakkhandhappamāṇam̐ (Sī, Syā)

nipajjāpetvā piṭṭhiyaṃ gaṇhiyā paharivā mahādukkhasamappitaṃ akāsi.
Kalābu’vīcinti Kalābu Avīcim. **Kaṭukanti** tikhiṇavedanaṃ, evarūpaṃ
 nirayaṃ upapajjitvā channaṃ jālānaṃ antare paccati. Vitthārato pana
 Kalāburañño vatthu **Khantivādi jātake**¹ kathitameva. **Aññāni pāpiṭṭhatarāni**
cetthāti etehi nirayehi pāpiṭṭhatarāni ca aññāni nirayāni sutvā. **Dhammaṃ**
careti Sakka devarāja paṇḍito kulaputto na kevalaṃ eteyeva cattāro nirayā,
 eteyeva ca rājāno nerayikā, atha kho aññepi nirayā, aññepi ca rājāno
 nirayesu uppannāti veditvā
 catupaccayadānadhammikārakkhāvaraṇasaṃvidhānasaṅkhātāṃ
 samaṇabrāhmaṇesu dhammaṃ careyyāti.

Evam mahāsattena catunnaṃ rājūnaṃ nibbattaṭṭhāne dassite tayo rājāno
 nikkāṅkhā ahesuṃ. Tato Sakko avasese cattāro pañhe pucchanto
 gāthamāha—

75. “Subhāsitaṃ te anumodiyāna,
 Aññaṃ taṃ pucchāmi tadinṅha brūhi.
 Kathaṃvidhaṃ sīlavantaṃ vadanti,
 Kathaṃvidhaṃ paññavantaṃ vadanti.
 Kathaṃvidhaṃ sappurisaṃ vadanti,
 Kathaṃvidhaṃ no siri no jahātī”ti.

Tattha **kathaṃvidhaṃ no siri no jahātī**ti kathaṃvidhaṃ nu purisaṃ
 paṭiladdhasirī na jahātīti.

Athassa vissajjento mahāsatto catasso gāthāyo abhāsi—

76. “Kāyena vācāya ca yo’ dha saññato,
 Manasā ca kiñci na karoti pāpaṃ.
 Na attahetū alikaṃ bhaṇeti,
 Tathāvidhaṃ sīlavantaṃ vadanti.

1. Khu 5. 99 piṭṭhe.

77. Gambhīrapañham manasābhicintayam,
Nāccāhitam kamma karoti luddam.
Kālāgataṃ atthapadam na riñcati,
Tathāvidham pañnavantam vadanti.

78. Yo ve kataññū katavedi dhīro,
Kalyāṇamitto daḥhabhatti ca hoti.
Dukhitassa sakkacca karoti kiccam,
Tathāvidham sappurisaṃ vadanti.

79. Etehi sabbehi guṇehupeto,
Saddho mudū samvibhāgī vadaññū.
Saṅgāhakaṃ sakhilam saṅhavācam,
Tathāvidham no siri no jahātī”ti.

Tattha “**kāyena**”ti-ādāni padāni tividhasucaritadvārasena vuttāni. **Na attahetūti** desanāsīsamevetam, attahetu vā parahetu vā yasahetu vā dhanahetu vā lābhahetu vā āmisakiñcikkahetu vā alikam na kathetīti attho. Kāmañcesa attho “vācāya saññato”ti imināva siddho, musāvādino pana akattabham pāpam nāma natthīti garubhāvadīpanattham puna evamāhāti veditabbo. Tam puggalam sīlavantam vadanti.

Gambhīrapañhanti atthato ca Pālito ca gambhīram gulham paṭicchannam **Sattubhastajātaka**¹ **Sambhavajātaka**² **Mahā-umaṅgajātakesu**³ āgatasadisam pañham. **Manasābhicintayanti** manasā abhicintento⁴ attham paṭivijjhivā candasahassam sūriyasahassam uṭṭhāpento viya pākaṭam katvā yo kathetuṃ sakkotīti attho. **Nāccāhitanti** na ati-ahitam, hitātikantam luddam pharusam sāhasikakammañca yo na karotīti attho. Imassa panatthassa āvibhāvattham—

1. Khu 5. 160 piṭṭhe.

2. Khu 5. 376 piṭṭhe.

3. Khu 6. 204 piṭṭhe.

4. Manasā vicintayanti manasā vicintento (Sī, Syā)

“Na paṇḍitā attasukhassa hetu,
Pāpāni kammāni samācaranti.
Dukkhena phuṭṭhā pīlitāpi¹ santā,
Chandā dosā ca na jahanti dhamman”ti—

bhūripaṅho kathetabbo.

Kālāgatanti ettha dānaṃ dātabbakāle, sīlaṃ rakkhaṇakāle, uposatham
upavāsakāle, saraṇesu patiṭṭhānakāle, pabbajitakāle,
samaṇadhammakaraṇakāle, vipassanācārasmiṃ yuñjanakāle cāti imāni
dānādīni sampādentō kālāgataṃ atthapadaṃ na riñcati na hāpeti na gaḷāpeti
nāma. **Tathāvidhanti** Sakka Sabbaññubuddhā ca Paccekabuddhā ca
bodhisattā ca paññavantaṃ kathentā evarūpaṃ puggalaṃ kathenti.

“**Yo ve**”ti gāthāya parena attano kataguṇaṃ jānātīti **kataññū**. Evaṃ
ñatvā pana yenassa guṇo kato, tassa guṇaṃ paṭikaronto **katavedī** nāma.
Dukhitassāti attano sahāyassa dukkhappattassa dukkhaṃ attani āropetvā yo
tassa uppannakiccaṃ sahatthena sakkaccaṃ karoti, Buddhādayo evarūpaṃ
sappurisaṃ nāma kathenti. Apica sappurisaṃ nāma kataññū katavedino hontīti
Satapattajātaka²**Cūḷahamsajātaka**³ **Mahāhamsajātakādīni**⁴ kathetabbāni.
Etehi sabbehīti sakka yo etehi heṭṭhā vuttehi sīlādīhi sabbehipi guṇehi upeto.
Saddhoti okappanasaddhāya samannāgato. **Mudūti** piyabhāṇī. **Samvibhāgīti**
sīlasamvibhāgadānasamvibhāgābhiratattā samvibhāgī. Yācakānaṃ vacanaṃ
ñatvā dānavasena **vadaññū**. Catūhi saṅgahavatthūhi tesam tesam
saṅgaṇhanato **saṅgāhakaṃ**, madhuravacanaṭāya **sakhilaṃ**, maṭṭhavacanaṭāya
saṅhavācaṃ tathāvidhaṃ nu puggalaṃ adhigatayasasobhaggasaṅkhātā⁵ sirī
no jahāti, nāssa sirī vinassatīti.

Evaṃ mahāsatto gaganatale puṇṇacandaṃ uṭṭhāpentō viya cattāro
pañhe vissajjesi. Tato paraṃ sesapañhānaṃ pucchā ca vissajjanañca hoti—

1. Khalitāpi (Sī, Syā, I)

2. Khu 5. 83 piṭṭhe.

3. Khu 5. 326 piṭṭhe.

4. Khu 6. 90 piṭṭhe.

5. Adhigatayasaggalābhaggasaṅkhātā (Sī, Syā)

80. “Subhāsitaṃ te anumodiyāna,
Aññaṃ taṃ pucchāmi tadiṅgha brūhi.
Sīlaṃ siriñcāpi satañca dhammaṃ,
Paññañca kaṃ seṭṭhataraṃ vadanti.

81. Paññā hi seṭṭhā kusalā vadanti,
Nakkhattarājāriva tārakānaṃ.
Sīlaṃ sirī cāpi satañca dhammo,
Anvāyikā paññavato bhavanti.

82. Subhāsitaṃ te anumodiyāna,
Aññaṃ taṃ pucchāmi tadiṅgha brūhi.
Kathaṃkaro kintikaro kimācaraṃ,
Kiṃ sevamāno labhatīdha paññaṃ.
Paññāya dānippaṭipadaṃ vadehi,
Kathaṃkaro paññavā hoti macco.

83. Sevetha vuddhe nipuṇe bahussute,
Uggāhako ca paripucchako siyā.
Suṇeyya sakkacca subhāsītāni,
Evaṃkaro paññavā hoti macco.

84. Sa paññavā kāmaguṇe avekkhati,
Aniccato dukkhato rogato ca.
Evaṃ vipassī pajahāti chandaṃ,
Dukkhesu kāmesu mahabbhayesu.

85. Sa vītarāgo pavineyya dosaṃ,
Mettaṃ cittaṃ bhāvaye appamāṇaṃ.
Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ,
Anindito brahmamupeti ṭhānaṃ”ti.

Tattha **sīlanti** ācārasīlaṃ. **Sirinti** issariyasiriṃ. **Satañca dhammanti** sappurisadhammaṃ. **Paññanti** supaññaṃ. Evaṃ imesaṃ catunnaṃ dhammānaṃ kataraṃ dhammaṃ seṭṭhataraṃ vadantīti pucchati. **Paññā hīti** sakka etesu catūsu dhammesu yā esā

paññā nāma, sāva seṭṭhā, iti Buddhādayo kusalā vadanti. Yathā hi tārakagaṇā candaṃ parivārenti, candova tesamṃ uttamo. Evaṃ sīlañca siriṃ cāpi satañca dhammoti ete tayopi anvāyikā **paññavato bhavanti** paññavantameva anugacchanti, paññāya eva parivārā hontīti attho.

“Kathamkaro”ti-ādīni aññamaññavevacanāneva. **Kathamkaroti** kiṃ nāma kammaṃ karonto kiṃ ācaranto kiṃ sevamāno bhajamāno payirupāsamāno idhaloke paññaṃ labhati, paññāyameva¹ paṭipadaṃ vadehi, jānitukāmomhi, kathamkaro macco paññavā nāma hotīti pucchati. **Vuddheti** paññāvuddhippatte paṇḍite. **Nipuṇeti** sukhmakāraṇajānanasamatthe. **Evaṃkaroti** yo puggalo evaṃ vuttappakāre puggale sevati bhajati payirupāsati, Pāḷiṃ uggaṇhāti, punappunaṃ atthaṃ pucchati, pāsāṇe lekhaṃ khaṇanto viya kañcananāliyā sīhavasamṃ sampaṭicchanto viya ohitasoto sakkaccaṃ subhāsītāni suṇāti, ayaṃ evamkaro macco paññavā hotīti.

Evaṃ mahāsatto pācīnalokadhātuto sūriyaṃ uṭṭhāpento viya paññāya paṭipadaṃ kathetvā idāni tassā paññāya guṇaṃ kathento “**sa paññavā**”ti-ādīmāha. Tattha **kāmaguṇeti** kāmakotṭhāse hutvā abhāvattṭhena **aniccato**, diṭṭhadhammikasamparāyikānaṃ dukkhānaṃ vatthubhāvena **dukkhato**, aṭṭhanavutiyā rogamukhānaṃ kāme nissāya uppattisambhavena **rogato ca avekkhati** oloketi, so **evaṃ vipassī** etehi kāraṇehi kāmānaṃ aniccāditaṃ passanto “kāme nissāya uppajjanakadukkhānaṃ anto natthi, kāmānaṃ pahānameva sukhaṃ”ti viditvā dukkhesu kāmesu mahabbhayesu chandaṃ pajahāti. **Sa vītarāgoti** sakka so puggalo evaṃ vītarāgo navāghātavattthivasena uppajjanakasabhāvadosamṃ vinetvā mettacittaṃ bhāveyya, appamāṇasattārammaṇattā appamāṇaṃ taṃ bhāvetvā aparihīnajjhāno agarahito brahmaloke uppajjatīti.

Evaṃ mahāsatte kāmānaṃ dosaṃ kathenteyeva tesamṃ tiṇṇampi rājūnaṃ sabalakāyānaṃ tadaṅgappahānena pañcakāmaguṇarāgo pahīno. Taṃ ñatvā mahāsatto tesamṃ pahaṃsanavasena gāthamāha—

1. Paññāya me (Sī)

86. “Mahatthiyam āgamanam ahosi,
Tavamattakā Bhīmarathassa cāpi.
Kāliṅgarājassa ca uggatassa,
Sabbesa vo kāmarāgo pahīno”ti.

Tattha **mahatthiyanti** mahattham¹ mahāvippahāram mahājutikaṃ.
Tavamattakāti tava attakā. **Pahīno**ti tadanṅappahānena pahīno.

Tam sutvā rājāno mahāsattassa thutiṃ karontā gāthamāhaṃsu—

87. “Evametam paracittavedi,
Sabbesa no kāmarāgo pahīno.
Karoḥi okāsamanuggahāya,
Yathā gatiṃ te abhisambhavemā”ti.

Tattha **anuggahāyā**ti pabbajjathāya okāsam no karohi. Yathā mayam pabbajitvā tava gatiṃ nipphattiṃ abhisambhavema pāpuṇeyyāma, tayā paṭividdhagaṇam paṭivijjheyāmāti vadiṃsu.

Atha nesam okāsam karonto mahāsatto itaram gāthamāha—

88. “Karomi okāsamanuggahāya,
Tathā hi vo kāmarāgo pahīno.
Pharātha kāyam vipulāya pītiyā,
Yathā gatiṃ me abhisambhavethā”ti.

Tattha **pharātha kāyanti** jhānapītiyā vipulāya kāyam pharathāti.

Tam sutvā te sampaticchantā gāthamāhaṃsu—

89. “Sabbam karissāma tavānusāsanim,
Yam yam tuvam vakkhasi bhūripañña.
Pharāma kāyam vipulāya pītiyā,
Yathā gatiṃ te abhisambhavemā”ti.

Atha nesam sabalakāyānam mahāsatto pabbajjam dāpetvā isigaṇam uyyojento gāthamāha—

1. Mahiddhiyanti mahanta-iddhiyam (Sī, Syā), mahiddhiyanti mahattham (I)

90. “Katāya vacchassa kisassa pūjā,
Gacchantu bhonto isayo sādthurūpā.
Jhāne ratā hotha sadā samāhitā,
Esā ratī pabbajitassa seṭṭhā”ti.

Tattha **gacchantūti** attano attano vasanaṭṭhānāni gacchantu.

Isayo tassa Sarabhaṅgasatthuno vacanaṃ sirasā sampaṭicchitvā vanditvā ākāsaṃ uppatitvā sakāni vasanaṭṭhānāni gamimsu. Sakkopi utṭhāyāsanaṃ mahāsattassa thutiṃ katvā añjaliṃ paggayha sūriyaṃ namassanto viya mahāsattaṃ namassamāno sapaṇiso pakkāmi. Etamatthaṃ viditvā Satthā imā gāthāyo abhāsi—

91. “Sutvāna gāthā paramatthasamhitā,
Subhāsītā isinā paṇḍitena.
Te vedajātā anumodamānā,
Pakkāmu devā devapuraṃ yasassino.

92. Gāthā imā atthavatī subyañjanā,
Subhāsītā isinā paṇḍitena.
Yo kocimā aṭṭhikatvā suṇeyya,
Labhetha pubbāpariyaṃ visesaṃ.
Laddhāna pubbāpariyaṃ visesaṃ,
Adassanaṃ maccurājassa gacche”ti.

Tattha **paramatthasamhitāti** aniccādidīpanena nibbānanissitā. **Gāthā imāti** idaṃ Satthā Sarabhaṅgasatthuno nibbānadāyakaṃ subhāsitaṃ vaṇṇento āha. Tattha **atthavatīti** nibbānadāyakaṭṭhena paramatthanissitā. **Subyañjanāti** parisuddhabyañjanā. **Subhāsītāti** sukathitā¹. **Aṭṭhikatvāti** attano atthikabhāvaṃ katvā atthiko hutvā sakkaccaṃ suṇeyya. **Pubbāpariyanti** paṭhamajjhānaṃ pubbaviseso, dutiyajjhānaṃ aparaviseso. Dutiyajjhānaṃ pubbaviseso, tatiyajjhānaṃ aparavisesoti evaṃ aṭṭhasamāpatticatummaggavasena pubbāparabhāvena ṭhitaṃ visesaṃ. **Adassananti** pariyosāne

1. Subhāsītāti susotabbaṃ katvā bhāsītā kathitā (Sī, Syā)

aparavisesaṃ arahattaṃ labhitvā nibbānaṃ pāpuṇeyya. Nibbānappatto hi puggalo maccurājassa adassanaṃ gato nāma hotīti.

Evam Sathā arahattena desanāya kūṭaṃ gaṇhitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Moggallānassa āḷāhane pupphavassaṃ vassī”ti vatvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānento āha—

93. “Sālissaro Sāriputto, Meṇḍissaro ca Kassapo.
Pabbato Anuruddho ca, Kaccāyano ca Devalo.

94. Anusisso ca Ānando, Kisavaccho ca Kolito.
Nārado Udāyitthero, parisā Buddhaparisā¹.
Sarabhaṅgo Lokanātho, evaṃ dhāretha jātakaṃ”ti.

Sarabhaṅgajātakavaṇṇanā dutiyā.

3. Alambusājātakavaṇṇanā (523)

Athabravīti idaṃ Sathā Jetavane viharanto purāṇadutiyaikāpalobhanaṃ ārabha kathesi. Vatthu **Indriyajātake**² vitthāritameva. Sathā pana taṃ bhikkhuṃ “saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhitosī”ti pucchitvā “saccaṃ bhante”ti vutte “kena ukkaṇṭhāpitosī”ti vatvā “purāṇadutiyaikāyā”ti vutte “bhikkhu esā itthī tuyhaṃ anattakārikā, tvaṃ etaṃ nissāya jhānaṃ nāsetvā tīṇi samvaccharāni mūlho visaññī³ nipajjitvā uppannāya saññāya mahāparidevaṃ paridevī”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto Kāsiraṭṭhe brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto sabbasippesu nipphattiṃ patvā isipabbajjaṃ pabbajitvā araññāyatane vanamūlaphalāhāro yāpesi. Athekā migī tassa passāvaṭṭhāne sambhavamissakaṃ tiṇaṃ khādītva udakaṃ pivi. Ettakeneva ca tasmim paṭibaddhacittā gabbhaṃ paṭilabhītva tato paṭṭhāya katthaci agantvā tattheva tiṇaṃ khādītva assamassa sāmanteveva

1. Nārado Puṇṇo Mantānīputto, sesaparisā Buddhaparisā (Sī, Syā)

2. Khu 5. 182 piṭṭhe.

3. Visañño (Ka)

vicarati. Mahāsatto pariggaṇhanto taṃ kāraṇaṃ aññāsi. Sā aparabhāge manussadāraṇaṃ vijāyi. Mahāsatto taṃ puttasiṇehena paṭijaggi, “Isisiṅgo”tissa nāmaṃ akāsi. Atha naṃ mahāsatto viññutappattaṃ pabbājetvā attano mahallakakāle taṃ ādāya nārivaṇaṃ nāma gantvā “tāta imasmiṃ Himavante imehi pupphehi sadisā itthiyo nāma honti, tā attano vasaṃ gate mahāvīnāsaṃ pāpenti, na tāsāṃ vasaṃ nāma gantuṃ vaṭṭati”ti ovaditvā aparabhāge brahmalokaparāyaṇo ahoṣi.

Isisiṅgopi jhānakīlaṃ kīlanto Himavantappadese vāsaṃ kappesi. Ghoratapo paramadhitindriyo¹ ahoṣi. Athassa sīlatejena Sakkassa bhavaṇaṃ kampi, Sakko āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā “ayaṃ maṃ Sakkattā cāveyya, ekaṃ accharaṃ pesetvā sīlamassa bhindāpessāmi”ti sakaladevalokaṃ upaparikkhanto attano aḍḍhateyyakoṭisaṅkhānaṃ paricārikānaṃ majjhe ekaṃ Alambusaṃ nāma accharaṃ ṭhapetvā aññaṃ tassa sīlaṃ bhindituṃ samatthaṃ adisvā taṃ pakkosāpetvā tassa sīlabhedāṃ kātuṃ āṇāpesi. Tamatthaṃ āvikaronto Satthā paṭhamāṃ gāthamāha—

95. “Athabravi brahā indo, vatrabhū jayataṃ pitā.

Devakaññaṃ parābhetvā, Sudhammāyaṃ Alambusaṃ”ti.

Tattha **brahā**ti mahā. **Vatrabhū**ti vatrassa nāma asurassa abhibhavitā. **Jayataṃ pitā**ti jayantānaṃ jayappattānaṃ sesānaṃ tettiṃsāya devaputtānaṃ pitukiccasādhanena pitā. **Parābhetvā**ti hadayaṃ bhinditvā olokento viya taṃ “paṭibalā ayaṃ”ti ñatvāti attho. **Sudhammāyanti** Sudhammāyaṃ devasabhāyaṃ.

Paṇḍukambalasilāsane nisinno taṃ Alambusaṃ pakkosāpetvā idamāha—

96. “Misse devā taṃ yācanti, Tāvatiṃsā sa-indakā.

Isippalobhane gaccha, Isisiṅgaṃ Alambuse”ti.

1. Paramajitindriyo (Sī, Syā), parimāritindriyo (I)

Tattha **misseti** taṃ ālapati, idañca tassā nāmaṃ, sabbā panitthiyo purise kilesamissanena missanato “Missā”ti vuccanti, tena sādharmaṇena guṇanāmenālapanto evamaḥa. **Isippalobhaneti**¹ isīnaṃ palobhanasamatthe. **Isisiṅganti** tassa kira matthake migasiṅgākārena dve cūḷā utṭhahimsu, tasmā evaṃ vuccati.

Iti Sakko “gaccha Isisiṅgaṃ upasaṅkamtivā attano vasaṃ ānetvā sīlamassa bhindā”ti Alambusaṃ āṇāpesi.

97. “Purāyaṃ amhe acceti, vattavā brahmacariyavā.

Nibbānābhirato vuddho, tassa maggāni āvara”ti—

vacanaṃ āha.

Tattha **purāyanti** ayaṃ tāpaso vattasampanno ca brahmacariyavā ca, so panaesa dīghāyukatāya nibbānasaṅkhāte magge abhirato guṇavuddhiyā ca vuddho. Tasmā yāva esa amhe nātikkamati, na abhibhavitvā imamahā ṭhānā cāveti, tāvadeva tvaṃ gantvā tassa devalokagamanāni maggāni āvara, yathā idha nāgacchati, evaṃ karohīti attho.

Taṃ sutvā Alambusā gāthādvayamaḥa—

98. “Devarāja kimeva tvaṃ, mameva tuvaṃ sikkhasi.

Isippalobhane gaccha, santi aññāpi accharā.

99. Mādisiyo pavarā ceva, asoke Nandane vane.

Tāsampi hotu pariyāyo, tāpi yantu palobhanā”ti.

Tattha **kimeva tvanti** kimnāmetam tvaṃ karosīti dīpeti. **Mameva tuvaṃ sikkhasīti** imasmim sakaladevaloke mameva tuvaṃ ikkhasi, aññaṃ na passasīti adhippāyena vadati. **Sa-kāro** panettha byañjanasandhikaro. **Isippalobhane gacchāti** kimkāraṇā maññeva evaṃ vadesīti adhippāyo. **Pavarā cevāti** mayā uttaritarā ceva. **Asoketi** sokarahite. **Nandaneti** nandijanake. **Pariyāyoti** gamanavāro.

1. Isippalobhiketi (Sī, Syā), isim palobhiketi (I)

Tato Sakko tisso gāthāyo abhāsi—

100. “Addhā hi saccam bhaṇasi, santi aññāpi accharā.
Tādisiyo pavarā ceva, asoke Nandane vane.

101. Na tā evam pajānanti, pāricariyam pumam gatā.
Yādisam tvaṃ pajānāsi, nāri sabbaṅgasobhane.

102. Tvameva gaccha kalyāṇi, itthīnam pavarā casi.
Taveva vaṇṇarūpena, savasamānayissasī”ti.

Tattha **pumam gatāti** purisam upasaṅkamantā samānā purisapalobhinipāricariyam na jānanti. **Vaṇṇarūpenāti** sarīravaṇṇena ceva rūpasampattiyā ca. **Savasamānayissasīti** taṃ tāpasam attano vasam ānessasīti.

Taṃ sutvā Alambusā dve gāthā abhāsi—

103. “Na vāham na gamissāmi, devarājena pesitā.
Vibhemi cetam āsādum, uggatejo hi brāhmaṇo.

104. Aneke nirayam pattā, isimāsādiyā janā.
Āpannā mohasamsāram, tasmā lomāni hamsaye”ti.

Tattha **na vāhanti** na ve aham. **Vibhemīti**¹ bhāyāmi. **Āsāduntī** āsādītum. Idaṃ vuttam hoti—nāham deva tayā pesitā na gamissāmi, apicāham taṃ isim sīlabhedanattāya alliyitum bhāyāmi, uggatejo hi soti. **Āsādiyāti** āsādetvā. **Mohasamsāranti** mohena samsāram, mohena isim palobhetvā samsāram āpannā vaṭṭadukkhe patiṭṭhitā sattā gaṇanapatham atikkantā. **Tasmāti** tena kāraṇena. **Lomāni hamsayeti** aham lomāni uṭṭhapemi, “tassa kirāham silam bhindissami”ti cintayamānāya me lomāni pahamsantīti vadati.

105. “Idam vatvāna pakkāmi, accharā kāmavaṇṇinī.
Missā missitumicchantī, Isisiṅgam Alambusā.

106. Sā ca taṃ vanamogayha, Isisiṅgena rakkhitaṃ.
Bimbijālakasañchannaṃ, samantā addhayanāṃ.

107. Pātova pātarāsamhi, udaṇhasamayāṃ pati.
Aggiṭṭhaṃ parimajjantaṃ, Isisiṅgaṃ upāgami¹ti—

imā abhisambuddhagāthā.

Tattha **pakkāmī**ti tena hi devarāja āvajjeyyāsi manti attano sayanagabbhaṃ pavisitvā alaṅkaritvā Isisiṅgaṃ kilesena missituṃ icchantī pakkāmi, bhikkhave sā accharā tassa assamaṃ gatāti.

Bimbijālakasañchannanti¹ rattaṅkuravanena² sañchannaṃ. **Pātova pātarāsamhī**ti bhikkhave pātarāsavelāya pātova pageyeva atipageva³. **Udaṇhasamayāṃ patī**ti sūriyuggamanavelāyameva. **Aggiṭṭhanti** aggisālaṃ. Rattiṃ padhānamanuyuñjitvā pātova nhatvā udakakiccaṃ katvā paṇṇasālāyaṃ thokaṃ jhānasukhena vītināmetvā nikkhamitvā aggisālaṃ sammajjantaṃ taṃ Isisiṅgaṃ sā upāgami, itthivilāsaṃ dassenti tassa purato aṭṭhāsi.

Atha naṃ tāpaso pucchanto āha—

108. “Kā nu vijjurivābhāsi, osadhī viya tārakā.
Vicittahatthābharaṇā, āmuttamaṇikuṇḍalā.

109. Ādiccavaṇṇasaṅkāsā, hemaandanagandhīnī.
Saññatūrū mahāmāyā, kumārī cārudassanā.

110. Vilaggā mudukā suddhā, pādā te suppatiṭṭhitā.
Gamaṇā kāmanīyā te, harantiyeva me mano.

111. Anupubbā ca te ūrū, nāganāsasamūpamā.
Vimaṭṭhā tuyhaṃ sussoṇī, akkhassa phalakaṃ yathā.

112. Uppalasseva kiṅjakkhā, nābhi te sādhusaṅṭhitā.
Purā kaṇhañjanasseva, dūrato patidissati.

1. Bimbajālakasañchannanti (Ka), bimbajālarattasañchannanti (Syā)

2. Rattakuravakavanena (Sī, Syā, I)

3. Kīva pageti (Sī, Syā, I)

113. Duvidhā jātā urajā, avaṇṭā sādhipaccudā.
Payodharā apatitā, aḍḍhalābusamā thanā.
114. Dīghā kambutalābhāsā, gīvā eṇeyyakā yathā.
Paṇḍarāvaraṇā vaggu, catutthamanasannibhā.
115. Uddhaggā ca adhaggā ca, dumaggaparimajjitā.
Duvijā nelasambhūtā, dantā tava sudassanā.
116. Apaṇḍarā lohitantā, jīṇjūkaphalasannibhā.
Āyatā ca visālā ca, nettā tava sudassanā.
117. Nātidīghā susammaṭṭhā, kanakabyāsamocitā.
Uttamaṅgaruhā tuyhaṃ, kesā candanagandhikā.
118. Yāvatā kasigorakkhā, vāṇijānaṃ ca yā gati.
Isīnaṅca parakkantaṃ, saññatānaṃ tapassinaṃ.
119. Na te samasamaṃ passe, asmiṃ pathavimaṇḍale.
Ko vā tvam kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ mayan”ti.

Tattha **vicittahatthābharāṇā**ti vicittehi hatthābharāṇehi samannāgatā.
Hemacandanagandhinīti suvaṇṇavaṇṇacandanagandhavilepanā. **Saññatūrū**ti
suvaṭṭitaghana-ūru sampanna-ūrulakkhaṇā. **Vilaggā**ti¹ saṃkhittamajjhā.
Mudukāti mudu sukhumālā. **Suddhā**ti nimmalā. **Suppatiṭṭhitā**ti samaṃ
pathaviṃ phusantā suṭṭhu patiṭṭhitā. **Gamanā**ti gacchamānā. **Kāmanīyā**ti
kantā kāmitabbayuttakā. **Harantiyeva me manoti** ete evarūpena paramena
itthivilāsenā caṅkamantiyā tava pādā mama cittaṃ harantiyeva. **Vimaṭṭhā**ti
visālā. **Sussoṇī**ti sundarasoṇī. **Akkhassā**ti sundaravaṇṇassa akkhassa
suvaṇṇaphalakam viya visālā te soṇīti vadati. **Uppalasseva kiṇjakkhā**ti
nīluppalakaṇṇikā viya. **Kaṇhaṇjanassevā**ti sukhumakaṇṇhalomacittattā²
evamāha.

“Duvidhā”tigātham thane vaṇṇayanto āha. Te hi dve hutvā ure jātā
vaṇṭassa abhāvā **avaṇṭā**, ure laggā eva³ hutvā suṭṭhu

1. Vilākāti (Sī, Syā, I)

2. Sukhumakaṇṇhalomācittattā (Sī, Syā, I)

3. Vaṭṭā (Ka)

nikkhandattā **sādhupaccudā**, payassa dhāraṇato **payodharā**, **apatitāti** na patitā, amilātātāya vā alambanatāya¹ vā na anto pavitṭhāti apatitā, suvaṇṇaphalake ṭhapitasuvaṇṇamayavaṭṭa-alābuno aḍḍhena sadisatāya **aḍḍhalābusamā thanā**. **Eṇeyyakā yathāti** eṇimigassa hi dīghā ca vaṭṭā ca gīvā sobhati yathā, evaṃ tava gīvā thokaṃ dīghā. **Kambutalābhāsāti** suvaṇṇāliṅgatalasannibhā gīvāti attho. **Paṇḍarāvaraṇāti** dantāvaraṇā. **Catutthamanasannibhāti** catutthamano vuccati catutthamanavatthubhūtā jivhā. Abhirattabhāvena jivhāsadisam te oṭṭhapariyosānanti vadati. **Uddhaggāti** heṭṭhimadantā². **Adhaggāti** uparimadantā³. **Dumaggaparimajjitāti** dantakaṭṭhaparimajjitā parisuddhā. **Duvijāti** dvijā. **Nelasambhūtāti** niddosesu hanumaṃsapariyosānesu sambhūtā.

Apaṇḍarāti kaṇhā. **Lohitantāti** rattapariyantā. **Jiṇḍukaphalasannibhāti** rattatṭhāne jiṇḍukaphalasadisā. **Sudassanāti** passantānaṃ atittikarā pañcapasādasamannāgatā. **Nātidīghāti** pamāṇayuttā. **Susammaṭṭhāti** suṭṭhu sammaṭṭhā. **Kanakabyāsamocitāti**⁴ kanakabyā vuccati suvaṇṇaphaṇikā⁵, tāya gandhatelaṃ ādāya paharitā suracitā. **Kasigorakkhāti** iminā kasiṇca gorakkhaṇca nissāya jīvanakasatte dasseti. **Yā gatīti** yattakā nipphatti. **Parakkantanti** yattakaṃ isīnaṃ parakkantaṃ, vitthārikatā imasmim Himavante yattakā isayo vasantīti attho. **Na te samasamanti** tesu sabbesu ekampi rūpalilāvilāsādisamatāya tayā samānaṃ na passāmi. **Ko vā tvanti** idaṃ tassā itthibhāvaṃ jānanto⁶ purisavohāravasena pucchati.

Evaṃ pādato paṭṭhāya yāva kesā attano vaṇṇaṃ bhāsante tāpase Alambusā tuṇhī hutvā tassā kathāya⁷ yathānusandhim gatāya tassa sammūḷhabhāvaṃ ṇatvā gāthamāha—

120. “Na pañhakālo bhaddante, kassapevaṃ gate sati.

Ehi samma ramissāma, ubho asmākamassame.

Ehi taṃ upagūhissam, ratīnaṃ kusalo bhavā”ti.

1. Anabbhuṇṇatatāya (Sī, Syā, I)

3. Heṭṭhimadantā (Sī, Syā)

5. Suvaṇṇaphalikā (Syā, Ka)

2. Uparimadantā (Sī, Syā)

4. Kanakaggāsamocitāti (I)

7. Gāthāya (Ka)

6. Najānantopi (I)

Tattha **kassapevaṃ gate satīti** Kassapagotta evaṃ tava citte pavatte sati pañhakālo na hoti. **Sammāti** vayassa, piyavacanālapanametaṃ. **Ratīnanti** pañcakāmaguṇaratīnaṃ.

Evaṃ vatvā Alambusā cintesi “nāyaṃ mayi ʘhitāya hatthapāsāṃ āgamissati, gacchantī viya bhavissāmī”ti. Sā itthimāyākusalatāya tāpasāṃ anupasaṅkamitvā¹ āgatamaggābhimukhī pāyāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

121. “Idaṃ vatvāna pakkāmi, accharā kāmavaṇṇinī.
Missā missitumicchantī, isisiṅgaṃ Alambusā”ti.

Atha naṃ tāpaso gacchantiṃ disvā “ayaṃ gacchatī”ti attano dandhaparakkamaṃ mandagamaṇaṃ chinditvā vegena dhāvitvā kesesu hatthena parāmasi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

122. “So ca vegena nikkhamma, chetvā dandhaparakkamaṃ.
Tamuttamāsu veṇīsu, ajjhappatto parāmasi.

123. Tamudāvatta kalyāṇī, palissaji susobhanā.
Cavitamhi brahmacariyā, yathā taṃ atha tositā.

124. Manasā agamā indaṃ, vasantaṃ nandane vane.
Tassā saṅkappamaññāya, Maghavā devakuṅjaro.

125. Pallaṅkaṃ pahiṇī khippaṃ, sovaṇṇaṃ sopavāhanaṃ.
Sa-uttaracchadapaññāsaṃ, saḥassapaṭiyatthataṃ.

126. Tameṇaṃ tattha dhāresi, ure katvāna sobhanā.
Yathā ekamuhuttaṃva, tīṇi vassāni dhārayi.

127. Vimado tīhi vassehi, pabujjhivāna brāhmaṇo.
Addasāsi haritarukkhe, samantā aggiyāyanaṃ.

128. Navapattavanaṃ phullaṃ, kokilaggaṇaghositaṃ.
Samantā paviloketvā, rudaṃ assūni vattayi.

1. Kampetvā (Sī, I)

129. Na juhe na jape mante, aggihuttaṃ pahāpitaṃ.
Ko nu me pāricariyāya, pubbe cittaṃ palobhayi.

130. Araññe me viharato, yo me tejā ha Sambhutaṃ.
Nānāratanaaparipūraṃ, nāvaṃva gaṇhi aṇṇave”ti.

Tattha **ajjhappattoti** sampatto. **Tamudāvatta kalyāṇīti** taṃ kese parāmasitvā ṭhitaṃ isiṃ udāvattitvā nivattitvā kalyāṇadassanā sā suṭṭhu sobhanā. **Palissajīti** āliṅgi. **Cavitaṃhi brahmacariyā, yathā taṃ atha tositāti** bhikkhave tassa isino tāvadeva jhānaṃ antaradhāyi. Tasmim tamhā jhānā brahmacariyā cavite yathā taṃ sakkena patthitaṃ, tatheva ahosi. Atha sakkassa patthanāya samiddhabhāvaṃ viditvā sā devakaññā tositā, tassa tena brahmacariyavināsenā sañjanitapītipāmojjāti attho.

Manasā agamāti sā taṃ āliṅgitvā ṭhitā “aho vata Sakko pallaṅkaṃ me peseyyā”ti evaṃ pavattena manasā indaṃ agamā. **Nandane vaneti** nandijananasamatthatāya Nandanavanasāṅkhāte Tāvatiṃsabhavane vasantaṃ. **Devakuñjaroti** devaseṭṭho. **Pahiṇīti** pesesi. “Pāhiṇī”tipi pāṭho. **Sopavāhananti** saparivāraṃ. **Sa-uttaracchadapaññāsanti** paññāsāya uttaracchadehi paṭicchāditaṃ. **Sahassapaṭiyatthanti** sahassadibbakojavatthataṃ. **Tamenam tatthāti** taṃ Isisiṅgaṃ tattha dibbapallaṅke nisinnā sā ure katvā dhāresi. **Tīṇi vassānīti** ekamuhuttaṃ viya manussagaṇanāya tīṇi vassāni taṃ ure nipajjāpetvā tattha nisinnā dhāresi.

Vimadoti nimmado vigatasaññabhāvo. So hi tīṇi saṃvaccharāni visañño sayitvā pacchā paṭiladdhasañño pabujjhi. Tasmim pabujjhamāne hatthādiphandaṃ disvāva Alambusā tassa pabujjhanabhāvaṃ ñatvā pallaṅkaṃ antaradhāpetvā sayampi antarahitā aṭṭhāsi. **Addasāsīti** so assamapadaṃ olokento “kena nu khomhi sīlavināsaṃ pāpito”ti cintetvā mahantena saddena paridevamāno addasāsi. **Haritarukkheti** aggyiyanasaṅkhātaṃ aggisālaṃ samantā parivāretvā ṭhite haritapattarukkhe. **Navapattavananti** taruṇehi navapattehi sañchannaṃ vanam. **Rudanti** paridevanto.

Na juhe na jape manteti ayamassa paridevanagāthā. **Pahāpitanti** hāpitaṃ, **pa-kāro** upasaggamattaṃ. **Pāricariyāyāti** ko nu kilesapāricariyāya ito pubbe mama cittaṃ palobhayīti paridevati. **Yo me tejā ha sambhutanti ha-kāro** nipātamattaṃ. Yo mama samaṇatejena sambhūtaṃ jhānaguṇaṃ nānāratana-paripuṇṇaṃ mahantaṃ mahaṇṇave nāvaṃ viya gaṇhi, vināsaṃ pāpesi, ko nāmesoti paridevatīti.

Taṃ sutvā Alambusā cintesi “sacāhaṃ na kathessāmi, ayaṃ me abhisapissati, handassa kathessāmi”ti. Sā dissamānena kāyena ṭhatvā gāthamāha—

131. “Ahaṃ te pāricariyāya, devarājena pesitā.

Avadhiṃ cittaṃ cittena, pamādo tvaṃ na bujjhasī”ti.

So tassā kathaṃ sutvā pitarā dinna-ovādaṃ saritvā “pitu vacanaṃ akatvā mahāvināsaṃ pattomhī”ti paridevanto catasso gāthāyo abhāsi—

132. “Imāni kira maṃ tāto, Kassapo anusāsati.

Kamalāsadisitthiyo, tāyo bujjhesi māṇava.

133. Ureḅaṇḅāyo bujjhesi, tāyo bujjhesi māṇava.

Iccānusāsī maṃ tāto, yathā maṃ anukampako.

134. Tassāhaṃ vacanaṃ nākaṃ, pitu vuddhassa sāsanaṃ.

Arañṇe nimmanussamhi, svajja jhāyāmi ekako.

135. Sohaṃ tathā karissāmi, dhiratthu jīvitena me.

Puna vā tādiso hessaṃ, maraṇaṃ me bhavissatī”ti.

Tattha **imānīti** imāni vacanāni. **Kamalāsadisitthiyoti** kamalā vuccati nāripupphalatā, tāsaṃ pupphasadisā itthiyo. **Tāyo bujjhesi māṇavāti** māṇava tvaṃ tāyo jāneyyāsī, ṇatvā dassanapathaṃ agantvā palāpeyyāsīti yāni evarūpāni vacanāni tadā maṃ tāto anusāsati, imāni kira tānīti. **Ureḅaṇḅāyoti** uramhi dvīhi gaṇḅehi samannāgatā. **Tāyo bujjhesi māṇavāti** māṇava tāyo

attano vasaṃ gate vināsaṃ pāpentīti tvaṃ jāneyyāsi. **Nākanti** nākariṃ.
Jhāyāmīti pajjhāyāmi paridevāmi. **Dhiratthu jīvitena meti** dhiratthu
 garahitaṃ mama jīvitaṃ, jīvitena me ko attho. **Puna vāti** tathā karissāmi,
 yathā puna vā tādiso bhavissāmi, natṭhaṃ jhānaṃ uppādetvā vītarāgo
 bhavissāmi, maraṇaṃ vā me bhavissatīti.

So kāmarāgaṃ pahāya puna jhānaṃ uppādesi. Athassa samaṇatejaṃ
 disvā jhānassa ca uppāditabhāvaṃ ñatvā Alambusā bhītā khamāpesi.
 Tamatthaṃ pakāseto Satthā dve gāthāyo abhāsi—

136. “Tassa tejaṃ vīriyañca, dhitiṃ ñatvā avatṭhitaṃ¹.
 Sirasā aggaḥī pāde, Isisiṅgaṃ Alambusā.

137. Mā me kujjha mahāvīra, mā me kujjha mahā-ise.
 Mahā attho mayā ciṅṅo, tidasānaṃ yasassinaṃ.
 Tayā pakampitaṃ āsi, sabbaṃ devapuraṃ tadā”ti.

Atha naṃ so “khamāmi te bhadde, yathāsukhaṃ gacchā”ti vissajjento
 gāthamāha—

138. “Tāvatiṃsā ca ye devā, tidasānañca Vāsavo.
 Tvañca bhadde sukhī hohi, gaccha kaññe yathāsukhaṃ”ti.

Sā taṃ vanditvā teneva suvaṇṇapallaṅkena devapuraṃ gatā. Tamatthaṃ
 pakāseto Satthā tisso gāthāyo abhāsi—

139. “Tassa pāde gahetvāna, katvā ca naṃ padakkhiṇaṃ.
 Añjaliṃ paggahetvāna, tamhā ṭhānā apakkami.

140. Yo ca tassāsi pallaṅko, sovaṇṇo sopavāhano.
 Sa-uttaracchadapaññāso, sahasapaṭiyatthato.
 Tameva pallaṅkamāruyha, agā devāna santike.

141. Tamokkamiva āyantiṃ, jalantiṃ vijjutaṃ yathā.
 Patīto sumano vitto, devindo adadā varan”ti.

1. Suvaḍḍhitaṃ (Sī, Syā)

Tattha **okkamivā**ti dīpakam viya. “Patīto”ti-ādīhi tuṭṭhākārova dassito **adadā varanti** āgantvā vanditvā ṭhitāya tuṭṭho varam adāsi.

Sā tassa santike varam gaṇhantī osānagāthamāha—

142. “Varaṅce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.

Ni’sippalobhikā gacche, etaṃ Sakka varam vare”ti.

Tassattho—Sakka devarāja sace me tvaṃ varam ado, puna isipalobhikāya na gaccheyyaṃ, mā maṃ etadatthāya pahīneyyāsi, etaṃ varam vare yācāmīti.

Satthā tassa bhikkhuno imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakam samodhānesi, saccapariyosāne so bhikkhu sotāpatti-phale patiṭṭhahi. Tadā Alambusā purāṇadutiyaikā ahoṣi, Isisingo ukkaṇṭhitabhikkhu, pitā mahā-isi pana ahameva ahoṣinti.

Alambusājātakavaṇṇanā tatiyā.

4. Saṅkhāpālajātakavaṇṇanā (524)

Ariyāvakaṣosīti idaṃ Satthā Jetavane viharanto uposathakammaṃ ārabha kathesi. Tadā hi Satthā uposathike upāsake sampahaṃsetvā “porāṇakapaṇḍitā mahatiṃ nāgasampattiṃ pahāya uposathavāsaṃ upavasimsuyevā”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Rājagahe Magadharājā nāma rajjaṃ kāresi. Tadā bodhisatto tassa raṅṅo aggamaheṣiyā kucchimhi nibbatti, “Duyyodhano”tissa nāmaṃ karimsu. So vayappatto Takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā āgantvā pitu sippaṃ dassesi. Atha naṃ pitā rajje abhisiñcitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā uyyāne vasi. Bodhisatto divasassa tikkhattuṃ pitu santikaṃ agamāsi. Tassa mahālābhasakkāro udapādi. So teneva palibodhena kaṣiṇaparikkammamattampi kātuṃ asakkonto cintesi “mahā

me lābhasakkāro, na sakkā mayā idha vasantena imaṃ jaṭaṃ chindituṃ, puttassa me anārocetvāva aññattha gamissāmī”ti. So kiñci ajānāpetvā uyyānā nikkhamitvā Magadharatṭhaṃ atikkamitvā Mahisakaraṭṭhe Saṅkhapāladahato nāma nikkhantāya Kaṇṇaveṇṇāya¹ nadiyā nivattane Candakapabbataṃ upanissāya paṇṇasālaṃ katvā tattha vasanto kasiṇaparikkammaṃ katvā jhānābhiññā nibbattetvā uñchācariyāya yāpesi. Tamenāṃ Saṅkhapālo nāma nāgarājā mahantena parivārena Kaṇṇaveṇṇanadito nikkhamitvā antarantarā upasaṅkamati. So tassa dhammaṃ desesi. Athassa putto pitaraṃ daṭṭhukāmo gataṭṭhānaṃ ajānanto anuvicārāpetvā “asukatṭhāne nāma vasatī”ti ñatvā tassa dassanatthāya mahantena parivārena tattha gantvā ekamante khandhavāraṃ nivāsetvā katipayehi amaccehi saddhiṃ assamapadābhimukho pāyāsi.

Tasmiṃ khaṇe Saṅkhapālo mahantena parivārena dhammaṃ suṇanto nisīdi. So taṃ rājānaṃ āgacchantāṃ disvā isiṃ vanditvā uṭṭhāyāsanā pakkāmi. Rājā pitaraṃ vanditvā paṭisanthāraṃ katvā nisīditvā pucchi “bhante katararājā nāmesa tumhākaṃ santikaṃ āgato”ti. Tāta Saṅkhapālanāgarājā nāmesoti. So tassa sampattiṃ nissāya Nāgabhavane lobhaṃ katvā katipāhaṃ vasitvā pitu bhikkhāhāraṃ nibaddhaṃ dāpetvā attano nagarameva gantvā catūsu dvāresu dānasālāyo kāretvā sakalajambudīpaṃ saṅkhobhento dānaṃ datvā sīlaṃ rakkhitvā uposathakammaṃ katvā Nāgabhavanaṃ patthetvā āyupariyosāne Nāgabhavane nibbattitvā Saṅkhapālanāgarājā ahosi. So gacchante kāle tāya sampattiyā vipaṭṭisārī hutvā tato paṭṭhāya manussayoniṃ patthento uposathavāsaṃ vasi. Athassa Nāgabhavane vasantassa uposathavāso na sampajjati, sīlavināsaṃ pāpuṇāti. So tato paṭṭhāya Nāgabhavanā nikkhamitvā Kaṇṇaveṇṇāya nadiyā avidūre mahāmaggassa ca ekapadikamaggassa ca antare ekaṃ vammikaṃ parikkhipitvā uposatham adhiṭṭhāya samādinnaṣīlo “mama cammamamsādīhi atthikā cammamamsādīni harantū”ti attānaṃ dānamukhe vissajjetvā vammikamatthake nipanno samaṇadhammaṃ karonto cātuddase pannarase vasitvā pāṭipade Nāgabhavanaṃ gacchati.

1. Kaṇṇaveṇṇāya (I)

Tasmim̄ ekadivasam̄ evam̄ sīlam̄ samādiyitvā nipanne paccantagāmvāsino soḷasa janā “maṃsam̄ āharissāmā”ti āvudhahatthā araṇṇe vicarantā kiṅci alabhitvā nikkhantā tam̄ vammikamatthake nipannam̄ disvā “mayam̄ ajja godhāpotakampi na labhimhā, imam̄ nāgarājānam̄ vadhitvā khādissāmā”ti cintetvā “mahā kho panesa gayhamāno palāyeyya, yathānipannameva tam̄ bhogesu sūlehi vijjhivā dubbalam̄ katvā gaṇhissāmā”ti sūlāni ādāya upasaṅkamimsu. Bodhisattassa sarīram̄ mahantaṃ ekadoṇikanāvappamāṇam̄ vaṭṭetvā ṭhapitasumanapupphadāmaṃ viya jīṅjukaphalasannibhehi akkhīhi jayasumanapupphasadisena ca sīsena samannāgataṃ ativiya sobhati. So tesam̄ soḷasannaṃ janānam̄ padasaddena bhogantarato sīsam̄ niharitvā rattakkhīni ummīletvā te sūlahatthe āgacchante disvā cintesi “ajja mayham̄ manoratho matthakam̄ pāpuṇissati, aham̄ attānam̄ dānamukhe niyyādetvā vīriyam̄ adhiṭṭhahitvā nipanno, ime mama sarīram̄ sattīhi koṭṭetvā chiddāvachiddam̄ karonte kodhavasena akkhīni ummīletvā na olokessāmī”ti attano sīlabhedabhayena daḷham̄ adhiṭṭhāya sīsam̄ bhogantareyeva pavesetvā nipajji. Atha nam̄ te upagantvā naṅguṭṭhe gahetvā kaḍḍhantā bhūmiyam̄ pothetvā tikhiṇasūlehi aṭṭhasu ṭhānesu vijjhivā sakaṇṭakakāḷavettayaṭṭhiyo pahāramukhehi pavesetvā aṭṭhasu ṭhānesu kājenādāya mahāmaggaṃ paṭipajjimsu, mahāsatto sūlehi vijjhanato paṭṭhāya ekaṭṭhānepi kodhavasena akkhīni ummīletvā te na olokesi. Tassa aṭṭhahi kājehi ādāya nīyamānassa sīsam̄ olambetvā bhūmiyam̄ pahari. Atha nam̄ “sīsamassa olambatī”ti mahāmagge nipajjāpetvā taruṇasūlena nāsāpuṭam̄ vijjhivā rajjukam̄ pavesetvā sīsam̄ ukkhipitvā kājakoṭiyam̄ laggitvā punapi ukkhipitvā maggaṃ paṭipajjimsu.

Tasmim̄ khaṇe Videharaṭṭhe Mithilānagaravāsī Āḷāro nāma kuṭumbiko pañca sakaṭasatāni ādāya sukhayānake nisīditvā gacchanto te bhojaputte bodhisattaṃ tathā gaṇhitvā gacchante disvā tesam̄ soḷasannampi soḷasahi vāhagoṇehi saddhim̄ pasataṃ pasataṃ suvaṇṇamāsake sabbesam̄ nivāsanapārūpanāni bhariyānampi nesam̄ vatthābharaṇāni datvā vissajjāpesi. Atha so Nāgabhavanam̄ gantvā tattha papañcam̄ akatvā

mahantena parivārena nikkhamitvā Āḷāraṃ upasaṅkamitvā Nāgabhavanassa vaṇṇaṃ kathetvā taṃ ādāya Nāgabhavanaṃ gantvā tīhi nāgakaññāsatehi saddhiṃ mahantamassa yasaṃ datvā dibbehi kāmehi santappesi. Āḷāro Nāgabhavane ekavassaṃ vasitvā dibbakāme paribhuñjitvā “icchāmaham samma pabbajitun”ti nāgarājassa kathetvā pabbajitaparikkhāre gahetvā Nāgabhavanato Himavantappadesaṃ gantvā pabbajitvā tattha cirāṃ vasitvā aparabhāge cārikaṃ caranto Bārāṇasiṃ patvā rājuyyāne vasitvā punadivase bhikkhāya nagaraṃ pavisitvā rājadvāraṃ agamāsi. Atha naṃ Bārāṇasirājā disvā iriyāpathe pasīditvā pakkosāpetvā paññattāsane nisīdāpetvā nānaggarasabhojanaṃ bhojetvā aññatarasmim nīce āsane nisinno vanditvā tena saddhiṃ sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha—

143. “Ariyāvakaśosi pasannanetto,
Maññe bhavaṃ pabbajito kulamhā.
Kathaṃ nu vittāni pahāya bhoge,
Pabbaji nikkhamma gharā sapañña”ti.

Tattha **ariyāvakaśosī**ti niddosasundarasarīrāvakaśosi, abhirūposīti attho. **Pasannanettoti** pañcahi pasādehi yuttanetto. **Kulamhāti** khattiyakulā vā brāhmaṇakulā vā seṭṭhikulā vā pabbajitosīti maññāmi. **Kathaṃ nūti** kena kāraṇena kiṃ ārammaṇaṃ katvā dhanañca upabhoge ca pahāya gharā nikkhamitvā pabbajitosi sapañña paṇḍitapurisāti pucchati.

Tato paraṃ tāpasassa ca rañño ca vacanappaṭivacanasena gāthānaṃ sambandho vedītabbo—

144. “Sayāṃ vimānaṃ naradeva disvā,
Mahānubhāvassa mahoragassa.
Disvāna puññāna mahāvīpakaṃ,
Saddhāya’haṃ pabbajitomhi rāja.

145. Na kāmakāmā na bhayā na dosā,
 Vācam musā pabbajitā bhaṇanti.
 Akkhāhi me pucchito etamattham,
 Sutvāna me jāyihitippasādo.
146. Vāṇijja raṭṭhādhipa gacchamāno,
 Pathe addasāsīmhi bhojaputte.
 Pavaḍḍhakāyaṃ uragaṃ mahantaṃ,
 Ādāya gacchante pamodamāne.
147. Sohaṃ samāgamma janinda tehi,
 Pahaṭṭhalomo avacamhi bhīto.
 Kuhim ayaṃ nīyati bhīmakāyo,
 Nāgena kiṃ kāhatha bhojaputtā.
148. Nāgo ayaṃ nīyati bhojanatthā,
 Pavaḍḍhakāyo urago mahanto.
 Sāduñca thūlañca muduñca maṃsaṃ,
 Na tvaṃ rasaññāsi Videhaputta.
149. Ito mayaṃ gantvā sakaṃ nicketaṃ,
 Ādāya satthāni vikopayitvā.
 Maṃsāni bhokkhāma pamodamānā,
 Mayaṃ hi ve sattavo pannagānaṃ.
150. Sace ayaṃ nīyati bhojanatthā,
 Pavaḍḍhakāyo urago mahanto.
 Dadāmi vo balibaddāni soḷasa,
 Nāgaṃ imaṃ muñcatha bandhanasmā.
151. Addhā hi no bhakkho ayaṃ manāpo,
 Bahū ca no uragā bhuttapubbā.
 Karoma te taṃ vacanaṃ Aḷāra,
 Mittaṅca no hohi Videhaputta.

152. Tadāssu te bandhanā mocayim̐su,
 Yam natthuto paṭimokkassa pāse.
 Mutto ca so bandhanā nāgarājā,
 Pakkāmi pācīnamukho muhuttaṃ.
153. Gantvāna pācīnamukho muhuttaṃ,
 Puṇṇehi nettehi palokayī maṃ.
 Tadā'ssa'haṃ piṭṭhito anvagacchim̐,
 Dasaṅgulim̐ añjalim̐ paggahetvā.
154. Gaccheva kho tvaṃ taramānarūpo,
 Mā taṃ amittā punaraggahesuṃ.
 Dukkho hi luddehi punā samāgamo,
 Adassanaṃ bhojaputtāna gaccha.
155. Agamāsi so rahadaṃ vip̐pasannaṃ,
 Nīlobhāsaṃ ramaṇīyaṃ sutitthaṃ.
 Samotataṃ jambuhi vetasāhi,
 Pāvekkhi nittiṇṇabhayo patīto.
156. So taṃ pavissa na cirassa nāgo,
 Dibbena me pāturaḥū janinda.
 Upaṭṭhahī maṃ pitaraṃva putto,
 Hadayaṅgamaṃ kaṇṇasukhaṃ bhaṇanto.
157. Tvaṃ mesi mātā ca pitā Aḷāra,
 Abbhantaro pāṇadado sahāyo.
 Sakañca iddhiṃ paṭilābhakosmi,
 Aḷāra passa me nivesanāni.
 Pahūtabhakkhaṃ bahu-annaṇānaṃ,
 Masakkasāraṃ viya vāsavassā'ti.

Tattha **vimānanti** Saṅkhapālanāgarañño
 anekasatanāṭakasampattisampannaṃ kañcanaṃaṇivimānaṃ. **Puññānanti** tena
 katapuññānaṃ mahantaṃ vipākāṃ disvā

kammañca phalañca paralokañca saddahitvā pavattāya Saddhāya ahaṃ pabbajito. **Na kāmakāmāti** na vatthukāmenapi bhayenapi dosenapi musā bhaṇanti. **Jāyihitī** bhante tumhākaṃ vacanaṃ sutvā mayhampi pasādo somanassaṃ jāyissati. **Vāṇijjanti** vāṇijjakammaṃ karissāmīti gacchanto. **Pathe addasāsīmhitī** pañcannaṃ sakaṭasatānaṃ purato sukhayānake nisīditvā gacchanto mahāmagge janapadamanusse addasaṃ. **Pavaḍḍhakāyanti** vaḍḍhitakāyaṃ. **Āḍāyāti** atṭhahi kājehi gahetvā. **Avacamhīti** abhāsīm. **Bhīmakāyoti** bhayajanakakāyo. **Bhojaputtāti** luddaputtake piyasamudācārenālapati. **Videhaputtāti** Videharatṭhavāsītāya Ālāraṃ ālapimsu. **Vikopayitvāti** chinditvā. **Mayaṃ hi vo sattavoti** mayaṃ pana nāgānaṃ verino nāma. **Bhojanatthāti** bhojanatthāya. **Mittañca no hohīti** tvaṃ amhākaṃ mitto hohi, kataguṇaṃ jāna.

Tadāssu teti mahārāja tehi bhojaputtehi evaṃ vutte ahaṃ tesam soḷasa vāhagoṇe nivāsanapārupanāni pasataṃ pasataṃ suvaṇṇamāsake bhariyānañca nesaṃ vatthālānkāraṃ adāsīm, atha te Saṅkhapālanāgarājānaṃ bhūmiyaṃ nipajjāpetvā attano kakkhaḷatāya sakaṇṭakakāḷavettalatāya¹ koṭiyaṃ gahetvā ākaḍḍhituṃ ārabhimsu. Athāhaṃ nāgarājānaṃ kilamantaṃ disvā akilamentova asinā tā latā chinditvā dāraḷakānaṃ kaṇṇavedhato vaṭṭanīharaṇaniyāmena adukkhāpento saṇikaṃ nīharim, tasmim kāle te bhojaputtā yaṃ bandhanaṃ assa natthuto pavesetvā pāse paṭimokkaṃ, tasmā bandhanā taṃ uragaṃ mocayimsu. Tassa nāsato saha pāsena taṃ rajjukaṃ nīharimsūti dīpeti. Iti te uragaṃ vissajjetvā thokaṃ gantvā “ayaṃ urago dubbalo, matakāle naṃ gahetvā gamissāmā”ti nilīyimsu.

Puṇṇehīti sopi muhuttaṃ pācīnābhimukho gantvā assupuṇṇehi nettehi maṃ palokayi. **Tadā’ssa’hanti** tadā assa ahaṃ. **Gacchevāti** evaṃ taṃ avacanti vadati. **Rahadanti** kaṇṇaveṇṇadahaṃ. **Samotatanti**² ubhayatīresu jamburukkhavetasarukkhehi otataṃ vitataṃ³. **Nittiṇṇabhayo patītoti**

1. Kaṇṭakacitā kāḷavettalatā (Sī, Syā)

2. Samonatanti (Syā, Ka)

3. Onataṃ vinataṃ (Syā, Ka)

so kira taṃ dahaṃ pavisanto Āḷārassa nipaccakāraṃ dassetvā yāva naṅguṭṭhā otari, udake pavitṭhatṭhānamevassa nibbhayaṃ ahosi, tasmā nittiṇṇabhayo patīto haṭṭhatuṭṭho pāvekkhīti. **Pavissāti** pavisitvā. **Dibbena meti** Nāgabhavane pamādaṃ anāpajjitvā mayi kaṇṇaveṇṇatīraṃ anatikkanteyeva dibbena parivārena mama purato pāturaḥosi. **Upaṭṭhahīti** upāgami. **Abbhantaroti** hadayamaṃsasadiṣo. Tvaṃ mama bahupakāro, sakkāraṃ te karissāmi. **Passa me nivesanānīti** mama Nāgabhavanaṃ passa. **Masakkasāraṃ viyāti** masakkasāro vuccati osakkanaparisaṅkhanābhāvena ghanasāratāya ca Sinerupabbatarājā. Ayaṃ tattha māpitaṃ Tāvatiṃsabhavanaṃ sandhāyevamāha.

Mahārāja evaṃ vatvā so nāgarājā uttari attano Nāgabhavanaṃ vaṇṇento gāthādvayamāha—

158. “Taṃ bhūmibhāgehi upetarūpaṃ,
Asakkharā ceva mudū subhā ca.
Nīcattiṇā apparajā ca bhūmi,
Pāsādikā yattha jahanti sokaṃ.

159. Anāvakuḷā veḷuriyūpanīlā,
Catuddisaṃ ambavanaṃ surammaṃ.
Pakkā ca pesī ca phalā suphullā,
Niccotukā dhārayantī phalānī”ti.

Tattha **asakkharāti** yā tattha bhūmi pāsāṇasakkhararahitā mudu subhā kañcanarajatamaṇimayā sattaratanavālukākiṇṇā. **Nīcattiṇāti** indagopakapiṭṭhisadisavaṇṇehi nīcatiṇehi samannāgatā. **Apparajāti** paṃsurahitā. **Yatthajahanti sokanti** yattha pavitṭhamattāva nissokā honti. **Anāvakuḷāti** na avakuḷā akhāṇuma¹ upari ukkulavikulabhāvarahitā vā samasaṅghitā. **Veḷuriyūpanīlāti** veḷuriyena upanīlā, tasmim Nāgabhavane veḷuriyamayā pasannasalilā nīlobhāsā anekavaṇṇakamaluppalasañchannā pokkharāṇīti attho. **Catuddisanti** tassā pokkharāṇiyā catūsu diṣasu. **Pakkā cāti** tasmim Ambavane ambarukkhā pakkaphalā

1. Akhanimā (Sī, Syā, I)

ca aḍḍhappakkaphalā ca taruṇaphalā ca phullitāyevāti attho. **Niccotukāti**
channampi utūnaṃ anurūpehi pupphaphalehi samannāgatāti.

160. Tesāṃ vanānaṃ naradeva majjhe,
Nivesanaṃ bhassarasannikāsaṃ.
Rajataggaḷaṃ sovaṇṇamayāṃ uḷāraṃ,
Obhāsatī vijjurivantalikkhe.
161. Maṇīmayā soṇṇamayā uḷārā,
Anekacittā satataṃ sunimmitā.
Paripūrā kaññāhi alaṅkatāhi,
Suvaṇṇakāyūrādhārāhi rāja.
162. So Saṅkhapālo taramānarūpo,
Pāsādamārūyha anomavaṇṇo.
Sahassathambhaṃ atulānubhāvaṃ,
Yatthassa bhariyā mahesī ahoṣi.
163. Ekā ca nārī taramānarūpā,
Ādāya veḷuriyamayaṃ mahagghaṃ.
Subhaṃ maṇiṃ jātīmantūpapannaṃ,
Acoditā āsanamabbhīhāsi.
164. Tato maṃ urago hatthe gahetvā,
Nisīdayī pāmukha-āsanasmim.
Idamāsaṇaṃ atra bhavaṃ nisīdatu,
Bhavaṃ hi me aññataro garūnaṃ.
165. Aññā ca nārī taramānarūpā,
Ādāya vāriṃ upasaṅkamitvā.
Pādāni pakkhālayī me janinda,
Bharyāva bhattū patino piyassa.

166. Aparā ca nārī taramānarūpā,
Paggayha sovaṇṇamayāya pātiyā.
Anekasūpaṃ vividhaṃ viyañjanaṃ,
Upanāmayī bhatta manuññarūpaṃ.

167. Turiyehi maṃ bhārata bhuttavantaṃ,
Upaṭṭhahum̐ bhattu mano viditvā.
Tatuttariṃ maṃ nipaṭī mahantaṃ,
Dibbehi kāmehi anappakehīti.

Tattha **nivesananti** pāsādo. **Bhassarasannikāsanti** pabhassaradassanaṃ. **Rajataggaḷanti** rajatadvāarakavāṭaṃ. **Maṇīmayāti** evarūpā tattha kūṭāgarā ca gabbhā ca. **Paripūrāti** sampuṇṇā. **So Saṅkhapālōti** mahārāja ahaṃ evaṃ tasmim̐ Nāgabhavanaṃ vaṇṇente taṃ daṭṭhukāmo ahoṣim̐, atha maṃ tattha netvā so Saṅkhapālo hatthe gahetvā taramāno veḷuriyathambhehi sahasathambhaṃ pāsādaṃ āruyha yasmim̐ ṭhāne assa mahesī ahoṣi, taṃ ṭhānaṃ netīti dīpeti. **Ekā cāti** mayi pāsādaṃ abhiruḷhe ekā itthī aññehi maṇīhi jātimahantehi upetaṃ subhaṃ veḷuriyāsaṇaṃ tena nāgarājena avuttāva. **Abbhīhāsīti** abbhīhari, attharīti vuttaṃ hoti.

Pāmukha-āsanasminti pamukhāsanasmim̐, uttamāsane nisīdāpesīti attho. **Garūnanti** māṭāpitūnaṃ me tvaṃ aññataroti evaṃ vatvā nisīdāpesi. **Vividhaṃ viyañjananti** vividhaṃ byañjanaṃ. **Bhatta manuññarūpanti** bhattaṃ manuññarūpaṃ. **Bhāratāti** rājānaṃ ālapati. **Bhuttavantanti** bhuttāvim̐ katabhattakiccaṃ. **Upaṭṭhahuntī** anekasatehi turiyehi gandhabbaṃ kurumānā upaṭṭhahimsu. **Bhattu mano viditvāti** attano patino cittaṃ jānitvā. **Tatuttarinti** tato gandhabbakaraṇato uttarim̐. **Maṃ nipaṭīti** so nāgarājā maṃ upasaṅkami. **Mahantaṃ dibbehīti** mahantehi uḷārehi dibbehi kāmehi tehi ca anappakehi.

Evaṃ upasaṅkamtivā ca pana gāthamāha—

168. “Bharyā mameṭā tisaṭā Aḷāra,
Sabbattamajjhā padumuttarābhā.
Aḷāra eṭā’ssu te kāmakārā,
Dadāmi te tā paricārayassū”ti.

Tattha **sabbattamajjhā**ti sabbā attamajjhā, pāṇinā
gahitappamāṇamajjhāti attho. Aṭṭhakathāyaṃ pana “sumajjhā”ti pāṭho.
Padumuttarābhāti padumavaṇṇa-uttarābhā, padumavaṇṇa-uttaracchaviyoti
attho. **Paricārayassū**ti tā attano pādapariārikā karohīti vatvā tīhi itthisatehi
saddhiṃ mahāsampattim mayhaṃ adāsi.

So āha—

169. “Saṃvaccharaṃ dibbarasānubhuvā,
Tadā’ssu’haṃ uttarimajjhabhāsīm.
Nāgassidaṃ kinti kathaṅca laddhaṃ,
Kathajjhagamāsi vimānaseṭṭhaṃ.

170. Adhiccaladdhaṃ pariṇāmajaṃ te,
Sayamkataṃ udāhu devehi dinnāṃ.
Pucchāmi taṃ nāgarāje’tamatthaṃ,
Kathajjhagamāsi vimānaseṭṭhan”ti.

Tattha **dibbarasānubhuvā**ti dibbe kāmagaṇarase anubhavitvā.
Tadā’ssuhanti tadā assu ahaṃ¹. **Nāgassidanti** bhadramukhassa
Saṅkhaṇānāgarājassa idaṃ sampattijātaṃ **kin**ti kiṃ nāma kammaṃ katvā
kathaṅca katvā laddhaṃ, kathametaṃ vimānaseṭṭhaṃ tvaṃ ajjhagamāsi, iti
naṃ ahaṃ pucchim. **Adhiccaladdhanti** ahetunā laddhaṃ. **Pariṇāmajaṃ** teti
kenaci tava atthāya pariṇāmitattā pariṇāmato jātaṃ. **Sayamkatanti** kārake
pakkosāpetvā ratanāni datvā kāritanti.

Tato parā dvinnampi vacanappaṭivacanagāthāva—

171. “Nādhiccaladdhaṃ na pariṇāmajaṃ me,
Na sayamkataṃ nāpi devehi dinnāṃ.
Sakehi kammehi apāpakehi,
Puññehi me laddhamidaṃ vimānaṃ.

1. Tadassahanti tadā assa ahaṃ (Sī)

172. Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ,
 Kissa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
 Akkhāhi me nāgarāje'tamatthaṃ,
 Kathaṃ nu te laddhamidaṃ vimānaṃ.
173. Rājā ahosiṃ magadhānamissaro,
 Duyyodhano nāma mahānubhāvo.
 So ittaraṃ jīvitaṃ saṃviditvā,
 Asassataṃ vipariṇāmadhammaṃ.
174. Annañca pānañca pasannacitto,
 Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsīṃ.
 Opānabhūtaṃ me gharaṃ tadāsi,
 Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.
175. Mālañca gandhañca vilepanañca,
 Padīpiyaṃ yānamupassayañca.
 Acchādanaṃ sayanamathannapānaṃ,
 Sakkacca dānāni adamha tattha.
176. Taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ,
 Tassa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
 Teneva me laddhamidaṃ vimānaṃ,
 Pahūtabhakkhaṃ bahu-annapānaṃ.
 Nacchehi gītehi cupetarūpaṃ,
 Ciraṭṭhitikaṃ na ca sassatāyaṃ.
177. Appānubhāvā taṃ mahānubhāvaṃ,
 Tejassinaṃ hanti atejavanto.
 Kimeva dāṭhāvudha kiṃ paṭicca,
 Hatthattamāgacchi vanibbakānaṃ.
178. Bhayaṃ nu te anvagataṃ mahantaṃ,
 Tejo nu te nānvagaṃ dantamūlaṃ.
 Kimeva dāṭhāvudha kiṃ paṭicca,
 Kilesamāpajji vanibbakānaṃ.

179. Na me bhayaṃ anvagataṃ mahantaṃ,
Tejo na sakkā mama tehi hantaṃ.
Satañca dhammāni sukittitāni,
Samuddavelāva duraccayāni.
180. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ Aḷāra,
Uposathaṃ niccamupāvasāmi.
Athāgamuṃ soḷasa bhojaputtā,
Rajjuṃ gahetvāna dalhañca pāsāṃ.
181. Bhetvāna nāsaṃ atikassa rajjuṃ,
Nayimsu maṃ samparigayha luddā.
Etādisaṃ dukkhamahaṃ titikkhaṃ,
Uposathaṃ appaṭṭikopayanto.
182. Ekāyane taṃ pathe addasaṃsu,
Balena vaṇṇena cupetarūpaṃ.
Siriyaṃ paññāya ca bhāvitosi,
Kiṃ patthayaṃ nāga tapo karosi.
183. Na puttahetū na dhanassa hetū,
Na āyuno cāpi Aḷāra hetu.
Manussayoniṃ abhipatthayāno,
Tasmā parakkama tapo karomi.
184. Tvaṃ lohitaḅkko vihatantaraṃso,
Alaṅkato kappitakesamassu.
Surosito lohitaḅandanena,
Gandhabbarājāva disā pabhāsasi.
185. Deviddhipattosi mahānubhāvo,
Sabbehi kāmehi samaṅgibhūto.
Pucchāmi taṃ nāgarāje'tamatthaṃ,
Seyyo ito kena manussaloko.

186. Aḷāra nāññatra manussalokā,
Suddhī va saṁvijjati saṁyamo vā.
Ahañca laddhāna manussayonim,
Kāhāmi jātimaraṇassa antam.
187. Saṁvaccharo me vasato tavantike,
Annena pānena upaṭṭhitosmi.
Āmantayitvāna palemi nāga,
Cirappavuṭṭhosmi aham janinda.
188. Puttā ca dārā anudīvino ca,
Niccānusiṭṭhā upatiṭṭhathetaṁ.
Kaccinno taṁ nābhisapittha koci,
Piyam hi me dassanam tuyham Aḷāra.
189. Yathāpi mātū ca pitū agāre,
Putto piyo paṭivihito vaseyya.
Tatopi mayham idhameva seyyo,
Cittam hi te nāga mayī pasannam.
190. Maṇi mamaṁ vijjati lohitaṅko,
Dhanāharo maṇiratanam uḷāram.
Ādāya tvaṁ gaccha sakaṁ nicketam,
Laddhā dhanam taṁ maṇimossajassū”ti.

Tattha **kiṁ te vatanti** kiṁ tava vatasamādānam. **Brahmacariyanti** seṭṭhacariyam. **Opānabhūanti** catumahāpathe khatapokkharāṇi viya dhammikasamaṇabrāhmaṇānam yathāsukham paribhuñjitabbavibhavam. **Na ca sassatāyanti** ciraṭṭhitikaṁ samānampi ce taṁ mayham sassatam na hotīti me katheti.

Appānubhāvāti bhojaputte sandhāyāha. **Hantīti** aṭṭhasu ṭhānesu sūlehi vijjhantā kimkāraṇā hanimsu. **Kiṁ paṭiccāti** kiṁ sandhāya tvaṁ tadā tesam hatthattam āgacchi vasam upagato. **Vanibbakānanti** bhojaputtā idha “vanibbakā”ti vuttā. **Tejo nu te nānvagam dantamūlanti** kiṁ nu tava

tejo bhojaputte disvā tadā bhayaṃ mahantaṃ anvagataṃ, udāhu visaṃ dantamūlaṃ na anvagataṃ¹. **Kilesanti** dukkhaṃ. **Vanibbakānanti** bhojaputtānaṃ santike, bhojaputte nissāyāti attho.

Tejo na sakkā mama tehi hantunti mama visatejo aññassa tejena abhiantumpi na sakkā. **Satanti** Buddhādīnaṃ. **Dhammānīti** sīlasamādhīpaññākhanti-anuddayamettābhāvanāsaṅkhātāni dhammāni. **Sukittitānīti** suvaṇṇitāni sukathitāni. Kinti katvā? **Samuddavelāva duraccayānīti** tehi samuddavelā viya sappurisehi jīvitatthampi duraccayānīti vaṇṇitāni, tasmā ahaṃ sīlabhedabhayena khantimettādisamannāgato hutvā mama kopassa sīlavelantaṃ atikkamituṃ na adāsinti āha.

Imissā pana Saṅkhapāladhammadesanāya dasapi pāramiyo labbhanti. Tadā hi mahāsattena sarīrassa pariccattabhāvo dānapāramī nāma hoti, tathārūpenāpi visatejena sīlassa abhinnaṭā sīlapāramī, Nāgabhanato nikkhamitvā samaṇadhammakaraṇaṃ nekkhammapāramī, “idañcidañca kātum vaṭṭati”ti samvidahanam paññāpāramī, adhivāsanavīriyaṃ vīriyapāramī, adhivāsanakhanti khantipāramī, saccasamādanam saccapāramī, “mama sīlam na bhindissāmi”ti adhiṭṭhānam adhiṭṭhānapāramī, anuddayabhāvo mettāpāramī, vedanāya majjhatabhāvo upekkhāpāramīti.

Athāgamunti athekadivasam vammikamatthake nipannaṃ disvā soḷasa bhojaputtā khararajjuñca daḷhapāsañca sūlāni ca gahetvā mama santikaṃ āgatā. **Bhetvānāti** mama sarīraṃ aṭṭhasu ṭhānesu bhinditvā sakaṇṭakakāḷavettalata² pavesetvā. **Nāsaṃ atikassa rajjunti** thokaṃ gantvā sīsaṃ me olambantaṃ disvā mahāmagge nipajjāpetvā puna nāsampi me bhinditvā vaṭṭarajjuṃ atikassa āvunitvā kājakoṭiyaṃ laggetvā samantato pariggahetvā maṃ nayimsu.

Addasaṃsūti samma Saṅkhapāla te bhojaputtā ekāyane ekagamane jaṅghapadikamagge taṃ balena ca vaṇṇena ca upetarūpaṃ passimsu, tvaṃ pana issariyasobhaggasiriyā ca paññāya ca bhāvito vaḍḍhito, so tvaṃ evarūpo

1. Anvagataṃ (Syā, Ka)

2. Kaṇṭakalata (Sī, Syā, I)

samānopi kimattham tapam karosi, kimmicchanto uposathavāsam vasasi, sīlam rakkhasi. “Addasāsin”tipi pāṭho, aham ekāyane mahāmagge tam addasinti attho. **Abhipatthayānoti** patthento. **Tasmāti** yasmā manussayonim patthemī, tasmā vīriyena parakkamivā tapokammaṃ karomi.

Surositoti suṭṭhu manulitto. **Itoti** imamhā Nāgabhavanā manussaloko kena uttaritaro. **Suddhīti** maggaphalanibbānasaṅkhātā visuddhi. **Samyamoti** sīlam. Idam so manussalokeyeva Buddhapaccekaḥuddhānam uppattim sandhāyāha. **Kāhāmīti** attano appaṭisandhikabhāvaṃ karonto jātijarāmarañassantaṃ karissāmīti. Evaṃ mahārāja so Saṅkhapālo manussalokaṃ vaṇṇesi. **Samvaccharo meti** evaṃ mahārāja tasmim manussalokaṃ vaṇṇente aham pabbajjāya sineham katvā etadavocaṃ. Tattha **Upatṭhitosmīti** annapānena ceva dibbehi ca kāmagaṇehi pariçiṇṇo mānito asmi. **Palemīti** paremi gacchāmi. **Cirappavuṭṭhosmīti** aham manussalokato cirappavuṭṭho asmi.

Nābhisapitthāti kacci nu kho mama puttādīsu koci tam na akkosi na paribhāsīti pucchati. “Nābhisajjethā”tipi pāṭho, na kopesīti attho. **Paṭivihitoti** paṭijaggito. **Maṇī mamanti** sace samma Āḷāra gacchasiyeva, evaṃ sante mama lohitaṅko dhanahārako sabbakāmadado maṇi samvijjati, tam uḷāraṃ maṇiratanam ādāya tava geham gaccha, tattha imassānubhāvena yāvadicchakam dhanam laddhā puna imam maṇim ossajassu, ossajanto ca aññattha anossajivā attano udakacāṭiyam ossajeyyāsīti vatvā mayham maṇiratanam upanesīti vadati.

Evaṃ vatvā Āḷāro “athāham mahārāja nāgarājānam etadavocaṃ ‘samma nāham dhanenatthiko, pabbajitum pana icchāmi’ti pabbajitaparikkhāram yācivā teneva saddhim Nāgabhavanā nikkhamivā tam nivattetvā Himavantaṃ pavisivā pabbajitomhī”ti vatvā rañño dhammakatham kathento gāthādvayamāha—

191. “Diṭṭhā mayā mānusakāpi kāmā,
Asassatā vipariṇāmadhammā.
Ādīnavam kāmagaṇesu disvā,
Saddhāya’ham pabbajitomhi rāja.

192. Dumapphalānīva patanti māṇavā,
 Daharā ca vuddhā ca sarīrabhedā.
 Etampi disvā pabbajitomi rāja,
 Apaṇṇakaṃ sāmaññameva seyyo”ti.

Tattha **Saddhāyā**ti kammaṅca phalaṅca nibbānaṅca saddahitvā.
Dumapphalānīva patantīti yathā rukkhaphalāni pakkānīpi apakkānīpi
 patanti, tathā māṇavā daharā ca vuddhā ca patanti. **Apaṇṇakanti** aviraddhaṃ
 niyyānikaṃ. **Sāmaññameva seyyoti** pabbajjāva uttamāti pabbajjāya guṇaṃ
 disvā pabbajitomi mahārājāti.

Taṃ sutvā rājā anantaraṃ gāthamāha—

193. “Addhā have sevitaḅbā sapaññā,
 Bahussutā ye bahuṭṭhānacintino.
 Nāgaṅca sutvāna tavaṅca’lāra,
 Kāhāmi puññāni anappakāni”ti.

Tattha **ye bahuṭṭhānacintinoti** ye bahūni kāraṇāni jānanti. **Nāgaṅcāti**
 tathā appamādavihāriṇaṃ nāgarājānaṅca tava ca vacanaṃ sutvā.

Athassa ussāhaṃ janento tāpaso osānagāthamāha—

194. “Addhā have sevitaḅbā sapaññā,
 Bahussutā ye bahuṭṭhānacintino.
 Nāgaṅca sutvāna mamaṅca rāja,
 Karohi puññāni anappakāni”ti.

Evāṃ so rañño dhammaṃ desetvā tattheva cattāro vassānamāse vasitvā
 puna Himavantaṃ gantvā yāvajīvaṃ cattāro brahmavihāre bhāvetvā
 brahmalokūpago ahoṣi. Saṅkhaḅalopi yāvajīvaṃ uposathavāsaṃ vasitvā rājā
 ca dānādīni puññāni karitvā yathākammaṃ gatā.

Satthā imaṃ dhammaḅesaṇaṃ āharitvā jātaḅaṃ samodhānesi “tadā pitā
 tāpaso Kassapo ahoṣi, Bārāṇasirājā Ānando, Ālāro Sāriputto,
 Saṅkhaḅalanāgarājā pana ahameva ahoṣiṃ”ti.

Saṅkhaḅalajātakavaṇṇanā catutthā.

5. Cūlasutasomajātakavaṇṇanā (525)

Āmantayāmi nigamanti idaṃ Satthā Jetavane viharanto nekkhammapāramim ārabha kathesi. Paccuppannavatthu **Mahānāradakassapajātakasadisameva**¹. Atīte pana Bārāṇasī Sudassanaṃ nāma nagaraṃ ahosi, tattha² Brahmaddatto nāma rājā ajjhāvasi. Bodhisatto tassa aggamaheṣiyā kucchimhi nibbatti, dasamāsaccayena mātukucchito nikkhami. Tassa pana puṇṇacandasassirikaṃ mukhaṃ ahosi, tenassa “Somakumāro”ti nāmaṃ karimsu. So viññutaṃ patto sutavittako savanasīlo ahosi, tena naṃ “Sutasomo”ti sañjānimsu. So vayappatto Takkasilāyaṃ sabbasippāni uggahetvā āgato pitu santakaṃ setacchattaṃ labhitvā dhammena rajjaṃ kāresi, mahantaṃ issariyaṃ ahosi. Tassa Candādevippamukhāni soḷasa itthisahassāni ahesuṃ. So aparabhāge puttadhītāhi vaḍḍhanto gharāvāse anabhirato araññaṃ pavisitvā pabbajitukāmo ahosi.

So ekadivasaṃ kappakaṃ āmantetvā “yadā me samma sirasmim palitaṃ passeyyāsi, tadā me āroceyyāsi”ti āha. Kappako tassa vacanaṃ sampaticchitvā aparabhāge palitaṃ disvā ārocetvā “tena hi naṃ samma kappaka uddharitvā mama hatthe patitṭhapehī”ti vutte suvaṇṇasaṇḍāsena uddharitvā rañño hatthe ṭhapesi. Taṃ disvā mahāsatto “jarāya me sarīraṃ abhibhūtan”ti bhīto taṃ palitaṃ gahetvāva pāsādā otaritvā mahājanassa dassanaṭṭhāne³ paññatte rājapallaṅke nisīditvā senāpatippamukhāni asīti-amaccasahassāni purohitappamukhāni saṭṭhibrāhmaṇasahassāni aññe ca raṭṭhikajānapadanegamādayo bahū jane pakkosāpetvā “sirasmim me palitaṃ jātaṃ, ahaṃ mahallakosmi, mama pabbajitabhāvaṃ jānāthā”ti vatvā paṭhamam gāthamāha—

195. “Āmantayāmi nigamaṃ, mittāmacce parissaje.

Sirasmim palitaṃ jātaṃ, pabbajjaṃ dāni roca’han”ti.

Tattha āmantayāmīti jānāpemi. **Roca’hanti** rocemi ahaṃ, tassa me bhonto pabbajitabhāvaṃ jānāthāti.

1. Khu 6. 257 piṭṭhe.

2. Taṃ (I)

3. Upaṭṭhāne (Sī, Syā)

Taṃ sutvā tesu eko visāradappatto hutvā gāthamāha—

196. “Abhuṃ me kathaṃ nu bhaṇasi, sallaṃ me deva urasi kappesi.
Sattasatā te bhariyā, kathaṃ nu te tā bhavissantī”ti.

Tattha **abhunti** avaḍḍhiṃ. **Uraṣi kappesīti** urasmiṃ sunisitadhotasattiṃ cāresi. **Sattasatāti** samajātikā khattiyakaññā sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Kathaṃ nu te tā bhavissantīti** tā tava bhariyā tayi pabbajite anāthā nippaccayā kathaṃ bhavissantī, etā anāthā katvā tumhākaṃ pabbajjā nāma na yuttāti.

Tato mahāsatto tatiyaṃ gāthamāha—

197. “Paññāyihinti etā, daharā aññampi tā gamissantī.
Saggañca patthayāno, tena ahaṃ pabbajissāmī”ti.

Tattha **paññāyihintīti** attano kamma paññāyissantī. Ahaṃ etāsaṃ kiṃ homi, sabbāpetā daharā, yo añño rājā bhavissati, taṃ etā gamissantīti.

Amaccādayo bodhisattassa paṭivacanāṃ dātuṃ asakkontā tassa mātu santikaṃ gantvā tamatthaṃ ārocesuṃ. Sā turitaturitā āgantvā “saccaṃ kira tvaṃ tāta pabbajitukāmosī”ti vatvā dve gāthāyo abhāsi—

198. “Dulladdhaṃ me āsi Sutasoma,
Yassa te homa’haṃ mātā.
Yaṃ me vilapantiyā,
Anapekkho pabbajasi deva.

199. Dulladdhaṃ me āsi Sutasoma,
Yaṃ taṃ ahaṃ vijāyissaṃ.
Yaṃ me vilapantiyā,
Anapekkho pabbajasi devā”ti.

Tattha **dulladdhanti** yaṃ etaṃ mayā labhantiyā puttāṃ jammaṃ laddhaṃ dulladdhaṃ. **Yaṃ meti** yena kāraṇena mayi nānappakāraṃ vilapantiyā tvaṃ pabbajitūṃ icchasi, tena kāraṇena tādisassa puttassa labhanaṃ mama dulladdhaṃ nāmāti.

Bodhisatto evaṃ paridevamānāyapi mātarā saddhim kiñci na kathesi. Sā roditvā kanditvā sayameva ekamantaṃ aṭṭhāsī. Athassa pitu ārocesuṃ. So āgantvā ekaṃ tāva gāthamāha—

200. “Ko nāme’so dhammo,
Sutasoma kā ca nāma pabbajjā.
Yaṃ no amhe jiṅṅe,
Anapekkho pabbajasi devā”ti.

Tattha **yaṃ no amheti** yaṃ tvaṃ amhākaṃ putto samāno amhe jiṅṅe paṭijaggitabbakāle appaṭijaggitvā papāte silaṃ pavatṭento viya chaḍḍetvā anapekkho pabbajasi, tena taṃ vadāmi ko nāmeso tava dhammoti adhippāyo.

Taṃ sutvā mahāsatto tuṅhī ahosi. Atha naṃ pitā “tāta Sutasoma sacepi te mātāpitūsu sineho natthi, puttadhītarō te bahū taruṇā, tayā vinā vattitūṃ na sakkhissanti, tesāṃ vuḍḍhippattakāle pabbajjissasī”ti vatvā sattamaṃ gāthamāha—

201. “Puttāpi tuyhaṃ bahavo, daharā appattayobbanā.
Mañjū tepi taṃ apassantā, maññe dukkhaṃ nigacchantī”ti.

Tattha **mañjūti** madhuravacanā. **Nigacchantīti** nigacchissanti kāyikacetasikadukkhaṃ paṭilabhissantīti maññāmi.

Taṃ sutvā mahāsatto gāthamāha—

202. “Puttehi ca me etehi,
Daharehi appattayobbanchi.
Mañjūhi sabbehi pi tumhehi,
Cirampi ṭhatvā vināsabhāvo”ti¹.

1. Vinābhāvoti (Sī, Syā, I)

Tattha **sabbehipi tumhehī**ti tāta na kevalaṃ putteheva, atha kho tumhehipi aññehipi sabbasaṅkhārehi ciraṃ ṭhatvāpi dīghamaddhānaṃ ṭhatvāpi vināśabhāvova¹ niyato. Sakalasmimpi hi lokasannivāse ekasaṅkhāropi nicco nāma natthīti.

Evam mahāsatto pitu dhammakathaṃ kathesi. So tassa dhammakathaṃ sutvā tuṅhī ahosi. Athassa sattasatānaṃ bhariyānaṃ ārocayimsu. Tā ca pāsādā oruyha tassa santikaṃ gantvā gopphakesu gahetvā paridevamānā gāthamāhaṃsu—

203. “Chinnaṃ nu tuyhaṃ hadayaṃ,
Adu te karuṇā ca natthi amhesu.
Yaṃ no vikandantiyo,
Anapekkho pabbajasi devā”ti.

Tassattho—sāmi Sutasoma amhe vidhavā katvā gacchantassa appamattakassapi sinehassa abhāvena tava hadayaṃ amhesu chinnaṃ nu, udāhu karuṇāya abhāvena kāruṇṇaṃ vā natthi, yaṃ no evaṃ vikandantiyo pahāya pabbajasīti.

Mahāsatto tāsāṃ pādamūle parivattitvā paridevamānānaṃ paridevanasaddaṃ sutvā anantaraṃ gāthamāha—

204. “Na ca mayhaṃ chinnaṃ hadayaṃ,
Atthi karuṇāpi mayhaṃ tumhesu.
Saggañca patthayāno,
Tena ahaṃ pabbajissāmi”ti.

Tattha **saggañcā**ti ahaṃ saggañca patthayanto yasmā ayaṃ pabbajjā nāma Buddhādīhi vaṇṇitā, tasmā pabbajissāmi, tumhe mā cintayitthāti tā assāsesi.

Athassa aggamahehiyā ārocesuṃ. Sā garubhārā paripuṇṇagabbhāpi samānā āgantvā mahāsattaṃ vanditvā ekamantaṃ ṭhitā tisso gāthāyo abhāsi—

1. Vinābhāvova (Sī, Syā, I)

205. Dulladdham me āsi Sutasoma,
Yassa te aham bhariyā.
Yam me vilapantiyā,
Anapekkho pabbajasi deva.

206. Dulladdham me āsi Sutasoma,
Yassa te aham bhariyā.
Yam me kucchipaṭisandhim,
Anapekkho pabbajasi deva.

207. Paripakko me gabbho,
Kucchigato yāva nam vijāyāmi.
Māham ekā vidhavā,
Pacchā dukkhāni addakkhin”ti.

Tattha **yam** **meti** yasmā mama vilapantiyā tvaṃ anapekkho pabbajasi, tasmā yaṃ mayā tava santikā aggamahesiṭṭhānam laddham, taṃ dulladdhameva āsi. Dutiyagāthāya yasmā maṃ tvaṃ kucchipaṭisandhim pahāya anapekkho pabbajasi, tasmā yaṃ mayā tava bhariyattaṃ laddham, taṃ dulladdham meti attho. **Yāva nanti** yāvāham taṃ gabbham vijāyāmi, tāva adhivāsehīti.

Tato mahāsatto gāthamāha—

208. “Paripakko te gabbho,
Kucchigato iṅgha tvaṃ vijāyassu.
Puttaṃ anomavaṇṇaṃ,
Taṃ hitvā pabbajissāmī”ti.

Tattha **puttanti** bhadde tava gabbho paripakkoti jānāmi, tvaṃ pana vijāyamānā puttaṃ vijāyissasi, na dhītaraṃ, sā tvaṃ sotthinā vijāyassu puttaṃ, aham pana saddhim tayā taṃ puttaṃ hitvā pabbajissāmiyevāti.

Sā tassa vacanaṃ sutvā sokaṃ sandhāretuṃ asakkontī “ito dāni paṭṭhāya deva amhākaṃ sirī nāma natthi”ti ubho hi hatthehi hadayaṃ dhārayamānā assūni muñcantī mahāsaddena paridevi. Atha naṃ samassāsento mahāsatto gāthamāha—

209. “Mā tvaṃ Cande rudi,
 Mā soci vanatimiramattakkhi.
 Āroha varapāsādam,
 Anapekkho ahaṃ gamissāmi”ti.

Tattha **mā tvaṃ Cande rudī**ti bhadde Candādevi tvaṃ mā rodi mā soci. **Vanatimiramattakkhī**ti girikaṇṇikapupphasamānante. Pāḷiyaṃ pana “koviḷāratambakkhī”ti likhitaṃ, tassā koviḷārapupphaṃ viya tambanetteti attho.

Sā tassa vacanaṃ sutvā ṭhātuṃ asakkontī pāsādam āruyha rodamānā nasīdi. Atha naṃ bodhisattassa jeṭṭhaputto disvā “kiṃ nu kho me mātā rodantī nisinnā”ti taṃ pucchanto gāthamāha—

210. “Ko taṃ amma kopesi,
 Kiṃ rodasi pekkhasi ca maṃ bālhaṃ.
 Kaṃ avajjhaṃ ghātemi,
 Ñātīnaṃ udikkhamānānaṃ”ti.

Tattha **kopesī**ti amma ko nāma taṃ kopesi, ko te appiyaṃ akāsi. **Pekkhasi cāti** maṃ bālhaṃ pekkhantī kiṃ kāraṇā rodasīti adhippāyo. **Kaṃ avajjhaṃ ghātemī**ti aghātetabbampi kaṃ ghātemi attano ñātīnaṃ udikkhamānānaññeva, akkhāhi meti pucchati.

Tato devī gāthamāha—

211. “Na hi so sakkā hantuṃ,
 Vijitāvī yo maṃ tāta kopesi.
 Pitā te maṃ tāta avaca,
 Anapekkho ahaṃ gamissāmi”ti.

Tattha **vijitāvī**ti tāta yo maṃ imissā pathaviyā vijitāvī kopesi, appiyasamudācārena me hadaye kopaṅca sokaṅca pavesesi, so tayā hantuṃ na sakkā, maṃ hi tāta tava pitā “ahaṃ rajjasiriṅca taṅca pahāya araṅṅhaṃ pavisitvā pabbajissāmi”ti avaca, idaṃ me rodanakāraṇanti.

So tassā vacanaṃ sutvā “amma kiṃ nāma tvaṃ kathesi, nanu evaṃ sante mayaṃ anāthā nāma bhavissāmā”ti paridevanto gāthamāha—

212. “Yohaṃ pubbe niyyāmi,
Uyyānaṃ mattakuñjare ca yodhemi.
Sutasome pabbajite,
Kathaṃ nu dāni karissāmī”ti.

Tassattho—Yo ahaṃ pubbe catu-ājaññayuttaṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ rathaṃ abhiruyha uyyānaṃ gacchāmi, mattakuñjare ca yodhemi, aññehi ca assakīlādīhi kīlāmi, svāhaṃ idāni Sutasome pabbajite kathaṃ karissāmīti.

Athassa kaniṭṭhabhātā sattavassiko te ubhopi rodante disvā mātaraṃ upasaṅkamitvā “amma kiṃ kāraṇā tumhe rodathā”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “tena hi mā rodatha, ahaṃ tātassa pabbajitum na dassāmī”ti ubhopi te assāsetvā dhātiyā saddhiṃ pāsādā oruyha pitu santikaṃ gantvā “tāta tvaṃ kira amhe akāmake pahāya ‘pabbajāmi’ti vadasi, ahaṃ te pabbajitum na dassāmī”ti pitaraṃ gīvāya daḷhaṃ gahetvā gāthamāha—

213. “Mātucca me rudantya,
Jeṭṭhassa ca bhātuno akāmassa.
Hatthepi te gahessaṃ,
Na hi gacchasi no akāmānan”ti.

Mahāsatto cintesi “ayaṃ me paripanthaṃ karoti, kena nu kho naṃ upāyena paṭikkamāpeyyan”ti. Tato dhātiṃ oloketvā “amma dhāti handimaṃ maṇikkhandhapiḷandhanaṃ, taveso hotu hatthe, puttaṃ apanehi, mā me antarāyaṃ karī”ti sayāṃ puttaṃ hatthe gahetvā apānetum asakkonto tassā lañjaṃ paṭijānetvā gāthamāha—

214. “Uṭṭhehi tvaṃ dhāti,
Imaṃ kumāraṃ ramehi aññattha.
Mā me paripanthamakāsi,
Saggaṃ mama patthayānassā”ti.

Tattha **imaṃ kumāraṃ** amma dhāti tvaṃ uṭṭhehi, imaṃ kumāraṃ apanetvā āgantvā imaṃ maṇiṃ gahetvā aññattha naṃ abhiramehīti.

Sā lañjaṃ labhitvā kumāraṃ saññāpetvā ādāya aññattha gantvā paridevamānā gāthamāha—

215. “Yaṃ nūnimaṃ dadeyyaṃ¹ pabhaṅkaraṃ,
Ko nu me imināttho.
Sutasome pabbajite,
Kiṃ nu menaṃ karissāmi”ti.

Tassattho—yaṃ nūna ahaṃ imaṃ lañjatthāya gahitaṃ pabhaṅkaraṃ suppabhāsaṃ maṇiṃ dadeyyaṃ¹, ko nu mayhaṃ Sutasomanarinde pabbajite iminā attho, **kiṃ nu menaṃ karissāmi**, ahaṃ tasmim pabbajite imaṃ labhissāmi, labhantīpi ca kiṃ nu kho etaṃ karissāmi, passatha me kammanti.

Tato Mahāsenagutto cintesi “ayaṃ rājā ‘gehe me dhanam mandan’ti saññaṃ karoti mañña, bahubhāvamassa kathessāmi”ti. So uṭṭhāya vanditvā gāthamāha—

216. “Koso ca tuyhaṃ vipulo,
Koṭṭhāgāraṇca tuyhaṃ paripūraṃ.
Pathavī ca tuyhaṃ vijitā,
Ramassu mā pabbaji devā”ti.

Taṃ sutvā mahāsatto gāthamāha—

217. “Koso ca mayhaṃ vipulo,
Koṭṭhāgāraṇca mayhaṃ paripūraṃ.
Pathavī ca mayhaṃ vijitā,
Taṃ hitvā pabbajissāmi”ti.

Taṃ sutvā tasmim apagate Kulavaḍḍhanasetṭhi nāma uṭṭhāya vanditvā gāthamāha—

218. “Mayhampi dhanam pahūtam, saṅkhyātuṃ nopi deva sakkomi.
Taṃ te dadāmi sabbampi, ramassu mā pabbaji devā”ti.

Taṃ sutvā mahāsatto gāthamāha—

219. “Jānāmi dhanam pahūtam, Kulavaḍḍhana pūjito tayā ca’smi.
Saggañca patthayāno, tena aham pabbajissāmī”ti.

Taṃ sutvā Kulavaḍḍhane apagate mahāsatto Somadattam
kaniṭṭhabhātaram āmantetvā “tāta aham pañjarapakkhitto vanakukkuṭo viya
ukkaṇṭhito, maṃ gharāvāse anabhirati abhibhavati, ajjeva pabbajissāmī,
tvaṃ imaṃ rajjam paṭipajjā”ti rajjam niyyādentō gāthamāha—

220. “Ukkaṇṭhitosmi bālham, arati maṃ Somadatta āvisati.
Bahukāpi me antarāyā, ajjevāham pabbajissāmī”ti.

Taṃ sutvā sopi pabbajitukāmo taṃ dīpento itaram gāthamāha—

221. “Idam ca tuyham rucitam, Sutasoma ajjeva dāni tvaṃ pabbaja.
Ahampi pabbajissāmī, na ussahe tayā vinā aham ṭhātun”ti.

Atha naṃ so paṭikkhipitvā upaḍḍham gāthamāha—

222. “Na hi sakkā pabbajitum, nagare na hi paccati janapade cā”ti.

Tattha **na hi paccatī**ti idāneva tāva mama pabbajjādhippāyam sutvāva
imasmim dvādasayojanike Sudassananagare ca sakalajanapade ca na paccati,
koci uddhane aggim na jāleti, amhesu pana dvīsu pabbajitesu anāthāva
raṭṭhavāsino bhavissanti, tasmā na hi sakkā tayā pabbajitum, ahameva
pabbajissāmīti.

Taṃ sutvā mahājano mahāsattassa pādamūle parivattitvā paridevanto
upaḍḍhagāthamāha—

“Sutasome pabbajite, katham nu dāni karissāmā”ti.

Tato mahāsatto “alam mā socayittha, aham cirampi ṭhatvā tumhehi vinā
bhavissāmī, uppanasaṅkhāro hi nicco nāma natthī”ti mahājanassa
dhammam kamento āha—

223. “Upanīyatidaṃ maññe, parittaṃ udakaṃva caṅkavāramhi.
Evaṃ suparittake jīvite, na ca pamajjitum kālo.

224. Upanīyatidaṃ maññe, parittaṃ udakaṃva caṅkavāramhi.
Evaṃ suparittake jīvite, andhabālā pamajjanti.

225. Te vaḍḍhayanti nirayaṃ, tiracchānayaniṅca pettivisayaṅca.
Taṅhāya bandhanabaddhā, vaḍḍhenti asurakāyan”ti.

Tattha **upanīyatidaṃ maññeti** tāta “idaṃ jīvitaṃ upanīyatī”ti ahaṃ maññāmi. Aññesu suttesu upasaṃharaṇattho upaniyyanatto, idha pana pariyādānattho. Tasmā yathā parittaṃ udakaṃ rajakānaṃ khāraccaṅkavāre pakkhittaṃ sīghaṃ pariyādiyati, tathā jīvitampi. Evaṃ suparittake jīvite taṃ parittakaṃ āyusaṅkhāraṃ gahetvā vicarantānaṃ sattānaṃ na puññakiriyaṃ pamajjitum kālo, appamādova kātum vaṭṭatīti ayamettha attho. **Andhabālā pamajjantīti** ajarāmarā viya hutvā gūthakalale sūkarā viya hutvā kāmāpanke nimujjantā pamajjanti. **Asurakāyanti** kāḷakañjika-asurayoniṅca vaḍḍhentīti attho.

Evaṃ mahāsatto mahājanassa dhammaṃ desetvā Pubbakam¹ nāma pāsādaṃ āruya sattamāya bhūmiyā ṭhito khaggena cūḷaṃ chinditvā “ahaṃ tumhākaṃ kiñci na homi, attano rājānaṃ gaṇhathā”ti saveṭhanaṃ cūḷaṃ mahājanassa antare khiṇi. Taṃ gahetvā mahājano bhūmiyaṃ parivaṭṭento parivaṭṭento paridevi. Tasmim̐ ṭhāne mahantaṃ rajaggaṃ utṭhahi. Paṭikkamitvā ṭhitajano taṃ oloketvā “raññā cūḷaṃ chinditvā saveṭhanā cūḷā mahājanassa antare khittā bhavissati, tenāyaṃ pāsādassa avidūre rajavaṭṭi uggatā”ti paridevanto gāthamāha—

226. “Ūhaññate rajaggaṃ avidūre, Pubbakamhi ca pāsāde.
Maññe no kesā chinnā, yasassino dhammarājassa”ti.

Tattha **ūhaññateti** utṭhahati. **Rajagganti** rajakkhandho. **Avidūreti** ito amhākaṃ ṭhitaṭṭhānato avidūre. **Pubbakamhīti** Pubbakapāsādassa² samīpe. **Maññe noti** amhākaṃ dhammarājassa kesā chinnā bhavissantīti maññāma.

1. Pupphakam̐ (Sī, Syā, I)

2. Pupphakamhīti pupphakapāsādassa (Sī, Syā, I)

Mahāsatto paricārikaṃ pesetvā pabbajitaparikkhāre āharāpetvā kappakena kesamassuṃ ohārāpetvā alaṅkāraṃ sayanapitṭhe pātetvā rattapaṭānaṃ dasāni chinditvā tāni kāsāyāni nivāsetvā mattikāpattaṃ vāma-amsakūṭe laggetvā kattaradaṇḍaṃ ādāya mahātale aparāparaṃ caṅkamtivā pāsādā otarivā antaravīthiṃ paṭipajji. Gacchantaṃ pana naṃ na koci sañjāni. Athassa sattaṣaṭṭha khattiyakaññā pāsādaṃ abhiruhitvā taṃ adisvā ābharaṇabhaṇḍameva disvā otarivā avasesānaṃ soḷasasahassānaṃ itthīnaṃ santikaṃ gantvā “amhākaṃ¹ piyasāmiko Sutasomamahissaro pabbajito”ti mahāsaddena paridevamānāva bahi nikkhamiṃsu. Tasmīṃ khaṇe mahājano tassa pabbajitabhāvaṃ aññāsi, sakalanagaraṃ saṅkhubhitvā “rājā kira no pabbajito”ti rājadvāre sannipati, mahājano “idha rājā bhavissati, ettha bhavissati”ti pāsādādīni rañño paribhogatṭhānāni gantvā rājānaṃ adisvā—

227. “Ayamassa pāsādo, sovaṇṇapupphamālyavītikiṇṇo.

Yahimanuvaricari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

228. Ayamassa pāsādo, sovaṇṇapupphamālyavītikiṇṇo.

Yahimanuvaricari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.

229. Idamassa kūṭāgāraṃ, sovaṇṇapupphamālyavītikiṇṇaṃ.

Yahimanuvaricari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

230. Idamassa kūṭāgāraṃ, sovaṇṇapupphamālyavītikiṇṇaṃ.

Yahimanuvaricari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.

231. Ayamassa asokavanikā, supupphitā sabbakālikā rammā.

Yahimanuvaricari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

232. Ayamassa asokavanikā, supupphitā sabbakālikā rammā.

Yahimanuvaricari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.

233. Idamassa uyyānaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.

Yahimanuvaricari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

1. Tumhākaṃ (Si, Syā, I)

234. Idamassa uyyānaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.
235. Idamassa kaṇikāraṇaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.
236. Idamassa kaṇikāraṇaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.
237. Idamassa pāṭalivaṇaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.
238. Idamassa pāṭalivaṇaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.
239. Idamassa ambavaṇaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.
240. Idamassa ambavaṇaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.
241. Ayamassa pokkharāṇī, sañchannā aṇḍajehi vīṭikiṇṇā.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.
242. Ayamassa pokkharāṇī, sañchannā aṇḍajehi vīṭikiṇṇā.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena”ti—

imāhi gāthāhi paridevanto vicari.

Tattha **vīṭikiṇṇoti** sovaṇṇapupphehi ca nānāmālyehi ca samokiṇṇo. **Parikiṇṇoti** parivārito. **Itthāgārehi**ti dāsiyo upādāya itthiyo itthāgārā nāma. **Ñātisaṅghenā**ti amaccāpi idha ñātayo eva. **Kūṭāgāranti** sattaratanavicitto sayanakūṭāgāragabbho. **Asokavanikā**ti asokavanabhūmi. **Sabbakālikā**ti sabbakālaparibhogakkhamā nīccapupphitā vā¹. **Uyyānanti** Nandanavanacittalatāvanasadisaṃ

1. Ca (Si, Syā)

uyyānaṃ. **Sabbakālikanti** chasupi utūsu uppajjanakapupphaphala-
sañchannaṃ. Kaṇikāraṇānādīsu **sabbakālikanti** sabbakāle
supupphitaphalitameva. **Sañchannāti** nānāvidhehi jalajathalajakusumehi
suṭṭhu sañchannā. **Aṇḍajehi vītikinṇāti** sakuṇasamghehi okiṇṇā.

Evam tesu tesu ṭhānesu paridevitvā mahājano puna rājaṅgaṇaṃ
āgantvā—

243. “Rājā vo kho pabbajito,
Sutasomo rajjaṃ imaṃ pahatvāna.
Kāsāyavatthavasano,
Nāgoṇa ekako caratī”ti—

gāthaṃ vatvā attano ghare vibhavaṃ pahāya puttadhītarō hattesu gahetvā
nikkhamitvā bodhisattasseva santikaṃ agamāsi, tathā mātāpitaro puttadārā
soḷasasahassā ca nāṭakitthiyo. Sakalanagaraṃ tucchāṃ viya ahoṣi,
janapadavāsinopi tesāṃ pacchato pacchato gamiṃsu. Bodhisatto
dvādasayojanikaṃ parisāṃ gahetvā Himavantābhimukho pāyāsi. Athassa
abhinikkhamaṇaṃ ṇatvā Sakko Vissakammaṃ āmantetvā “tāta Vissakamma
Sutasomamahārājā abhinikkhamaṇaṃ nikkhanto, vasanaṭṭhānaṃ laddhuṃ
vaṭṭati, samāgamo ca mahā bhavissati, gaccha Himavantapadese Gaṅgātīre
timsayojanāyāmaṃ pañcadasayojanavitthataṃ¹ assamapadaṃ māpehi”ti
pesesi. So tathā katvā tasmim assamapade pabbajitaparikkhāre paṭiyādetvā
ekapadikamaggaṃ māpetvā² devalokameva gato.

Mahāsatto tena maggena gantvā taṃ assamapadaṃ pavisitvā paṭhamaṃ
sayāṃ pabbajitvā pacchā sese pabbājesi, aparabhāge bahū pabbajiṃsu.
Timsayojanikaṃ ṭhānaṃ paripūri. Vissakammaṇa pana
assamamāpitaniyāmo ca bahūnaṃ pabbajitaniyāmo ca bodhisattassa
assamapadasaṃvidahitaniyāmo ca **Hatthipāla jātake**³ āgatanayeneva
veditabbo. Tattha mahāsatto yassa yasseva kāmavitakkādi micchāvitakko
uppajjati, taṃ taṃ ākāseṇa upasaṅkamitvā ākāse pallaṅkena nisīditvā
ovadanto gāthādvayamāha—

1. Pañcayojanavitthataṃ (Sī, Syā, I) 2. Nīharitvā (Sī, Syā, I) 3. Khu 5. 350 piṭṭhe.

244. “Māssu pubbe ratikīlītāni, hasitāni ca anussarittha.
Mā vo kāmā hanim̐su, rammaṃ hi Sudassanaṃ nagaraṃ.

245. Mettacittañca bhāvētha, appamāṇaṃ divā ca ratto ca.
Agacchittha devapuraṃ, āvāsaṃ puññakammaṃ”ti.

Tattha **ratikīlītānī**ti kāmaratiyo ca kāyavācākhiddāvasena¹
pavattakīlītāni ca. **Mā vo kāmā hanim̐sū**ti mā tumhe vatthukāmakilesakāmā
hanim̐su. **Rammaṃ hī**ti Sudassananagaraṃ nāma ramaṇīyaṃ, taṃ mā
anussarittha. **Mettacittanti** idaṃ desanāmatameva, so pana cattāropi
brahmavihāre ācikkhi. **Appamāṇanti** appamāṇasattārammaṇaṃ.
Agacchitthāti gamissatha. **Devapuranti** brahmalokaṃ.

Sopi isigaṇo tassovāde ṭhatvā brahmalokaparāyaṇo ahoṣīti sabbaṃ
Hatthipālajātake āgatanayeneva kathetabbaṃ.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi
Tathāgato mahābhiniikkhamaṇaṃ nikkhantoyevā”ti vatvā jātaṃ
samodhānesi “tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṃ, Candādevī
Rāhulamātā, jeṭṭhaputto Sāriputto, kaniṭṭhaputto Rāhulo, dhāti Khujjuttarā,
Kulavaḍḍhanasetṭhi Kassapo, Mahāsenagutto Moggallāno,
Somadattakumāro Ānando, sesaparisā Buddhaparisā, Sutasomarājā pana
ahameva ahoṣin”ti.

Cūlasutasomajātakavaṇṇanā pañcamā.

Jātakuddānaṃ

Suvaṇḍitajambuka kuṇḍalino,
Varakaññamalambusajātaṃ ca.
Pavaruttamasāṅkhasirīvhayako,
Sutasoma-arindamarājavaro.

Cattālīsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Kāyavācācittakīlāvasena (Sī, Syā)

18. Paṇṇāsanipāta

1. Niḷinikājātakavaṇṇanā (526)

Uddayhate janapadoti idaṃ Satthā Jetavane viharanto purāṇadutiyaikāpalobhanam ārabba kathesi. Kathento ca taṃ bhikkhum “kena ukkaṇṭhāpitosī”ti pucchitvā “purāṇadutiyaikāyā”ti vutte “na esā kho bhikkhu idāneva tava anattakārikā, pubbepi tvaṃ etaṃ nissāya jhānā parihāyitvā mahāvināsam patto”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyam Brahmadatte rajjam kārente bodhisatto udiccabrāhmaṇamahāsālakule nibbattitvā vayappatto uggahitasippo isipabbajjam pabbajitvā jhānābhīṇṇā nibbattetvā Himavantapadese vāsam kappesi. Alambusājātake vuttanayeneva taṃ paṭicca ekā migī gabbham paṭilabhivā puttaṃ vijāyi, “Isisīngo”tvevassa nāmaṃ ahosi. Atha naṃ pitā vayappattaṃ pabbājetvā kaṣiṇaparikkammaṃ uggaṇhāpesi. So na cirasseva jhānābhīṇṇā uppādetvā jhānasukhena kīḷi, ghoratapo paramadhitindriyo¹ ahosi. Tassa sīlatejena Sakkassa bhavanam kampi. Sakko āvajjento taṃ kāraṇam ṇatvā “upāyenassa sīlam bhindissāmī”ti tīṇi samvaccharāni sakalakāsiraṭṭhe vuṭṭhim nivāresi, raṭṭham aggiddham viya ahosi. Sasse asampajjamāne dubbhikkhapīṭitā manussā sannipatitvā rājaṅgaṇe upakkosimsu. Atha ne rājā vātapāne ṭhito “kim etan”ti pucchi. Mahārāja tīṇi samvaccharāni devassa avassantattā² sakalaraṭṭham uddayhati, manussā dukkhitā, devam vassāpehi devāti. Rājā sīlam samādiyitvā uposatham upavasantopi vassam vassāpetum nāsakkihi.

Tasmim kāle Sakko aḍḍharattasamaye tassa sirigabbham pavisitvā ekobhāsam katvā vehāse aṭṭhāsi. Rājā taṃ disvā “kosi tvaṃ”ti pucchi. Sakkohamasmīti. Kenatthenāgatosīti. Vassati te

1. Paramābhijitindriyo (Sī, Syā)

2. Avassantassa (Sī, Syā, I)

mahārāja raṭṭhe devoti. Na vassatīti. Jānāsi panassa avassanakāraṇanti. Na jānāmi sakkāti. Mahārāja Himavantapadese Isisiṅgo nāma tāpaso paṭivasati ghoratapo paramadhitindriyo. So nibaddham deve vassante kujjhivā ākāsam olokesi, tasmā devo na vassatīti. Idāni panettha kiṃ kātabbanti. Tassa tape bhinne devo vassissatīti. Ko panassa tapam bhinditum samatthoti. Dhītā te mahārāja Niḷinikā samatthā, taṃ pakkosāpetvā “asukatṭhānam nāma gantvā tāpasassa tapam bhindāhi”ti peschīti. Evaṃ so rājānam anusāsivā sakaṭṭhānameva agamāsi. Rājā punadivase amaccehi saddhim mantevā dhītarāṃ pakkosāpetvā paṭhamāṃ gāthamāha—

1. “Uḍḍayhate¹ janapado, raṭṭhañcāpi vinassati.
Ehi Niḷinike² gaccha, taṃ me brāhmaṇamānaya”ti.

Tattha **taṃ meti** taṃ mama anattakāriṃ brāhmaṇam attano vasam ānehi, kilesarativasenassa silam bhindāhīti.

Taṃ sutvā sā dutiyam gāthamāha—

2. “Nāham dukkhakkhamā rāja, nāham addhānakovidā.
Katham aham gamissāmi, vanam kuñjarasevitan”ti.

Tattha **dukkhakkhamā**ti aham mahārāja dukkhassa khamā na homi, addhānampi na jānāmi, sāham katham gamissāmīti.

Tato rājā dve gāthāyo abhāsi—

3. “Phītam janapadam gantvā, hatthinā ca rathena ca.
Dārusaṅghāṭayānena, evam gaccha Niḷinike.

4. Hatthi-assarathe¹ pattī, gacchevādāya khattiye.
Taveva vaṇṇarūpena, vasam ta’ mānaysasi”ti.

Tattha **dārusaṅghāṭayānenā**ti amma Niḷinike na tvam padasā gamissasi, phītam pana subhikkham khemam attano janapadam hatthivāhanehi ca rathavāhanehi

1. Uḍḍayhate (Sī, I)

2. Naḷinike (Sī, Syā, I)

3. Hatthī assarathā (Sī, I), hatthī assā rathā (Syā)

ca gantvā tato parampi ajjhokāse paṭicchannena vayhādinā udakattṭhāne nāvāsaṅkhātena dārusaṅghāṭayānena gaccha. **Vaṇṇarūpenāti** evaṃ akilamamānā gantvā tava vaṇṇena ceva rūpasampadāya ca taṃ brāhmaṇaṃ attano vasaṃ ānayissasīti.

Evaṃ so dhītārā saddhiṃ akathetabbampi raṭṭhaparipālanam nissāya kathesi. Sāpi “sādhū”ti sampaṭicchhi. Athassā sabbaṃ dātābbayuttakam datvā amaccehi saddhiṃ uyyojesi. Amaccā taṃ ādāya paccantaṃ patvā tattha khandhāvāram nivāsāpetvā rājadhītaram ukkhipāpetvā vanacarakena desitena maggena Himavantaṃ pavisitvā pubbaṇhasamaye tassa assamapadassa samīpaṃ pāpuṇimsu. Tasmim khāṇe bodhisatto puttam assamapade nivāsāpetvā¹ sayam phalāphalattṭhāya araṇṇam pavitṭho hoti. Vanacarako sayam assamaṃ agantvā tassa pana dassanaṭṭhāne ṭhatvā Niḷinikāya taṃ dassento dve gāthā abhāsi—

5. “Kadalīdhajapaññāṇo, ābhujīparivārito.

Eso padissati rammo, Isisiṅgassa assamo.

6. Eso aggiṣṣa saṅkhāto, eso dhūmo padissati.

Maññe no aggiṃ hāpeti, Isisiṅgo mahiddhiko”ti.

Tattha kadalīsaṅkhātā dhajā paññāṇam² assāti **kadalīdhajapaññāṇo**. **Ābhujīparivāritoti** bhujapattavanaparikkhitto. **Saṅkhātoti** eso aggiṣṣa Isisiṅgassa jhānena saṅkhāto paccakkhagato³ jalati. **Maññe no agginti** aggiṃ no hāpeti juhāti paricaratīti maññāmi.

Amaccāpi bodhisattassa araṇṇam pavitṭhavelāya assamaṃ parivāretvā ārakkham ṭhapetvā rājadhītaram isivesam gāhāpetvā suvaṇṇacīrakena nivāsanapārūpanam katvā sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā tantubaddham cittageṇḍukam gāhāpetvā assamapadam pesetvā sayam bahi rakkhantā aṭṭhamisu. Sā tena geṇḍukena kiḷantī caṅkamakoṭiyam otari. Tasmim khāṇe Isisiṅgo paṇṇasāladvāre pāsāṇaphalake nisinno hoti. So taṃ āgacchantim disvā bhītatāsito uṭṭhāya paṇṇasālam pavisitvā

1. Nivattetvā (Sī, Syā, I)

2. Kadalīsaṅkhātā dhajapaññāṇam (Ka)

3. Paccakkhato (Ka)

aṭṭhāsi. Sāpissa paṇṇasāladvāraṃ gantvā kīḷiyeva. Satthā tañca tato uttari ca attham pakāsentō tisso gāthā abhāsi—

7. “Tañca disvāna āyantim, āmuttamaṇikuṇḍalaṃ.
Isisiṅgo pāvīsi bhīto, assamaṃ paṇṇachādanaṃ.
8. Assamassa ca sā dvāre, geṇḍukena’ssa kīḷati.
Vidaṃsayantī aṅgāni, guyhaṃ pakāsītāni ca.
9. Tañca disvāna kīḷantim, paṇṇasālagato jaṭi.
Assamā nikkhamitvāna, idaṃ vacanamabravī”ti.

Tattha **geṇḍukena’ssāti** assa Isisiṅgassa assamadvāre geṇḍukena kīḷati. **Vidaṃsayantī**ti dassentī. **Guyhaṃ pakāsītāni cāti** guyhañca rahassaṅgaṃ pakāsītāni ca pākāṭāni mukhahatthādāni. **Abravīti** so kira paṇṇasālāya ṭhatvā cintesi “sacāyaṃ yakkho bhaveyya, paṇṇasālaṃ pavisitvā maṃ¹ murumurāpetvā khādeyya, nāyaṃ yakkho, tāpaso bhavissatī”ti assamā nikkhamitvā pucchanto gāthamāha—

10. “Ambho ko nāma so rukkho, yassa te’vaṃgataṃ phalaṃ.
Dūrepi khittam pacceti, na tam ohāya gacchatī”ti.

Tattha **yassa te’vaṃgataṃ phalanti** yassa tava rukkhassa evaṃgatikaṃ manoramaṃ phalaṃ. **Ko nāma so rukkhoti** citrageṇḍukassa adiṭṭhapubbattā “rukkhaphalena tena bhavitabban”ti maññamāno evaṃ pucchati.

Athassa sā rukkhaṃ ācikkhantī gāthamāha—

11. “Assamassa mama brahme, samīpe Gandhamādane.
Bahavo tādisā rukkhā, yassa te’vaṃgataṃ phalaṃ.
Dūrepi khittam pacceti, na maṃ ohāya gacchatī”ti.

Tattha **samīpe Gandhamādaneti** Gandhamādanapabbate mama assamassa samīpe. **Yassa te’vaṃgatanti** yassa evaṃgataṃ, **ta-kāro** byañjanasandhikaroti.

1. Mama maṃsam (Sī, Syā)

Iti sā musāvādaṃ abhāsi. Itaropi saddahitvā “tāpaso eso”ti saññāya paṭisanthāraṃ karonto gāthamāha—

12. “Etū bhavaṃ assami’maṃ adetu,
Pajjañca bhakkhañca paṭicca dammi.
Idamāsanam atra bhavaṃ nisīdatu,
Ito bhavaṃ mūlaphalāni bhuñjatū”ti.

Tattha **assami’manti** assamaṃ imaṃ bhavaṃ pavisatu. **Adetūti** yathāsannihitaṃ āhāraṃ paribhuñjatu. **Pajjanti** pādabbhañjanaṃ. **Bhakkhanti** madhuraphalāphalaṃ. **Paṭicchāti** paṭiggaṇha. **Idamāsananti** paviṭṭhakāle evamāha.

Tassā¹ paṇṇasālaṃ pavisitvā kaṭṭhattharaṇe nisīdantiyā suvaṇṇacīrake dvidhā gate sarīraṃ appaṭicchannaṃ ahosi. Tāpaso mātugāmasarīrasa adiṭṭhapubbattā taṃ disvā “vaṇo eso “ti saññāya evamāha—

13. “Kiṃ te idaṃ ūrūnamantarasmim,
Supicchitaṃ kaṇharivappakāsati.
Akkhāhi me pucchito etamatthaṃ,
Kose nu te uttamaṅgaṃ paviṭṭhan”ti.

Tattha **supicchitanti** dvinnam ūrūnaṃ samāgamakāle suphusitaṃ sippipuṭamukhasaṅṭhānaṃ. Subhalakkhaṇena hi asamannāgatāya taṃ ṭhānaṃ āvāṭadhātukaṃ hoti; samannāgatāya abbhunnataṃ sippipuṭamukhasaṅṭhānaṃ. **Kaṇharivappakāsati** ubhosu passesu kāḷakaṃ viya khāyati. **Kose nu te uttamaṅgaṃ paviṭṭhanti** tava uttamaṅgaṃ liṅgasāṅṭhānaṃ na paññāyati, kiṃ nu taṃ tava sarīrasaṅkhāte kose paviṭṭhanti pucchati.

Atha naṃ sā vañcayantī gāthādvayamāha—

14. “Ayaṃ vane mūlaphalesanaṃ caraṃ,
Āsādayim acchaṃ sughorarūpaṃ.
So maṃ patitvā sahasā’jjhapatto,
Panujja maṃ abbahi uttamaṅgaṃ.

1. Kiṃ te idanti tassā (Sī, Syā, I)

15. Svāyaṃ vaṇo khajjati kaṇḍuvāyati,
 Sabbañca kālaṃ na labhāmi sātaṃ.
 Paho bhavaṃ kaṇḍumimaṃ vinetuṃ,
 Kurutaṃ bhavaṃ yācito brāhmaṇatthan”ti.

Tattha **āsādayinti** ghaṭṭesiṃ, āgacchantaṃ disvā leḍḍunā paharinti attho. **Pativāti** upadhāvitvā. **Sahasā’jjhappattoti** mamaṃ sahasā ajjhappatto sampatto. **Panujjāti** atha maṃ pātetvā. **Abbahīti** mukhena mama uttamaṅgaṃ luñcitvā pakkāmi, tato paṭṭhāya imasmim̐ ṭhāne vaṇo jāto. **Svāyanti** so ayaṃ tato paṭṭhāya mayhaṃ vaṇo khajjati ceva kaṇḍuvañca karoti, tappaccayā sāhaṃ sabbakālaṃ kāyikacetasikasukhaṃ na labhāmi. **Pahoti** pahu samattho. **Brāhmaṇatthanti** bhavaṃ mayā yācito imaṃ brāhmaṇassa atthaṃ karotu, idaṃ me dukkhaṃ harāhīti vadati.

So tassā musāvādaṃ “sabhāvo”ti saddahitvā “sace te evaṃ sukhaṃ hoti, karissāmi”ti taṃ padesaṃ oloketvā anantaraṃ gāthamāha—

16. “Gambhīrarūpo te vaṇo salohito,
 Apūtiko vaṇagandho mahā ca.
 Karomi te kiñci kasāyayogaṃ,
 Yathā bhavaṃ paramasukhī bhaveyyā”ti.

Tattha **salohitoti** rattobhāso. **Apūtikoti** pūtimamsarahito. **Vaṇagandhoti**¹ thokaṃ duggandho. **Kasāyayoganti** ahaṃ keci rukkhakasāye gahetvā tava ekaṃ kasāyayogaṃ karomīti.

Tato Niḷinikā gāthamāha—

17. “Na mantayogā na kasāyayogā,
 Na osadhā brahmacāri kamanti.
 Yaṃ te mudu tena² vinehi kaṇḍuṃ,
 Yathā ahaṃ paramasukhī bhaveyyan”ti.

1. Pakkagandhoti (Sī, Syā), pannagandhoti (I)

2. Ghaṭṭe mudukena (Ka)

Tattha **kamantī**ti bho brahmacāri imasmim mama vaṇe neva mantayogā, na kasāyayogā; na pupphaphalādīni osadhāni kamanti, anekavāraṃ katehipi tehi etassa phāsukabhāvo na bhūtapubbo. Yaṃ pana te etaṃ mudu aṅgajātaṃ, tena ghaṭṭiyamānasseva tassa kaṇḍu na hoti, tasmā tena vinehi kaṇḍunti.

So “saccaṃ eso bhaṇatī”ti sallakkhetvā “methunasamsaggena sīlaṃ bhijjati, jhānaṃ antaradhāyatī”ti ajānanto mātugāmassa adiṭṭhapubbattā methunadhammassa ca ajānanabhāvena “bhesajjan”ti vadantiyā tāya methunaṃ paṭisevi. Tāvadevassa sīlaṃ bhijji, jhānaṃ parihāyi. So dve tayo vāre samsaggaṃ katvā kilanto hutvā nikkhamitvā saraṃ oruyha nhatvā paṭippassaddhadaratho āgantvā paṇṇasālāyaṃ nisīditvā punapi taṃ “tāpaso”ti maññaṃāno vasanaṭṭhānaṃ pucchanto gāthamāha—

18. “Ito nu bhoto katamena assamo,
Kacci bhavaṃ abhiramasi araṇṇe.
Kacci nu te mūlaphalaṃ pahūtaṃ,
Kacci bhavantaṃ na vihiṃsanti vāḷā”ti.

Tattha **katamenā**ti ito katamena disābhāgena bhoto assamo. **Bhavanti** ālapanametaṃ.

Tato Niḷinikā catasso gāthāyo abhāsi—

19. “Ito ujum uttarāyaṃ disāyaṃ,
Khemā nadī Himavatā pabhāvī.
Tassā tīre assamo mayha rammo,
Aho bhavaṃ assamaṃ mayhaṃ passe.

20. Ambā ca sālā tilakā ca jambuyo,
Uddālakā pāḷaliyo ca phullā.
Samantato kimpurisābhigītaṃ,
Aho bhavaṃ assamaṃ mayhaṃ passe.

21. Tālā ca mūlā ca phalā ca me'ttha,
 Vaṇṇena gandhena upetarūpaṃ.
 Taṃ bhūmibhāgehi upetarūpaṃ,
 Aho bhavaṃ assamaṃ mayhaṃ passe.

22. Phalā ca mūlā ca pahūtame'ttha,
 Vaṇṇena gandhena rasenupeṭā.
 Āyanti ca luddakā taṃ padesaṃ,
 Mā me tato mūlaphalaṃ ahāsun'ti.

Tattha **uttarāyanti** uttarāya. **Khemāti** evaṃnāmikā nadī. **Himavatā pabhāvīti**¹ Himavantato pavattati. **Ahoti** patthanatthe nipāto. **Uddālakāti** vātaghātakā. **Kimpurisābhigīti** samantato parivāretvā madhurasaddena gāyantehi kimpurisehi abhigītaṃ. **Tālā ca mūlā ca phalā ca me'thāti** ettha mama assame pāsādikā tālarukkhā ca tesaññeva vaṇṇagandhādisampannā kandasāṅkhātā mūlā ca phalā ca. **Pahūtame'ttāti** nānārukkhaphalā ca rukkhavallimūlā ca pahūtā ettha. **Mā me tatoti** taṃ mama assamapadaṃ sambahulā luddakā āgacchanti, mayā cettha āharitvā ṭhapitaṃ bahu madhurasamūlaphalāphalaṃ atthi, te mayi cirāyante mūlaphalāphalaṃ hareyyuṃ. Te tato mama mūlaphalāphalaṃ mā harimsu, tasmā sacepi mayā saddhiṃ āgantukāmo, ehi, no ce, ahaṃ gamissāmīti āha.

Taṃ sutvā tāpaso yāva pitu āgamanā adhivāsāpetuṃ gāthamāha—

23. “Pitā mamaṃ mūlaphalesanaṃ gato,
 Idāni āgacchati sāyakāle.
 Ubhova gacchāmase assamaṃ taṃ,
 Yāva pitā mūlaphalato etū”ti.

Tattha **ubhova gacchāmaseti** mama pitu ārocetvā ubhova gamissāma.

1. Pabhātīti (Sī, Syā, I)

Tato sā cintesi “ayaṃ tāva araṇṇeva vaḍḍhitabhāvena mama itthibhāvaṃ na jānāti, pitā panassa maṃ disvāva jānitvā ‘tvaṃ idha kiṃ karosī’ti kājakoṭiyā paharivā sīsampi me bhindeyya, tasmim anāgateyyeva mayā gantum vaṭṭati, āgamanakammampi me niṭṭhitan”ti. Sā tassa āgamanūpāyaṃ ācikkhantī itaraṃ gāthamāha—

24. “Aññe bahū isayo sādhurūpā,
Rājīsayo anumagge vasanti.
Teyeva pucchesi mama’ssamaṃ taṃ,
Te taṃ nayissantī mamaṃ sakāse”ti.

Tattha **rājīsayoti** samma mayā na sakkā cirāyitum, aññe pana sādhusabhāvā rājīsayo ca brāhmaṇīsayo ca anumagge mama assamamaggapasse vasanti, ahaṃ tesam ācikkhitvā gamissāmi, tvaṃ te puccheyyāsi, te taṃ mama santikaṃ nayissantīti.

Evam sā attano palāyanūpāyaṃ katvā paṇṇasālato nikkhamitvā taṃ olokontameva “tvaṃ nivattā”ti vatvā āgamanamaggeneva amaccānaṃ santikaṃ agamāsi. Te taṃ gahetvā khandhāvāraṃ gantvā anupubbena Bārāṇasim pāpuṇimsu. Sakkopi taṃ divasameva tussitvā sakalaraṭṭhe devaṃ vassāpesi, tato subhikkhaṃ janapadaṃ ahosi. Isisīngatāpasassapi tāya pakkantamattāya eva kāye ḍāho uppajji. So kampanto paṇṇasālaṃ pavisitvā vākacīraṃ pārupitvā socanto nipajji. Bodhisatto sāyaṃ āgantvā puttaṃ apassanto “kahaṃ nu kho gato”ti kājaṃ otāretvā paṇṇasālaṃ pavisitvā taṃ nipannaṃ disvā “tāta kiṃ karosī”ti piṭṭhiṃ parimajjanto tisso gāthā abhāsi—

25. “Na te kaṭṭhāni bhinnāni, na te udakamābhataṃ.
Aggīpi te na hāpito, kiṃ nu mandova jhāyasi.

26. Bhinnāni kaṭṭhāni huto ca aggi,
Tapanīpi te samitā brahmacārī.
Piṭṭhañca mayhaṃ udakañca hoti,
Ramasi tuvaṃ brahmabhūto puratthā.

27. Abhinnakaṭṭhosi anābhatodako,
 Ahāpitaggīsi asiddhabhojano.
 Na me tuvaṃ ālapasī mama'jja,
 Naṭṭhaṃ nu kiṃ cetasikañca dukkhaṃ”ti.

Tattha **bhinnānī**ti araññato uddhaṭāni. **Na hāpitoti**¹ na jalito. **Bhinnānī**ti pubbe tayā mamāgamanavelāya kaṭṭhāni uddhaṭāneva honti. **Huto ca aggī**ti aggi ca huto hoti. **Tapanī**ti visibbana-aggisañkhātā tapanīpi te samitāva sayameva saṃvidahitāva hoti. **Piṭhanti** mama āsanatthāya piṭhañca paññattameva hoti. **Udakañcā**ti pādadhovana-udakampi upaṭṭhāpitameva hoti. **Brahmabhū**to tuvaṃpi ito puratthā seṭṭhabhūto imasmiṃ assame abhiramasi. **Abhinnakaṭṭhosī**ti so dāni ajja anuddhaṭakakṭṭhosi. **Asiddhabhojanoti** na te kiñci amhākaṃ kandaṃvā vā paṇṇaṃ vā seditaṃ. **Mama'jjāti** mama putta ajja na me tvaṃ ālapasi. **Naṭṭhaṃ nu kinti** kiṃ nu te naṭṭhaṃ vā, kiṃ cetasikaṃ vā dukkhaṃ, akkhāhi me nipanna-kāraṇanti pucchati.

So pitu vacanaṃ sutvā taṃ kāraṇaṃ kathento āha—

28. “Idhāgamā jaṭilo brahmacārī,
 Sudassaneyyo sutanū vineti.
 Nevātidīgho na panātirasso,
 Sukaṇḥakaṇḥacchadanehi bhoto.
29. Amassujāto apurāṇavaṇṇī,
 Ādhārarūpañca panassa kaṇṭhe.
 Dve yamā gaṇḍā ure Sujātā,
 Suvaṇṇatindukanibhā pabhassarā.
30. Mukhañca tassa bhusadassaneyyaṃ,
 Kaṇṇesu lambanti ca kuñcitaggā.
 Te jotare carato māṇavassa,
 Suttañca yaṃ saṃyamaṇaṃ jaṭānaṃ.

1. Na hāsitoti (Sī, Syā)

31. Aññā ca tassa saṃyamāni catasso,
 Nīlā pītā lohitikā ca setā.
 Tā piṃsare carato māṇavassa,
 Tiriṭisaṅghāriva pāvusamhi.
32. Na mikhalaṃ muñjamayaṃ dhāreti,
 Na santhare no pana pabbajassa.
 Tā jotare jaghanantare vilaggā,
 Sateratā vijjurivantalikkhe.
33. Akhīlakāni ca avaṇṭakāni,
 Heṭṭhā nabhyā kaṭisamohitāni.
 Aghaṭṭitā niccakīlaṃ karonti,
 Haṃ tāta kiṃ rukkhaphalāni tāni.
34. Jaṭā ca tassa bhusadassaneyyā,
 Parosataṃ vellitaggaṃ sugandhā.
 Dvedhā siro sādhu vibhattarūpo,
 Aho nu kho mayha tathā jaṭāssu.
35. Yadā ca so pakirati tā jaṭāyo,
 Vaṇṇena gandhena upetarūpā.
 Nīluppalaṃ vātasameritaṃva,
 Tatheva saṃvāti pana'ssamo ayaṃ.
36. Paṅko ca tassa bhusadassaneyyo,
 Netādiso yādiso mayhaṃ kāye.
 So vāyati erito mālutena,
 Vanāṃ yathā aggagimhe suphullaṃ.
37. Nihanti so rukkhaphalaṃ pathabyā,
 Sucittarūpaṃ ruciraṃ dassaneyyaṃ.
 Khittañca tassa punareti hatthaṃ.
 Haṃ tāta kiṃ rukkhaphalaṃ nu kho taṃ.

38. Dantā ca tassa bhusadassaneyyā,
Suddhā samā saṅkhavarūpapannā.
Mano pasādentī vivariyamānā,
Na hi nūna so sākamakhādi tehi.
39. Akakkasaṃ aggaḷitaṃ muhuṃ muduṃ,
Ujuṃ anuddhataṃ acapalamassa bhāsitaṃ.
Rudaṃ manuññaṃ karavīkasussaraṃ,
Hadayaṅgamaṃ rañjayateva me mano.
40. Bindussaro nātivisaṭṭhavākyo,
Na nūna sajjhāyamatippayutto.
Icchāmi bho taṃ punadeva daṭṭhuṃ,
Mitto hi me māṇavohu puratthā.
41. Susandhi sabbattha vimaṭṭhimaṃ vaṇaṃ,
Puthū Sujātaṃ kharapattasannibhaṃ.
Teneva maṃ uttariyāna maṇavo,
Vivaritaṃ¹ ūruṃ jaghanaena piḷayi.
42. Tapanti ābhanti virocāre ca,
Sateratā vijjuriva'ntalikkhe.
Bāhā mudū añjanalomasādisā,
Vicitravaṭṭaṅgulikā'ssa sobhare.
43. Akakkasaṅgo na ca dīghalomo,
Na khā'ssa dīghā api lohitaggā.
Mudūhi bāhāhi palissajanto,
Kalyāṇarūpo ramayaṃ² upaṭṭhahi.
44. Dumassa tūlūpanibhā pabhassarā,
Suvaṇṇakambutalavaṭṭasucchavi.
Hatthā mudū tehi maṃ samphusitvā,
Ito gato tena maṃ dahanti tāta.

1. Vivariya (Sī, Syā, I)

2. Mayhaṃ (Ka)

45. Na nūna so khārividham ahāsi,
 Na nūna so kaṭṭhāni sayam abhañji.
 Na nūna so hanti dume kuṭṭhāriyā,
 Na hissa hetthesu khilāni atthi.
46. Accho ca kho tassa vaṇam akāsi,
 So mambravi ‘sukhitam mam karohi’.
 Tāham karim tena mamāsi sokhyam,
 So cabravi ‘sukhitosmī’ti brahme.
47. Ayañca te māluvapaṇṇasanthatā,
 Vikiṇṇarūpāva mayā ca tena ca.
 Kilantarūpā udake ramitvā,
 Punappunam paṇṇakuṭim vajāma.
48. Na ma’jja mantā paṭibhanti tāta,
 Na aggihuttam napi yaññatantam¹.
 Na cāpi te mūlaphalāni bhuñje,
 Yāva na passāmi tam brahmacārim.
49. Addhā pajānāsi tuvampi tāta,
 Yassam disam vasate brahmacārī.
 Tam mam disam pāpaya tāta khippam,
 Mā te aham amari’massamamhi.
50. Vicitrapphullam hi vanam sutam mayā,
 Dijābhighuṭṭham dijasaṅghasevitam.
 Tam mam vanam pāpaya tāta khippam,
 Purā te pāṇam vijahāmi assame”ti.

Tattha **idhāgamā**ti tāta imam assamapadam āgato. **Sudassaneyyoti** suṭṭhu dassaneyyo. **Sutanū**ti suṭṭhu tanuko nātikiso

1. Yaññatantram (Sī), yañña tatra (Syā, I)

nāthihūlo. **Vinetīti** attano sarīrappabhāya assamapadaṃ ekobhāsaṃ viya vineti pūreti. **Sukaṇhakaṇhacchadanehi bhototi** tāta tassa bhoto sukaṇhehi kaṇhacchadanehi bhamaravaṇṇehi kesehi sukaṇhasīsaṃ sumajjitamaṇimayaṃ viya khāyati. **Amassujātoti** na tāvassa massu jāyati, taruṇoyeva. **Apurāṇavaṇṇīti** acirapabbajito. **Ādhārārūpañca panassa kaṇṭheti** kaṇṭhe ca panassa amhākaṃ bhikkhābhājanaṭṭhapanam pattaḍhārasadisam piḷandhanam atthīti muttāhāraṃ sandhāya vadati. **Gaṇḍāti** thane sandhāyāha. **Ure sujātāti** uramhi sujātā. “Urato”tipi pāṭho. **Pabhassarāti** pabhāsampannā. “Pabhāsare”tipi pāṭho, obhāsantīti attho.

Bhusadassaneyyanti ativiya dassanīyaṃ. **Kuñcitaggāti** sīhakuṇḍalam sandhāya vadati. **Suttañcāti** yaṃ tassa jaṭābandhanasuttam, tampi jotati pabham muñcati. “**Samyamāni¹ catasso**”ti iminā maṇisuvāṇṇapavāḷarajatamayāni cattāri piḷandhanāni dasseti. **Tā pimsareti²** tāni piḷandhanāni pāvusamhi pavuṭṭhe³ deve tiriṭisaṅghā viya⁴ viravanti. **Mikhalanti** mekhalam, ayameva vā pāṭho. Idam nivatthakañcanacīrakam sandhāyāha. **Na santhareti⁵** na vāke. Idam vuttam hoti—tāta yathā mayam tiṇamayam vā vākamayam vā cīrakam dhārema, na tathā so, so pana suvaṇṇacīrakam dhāretīti. **Akhīlakānīti** atacāni nippanāni⁶. **Kaṭṭisamohitānīti** kaṭṭiyam baddhāni. **Niccakīlam karontīti** aghaṭṭitānīpi niccakālam kīḷayanti. **Ham tātāti** hambho tāta. **Kim rukkhaphalāni tānīti** tāni tassa māṇavassa suttaruḷhāni kaṭṭiyam baddhāni katararukkhaphalāni nāmāti maṇisaṅghāṭim sandhāyāha.

Jaṭāti jaṭāmaṇḍalākārena baddharatanamissakakesavattīyo sandhāyāha. **Vellitaggāti** kuñcitaggā. **Dvedhāsīroti** tassa sīsam dvedhā katvā baddhānam jaṭānam vasena suṭṭhu vibhattarūpaṃ. **Tathāti** yathā tassa māṇavassa jaṭā, tathā tumhehi mama na baddhā, aho vata mamapi tathā assūti patthento āha. **Upetarūpāti** upetasabhāvā.

1. Samyamāni (Sī)

2. Samsareti (Sī, Syā)

3. Pāvuse navavaṭṭhe (Sī, I)

4. Ciriṭisaṅghā viya (Sī, I)

5. Na santaceti (Sī, I)

6. Avākāni nibbasaṇāni (Sī), akācāni nikkaṇṭakāni (I), apākāni nibbaṇāni (Syā)

Vātasameritamvāti yathā nāma nīluppalaṃ vātena samīritam, tatheva ayam imasmim vanasaṇḍe assamo samvāti. **Netādisoti** tāta yādiso mama kāye paṅko, netādiso tassa sarīre. So hi dassanīyo ceva sugandho ca. **Aggagimheti** vasantasamaye.

Nihantīti paharati. **Kim rukkhaphalaṃ nu kho tanti** katararukkhassa nu kho taṃ phalaṃ. **Saṅkhavarūpapannāti** sudhotasaṅkhapaṭibhāgā. **Na hi nūna so sākamakhādi** tehīti na nūna so māṇavo mayam viya tehi dantehi rukkhapaṇṇāni ceva mūlaphalāphalāni ca khādi. Amhākam hi tāni khādantānam sabalā paṇṇavaṇṇā¹ dantāti dīpeti.

Akakkasanti tāta tassa bhāsitaṃ aphaṇṇam agaḷitaṃ, punappunam vadantassāpi madhuratāya **muhum mudum**, apamussatāya **ujum**, avikkhattatāya **anuddhatam**, patiṭṭhitatāya **acapalam**. **Rudanti** bhāsamānassa saraṅkhātāṃ rudampi manoharam karavīkassa viya sussaram sumadhuram. **Rañjayatevāti** mama mano rañjatiyeva. **Bindussaroti** piṇḍitassaro. **Māṇavohūti** so hi māṇavo puratthā mama mitto ahu.

Susandhi sabbattha vimaṭṭhimaṃ vaṇanti tāta tassa māṇavassa ūrūnam antare ekaṃ vaṇam atthi, taṃ susandhi suphusitaṃ sippipuṭamukhasadisam, sabbattha vimaṭṭham samantato maṭṭham. **Puthūti** mahantam. **Sujātanti** susaṅghitaṃ. **Kharapattasannibhanti** supupphitapadumamakuḷasannibham. **Uttariyānāti** uttaritvā avattharivā. **Pīlayīti** pīlesi. **Tapantīti** tassa māṇavassa sarīrato niccharantā suvaṇṇavaṇṇaramsiyo jalanti obhāsanti virocanti ca. **Bāhāti** bāhāpissa mudū. **Añjanalomasādisāti** añjanasadisehi lomehi samannāgatā. **Vicitravaṭṭaṅgulikā'ssa sobhareti** hatthāpissa varalakkhaṇavicitrāhi pavālaṅkurasadisāhi vaṭṭaṅgulīhi samannāgatā sobhanti.

Akakkasaṅgoti kacchupīlakādirahita-aṅgapaccāṅgo. **Ramayaṃ upaṭṭhahīti** maṃ ramayanto upaṭṭhahi paricari. **Tūlūpanibhāti** mudubhāvassa upamā. **Suvaṇṇakambutalavaṭṭasucchavīti** suvaṇṇamayam ādāsatalam viya vaṭṭā ca succhavi ca, parimaṇḍalatalā ceva sundaracchavi cāti attho. **Samphusitvāti** suṭṭhu phusitvā attano hatthasamphassaṃ mama sarīre pharāpetvā. **Ito gatoti**

1. Supaṅkavaṇṇā (Sī, Syā)

mama olokontasseva ito gato. **Tena maṃ dahantī** tena tassa hatthasamphassena idāni maṃ dahanti. Tathā hi tassa gatakā lato paṭṭhāya mama sarīre dāho uṭṭhito, tenamhi domanassappatto nipannoti.

Na nūna so khārividhanti tāta nūna so māṇavo na khāribhāraṃ ukkhipitvā vicari. **Khilānī** kilāni¹, “ayameva vā pāṭho. **Sokhyanti** sukhaṃ. **Māluvapaṇṇasanthatā vikiṇṇarūpāvāti** tāta ayam tava māluvapaṇṇasanthatā ajja mayā ca tena ca aññaamaññaṃ parāmasanāliṅganavasena parivattantehi vikiṇṇā viya ākulabyākulā jātā. **Punappunaṃ paṇṇakuṭim vajāmāti** tāta ahañca so ca abhiraṃitvā kilantarūpā paṇṇasālato nikkhamitvā udakam pavisitvā ramitvā vigatadarathā punappunaṃ imeva kuṭim pavisāmāti vadati.

Na ma’jja mantāti ajja mama tassa gatakā lato paṭṭhāya neva mantā paṭibhanti na upaṭṭhahanti na ruccanti. **Na agghuttaṃ napi yaññatantanti**² mahābrahmuno ārādhanaṭṭhāya kattabbahomavidhūpanādiyaññakiriyāpi³ me na paṭibhāti na upaṭṭhāti na ruccati. **Na cāpi teti** tayā ābhatamūlaphalāphalānipi na bhujjāmi. **Yassaṃ disanti** yassaṃ disāyam. **Vananti** tassa māṇavassa assamaṃ parivāretvā ṭhitavananti.

Tassevaṃ vilapantassa taṃ vilāpaṃ sutvā mahāsatto “ekāya itthiyā imassa sīlaṃ bhinnaṃ bhavissatī”ti ñatvā taṃ ovaḍanto cha gāthāyo abhāsi—

51. “Imasmā’haṃ jotirase vanamhi,
Gandhabbadevaccharasaṅghasevite.
Isīnamāvāse sanantanamhi,
Netādisaṃ aratiṃ pāpuṇetha.

52. Bhavanti mittāni atho na honti,
Ñātīsu mittesu karonti pemaṃ.
Ayañca jammo kissa vā niviṭṭho,
Yo neva jānāti ‘kutomhi āgato’.

1. Khilānīti khilānī (Sī, Syā, I)

2. Yaññatantranti (Sī), yañña tatrāti (Syā, I)

3. Kattabbaṃ habiyadhūmādiyaññakiriyāpi (I)

53. Saṁvāseṇa hi mittāni, sandhīyanti punappunam.
Sve’va mitto asaṁgantu, asaṁvāseṇa jīrati.
54. Sace tuvaṁ dakkhasi brahmacāriṁ,
Sace tuvaṁ sallape brahmacāriṇā.
Sampannasassaṁva mahodakena,
Tapogūṇaṁ khippamimaṁ pahissasi.
55. Punapi ce dakkhasi brahmacāriṁ,
Punapi ce sallape brahmacāriṇā.
Sampannasassaṁva mahodakena,
Usmāgataṁ khippamimaṁ pahissasi.
56. Bhūtāni hetāni caranti tāta,
Virūparūpena manussaloke.
Na tāni sevetha naro sapañño,
Āsajja naṁ nassati brahmacārī”ti.

Tattha **imasmāti** imasmim. **Hanti** nipātamattaṁ. **Jotiraseti** hūyamānassa jotino raṁsi-obhāsīte. **Sanantanamhīti** porāṇake. **Pāpuṇethāti** pāpuṇeyya. Idaṁ vuttaṁ hoti—tāta evarūpe vane vasanto yaṁ aratiṁ tvaṁ patto, etādisaṁ na pāpuṇeyya paṇḍito kulaputto, pattuṁ nārahatīti attho.

“**Bhavanti**”ti imaṁ gāthaṁ mahāsatto antogatameva bhāsati. Ayamettha adhippāyo—loke sattānaṁ mittāni nāma hontipi na hontipi tattha yesaṁ honti, te attano ñātīsu ca mittesu ca pemaṁ karonti. **Ayañca jammoti** migasiṅgo lāmakko. **Kissa vā nivīṭṭhoti** kena nāma kāraṇena tasmiṁ mātuḡāme mittasaññāya nivīṭṭho, so migiyā kucchismiṁ nibbattitvā araññe vadḍhitattā “kutomhi āgato”ti attano āgataṭṭhānamattampi na jānāti, pageva ñātimitteti.

Punappunanti tāta mittāni nāma punappunam saṁvāseṇa saṁsevanena sandhīyanti ghaṭīyanti. **Svevamittoti** so eva mitto **asaṁgantu** asamāgacchantassa purisassa tena asamāgamasankhātena asaṁvāseṇa **jīrati**

vinassati. **Saceti** tasmā tāta sace tvam punapi tam dakkhasi, tena vā sallapissasi, atha yathā nāma nipphanasassam mahoghena harīyati¹, evam imam attano tapogunam pahissasi hāressasīti attho. **Usmāgatanti** samaṇatejam.

Virūparūpenāti vividharūpena. Idam vuttam hoti—tāta manussalokasmim hi etāni yakkhinisaṅkhātāni bhūtāni vividharūpapaṭicchannena attano rūpena attano vasam gate khādītum caranti, tāni sapañño naro na sevetha. Tādisañhi bhūtam āsajja nam patvā nassati brahmacārī, diṭṭhosi tāya yakkhiniyā na khādītoti puttam ovadi.

So pitu katham sutvā “yakkhinī kira sā”ti bhīto cittam nivattetvā “tāta etto na gamissāmi, khamatha me”ti khamāpesi. Sopi nam samassāsetvā “chi tvam māṇava mettam bhāvehi, karuṇam, muditam, upekkham”ti brahmavihārabhāvanam ācikkhi. So tathā paṭipajjitvā puna jhānābhiññā nibbattesi.

Satthā imam dhammadesanam āharitvā saccāni pakāsetvā jātakam samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā Niḷinikā purāṇadutiyikā ahoṣi, Isisiṅgo ukkaṇṭhitabhikkhu, pitā pana ahameva ahoṣinti.

Niḷinikājātakavaṇṇanā paṭhamā.

2. Ummānantijātakavaṇṇanā (527)

Nivesanam kassa nu'dam sunandāti idam Satthā Jetavane viharanto ukkaṇṭhitabhikkhum ārabba katesi. So kirekadivasam Sāvatthiyam piṇḍāya caranto ekam alaṅkatapaṭiyattam uttamarūpadharam itthim oloketvā paṭibaddhacitto hutvā cittam nivattetum asakkonto vihārameva āgantvā tato paṭṭhāya sallavidhho viya rāgāturo bhantamigapaṭibhāgo kiso dhamanīsanthatagatto uppaṇḍuppaṇḍukajāto anabhirato

1. Dhārīyati (Ka)

ekiriyaṭhepi cittassādaṃ alabhanto ācariyavattādīni pahāya
 uddesaparipucchākammaṭṭhānānuyogarahito vihāsi. So sahāyabhikkhūhi
 “pubbe tvaṃ āvuso santindriyo vippasannamukhavaṇṇo, idāni no tathā, kiṃ
 nu kho kāraṇaṃ”ti puṭṭho “āvuso anabhiratomhī”ti āha. Atha naṃ te
 “abhiramāvuso sāsane, Buddhuppādo nāma dullabho, tathā
 saddhammassavanaṃ manussapaṭilābhho ca, so tvaṃ manussapaṭilābhaṃ
 paṭilabhitvā dukkhassantakiriyaṃ patthayamāno assumukhaṃ ñātijaṇaṃ
 pahāya Saddhāya pabbajitvā kiṃ kāraṇā kilesavasamā yāsi, kilesā nāmete
 gaṇḍuppadakapaṇakaṃ upādāya sabbabālajanasādhāraṇā, ye tesam
 vatthubhūtā, tepi appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha
 bhīyyo. Aṭṭhikaṅkalūpamā kāmā, maṃsapesūpamā kāmā, tiṇukkūpamā
 kāmā, aṅgarakāsūpamā kāmā, supinakūpamā kāmā, yācitakūpamā kāmā,
 rukkhaphalūpamā kāmā, asisūnūpamā kāmā, sattisūlūpamā kāmā,
 sappasirūpamā kāmā, aggikkhundhūpamā kāmā. Tvaṃ nāma evarūpe
 Buddhasāsane pabbajitvā evaṃ anattakāraṇaṃ kilesānaṃ vasamā gatosi”ti
 ovaditvā attano kathaṃ gāhāpetum asakkontā Satthu santikaṃ
 dhammasabhaṃ netvā “kiṃ bhikkhave anicchamānaṃ bhikkhuṃ
 ānāyitthā”ti vutte “bhante ayaṃ kira bhikkhu ukkaṇṭhito”ti āhaṃsu. Satthā
 “saccaṃ kirā”ti pucchitvā “saccaṃ bhante”ti vutte “bhikkhu
 porāṇakapaṇḍitā rajjaṃ anusāsantāpi kilese uppanne tassa vasamā agantvā
 cittaṃ nivāretvā na ayuttakaṃ karimsū”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Siviraṭṭhe Ariṭṭhapuranagare Sivi nāma rājā rajjaṃ kāresi.
 Bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchismim nibbatti, “Sivikumāro”tvevassa
 nāmaṃ karimsu. Senāpatissapi putto jāyi, “Abhipārako”tissa¹ nāmaṃ
 karimsu. Te ubhopi sahāyā hutvā abhivaḍḍhantā soḷasavassikā hutvā
 Takkasilaṃ gantvā sippaṃ uggaṇhitvā āgamimsu. Rājā puttassa rajjaṃ
 adāsi. Sopi Abhipārakaṃ senāpatiṭṭhāne ṭhapetvā dhammena rajjaṃ kāresi.
 Tasmim yeva nagare Tiriṭivacchassa nāma asītikoṭivibhavassa seṭṭhino dhītā
 nibbatti uttamarūpadharā sobhaggappattā subhalakkhaṇena samannāgatā,
 tassā nāmaggaṇḍivase

1. Ahipārakotissa (Sī, I), abhipādakotissa (Ka)

“Ummānantī”ti nāmaṃ karīmsu. Sā soḷasavassikakāle atikkantamānusavaṇṇā devaccharā viya abhirūpā dassanīyā pāsādikā paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgatā ahoṣi. Ye ye puthujjanā taṃ passanti, te te sakabhāvena saṅghātuṃ asakkontā surāpānamadamattā viya kilesamadena mattā hutvā satim paccupaṭṭhāpetuṃ samatthā nāma nāhesuṃ.

Athassā pitā Tiriṭivaccho rājānaṃ upasaṅkamitvā “deva mama gehe itthiratanam uppannam, rañño va anucchavikam, lakkhaṇapāṭhake brāhmaṇe pesetvā taṃ vīmaṃsāpetvā yathāruci karohī”ti āha. Rājā “sādhū”ti vatvā brāhmaṇe pesesi. Te seṭṭhigeham gantvā katasakkārasammānā pāyāsam paribhuñjīmsu. Tasmim khāṇe Ummānantī sabbalaṅkārapaṭimaṇḍitā tesam santikam agamāsi. Te taṃ disvā satim paccupaṭṭhāpetuṃ asakkontā kilesamadammattā hutvā attano vippakatabhojanabhāvaṃ na jānīmsu. Ekacce ālopaṃ gahetvā “bhuñjissāmā”ti saññāya sīse ṭhapesuṃ, ekacce upakacchantare khipīmsu, ekacce bhittim paharīmsu, sabbeva ummattakā ahesuṃ. Sā te disvā “ime kira¹ mama lakkhaṇam vīmaṃsissanti, gīvāyam ne gahetvā nīharathā”ti nīharāpesi. Te maṅkubhūtā rājanivesanam gantvā Ummānantīyā kuddhā “deva sā itthī kāḷakaṇṇī, na tumhākam anucchavikā”ti vadīmsu. Rājā “kāḷakaṇṇī kirā”ti na taṃ āṇāpesi. Sā taṃ pavattim sutvā “aham kira kāḷakaṇṇīti raññā na gahitā, kāḷakaṇṇīyo nāma na evarūpā hontī”ti vatvā “hotu, sace pana taṃ rājānam passissāmi, jānissāmi”ti tasmim āghātam bandhi. Atha nam pitā Abhipārakassa adāsi, sā tassa piyā ahoṣi manāpā.

Kassa pana kammaṃ nissandena² sā evam abhirūpā ahoṣīti? Rattavattadānassa nissandenāti. Sā kira atīte Bārāṇasīyam daliddakule nibbattitvā ussavadvase puññasampannā itthiyo kusumbharattavattam nivāsetvā alaṅkatā kīḷantiyo disvā tādisam vattham nivāsetvā kīḷitukāmā hutvā mātāpitūnam ārocetvā tehi “amma mayam daliddā, kuto no evarūpaṃ vatthan”ti vutte “tena hi mam ekasmim aḍḍhakule bhatim kātuṃ

1. Ime kim (Ka)

2. Phalena (Ka)

anujānātha, te mama guṇaṃ ñatvā dassanti”ti vatvā tehi anuññātā ekaṃ kulaṃ upasaṅkamitvā “kusumbharattavatthena bhatim karomī”ti āha. Atha naṃ te “tīṇi saṃvaccharāni kamme kate tava guṇaṃ ñatvā dassāmā”ti vadimsu. Sā “sādhū”ti paṭissuṇitvā kamman paṭipajji. Te tassā guṇaṃ ñatvā aparipuṇṇesuyeva tīsu saṃvaccharesu tassā ghanakusumbharattavatthena saddhim aññampi vattham datvā “tava sahāyikāhi saddhim gantvā nhatvā nivāsehi”ti taṃ pesayimsu. Sā sahāyikā ādāya gantvā rattavattham nadīṭire ṭhapetvā nhāyi.

Tasmim khaṇe eko Kassapadasabalassa sāvako acchinnacīvaro sākḥābhaṅgaṃ nivāsetvā ca pārupitvā ca taṃ padesaṃ pāpuṇi. Sā taṃ disvā “ayaṃ bhadanto acchinnacīvaro bhavissati, pubbepi adinnabhāvena me nivāsaṇaṃ dullabhaṃ jātan”ti taṃ vattham dvidhā phāletvā “ekaṃ koṭṭhāsaṃ ayyassa dassāmī”ti cintetvā uttaritvā attano nivāsaṇaṃ nivāsetvā “tiṭṭhatha bhante”ti vatvā theram vanditvā rattavattham majjhe phāletvā tassekaṃ koṭṭhāsaṃ adāsi. So ekamante paṭicchanne ṭhatvā sākḥābhaṅgaṃ chaḍḍetvā tassekaṃ kaṇṇaṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā nikkhami. Athassa vatthobhāseṇa sakalasarīraṃ taruṇasūriyo viya ekobhāsaṃ ahosi. Sā taṃ disvā “mayham¹ ayyo paṭhamam na sobhati, idāni taruṇasūriyo viya virocati, idampi etasseva dassāmī”ti dutiyampi koṭṭhāsaṃ datvā “bhante aham bhava bhava vicarantī uttamarūpadharā bhavyeyam, maṃ disvā koci puriso sakabhāvena saṅṭhātum mā asakkihi, mayā abhirūpatarā nāma aññā mā hotū”ti patthanaṃ paṭṭhapesi. Theropi anumodanaṃ katvā pakkāmi.

Sā devaloke saṃsarantī tasmim kāle Ariṭṭhapure nibbattitvā tathā abhirūpā ahosi. Atha tasmim nagare kattikachaṇaṃ ghosayimsu, kattikapuṇṇamāyaṃ nagaraṃ sajjayimsu. Abhipārako attano ārakkhatṭhānaṃ gacchanto taṃ āmantetvā “bhadde Ummādanti ajja kattikarattivāro chaṇo, rājā nagaraṃ padakkhiṇaṃ karonto paṭhamam imaṃ gehadvāraṃ āgamissati, mā kho tassa attānaṃ dassesi, sopi taṃ disvā satim upaṭṭhāpetum na sakkhissati”ti āha. Sā “gaccha tvaṃ sāmi, aham jānissāmī”ti

1. Ayaṃ (I, Ka)

sampañcchitvā tasmim gate dāsim āṇāpesi “rañño imam gehadvāram āgatakāle mayham āroceyyāsi”ti. Atha sūriye atthaṅgate uggate puṇṇacande devanagare viya nagare alaṅkate sabbadisāsu dīpesu jalitesu rājā sabbālaṅkārapaṭimaṅḍito ājaññarathavaragato amaccaganaparivuto mahantena yasena nagaram padakkhiṇam karonto paṭhamameva Abhipārakassa gehadvāram agamāsi. Tam pana geham manosilāvaṇṇapākāraparikkhittam alaṅkatadvāraṭṭālakam sobhaggappattam pāsādikam. Tasmim khaṇe dāsī Ummādantiyā ārocesi. Sā pupphasamuggam gāhāpetvā kinnariliḷaya vātapānam nissāya ṭhitā rañño pupphāni khipi. So tam ulloketvā kilesamadamatto satim upaṭṭhāpetum asakkonto “Abhipārakassetam gehan”ti sañjānitumpi nāsakkhi, atha sārathim āmantetvā pucchanto dve gāthā abhāsi—

57. “Nivesanam kassa nu’dam Sunanda,
Pākārena paṇḍumayena guttam.
Kā dissati aggisikhāva dūre,
Vehāyasam pabbataggeva acci.

58. Dhītā nva’yam kassa Sunanda hoti,
Suṇisā nva’yam kassa athopi bhariyā.
Akkhāhi me khippamidheva puṭṭho,
Avāvaṭā yadi vā atthi bhattā”ti.

Tattha **kassa nu’danti** kassa nu idam. **Paṇḍumayenāti** rattiṭṭhakamayena. **Dissatīti** vātapāne ṭhitā paññāyati. **Accīti**¹ analajālakkhandho. **Dhītā nva’yanti** dhītā nu ayam. **Avāvaṭāti** apētāvaraṇā apariggahā. **Bhattāti** yadi vā assā sāmiko atthi, etam me akkhāhīti.

Athassa so ācikkhanto dve gāthā abhāsi—

59. “Aham hi jānāmi janinda etam,
Matyā ca petyā ca athopi assā.
Taveva so puriso bhūmipāla,
Rattindivam appamatto tavatthe.

60. Iddho ca phīto ca suvaḍḍhito ca,
 Amacco ca te aññataro janinda.
 Tassesā bhariyā’bhipārakassa¹,
 Ummānantī nāmadheyyena rājā”ti.

Tattha **matyā ca petyā cāti** mātito ca pitito cetam jānāmi. **Athopi** assāti atha sāmikampi assā jānāmīti vadati. **Iddhoti** samiddho. **Phītoti** vatthālankārehi supupphito. **Suvaḍḍhitoti** suṭṭhu vuddho². **Nāmadheyyenāti** nāmena. Ayañhi yo nam passati, tam ummādeti, satimassa paccupaṭṭhāpetum na deti, tasmā Ummānantīti vuccati.

Tam sutvā rājā nāmamassā thomento anantaram gāthamāha—

61. “Ambho ambho nāmamidam imissā,
 Matyā ca petyā ca katham susādhu.
 Tadā hi mayham avalokyantī,
 Ummattakam Ummadantī akāsī”ti.

Tattha **matyā ca petyā cāti** mātārā ca pitarā ca. **Mayhanti** upayogathe sampadānavacanam. **Avalokyantīti** mayā avalokitā sayampi mam avalokyantī mam ummattakam akāsīti attho.

Sā tassa kampitabhāvam ñatvā vātapānam thaketvā sirigabbhameva agamāsi. Raññopi tassā diṭṭhakālato paṭṭhāya nagaram padakkhiṇakarane cittameva nāhosi. So sārathim āmantetvā “samma Sunanda ratham nivattehi, ayam chaṇo amhākam nānucchaviko, Abhipārakassa senāpatissevānucchaviko, rajjampi tassevānucchavikan”ti ratham nivattāpetvā pāsadam abhiruyha sirisayane nipajjitvā vippalapanto āha—

62. “Yā puṇṇamāse migamandalocanā,
 Upāvisi puṇḍarīkattacaṅgī.
 Dve puṇṇamāyo tadahū amañña’ham,
 Disvāna pārāvatarattavāsiniṃ.

1. Bhariyā ahipārakassa (Sī, I), bhariyābhipādakassa (Ka)

2. Aḍḍho (Sī, Syā, I)

63. Alārapamhehi subhehi vaggubhi,
Palobhayantī maṃ yadā udikkhati.
Vijambhamānā harateva me mano,
Jātā vane kimpurisīva pabbate.
64. Tadā hi brahatī sāmā, āmuttamaṇikuṇḍalā.
Ekaccavasanā nārī, migī bhantāvudikkhati.
65. Kadāssu maṃ tambanakhā sulomā,
Bāhāmudū candanasāralittā.
Vaṭṭaṅgulī sannatadhīrakuttiyā,
Nārī upaññissati sīsato subhā.
66. Kadāssu maṃ kañcanajāluracchadā,
Dhītā tirīṭissa vilaggamajjhā.
Mudūhi bāhāhi palissajissati,
Brahāvane jātadumaṃva māluvā.
67. Kadāssu lākhārasarattasucchavī,
Bindutthanī puṇḍarīkattacaṅgī.
Mukhaṃ mukhena upanāmayissati,
Soṇḍova soṇḍassa surāya thālaṃ.
68. Yadā’ddasaṃ taṃ tiṭṭhantiṃ, sabbabhaddaṃ manoramaṃ.
Tato sakassa cittassa, nāvabodhāmi kañcinaṃ.
69. Ummādantimahaṃ daṭṭhā, āmuttamaṇikuṇḍalaṃ.
Na supāmi divārantiṃ, sahassaṃva parājito.
70. Sakko ce me varaṃ dajjā, so ca labbheṭṭha me varo.
Ekarattaṃ dirattaṃ vā, bhavyeṃva Abhipārako.
Ummādantyaṃ ramitvāna, Sivirājā tato siyaṃ”ti.

Tattha **puṇṇamāseti** puṇṇacandāya rattiya. **Migamandalocanāti**
kaṇḍasantāsenā palāyitvā vanantare ṭhatvā luddaṃ olokentiyā migiyā viya

mandāni locanāni assāti migamandalocanā. **Upāvisīti** padumavaṇṇena karatalena pupphāni khipitvā maṃ oloketi vātapāne nisīdi.

Puṇḍarīkattacaṅgīti rattapadumavaṇṇasarīrā. **Dve puṇṇamāyoti** ahaṃ tadahu tasmim chaṇadivase taṃ pārāvatapādasamānavāṇṇarattavathanivatthaṃ disvā tassā mukhasobhaṃ oloketo ekassa pācīnalokadhātuto ekassa Abhipārakassa senāpatino nivesaneti dvinnam puṇṇacandānam uggaṭattā dve puṇṇamāyo amaññim. **Alārapamhehīti** visālapakhumehi. **Subhehīti** parisuddhehi. **Vaggubhīti** madhurākārehi. **Udikkhatīti** evarūpehi nettehi yasmim khaṇe oloketi. **Pabbateti** yathā Himavantapabbate supupphitavane vīṇam ādāya tantissarena attano saram saṃsandantī kimpurisī kimpurisassa manam harati, evam harateva me manoti vippalapati.

Brahatīti uḷārā. **Sāmāti** suvaṇṇavaṇṇasāmā. **Ekaccavasanāti** ekaccikavasanā, ekavatthanivatthāti attho. **Bhantāvudikkhatīti** saṇhakesā puthunalāṭā āyatabhamū visālakkhī tuṅganāsā rattoṭṭhā setadantā tikhiṇadāṭhā suvaṭṭitagīvā sutanubāhu susaṇṭhitapayodharā karamitamajjhā visālasaṇī suvaṇṇakadalisaṃmanoru sā uttamitthī tasmim khaṇe maṃ udikkhantī bhayena vanam pavisitvā puna nivattitvā luddam udikkhantī bhantā migīva maṃ udikkhatīti vadati. **Bāhamudūti** mudubāhā. **Sannatadhīrakuttīyāti** suphusitachekakaraṇā. **Upaññissati** manti sā subhā nārī kadā nu maṃ tehi tambanakhehi sīsato paṭṭhāya sannatena dhīrena karaṇena paritosessatīti patthento vilapati.

Kañcanajāluracchadāti kañcanamaya-uracchadālaṅkāṛā. **Vilaggamajjhāti** vilaggasarīrā tanumajjhimā. **Brahāvaneti** mahāvane. **Lākhārasarattasucchavīti** hatthapādatala-agganakha-oṭṭhamānsesu lākhārasarattamaṇipavālavāṇṇā¹. **Bindutthanīti** udakapupphulaṇḍalattathanī. **Tatoti** yadā taṃ tiṭṭhantim addasaṃ, tato paṭṭhāya. **Sakassa cittassāti** attano cittassa anissaro jātomhīti adhippāyo. **Kañcinanti** kañci “ayaṃ asuko nāmā”ti na jānāmi, ummattako jātomhīti vadati. **Daṭṭhāti** disvā. **Na supāmīti** neva rattim, na divā niddam labhāmi. **So ca labbhetthāti** yaṃ me sakko varam dadeyya, so ca me varo labbhettha, labheyyāham taṃ varanti attho.

1. Lākhārasarattasamānavāṇṇā (I, Ka)

Atha te amaccā Abhipārakassapi ārocayim̐su “sāmi rājā nagaram padakkhiṇam̐ karonto tumhākam̐ gharadvāram̐ patvā nivattitvā pāsadam̐ abhiruhi”ti. So attano geham̐ gantvā Ummāyantim̐ āmantetvā “bhadde kacci rañño attānam̐ dassesī”ti pucchi. Sāmi eko mahodaro mahādāṭṭhiko rathe ṭhatvā āgato puriso atthi, aham̐ tam̐ rājā vā arājā vāti¹ na jānāmi, eko issaroti pana vutte vātapāne ṭhatvā pupphāni khipim̐, so tāvadeva nivattitvā gatoti. So tam̐ sutvā “nāsitomhi tayā”ti punadivase pātova rājanivesanam̐ āruyha sirigabbhadvāre ṭhatvā rañño Ummāyantim̐ nissāya vippalāpam̐ sutvā “ayam̐ Ummāyantiyā paṭibaddhacitto jāto, tam̐ alabhanto marissati, rañño ca mama ca aguṇam̐ mocetvā imassa mayā jīvitam̐ dātum̐ vaṭṭati”ti attano nivesanam̐ gantvā ekam̐ dalhamantam̐² upaṭṭhākam̐ pakkosāpetvā “tāta asukaṭṭhāne susiracetiyarukkho atthi, tvam̐ kañci ajānāpetvā atthaṅgate sūriye tattha gantvā antorukkhe nisīda, aham̐ tattha balikammam̐ karonto tam̐ ṭhānam̐ patvā devatā namassanto ‘sāmi devarāja amhākam̐ rājā nagaramhi chaṇe vattamāne akīḷitvā sirigabbham̐ pavisitvā vippalapantova nipanno, mayam̐ tattha kāraṇam̐ na jānāma, rājā devatānam̐ bahūpakāro, anusaṁvaccharam̐ sahasam̐ vissajjetvā balikammam̐ karoti, idam̐ nāma nissāya rājā vippalapatīti ācikkhatha, rañño no jīvitadānam̐ dethā”ti yācissāmi, tvam̐ tasmim̐ khaṇe saddam̐ parivattitvā ‘senāpati tumhākam̐ rañño byādhi nāma natthi, so pana tava bhariyāya Ummāyantiyā paṭibaddhacitto. Sace nam̐ labhissati, jīvissati, no ce, marissati. Sace tassa jīvitam̐ icchasi, Ummāyantimassa dehī”ti vadeyyāsī”ti evam̐ tam̐ uggaṇhāpetvā uyyojesi.

So gantvā tasmim̐ rukkhe nisīditvā punadivase senāpatinā amaccagaṇaparivutena tam̐ ṭhānam̐ gantvā yācito tathā abhāsi. Senāpati “sādhū”ti vatvā devatānam̐ vanditvā amacce jānāpetvā nagaram̐ pavisitvā rājanivesanam̐ āruyha sirigabbhadvāram̐ ākoṭesi. Rājā satim̐ upaṭṭhapetvā “ko eso”ti pucchi. Aham̐ deva Abhipārakoti. Athassa rājā dvāram̐ vivari. So pavisitvā rājānam̐ vanditvā gāthamāha—

1. Rājāti vā rājapurisoti vā (Ka)

2. Dalhamittam̐ (Sī, I)

71. “Bhūtāni me bhūtapatī namassato,
 Āgamma yakkho idametadabravi.
 Rañño mano Ummadantya niviṭṭho,
 Dadāmi te taṃ paricārayassū”ti.

Tattha **namassatoti** tumhākaṃ vippalāpakāraṇajānanatthaṃ balikammaṃ katvā namassantassa. **Tanti** ahaṃ taṃ Ummādantiṃ tumhākaṃ paricārikaṃ katvā dadāmi.

Atha naṃ rājā “samma Abhipāraka mama Ummādantiyā paṭibaddhacittatāya vippalapitabhāvaṃ yakkhāpi jānanti”ti pucchi. Āma devāti. So “sabbalokena kira me lāmakabhāvo ñāto”ti lajjidhamme patiṭṭhāya anantaraṃ gāthamāha—

72. “Puññā ca dhamse amaro na camhi,
 Jano ca me pāpamidañca jaññā.
 Bhuso ca tya’ssa manaso vighāto,
 Datvā piyaṃ Ummadantiṃ adaṭṭhā”ti.

Tattha **dhamseti** samma Abhipāraka ahaṃ tāya saddhiṃ kilesavasena paricārento puññato ca dhamseyyaṃ, tāya saddhiṃ paricāritamattena amaro ca na homi, mahājano ca me imaṃ lāmakabhāvaṃ jāneyya, tato “ayuttam raññā katan”ti garaheyya, tañca mama datvā pacchā piyabhariyaṃ adaṭṭhā tava manaso vighāto cassāti attho.

Sesā ubhinnampi vacanapaṭivacanagāthā honti—

73. “Janinda nāññatra tayā mayā vā,
 Sabbāpi kammassa katassa jaññā.
 Yaṃ te mayā Ummadanti padinnā,
 Bhusehi rājā vanathaṃ sajjāhi.

74. Yo pāpakaṃ kammakaraṃ manusso,
 So maññati māyida¹ maññimsu aññe.
 Passanti bhūtāni karontametam,
 Yuttā ca ye honti narā pathabyā.

75. Añño nu te koci naro pathabyā,
Saddheyya lokasmi na me piyāti.
Bhuso ca tya'ssa manaso vighāto,
Datvā piyaṃ Ummadantiṃ adaṭṭhā.
76. Addhā piyā mayha janinda esā,
Na sā mamaṃ appiyā bhūmipāla.
Gaccheva tvaṃ Ummadantiṃ bhadante,
Sīhova selassa guhaṃ upeti.
77. Na pīḷitā attadukhena dhīrā,
Sukhapphalaṃ kamma pariccajanti.
Sammohitā vāpi sukhena mattā,
Na pāpakammañca samācaranti.
78. Tuvaṃ hi mātā ca pitā ca mayhaṃ,
Bhattā patī posako devatā ca.
Dāso ahaṃ tuyha saputtadāro,
Yathāsukhaṃ sāmi karohi kāmaṃ.
79. Yo 'issaromhī'ti karoti pāpaṃ,
Kativā ca so nu'ttasate paresaṃ.
Na tena so jīvati dīghamāyu,
Devāpi pāpena samekkhare naṃ.
80. Aññātakam̐ sāmikehī padinnaṃ,
Dhamme ṭhitā ye paṭicchanti dānaṃ.
Paṭicchakā dāyakā cāpi tattha,
Sukhapphalaññeva karonti kammaṃ.
81. Añño nu te koci naro pathabyā,
Saddheyya lokasmi na me piyāti.
Bhuso ca tya'ssa manaso vighāto,
Datvā piyaṃ Ummadantiṃ adaṭṭhā.

82. Addhā piyā mayha janinda esā,
Na sā mamaṃ appiyā bhūmipāla.
Yaṃ te mayā Ummadantī padinnā,
Bhusechi rājā vanathanṃ saajāhi.
83. Yo attadukkhena parassa dukkhaṃ,
Sukhena vā attasukhaṃ dahāti.
Yathevidaṃ mayha tathā paresaṃ,
Yo evaṃ jānāti sa vedi dhammaṃ.
84. Añño nu te koci naro pathabyā,
Saddheyya lokasmi na me piyāti.
Bhuso ca tya'ssa manaso vighāto,
Datvā piyaṃ Ummadantiṃ adaṭṭhā.
85. Janinda jānāsi piyā mame'sā,
Na sā mamaṃ appiyā bhūmipāla.
Piyena te dammi piyaṃ janinda,
Piyadāyino deva piyaṃ labhanti.
86. So nūnāhaṃ vadhissāmi, attānaṃ kāmahetukaṃ.
Na hi dhammaṃ adhammena, ahaṃ vadhitu'mussahe.
87. Sace tuvaṃ mayha satimṃ janinda,
Na kāmayāsi naravīra seṭṭha.
Cajāmi naṃ sabbajanassa sibbyā¹,
Mayā pamuttaṃ tato avhayesi naṃ.
88. Adūsiyaṃ ce Abhipāraka tvaṃ,
Cajāsi katte ahitāya tya'ssa.
Mahā ca te upavādopi assa,
Na cāpi tya'ssa nagaramhi pakkho.

1. Sibba (Sī, I)

89. Ahaṃ sahiṣsaṃ upavādametaṃ,
Nindaṃ pasaṃsaṃ garahaṅca sabbaṃ.
Mametamāgacchatu bhūmipāla,
Yathāsukhaṃ sivi karohi kāmaṃ.
90. Yo neva nindaṃ na panappasaṃsaṃ,
Ādiyati garahaṃ nopi pūjaṃ.
Sirī ca lakkhī ca apeti tamhā,
Āpo suvuṭṭhīva yathā thalamhā.
91. Yaṃ kiñci dukkhaṅca sukhaṅca etto,
Dhammātisāraṅca manovighātaṃ.
Urasā ahaṃ paccuttarissāmi sabbaṃ,
Pathavī yathā thāvarānaṃ tasānaṃ.
92. Dhammātisāraṅca manovighātaṃ,
Dukkhaṅca nicchāmi ahaṃ paresaṃ.
Ekovīmaṃ hārayissāmi bhāraṃ,
Dhamme ṭhito kiñci ahāpayanto.
93. Saggūpagaṃ puñṇakammaṃ janinda,
Mā me tuvaṃ antarāyaṃ akāsi.
Dadāmi te Ummadantiṃ pasanno,
Rājāva yaññe dhanāṃ brāhmaṇānaṃ.
94. Addhā tuvaṃ katte hitesi mayhaṃ,
Sakhā mamaṃ Ummadantī tuvaṅca.
Nindeyyu devā pitaro ca sabbe,
Pāpaṅca passaṃ abhisamparāyaṃ.
95. Na heta' dhammaṃ Sivirāja vajjuṃ,
Sanegamā jānapadā ca sabbe.
Yaṃ te mayā Ummadantī padinnā,
Bhusehi rājā vanathaṃ sajāhi.

96. Addhā tuvaṃ katte hitesi mayhaṃ,
Sakhā mamaṃ Ummadantī tuvañca.
Satañca dhammāni sukittitāni,
Samuddavelāva duraccayāni.
97. Āhuneyyo mesi hitānukampī,
Dhātā vidhātā casi kāmapālo.
Tayī hutā rāja mahapphalā hi¹,
Kāmena me Ummadantiṃ paṭiccha.
98. Addhā hi sabbaṃ Abhipāraka tvaṃ,
Dhammaṃ acārī mama kattuputta.
Añño nu te ko idha sotthikattā,
Dvipado naro aruṇe jīvaloke.
99. Tuvaṃ nu seṭṭho tvamanuttarosi,
Tvaṃ dhammagutto² dhammavidū sumedho.
So dhammagutto cirameva jīva,
Dhammañca me desaya dhammapāla.
100. Tadiṅgha Abhipāraka, suṇohi vacanaṃ mama.
Dhammaṃ te desayissāmi, sataṃ āsevitāṃ ahaṃ.
101. Sādhu dhammarucī rājā, sādhu paññāṇavā naro.
Sādhu mittānamaddubbho, pāpassākaraṇaṃ sukhaṃ.
102. Akkodhanassa vijite, ṭhitadhammassa rājino.
Sukhaṃ manussā āsetha, sītacchāyāya saṃghare.
103. Na cāhametaṃ abhirocayāmi,
Kammaṃ asamekkhakataṃ asādhu.
Ye vāpi ñatvāna sayāṃ karonti,
Upamā imā mayhaṃ tuvaṃ suṇohi.

1. Mahapphalā hi me (I), mahapphalamhi (Ka)

2. Dhammagū (I, Ka)

104. Gavaṃ ce taramānānaṃ, jimhaṃ gacchati puṅgavo.
Sabbā tā jimhaṃ gacchanti, nette jimhaṃ gate sati.
105. Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato.
So ce adhammaṃ carati, pageva itarā pajā.
Sabbhaṃ raṭṭhaṃ dukhaṃ seti, rājā ce hoti adhammiko.
106. Gavaṃ ce taramānānaṃ, ujum gacchati puṅgavo.
Sabbā gāvī ujum yanti, nette ujum gate sati.
107. Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato.
So sace dhammaṃ carati, pageva itarā pajā.
Sabbhaṃ raṭṭhaṃ sukhaṃ seti, rājā ce hoti dhammiko.
108. Na cāpāhaṃ adhammena, amarattamabhipatthaye.
Imaṃ vā pathaviṃ sabbhaṃ, vijetuṃ Abhipāraka.
109. Yaṃ hi kiñci manussesu, ratanaṃ idha vijjati.
Gāvo dāso hiraññaṅca, vatthiyaṃ haricandanaṃ.
110. Assitthiyo ratanaṃ maṇikaṅca,
Yañcāpi me candimasūriyā abhipālayanti.
Na tassa hetu visamaṃ careyyaṃ,
Majjhe sivīnaṃ usabhomhi jāto.
111. Netā hitā uggato raṭṭhapālo,
Dhammaṃ sivīnaṃ apacāyamāno.
So dhammamevānuvicintayanto,
Tasmā sake cittavase na vatto.
112. Addhā tuvaṃ mahārāja, niccaṃ abyasanaṃ sivaṃ.
Karissasi ciraṃ rajjaṃ, paññā hi tava tādīsī.
113. Etaṃ te anumodāma, yaṃ dhammaṃ nappamajjasi.
Dhammaṃ pamajja khattiyo, raṭṭhā cavati issaro.

114. Dhammaṃ cara mahārāja, mātāpitūsu khattiya.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggam gamissasi.
115. Dhammaṃ cara mahārāja, puttadāresu khattiya.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggam gamissasi.
116. Dhammaṃ cara mahārāja, mittāmaccesu khattiya.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggam gamissasi.
117. Dhammaṃ cara mahārāja, vāhanesu balesu ca.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggam gamissasi.
118. Dhammaṃ cara mahārāja, gāmesu nigamesu ca.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggam gamissasi.
119. Dhammaṃ cara mahārāja, raṭṭhesu janapadesu ca.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggam gamissasi.
120. Dhammaṃ cara mahārāja, samaṇabrāhmaṇesu ca.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggam gamissasi.
121. Dhammaṃ cara mahārāja, miḡapakkhīsu khattiya.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggam gamissasi.
122. Dhammaṃ cara mahārāja, dhammo ciṅṇo sukhāvaho.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggam gamissasi.
123. Dhammaṃ cara mahārāja, sa-indā devā sabrahmakā.
Suciṅṇena divaṃ pattā, mā dhammaṃ rāja pāmado”ti.

Tattha **sabbāpī**ti janinda ahametaṃ ekakova paṭicchādetvā ānessāmi, tasmā ṭhapetvā mamañca tuvañca aññā sabbāpi pajā imassa katassa ākāramattampi na jaññā na jānissanti. **Bhusehī**ti tāya saddhiṃ abhiramanto attano taṇhāvanathaṃ bhusaṃ karohi vaḍḍhehi manorathaṃ pūrehi. **Sajāhī**ti manorathaṃ pana pūretvā sace te na ruccati, atha naṃ saajāhi mayhameva paṭidehi. **Kammakaranti** samma Abhipāraka yo manusso pāpakam

kammaṃ karonto, so pacchā mā idha aññe idaṃ pāpakammaṃ maññiṃsu mā jānantūti maññati cinteti, ducintitametaṃ tassa. Kiṃ kāraṇā? **Passanti bhūtāni karontametanti**, ye ca Buddhā Paccekabuddhā Buddhaputtā iddhiyā yuttā, te ca naṃ passantiyeva. **Na me piyāti** samma Abhipāraka añño nu te koci “idha lokasmiṃ sakalāyapi pathaviyā na me Ummādanī piyā”ti evaṃ saddaheyya.

Sīhova selassa guhanti mahārāja sace tvaṃ taṃ idha na ānesi, atha yathā sīho kilesapariḷāhe uppanne sīhapotikāya vasanaṭṭhānaṃ maṇiguhāṃ upeti, evaṃ tassā vasanaṭṭhānaṃ gaccha, tattha attano patthanaṃ pūrehīti. **Sukhapphalanti** samma Abhipāraka paṇḍitā attano dukkhena phuṭṭhā samānā na sukhavipākādāyakammaṃ pariccajanti, sammohitā vāpi hutvā mohena mūḷhā sukhena mattā pāpakammaṃ nāma na samācaranti. **Yathāsukhaṃ sāmi karohi kāmanti** sāmi Sivirāja attano dāsīṃ paricārentassa garahā nāma natthi, tvaṃ yathāsukhaṃ yathājjhāsayaṃ kāmaṃ karohi, attano icchaṃ pūrehīti. **Na tena so jīvātīti** samma Abhipāraka yo “issaromhī”ti pāpaṃ karoti, katvā ca kiṃ maṃ devamanussā vakkhantīti na uttasati na ottappati, so tena kammena na ca dīghakālaṃ jīvati, khippameva marati, devatāpi pana “kiṃ imassa pāparañño rajjena, varamassa vāḷukaghaṭaṃ gale bandhitvā maraṇaṃ”ti lāmakena cakkhunā olokenti.

Aññātakanti mahārāja aññesaṃ santakaṃ tehi sāmikehi padinnaṃ dānaṃ ye attano dhamme ṭhitā paṭicchanti, te tattha paṭicchakā ca dāyakā ca sabbepe sukhapphalameva kammaṃ karonti. Paṭiggāhake hi paṭiggaṇhante taṃ dānaṃ dāyakassa mahantaṃ vipākaṃ detīti¹. **Yo attadukkhenaṭīti** samma Abhipāraka yo attano dukkhena piḷito taṃ parassa dahati, attano sarīrato apanetvā parassa sarīre khipati, parassa vā sukhena attano sukhaṃ dahati, parassa sukhaṃ gahetvā attani pakkhipati, “attano dukkhaṃ harissāmī”ti paraṃ dukkhitāṃ karoti, “attānaṃ sukhessāmī”ti paraṃ dukkhitāṃ karoti, “attānaṃ sukhessāmī”ti parassa sukhaṃ nāseti, na so dhammaṃ jānāti. Yo pana evaṃ jānāti “yathevidaṃ

1. Detīti. Añño nu -pa- addhā piyā -pa-. (Sī, Syā, I)

mayhaṃ sukhadukkhāṃ, tathā paresaṃ”ti, sa vedi dhammaṃ jānāti nāmāti ayametissā gāthāya attho.

Piyena te dammīti piyena kāraṇabhūtena piyaṃ phalaṃ patthento dammīti attho. **Piyaṃ labhantīti** saṃsāre saṃsaraṇā piyameva labhanti. **Kāmahetukanti** samma Abhipāraṇa kāmahetukaṃ ayuttaṃ katvā “attānaṃ vadhissāmi”ti me parivitaṅga uppajjati. **Mayha satinti** mama santakaṃ. “Mayha satī”tipi¹ pāṭho, mama santakāti² evaṃ maññaṃsāro sace tvaṃ taṃ na kāmesīti attho. **Sabbajanassāti** sabbā seniyo sannipātāpetvā tassa sabbajanassa ayaṃ mayhaṃ ahitāti pariccajissāmi. **Tato avhayesīti** tato taṃ apariggahitattā āneyyāsi. **Adūsiyanti** anaparādhaṃ. **Katteti** tameva aparena nāmena ālapati. So hi rañño hitaṃ karoti, tasmā “kattā”ti vuccati. **Na cāpi tyā’ssāti** evaṃ akiccakarīti nagare tava koci pakkhopi na bhaveyya.

Nindanti na kevalaṃ upavādameva, sacepi maṃ koci sammukhā nindissati vā pasamsissati vā, dosaṃ vā pana āropento garahissati, tampāhaṃ nindaṃ pasamsaṃ garahaṅca sabbāṃ saṃhissāmi, sabbametaṃ mama āgacchatūti vadati. **Tamhāti** yo ete nindādayo na gaṇhāti, tamhā purisā issariyaṃsaṅkhātā sirī ca paññāsaṅkhātā lakkhī ca thalaṭṭhānato suvuṭṭhisāṅkhāto āpo viya apeti na patiṭṭhātīti. **Ettoti** ito mama tassā pariccattakāraṇā. **Dhammātisāraṇicāti** dhammaṃ atikkamitvā pavattaṃ akusalaṃ vā yaṃ kiñci hoti. **Paccuttarissāmīti** sampañcchissāmi dhārayissāmi. **Thāvarānaṃ tasānanti** yathā mahāpathavī khīṇāsavānaṅca puthujjanānaṅca kiñci sampañcchati³ sabbāṃ adhivāseti, tathevāhampi sabbametaṃ sampañcchissāmi adhivāsessāmīti dīpeti. **Ekovimanti** ahaṃ ekova imampi attano dukkhabhāraṃ hārayissāmi dhārayissāmi vahissāmi. **Dhamme ṭhitoti** vinicchayadhamme pavenidhamme tividhasucaritadhamme ca ṭhito hutvā.

Saggūpaganti deva puññakammaṃ nāmetāṃ saggūpagaṃ hoti. **Yaññe dhananti** yaññadhanaṃ, ayameva vā pāṭho. **Sakhāti** Ummādanṭīpi mama saṃhāyikā,

1. Mama santīpi (I)

2. Santikāyāti (I)

3. Na kiñci na pañcchati (Sī, Syā)

tvampi sahāyako. **Pitaroti** brahmāno. **Sabbeti** na kevalaṃ devabrahmānova, sabbe raṭṭhavāsinopi maṃ passatha, “bho sahāyakassa bhariyā sahāyikā iminā gehe katā”ti nindeyyuṃ. **Na heta’dhammanti** na hi etaṃ adhammikaṃ. **Yaṃ te mayāti** yasmā mayā sā tuyhaṃ dinnā, tasmā etaṃ adhammoti na vadissanti. **Satanti** santānaṃ Buddhādīnaṃ khantimettābhāvanāsīlacārasankhātāni dhammāni suvaṇṇitāni samuddavelāva duraccayāni, tasmā yathā samuddo velaṃ nātikkamati, evamahampi sīlavelaṃ nātikkamissāmīti vadati.

Āhuneyyo mesīti mahārāja tvaṃ mama āhunapāhunasakkārassānucchaviko. **Dhātā vidhātā casi kāmapāloti** tvaṃ mama deva dhāraṇato dhātā issariyasukhassa vidahanato vidhātā icchitapatthitānaṃ¹ kāmaṇaṃ pālanato kāmapālo. **Tayī hutāti** tuyhaṃ dinnā. **Kāmena meti** mama kāmena mama patthanāya Ummādanṭiṃ paṭicchāti evaṃ Abhipārako rañño deti. Rājā “na mayhaṃ attho”ti paṭikkhipati. Bhūmiyaṃ patitaṃ sākuṇikapacchiṃ piṭṭhipādena paharivā aṭaviyaṃ khipantā viya ubhopi naṃ jahanteva. Idāni rājā puna akathanatthāya taṃ santajjento “**addhā hī**”ti gāthamāha. Tattha **kattuputtāti** piṭāpissa kattāva, tena naṃ evaṃ ālapati. Idaṃ vuttaṃ hoti—addhā tvaṃ ito pubbe mayhaṃ sabbadhammaṃ acari, hitameva vuḍḍhimeva akāsi, idāni pana paṭipakkho hutvā bahuṃ kathesi, “mā evaṃ vippalapasi, añño nu te dvipado naro, ko idha jīvaloke aruṇeyeva sotthikattā, sace hi ahaṃ viya añño rājā tava bhariyāya paṭibaddhacitto abhavissa, anto-arūṇeyeva tava sīsaṃ chindāpetvā taṃ attano ghare kareyya, ahaṃ pana akusalabhayeneva na karomi, tuṅhī hohi, na me eṭāya attho”ti taṃ santajjesi.

So taṃ sutvā puna kiñci vattuṃ asakkonto rañño thutivasena “**tuvaṃ nū**”ti gāthamāha. Tassattho—mahārāja tvaññeva sakalajambudīpe sabbesaṃ narindānaṃ **setṭho**, tvaṃ **anuttaro**, tvaṃ vinicchayadhammapaveṇidhammasucaritadhammānaṃ gopāyanena **dhammagutto**, tesāṃ viditattā **dhammavidū** tvaṃ **sumedho**, so tvaṃ yaṃ dhammaṃ gopesi, teneva gutto ciraṃ jīva, dhammañca me desehi dhammapālaka dhammagopaka rājavarāti.

1. Icchitamicchitānaṃ (Ka)

Atha rājā dhammaṃ desento “**tadiṅghā**”ti-ādimāha. Tattha **iṅghā**ti codanatthe nipāto, yasmā maṃ tvaṃ codesi, tasmāti attho. **Satanti** Buddhādīhi sappurisehi āsevitam. **Sādhū**ti sundaro pasattho. Vinicchayapaveṇisucaritadhamme rocetīti **dhammaruci**. Tādiso hi jīvitam jahantopi akiccaṃ na karoti, tasmā sādhu. **Paññānavāti** ñāṇasampanno. **Mittānamaddubhoti** mittassa adussanabhāvo. **Ṭhitadhammassāti** patiṭṭhitatividhadhammassa. **Āsethāti** āseyyum nisīdeyyum. Desanāsīsameva cetaṃ, cattāropi iriyāpathe sukhaṃ kappeyyunti ayaṃ panettha attho. **Sītacchāyāyāti** puttadāraṇātimittānaṃ sītalāya chāyāya. **Sarṅghareti** sakaghare, attano geheti attho. Adhammabalidaṇḍādīhi anupaddutā sukhaṃ vaseyyunti dasseti. **Na cāhametanti** samma Abhipāraka yametaṃ asamekkhitvā kataṃ asādhukammaṃ¹, etaṃ ahaṃ na rocayāmi. **Ye vāpi ñatvānāti** ye vā pana rājāno ñatvā tuletvaṃ tūretvaṃ sayam karonti, tesāhaṃ kammaṃ rocemīti adhippāyo. **Upamā imāti** imasmiṃ panatthe tvaṃ mayhaṃ imā dve upamā suṇohi.

Jimhanti vaṅkaṃ. **Netteti** yo gāviyo neti, tasmim jeṭṭhaka-usabhe. **Pagevāti** tasmim adhammaṃ carante itarā pajā pageva carati, ativiya karotīti attho. **Dhammikoti** cattāri agatigamaṇāni pahāya dhammena rajjaṃ kārento. **Amarattanti** devattam. **Ratananti** saviññāṇakāviññāṇakaratanam. **Vatthiyanti** kāsikavatthameva. **Assitthiyoti** vātasamagati-assepi uttamarūpadharā itthiyopi. **Ratanam maṇikañcāti** sattavidharatanañca mahagghabhaṇḍakañca. **Abhipālayantīti** ālokaṃ karontā rakkhanti. **Na tassāti** tassa cakkavattirajjassapi hetu na visamaṃ careyyam. **Usabhomhīti** yasmā ahaṃ sivīnam majjhe jeṭṭhakarājā hutvā jāto, tasmā cakkavattirajjakāraṇampi na visamaṃ carāmīti attho. **Netāti** mahājanaṃ kusale patiṭṭhāpetvā devanagaraṃ netā, hitakaraṇena tassa **hitā**, “Sivirājā kira dhammacārī”ti sakalajambudīpe ñātattā **uggato**, samena raṭṭhapālanato **raṭṭhapālo**. **Apacāyamānoti** sivīnam porāṇakarājūnam paveṇidhammaṃ apacāyamāno. **Soti** so ahaṃ tameva dhammaṃ anuvicintayanto tasmā tena kāraṇena attano cittassa vase na vattāmi.

1. Asādhukatham (Sī, Syā)

Evam mahāsattassa dhammakatham sutvā Abhipārako thutim karonto “**addhā**”ti-ādimāha. **Nappamajjasī**ti attanā kathitadhammam nappamajjasi tattheva vattesi. **Dhammam pamajjā**ti dhammam pamussitvā agativasena gantvā¹. Evam so tassa thutim katvā “**dhammam carā**”ti dhammacariyāya niyyojento uttaripi dasa ovādagāthā abhāsi. Tāsamattho heṭṭhā **Tesakujātake**² vaṇṇitova.

Evam Abhipārakasenāpatinā rañño dhamme desite rājā Ummānantiyā paṭibaddhacittam vinodesi.

Satthā imam dhammadesanam āharitvā saccāni pakāsetvā jātakam samodhānesi, saccapariyosāne so bhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Tadā Sunandasārathi Ānando ahosi, Abhipārako Sāriputto, Ummānantī Uppalavaṇṇā, sesaparisā Buddhaparisā, Sivirājā ahameva ahosinti.

Ummānantījātakavaṇṇanā dutiyā.

3. Mahābodhijātakavaṇṇanā (528)

Kim nu daṇḍam kimajinanti idam Satthā Jetavane viharanto paññāpāramim ārabha kathesi. Vatthu **Mahā-umaṅgajātake**³ āvi bhavissati. Tadā pana Satthā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato paññavā parappavādappamaddanoyevā”ti vatvā atītam āhari.

Atīte Bārāṇasiyam Brahmadatte rajjam kārente bodhisatto Kāsiraṭṭhe asītikotiṭṭhāvassassa Udiccabrāhmaṇamahāsālassa kule nibbatti, “Bodhikumāro”tissa nāmam karimsu. So vayappatto Takkasilāyam uggahitasippo paccāgantvā agāramajjhe vasanto aparabhāge kāme pahāya Himavantapadesam pavisitvā paribbājakapabbajjam pabbajitvā tattheva vanamūlaphalāhāro ciram vasitvā vassārattasamaye Himavantā oruyha cārikam caranto anupubbena Bārāṇasim patvā rājuyyāne vasitvā punadivase paribbājakasāruppena nagare bhikkhāya caranto rājadvāram

1. Akatvā (Ka)

2. Khu 6. 1 piṭṭhe.

3. Khu 6. 204 piṭṭhe.

pāpuṇi. Tamenam sihapañjare thito rājā disvā tassa upasame pasīditvā taṃ attano bhavanam pavesetvā rājavallaṅke nisīdāpetvā katapaṭisanthāro thokam dhammakatham sutvā nānaggarasabhojanam dāpesi. Mahāsatto bhattam gahetvā cintesi “idaṃ rājakulam nāma bahudosam bahupaccāmittam hoti, ko nu kho mama uppannam bhayam nittharissatī”ti. So avidūre thitam rājavallabham ekam piṅgalasunakham disvā mahantaṃ bhattapiṇḍam gahetvā tassa dātukāmatākāram dassesi. Rājā ñatvā sunakhassa bhājanam āharāpetvā bhattam gāhāpetvā dāpesi. Mahāsattopi tassa datvā bhattakiccam niṭṭhapesi. Rājāpissa paṭiññam gahetvā antonagare rājuyyāne paṇṇasālam kāretvā pabbajitaparikkhāre datvā taṃ tattha vāsāpesi, devasikañcassa dve tayo vāre upaṭṭhānam agamāsi. Bhojanakāle pana mahāsatto niccam rājavallaṅkeyeva nisīditvā rājabhojanameva bhuñjati. Evam dvādasa samvaccharāni atītāni.

Tassa pana rañño pañca amaccā atthañca dhammañca anusāsanti. Tesu eko ahētukavādī, eko issarakatavādī¹, eko pubbekatavādī, eko ucchedavādī, eko khattavijjavādī. Tesu ahētukavādī “ime sattā saṃsārasuddhikā”ti mahājanam uggaṇhāpesi. Issarakatavādī “ayam loko issaranimmito”ti mahājanam uggaṇhāpesi. Pubbekatavādī “imesam sattānam sukham vā dukkham vā uppajjamānam pubbekateneva uppajjatī”ti mahājanam uggaṇhāpesi. Ucchedavādī “ito paralokam gato nāma natthi, ayam loko ucchijjatī”ti mahājanam uggaṇhāpesi. Khattavijjavādī “mātāpitaropi māretvā attanova attho kātabbo”ti mahājanam uggaṇhāpesi. Te rañño vinicchaye niyuttā lañjakhādakā hutvā assāmikam sāmikam, sāmikam assāmikam karonti.

Athekadivasam eko puriso kūṭaṭṭaparājito mahāsattaṃ bhikkhāya carantaṃ rājageham pavisantaṃ disvā vanditvā “bhante tumhe rājagehe bhuñjamānā vinicchayāmacce lañjam gahetvā lokam vināsente kasmā ajjuhekkhatha, idāni pañcahi amaccehi kūṭaṭṭakārakassa hatthato lañjam gahetvā sāmikova samāno assāmiko kato”ti paridevi.

1. Issarakaraṇavādī (Sī, Syā), issarakāraṇavādī (I)

So tasmim̄ kāruññavasena vinicchayaṃ gantvā dhammena vinicchinitvā sāmikaññeva sāmikaṃ akāsi. Mahājano ekappahārenea mahāsaddena sādhuḥkāraṃ adāsi. Rājā taṃ saddaṃ sutvā “kiṃ saddo nāmāyan”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā katabhattakiccaṃ mahāsattaṃ upanisīditvā pucchi “bhante ajja kira vo aṭṭo vinicchito”ti. Āma mahārājāti. Bhante tumhesu vinicchinentesu mahājanassa vuḍḍhi bhavissati, ito paṭṭhāya tumheva vinicchinthāti. Mahārāja mayaṃ pabbajitā nāma, netāṃ kammaṃ amhākaṃ kammanti. Bhante mahājane kāruññena kātuṃ vaṭṭati, tumhe sakaladivasāṃ mā vinicchinthā, uyyānato pana idhāgacchantā vinicchayaṭṭhānaṃ gantvā pātova cattāro aṭṭe vinicchinthā, bhutvā uyyānaṃ gacchantā cattāro, evaṃ mahājanassa vuḍḍhi bhavissatīti. So tena punappunaṃ yāciyamāno “sādhu”ti sampaṭicchitvā tato paṭṭhāya tathā akāsi.

Kūṭaṭṭakārakā okāsaṃ na labhimsu. Tepi amaccā lañjaṃ alabhantā duggatā hutvā cintayimsu “Bodhiparibbājakassa vinicchinanakālato paṭṭhāya mayaṃ kiñci na labhāma, handa naṃ ‘rājaveriko’ti vatvā rañño antare paribhinditvā mārāpessāmā”ti. Te rājānaṃ upasaṅkamtivā “mahārāja Bodhiparibbājako tumhākaṃ anattakāmo”ti vatvā asaddahantena raññā “sīlavā esa ñāṇasampanno, na evaṃ karissatī”ti vutte “mahārāja tena sakalanagaravāsino attano hatthe katvā¹ kevalaṃ amheyeva pañca jane kātuṃ na sakkā, sace amhākaṃ vacanaṃ na saddahatha, tassa idhāgamanakāle parisāṃ olokethā”ti āhaṃsu. Rājā “sādhu”ti sīhapañjare ṭhito taṃ āgacchantāṃ olovento parivāraṃ disvā attano aññāṇena aṭṭakārakamanusse “tassa parivārā”ti maññamāno bhijjitvā te amacce pakkosāpetvā “kinti karomā”ti pucchi. Gaṇhāpetha naṃ devāti. Oḷārikaṃ aparādhaṃ apassantā kathaṃ gaṇhāmāti. Tena hi mahārāja pakatiparihāramassa hāpetha, taṃ parihāyantaṃ disvā paṇḍito paribbājako kassaci anārocetvā sayameva palāyissatīti.

Rājā “sādhu”ti vatvā anupubbena tassa parihāraṃ parihāpesi. Paṭhamadivasāṃ tāva naṃ tucchapallaṅkeyeva nisīdāpesuṃ. So tucchapallaṅkaṃ

1. Katā (Sī, Syā, I)

divsvāva rañño paribhinnabhāvaṃ ñatvā sayameva uyyānaṃ gantvā taṃ divasameva pakkamitukāmo hutvāpi “ekantena ñatvā pakkamissamī”ti na pakkāmi. Athassa punadivase tucchapallaṅke nisinnassa raññopakati bhattañca aññañca gahetvā missakabhattaṃ adamsu.

Tatīyadivase mahātalaṃ pavisituṃ adatvā sopānasīseyeva ṭhapetvā missakabhattaṃ adamsu. So tampi ādāya uyyānaṃ gantvā bhattakiccaṃ akāsi. Catutthadivase heṭṭhāpāsāde ṭhapetvā kaṇṇakabhattaṃ adamsu. So tampi gahetvā uyyānaṃ gantvā bhattakiccaṃ kakāsi. Rājā amacce pucchi “Bodhiparibbājako sakkāre parihāpītepi na pakkamati, kinti naṃ karomā”ti. Deva na so bhattatthāya carati, chattatthāya pana carati. Sace bhattatthāya careyya, paṭhamadivasaṃyeva palāyeyyāti. Idāni kiṃ karomāti. Sve ghātāpetha naṃ mahārājāti. So “sādhū”ti tesaññeva hatthe khagge ṭhapetvā “sve antaradvāre ṭhatvā pavisantassevassa sīsaṃ chinditvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ katvā kañci ajānāpetvā vaccakuṭiyāṃ pakkhipitvā nhatvā āgaccheyyāthā”ti āha. Te “sādhū”ti sampaṭicchitvā “sve āgantvā evaṃ karissāmā”ti aññaṃaññaṃ vicāretvā evaṃ attano nivesanaṃ agamaṃsu.

Rājāpi sāyaṃ bhutta bhojano sirisayane nipajjitvā mahāsattassa guṇe anussari. Athassa tāvadeva soko uppajji, sarīrato sedā muccīṃsu, sayane assāsaṃ alabhanto aparāparaṃ parivatti. Athassa aggamaheṣī upanipajji, so tāya saddhiṃ sallāpamattampi na kari. Atha naṃ sā “kiṃ nu kho mahārāja sallāpamattampi na karotha, api nu kho me koci aparādho atthī”ti pucchi. Natthi devi, apica kho Bodhiparibbājako kira amhākaṃ paccatthiko jātoti tassa sve ghātānattāya pañca amacce āṇāpesiṃ, te pana naṃ māretvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ katvā vaccakūpe pakkhipissanti, so pana amhākaṃ dvādasa saṃvaccharāni bahuṃ dhammaṃ desesi, ekāparādhopissa mayā paccakkhato na diṭṭhapubbo, parapattiyena hutvā tassa mayā vadho āṇatto, tena kāraṇena socāmīti. Atha naṃ sā “sace te deva so paccatthiko jāto, taṃ ghātento kiṃ socasi, paccatthikaṃ nāma puttampi ghātetvā attano sotthibhāvo kātabbova, mā socitthā”ti assāsesi. So tassā vacanena paṭiladdhassāso niddaṃ okkami.

Tasmiñ khaṇe koleyyako piṅgalasunakho taṃ kathaṃ sutvā “sve mayā attano balenassa jīvitāṃ dātum vaṭṭatī”ti cintetvā punadivase pātova pāsādā oruyha mahādvāram āgantvā ummāre sīsam katvā mahāsattassa āgamanamaggaṃ oloketova nipajji. Tepi amaccā pātova khaggahatthā āgantvā dvārantare aṭṭhaṃsu. Bodhisattopi velaṃ sallakkhetvā uyyānā nikkhamma rājadvāram āgañchi. Atha naṃ sunakho disvā mukhaṃ vivarivā catasso dāṭhā dassetvā “kiṃ tvaṃ bhante jambudīpatale aññattha bhikkhaṃ na labhasi, amhākaṃ rājā tava māraṇatthāya pañca amacce khaggahatthe dvārantare ṭhapesi, mā tvaṃ nalāṭena maccum gahetvā āgami, sīghaṃ pakkamā”ti mahāsaddena viravi. So sabbarutaññutāya tamatthaṃ ñatvā tatova nivattitvā uyyānaṃ gantvā pakkamanatthāya parikkhāre ādiyi. Rājā sīhapañjare ṭhito taṃ āgacchantaṃ gacchantañca disvā “sace ayaṃ mama paccatthiko bhavēyya, uyyānaṃ gantvā balaṃ sannipātāpetvā kammaṃsajjo bhavissati. No ce, attano parikkhāre gahetvā gamanasajjo bhavissati, jānissāmi tāvassa kiriyaṃ”ti uyyānaṃ gantvā mahāsattaṃ attano parikkhāre ādāya “gamissāmi”ti paṇṇasālato nikkhantaṃ caṅkamanakoṭiyāṃ disvāva vanditvā ekamantaṃ ṭhito paṭhamaṃ gāthamāha—

124. “Kiṃ nu daṇḍaṃ kimajinaṃ, kiṃ chattaṃ kimupāhanaṃ.
Kimaṅkusañca pattañca, saṅghāṭiñcāpi brāhmaṇa.
Taramānarūpo’hāsi¹, kiṃ nu patthayase disaṃ”ti.

Tassattho—bhante pubbe tvaṃ amhākaṃ gharaṃ āgacchanto daṇḍādīni na gaṇhāsi, ajja pana kena kāraṇena daṇḍaṃca ajjañca chātupāhanañca mattikapasibbakolambana-aṅkusañca mattikapattañca saṅghāṭiñcāpi sabbepime parikkhāre taramānarūpo gaṇhāsi, katarāṃ nu disaṃ patthesi, kattha gantukāmosīti pucchi.

Taṃ sutvā mahāsatto “ayaṃ attanā katakammaṃ na jānātīti maññati, jānāpessāmi naṃ”ti dve gāthā abhāsi—

125. “Dvādasetaṇi vassāni, vusitāni tavantike.
Nābhijānāmi soṇena, piṅgalenābhikūjitaṃ.

1. Taramānarūpo gaṇhāsi (Sī, Syā, I, Ka)

126. Svāyaṃ dittova nadati, sukkadāṭhaṃ vidamsayaṃ.

Tava sutvā sabharyassa, vītasaddhassa maṃ patī”ti.

Tattha **abhikūjanti** etena tava sunakhena evaṃ mahāviraṇena viravitaṃ na jānāmi. **Dittovāti** dappito viya. **Sabharyassāti** tava sabharyassa mama māraṇatthāya pañcannaṃ amaccānaṃ āṇattabhāvaṃ kathentassa sutvā “kiṃ tvaṃ aññattha bhikkhaṃ na labhasi, raññā te vadho āṇatto, idha māgacchī”ti dittova nadati. **Vītasaddhassa maṃ patīti** mamantare vigatasaddhassa tava vacanaṃ sutvā eva nadatīti āha.

Tato rājā attano dosaṃ sampaṭicchitvā taṃ khamāpento catutthaṃ gāthamāha—

127. “Ahu esa kato doso, yathā bhāsasi brāhmaṇa.

Esa bhiyyo pasīdāmi, vasa brāhmaṇa mā’gamā”ti.

Tattha **bhiyyoti** saccaṃ mayā evaṃ āṇattaṃ, ayaṃ me doso, esa paṇāhaṃ idāni adhikataṃ tayi pasīdāmi, idheva vasa, mā aññattha gamīti.

Taṃ sutvā mahāsatto “mahārāja paṇḍitā nāma tādisena parapattiyena apaccakkhakārinā saddhiṃ na vasanti”ti vatvā tassa anācāraṃ pakāsento āha—

128. “Sabbaseto pure āsi, tatopi sabalo ahu.

Sabbalohitako dāni, kālo pakkamituṃ mama.

129. Abbhantaraṃ pure āsi, tato majjhe tato bahi.

Purā niddhamanā hoti, sayameva vajāmaṃ.

130. Vītasaddhaṃ na seveyya, udapānaṃva’nodakaṃ.

Sacepi naṃ anukhaṇe, vāri kaddamagandhikaṃ.

131. Pasannameva seveyya, appasannaṃ vivajjaye.

Pasannaṃ payirupāseyya, rahadaṃvudakatthiko.

132. Bhaje bhajantaṃ purisaṃ, abhajantaṃ na bhajjaye.

Asappurisadhammo so, yo bhajantaṃ na bhajjati.

133. Yo bhajantaṃ na bhajati, sevamaṇaṃ na sevati.
Sa ve manussapāpiṭṭho, migo sākhasito yathā.
134. Accābhikkhaṇasaṃsaggā, asamosaraṇena ca.
Etena mittā jīranti, akāle yācanaṃ ca.
135. Tasmā nābhikkhaṇaṃ gacche, na ca gacche cirāciraṃ.
Kālena yācaṃ yāceyya, evaṃ mittā na jīyare.
136. Aticiraṃ nivāseṇa, piyo bhavati appiyo.
Āmanta kho taṃ gacchāma, purā te homa appiyā”ti.

Tattha **sabbasetoti** mahārāja paṭhamameva tava nivesane mama odano sabbaseto ahosi, yaṃ tvaṃ bhuñjasi, tameva dāpesīti attho. **Tatoti** tato pacchā paribhedakānaṃ vacanaṃ gahetvā tava mayi virattakāle **sabalo** missakodano jāto. **Dānīti** idāni sabbalohitako jāto. **Kāloti** aguṇaññussa¹ tava santikā idāni mama pakkamituṃ kālo. **Abbhantaranti** paṭhamamā mama abbhantaram āsanaṃ āsi, alaṅkatamahātaḷamhi ussitasetacchatte rājapallaṅkeyeva maṃ nisīdāpesuṃ. **Majjheti** sopānamatthake. **Purā niddhamanā hotīti** yāva gīvāyaṃ gahetvā nikkadḍhanā na hoti.

Anukhaṇeti sacepi anudakaṃ udapānaṃ patto puriso udakaṃ apassanto kalalaṃ viyūhitvā anukhaṇeyya, tathāpi taṃ vāri kaddamagandhikaṃ bhaveyya, amanuññatāya na piveyya, tatheva vītasaddhaṃ payirupāsantena laddhapaccayāpi parittā ceva lūkhā ca, amanuññā aparibhogārahāti attho. **Pasannanti** patiṭṭhitasaddhaṃ. **Rahadanti** gambhīraṃ mahārahadaṃ. **Bhajantanti** attānaṃ bhajantameva bhajeyya. **Abhajantanti** paccatthikaṃ. **Na bhajjayeti** na bhajeyya. **Na bhajjatīti** yo puriso attānaṃ bhajantaṃ hitacittaṃ puggalaṃ na bhajati, so asappurisasadhammo nāmāti. **Manussapāpiṭṭhoti** manussalāmakko patikuṭṭho sabbapacchimako. **Sākhasitoti** makkaṭo.

1. Aññāssa (Sī, Syā, I)

Accābhikkhaṇasaṃsaggāti ativiya abhiṇhasaṃsaggena. **Akāleti** ayuttappattakāle parassa piyabhaṇḍaṃ yācanāya mittā jīranti nāma, tvampi aticiraṃ nivāsena mayi mittiṃ bhindi. **Tasmāti** yasmā accābhikkhaṇasaṃsaggena asamosaraṇena ca mittā jīranti, tasmā. **Cirāciranti** cirakālaṃ vītināmetvā ciraṃ na gacche na upasaṅkameyya. **Yācanti** yācitabbaṃ bhaṇḍakaṃ yuttakāle yāceyya. **Na jīyareti** evaṃ mittā na jīranti. **Purā te homa appiyāti** yāva tava appiyā na homa, tāva āmantetvāva taṃ gacchāmāti.

Rājā āha—

137. “Evaṃ ce yācamānānaṃ, añjaliṃ nāvabujjhasi.
Paricārakānaṃ sataṃ, vacanaṃ na karosi no.
Evaṃ taṃ abhiyācāma, puna kayirāsi pariyāyan”ti.

Tattha **nāvabujjhasī**ti sace bhante evaṃ yācantena mayā kataṃ añjaliṃ na jānāsi, na paṭiggaṇhasīti attho. **Pariyāyanti** puna idhāgamanāya ekavāraṃ kareyyāsīti yācati.

Bodhisatto āha—

138. “Evaṃ ce no viharataṃ, antarāyo na hessati.
Tuyhaṃ vāpi mahārāja, mayhaṃ vā raṭṭhavaddhana.
Appeva nāma passema, ahorattānamaccaye”ti.

Tattha **evaṃ ce noti** sace mahārāja evaṃ nānā hutvā viharantānaṃ amhākaṃ antarāyo na hessati, tuyhaṃ vā mayhaṃ vā jīvitaṃ pavattissatīti dīpeti. **Passemāti** api nāma passeyyāma.

Evaṃ vatvā mahāsatto rañño dhammaṃ desetvā “appamatto hohi mahārājā”ti vatvā uyyānā nikkhamitvā ekasmiṃ sabhāgaṭṭhāne bhikkhāya caritvā Bārāṇasīto nikkhamma anupubbena Himavantokāsameva gantvā kiñci kālaṃ vasitvā puna otarivā ekaṃ paccantagāmaṃ nissāya araññe vasi. Tassa pana gatakālato paṭṭhāya te amaccā puna vinicchaye nisīditvā vilopaṃ karontā cintayimsu “sace Mahābodhiparibbājako punāgamissati, jīvitaṃ no natthi, kiṃ nu khvassa anāgamanakāraṇaṃ kareyyāmā”ti.

Atha nesaṃ etadahosi “ime sattā paṭibaddhaṭṭhānaṃ nāma jahitum na sakkonti, kiṃ nu khvassa idha paṭibaddhaṭṭhānaṃ”ti. Tato “rañño aggamaheṣī”ti ñatvā “ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ so imaṃ nissāya āgaccheyya, paṭikacceva naṃ mārāpessāmā”ti te rājānaṃ etadavocum “deva imasmim¹ divase nagare ekā kathā sūyati”ti. Kiṃ kathā nāmāti. Mahābodhiparibbājako ca kira devī ca aññamaññaṃ sāsanapaṭisāsaṇaṃ pesentīti. Kinti katvāti. Tena kira deviyā pesitaṃ “sakkā nu kho attano balena rājānaṃ mārāpetvā mama setacchattaṃ dātun”ti. Tāyapissa pesitaṃ “rañño māraṇaṃ nāma mama bhāro, Mahābodhiparibbājako khippaṃ āgacchatū”ti. Rājā tesaṃ punappunaṃ kathentānaṃ saddahitvā “idāni kiṃ kattabban”ti pucchitvā “deviṃ māretum vaṭṭati”ti vutte anupaparikkhitvāva “tena hi naṃ tumheva māretvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinditvā vaccakūpe khipathā”ti āha. Te tathā karimsu. Tassā māritabhāvo sakalanagare pākaṭo ahoṣi.

Athassā cattāro puttā “iminā no niraparādhā mātā māritā”ti rañño paccatthikā ahesum. Rājā mahābhayappatto ahoṣi. Mahāsatto paramparāya taṃ pavattim sutvā cintesi “ṭhapetvā maṃ añño te kumāre saññāpetvā pitaraṃ khamāpetum samattho nāma natthi, rañño ca jīvitaṃ dassāmi, kumāre ca pāpato mocessāmi”ti. So punadivase paccantagāmaṃ pavisitvā manussehi dinnāṃ makkaṭamaṃsaṃ khāditvā tassa cammaṃ yācitvā gahetvā assamapade sukkhāpetvā niggandhaṃ katvā nivāsesipi pārupesipi aṃsepi ṭhapesi. Kiṃ kāraṇā? “Bahūpakāro me”ti vacanattāya. So taṃ cammaṃ ādāya anupubbena Bārāṇasim gantvā kumāre upasaṅkamtivā “pitughātakakammaṃ nāma dāruṇaṃ, taṃ vo na kātabbaṃ, ajarā maro satto nāma natthi, ahaṃ tumhe aññamaññaṃ samagge karissāmicceva āgato, tumhe mayā pahite sāsane āgaccheyyāthā”ti kumāre ovaḍitvā antonagare uyyānaṃ pavisitvā makkaṭacammaṃ attharitvā silāpaṭṭe nisīdi.

Atha naṃ uyyānapālako disvā vegena gantvā rañño ārocesi. Rājā sutvāva sañjātasomanasso hutvā te amacce

1. Ime (Sī, Syā, I)

ādāya tattha gantvā mahāsattaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīditvā paṭisanthāraṃ kātuṃ ārabhi. Mahāsatto tena saddhiṃ asammoditvā makkaṭṭacammameva parimajji. Atha naṃ evamāha “bhante tumhe maṃ akathetvā makkaṭṭacammameva parimajjatha, kiṃ vo idaṃ mayā bahūpakārataran”ti. Āma mahārāja, bahūpakāro me esa vānaro, ahamassa piṭṭhe nisīditvā vicariṃ, ayaṃ me pānīyaghaṭaṃ āhari, vasanaṭṭhānaṃ sammajji, ābhisamācārikavattapaṭivattaṃ mama akāsi, ahaṃ pana attano dubbalacittatāya assa maṃsaṃ khādītva cammaṃ sukkhāpetvā attharivā nisīdāmi ceva nipajjāmi ca, evaṃ bahūpakāro esa mayhanti. Iti so tesāṃ vāde bhindanattāya vānaracamme vānaravohāraṃ āropetvā taṃ taṃ pariyaṃ sandhāya imaṃ kathaṃ kathesi. So hi tassa nivutthapubbattā “piṭṭhe nisīditvā vicarin”ti āha, taṃ aṃse katvā pānīyaghaṭassa āhaṭapubbattā “pānīyaghaṭaṃ āhari”ti āha, tena cammena bhūmiyaṃ sammaṭṭhapubbattā “vasanaṭṭhānaṃ sammajji”ti āha, nipannakāle tena cammena piṭṭhiyā, akkantakāle pādānaṃ phuṭṭhapubbattā “vattapaṭivattaṃ me akāsi”ti āha. Chātakāle pana tassa maṃsaṃ labhitvā khādītattā “ahaṃ pana attano dubbalacittatāya tassa maṃsaṃ khādin”ti āha.

Taṃ sutvā te amaccā “pāṇātipāto tena kato”ti saññāya “passatha bho pabbajitassa kammaṃ, makkaṭṭaṃ kira māretvā maṃsaṃ khādītva cammaṃ gahetvā vicarati”ti pāṇiṃ paharivā parihāsamaṃsu. Mahāsatto te tathā karonte disvā “ime attano vādabhedanattāya mama cammaṃ ādāya āgatabhāvaṃ na jānanti, jānāpessāmi ne”ti ahetukavādiṃ tāva āmantetvā pucchi “āvuso tvaṃ kasmā maṃ parihasasi”ti. Mittadubbhikammaṃ ceva pāṇātipātassa ca katattāti. Tato mahāsatto “yo pana gatiyā¹ ceva diṭṭhiyā ca te saddahitvā evaṃ kareyya, tena kiṃ dukkaṭaṇ”ti tassa vādaṃ bhindanto āha—

139. “Udīraṇā ce saṃgatya, bhāvāyamanuvattati.

Akāmā akaraṇīyaṃ vā, karaṇīyaṃ vāpi kubbati.

Akāmakaraṇīyamhi, kvi’ dha pāpena lippati.

140. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.

Bhoto ce vacanaṃ saccaṃ, suhato vānaro mayā.

141. Attano ce hi vādassa, aparādhaṃ vijāniyā.

Na maṃ tvaṃ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso”ti.

Tattha **udīraṇā**ti kathā. **Samṅatyā**ti samṅatīyā channaṃ abhijātīnaṃ taṃ taṃ abhijātīṃ upagamanena. **Bhāvāyamanuvattatī**ti bhāvena anuvattati, karaṇatthe sampadānaṃ. **Akāmā**ti akāmena anicchāya. **Akaraṇīyaṃ vā karaṇīyaṃ vāpī**ti akattabbaṃ pāpaṃ vā kattabbaṃ kusalaṃ vā. **Kubbatī**ti karoti. **Kvidhā**ti ko idha. Idaṃ vuttaṃ hoti—tvaṃ ahetukavādī “natthi hetu natthi paccayo sattānaṃ saṃkilesāya”ti-ādidiṭṭhiko, ayaṃ loko samṅatīyā ceva sabhāvena ca anuvattati pariṇamati, tattha tattha sukhadukkhāṃ paṭisaṃvedeti. Akāmakova pāpaṃ vā puññaṃ vā karotīti vadasi, ayaṃ tava udīraṇā sace tathā, evaṃ sante akāmakaraṇīyasmiṃ attano dhammatāya pavattamāne pāpe ko idha satto pāpena lippati, sace hi attanā akatena pāpena lippati, na koci na lippeyyāti.

So ceti so ahetukavādasaṅkhāto tava bhāsitattho ca atthajotako dhammo ca kalyāṇo na ca pāpako. “Ahetū appaccayā sattā saṃkilissanti, sukhadukkhāṃ paṭisaṃvediyanti”ti idaṃ bhoto vacanaṃ saccaṃ ce, suhato vānaro mayā, ko ettha mama dosoti attho. **Vijāniyā**ti samma sace hi tvaṃ attano vādassa aparādhaṃ jāneyyāsi, na maṃ garaheyyāsi. **Kim kāraṇā?** **Bhoto vādo hi tādiso**, tasmā ayaṃ mama vādaṃ karotīti maṃ pasamseyyāsi, attano pana vādaṃ ajānanto maṃ garahasīti.

Evaṃ mahāsatto taṃ niggaṇhitvā appaṭibhāṇaṃ akāsi. Sopi rājaparisati maṅkubhūto pattakkhandho nisīdi. Mahāsattopi tassa vādaṃ bhinditvā issarakatavādiṃ āmantetvā “tvaṃ āvuso maṃ kasmā parihasasi, yadi issaranimmitavādaṃ sārato paccesi”ti vatvā āha—

142. “Issaro sabbalokassa, sace kappeti jīvitaṃ.

Iddhiṃ byasanabhāvañca, kammaṃ kalyāṇapāpakam.

Niddesakārī puriso, issaro tena lippati.

143. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.

Bhoto ce vacanaṃ saccaṃ, suhato vānaro mayā.

144. Attano ce hi vādassa, aparādhaṃ vijāniyā.

Na maṃ tvaṃ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso”ti.

Tattha **kappeti jīvanti** sace brahmā vā añño vā koci issaro “tvaṃ kasiyā jīva, tvaṃ gorakkhenā”ti evaṃ sabbalokassa jīvitaṃ samvidahati vicāreti. **Iddhiṃ byasanabhāvañcāti** issariyādibhedā iddhiyo ca ñātivināsādikaṃ byasanabhāvañca sesañca kalyāṇapāpakaṃ kammaṃ sabbaṃ yadi issarova kappeti karoti. **Niddesakārīti** yadi tassa niddesaṃ āṇattimeva seso yo koci puriso karoti, evaṃ sante yo koci puriso pāpaṃ karoti, tassa issarena katattā issarova tena pāpena lippati. Sesam purimanayeneva veditabbaṃ. Yathā ca idha, evaṃ sabbattha.

Iti so ambatova muggaraṃ gahetvā ambaṃ pātento viya issarakaraṇeneva issarakatavādaṃ bhinditvā pubbekatavādiṃ āmantetvā “tvaṃ āvuso maṃ kiṃ parihasasi, yadi pubbekatavādaṃ saccaṃ maññasi”ti vatvā āha—

145. “Sace pubbekatahetu, sukhadukkhāṃ nigacchati.

Porāṇakaṃ kataṃ pāpaṃ, tameso muccate iṇaṃ.

Porāṇaka iṇamokkho, kvi’ dha pāpena lippati.

146. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.

Bhoto ce vacanaṃ saccaṃ, suhato vānaro mayā.

147. Attano ce hi vādassa, aparādhaṃ vijāniyā.

Na maṃ tvaṃ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso”ti.

Tattha **pubbekatahetūti** pubbakatahetu purimabhava katakamma karaṇeneva. **Tameso muccate iṇanti** yo vadhabandhādīhi dukkhāṃ pāpuṇāti, yadi so yaṃ tena porāṇakaṃ kataṃ pāpaṃ, taṃ idāni iṇaṃ muccati, evaṃ sante mamaṃ esa porāṇaka-iṇato mokkho, anena hi makkaṭena

pubbe paribbājakena hutvā ahaṃ makkaṭṭo samāno māretvā khādito bhavissāmi, svāyaṃ idha makkaṭṭattaṃ patto mayā paribbājakattaṃ pattena māretvā khādito bhavissati, ko idha pāpena lippatīti.

Iti so tassapi vādaṃ bhinditvā ucchedavādim abhimukhaṃ katvā “tvaṃ āvuso ‘natthi dinnan’ti-ādīni vatvā ‘idheva sattā ucchijjanti, paralokaṃ gatā nāma natthī’ti maññamāno kasmā maṃ parihasasi”ti santajjetvā āha—

148. “Catunnaṃyevupādāya, rūpaṃ sambhoti paṇinaṃ.

Yato ca rūpaṃ sambhoti, tatthevānupagacchati.

Idheva jīvati jīvo, pecca pecca vinassati.

149. Uccijjati ayaṃ loko, ye bālā ye ca paṇḍitā.

Uccijjamāne lokamhi, kvi’dha pāpena lippati.

150. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.

Bhoto ce vacanaṃ saccaṃ, suhato vānaro mayā.

151. Attano ce hi vādassa, aparādhaṃ vijāniyā.

Na maṃ tvaṃ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso”ti.

Tattha **catunnanti** pathavī-ādīnaṃ bhūtānaṃ. **Rūpanti** rūpakkhandho. **Tatthevāti** yato taṃ rūpaṃ sambhoti, nirujjhanakālepi tattheva anupagacchati. Iminā tassa “cātumahābhūtikō ayaṃ puriso yadā kālaṃ karoti, tadā pathavī pathavīkāyaṃ anupeti anupagacchati, āpo, tejo, vāyo vāyokāyaṃ anupeti anupagacchati, ākāsaṃ indriyāni saṅkamanti, āsandhipaṇcamā purisā mataṃ ādāya gacchanti, yāva ālāhanā padāni paññāyanti, kāpotakāni aṭṭhīni bhavanti, bhasmantā āhutiyo, dattupaññattaṃ yadidaṃ dānaṃ, tesaṃ tucchā musā vilāpo, ye keci atthikavādaṃ vadanti, bāle ca paṇḍite ca kāyassa bhedā ucchijjanti vinassanti, na honti paraṃ maraṇā”ti imaṃ diṭṭhiṃ patiṭṭhāpesi. **Idhevāti** imasmim yeva loke jīvo jīvati. **Pecca pecca vinassatīti** paraloke nibbatto satto gativasena idha anāgantvā tattheva paraloke

vinassati ucchijjati. Evaṃ ucchijjamāne lokasmim ko idha pāpena lippatīti.

Iti so tassapi vādaṃ bhinditvā khattavijjavādim āmantetvā “tvam āvuso ‘mātāpitaropi māretvā attano attho kātabbo’ti imam laddhim ukkhipitvā vicaranto kasmā maṃ parihasasi”ti vatvā āha—

152. “Āhu khattavidā loke, bālā paṇḍitamānino.
Mātaram pitaram haññe, attho jeṭṭhampi bhātaram.
Haneyya puttadāre ca, attho ce tādiso siyā”ti.

Tattha **khattavidā**¹ khattavijjā, ayameva vā pāṭho.
Khattavijjācariyānam etaṃ nāmaṃ. **Bālā paṇḍitamānino**ti bālā samānāpi
“paṇḍitā mayam attano paṇḍitabhāvaṃ pakāsemā”ti maññamānā
paṇḍitamānino hutvā evamāhu. **Attho ceti** sace attano yathārūpo koci attho
siyā, na kiñci parivajjeyya, sabbaṃ haneyyevāti vadanti, tvampi nesam
aññataroti.

Evaṃ tassa laddhim patiṭṭhapetvā attano laddhim pakāseno āha—

153. “Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā.
Na tassa sākham bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako.

154. Atha atthe samuppanne, samūlamapi abbahe.
Attho me sambalenāpi, suhato vānaro mayā.

155. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.
Bhoto ce vacanam saccam, suhato vānaro mayā.

156. Attano ce hi vādassa, aparādham vijāniyā.
Na maṃ tvaṃ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso”ti.

Tattha ambho khattavida ambhākam pana ācariyā evaṃ vaṇṇayanti.
Attanā paribhuttacchāyassa rukkhassapi sākham vā paṇṇam vā na
bhañjeyya. Kim kāraṇā? Mittadubbho hi pāpako. Tvaṃ pana evaṃ vadesi
“atha atthe samuppanne

1. Khattavidhāti (Sī, Syā, I)

samūlamapi abbahe”ti, mama ca pātheyyena attho ahosi, tasmā sacepesa mayā hato, tathāpi attho me sambalenāpi, suhato vānaro mayā.

Evam so tassapi vādam bhindivā pañcasu tesu apaṭibhānesu nisinnesu rājānam āmantetvā “mahārāja tvaṃ ime pañca raṭṭhaviropake mahācore gahetvā vicarasi, aho bālo, evarūpānam hi saṃsaggena puriso diṭṭhadhammikampi samparāyikampi mahādukkhaṃ pāpuṇeyyā”ti vatvā rañño dhammaṃ desento āha—

157. “Ahetuvādo puriso, yo ca issarakuttiko.

Pubbekatī ca ucchedī, yo ca khattavido naro.

158. Ete asappurisā loke, bālā paṇḍitamānino.

Kareyya tādiso pāpaṃ, atho aññampi kāraye.

Asappurisasamsaggo, dukkhanto kaṭukudrayo”ti.

Tattha **tādisoti** mahārāja yādisā ete pañca diṭṭhigatikā, tādiso puriso sayampi pāpaṃ kareyya. Yvāssa vacanam suṇāti, taṃ aññampi kāraye.

Dukkhantoti¹ evarūpehi asappurisehi saddhiṃ saṃsaggo idhalokepi paralokepi dukkhanto² kaṭukudrayova hoti. Imassa panatthassa pakāsanattham “yāni kānici bhikkhave bhayāni uppajjanti, sabbāni tāni bālato”ti suttam³ āharitabban. **Godhajātaka**⁴**sañjīvajātaka**⁵**akittijātaka**⁶dīhi⁶ cāyamatto dīpetabbo.

Idāni opammadassanavasena dhammadesanam vaḍḍhento āha—

159. “Urabbharūpena vakassu pubbe,

Asaṅkito ajayūtham upeti.

Hantvā uraṇim ajikaṃ ajañca,

Utrāsayingvā yenakāmaṃ paleti.

1. Duggatoti (Sī, Syā)

2. Duggato (Sī, Syā)

3. Am 1. 99 piṭṭhe.

4. Khu 5. 32 piṭṭhe.

5. Khu 5. 35 piṭṭhe.

6. Khu 5. 266 piṭṭhe.

160. Tathāvidhe'ke samaṇabrāhmaṇāse,
 Chadanaṃ katvā vañcayanti manusse.
 Anāsakā thaṇḍilaseyyakā ca,
 Rajojallaṃ ukkuṭikappadhānaṃ.
 Pariyāyabhattañca apānakattā,
 Pāpācārā arahanto vadānā.
161. Ete asappurisā loke, bālā paṇḍitamānino.
 Kareyya tādiso pāpaṃ, atho aññampi kāraye.
 Asappurisasamsaggo, dukkhanto kaṭukudrayo.
162. Ya'māhu natthi vīriyanti, ahetuñca pavadanti¹ ye.
 Parakāraṃ attakārañca, ye tucchāṃ samavaṇṇayūṃ.
163. Ete asappurisā loke, bālā paṇḍitamānino.
 Kareyya tādiso pāpaṃ, atho aññampi kāraye.
 Asappurisasamsaggo, dukkhanto kaṭukudrayo.
164. Sace hi vīriyaṃ nā'ssa, kammaṃ kalyāṇapāpakaṃ.
 Na bhare vaḍḍhakiṃ rājā, napi yantāni kāraye.
165. Yasmā ca vīriyaṃ atthi, kammaṃ kalyāṇapāpakaṃ.
 Tasmā yantāni kāreti, rājā bharati vaḍḍhakiṃ.
166. Yadi vassasataṃ devo, na vasse na himaṃ pate.
 Uchchijjeyya ayaṃ loko, vinasseyya ayaṃ pajā.
167. Yasmā ca vassatī devo, himañcānuphusāyati.
 Tasmā sassāni paccanti, raṭṭhañca pālite ciraṃ.
168. Gavaṃ ce taramānānaṃ, jimhaṃ gacchati puṅgavo.
 Sabbā tā jimhaṃ gacchanti, nette jimhaṃ gate sati.

1. Hetuñca apavadanti (Si, Syā, I)

169. Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato.
So ce adhammaṃ carati, pageva itarā pajā.
Sabbam raṭṭham dukham seti, rājā ce hoti adhammiko.
170. Gavaṃ ce taramānānaṃ, ujum gacchati puṅgavo.
Sabbā gāvī ujum yanti, nette ujum gate sati.
171. Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato.
So sace dhammaṃ carati, pageva itarā pajā.
Sabbam raṭṭham sukham seti, rājā ce hoti dhammiko.
172. Mahārukkhassa phalino, āmaṃ chindati yo phalaṃ.
Rasañcassa na jānāti, bījañcassa vinassati.
173. Mahārukkhūpamaṃ raṭṭham, adhammena pasāsati.
Rasañcassa na jānāti, raṭṭhañcassa vinassati.
174. Mahārukkhassa phalino, pakkaṃ chindati yo phalaṃ.
Rasañcassa vijānāti, bījañcassa na nassati.
175. Mahārukkhūpamaṃ raṭṭham, dhammena yo pasāsati.
Rasañcassa vijānāti, raṭṭhañcassa na nassati.
176. Yo ca rājā janapadaṃ, adhammena pasāsati.
Sabbosadhīhi so rājā, viruddho hoti khattiyo.
177. Tatheva negame himsaṃ, ye yuttā kayavikkaye.
Ojadānabalīkāre, sa kosena virujjhati.
178. Pahāravarakhettaññū, saṅgāme katanissame.
Ussite himsayam rājā, sa balena virujjhati.
179. Tatheva isayo himsaṃ, saññate brahmacārino.
Adhammacārī khattiyo, so saggena virujjhati.

180. Yo ca rājā adhammaṭṭho, bhariyaṃ hanti adūsikaṃ.

Luddhaṃ pasavate ṭhānaṃ, puttehi ca virujjhati.

181. Dhammaṃ care jānapade, negamesu balesu ca.

Isayo ca na himseyya, puttadāre samaṃ care.

182. Sa tādiso bhūmipati, raṭṭhapālo akodhano.

Sapatte¹ sampakampeti, indova asurādhipo”ti.

Tattha **vakassūti**² vako assu, **assūti** nipātamattaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti— mahārāja pubbe eko urabbharūpo vako ahosi, tassa naṅguṭṭhamattameva dīghaṃ³, taṃ pana so antarasattimhi pakkhipitvā urabbharūpena asaṃkito ajayūthaṃ upeti. Tattha uraṇikaṅca ajikaṅca ajaṅca hantvā yenakāmaṃ paleti. **Tathāvidhe**’keti tathāvidhā eke samaṇabrāhmaṇā pabbajjālīṅgena chadanaṃ katvā attānaṃ chādetvā madhuravacanādīhi hitakāmā viya hutvā lokam vañcenti. “**Anāsakā**”ti-ādi tesam chadanassa dassanattaṃ vuttaṃ. Ekacce hi “mayam anāsakā na kiñci āhāremā”ti manusse vañcenti, apare “mayam thaṇḍilaseyyakā”ti. Aññesaṃ pana rajojallaṃ chadanaṃ, aññesaṃ ukkuṭikappadhānaṃ, te gacchantāpi uppatitvā ukkuṭikāva gacchanti. Aññesaṃ sattāhadasaṃhādivārabhojanasaṅkhātaṃ pariyaṃyabhattachadanaṃ, apare apānakattā honti, “mayam pānīyam na vivāmā”ti vadanti. **Arahanto vadānāti** pāpācārā hutvāpi “mayam arahanto”ti vadantā vicaranti. **Eteti** mahārāja ime vā pañca janā hontu aññe vā, yāvanto diṭṭhigatikā nāma, sabbepi ete asappurisā. **Ya’mahūti** ye āhu, ye vadanti.

Sace hi vīriyam nāssāti mahārāja sace nāṇasampayuttaṃ kāyikacetasikavīriyam na bhaveyya. **Kammanti** kalyāṇapāpakam kammampi yadi na bhaveyya. **Na bhareti** evam sante vaḍḍhakim vā aññe vā kārake rājā na poseyya. **Napi yantānīti** napi tehi sattabhūmikapāsādādīni yantāni kāreyya. Kim kāraṇā? Vīriyassa ceva kammaṃ ca abhāvā. **Ucchijjeyyāti** mahārāja yadi ettakam kālam neva devo vasseyya, na himam

1. Sāmate (Sī, Syā, I)

2. Bakassūti (Sī, Syā), vakassūti (I)

3. Naṅguṭṭham mahādīgham (Sī, Syā)

pateyya, atha kappuṭṭhānakālo viya kayam loko ucchijjeyya. Ucchedavādinā kathitaniyāmena pana ucchedo nāma natthi. **Pāliteti**¹ pālayati.

“**Gavaṃ ce**”ti catasso gāthā rañño dhammadesanāyameva vuttā, tathā “mahārukkhassā”ti-ādikā. Tattha **mahārukkhassāti** madhura-ambarukkhassa. **Adhammenāti** agatigamanena. **Rasañcassa na jānātīti** adhammiko rājā raṭṭhassa rasaṃ ojaṃ na jānāti, āyasampattiṃ na labhati. **Vinassatīti** suññaṃ hoti, manussā gāmanigame chaḍḍetvā paccantaṃ pabbatavisamaṃ bhajanti, sabbāni āyamukhāni pacchijjanti. **Sabbosadhīhīti** sabbehi mūlatacapattapupphaphalādīhi ceva sappinavanītādīhi ca osadhehi virujjhati, tāni na sampajjanti. Adhammikarañño hi pathavī nirojā hoti, tassā nirojatāya osadhānaṃ ojaṃ na hoti, tāni rogañca vūpasametum na sakkonti. Iti so tehi viruddho nāma hoti.

Negameti nigamavāsikuṭumbike. **Himsanti** himsanto pīlento. **Ye yuttāti** ye kayavikkaye yuttā āyānaṃ mukhā thalajalapathavāñijā, te ca himsanto. **Ojadānabalīkāreti** tato tato bhaṇḍāharaṇasuṅkadānavasena ojadānañceva chabhāgadasabhāgādibhedam baliñca karonte. **Sa kosenāti** so ete himsanto adhammikarājā dhanadhaññehi parihāyanto kosena virujjhati nāma. **Pahāravarakhettaññūti** “imasmiṃ ṭhāne vijjhituṃ vaṭṭati”ti evaṃ pahāravaraṇaṃ khettaṃ jānante dhanuggahe. **Saṅgāme katanissameti** yuddhe sukatakamme mahāyodhe. **Ussiteti** uggate paññāte mahāmatte. **Himsayanti** evarūpe sayam vā himsanto parehi vā himsāpento. **Balenāti** balakāyena. Tathāvidham hi rājānaṃ “ayam bahukāre attano rajjadāyakepi himsati, kimaṅgam pana amhe”ti avasesāpi yodhā vijahantiyeva. Iti so balena viruddho nāma hoti.

Tatheva isayo himsanti yathā ca negamādayo, tatheva esitaguṇe pabbajite akkosanapaharaṇādīhi himsanto adhammacārī rājā kāyassa bhedaṃ apāyameva upeti, sagge nibbattitum na

1. Pallateti (Sī, I), pālayateti (Syā)

sakkotīti saggena viruddho nāma hoti. **Bhariyaṃ hanti adūsikanti** attano bāhucchāyāya vaḍḍhitaṃ puttadhītāhi saṃvaḍḍhaṃ sīlavatiraṃ bhariyaṃ mittapatirūpakānaṃ corānaṃ vacanaṃ gahetvā māreti. **Luddhaṃ pasavate ṭhānanti**¹ so attano nirayūpapattiraṃ pasavati nipphādeti. **Puttehi cāti** imasmiññeva attabhāve attano puttehi saddhiraṃ virujjhatīti.

Evamassa so tesaraṃ pañcannaṃ janānaṃ kathaṃ gahetvā deviyā māritabhāvañca puttānaṃ viruddhabhāvañca sandhimukhe coraṃ cūḷāyaṃ gaṇhanto viya kathesi. Mahāsatto hi tesaraṃ amaccānaṃ niggaṇhanañca dhammadesanañca deviyā tehi māritabhāvassa āvikaraṇatthañca tattha anupubbena kathaṃ āharitvā okāsaṃ katvā etamatthaṃ kathesi. Rājā tassa vacanaṃ sutvā attano aparādhaṃ jāni. Atha naṃ mahāsatto “ito paṭṭhāya mahārāja evarūpānaṃ pāpānaṃ kathaṃ gahetvā mā puna evamakāsi”ti vatvā ovadanto “**dhammaṃ care**”ti-ādimāha.

Tattha **dhammaṃ careti** mahārāja rājā nāma janapadaṃ adhammikenā balinā apīlento janapade dhammaṃ careyya, sāmike asāmike akaronto negamesu dhammaṃ careyya, aṭṭhāne akilamento balesu dhammaṃ careyya. Vadhabandha-akkosaparibhāse pariharanto paccaye ca nesaṃ dadanto isayo na vihiṃseyya, dhītaro yuttaṭṭhāne patiṭṭhāpento putte ca sippāni sikkhāpetvā sammā pariharanto bhariyaṃ issariyavossagga-alānkāradānasammānanādīhi anuggaṇhanto puttadāre samaṃ careyya. **Sa tādisoti** so tādiso rājā paveṇiraṃ abhinditvā dhammena samena rajjaṃ kārento rājāṇāya rājatejena sapatte² sampakampeti tāseti cāleti. “**Indovā**”ti idam upamatthaṃ vuttaṃ. Yathā asure jetvā abhibhavitvā ṭhitakālato paṭṭhāya asurādhipoti saṅkhyāṃ gato indo attano sapattabhūte asure kampesi, tathā kampetīti.

Evam mahāsatto rañño dhammaṃ desetvā cattāropi kumāre pakkosāpetvā ovaditvā rañño katakammaṃ pakāsetvā rājānaṃ khamāpetvā “mahārāja ito paṭṭhāya atuletvā paribhedakānaṃ kathaṃ gahetvā mā evarūpaṃ sāhasikakammaṃ akāsi, tumhepi kumārā mā

1. Pāpanti (Sī, Syā)

2. Sāmante (Sī, Syā, I)

rañño dubbhitthā”ti sabbesaṃ ovādaṃ adāsi. Atha naṃ rājā āha “ahaṃ bhante tumhesu ca deviyā ca aparajjhanto ime nissāya etesaṃ kathaṃ gahetvā etaṃ pāpakammaṃ karim, ime pañcapi māremi”ti. Na labbhā mahārāja evaṃ kātunti. Tena hi tesaṃ hatthapāde chedāpemīti. Idampi na labbhā kātunti. Rājā “sādhu bhante”ti sampañcchitvā te sabbasamharaṇe¹ katvā pañcacūḷākaraṇagaddūlabandhanagomayāsiñcanehi avamānetvā raṭṭhā pabbājesi. Bodhisatto tattha katipāhaṃ vasitvā “appamatto hohi”ti rājānaṃ ovaditvā Himavantamyeva gantvā jhānābhiññā nibbattetvā yāvajīvaṃ brahmavihāre bhāvetvā brahmalokūpago ahosi.

Satthā imaṃ desanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato paññāvāyeva parappavādappamaddanoyevā”ti vatvā jātakam samodhānesi “tadā pañca diṭṭhigatikā Pūraṇakassapamakkhaligosālapakudhakaccāna-ajitakesakambalanigaṇṭhanāṭaputtā ahesuṃ, piṅgalasunakho Ānando, Mahābodhiparibbājako pana ahameva ahosin”ti.

Mahābodhijātakavaṇṇanā tatiyā.

Jātakuddānaṃ

Saṇiṇīkamavhayano paṭhamo,
Dutiyo pana Sa-ummadantivaro.
Tatiyo pana Bodhisirīvhayano,
Kathitā pana tīṇi Jinena subhāti.

Paṇṇāsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sabbassaharaṇe (Sī), sabbaharaṇe (I), sahasapaharaṇe (Ka)

19. Saṭṭhinipāta

1. Soṇakajātakavaṇṇanā (529)

Kassa sutvā sataṃ dammīti idaṃ Saṭṭhā Jetavane viharanto nekkhammapāramiṃ ārabba kathesi. Tadā hi Bhagavā dhammasabhāyaṃ nekkhammapāramiṃ vaṇṇayantānaṃ bhikkhūnaṃ majjhe nisīditvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhantoyevā”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Rājagahe Magadharājā nāma rajjaṃ kāresi. Bodhisatto tassa aggamaheṣiyā kucchismiṃ nibbatti, nāmaggaṇadivase cassa “Arindamakumāro”ti nāmaṃ kariṃsu. Tassa jātadivaseyeva purohitassapi putto jāyi, “Soṇakakumāro”tissa nāmaṃ kariṃsu. Te ubhopi ekatova vadḍhitvā vayappattā uttamarūpadharā rūpena nibbisesā hutvā Takkasilaṃ gantvā uggahitasippā tato nikkhamitvā “sabbasamayasiṃṇaṃ desacārittaṃ jānissāmā”ti anupubbena cārikaṃ carantā Bārāṇasiṃ patvā rājuyyāne vasitvā punadivase nagaraṃ pavisiṃsu. Taṃ divasaṃ ekacce manussā “brāhmaṇavācanaṃ karissāmā”ti pāyasaṃ paṭiyādetvā āsanāni paññāpetvā āgacchante te kumāre disvā gharaṃ pavesetvā paññattāsane nisīdāpesuṃ. Tattha bodhisattassa paññattāsane suddhavatthaṃ atthataṃ ahosi, Soṇakassa rattakambalaṃ. So taṃ nimittaṃ disvāva “ajja me piyasahāyo Arindamakumāro Bārāṇasirājā bhavissati, mayhaṃ pana senāpatiṭṭhānaṃ dassatī”ti aññāsi. Te ubhopi katabhattakiccā uyyānameva agamaṃsu.

Tadā Bārāṇasirañño kālakatassa sattamo divaso hoti, aputtakaṃ rājakulaṃ. Amaccādayo pātova sasīsaṃ nhātā sannipatitvā “rajjārahassa santikaṃ gamissatī”ti phussarathaṃ yojetvā vissajjesuṃ. So nagarā nikkhamitvā anupubbena rājuyyānaṃ gantvā uyyānadvāre nivattitvā ārohaṇasajjo hutvā aṭṭhāsi. Bodhisatto maṅgalasilāpaṭṭhesasīsaṃ pārupitvā nipajji, Soṇakakumāro tassa santike nisīdi. So tūriyasaddaṃ sutvā “Arindamassa phussaratho āgacchati, ajjesa

rājā hutvā mama senāpatiṭṭhānaṃ dassati, na kho pana mayhaṃ
 issariyenattho, etasmim̐ gate nikkhamitvā pabbajissāmī”ti cintetvā ekamante
 paṭicchanne aṭṭhāsi. Purohito uyyānaṃ pavisitvā mahāsattaṃ nipannaṃ
 disvā tūriyāni paggaṇhāpesi. Mahāsatto pabujjhivā parivattitvā thokaṃ
 nipajjitvā uṭṭhāya silāpaṭṭe pallaṅkena nisīdi. Atha naṃ purohito añjalim̐
 paggaṇhitvā āha “rajjam̐ te deva pāpuṇātī”ti. Kim̐ aputtakaṃ rājakulanti.
 Evaṃ devātī. Tena hi sādhuṭī. Atha naṃ te tattheva abhisiñcivā rathaṃ
 āropetvā mahantena parivārena nagaraṃ pavesesum̐. So nagaraṃ
 padakkhiṇaṃ katvā pāsādaṃ abhiruhi. So yasamahantatāya Soṇakakumāraṃ
 na sari.

Sopi tasmim̐ nagaraṃ pavitṭhe pacchā āgantvā silāpaṭṭe nisīdi. Athassa
 purato bandhanā pavuttaṃ sālārukkhatto paṇḍupalāsaṃ pati. So taṃ disvāva
 “yathevetam̐, tathā mamapi sarīraṃ jaraṃ patvā patissatī”ti aniccādivasena
 vipassanaṃ paṭṭhapetvā paccekabodhim̐ pāpuṇi. Taṃ khaṇaññevassa
 gihiliṅgaṃ antaradhāyi, pabbajitaliṅgaṃ pāturaḥosi. So “natthi dāni
 punabbhavo”ti udānaṃ udānento Nandamūlakapabbhāraṃ agamāsi.
 Mahāsattopi cattālīsamattānaṃ samvaccharānaṃ accayena saritvā “kahaṃ
 nu kho me sahāyo Soṇako”ti Soṇakaṃ punappunaṃ sarantopi “mayā suto vā
 diṭṭho vā”ti vatthāraṃ alabhivā alaṅkatamahātale rājapallaṅke nisinna
 gandhabbanāṭakanaccagītādīhi parivuto sampattimanubhavanto “yo me
 kassaci santike sutvā ‘asukatṭhāne nāma Soṇako vasatī’ti ācikkhissati, tassa
 sataṃ dassāmi, yo me sāmaṃ disvā ārocessati, tassa saḥassan”ti ekaṃ
 udānaṃ abhisaṅkharitvā gītavasena udānento paṭhamam̐ gāthamāha—

“Kassa¹ sutvā sataṃ dammi, saḥassaṃ diṭṭha² Soṇakaṃ.

Ko me Soṇakamakkhātī, sahāyaṃ paṃsukīlitan”ti.

Athassa mukhato luñcantī viya gahetvā ekā nāṭakitthī tam³ gāyi.
 Athaññā athaññātī “amhākaṃ rañño piyagītan”ti sabbā orodhā gāyimsu.
 Anukkamena nagaravāsīnopi jānapadāpi tameva gītaṃ gāyimsu.

1. Tassa (Ka)

2. Daṭṭhu (Sī, I)

3. Gītaṃ (Sī, Syā)

Rājāpi punappunam tameva gītaṃ gāyati. Paṇṇāsamattānaṃ saṃvaccharānaṃ accayena panassa bahū puttadhītarō ahesuṃ, jeṭṭhaputto Dīghāvukumāro nāma ahosi. Tadā Soṇakapaccekabuddho “Arindamarājā maṃ daṭṭhukāmo, ahaṃ tattha gantvā¹ kāmesu ādīnavaṃ nekkhamme cānisaṃsaṃ kathetvā pabbajjanākāraṃ karomī”ti cintetvā iddhiyā ākāsenāgantvā uyyāne nisīdi. Tadā eko sattavassiko Pañcacūḷakakumārako mātaraḥ pahito gantvā uyyānavane dārūni uddharanto punappunam tameva gītaṃ gāyati. Atha naṃ so pakkosivā “kumāraka tvaṃ aññaṃ² agāyitvā ekameva gītaṃ gāyasi, kiṃ aññaṃ na jānāsī”ti pucchi. Jānāmi bhante, amhākaṃ pana rañño idameva piyaṃ, tena naṃ punappunam gāyāmīti. Etassa pana te gītassa paṭigītaṃ gāyanto koci diṭṭhapubboti. Na diṭṭhapubbo bhanteti. Ahaṃ taṃ sikkhāpessāmi, sakkhissasi rañño santikaṃ gantvā paṭigītaṃ gāyitunti. Āma bhanteti. Athassa so paṭigītaṃ ācikkhanto “**mayham sutvā**”ti-ādīmāha. Uggāṇhāpetvā ca pana taṃ uyyojesi “gaccha kumāraka imaṃ paṭigītaṃ raññā saddhim gāyāhi, rājā te mahantaṃ issariyaṃ dassati, kiṃ te dārūhi, vegena yāhi”ti.

So “sādhu”ti taṃ paṭigītaṃ uggāṇhitvā vanditvā “bhante yāvāhaṃ rājānaṃ ānemi, tāva idheva hothā”ti vatvā vegena mātu santikaṃ gantvā “amma khippaṃ maṃ nhāpetvā alaṅkarotha, ajja taṃ daliddabhāvato mocessāmi”ti vatvā nhātamaṇḍito rājadvāraṃ gantvā “ayya dovārika ‘eko dārako tumhehi saddhim paṭigītaṃ gāyissāmīti āgantvā dvāre ṭhito’ti rañño arocehi”ti āha. So vegena gantvā rañño ārocesi. Rājā “āgacchatū”ti pakkosāpetvā “tāta tvaṃ mayā saddhim paṭigītaṃ gāyissasi”ti āha. Āma devāti. Tena hi gāyassūti. Deva imasmim ṭhāne na gāyāmi, nagare pana bherim carāpetvā mahājanaṃ sannipātāpetha, mahājanamajjhe gāyissāmīti. Rājā tathā kāretvā alaṅkatamaṇḍape pallaṅkamajjhe nisīditvā tassānurūpaṃ āsanaṃ dāpetvā “idāni tava gītaṃ gāyassū”ti āha. Deva tumhe tāva gāyatha, athāhaṃ paṭigītaṃ gāyissāmīti. Tato rājā paṭhamam gāyanto gāthamāha—

1. Daṭṭhukāmo, gacchāmissa (Sī, Syā, I)

2. Tvaṃ kathaṃ aññaṃ (Sī, Syā)

1. “Kassa¹ sutvā sataṃ dammi, sahaṣṣaṃ diṭṭha Soṇakaṃ.

Ko me Soṇakamakkhāti, sahāyaṃ paṃsukīḷitaṃ”ti.

Tattha **sutvā**ti “asukaṭṭhāne nāma te piyasahāyo Soṇako vasaṭi”ti tassa vasanaṭṭhānaṃ sutvā ārocentassa kassa¹ sataṃ dammi. **Diṭṭhāti**² “asukaṭṭhāne nāma mayā diṭṭho”ti disvā ārocentassa kassa¹ sahaṣṣaṃ dammīti.

Evam raññā paṭhamāṃ udānagāthāya gītāya Pañcacūlakadārakena³ paṭigītabhāvaṃ pakāseto Satthā abhisambuddho hutvā diyaḍḍhagāthā abhāsi—

2. “Athabravī māṇavako, daharo Pañcacūlako.

Mayhaṃ sutvā sataṃ dehi, sahaṣṣaṃ diṭṭha Soṇakaṃ.

Ahaṃ te Soṇakakkhissaṃ, sahāyaṃ paṃsukīḷitaṃ”ti.

Tena vuttagāthāya pana ayamatto—mahārāja yaṃ tvaṃ “suvā ārocentassa sataṃ dammī”ti vadasi, tampi mameva dehi, yaṃ “disvā ārocentassa sahaṣṣaṃ dammī”ti vadasi, tampi mayhameva dehi, ahaṃ te piyasahāyaṃ idāneva paccakkhatova “ayaṃ Soṇako”ti ācikkhissanti.

Ito paraṃ suviññeyyā sambuddhagāthā Pāḷinayeneva veditabbā—

3. “Katamasmiṃ so janapade, raṭṭhesu nigamesu ca.

Kattha Soṇakamaddakkhi⁴, taṃ me akkhāhi pucchito.

4. Taveva deva vijite, tavevu’yyānabhūmiyaṃ.

Ujuvaṃsā mahāsālā, nilobhāsā manoramā.

5. Tiṭṭhanti meghasamānā, rammā aññoññanissitā.

Tesaṃ mūlamhi Soṇako, jhāyatī anupādano.

Upādānesu lokesu, ḍayhamānesu nibbuto.

1. Tassa (Ka)

2. Daṭṭhūti (Sī, I)

3. Pañcacūlakadārakassa (Ka)

4. Kattha te Soṇako diṭṭho (Sī, Syā, I)

6. Tato ca rājā pāyāsi, senāya caturaṅgiyā.
Kārāpetvā samaṃ maggaṃ, agamā yena Soṇako.

7. Uyyānabhūmim gantvāna, vicaranto brahāvane.
Āsīnaṃ Soṇakaṃ dakkhi, ḍayhamānesu nibbutan”ti.

Tattha **ujjuvaṃsāti** ujukkhandhā. **Mahāsālāti** mahārukkhā.
Meghasamānāti nīlameghasadisā. **Rammāti** ramaṇīyā. **Aññoññanissitāti**
sākhāhi sākham, mūlena mūlaṃ saṃsibbitvā ṭhitā. **Tesanti** tesam
evarūpānaṃ tava uyyānavane sālānaṃ heṭṭhā. **Jhāyatīti** lakkhaṇūpanijjhāna-
ārammaṇūpanijjhānasaṅkhātehi jhānehi jhāyati. **Anupādanoti**
kāmuḍānādivirahito. **Ḍayhamānesūti** ekādasahi aggīhi ḍayhamānesu
sattesu. **Nibbutoti** te aggī nibbāpetvā sītalena hadayena jhāyamāno tava
uyyāne maṅgalasālarukkhamūle silāpaṭṭe nisinnō esa te sahāyo
kañcanaḍaṇḍimā viya sobhamāno ḍaṇḍimānetīti. **Tato cāti** bhikkhave tato so
Arindamo rājā tassa vacanaṃ sutvāva “Soṇakapaccakabuddhaṃ
passissāmī”ti caturaṅginīyā senāya pāyāsi nikkhami. **Vicarantoti** ujukameva
agantvā tasmim mahante vanasaṇḍe vicaranto tassa santikaṃ gantvā taṃ
āsīnaṃ addakkhi.

So taṃ avanditvā¹ ekamantaṃ nisīditvā attano kilesābhiratattā taṃ
“kapaṇo”ti maññamāno imaṃ gāthamāha—

8. “Kapaṇo vata’yaṃ bhikkhu, muṇḍo saṅghāṭipāruto.
Amātiko apitiko, rukkhamaṇḍasmi jhāyatī”ti.

Tattha **jhāyatīti** nimmātiko nippitiko kāruññappatto jhāyati.

9. Imaṃ vākyam nisāmetvā, Soṇako etadabravi.
Na rāja kapaṇo hoti, dhammaṃ kāyena phassayaṃ.

10. Yo ca dhammaṃ niraṃkatvā, adhammamanuvattati.
Sa rāja kapaṇo hoti, pāpo pāparāyaṇoti.

1. Vanditvā (Sī, Syā, Ka)

Tattha **imanti** tassa kilesābhiratassa pabbajjam̐ arocentassa imam̐ pabbajjāgarahavacanam̐ sutvā. **Etadabravīti** pabbajjāya guṇam̐ pakāsentō etam̐ abravi. **Phassayanti** phassayanto yena ariyamaggadhammo nāmakāyena phassito, so kapaṇo nāma na hotīti dassento evamāha. **Niramkatvāti** attabhāvato nīharitvā. **Pāpo pāpaparāyaṇoti** sayam̐ pāpānam̐ karaṇena pāpo, aññesampi karontānam̐ patiṭṭhābhāvena pāpaparāyaṇoti.

Evam̐ so bodhisattam̐ garahi. So attano garahitabhāvam̐ ajānanto viya hutvā nāmagottam̐ kathetvā tena saddhim̐ paṭisanthāram̐ karonto gāthamāha—

11. “Arindamoti me nāmam̐, Kāsirājāti mam̐ vidū.

Kacci bhoto sukhasseyyā, idha pattassa Soṇakā”ti.

Tattha **kaccīti** amhākam̐ tāva na kiñci aphāsukam̐, bhoto pana kacci idha pattassa imasmim̐ uyyāne vasato sukhavihāroti pucchati.

Atha nam̐ Paccēkabuddho “mahārāja na kevalam̐ idha, aññatrāpi vasantassa me asukham̐ nāma natthī”ti vatvā tassa samaṇabhadragāthāyo nāma ārabhi—

12. “Sadāpi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.

Na tesam̐ koṭṭhe openti, na kumbhim̐ na kaḷopiyam̐.

Paraniṭṭhitamesānā, tena yāpenti subbatā.

13. Dutiyampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.

Anavajjapiṇḍo bhottabbo, na ca kocū’parodhati.

14. Tatiyampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.

Nibbuto piṇḍo bhottabbo, na ca kocū’parodhati.

15. Catutthampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.

Muttassa raṭṭhe carato, saṅgo yassa na vijjati.

16. Pañcamampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Nagaramhi ḍayhamānamhi, nāssa kiñci aḍayhatha.
17. Chaṭṭhampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Raṭṭhe vilumpamānamhi, nāssa kiñci ahīratha.
18. Sattamampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Corehi rakkhitaṃ maggaṃ, ye caññe paripanthikā.
Pattacīvaramādāya, sotthiṃ gacchati subbato.
19. Aṭṭhamampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Yaṃ yaṃ disaṃ pakkamati, anapekkhova gacchati”ti.

Tattha **anāgārassāti** mahārāja gharāvāsaṃ pahāya anāgāriyabhāvaṃ pattassa adhanassa akiñcinassa bhikkhuno sabbakālaṃ bhadraveva. **Na tesanti** mahārāja tesāṃ adhanānaṃ bhikkhūnaṃ na koṭṭhāgāre dhanadhaññāni openti, na kumbhiyaṃ, na pacchiyaṃ, te pana subbatā **paraniṭṭhitaṃ** paresaṃ ghare pakkamā āhāraṃ saṃghāṭiṃ pārupitvā kapālamādāya gharapaṭipāṭiyā **esānā** pariyesantā tena tato laddhena piṇḍena taṃ āhāraṃ navannaṃ pāṭikulyānaṃ vasena paccavekkhitvā paribhuñjitvā jīvitavuttiṃ yāpenti.

Anavajjapiṇḍo bhottabboti vejjakammādikāya anesanāya vā kuhanā lapanā nemittikatā nippesikatā lābhena lābhaṃ nijigīsanatāti evarūpena micchājīvena vā uppādītā cattāro paccayā, dhammena uppādītāpi apaccavekkhitvā paribhuttā sāvajjapiṇḍo nāma. Anesanaṃ pana pahāya micchājīvaṃ vajjetvā dhammena samena uppādītā “paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṃ paṭisevāmī”ti vuttanayeneva paccavekkhitvā paribhuttā anavajjapiṇḍo nāma. Yena evarūpo anavajjapiṇḍo bhottabbo paribhuñjitabbo, yañca evarūpaṃ anavajjaṃ piṇḍaṃ bhuñjamānaṃ paccaye nissāya **koci** appamattakopi kilesa **na uparodhati** na pīleti, tassa dutyampi bhadrāṃ adhanassa anāgārassa bhikkhuno.

Nibbutoti puthujjanabhikkhuno dhammena uppannapīṇḍopi paccavekkhitvā paribhuñjijyamāno nibbutapiṇḍo nāma, ekantato pana khīṇāsavassa piṇḍova nibbutapiṇḍo nāma. Kiṃ kārāṇā? So hi theyyaparibhogo

īṇaparibhogo dāyajparibhogo sāmiparibhogoti imesu catūsu paribhogesu sāmiparibhogavasena taṃ bhuñjati, taṇhādāsabyaṃ atīto sāmī hutvā paribhuñjati, na taṃ tappaccayā koci appamattakopi kilesa uparodhati.

Muttassa raṭṭhe caratoti upaṭṭhākakulādīsu alaggamānasassa chinnavalāhakassa viya rāhumukhā pamuttassa vimalacandamaṇḍalassa viya ca yassa gāmanigamādīsu carantassa rāgasāṅgādīsu ekopi saṅgo natthi. Ekacco hi kulehi¹ saṃsaṭṭho viharati sahasokī sahanandī, ekacco mātāpitūsupi alaggamānaso vicarati koru nagaragāmavāsī daharo viya, evarūpassa puthujjanassapi bhadrameva.

Nāssa kiñcīti yo hi bahuparikkhāro hoti, so “mā me corā parikkhāre hariṃsū”ti atirekāni ca cīvarādīni antonagare upaṭṭhākakule nikkhipati, atha nagaramhi ḍayhamāne “asukakule nāma aggi uṭṭhito”ti sutvā socati kilamati, evarūpassa bhadrāṃ nāma natthi. Yo pana mahārāja sakuṇavattaṃ pūreti, kāyapaṭibaddhaparikkhārova hoti, tassa tādisassa na kiñci aḍayhatha, tenassa pañcamampi bhadrameva.

Vilumpamānamhīti viluppamānamhi, ayameva vā pāṭho. **Ahīrathāti**² yathā pabbatagahanādīhi nikkhamitvā raṭṭhaṃ vilumpamānesu coresu bahuparikkhārassa antogāme ṭhapitaṃ vilumpati harati, tathā yassa adhanassa kāyapaṭibaddhaparikkhārassa na kiñci ahīratha³ tassa chaṭṭhampi bhadrameva.

Ye caññe paripanthikāti ye ca aññepi tesu tesu ṭhānesu suṅkagahaṇatthāya ṭhapitā paripanthikā, tehi ca rakkhitaṃ. **Pattacīvaranti** corānaṃ anupakāraṃ suṅkikānaṃ asuṅkārahaṃ mattikāpattañceva katadaḷhīkammaaparibhaṇḍaṃ paṃsukūlacīvaraṅca appagghāni kāyabandhanaparissāvanasūcivāsipattatthavikāni cāti sabbepi aṭṭha parikkhāre kāyapaṭibaddhe katvā maggappaṭipanno kenaci aviheṭṭhiyamāno sotthiṃ gacchati. **Subbatoti** lobhanīyāni hi cīvarādīni disvā corā haranti, suṅkikāpi “kiṃ nu kho etassa

1. Kulesu (Ka) 2. Ahārathāti (Sī), ahārithāti (Syā) 3. Ahāratha (Sī), ahāritha (Syā)

hatthe”ti pattatthavikādīni sodhenti, subbato pana sallahukavutti tesam passantānaññeva sotthim gacchati, tenassa sattamampi bhadraveva.

Anapekkhova gacchatīti kāyapaṭibaddhato atirekassa vihāre paṭisāmitassa kassaci parikkhārassa abhāvā vasaṇatthānam nivattitvāpi na oloketi. Yam yam disam gantukāmo hoti, tam tam gacchanto anapekkhova gacchati Anurādhapurā nikkhamitvā Thūpārāme pabbajitānam dvinnam kulaputtānam vuḍḍhataro viya.

Iti Soṇakapaccekabuddho aṭṭha samaṇabhadrakāni kathesi. Tato uttarim pana satampi sahasampi aparimāṇāni samaṇabhadrakāni esa kathetum samatthoyeva. Rājā pana kāmābhīratattā tassa katham pacchinditvā “mayham samaṇabhadrakehi attho natthī”ti attano kāmādhimuttatam pakāsento āha—

20. “Bahūni samaṇabhadrāni, ye¹ tvaṃ bhikkhu pasamsasi.
Ahañca giddho kāmesu, katham kāhāmi Soṇaka.

21. Piyā me mānusa kāmā, atho dibyāpi me piyā.
Atha kena nu vaṇṇena, ubho loke labhāmase”ti.

Tattha vaṇṇenāti kāraṇena.

Atha nam Paccekabuddho āha—

22. “Kāme giddhā kāmaratā, kāmesu adhimuccitā.
Narā pāpāni katvāna, upapajjanti duggatim.

23. Ye ca kāme pahantvāna, nikkhantā akutobhayā.
Ekodibhāvādhigatā, na te gacchanti duggatim.

24. Upamaṃ te karissāmi, tam suṇohi Arindama.
Upamāya midhekacce, attham jānanti paṇḍitā.

25. Gaṅgāya kuṇapaṃ disvā, vuyhamānam mahaṇṇave.
Vāyaso samacintesi, appapañño acetaso.

1. Bahūpi bhadrā etesam, yo (Ka)

26. Yānañca vatidaṃ laddhaṃ, bhakkho cāyaṃ anappako.
Tattha rattim tattha divā, tattheva nirato mano.
27. Khādaṃ nāgassa maṃsāni, pivāṃ bhāgīrathodaṃ.
Sampassaṃ vanacetyāni, na palettha vihaṅgamo.
28. Tañca otaraṇī gaṅgā, pamattaṃ kuṇape rataṃ.
Samuddaṃ ajjhagāhāsi, agatī yattha pakkhinaṃ.
29. So ca bhakkhaparikkhīṇo, udapatvā vihaṅgamo.
Na pacchato na purato, nuttaraṃ nopi dakkhiṇaṃ.
30. Dīpaṃ so najjhagāgañchi¹, agatī yattha pakkhinaṃ.
So ca tattheva pāpattha, yathā dubbalako tathā.
31. Tañca sāmuddikā macchā, kumbhīlā makarā susū.
Pasayhakārā khādiṃsu, phandaṃānaṃ vipakkhakaṃ.
32. Evameva tuvaṃ rāja, ye caññe kāmabhogino.
Giddhā ce na vamiṣanti, kākapaññāva te vidū.
33. Esā te upama rāja, atthasandassanī katā.
Tvañca paññāyase tena, yadi kāhasi vā na vā”ti.

Tattha **pāpānī**ti mahārāja tvaṃ kāmagiddho, narā ca kāme nissāya kāyaduccaritādīni pāpāni katvā yattha supinantepi dibbā ca mānusikā ca kāmā na labbhanti, taṃ duggatim upapajjantīti attho. **Pahantvānā**ti kheḷapiṇḍaṃ viya pahāya. **Akutobhayā**ti rāgādīsu kutoci anāgatabhayā. **Ekodibhāvādhigatā**ti ekodibhāvaṃ ekavihārikataṃ² adhigatā. **Na teti** te evarūpā pabbajitā duggatim na gacchanti.

Upamaṃ teti mahārāja dibbamānusake kāme patthentassa hatthikuṇape paṭibaddhakākasadisassa tava ekaṃ upamaṃ karissāmi, taṃ suṇohīti attho. **Kuṇapanti** hatthikaḷevaraṃ. **Mahaṇṇaveti** gambhīraputhule

1. Na ajjhagañchi (Sī, Syā)

2. Ekavihārikaṃ (Syā, I, Ka)

udake. Eko kira mahāvāraṇo Gaṅgātīre caranto Gaṅgāyaṃ patitvā uttaritum asakkento tattheva mato Gaṅgāya vuyhi, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Vāyasoti** ākāseṇa gacchanto eko kāko. **Yānañca vatidanti** so evaṃ cintetvā tattha niliyitvā “idaṃ mayā hatthiyānaṃ laddhaṃ, ettha nilīno sukhaṃ carissāmi, ayameva ca me anappako bhakkho bhavissati, idāni mayā aññattha gantum navaṭṭatī”ti sanniṭṭhānamakāsi. **Tattha rattinti** tattha¹ rattim ca divā ca tattheva mano abhirato ahosi. **Na paletthāti** na uppatitvā pakkāmi.

Otaraṇīti samuddābhimukhī otaramānā. “Ohāriṇī”tipi pāṭho, sā samuddābhimukhī avahāriṇīti attho. **Agatī yatthāti** samuddamajjhaṃ sandhāyāha. **Bhakkhaparikkhīnoti** parikkhīṇabhakkho. **Udapatvāti**² khīṇe camme ca maṃse ca aṭṭhisāṅghāto ūmivegena bhinno udake nimujji. Atha so kāko udake patiṭṭhātum asakkonto uppati, evaṃ uppatitvāti attho. **Agatī yattha pakkhinanti** yasmiṃ samuddamajjhe pakkhīnaṃ agatī, tattha so evaṃ uppatito pacchimaṃ disaṃ gantvā tattha patiṭṭhaṃ alabhitvā puratthimaṃ, tato uttaraṃ, tato dakkhiṇanti catassopi disā gantvā attano patiṭṭhānaṃ na ajjhagā nāgañchīti³ attho. Atha vā⁴ vāyaso evaṃ uppatitvā pacchimādīsu ekekaṃ disaṃ āgañchi, dīpaṃ pana najjhāgamāti evamettha attho daṭṭhabbo. **Pāpatthāti** papatito. **Yathā dubbalakoti** yathā dubbalako pateyya, tattheva patito. **Susūti** susunāmakā caṇḍamacchā. **Pasayhakārāti** anicchamānakāmyeva balakkārena. **Vipakkhakanti** viddhastapakkhakam⁵.

Giddhā ce na vamissantīti yadi giddhā hutvā kāme na vamissantī, na chaḍḍessanti. **Kākapaññāva**⁶ teti kākassa samānapaññā itī te Buddhādayo paṇḍitā **vidū** vidanti, jānantīti attho. **Atthasandassanīti** atthappakāsikā. **Tvañca paññāyaseti** tvañca paññāyissasi. Idaṃ vuttaṃ hoti—mahārāja mayā hitakāmena tava ovādo dinno, taṃ pana tvaṃ yadi kāhasi, devaloke nibbattissasi, yadi na kāhasi, kāmapaṅke nimuggo jīvitapariyosāne niraye nibbattissasīti evaṃ tvameva

1. Tassa (Sī, Syā, I)

3. Na ajjhagañchi, nādhigañchīti (Sī, Syā)

5. Vipakkhinanti viddhastapakkhinaṃ (Sī)

2. Uppatitvāti (Sī, Syā)

4. Atha (Sī, Syā, I)

6. Kāyapaññāya (Sī, Syā)

tena kāraṇena vā akāraṇena vā¹ sagge vā niraye vā paññāyissasi. Ahaṃ pana sabbabhavehi mutto appaṭisandhikoti.

Imaṃ pana ovādaṃ dentena Paccekabuddhena nadī dassitā, tāya vuyhamānaṃ hatthikuṇapaṃ dassitaṃ, kuṇapakhādako kāko dassito, tassa kuṇapaṃ khāditvā pāṇīyapivanakālo dassito, ramaṇīyavanasañḍadassanakālo dassito, kuṇapassa nadiyā vuyhamānassa samuddapaveso dassito, samuddamajjhe kākassa hatthikuṇape patiṭṭhaṃ alabhivā vināsaṃ pattakālo dassito. Tattha nadī viya anamataggo saṃsāro daṭṭhabbo, nadiyā vuyhamānaṃ hatthikuṇapaṃ viya saṃsāre pañca kāmagaṇā, kāko viya bālaputhujjano, kākassa kuṇapaṃ khāditvā pāṇīyapivanakālo viya puthujjanassa kāmagaṇe paribhuñjitvā somanassikakālo, kākassa kuṇape laggasseva ramaṇīyavanasañḍadassanaṃ viya puthujjanassa kāmagaṇesu laggasseva savanavasena aṭṭhatim sārammaṇadassanaṃ, kuṇape samuddaṃ pavitṭhe kākassa patiṭṭhaṃ labhitum asakkontassa vināsaṃ pattakālo viya bālaputhujjanassa kāmagaṇagiddhassa pāpaparāyaṇassa kusaladhamme patiṭṭhaṃ labhitum asakkontassa mahāniraye mahāvināsapatti daṭṭhabbāti.

Evamassa so imāya upamāya ovādaṃ datvā idāni tameva ovādaṃ thiraṃ katvā patiṭṭhapetum gāthamāha—

34. “Ekavācampi dvivācaṃ, bhaṇeyya anukampako.

Tatutthariṃ na bhāseyya, dāso’va’yyassa santike”ti.

Tattha **na bhāseyyā**ti vacanaṃ aggaṇhantassa hi tato uttariṃ bhāsamāno sāmikassa santike dāso viya hoti. Dāso hi sāmike kathaṃ gaṇhantepi aggaṇhantepi kathetiyeva. Tena vuttaṃ “**tatutthariṃ na bhāseyyā**”ti.

35. “Idaṃ vatvāna pakkāmi, Soṇako amitabuddhimā.

Vehāse antalikkhasmim, anusāsivāna khattiyān”ti—

ayaṃ abhisambuddhagāthā.

1. Tena kāraṇena (Sī, Syā)

Tattha **idaṃ vatvānāti** bhikkhave so Paccekabuddho amitāya lokuttarabuddhiyā amitabuddhimā idaṃ vatvā iddhiyā uppatitvā “sace pabbajissasi, taveva, no ce pabbajissasi, taveva, dinno te mayā ovādo, appamatto hohi”ti evaṃ anusāsivāna khattiyaṃ pakkāmi.

Bodhisattopi taṃ ākāseṇa gacchantā yāva dassanapathā olokeno ṭhatvā tasmim cakkhupathe atikkante saṃvegaṃ paṭilabhitvā cintesi “ayaṃ brāhmaṇo hīnajacco samāno asambhinne khattiyavaṃse jātassa mama matthake attano pādarajaṃ okiranto ākāsaṃ uppatitvā gato, mayāpi ajjeva nikkhamitvā pabbajitum vaṭṭati”ti. So rajjaṃ niyyādetvā pabbajitukāmo gāthādvayamāha—

36. “Ko nu’me rājakattāro, suddā veyyattamāgatā.
Rajjaṃ niyyādayissāmi, nāhaṃ rajjena matthiko.

37. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṃ suve.
Māhaṃ kākova dummedho, kāmānaṃ vasamanvagan”ti.

Tattha **ko nu’meti** kuhiṃ nu ime. **Rājakattāro**ti ye rājārahaṃ abhisīñcitvā rājānaṃ karonti. **Suddā veyyattamāgatā**¹ suddā² ca ye ca aññe byattabhāvaṃ³ āgatā mukhamaṅgalikā. **Rajjena matthikoti** rajjena atthiko. **Ko jaññā maraṇaṃ suveti** maraṇaṃ ajja vā suve vāti idaṃ ko jānitum samattho.

Evaṃ rajjaṃ niyyādentassa sutvā amaccā āhaṃsu—

38. “Atthi te daharo putto, Dīghāvu raṭṭhavaḍḍhano.
Taṃ rajje abhisīñcassu, so no rājā bhavissati”ti.

Tato paraṃ raññā vuttagāthamādiṃ katvā udānasambandhagāthā⁴
Pāḷinayeneva veditabbā—

39. “Khippaṃ kumāramānetha, Dīghāvuṃ raṭṭhavaḍḍhanaṃ.
Taṃ rajje abhisīñcissaṃ, so vo rājā bhavissati.

1. Sūtā veyyattimāgatāti (Sī, Syā, I)

2. Sūtā (Sī, Syā, I)

3. Veyyattibhāvaṃ (Sī, Syā, I)

4. Uttānatthasambandhagāthā (Ka)

40. Tato kumāramānesum, Dīghāvuṃ raṭṭhavaḍḍhanam.
Tam disvā ālapī rājā, ekaputtam manoramam.
41. Saṭṭhi gāmasahassāni, paripuṇṇāni sabbaso.
Te putta paṭipajjassu, rajjam niyyādayāmi te.
42. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇam suve.
Māham kākova dummedho, kāmānam vasamanvagam.
43. Saṭṭhi nāgasahassāni, sabbālaṅkārahūsitā.
Suvaṇṇakacchā mātaṅgā, hemakappanavāsasā.
44. Ārūlhā gāmaṇīyebhi, tomarāṅkusapāṇibhi.
Te putta paṭipajjassu, rajjam niyyādayāmi te.
45. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇam suve.
Māham kākova dummedho, kāmānam vasamanvagam.
46. Saṭṭhi assasahassāni, sabbālaṅkārahūsitā.
Ājānīyāva jātiyā, sindhavā sīghavāhino.
47. Ārūlhā gāmaṇīyebhi, illiyācāpadhāribhi.
Te putta paṭipajjassu, rajjam niyyādayāmi te.
48. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇam suve.
Māham kākova dummedho, kāmānam vasamanvagam.
49. Saṭṭhi rathasahassāni, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārahūsitā.
50. Ārūlhā gāmaṇīyebhi, cāpahatthehi vammibhi.
Te putta paṭipajjassu, rajjam niyyādayāmi te.
51. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇam suve.
Māham kākova dummedho, kāmānam vasamanvagam.
52. Saṭṭhi dhenusahassāni, rohaññā puṅgavūsabhā.
Tā putta paṭipajjassu, rajjam niyyādayāmi te.

53. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṃ suve.
Māhaṃ kākova dummedho, kāmānaṃ vasamanvagaṃ.
54. Soḷasitthisahassāni, sabbālaṅkārabhūsitā.
Vicitravatthābharaṇā, āmuttamaṇikuṇḍalā.
Tā putta paṭipajjassu, rajjaṃ niyyādayāmi te.
55. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṃ suve.
Māhaṃ kākova dummedho, kāmānaṃ vasamanvagaṃ.
56. Daharasseva me tāta, mātā matāti me sutāṃ.
Tayā vinā ahaṃ tāta, jīvitumpi na ussahe.
57. Yathā āraññaṃ nāgaṃ, poto anveti pacchato.
Jessantaṃ giriduggesu, samesu visamesu ca.
58. Evaṃ taṃ anugacchāmi, pattamādāya¹ pacchato.
Subharo te bhavissāmi, na te hessāmi dubbharo.
59. Yathā sāmuddikaṃ nāvaṃ, vāṇijānaṃ dhanesinaṃ.
Vohāro tattha gaṇheyya, vāṇijā byasanī siyā.
60. Evamevāyaṃ puttakali, antarāyakaro mama.
Imaṃ kumāraṃ pāpetha, pāsādaṃ rativaḍḍhanaṃ.
61. Tattha kambusahatthāyo, yathā sakkaṃva accharā.
Tā naṃ tattha ramessanti, tāhi ce'so ramissati.
62. Tato kumāraṃ pāpesuṃ, pāsādaṃ rativaḍḍhanaṃ.
Taṃ disvā avacuṃ kaññā, Dīghāvuṃ ratṭhavaḍḍhanaṃ.
63. Devatānu'si gandhabbo, adu Sakko purindado.
Ko vā tvaṃ kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ mayaṃ.

1. Puttamādāya (Si, Syā, Ka)

64. Namhi devo na gandhabbo, nāpi Sakko purindado.
Kāsirañño ahaṃ putto, Dīghāvu raṭṭhavaḍḍhano.
Mamaṃ bharaṭṭha bhaddaṃ vo, ahaṃ bhaddā bhavāmi vo.
65. Taṃ tattha avacum kaññā, Dīghāvum raṭṭhavaḍḍhanaṃ.
Kuhim rājā anupatto, ito rājā kuhim gato.
66. Paṅkaṃ rājā atikkanto, thale rājā patiṭṭhito.
Akaṅṭakaṃ agahaṇaṃ, paṭipanno mahāpathaṃ.
67. Ahañca paṭipannosmi, maggaṃ duggatigāminaṃ.
Sakaṅṭakaṃ sagahaṇaṃ, yena gacchanti duggatiṃ.
68. Tassa te svāgataṃ rāja, sīhasseva giribbajam.
Anusāsa mahārāja, tvaṃ no sabbāsamissaro”ti.

Tattha **khippanti** tena hi naṃ sīghaṃ ānetha. **Ālapīti** “saṭṭhi gāmasahassāni”ti-ādīni vadanto ālapi. **Sabbālaṅkārahūsitāti** te nāgā sabbehi sīsūpagādīhi alaṅkārehi bhūsitā. **Hemakappanavāsasāti** suvaṇṇakhacitena kappanena paṭicchannasarīrā. **Gāmaṇīyebhīti** hatthācariyehi. **Ājānīyāvāti** kāraṇākāraṇavijānanakāva. **Jātiyāti** sindhavajātiyā Sindhuraṭṭhe Sindhunadītīre jātā¹. **Gāmaṇīyebhīti** assācariyehi. **Iliyā cāpadhāribhīti** illiyāvudhañca cāpāvudhañca dhārentehi. **Dīpā athopi veyyagghāti** dīpicammabyagghacamma-parivārā. **Gāmaṇīyebhīti** rathikehi. **Vammibhīti** sannaddhavammehi. **Rohaṇṇāti** rattavaṇṇā. **Puṅgavūsabhāti** usabhasaṅkhātena jeṭṭhakapuṅgavena samannāgatā.

Daharasseva me tātāti atha naṃ kumāro tāta mama daharasseva sato māta itī mayā sutam, soham tayā vinā jīvitum na sakkhissāmīti āha. **Pototi** taruṇapotako. **Jessantanti** vicarantaṃ. **Sāmuḍḍikanti** samudde vicarantaṃ. **Dhanesinanti** dhaṇaṃ pariyesantānaṃ. **Vohāroti** vicitravohāro heṭṭhākaḍḍhanaṃ vāḷamaccho vā udakarakkhaso vā āvaṭṭo vā. **Tatthāti** tasmim samudde. **Vāṇijā byasanī siyāti** atha te vāṇijā byasanappattā bhavēyyum. “Siyanti”pi

1. Jātiyā sindhavāti Sindhavaraṭṭhe Sindhunadītīre jātā (Sī, Syā)

pāṭho. **Puttakalī**ti puttalāmako puttakāḷakaṇṇī. Kumāro puna kiñci vattum na visahi. Atha rājā amacce āṇāpento “**iman**”ti-ādimāha. **Tattha kambusahatthāyoti** kambusam vuccati suvaṇṇam, suvaṇṇābharaṇabhūsitahatthāyoti attho. **Yathāti** yathā icchanti, tathā karonti.

Evaṃ vatvā mahāsatto tattheva tam abhisiñcāpetvā nagaram pāhesi. Sayam pana ekakova uyyānā nikkhamitvā Himavantam pavisitvā ramaṇīye bhūmibhāge paṇṇasālam māpetvā isipabbajjam pabbajitvā vanamūlaphalāhāro yāpesi. Mahājanopi kumaram Bārāṇasim pavesesi. So nagaram padakkhiṇam katvā pāsadam abhiruhi. Tamattham pakāsento Satthā “**tato**”ti-ādimāha. **Tam disvā avacum kaññāti** tam mahantena parivārena sirisobhaggena āgataṃ disvā “asuko nāmeso”ti ajānantiyova tā nāṭakitthiyo gantvā avocum. **Mamam bharathāti** mamam icchatha. **Paṅkanti** rāgādikilesapaṅkam. **Thaleti** pabbajjāya. **Akaṇṭakanti** rāgakaṇṭakādivirahitam. Teheva gahanehi **agahanam**. **Mahāpathanti** saggamokkhagāminam mahāmaggam paṭipanno. **Yenāti** yena micchāmaggena duggatim gacchanti, tam aham paṭipannoti vadati. Tato tā cintesum “rājā tāva amhe pahāya pabbajito, ayampi kāmesu virattacittarūpo, sace nam nābhīramessāma, nikkhamitvā pabbajeyya, abhiramanākāramassa karissāma”ti. Atha nam abhinandantiyo osānagāthamāhamsu. Tattha **gribbajanti** sīhapotakānam vasanaṭṭhānam kañcanaguham kesarasihassa āgataṃ viya tassa tava āgataṃ su-āgataṃ. **Tvam noti** tvam sabbāsampi amhākam issaro sāmīti.

Evañca pana vatvā sabbā tūriyāni paggaṇhiṃsu, nānappakārāni naccagītāni pavattiṃsu. Yaso mahā ahosi, so yasamadamatto¹ pitaram na sari, dhammena rajjam kāretvā yathākammaṃ gato. Bodhisattopi jhānābhīññā nibbattetvā āyupariyosāne brahmalokūpago ahosi.

Satthā imam dhammadesanam āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato mahābhīnikkhamanam nikkhantoyevā”ti vatvā jātakam samodhānesi “tadā Paccekabuddho parinibbāyi, putto Rāhulakumāro

1. Yasasammatto (Sī, Syā), yasamatto (I)

ahosi, sesaparisā Buddhaparisā, Arindamarājā pana ahameva ahosin”ti.

Soṇakajātakavaṇṇanā paṭhamā.

2. Saṅkiccajātakavaṇṇanā (530)

Disvā nisinnam rājānanti idam Sattā Jīvakambavane viharanto Ajātasattussa pitughātakammam ārabba kathesi. So hi Devadattam nissāya tassa vacanena pitaram ghātāpetvā Devadattassa saṅghabhedāvasāne bhinnaparisassa roge uppanne “Tathāgataṃ khamāpessāmi”ti mañcasivikāya Sāvattim gacchantassa Jetavanadvāre pathaviṃ pavitṭhabhāvaṃ sutvā “Devadatto Sammāsambuddhassa paṭipakkho hutvā pathaviṃ pavisitvā Avīciparāyaṇo jāto, mayāpi taṃ nissāya pitā dhammiko dhammarājā ghātito, ahampi nu kho pathaviṃ pavisissāmi”ti bhīto rajjasiriyā cittassādam na labhi, “thokaṃ niddāyissāmi”ti niddam upagatamattova navayojanabahalāyaṃ ayamahāpathaviyaṃ pātetvā ayasūlehi koṭṭiyamāno viya sunakhehi luñcitvā khajjamāno viya bheravaravena viravanto uṭṭhāti.

Athekadivasam komudiyā cātumāsiniyā amaccagaṇaparivuto attano yasaṃ oloketvā “mama pitu yaso ito mahantataro, tathārūpaṃ nāma aham dhammarājānam Devadattam nissāya ghātesin”ti cintesi. Tassevaṃ cintentasseva kāye ḍāho uppajji, sakalasarīram sedatintam ahosi. Tato “ko nu kho me imam bhayaṃ vinodetuṃ sakkhissati”ti cintetvā “ṭhapetvā Dasabalam añño natthi”ti ṇātvā “aham Tathāgatassa mahāparādho, ko nu kho maṃ netvā dassessati”ti cinto “na añño koci aññatra jīvaka”ti sallakkhetvā tassa gahetvā gamanūpāyaṃ karonto “ramaṇiyā vata bho dosinā rattī”ti udānam udānetvā “kaṃ nu khvajja samaṇam vā brāhmaṇam vā payirupāseyyāmi”ti vatvā pūraṇasāvakaḍḍhi pūraṇādīnam guṇe kathite tesam vacanam anādiyitvā Jivakam paṭipucchitvā tena Tathāgatassa guṇam kathetvā “taṃ devo Bhagavantam payirupāsati”ti vutto

hatthiyānāni kappāpetvā Jivakambavanam gantvā Tathāgataṃ
 upasaṅkamtivā vanditvā Tathāgatenā katapaṭisanthāro sandiṭṭhikaṃ
 sāmāññaphalaṃ pucchitvā Tathāgatassa madhuraṃ
Sāmāññaphaladhammadesanam¹ sutvā suttapariyosāne upāsakattaṃ
 paṭiveditvā Tathāgataṃ khamāpetvā pakkāmi. So tato paṭṭhāya dānaṃ dento
 sīlaṃ rakkhanto Tathāgatenā saddhiṃ saṃsaggaṃ katvā
 madhuradhammakathaṃ suṇanto kalyāṇamittasaṃsaggena pahīnabhayo
 vigatalomahaṃso hutvā cittassādaṃ paṭilabhivā sukhena cattāro iriyāpathe
 kappesi.

Athekadivasam dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “āvuso
 Ajātasattu pitughātakammaṃ katvā bhayappatto ahosi, rajjasiriṃ nissāya
 cittassādaṃ alabhanto sabba-iriyāpathesu dukkhaṃ anubhoti, so dāni
 Tathāgataṃ āgamma kalyāṇamittasaṃsaggena vigatabhayo issariyasukhaṃ
 anubhoti”ti. Satthā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya
 sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na bhikkhave idāneva,
 pubbepesa pitughātakammaṃ katvā maṃ nissāya sukhaṃ sayi”ti vatvā
 atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmaddatto rajjam kārento Brahmaddattakumāraṃ
 nāma puttaṃ paṭilabhi. Tadā bodhisatto purohitassa gehe paṭisandhiṃ gaṇhi,
 jātassevassa “Saṃkiccakumāro”ti nāmaṃ karimsu. Te ubhopi rājanivesane
 ekatova vaḍḍhimsu. Aññamaññaṃ sahāyakā hutvā vayappattā Takkasilam
 gantvā sabbasippāni uggaṇhitvā paccāgamiṃsu. Atha rājā puttassa
 uparajjam adāsi. Bodhisattopi uparājasseva santike ahosi. Athekadivasam
 uparājā pitu uyyānakīlam gacchantassa mahantaṃ yasaṃ disvā tasmim
 lobhaṃ uppādetvā “mayham pitā mama bhātikasadiso, sace etassa maraṇam
 olokessāmi, mahallakakāle rajjam labhissāmi tadā laddhenapi rajjena ko
 attho, pitaram māretvā rajjam gaṇhissāmi”ti cintetvā bodhisattassa
 tamattham ārocesi. Bodhisatto “samma pitughātakammaṃ nāma bhāriyam,
 nirayamaggo, na sakkā etaṃ kātum, mā kari”ti paṭibāhi. So punappunampi
 kathetvā yāvatatiyaṃ tena paṭibāhito pādāmūlikehi saddhiṃ mantesi. Tepi
 sampaṭicchitvā

1. Dī 1. 44 piṭṭhe.

rañño mārāṇupāyaṃ vīmaṃsiṃsu. Bodhisatto taṃ pavattiṃ ñatvā “nāhaṃ etehi saddhiṃ ekato bhavissāmi”ti mātāpitaro anāpucchitvāva aggadvārena nikkhamitvā Himavantaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā jhānābhiññā nibbattetvā vanamūlaphalāhāro vihāsi.

Rājakumārōpi tasmīṃ gate pitaraṃ mārāpetvā mahantaṃ yasaṃ anubhavi. “Saṃkiccakumāro kira isipabbajjaṃ pabbajito”ti sutvā bahū kulaputtā nikkhamitvā tassa santike pabbajīṃsu. So mahatā isigaṇena parivuto tattha vasi. Sabbepi samāpattilābhinoyeva. Rājāpi pitaraṃ māretvā appamattakaṃyeva kālaṃ rajjasukhaṃ anubhavitvā tato paṭṭhāya bhīto cittassādaṃ alabhanto niraye kammakaraṇappatto viya ahoṣi. So bodhisattaṃ anussaritvā “sahāyo me ‘pitughātakammaṃ bhāriyaṃ, mā karī’ti paṭisedhetvā maṃ attano kathaṃ gāhāpetuṃ asakko attānaṃ niddosaṃ katvā palāyi. Sace so idha abhaviṣṣa, na me pitughātakammaṃ kātuṃ adassa, idampi me bhayaṃ hareyya, kahaṃ nu kho so etarahi viharati. Sace tassa vasanaṭṭhānaṃ jāneyyaṃ, pakkosāpeyyaṃ, ko nu kho me tassa vasanaṭṭhānaṃ āroceyyā”ti cintesi. So tato paṭṭhāya antepure ca rājasabhāyañca bodhisattasseva vaṇṇaṃ bhāsati.

Evam addhāne gate bodhisatto “rājā maṃ sarati, mayā tattha gantvā tassa dhammaṃ desetvā taṃ nibbhayaṃ katvā āgantūṃ vaṭṭati”ti paṇṇāsa vassāni Himavante vasitvā pañcasatāṭāpasaparivuto ākāsenāgantvā Dāyapasse nāma uyyāne otarivā isigaṇaparivuto silāpaṭṭe nisīdi. Uyyānapālo taṃ disvā “bhante gaṇasatthā ko nāmo”ti pucchitvā “Saṃkiccapaṇḍito nāmā”ti ca sutvā sayampi sañjānitvā “bhante yāvāhaṃ rājānaṃ ānemi, tāva idheva hotha, amhākaṃ rājā tumhe daṭṭhukāmo”ti vatvā vegena rājakulaṃ gantvā tassa āgatabhāvaṃ rañño ārocesi. Rājā tassa santikaṃ gantvā kattabbayuttakaṃ upahāraṃ katvā pañhaṃ pucchi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

69. “Disvā nisinnaṃ rājānaṃ, Brahmaḍattaṃ rathesabhaṃ.

Athassa paṭivedesi, yassāsi anukampako.

70. Saṅkiccā'yaṃ anupatto, isīnaṃ sādhusammato.
Taramānarūpo niyyāhi, khippaṃ passa mahesinaṃ.
71. Tato ca rājā taramāno, yuttamāruyha sandanaṃ.
Mittāmaccapariyūḷho, agamāsi rathesabho.
72. Nikkhippa pañca kakudhāni, Kāsīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano.
Vālabījanimuḥhīsaṃ, khaggaṃ chattañcupāhanaṃ.
73. Oruyha rājā yānamhā, ṭhapayitvā paṭicchadaṃ.
Āsīnaṃ Dāyapassasmiṃ, Saṅkiccamaupasāṅkamaṃ.
74. Upasaṅkamitvā so rājā, sammodi isinā saha.
Taṃ kathaṃ vītisāretvā, ekamantaṃ upāvisi.
75. Ekamantaṃ nisinnova, atha kālaṃ amaññatha.
Tato pāpāni kammāni, pucchituṃ paṭipajjatha.
76. Isiṃ pucchāma Saṅkiccaṃ, isīnaṃ sādhusammataṃ.
Āsīnaṃ Dāyapassasmiṃ, isisaṅghapurakkhataṃ.
77. Kaṃ gatiṃ pecca gacchanti, narā dhammāticārino.
Atiçiṇṇo mayā dhammo, taṃ me akkhāhi pucchito”ti.

Tattha **disvā**ti bhikkhave so uyyānapālo rājānaṃ rājasabhāyaṃ nisinnaṃ disvā athassa paṭivedesi, “yassāsī”ti vadanto ārocesīti attho. **Yassāsī**ti mahārāja yassa tvaṃ anukampako muducitto ahosi, yassa abhiṅhaṃ vaṇṇaṃ payirudāhāsi, so ayaṃ Saṅkiccō isīnaṃ antare sādhu laddhakoti sammato anupatto tava uyyāne silāpaṭṭe isigaṇaparivuto kañcanaapaṭimā viya nisinno. **Taramānarūpo**ti mahārāja pabbajitā nāma kule vā gaṇe vā alaggā tumhākaṃ gacchantānaññeva pakkameyyuṃ, tasmā taramānarūpo khippaṃ niyyāhi, mahantānaṃ silādiguṇānaṃ esitattā passa **mahesinaṃ**.

Tatoti bhikkhave so rājā tassa vacanaṃ sutvā tato tassa vacanato anantameva. **Nikkhippā**ti nikkhipitvā tassa kira

uyyānadvāraṃ patvāva etadahosi “pabbajitā nāma garuṭṭhāniyā, Saṃkiccatāpasassa santikaṃ uddhatavesena gantum ayuttan”ti. So maṇicittasuvaṇṇadaṇḍaṃ vālabījanim, kañcanamayam uṇḥisapattam, suparikkhittam maṅgalakhaggaṃ, setacchattam, sovaṇṇapādukāti imāni pañca rājakakudhabhaṇḍāni apanesi. Tena vuttam “nikkhippā”ti. **Paṭicchadanti** tameva rājakakudhabhaṇḍam ṭhapayitvā bhaṇḍāgārikassa hatthe datvā. **Dāyapassasminti** evaṃnāmake uyyāne. **Atha kālaṃ amaññathāti** atha so idāni me pañham pucchitum kāloti jāni. Pāḷiyam pana “yathākālan”ti āgataṃ, tassa kālānurūpena pañhapucchanam amaññathāti attho. **Paṭipajjathāti** paṭipajji. **Peccāti** paṭigantvā, paralokassa vā nāmetam, tasmā paraloketi attho. **Mayāti** bhante mayā sucaritadhammo aticiṇṇo¹ pitughātakammaṃ kataṃ, tam me akkhāhi, kaṃ gatim pitughātakā gacchanti, katarasmim niraye paccantīti pucchati.

Tam sutvā bodhisatto “tena hi mahārāja suṇohi”ti vatvā ovādam tāva adāsi. Satthā tamattham pakāsento āha—

78. “Isī avaca Saṃkicco, Kāsīnam raṭṭhavaḍḍhanam.
Āsīnam Dāyapassasmim, mahārāja suṇohi me.

79. Uppathena vajantassa, yo maggamanusāsati.
Tassa ce vacanam kayirā, nā’ssa maggeyya kaṇṭako.

80. Adhammam paṭipannassa, yo dhammamanusāsati.
Tassa ce vacanam kayirā, na so gaccheyya duggatin”ti.

Tattha **uppathenāti** corehi pariyuṭṭhitamaggena. **Maggamanusāsatīti** khemamaggaṃ akkhāti. **Nā’ssa maggeyya kaṇṭakoti** tassa ovādarkarassa purisassa mukham corakaṇṭako na passeyya. **Yo dhammanti** yo sucaritadhammam. **Na soti** so puriso nirayādibhedam duggatim na gaccheyya. Uppathasadiso hi mahārāja adhammo, khemamaggasadiso sucaritadhammo, tvaṃ pana pubbe “pitaram ghātetvā rājā homi”ti mayham kathetvā mayā paṭibāhito mama vacanam akatvā pitaram ghātetvā

1. Atikkanto (Sī, Syā, I)

idāni socasi, paṇḍitānaṃ ovādaṃ akaronto nāma coramaggapaṭipanno viya mahābyasanaṃ pāpuṇātīti.

Evamassa ovādaṃ datvā upari dhammaṃ desento āha—

81. “Dhammo patho mahārāja, adhammo pana uppatho.
Adhammo nirayaṃ neti, dhammo pāpeti suggatiṃ.
82. Adhammacārino rāja, narā visamajīvino.
Yaṃ gatiṃ pecca gacchanti, niraye te suṇohi me.
83. Sañjīvo Kāḷasutto ca, Saṅghāto dve ca Roruvā.
Athāparo Mahāvīci, Tāpano ca Patāpano.
84. Iccete aṭṭha nirayā, akkhātā duratikkamā.
Ākiṇṇā luddakammehi, paccekā soḷasussadā.
85. Kadariyatāpanā ghorā, accimanto mahabbhayā.
Lomahaṃsanarūpā ca, bhesmā paṭibhayā dukhā.
86. Catukkaṇṇā catudvārā, vibhattā bhāgasō mitā.
Ayopākārapariyantā, ayasā paṭikujjitā.
87. Tesāṃ ayomayā bhūmi, jalitā tejasā yutā.
Samantā yojanasataṃ, phuṭā tiṭṭhanti sabbadā.
88. Ete patanti niraye, uddhampādā avamsirā.
Isīnaṃ ativattāro, saññatānaṃ tapassinaṃ.
89. Te bhūnahuno paccanti, macchā bilakatā yathā.
Saṃvacchare asaṅkheyye, narā kibbisakārino.
90. Dayhamānena gattena, niccaṃ santarabāhiraṃ.
Nirayā nādhigacchanti, dvāraṃ nikkhamanesino.
91. Puratthimena dhāvanti, tato dhāvanti pacchato.
Uttarenapi dhāvanti, tato dhāvanti dakkhiṇaṃ.
Yaṃ yaṃ hi dvāraṃ gacchanti, taṃ tadeva pidhīyare.

92. Bahūni vassasahassāni, janā nirayagāmino.
Bāhā paggayha kandanti, patvā dukkham anappakamī.
93. Āsīvisamva kupitam, tejassim duratikkamam.
Na sādhurūpe āsīde, saññātānam tapassinam.
94. Atikāyo mahissāso, Ajjuno kekakādhipo.
Sahassabāhu ucchinno, isimāsajja Gotamam.
95. Arajam rajasā vaccham, kizam avakiriya Daṇḍakī.
Tālova mūlato chinno, sa rājā vibhavaṅgato.
96. Upahacca manam majjho, Mātāngasmim yasassine.
Saparīsajjo ucchinno, Majjhāraññam tadā ahu.
97. Kaṇhadīpāyanāsajja, isim andhakaveṇḍayo.
Aññoññam musalā hantvā, sampattā yamasādhanam.
98. Athāyam isinā satto, antalikkhacaro pure.
Pāvekkhi pathvim cecco, hīnatto pattapariyāyam.
99. Tasmā hi chandāgamanam, nappasamsanti paṇḍitā.
Aduṭṭhacitto bhāseyya, giram saccūpasamhitam.
100. Manasā ce paduṭṭhena, yo naro pekkhate Munim.
Vijjācaraṇasampannam, gantā so nirayam adho.
101. Ye vuḍḍhe paribhāsanti, pharusūpakkamā janā.
Anapaccā adāyādā, tālavatthu bhavanti te.
102. Yo ca pabbajitam hanti, katakiccam Mahesinam.
Sa Kālasutte niraye, cirarattāya paccati.
103. Yo ca rājā adhammaṭṭho, raṭṭhaviddhammano mago.
Tāpayitvā janapadam, tāpane pecca paccati.
104. So ca vassasahassāni, satam dibbāni paccati.
Accisamghapareto so, dukkham vedeti vedanam.

105. Tassa aggisikhā kāyā, niccharanti pabhassarā.
Tejobhakkhassa gattāni, lomhehi ca nakhehi ca.
106. Dayhamānena gattena, niccam̐ santarabāhiraṃ.
Dukkhābhitunno nadati, nāgo tattaṭṭito yathā.
107. Yo lobhā pitaraṃ hanti, dosā vā purisādhamo.
Sa Kāḷasutte niraye, cirarattāya paccati.
108. Sa tādiso paccati Lohakumbhiyaṃ,
Pakkañca sattīhi hananti nittacaṃ.
Andham̐ karitvā muttakarīsabhakkham̐,
Khāre nimujjanti tathāvidham̐ naram̐.
109. Tattam̐ pakkuthitamayogulañca,
Dīghe ca phāle cirarattatāpīte.
Vikkhambhamādāya vibandharajjubhi,
Vivaṭe mukhe sampavisanti rakkhasā.
110. Sāmā ca soṇā sabalā ca gijjhā,
Kākolasaṃghā ca dijā ayomukhā.
Saṅgamma khādanti vipphandamānaṃ,
Jivham̐ vibhajja vighāsaṃ salohitam̐.
111. Tam̐ daḍḍhatālam̐ paribhinnagattam̐,
Nipphothayantā anuvicaranti rakkhasā.
Ratī hi tesaṃ dukhino paṇītare,
Etādisasmiṃ niraye vasanti.
Ye keci loke idha pettighātino.
112. Putto ca mātaraṃ hantvā, ito gantvā yamakkhayaṃ.
Bhusamāpajjate dukkham̐, attakammaphalūpago.
113. Amanussā atibalā, hantāraṃ janayantiyā.
Ayomayehi vālehi, pīlayanti punappunaṃ.

114. Tamassavaṃ sakā gattā, rudhiraṃ attasambhavaṃ.
Tambalohavilīnaṃva, tattaṃ pāyenti mattighaṃ.
115. Jigucchāṃ kuṇapaṃ pūtiṃ, duggandhaṃ gūthakaddamaṃ.
Pubbalohitasāṅkāsaṃ, rahadamogayha tiṭṭhati.
116. Tameṇaṃ kimayo tattha, atikāyā ayomukhā.
Chaviṃ bhettvāna khādanti, saṃgiddhā maṃsalohite.
117. So ca taṃ nirayaṃ patto, nimuggo sataporisaṃ.
Pūtikaṃ kuṇapaṃ vāti, samantā satayojanaṃ.
118. Cakkhumāpi hi cakkhūhi, tena gandhena jīyati.
Etādisaṃ Brahmaḍatta, mātugho labhate dukhaṃ.
119. Khuradhāraṃmanukkamma, tikkhaṃ durabhisambhavaṃ.
Patanti gabbhapātiyo, duggaṃ veteraṇiṃ nadim.
120. Ayomayā simbaliyo, soḷasaṅgulakaṇṭakā.
Ubhato abhilambanti, duggaṃ veteraṇiṃ nadim.
121. Te accimanto tiṭṭhanti, aggikkhandhāva ārakā.
Ādittā jātavedena, uddhaṃ yojanamuggatā.
122. Ete vajanti niraye, tatte tikhiṇakaṇṭake.
Nāriyo ca aticārā, narā ca paradāragū.
123. Te patanti adhokkhandhā, vivattā vihatā puthū.
Sayanti vinividdhaṅgā, dīghaṃ jagganti sabbadā.
124. Tato ratyā vivasāne, mahatiṃ pabbatūpamaṃ.
Lohakumbhiṃ pavajjanti, tattaṃ aggisamūdakaṃ.
125. Evaṃ divā ca ratto ca, dussīlā mohapārutā.
Anubhonti sakaṃ kammaṃ, pubbe dukkaṭamattano.
126. Yā ca bhariyā dhanakkītā, sāmikaṃ atimaññati.
Sassuṃ vā sasuraṃ vāpi, jeṭṭhaṃ vāpi nanandaraṃ.

127. Tassā vaṅkena jivhaggaṃ, nibbahanti sabandhanam.
Sa byāmamattaṃ kiminam, jivham passati attani.
Viññāpetum na sakkoti, tāpane pecca paccati.
128. Orabbhikā sūkarikā, macchikā migabandhakā.
Corā goghātakā luddā, avaṇṇe vaṇṇakārakā.
129. Sattūhi lohakūṭehi, nettimsehi usūhi ca.
Haññamānā khāranadiṃ, papatanti avamsirā.
130. Sāyam pāto kūṭakārī, ayokūṭehi haññati.
Tato vantaṃ durattānam, paresam bhuñjare sadā.
131. Dhankā bheraṇḍakā gijjhā, kākolā ca ayomukhā.
Vipphandamānam khādanti, naram kibbisakārakam.
132. Ye migena migam hanti, pakkhim vā pana pakkhinā.
Asanto rajasā channā, gantā te nirayussadan”ti.

Tattha **dhmmo pathoti** dasakusalakammam pathadhammo khemo appaṭibhayo sugatimaggo. **Visamajīvinoti** adhammena kappitajīvikā. **Niraye teti** te etesam nibbattaniraye kathemi. **Suṇohi meti** mahāsatto raññā pitughātakānam nibbattanirayam pucchitopi pathamam tam adassetvā aṭṭha mahāniraye soḷasa ca Ussadaniraye dassetuṃ evamāha. Kim kāraṇā? Paṭhamañhi tasmim dassiyamāne rājā phalitena hadayena tattheva mareyya, imesu pana nirayesu paccamānasatte disvā diṭṭhānugatiko hutvā “aham viya aññepi bahū pāpakammino atthi, aham etesam antare paccissāmī”ti sañjātupatthambho arogo bhavissatīti te pana niraye dassento mahāsatto paṭhamam iddhibalena pathavim dvidhā katvā pacchā dassesi.

Tesam vacanattho—nirayapālehi pajjalitāni nānāvudhāni gahetvā khaṇḍākhaṇḍikam chinnā hīram hīram katā nerayikasattā punappunam sañjīvanti etthāti **Sañjīvo**. Nirayapālā punappunam nadantā vaggantā pajjalitāni nānāvudhāni gahetvā jalitāya lohapatthaviyam nerayike satte aparāparam anubandhitvā paharivā jalitapatthaviyam patite jalitakālasuttam pātetvā

jalitapharasuṃ gahetvā sayam unnadantā mahantena aṭṭassarena viravante aṭṭhamse soḷasamse karontā ettha tacchantīti **Kālasutto**. Mahantā jalitaya ayapabbatā ghātentī etthāti **Saṅghāto**. Tattha kira satte navayojanāya jalitāya ayapathaviyā yāva kaṭito pavesetvā niccale karontī. Atha puratthimato jalito ayapabbato samuṭṭhāya asani viya viravanto āgantvā te satte saṅhakarāṇiyam tile pisanto viya gantvā pacchimadisāya tiṭṭhati, pacchimadisato samuṭṭhitopi tatheva gantvā puratthimadisāya tiṭṭhati. Dve pana ekato samāgantvā ucchuyante ucchukhaṇḍāni viya piḷenti. Evaṃ tattha bahūni vassasatasahassāni dukkham anubhonti.

Dve ca Roruvāti Jālaroruvo Dhūmaroruvo cāti dve. Tattha Jālaroruvo kappena saṅghitāhi rattalohajālāhi puṇṇo, Dhūmaroruvo khāradhūmena puṇṇo. Tesu Jālaroruve paccantānam navahi vaṇamukhehi jālā pavisitvā sarīram dahanti, Dhūmaroruve paccantānam navahi vaṇamukhehi khāradhūmo pavisitvā piṭṭham viya sarīram sedeti. Ubhayatthapi paccantā sattā mahāviraṇam viravantīti dvepi “Roruvā”ti vuttā. Jālānam vā paccanasattānam vā tesam dukkhassa vā vīci antaram natthi etthāti Avīci, mahanto Avīci **Mahāvīci**. Tattha hi puratthimādīhi bhittīhi jālā uṭṭhahitvā pacchimādīsu paṭihaññati, tā ca bhittīyo vinivijjhivā purato yojanasatam gaṇhāti. Heṭṭhā uṭṭhitā jālā upari paṭihaññati, upari uṭṭhitā heṭṭhā paṭihaññati. Evaṃ tāvettha jālānam vīci nāma natthi. Tassa pana anto yojanasatam ṭhānam khīravallipiṭṭhassa pūritanāḷi viya sattehi nirantaram pūritam catūhi iriyāpathehi paccantānam sattānam pamāṇam natthi, na ca aññamaññam byābādhenti, sakaṭṭhāneyeva paccanti. Evamettha sattānam vīci nāma natthi. Yathā pana jivhagge cha madhubindūni sattamassa tambalohabinduno anudahanabalavatāya abbohārikāni honti, tathā tattha anudahanabalavatāya sesā cha akusalavipākupekkhā abbohārikā honti, dukkhameva nirantaram paññāyati. Evamettha dukkhassa vīci nāma natthi. Svāyam saha bhittīhi vikkhambhato aṭṭhārasādhikatiyojanasato, āvaṭṭato pana catupaṇṇāsādhikanavayojanasato, saha ussadehi dasa yojanasahassāni. Evamassa mahantatā veditabbā.

Niccale satte tapatīti **Tāpano**. Ativiya tāpetīti **Patāpano**. Tattha tāpanasmim tāva satte tālakkhandhappamāṇe jalita-ayasūle nisidāpentī. Tato heṭṭhā pathavī jalati, sūlāni jalanti, sattā jalanti. Evaṃ so nirayo niccale satte tapati. Itarasmim pana nibbattasatte jalantehi āvudhehi paharivā jalitaṃ ayapabbataṃ āropenti. Tesam pabbatamatthake ṭhitakāle kammappaccayo vāto paharati. Te tattha saṅṭhātuṃ asakkontā uddhampādā adhosirā patanti. Atha heṭṭhā ayapathavito jalitāni ayasūlāni uṭṭhahanti. Te tāni matthakeneva paharivā¹ tesu vinividdhasarīrā jalantā paccanti. Evamesa ativiya tāpetīti.

Bodhisatto pana ete niraye dassento paṭhamam sañjivam dassetvā tattha paccante nerayikasatte disvā mahājanassa mahābhaye uppanne taṃ antaradhāpetvā puna pathaviṃ dvidhā katvā Kālasuttaṃ dassesi, tatthapi paccamāne satte disvā mahājanassa mahābhaye uppanne tampi antaradhāpesīti evaṃ paṭipāṭiyā dassesi. Tato rājānam āmantetvā “mahārāja tayā imesu aṭṭhasu mahānirayesu paccamāne satte disvā appamādam kātuṃ vaṭṭatī”ti vatvā puna tesaññeva mahānirayānam kiccaṃ kathetuṃ “**iccete**”ti-ādimāha. Tattha **akkhātāti** mayā ca tuyham kathitā, porāṇakehi ca kathitāyeva. **Ākiṇṇāti** paripuṇṇā. **Paccekā soḷasussadāti** etesam nirayānam ekekassa catūsu dvāresu ekekasmim cattāro cattāro katvā soḷasa soḷasa Ussadanirayāti sabbepi satam aṭṭhavīsati ca Ussadanirayā aṭṭha ca mahānirayāti chattimsanirayasatam. **Kadariyatāpanāti** sabbete kadariyānam tāpanā. Balavadukkhataya **ghorā**. Kammanibbattānam² accīnam atthitāya **accimanto**. Bhayassa mahantatāya **mahabbhayā**. Diṭṭhamattā vā sutamattā vā lomāni hamsantīti **lomahamsanarūpā ca**. Bhīsanatāya **bhesmā**. Bhayajanantāya **paṭibhayā**. Sukhābhāvena **dukhā**. **Catukkaṇṇāti** sabbepi caturassamañjūsasadisā. **Vibhattāti** catudvārasena vibhattā. **Bhāgasomitāti** dvāravāthīnam vasena koṭṭhāse ṭhapetvā³ mitā. **Ayasā paṭikujjitāti**

1. Āsādetvā (Sī, Syā, I)

2. Kappanibbattānam (I), kappatṭhitānibbattānam (Syā)

3. Gahetvā (Ka)

sabbepi navayojanikena ayakapālena paṭicchannā. **Phuṭā tiṭṭhantī**ti sabbepi ettakaṃ ṭhānaṃ anupharitvā tiṭṭhanti.

Uddhampādā avamsirāti evaṃ tesu tesu nirayesu samparivattitvā punappunam patamāne sandhāyāha. **Ativattāro**ti pharusavācāhi atikkamitvā vattāro. Mahānirayesu kira yebhuyyena dhammikasamaṇabrāhmaṇesu katāparādhāva paccanti, tasmā evamāha. **Te bhūnahunoti** te isīnaṃ ativattāro attano vuḍḍhiyā hatattā bhūnahuno koṭṭhāsakatā macchā viya paccanti. **Asaṅkheyyeti** gaṇetuṃ asakkuṇeyye. **Kibbisakārinoti** dāruṇakammakārinō. **Nikkhamanesinoti** nirayā nikkhamanaṃ esantāpi gavesantāpi nikkhamanadvāraṃ nādhigacchanti. **Puratthimenāti** yadā taṃ dvāraṃ apārutaṃ hoti, atha tadabhimukhā dhāvanti, tesam tattha chavi-ādīni jhāyanti. Dvārasamīpaṃ pattānaṃca tesam taṃ pidhīyati, pacchimadvāraṃ apārutaṃ viya khāyati. Esa nayo sabbattha. **Na sādhurūpeti** vuttappakāraṃ sappam viya sādhurūpe isayo **na āsīde**, na pharusavacanena kāyakamma vā ghaṭṭento upagaccheyya. Kim kāraṇā? Saññatānaṃ tapassīnaṃ āsāditattā aṭṭhasu mahānirayesu mahādukkhassa anubhavitabbatā.

Idāni ye rājāno tathārūpe āsādetvā taṃ dukkhaṃ pattā, te dassetuṃ “**atikāyo**”ti-ādīmāha. Tattha **atikāyoti** balasampanno mahākāyo. **Mahissāsoti** mahādhanuggaho. **Kekakādhipoti** kekakarattādhīpati. **Sahassabāhūti** pañcahi dhanuggahasatehi bāhusahassena āropetabbaṃ dhanuṃ āropanasamatthatāya saḥassabāhu. **Vibhavaṅgatoti** vināsaṃ patto. Vatthūni pana **Sarabhaṅgajātake**¹ vitthāritāni. **Upahacca mananti** attano cittaṃ padūsetvā. **Mātaṅgasminti** Mātaṅgapaṇḍite. Vatthu **Mātaṅgajātake**² vaṇṇitaṃ. **Kaṇhadīpāyanāsajjāti** kaṇhadīpāyanaṃ āsajja. **Yamasādhananti** nirayapālakaraṇṇo āṇāpavattatṭhānaṃ³. Vatthu **Ghatapaṇḍitajātake**⁴ vitthāritaṃ. **Isināti** Kapilatāpasena. **Pāvekkhīti** pavīṭṭho. **Ceccoti** Cetiyarājā. **Hīnattoti** parihīnattabhāvo antarahita-iddhi. **Pattapariyāyanti** pariyāyaṃ maraṇakālaṃ patvā. Vatthu **Cetiyajātake**⁵ kathitaṃ.

1. Khu 6. 5 piṭṭhe. 2. Khu 5. 309 piṭṭhe. 3. Yamasādhananti nirayaṃ (Sī, Syā, I)
4. Khu 5. 223 piṭṭhe. 5. Khu 5. 180 piṭṭhe.

Tasmā hīti yasmā cittavasiko hutvā isīsu aparajjhivā aṭṭhasu mahānirayesu paccati, tasmā hi. **Chandāgamananti** chandādicatubbidhampi agatigamanam. **Paduṭṭhenāti** kuddhena. **Gantvā so nirayam adhoti** so tena adhogamaniyena kammena adhonirayameva gacchati. Pāliyam pana “nirayussadan”ti likhitam, tassa Ussadanirayam gacchatīti attho. **Vuḍḍheti** vayovuḍḍhe ca guṇavuḍḍhe ca. **Anapaccāti** bhavantarepi apaccam vā dāyādam vā na labhantīti attho. **Tālavatthūti** diṭṭhadhammepi chinnamūlatālo viya mahāvināsam patvā niraye nibbattanti. **Yo ca pabbajitam hantīti** yo bālajano samaṇam hanati. **Cirarattāyāti** ciram kalam.

Evam mahāsatto isivihetṭhakānam paccananiraye dassetvā upari adhammīkarājūnam paccananiraye dassento “**yo cā**”ti-ādimāha. Tattha **raṭṭhaviddhamsanoti** chandādivasena gantvā raṭṭhassa viddhammano. **Accisamghaparetoti** accisamūhparikkhitto. **Tejobhakkhassāti** aggimeva khādantassa. **Gattānīti** tigāvute sarīre sabbaṅgapaccaṅgāni. **Lomehi ca¹ nakhehi cāti** etehi saddhim sabbāni ekajālāni honti. **Tutthaṭṭitoti** āneñjakāraṇam kāriyamāno tuttehi viddho nāgo yathā nadati.

Evam mahāsatto adhammīkarājūnam paccananiraye dassetvā idāni pitughātakādīnam paccananiraye dassetuṃ “**yo lobhā**”ti-ādimāha. Tattha **lobhāti** yasadhanalobhena. **Dosā vāti** duṭṭhacittatāya vā. **Nittacanti** Lohakumbhiyam bahūni vassasahassāni pakkam nīharitvā tigāvutamassa sarīram nittacam katvā jalitāya lohathaviyam pātetvā tiṇhehi ayasūlehi koṭṭetvā cuṇṇavicuṇṇam karonti. **Andham karitvāti** mahārāja tam pitughātakam nirayapālā jalitalohathaviyam uttānam pātetvā jalitehi ayasūlehi akkhīni bhinditvā andham karitvā mukhe uṇham muttakarīsam pakkhipitvā palālapīṭham viya nam parivattetvā kappena saṅṅhite khāre loha-udake nimujjāpentī. **Tattam pakkuthitamayogulañcāti** puna pakkuthitam gūthakalalañceva jalita-ayogulañca khādāpentī. So pana tam āhariyamānam disvā mukham pidheti. Athassa dīghe ciratāpīte jalamāne phāle ādāya mukham vikkhambhetvā vivaritvā rajjubaddham

1. Lomaggehi (Sī, Syā, I)

ayabalisam̄ khipitvā jivham̄ nīharitvā tasmim̄ vivaṭe mukhe tam̄ ayoguḷam̄ sampavisanti¹ pakkhipanti. **Rakkhasāti** nirayapālā.

Sāmā cāti mahārāja tassa pitughātakassa jivham̄ balisena nikkadḍhitvā ayasaṅkūhi pathaviyam̄ nīhatam̄² jivham̄ sāmā soṇā sabalavaṇṇā sunakhā ca lohatuṇḍā gijjhā ca kākolasaṅghā ca aññe ca nānappakārā sakuṇā samāgantvā āvudhehi chindantā viya vibhajja kākapadākārena koṭṭhāse katvā vipphandamānam̄ salohitam̄ vighāsam̄ khādantā viya satte bhakkhayanṭī³ attho. **Tam̄ daḍḍhatālanti** tam̄ pitughātakam̄ jhāyamānatālam̄ viya jalitasarīram̄. **Paribhinnagattanti** tattha tattha paribhinnagattam̄. **Nippoṭhayanṭī** jalitehi ayamuggarehi paharantā. **Ratī hi tesanti** tesam̄ nirayapālānam̄ sā rati kīlā hoti. **Dukhino panītareti** itare pana nerayikasattā dukkhitā honti. **Pettighātinoti** pitughātakā. Iti imam̄ pitughātakānam̄ paccananirayam̄ disvā rājā bhīttasito ahoṣi.

Atha nam̄ mahāsatto samassāsetvā mātughātakānam̄ paccananirayam̄ dassesi. **Yamakkhayanti** yamanivesanam̄, nirayanti attho. **Attakammaphalūpagoti** attano kammaphalena upagato. **Amanussāti** nirayapālā. **Hantāram̄ janayantiyāti** mātughātakam̄. **Vālehīti** ayamakacivālehi veḥetvā ayayantena pīlayanti. **Tanti** tam̄ mātughātakam̄. **Pāyentīti** tassa pīliyamānassa ruhiram̄ gaḷitvā ayakapallam̄ pūreti. Atha nam̄ yantato nīharanti, tāvadevassa sarīram̄ pākatikam̄ hoti. Tam̄ pathaviyam̄ uttānam̄ nipajjāpetvā vilīnam̄ tambaloham̄ viya pakkuthitam̄ lohitam̄ pāyenti. **Ogayha tiṭṭhatīti** tam̄ bahūni vassasahassāni ayayantehi pīletvā jegucche duggandhe paṭikūle mahante gūthakalala-āvāṭe khipanti, so tam̄ rahadam̄ ogayha ogāhitvā tiṭṭhati. **Atikāyāti** ekadoṇikanāvappamāṇasarīrā. **Ayomukhāti** ayasūcimukhā. **Chavim̄ bhetvānāti** chavimādim̄ katvā yāva aṭṭhimpī bhetvā aṭṭhimiñjampi khādanti. **Samgiddhāti** gadhitā mucchitā. Na kevalaṅca khādanteva, adhomaggādīhi⁴ pana pavisitvā

1. Saṁsavayanti (Sī, Syā, I)

2. Vitatam̄ (I), vivaṭam̄ (Ka)

3. Vipphandamānanti vissandamānam̄ salohitam̄ vighāsam̄ khādanti, vighasantā bhakkhayanṭī (Sī, I)

4. Adhomukhādīhi (Syā, Ka)

mukhādīhi nikkhamanti, vāmapassādīhi pavisitvā dakkhiṇapassādīhi nikkhamanti, sakalampi sarīraṃ chiddāvachiddaṃ karonti, so tattha atidukkhapareto viravanto paccati. **So cāti** so mātughātako ca taṃ sataporisaṃ nirayaṃ patto sasīsako nimuggova hoti, tañca kuṇapaṃ samantā yojanasataṃ pūtikam hutvā vāyati. **Mātughoti** mātughātako.

Evam mahāsatto mātughātakānaṃ paccananirayaṃ dassetvā puna gabbhapātakānaṃ paccananirayaṃ dassento gāthamāha.

Khuradhāramanukkammāti khuradhāranirayaṃ atikkamitvā. Tattha kira nirayapālā mahantamahante khure upari dhāre katvā santharanti, tato yāhi gabbhapātanakharabhesajjāni, pivitvā gabbhā pātītā, tā gabbhapātiniyo itthiyo jalitehi āvudhehi pothentā anubandhanti, tā tikhiṇakhuradhārāsu khaṇḍākhaṇḍikā hutvā punappunaṃ uṭṭhāya taṃ durabhisambhavaṃ khuradhāranirayaṃ akkamantiyo atikkamitvā nirayapālehi anubaddhā duggaṃ duratikkamaṃ visamaṃ veteraṇiṃ nadiṃ patanti. Tattha kammakāraṇaṃ **Nimijātake**¹ āvi bhavissati.

Evam gabbhapātinīnaṃ nirayaṃ dassetvā mahāsatto yattha paradārikā ca aticāriniyo ca patantā paccanti, taṃ kaṇṭakasimbalinirayaṃ dassento “**ayomayā**”ti-ādimāha. Tattha **ubhato abhilambantīti** veteraṇiyā ubhosu tīresu tāsāṃ simbalīnaṃ sākḥā olambanti. **Te accimantoti** te pajjalitasarīrā sattā accimanto hutvā tiṭṭhanti. **Yojananti** tigāvutaṃ tesāṃ sarīraṃ, tato uṭṭhitajālāya pana saddhiṃ yojana-ubbedhā honti. **Ete vajantīti** te paradārikā sattā nānāvidhehi āvudhehi koṭṭiyamānā ete simbaliniraye abhiruhanti. **Te patantīti** te bahūni vassasahassāni rukkhaṇṭapesu laggā jhāyitvā puna nirayapālehi āvudhehi vihatā vivattā hutvā parivattitvā adhosīsakā patanti. **Puthūti** bahū. **Vinividdhaṅgāti** tesāṃ tato patanakāle heṭṭhā ayapathavito sūlāni uṭṭhahitvā tesāṃ matthakaṃ paṭicchanti, tāni tesāṃ adhomaggena nikkhamanti, te evaṃ sūlesu viddhasarīrā cirarattā sayanti. **Dīghanti** supinepi niddaṃ alabhantā dīgharattaṃ jaggantīti attho. **Ratyā vivasāneti** rattīnaṃ accayena, cirakālātikkamenāti

1. Khu 6. 184 piṭṭhe.

attho. **Pavajjantī**ti saṭṭhiyojanikaṃ jalitaṃ Lohakumbhiṃ kappena saṅghitaṃ jalitatambaloharasapuṇṇaṃ Lohakumbhiṃ nirayapālehi khittā paccanti¹.

Dussīlāti paradārikā.

Evam mahāsatto paradārika-aticārikānaṃ paccanasimbalinirayaṃ dassetvā ito paraṃ sāmikavattasassusasuravattādīni apūrentīnaṃ paccanaṭṭhānaṃ pakāsento “**yā cā**”ti-ādimāha. Tattha **atimaññatī** **Bhisajātake**² vuttaṃ sāmikavattaṃ akarontī atikkamitvā maññati. **Jeṭṭham vā**ti sāmikassa jeṭṭhabhātaraṃ. **Nanandaranti**³ sāmikassa bhaginiṃ. Etesampi hi aññatarassa hatthapādapiṭṭhiparikammaṃ hāpanabhojanādi-bhedam vattaṃ apūrentī tesu hirottappaṃ anupaṭṭhapentī te atimaññati nāma, sāpi niraye nibbatti. **Vaṅkenā**ti tassā sāmikavattādīnaṃ aparipūrikāya sāmikādayo akkositvā paribhāsivā niraye nibbattāya lohapathaviyaṃ nipajjāpetvā ayasaṅkunā mukhaṃ vivarivā balisena jivhagam nibbahanti, rajjubandhanaṃ sabandhanaṃ kaḍḍhanti. **Kiminanti** kimibharitaṃ. Idam vuttaṃ hoti—mahārāja so nerayikasatto evam nikkakḍḍhitaṃ attano byāmena byāmamattaṃ jivham āvudhehi koṭṭitakoṭṭitaṭṭhāne sañjātehi mahādoṇippamaṇehi kimīhi bharityaṃ passati. **Viññāpetum na sakkotī**ti nirayapāle yācitukāropi kiñci vuttum na sakkoti. **Tāpaneti** evam sā tattha bahūni vassasahassāni paccitvā puna Tāpanamahāniraye paccati.

Evam mahāsatto sāmikavattasassusasuravattādīni apūrentīnaṃ paccananirayaṃ dassetvā idāni sūkarikādīnaṃ paccananiraye dassento “**orabbhikā**”ti-ādimāha. Tattha **avaṇṇe vaṇṇakārakā**ti pesuññakārakā. **Khāranadinti** ete orabbhikādayo etehi satti-ādīhi haññamānā veteraṇiṃ nadiṃ patantīti attho. Sesāni orabbhikādīnaṃ paccanaṭṭhānāni Nimijātake āvi bhavissanti. **Kūṭakārī**ti kūṭavinicchayassa ceva tulākūṭādīnañca kārake sandhāyetaṃ vuttaṃ. Tattha kūṭavinicchayakūṭaṭṭakārakakūṭa-agghāpanikānaṃ paccananirayā Nimijātake āvi bhavissanti. **Vantanti** vamitakaṃ. **Durattānanti** duggatattabhāvānaṃ. Idam vuttaṃ hoti—mahārāja te durattabhāvā sattā ayakūṭehi matthake bhijjamāne vamanti, tato tam vantaṃ jalita-ayakapallehi tesu ekaccānaṃ mukhe

1. Pavisanti (I)

2. Khu 5. 285 piṭṭhe.

3. Nanandananti (Syā, Ka)

kipanti, iti te paresaṃ vantaṃ bhuñjanti nāma. **Bheraṇḍakā**ti siṅgālā.
Vipphandamānanti adhomukhaṃ nipajjāpitaṃ nikkadḍhitajivhaṃ ito cito ca
vipphandamānaṃ. **Migenā**ti okacārakamigena. **Pakkhinā**ti tathārūpeneva.
Gantvā¹ teti gantāro te. **Nirayussadanti** Ussadanirayaṃ. Pāḷiyaṃ pana
“nirayaṃ adho”ti likhitaṃ. Ayaṃ pana nirayo Nimijātake āvi bhavissatīti.

Iti mahāsatto ettake niraye dassetvā idāni devalokavivaraṇaṃ katvā
rañño devaloke dassento āha—

133. “Santo ca uddhaṃ gacchanti, suciṇṇenidha kammunā.

Suciṇṇassa phalaṃ passa, sa-indā devā sabrahmakā.

134. Taṃ taṃ brūmi mahārāja, dhammaṃ raṭṭhapatī cara.

Tathā rāja carāhi dhammaṃ,

Yathā taṃ suciṇṇaṃ nānutappeyya pacchā”ti.

Tattha **santoti** kāyādīhi upasantā. **Uddhanti** devalokaṃ. **Sa-indā**ti tattha
tattha indehi saddhiṃ. Mahāsatto hissa cātumahārājādikeye deve dassento
“mahārāja cātumahārājīkeye deve passa, cattāro mahārājāno passa, Tāvatiṃse
passa, Sakkaṃ passā”ti evaṃ sabbepi sa-indake sabrahmake ca deve
dassento”idampi suciṇṇassa phalaṃ idampi phalaṃ”ti dassesi. **Taṃ taṃ**
brūmīti tasmā taṃ bhaṇāmi. **Dhammanti** ito paṭṭhāya pāṇātipātādīni pañca
verāni pahāya dānādīni puññāni karohīti. **Yathā taṃ suciṇṇaṃ**
nānutappeyyāti yathā taṃ dānādipuññakammaṃ suciṇṇaṃ
pitughātakammapaccayaṃ vipphaṇṣāraṃ paṭicchādetuṃ samatthatāya taṃ
nānutappeyya, tathā taṃ suciṇṇaṃ cara, bahuṃ puññaṃ karohīti attho.

So mahāsattassa dhammakathaṃ sutvā tato paṭṭhāya assāsaṃ paṭilabhi.
Bodhisatto pana kiñci kālaṃ tattha vasitvā attano vasanaṭṭhānaññeva gato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepesa mayā assāsito yevā”ti vatvā jāta kaṃ samodhānesi “tadā rājā Ajātasattu ahosi, isigaṇo Buddhaparisā, Saṃkiccapaṇḍito pana ahameva ahosi”ti.

Saṃkiccajātakavaṇṇanā dutiyā.

Jātakuddānaṃ

Atha satṭhinipātamhi, suṇātha mama bhāsitaṃ.

Jātakasavhayano pavaro,

Soṇaka-arindamasavhayano.

Tathā vuttarathesabhakiccavaroti.

Satṭhinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

20. Sattatinipāta

1. Kusajātakavaṇṇanā (531)

Idaṃ te raṭṭhanti idaṃ Satthā Jetavane viharanto ukkaṇṭhitabhikkhum ārabba kathesi. Eko kira Sāvattvivāsī kulaputto sāsane uraṃ datvā pabbajito ekadivasam Sāvatthiyaṃ piṇḍāya caranto ekaṃ alaṅkata-itthim disvā subhanimittaggāhasena oloketvā kilesābhibhūto anabhirato vihāsi dīghakesanakho kiliṭṭhacīvaro uppaṇḍuppaṇḍukajāto dhamanīsanthatagatto. Yathā hi devaḷokā cavanadhammānaṃ devaputtānaṃ pañca pubbanimittāni paññāyanti, mālā milāyanti, vatthāni kilissanti, sarīre dubbaṇṇiyaṃ okkamati, ubhohi kacchehi sedā muccanti, devo devāsane nābhiramati, evameva sāsana cavanadhammānaṃ ukkaṇṭhitabhikkhūnaṃ pañca pubbanimittāni paññāyanti, saddhāpupphāni milāyanti, sīlavatthāni kilissanti, sarīre maṅkutāya ceva ayasavasena ca dubbaṇṇiyaṃ okkamati, kilesasedā muccanti, araññarukkhamūlasuññāgāresu nābhiramanti. Tassapi tāni paññāyimsu. Atha naṃ bhikkhū Satthu santikaṃ netvā “ayaṃ bhante ukkaṇṭhito”ti dassesuṃ. Satthā “saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhitosī”ti taṃ pucchivā “saccaṃ bhante”ti vutte “mā bhikkhu kilesavasiko hohi, mātugāmo nāmesa pāpo, tasmim paṭibaddhacittataṃ vinodehi, sāsane abhirama, mātugāme paṭibaddhacittatāya hi tejavantopi porāṇakapaṇḍitā nittejā hutvā anayabyasanaṃ pāpuṇimsū”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Mallaraṭṭhe Kusāvātīrājadhāniyaṃ Okkāko nāma rājā dhammena samena rajjaṃ kāresi. Tassa soḷasannaṃ itthisahassānaṃ jeṭṭhikā Sīlavatī nāma aggamahesī ahosi, sā neva puttaṃ, na dhītaraṃ labhi. Athassa nāgarā ceva raṭṭhavāsino ca rājanivesanadvāre sannipatitvā “raṭṭhaṃ nassissati, raṭṭhaṃ nassissati”ti upakkosimsu. Rājā sīhapañjaraṃ ugghāṭetvā “mayi rajjaṃ kārente adhammakāro nāma natthi, kasmā upakkosathā”ti pucchi. Saccāṃ deva adhammakāro nāma natthi, apica

vaṃsānurakkhako pana vo putto natthi, añño rajjaṃ gahetvā raṭṭhaṃ nāsessati, tasmā dhammena rajjaṃ kāretuṃ samatthaṃ puttaṃ patthethāti. Puttaṃ patthento kiṃ karomīti. Paṭhamaṃ tāva ekaṃ sattāhaṃ cullanāṭakaṃ dhammanāṭakaṃ katvā vissajjetha, sace sā puttaṃ labhissati, sādhu, no ce; atha majjhimanāṭakaṃ vissajjetha; tato jeṭṭhanāṭakaṃ, avassaṃ ettakāsu itthīsu ekā puññavatī puttaṃ labhissatīti. Rājā tesāṃ vacanena tathā katvā satta divase yathāsukhaṃ abhiramitvā āgatāgataṃ pucchi “kacci vo putto laddho”ti. Sabbā “na labhāma devā”ti āhaṃsu. Rājā “na me putto uppajjissatī”ti anattamano ahosi. Nāgarā puna tatheva upakkosimsu. Rājā “kiṃ upakkosatha, mayā tumhākaṃ vacanena nāṭakāni viassaṭṭhāni, ekāpi puttaṃ na labhati, idāni kiṃ karomā”ti āha. Deva etā dussīlā bhavissanti nippuññā, natthi etāsaṃ puttalābhāya puññaṃ, tumhe etāsu puttaṃ alabhantīsupi mā appossukkataṃ āpajjatha, aggamahesī vo Sīlavatī devī sīlasampannā, taṃ vissajjetha, tassā putto uppajjissatīti.

So “sādhu”ti sampaṭicchitvā “ito kira sattame divase rājā Sīlavatīṃ devīṃ dhammanāṭakaṃ katvā vissajjessati, purisā sannipatantū”ti bherīṃ carāpetvā sattame divase devīṃ alaṅkārapetvā rājanivesanā otāretvā vissajjesi. Tassā sīlatejena Sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko “kiṃ nu kho”ti āvajjento deviyā puttapatthanabhāvaṃ ñatvā “etissā mayā puttaṃ dātuṃ vaṭṭati, atthi nu kho devaloke etissā anucchaviko putto”ti upadhārento bodhisattaṃ addasa. So kira tadā Tāvatisabhavane āyuraṃ khepetvā uparidevaloke nibbattitukāmo ahosi. Sakko tassa vimānavāraṃ gantvā taṃ pakkosivā “mārisa tayā manussalokaṃ gantvā Okkākarañño aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhituṃ vaṭṭatī”ti sampaṭicchāpetvā aparampi devaputtaṃ “tvampi etissā eva putto bhavissasī”ti vatvā “mā kho panassa koci sīlaṃ bhindatū”ti mahallakabrāhmaṇavesena rañño nivesanadvāraṃ agamāsī.

Mahājanopi nhāto alaṅkato “ahaṃ devīṃ gaṇhissāmi, ahaṃ devīṃ gaṇhissāmi”ti rājadvāre sannipatitvā Sakkañca disvā “tvaṃ kasmā

āgatosi”ti parihāsamakāsi. Sakko “kiṃ maṃ tumhe garahatha, sacepi me sarīraṃ jīṇṇaṃ, rāgo pana na jīrati, sace Sīlavatiṃ labhissāmi, ādāya naṃ gamissāmīti āgatomhī”ti vatvā attano ānubhāvena sabbesaṃ puratova aṭṭhāsi. Añño koci tassa tejena purato bhavitum nāsakkhi. So taṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ nivesanā nikkhamantiññeva hatthe gahetvā pakkāmi. Atha naṃ tattha tattha ṭhitā garahimsu “passatha bho, mahallakabrāhmaṇo evaṃ uttamarūpadharaṃ devim ādāya gacchati, attano yuttaṃ na jānāti”ti. Devīpi “mahallako maṃ gahetvā gacchati”ti na aṭṭiyati na harāyati. Rājāpi vātapāne ṭhatvā “ko nu kho devim gahetvā gacchati”ti olokeno taṃ disvā anattamano ahosi.

Sakko taṃ ādāya nagaradvārato nikkhamitvā dvārasamīpe ekaṃ gharaṃ māpesi vivaṭadvāraṃ paññattakattattharikaṃ. Atha naṃ sā “idaṃ te nivesanaṃ”ti pucchi. So “āma bhadde, pubbe panāhaṃ eko, idānimhā mayam dve janā, ahaṃ bhikkhāya caritvā taṇḍulādīni āharissāmi, tvaṃ imissā katthattarikāya nipajjāhī”ti vatvā taṃ mudunā hatthena parāmasanto dibbasamphassaṃ pharāpetvā tattha nipajjāpesi. Sā dibbasamphassapharaṇena saññaṃ vissajjesi. Atha naṃ attano ānubhāvena Tāvatiṃsabhavanaṃ netvā alaṅkatavimāne dibbasayane nipajjāpesi. Sā sattame divase pabujjhivā taṃ sampattim disvā “na so brāhmaṇo manusso, Sakko bhavissati”ti aññāsi. Sakkopi tasmim samaye pāricchattakamūle dibbanāṭakaparivuto nisinno ahosi. Sā sayanā uṭṭhāya tassa santikaṃ gantvā vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha naṃ Sakko “varaṃ te devi dadāmi, gaṇhāhī”ti āha. Tena hi deva ekaṃ puttaṃ me dehīti. Devi tiṭṭhatu eko putto, ahaṃ te dve putte dassāmi. Tesu pana eko paññavā bhavissati virūpavā, eko rūpavā na paññavā. Tesu katarāṃ paṭhamaṃ icchasīti. Paññavantaṃ devāti. So “sādhū”ti vatvā tassā kusatiṇaṃ dibbavatthaṃ dibbacandanaṃ pāricchattakapupphaṃ kokanudañca¹ nāma vīṇaṃ datvā taṃ ādāya rañño sayanagharaṃ pavisitvā raññā saddhim ekasayane nipajjāpetvā aṅgutṭhakena tassā nābhim parāmasi. Tasmim

1. Kokanadañca (Sī, Syā, I)

khāṇe bodhisatto tassā kucchimhi paṭisandhim gaṇhi. Sakkopi sakatṭhānameva gato. Paṇḍitā devī gabbhassa paṭiṭṭhitabhāvaṃ jāni.

Atha naṃ pabuddho rājā disvā “devi kena nītāsī”ti pucchi. Sakkena devāti. Ahaṃ paccakkhato ekaṃ mahallakabrāhmaṇaṃ taṃ ādāya gacchantaṃ addasaṃ, kasmā maṃ vañcesīti. Saddahatha deva, Sakko maṃ gahetvā devalokaṃ nesīti. Na saddahāmi devīti. Athassa sā sakkadattiyam kusatiṇaṃ dassetvā “saddahathā”ti āha. Rājā “Kusatiṇaṃ nāma yato kutoci labbhatī”ti na saddahi. Athassa sā dibbavatthādīni dassesi. Rājā tāni disvā saddahitvā “bhadde Sakko tāva taṃ netu, putto pana te laddho”ti pucchi. Laddho mahārāja, gabbho me paṭiṭṭhitoti. So tuṭṭho tassā gabbhaparihāraṃ adāsī. Sā dasamāsaccayena puttaṃ vijāyi, tassa aññaṃ nāmaṃ akatvā Kusatiṇanāmaṃ eva akaṃsu. Kusakumārassa padasā gamanakāle itaro devaputto tassā kucchiyaṃ paṭisandhim gaṇhi. Sā dasamāse paripuṇṇe puttaṃ vijāyi, tassa “Jayampatī”ti nāmaṃ karīmsu. Te mahantena yasena vaḍḍhiṃsu. Bodhisatto paññavā ācariyassa santike kiñci sippaṃ anuggahetvā attanova paññāya sabbasippesu nipphattiṃ pāpuṇi.

Athassa soḷasavassakāle rājā rajjaṃ dātukāmo devim āmantetvā “bhadde puttassa te rajjaṃ datvā nāṭakāni upaṭṭhapessāma, mayaṃ jīvantāyeva naṃ rajje paṭiṭṭhitaṃ passissāma, sakalajambudīpe kho pana yassa rañño dhītaraṃ icchati, tamassa ānetvā aggamahesiṃ karissāma, cittaṃ jānāhi, kataraṃ rājadhītaraṃ rocesi”ti āha. Sā “sādhū”ti sampaṭicchitvā “kumārassa imaṃ pavattiṃ ārocetvā cittaṃ jānāhi”ti ekaṃ paricārikaṃ pesesi. Sā gantvā tassa taṃ pavattiṃ ārocesi. Taṃ sutvā mahāsatto cintesi “ahaṃ na rūpavā, rūpasampannā rājadhītā ānītāpi maṃ disvā ‘kiṃ me iminā virūpenā’ti palāyissati iti no lajjitabbaṃ bhavissati, kiṃ me gharāvāsena, dharamāne mātāpitāro upaṭṭhahitvā tesam accayena nikkhamitvā pabbajissāmi”ti. So “mayhaṃ neva rajjenattho, na nāṭakehi, ahaṃ mātāpitūnaṃ accayena pabbajissāmi”ti āha. Sā gantvā tassa kathaṃ deviyā ārocesi, devīpi rañño ārocesi. Rājā anattamaṃ hutvā puna katipāhaccayena sāsanam pesesi.

Sopi paṭibāhatiyeva. Evaṃ yāvatatiyaṃ paṭibāhitvā catutthavāre cintesi “mātāpitūhi saddhiṃ ekantena paṭipakkhabhāvo nāma na yutto, ekaṃ upāyaṃ karissāmi”ti.

So kammārajetṭhakaṃ pakkosāpetvā bahuṃ suvaṇṇaṃ datvā “ekaṃ itthirūpakaṃ karohi”ti uyyojetvā tasmīṃ pakkante aññaṃ suvaṇṇaṃ gahetvā sayampi itthirūpakaṃ akāsi. Bodhisattānañhi adhippāyo nāma samijjhati. Taṃ suvaṇṇarūpakaṃ jivhāya avaṇṇanīyasobhaṃ ahoṣi. Atha naṃ mahāsatto khomaṃ nivāsāpetvā sirigabbhe ṭhapāpesi. So kammārajetṭhakena ābhararūpakaṃ disvā taṃ garahitvā “gaccha amhākaṃ sirigabbhe ṭhapitarūpakaṃ āharā”ti āha. So sirigabbhaṃ pavitṭho taṃ disvā “kumārena saddhiṃ abhiramituṃ ekā devaccharā āgatā bhavissati”ti hatthaṃ pasāretuṃ avisahanto nikkhamitvā “deva sirigabbhe ayyā ekikāva ṭhitā, upagantuṃ na sakkomi”ti āha. “Tāta gaccha, suvaṇṇarūpakaṃ etaṃ, āharā”ti puna pesito āhari. Kumāro kammārena kataṃ rūpakaṃ suvaṇṇagabbhe nikkhipāpetvā attanā kataṃ alaṅkārapetvā rathe ṭhapāpetvā “evarūpaṃ labhanto gaṇhāmi”ti mātu santikaṃ pahiṇi.

Sā amacce pakkosāpetvā “tātā mayhaṃ putto mahāpuñño sakkadattiyo anucchavikaṃ kumārikaṃ labhissati, tumhe evarūpaṃ labhantā gaṇhissatha, imaṃ rūpakaṃ paṭicchannayāne ṭhapetvā sakalajambudīpaṃ carantā yassa rañño evarūpaṃ dhītaraṃ passatha, tassetam datvā ‘Okkākarājā tumhehi saddhiṃ āvāhaṃ karissati’ti divasaṃ vavatthapetvā āgacchathā”ti āha. Te “sādhū”ti taṃ ādāya mahantena parivārena nikkhamitvā vicarantā yaṃ rājadhāniṃ pāpuṇanti, tattha sāyanhasamaye mahājanassa samosaraṇaṭṭhāne taṃ rūpakaṃ vatthapupphālaṅkārehi alaṅkaritvā suvaṇṇasivikaṃ āropetvā titthamagge ṭhapetvā amaccā sayam paṭikkamitvā āgatāgatānaṃ kathāsavanatthaṃ ekamante tiṭṭhanti. Mahājano taṃ oloketvā “suvaṇṇarūpakan”ti saññaṃ akatvā “ayaṃ manussitthī samānāpi devaccharapaṭibhāgā ativiya sobhati, kiṃ nu kho ettha ṭhitā, kuto vā āgatā, amhākaṃ nagare evarūpā natthi”ti vaṇṇento pakkamati. Taṃ sutvā amaccā “sace idha evarūpā dārikā bhaveyya, ‘asukā rājadhītā

viya asukā amaccadhītā viyā'ti vadeyyum, addhā idha evarūpā natthī"ti taṃ ādāya aññaṃ nagaram gacchanti.

Te evaṃ vicarantā anupubbena Maddaraṭṭhe Sāgalanagaram sampāpuṇimsu. Tattha Maddaraṅño aṭṭha¹ dhītaro uttamarūpadharā devaccharapaṭibhāgā, tāsāṃ sabbajettṭhikā Pabhāvatī nāma. Tassā sarīrato bālasūriyassa pabhā viya pabhā niccharanti, andhakārepi catuhatthe antogabbhe padīpakiccaṃ natthi, sabbo gabbho ekobhāsova hoti. Dhātī panassā Khujjā, sā Pabhāvatim bhojetvā tassā sīsanhāpanattham aṭṭhahi vaṇṇadāsīhi aṭṭha ghaṭe gāhāpetvā sāyanhasamaye udakatthāya gacchantī titthamagge ṭhitam taṃ rūpakaṃ disvā "Pabhāvatī"ti saññāya "ayaṃ dubbinitā 'sīsāṃ nhāyissāmī'ti amhe udakatthāya pesetvā paṭhamataram āgantvā titthamagge ṭhitā"ti kujjhitvā "are kulalajjāpanike amhehi purimataram āgantvā kasmā idha ṭhitāsi, sace rājā jānissati, nāsessati no"ti vatvā hatthena gaṇḍapasse pahari, hatthatalam bhijjamānam viya jātam. Tato "suvaṇṇarūpakan"ti nītvā hasamānā tāsāṃ vaṇṇadāsīnam santikam gacchantī "passathetaṃ me kammaṃ, mama dhītātisaññāya pahāram adāsīm, ayaṃ mama dhītu santike kimagghati, kevalam me hattho dukkhāpito"ti āha.

Atha naṃ rājadūtā gahetvā "tvaṃ 'mama dhītā ito abhirūpatarā'ti vadantī kam nāma kathesī"ti āhaṃsu. Maddaraṅño dhītaram Pabhāvatim, idaṃ rūpakaṃ tassā soḷasimpi kalaṃ na agghatīti. Te tuṭṭhamānasā rājadvāram gantvā "Okkākaraṅño dūtā dvāre ṭhitā"ti paṭihāresum. Rājā āsanā vuṭṭhāya ṭhitakova "pakkosathā"ti āha. Te pavisitvā rājānam vanditvā "mahārāja amhākaṃ rājā tumhākaṃ ārogyam pucchatī"ti vatvā katasakkārasammānā "kimattham āgatathā"ti puṭṭhā "amhākaṃ raṅño Sīhassaro putto Kusakumāro nāma, rājā tassa rajjam dātukāmo amhe tumhākaṃ santikam paṇiṇi, tumhākaṃ kira dhītā Pabhāvatī, taṃ tassa detha, imaṅca suvaṇṇarūpakaṃ deyyadhammaṃ gaṇhathā"ti taṃ rūpakaṃ tassa adamsu. Sopi "evarūpena mahārājena saddhim vivāhamaṅgalaṃ bhavissati"ti tuṭṭhacitto sampaṭicchhi. Atha naṃ dūtā āhaṃsu "mahārāja

amhehi na sakkā papañcaṃ kātuṃ, kumārikāya laddhabhāvaṃ rañño ārocessāma, atha naṃ so āgantvā ādāya gamissati”ti. So “sādhū”ti vatvā tesāṃ sakkāraṃ katvā vissajjesi. Te gantvā rañño ca deviyā ca ārocesuṃ. Rājā mahantena parivārena Kusāvātito nikkhamitvā anupubbena Sāgalanagaraṃ pāpuṇi. Maddarājā paccuggantvā taṃ nagaraṃ pavesetvā mahantaṃ sakkāramakāsi.

Sīlavatī devī paṇḍitattā “ko jānāti, kiṃ bhavissati”ti ekāhadvīhaccayena Maddarājānaṃ āha “mahārāja suṇisaṃ daṭṭhukāmāmhī”ti. So “sādhū”ti sampañcchitvā taṃ pakkosāpesi. Pabhāvatī sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā dhātigaṇaparivutā āgantvā sassuṃ vandi. Sā taṃ disvā cintesi “ayaṃ kumārikā abhirūpā, mayhaṃ putto virūpo. Sace esā taṃ passissati, ekāhampi avasitvā palāyissati, upāyaṃ karissāmi”ti. Sā Maddarājānaṃ āmantetvā “mahārāja suṇisā me puttassa anucchavikā, apica kho pana amhākaṃ kulapaveṇiyā āgataṃ cārittaṃ atthi. Sace ayaṃ tasmim cāritte vattissati, nessāmi naṃ”ti āha. Kiṃ pana vo cārittanti. Amhākaṃ vaṃse yāva ekassa gabbhassa paṭiṭṭhānaṃ hoti, tāva divā sāmikaṃ passituṃ na labhati. Sace esā tathā karissati, nessāmi nanti. Rājā “kiṃ amma sakkhissasi evaṃ vattitun”ti dhītaraṃ pucchi. Sā “āma tātā”ti āha. Tato Okkākarājā Maddarañño bahū dhanāṃ datvā taṃ ādāya pakkāmi. Maddarājāpi mahantena parivārena dhītaraṃ uyyojesi.

Okkāko Kusāvātīm gantvā nagaraṃ alaṅkārapetvā sabbabandhanāni mocetvā puttassa abhisekaṃ katvā rajjāṃ datvā Pabhāvatīm aggamaheṣim kāretvā nagare “Kusarājassa āṇā”ti bherim carāpesi. Sakalajambudīpatale rājāno yesāṃ dhītaro atthi, te Kusarañño dhītaro paṇiṃsu. Yesāṃ puttā atthi, te tena saddhim mittabhāvaṃ ākaṅkhantā putte upaṭṭhāke katvā paṇiṃsu. Bodhisattassa nāṭakaparivāro mahā ahoṣi, mahantena yasena rajjāṃ kāresi. So Pabhāvatīm divā passituṃ na labhati, sāpi taṃ divā passituṃ na labhati, ubhinnaṃ rattidassanameva hoti. Tattha Pabhāvatiyā sarīrappabhāpi abbohārikā ahoṣi. Bodhisatto sirigabbhato rattimyeva nikkhamati.

So katipāhaccayena Pabhāvatim divā daṭṭhukāmo mātuyā ārocesi. Sā “mā te tāta rucci, yāva ekaṃ puttāṃ labhasi, tāva āgamehī”ti paṭikkhipi. So punappunāṃ yāciyeva. Atha naṃ sā āha “tena hi hatthisālaṃ gantvā hatthimeṇḍavesena tiṭṭha, ahaṃ taṃ tattha ānessāmi, atha naṃ akkhīni pūretvā olokeyyāsi, mā ca attānaṃ jānāpehī”ti. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā hatthisālaṃ agamāsi. Athassa mātā hatthisālaṃ alaṅkārapetvā¹ Pabhāvatim “ehi sāmikassa hatthino passāmā”ti tattha netvā “ayaṃ hatthī asuko nāma, ayaṃ hatthī asuko nāmā”ti tassā dassesi. Tattha taṃ rājā mātu pacchato gacchantim disvā hatthigopakavesena hatthichakaṇapiṇḍena piṭṭhiyaṃ pahari. Sā kuddhā “rañño kathetvā te hatthaṃ chindāpessāmi”ti vatvā devim ujjhāpesi. Rājamātā “mā amma kujjhī”ti suṇisaṃ saññāpetvā piṭṭhim parimajji. Punapi rājā taṃ daṭṭhukāmo hutvā assasālāya assagopakavesena taṃ disvā tatheva assachakaṇapiṇḍena pahari. Tadāpi taṃ kuddhaṃ sassu saññāpesi.

Punekadivase Pabhāvatī mahāsattaṃ passitukāmā hutvā sassuyā ārocetvā “alaṃ mā te rucci”ti paṭikkhittāpi punappunāṃ yāci. Atha naṃ sā āha “tena hi sve mama putto nagaraṃ padakkhiṇaṃ karissati, tvam sīhapañjaraṃ vivaritvā taṃ passeyyāsi”ti. Evañca pana vatvā punadivase nagaraṃ alaṅkārapetvā Jayampatikumāraṃ rājavesaṃ gāhāpetvā hatthipiṭṭhe nisīdāpetvā bodhisattaṃ pacchimāsane nisīdāpetvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ kārapesi. Sā Pabhāvatim ādāya sīhapañjare ṭhatvā “passa tava sāmikassa sirisobhaggaṃ”ti āha. Sā “anucchaviko me sāmiko laddho”ti attamaṇā ahoṣi. Taṃ divasaṃ pana mahāsatto hatthimeṇḍavesena Jayampatissa pacchimāsane nisīditvā yathādhippāyena Pabhāvatim olokento hatthavikārādivasena cittaruciyaṃ keḷim dassesi. Hatthimhi atikkante rājamātā Pabhāvatim pucchi “diṭṭho te amma sāmiko”ti. Āma ayye, pacchimāsane panassa nisinno hatthimeṇḍo ativiya dubbinīto, mayhaṃ hatthavikārādīni dassesi, kasmā

1. Hatthimaṅgalaṃ kāretvā (I, Ka)

evarūpaṃ alakkhikaṃ rañño pacchimāsane nisīdāpesuṃ, nīharāpehi nanti.
Amma rañño pacchimāsane rakkhā nāma icchitabbāti.

Sā cintesi “ayaṃ hatthimeṇḍo ativiya nibbhayo, rājānaṃ ‘rājā’tipi na maññati, kiṃ nu kho esova Kusarājā, addhā hi eso ativiya virūpo eva bhavissati, teneva maṃ na dassenti”ti. Sā Khujjaṃ kaṇṇamūle āha “amma gaccha tāva jānāhi, kiṃ purimāsane nisinnako rājā, udāhu pacchimāsane”ti. Kathaṃ panāhaṃ jānissāmīti. Sace hi so rājā bhavissati, paṭhamataraṃ hatthipiṭṭhito otarissati, imāya saññāya jānāhīti. Sā gantvā ekamante ṭhitā paṭhamam mahāsattaṃ otarantaṃ addasa, pacchā Jayampatikumāraṃ. Mahāsattopi ito cito ca olokeno Khujjaṃ disvā “iminā nāma kāraṇena esā āgatā bhavissati”ti ṇatvā taṃ pakkosāpetvā “imaṃ antaraṃ Pabhāvatiyā mā kathehi”ti daḷhaṃ vatvā uyyojesi. Sā gantvā “purimāsane nisinno paṭhamam otari”ti āha. Pabhāvati tassā vacanaṃ saddahi.

Mahāsattopi puna daṭṭhukāmo hutvā mātaraṃ yāci. Sā paṭikkhipitum asakkonti “tena hi aññatakavesena uyyānaṃ gacchāhi”ti āha. So uyyānaṃ gantvā pokkharāṇiyaṃ galappamaṇaṃ udakaṃ pavisitvā paduminipattena sīsaṃ chādetvā pupphitapadumena mukhaṃ āvaritvā aṭṭhāsi. Mātāpissa Pabhāvatiṃ uyyānaṃ netvā sāyanhasamaye “ime rukkhe passa, sakuṇe passa, mige passa”ti palobhayamānā pokkharāṇitīraṃ pāyāsi. Sā pañcavidhapadumasañchannaṃ pokkharāṇiṃ disvā nhāyitukāmā paricārikāhi saddhiṃ pokkharāṇiṃ otarivā kīḷanti taṃ padumaṃ disvā vicinitukāmā hatthaṃ pasāresi. Atha naṃ rājā paduminipattaṃ apanetvā “ahaṃ Kusarājā”ti vatvā hatthe gaṇhi. Sā tassa mukhaṃ disvā “yakkho maṃ gaṇhi”ti viravitvā tattheva visaññitaṃ pattā. Athassā rājā hatthaṃ muñci. Sā saññaṃ paṭilabhivā “Kusarājā kira maṃ hatthe gaṇhi, imināvāhaṃ hatthisālāya hatthichakaṇaṇiṇḍena, assasālāya assachakaṇaṇiṇḍena pahaṭā, ayameva maṃ hatthissa pacchimāsane nisīditvā uppaṇdesi, kiṃ me evarūpena dummukhena patinā, imaṃ jahitvā ahaṃ jīvantī aññaṃ patim labhissāmī”ti cintetvā attanā saddhiṃ āgate amacce pakkosāpetvā “mama yānavāhanaṃ sajjam karoṭha, ajjeva gamissāmī”ti

āha. Te rañño ārocesum. Rājā cintesi “sace gantuṃ na labhissati, hadayamassā phalissati, gacchatu puna taṃ attano balena ānessāmi”ti cintetvā athassā gamanam anujāni. Sā pitunagameva agamāsi.

Mahāsattopi uyyānato nagaram pavisitvā alaṅkatapāsādam abhiruhi. Bodhisattañhi sā pubbapatthanāvasena na icchi, sopi pubbakammavaseneva virūpo ahoṣi. Atīte kira Bārāṇasīyaṃ dvāragāme uparimavīthiyā ca heṭṭhimavīthiyā ca dve kulāni vasiṃsu. Ekassa kulassa dve puttā ahesum. Ekassa ekāva dhītā ahoṣi. Dvīsu puttesu bodhisatto kaniṭṭho. Taṃ kumārikaṃ jeṭṭhakassa adamsu. Kaniṭṭho adārabharaṇo¹ bhātu santikeyeva vasi. Athekadivasam tasmim ghare atirasakapūve paciṃsu. Bodhisatto araṇṇam gato hoti. Tassa pūvam ṭhapetvā avasese bhājetvā khādīmsu. Tasmim khaṇe Paccekabuddho bhikkhāya gharadvaram agamāsi. Bodhisattassa bhātujāyā “cūlapatino añṇam pūvam pacissāmi”ti taṃ gahetvā Paccekabuddhassa adāsi. Sopi taṃ khaṇañṇeva araṇṇato āgacchi. Atha nam sā āha “sāmi cittam pasādehi, tava koṭṭhāso Paccekabuddhassa dinno”ti. So “tava koṭṭhāsam khādītvā mama koṭṭhāsam desi, aham kim khādissāmi”ti kuddho Paccekabuddham anugantvā pattato pūvam gaṇhi. Sā mātu gharam gantvā navavilīnam campakapupphavaṇṇam sappim āharitvā Paccekabuddhassa pattam pūresi, taṃ obhāsam muñci. Sā taṃ disvā patthanam paṭṭhapesi “bhante iminā dānabalena nibbattanibbattaṭṭhāne me sarīram obhāsajātam hotu, uttamarūpadharā ca bhavēyyam, iminā ca me asappurisena saddhim ekaṭṭhāne vāso mā ahoṣi”ti. Iti sā imissā pubbapatthanāya vasena taṃ na icchi. Bodhisattopi taṃ pūvam tasmim sappipatte osīdāpetvā patthanam paṭṭhapesi “bhante imam yojanasate vasantimpi ānetvā mama pādapariṇāyikaṃ kātuṃ samattho bhavēyyan”ti. Tattha yaṃ so kuddho gantvā pūvam gaṇhi, tassa pubbakammassa vasena virūpo ahoṣi, pubbapatthanāya sā ca taṃ na icchīti.

So Pabhāvatīyā gatāya sokappatto ahoṣi, nānākārehi paricārayamānāpi nam sesitthiyo olokāpetumpi

1. Ādārāharaṇe (I), dārakabhāvena (Ka)

nāsakkhiṃsu, Pabhāvatirahitamassa sakalampi nivesanaṃ tucchāṃ viya khāyi. So “idāni Sāgalanagaraṃ pattā bhavissatī”ti paccūsasamaye mātu santikaṃ gantvā “amma ahaṃ Pabhāvatim ānessāmi, tumhe rajjaṃ anusāsathā”ti vadanto paṭhamāṃ gāthamāha—

1. “Idaṃ te raṭṭhaṃ sadhanaṃ sayoggāṃ,
Sakāyuraṃ sabbakāmūpapannaṃ.
Idaṃ te rajjaṃ anusāsa amma,
Gacchāmahāṃ yattha piyā Pabhāvatī”ti.

Tattha **sayogganti** hatthiyoggādisahitaṃ. **Sakāyuranti** sapañcarājakakudhabhaṇḍaṃ. **Anusāsa ammāti** so kira purisassa rajjaṃ datvā puna gaṇhanaṃ nāma na yuttanti pitu vā bhātu vā aniyyādetvā mātu niyyādentō evamāha.

Sā tassa kathaṃ sutvā “tena hi tāta appamatto bhaveyyāsi, mātugāmo nāma aparisuddhahadayo”ti¹ vatvā nānaggarasabhojanassa suvaṇṇakaroṭim pūretvā “idaṃ antarāmagge bhuñjeyyāsi”ti vatvā uyyojesi. So taṃ ādāya mātaraṃ vanditvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā “jīvanto puna tumhe passissāmi”ti vatvā sirigabbhaṃ pavisitvā pañcāvudhaṃ sannayhitvā bhattakaroṭiyā saddhim kahāpaṇasahassaṃ pasibbake katvā kokanudañca vīṇaṃ ādāya nagarā nikkhamitvā maggaṃ paṭipajjitvā mahabbalo mahāthāmo yāva majjhanhikā paṇṇāsa yojanāni gantvā bhattaṃ bhuñjitvā sesadivasabhāgena puna paṇṇāsa yojanāni gantvā ekāheneva yojanasatikaṃ maggaṃ khepetvā sāyanhasamaye nhatvā² Sāgalanagaraṃ pāvīsi. Tasmim pavitṭhamattheyeva tassa tejena Pabhāvatī sayanapiṭṭhe saṅghātuṃ asakkontī otaritvā bhūmiyaṃ nipajji. Bodhisattaṃ kilantindriyaṃ vīthiyā gacchantāṃ aññatarā itthi disvā pakkosāpetvā nisidāpetvā pāde dhovāpetvā sayanaṃ dāpesi. So kilantakāyo³ nipajjitvā niddaṃ okkami.

Atha sā tasmim niddamupagate bhattaṃ sampādetvā taṃ pabodhetvā bhattaṃ bhojesi. So tuṭṭho tassā saddhim bhattakaroṭiyā

1. Asuddhāsayoti (I)

2. Patvā (Ka)

3. Kilantatāya (Ka)

kahāpaṇasahassam adāsi. So pañcāvudham tattheva ṭhapetvā “gantabbaṭṭhānam me atthi”ti vatvā vīṇam ādāya hatthisālam gantvā “ajja me idha vasitum detha, gandhabbam vo karissāmī”ti vatvā hatthigopakehi anuññāto ekamante nipajjitvā thokam niddāyitvā paṭippassaddhadaratho uṭṭhāya vīṇam muñcitvā “Sāgalanagaravāsino imam saddam suṇantū”ti vīṇam vādentō gāyi. Pabhāvatī bhūmiyam nipannā tam saddam sutvāva “ayam na aññassa vīṇāsaddo, nissamsayam Kusarājā mamatthāya āgato”ti aññāsi. Maddarājāpi tam saddam sutvā “ativiya madhuram vādeti, sve etam pakkosāpetvā mama gandhabbam kāressāmī”ti cintesi.

Bodhisatto “na sakkā idha vasamānena Pabhāvatī daṭṭhum, aṭṭhānametan”ti pātova nikkhamitvā sāyam bhuttageheyeva pātarāsam bhūñjitvā vīṇam ṭhapetvā rājakumbhakārassa santikam gantvā tassa antevāsikabhāvam upagantvā ekadivaseneva gharam mattikāya pūretvā “bhājanāni karomi ācariyā”ti vatvā “āma karohī”ti vutte ekam mattikāpiṇḍam cakke ṭhapetvā cakkam āviñchi, sakim āviddhameva yāva majjhanhikātikkamā bhamiyeva. So nānāvaṇṇāni khuddakamahantāni bhājanāni katvā Pabhāvatīyā atthāya bhājanam karonto nānārūpāni samuṭṭhāpesi. Bodhisattānāhi adhippāyo nāma samijjhati, “tāni rūpāni Pabhāvatīyeva passatū”ti adhiṭṭhāsi. So sabbabhājanāni sukkhāpetvā pacitvā geham pūresi. Kumbhakāro nānābhājanāni gahetvā rājakulam agamāsi. Rājā disvā “kenimāni katāni”ti pucchi. Mayā devāti. Aham tayā katāni¹ jānāmi, kathehi, kena katānīti. Antevāsikena me devāti. “Na te so antevāsī, ācariyo te so, tvam tassa santike sipam sikkha, ito paṭṭhāya ca so mama dhītānam bhājanāni karotu, imaṅcassa sahasam dehī”ti sahasam dāpetvā “nānāvaṇṇāni imāni khuddakabhājanāni mama dhītānam dehī”ti āha.

So tāni tāsam santikam netvā “imāni vo kīlanatthāya khuddakabhājanāni”ti āha. Tā sabbā āgamimsu. Kumbhakāro mahāsattena Pabhāvatīyā atthāya katabhājanameva tassā adāsi. Sā ca bhājanam

1. Te akatāni (Ka)

gahetvā tattha attano ca mahāsattassa ca Khujjāya ca rūpaṃ passitvā “idaṃ na aññena kataṃ, Kusarājeneva katan”ti ñatvā kujjhitvā bhūmiyaṃ khipitvā “iminā mayhaṃ attho natthi, icchantānaṃ dehi”ti āha. Athassā bhaginiyo kuddabhāvaṃ ñatvā “khuddakabhājanaṃ Kusaraññā katanti maññasi, idaṃ tena na kataṃ, kumbhakārenea kataṃ, gaṇhāhi nan”ti avahasimsu. Sā tena katabhāvaṃ tassa ca āgatabhāvaṃ tāsāṃ na kathesi. Kumbhakāro sahaṣṣaṃ bodhisattassa datvā “tāta rājā te tuṭṭho, ito kira paṭṭhāya rājadhītānaṃ bhājanāni kareyyāsi, ahaṃ tāsāṃ harissāmī”ti āha¹.

So “idhāpi vasantena na sakkā Pabhāvatī datṭhun”ti taṃ sahaṣṣaṃ tasseva datvā rājupaṭṭhākassa naḷakārassa santikaṃ gantvā tassa antevāsiko hutvā Pabhāvatiyā atthāya tālavaṇṇaṃ² katvā tattheva setacchattañca āpānabhūmiñca vatthaṃ³ gahetvā ṭhitāṃ Pabhāvatiñcāti nānārūpāni dassesi. Naḷakāro tañca aññañca tena katabhaṇḍakaṃ ādāya rājakulaṃ agamāsi. Rājā disvā “kenimāni katāni”ti pucchitvā purimanayeneva sahaṣṣaṃ datvā “imāni naḷakārabhaṇḍāni⁴ mama dhītānaṃ dehi”ti āha. Sopi bodhisattena Pabhāvatiyā atthāya kataṃ tālavaṇṇaṃ tassāyeva adāsi. Tatrapi rūpāni añño jano na passati, Pabhāvatī pana disvā Kusaraññā katabhāvaṃ ñatvā “gaṇhitukāmā gaṇhantū”ti kuddhā bhūmiyaṃ khipi. Atha naṃ sesā avahasimsu. Naḷakāro sahaṣṣaṃ āharitvā bodhisattassa datvā taṃ pavattiṃ ārocesi.

So “idampi mayhaṃ avasanaṭṭhānaṃ”ti sahaṣṣaṃ tasseva datvā rājamālākārassa santikaṃ gantvā antevāsikabhāvaṃ upagantvā nānāvidhaṃ mālāvikaṭṭhānaṃ ganthitvā Pabhāvatiyā atthāya nānārūpavicitraṃ ekaṃ cumbaṭṭakaṃ akāsi. Mālākāro taṃ sabbaṃ ādāya rājakulaṃ agamāsi. Rājā disvā “kenimāni ganthitāni”ti pucchi. Mayā devāti. Ahaṃ tayā ganthitāni⁵ jānāmi, kathehi, kena ganthitānīti. Antevāsikena

1. Harissāmīti. So “tāta nāhaṃ tāsāṃ karissāmī”ti āha (Syā)

2. Tālavaṇṇaṃ (Syā, Ka)

3. Vatthum (Ka)

4. Alaṅkārabhaṇḍāni (Sī, Syā)

5. Aganthitāni(Ka)

me devāti. “Na so antevāsī, ācariyo te so, tvaṃ tassa santike sippaṃ sikkha, ito paṭṭhāya ca so mama dhītānaṃ pupphāni ganthatu, imaṅcassa sahaṣsaṃ dehī”ti sahaṣsaṃ datvā “imāni pupphāni mama dhītānaṃ dehī”ti āha. Sopi bodhisattena Pabhāvatiyā atthāya kataṃ cumbaṭakaṃ tassāyeva adāsi. Sā tattha attano ca rañño ca rūpehi saddhim nānārūpāni disvā tena katabhāvaṃ ñatvā kujjhitvā bhūmiyaṃ khiṇi. Sesā bhaginiyo taṃ tatheva avahasimsu. Mālākāropi sahaṣsaṃ āharitvā bodhisattassa datvā taṃ pavattim ārocesi.

So “idampi mayhaṃ avasanaṭṭhānan”ti sahaṣsaṃ tasseva datvā rañño sūdassa santikaṃ gantvā antevāsikabhāvaṃ upagacchi. Athekadivasam sūdo rañño bhojanavikatiṃ haranto attano atthāya pacituṃ bodhisattassa aṭṭhimaṃsaṃ adāsi. So taṃ tathā sampādesi, yathāssa gandho sakalanagaraṃ avatthari. Rājā taṃ ghāyitvā “kiṃ te mahānase aññampi maṃsaṃ pacasi”ti pucchi. Natthi deva, apica kho pana me antevāsikassa aṭṭhimaṃsaṃ pacanattāya dinnam, tasseva so gandho bhavissatīti. Rājā āharāpetvā tato thokaṃ jivhagge ṭhapesi, tāvadeva satta rasaharaṇisaṣṣāni khobhentaṃ phari. Rājā rasataṇhāya bajjhitvā sahaṣsaṃ datvā “ito paṭṭhāya tava antevāsinaṃ mama ca dhītānaṃca me bhattaṃ pacāpetvā tvaṃ mayhaṃ āhara, so me dhītānaṃ haratū”ti āha. Sūdo gantvā tassa ārocesi. So taṃ sutvā “idāni me manoratho matthakaṃ patto, idāni panāhaṃ Pabhāvatiṃ daṭṭhuṃ labhissāmi”ti tuṭṭho taṃ sahaṣsaṃ tasseva datvā punadivase bhattaṃ sampādetvā rañño bhattabhājanāni pesetvā rājadhītānaṃ bhattakājaṃ sayam gahetvā Pabhāvatiyā vasanaṭṭhānaṃ abhiruhi. Sā taṃ bhattakājaṃ ādāya pāsādaṃ abhiruhantaṃ disvā cintesi “ayaṃ attano ananucchavikaṃ dāsakammakarehi kattabbaṃ karoti. Sace panāhaṃ katipāhaṃ tuṅhī bhavissāmi, ‘idāni maṃ esā rocatī’ti saññī hutvā katthaci agantvā maṃ olokento idheva vasissati, idāneva taṃ akkositvā paribhāsivā muhuttampi idha vasituṃ adatvā palāpessāmi”ti. Sā dvāraṃ aḍḍhavivaṭaṃ katvā ekaṃ hatthaṃ kavāṭe laggetvā ekena hatthena aggaḷaṃ uppīletvā dutiyaṃ gāthamāha—

2. “Anujjubhūtena haraṃ mahantaṃ,
Divā ca ratto ca nisīthakāle.
Paṭigaccha tvaṃ khippaṃ Kusāvatiṃ Kusa,
Nicchāmi dubbaṇṇamaham vasantan”ti.

Tassattho—mahārāja tvaṃ bhattakārako hutvā ujukena cittena yopi te sīsaṃ bhindeyya, tassapetaṃ kammaṃ na karosi, anujjubhūtena pana cittena mamatthāya etaṃ mahantaṃ kājaṃ haranto divā ca ratto ca nisīthakāle ca mahantaṃ dukkhaṃ anubhavissasi, kiṃ te tena anubhūtena dukkhena, tvaṃ attano nagaraṃ kusāvatiṃeva paṭigaccha, aññaṃ attanā sadisiṃ atirasakapūvasaṇṭhānamukhiṃ yakkhiniṃ aggamahesiṃ katvā rajjaṃ kārehīti. **Nicchāmi dubbaṇṇamaham vasantanti** ahaṃ pana taṃ dubbaṇṇam dussaṇṭhitaṃ idha vasantaṃ na icchāmīti.

So “Pabhāvatiyā me santikā kathā laddhā”ti tuṭṭhacitto tisso gāthā abhāsi—

3. “Nāhaṃ gamissāmi ito Kusāvatiṃ,
Pabhāvati vaṇṇapalobhito tava.
Ramāmi maddassa nicketaramme,
Hitvāna raṭṭhaṃ tava dassane rato.
4. Pabhāvati vaṇṇapalobhito tava,
Sammūḷharūpo vicarāmi mediniṃ.
Disaṃ na jānāmi kutomhi āgato,
Taya’ mhi matto migamandalocane.
5. Suvanṇacīravasane, jātarūpasumekhale.
Sussoṇi tava kāmā hi, nāhaṃ rajjena matthiko”ti.

Tattha **ramāmīti** abhiramāmi na ukkaṇṭhāmi. **Sammūḷharūpoti** kilesasammūḷho hutvā. **Taya’ mhi mattoti** tayi mattomhi, tayā vā mattomhi. **Suvanṇacīravasane**ti suvaṇṇakhacitavatthavasane. **Nāhaṃ rajjena matthikoti** na ahaṃ rajjena atthiko.

Evam vutte sā cintesi “aham etam ‘vip̄paṭisārī bhavissatī’ti paribhāsāmi, ayam pana rajjivāva¹ katheti, sace kho pana maṃ ‘aham Kusarājā’ti vatvā hatthe gaṇheyya, ko taṃ nivāreyya, koci no imaṃ katham suṇeyyā”ti dvāraṃ thaketvā sūcim datvā anto aṭṭhāsi. Sopi bhattakājam āharitvā bhattam vaḍḍhetvā rājadhītarō bhojesi. Pabhāvātī “gaccha Kusarājena pakkabhattam āharā”ti Khujjam pesesi. Sā āharitvā “bhuñjāhī”ti āha. Nāham tena pakkabhattam bhuñjāmi, tvaṃ bhuñjitvā attano laddhanivāpam gahetvā bhattam pacitvā āhara, Kusarañño āgatabhāvañca mā kassaci ārocesīti. Khujjā tato paṭṭhāya tassā koṭṭhāsam āharitvā sayam bhuñjati, attano koṭṭhāsam tassā upaneti. Kusarājāpi tato paṭṭhāya taṃ passitum alabhanto cintesi “atthi nu kho Pabhāvatiyā mayi sineho; udāhu natthi, vīmaṃsissāmi nan”ti. So pana rājadhītarō bhojetvā bhattakājam ādāya nikkhanto tassā gabbhadvāre pāsādatalam pādena paharivā bhājanāni ghaṭṭetvā nitthunitvā visaññī hutvā viya avakujjo pati. Sā tassa nitthunitasaddena dvāraṃ vivaritvā taṃ bhattakājena otthataṃ disvā cintesi “ayam sakalajambudīpe aggarājā maṃ nissāya rattindivam dukkham anubhoti, sukhumālatāya bhattakājena avatthato patati, jīvati nu kho, no vā”ti. Sā gabbhato nikkhamitvā tassa nāsavātam upadhāretum gīvam pasāretvā mukham olokesi. So mukhapūram kheḷam gahetvā tassā sarīre pātesī. Sā taṃ paribhāsivā gabbham pavisitvā dvāraṃ aḍḍhavivaṭam thaketvā ṭhitā gāthamāha—

6. “Abbhūti tassa bho hoti, yo anicchantamicchati.

Akāmaṃ rāja kāmesi, akantaṃ kantumicchasi”ti².

Tattha **abbhūti**³ abhūti, avuḍḍhīti attho.

So pana paṭibaddhacittatāya akkosiyamānopi paribhāsiyamānopi vip̄paṭisāram anuppādetvāva anantaram gāthamāha—

7. “Akāmaṃ vā sakāmaṃ vā, yo naro labhate piyam.

Lābhamettha pasamsāma, alābho tattha pāpako”ti.

1. Bajjhitvāva (Sī, Syā) 2. Akanto kantamicchasiṭi (Sī, Syā, I) 3. Abbhūti (Sī, I)

Sāpi tasmim̄ evaṃ kathentepi anosakkitvā thaddhataravacanaṃ vatvā
palāpetukāmā itaraṃ gāthamāha—

8. “Pāsāṇasāraṃ khaṇasi, kaṇikārassa dārunā.

Vātaṃ jālena bādhesi, yo anicchantamicchasi”ti.

Tattha **kaṇikārassa dārunā**ti kaṇikārakaṭṭhena. **Bādhesī**ti bandhasīti.

Taṃ sutvā rājā tisso gāthāyo abhāsi—

9. “Pāsāṇo nūna te hadaye, ohito mudulakkhaṇe.

Yo te sātāṃ na vindāmi, tirojanapadāgato.

10. Yadā maṃ bhakuṭim̄ katvā, rājaputtī udikkhati.

Āḷāriko tadā homi, rañño maddassantepure¹.

11. Yadā umhayamānā maṃ, rājaputtī udikkhati.

Nā’ḷāriko tadā homi, rājā homi tadā kuso”ti.

Tattha **mudulakkhaṇeti** mudunā itthilakkhaṇena samannāgate. **Yoti** yo
ahaṃ tiroraṭṭhā āgato tava santike vasanto paṭisanthāramattampi sātāṃ na
labhāmi, so evaṃ maññāmi, mayi sinehuppattinivāraṇāya nūna tava hadaye
pāsāṇo ṭhapito. **Bhakuṭim̄¹ katvā**ti kodhavasena valivisamaṃ nalāṭaṃ katvā.
Āḷārikoti bhattakārako. Tasmim̄ khaṇe ahaṃ Maddarañño antepure
bhattakāradāso viya homīti vadati. **Umhayamānā**ti pahaṭṭhākāraṃ
dassetvā hasamānā. **Rājā homī**ti tasmim̄ khaṇe ahaṃ Kusāvātīnagare rajjaṃ
kārento rājā viya homi, kasmāsi evaṃ pharusā, ito paṭṭhāya mā evarūpaṃ
kari bhaddeti.

Sā tassa vacanaṃ sutvā cintesi “ayaṃ ativiya alliyitvā katheti,
musāvādaṃ katvā upāyena naṃ ito palāpessāmī”ti gāthamāha—

1. Maddassa thīpure (Sī, I)

2. Bhūkuṭim̄ (Sī, Syā, I)

12. “Sace hi vacanaṃ saccaṃ, nemittānaṃ bhavissati.

Neva me tvaṃ patī assa, kāmaṃ chindantu sattadhā”ti.

Tassattho—mahārāja mayā “ayaṃ Kusarājā mayhaṃ pati bhavissati, na bhavissati”ti bahū nimittapāṭhakā pucchitā, te “kāmaṃ kira maṃ sattadhā chindantu, neva me tvaṃ pati bhavissasi”ti vadimsūti.

Taṃ sutvā rājā taṃ paṭibāhanto “bhadde mayāpi attano raṭṭhe nemittakā pucchitā, te ‘aññatra Sīhassarakusarājato tava pati nāma añño natthī’ti byākariṃsu, ahampi attano ñāṇabalanimittena evameva kathesin”ti vatvā anantaraṃ gāthamāha—

13. “Sace hi vacanaṃ saccaṃ, aññesaṃ yadi vā mama.

Neva tuyhaṃ patī atthi, añño Sīhassarā kusā”ti.

Tassattho—yadi hi aññesaṃ nemittānaṃ vacanaṃ saccaṃ, yadi vā mama vacanaṃ saccaṃ, tava añño pati nāma natthīti.

Sā tassa vacanaṃ sutvā “na sakkā imaṃ lajjāpetuṃ vā palāpetuṃ vā¹, kiṃ me iminā”ti dvāraṃ pidhāya attānaṃ na dassesi. Sopi kājaṃ gahetvā otari, tato paṭṭhāya taṃ daṭṭhuṃ na labhati, bhattakārakakammaṃ karonto ativiya kilamati, bhuttapātarāso dārūni phāleti, bhājanāni dhovati, kājena udakaṃ āharati, sayanto ambaṇapiṭṭhe sayati, pāto vuṭṭhāya yāgu-ādīni pacati harati bhojeti, nandirāgaṃ nissāya atidukkhaṃ anubhoti. So ekadivasaṃ bhattagehadvārena gacchantiṃ Khujjaṃ disvā pakkosi. Sā Pabhāvatiyā bhayena tassa santikaṃ gantuṃ avisahantī turitaturitā viya gacchati. Atha naṃ vegena upagantvā “Khujje”ti āha.

Sā nivattitvā ṭhitā “ko eso”ti vatvā “tumahākaṃ saddaṃ na suṇāmi”ti āha. Atha naṃ “Khujje tvampi sāminīpi te ubhopi ativiya thaddhā, ettakaṃ kālaṃ tumhākaṃ santike vasanto ārogyasāsanamattampi na labhāmi, deyyadhammaṃ pana kiṃ dassatha, tiṭṭhatu tāvetam, api me Pabhāvatiṃ mudukaṃ katvā dassetuṃ sakkhissasi”ti

1. Palāyatu vā mā vā (I, Ka)

āha. Sā “sādhū”ti sampaṭicchi. Atha naṃ “sace me taṃ dassetuṃ sakkhissasi, Khujjabhāvaṃ te ujukaṃ katvā gīveyyakam dassāmi”ti palobhento pañca gāthāyo abhāsi—

14. “Nekkham gīvaṃ te kāressaṃ, patvā Khujje Kusāvatim.
Sace maṃ nāganāsūrū, olokeyya Pabhāvatī.
15. Nekkham gīvaṃ te kāressaṃ, patvā Khujje Kusāvatim.
Sace maṃ nāganāsūrū, ālapeyya Pabhāvatī.
16. Nekkham gīvaṃ te kāressaṃ, patvā Khujje Kusāvatim.
Sace maṃ nāganāsūrū, umhāyeyya Pabhāvatī.
17. Nekkham gīvaṃ te kāressaṃ, patvā Khujje Kusāvatim.
Sace maṃ nāganāsūrū, pamhāyeyya Pabhāvatī.
18. Nekkham gīvaṃ te kāressaṃ, patvā Khujje Kusāvatim.
Sace maṃ nāganāsūrū, pāṇihi upasamphuse”ti.

Tattha **nekkham gīvaṃ teti** tava gīveyyam¹ sabbasuvaṇṇamayameva kāressāmīti attho. “Nekkham gīvaṃ te karissāmi”tipi pāṭho, tava gīvāya nekkhamayaṃ piḷandhanaṃ piḷandhessāmīti attho. **Olokeyyāti** sace tava vacanena maṃ Pabhāvatī olokeyya, sace maṃ tāya olokāpetuṃ sakkhissasīti attho. “**Ālapeyyā**”ti-ādīsupi eseva nayo. Ettha pana **umhāyeyyāti** mandahasitavasena parihāseyya. **Pamhāyeyyāti** mahāhasitavasena parihāseyya.

Sā tassa vacanaṃ sutvā “gacchatha tumhe deva, katipāhaccayena naṃ tumhākaṃ vase karissāmi, passatha me parakkaman”ti vatvā taṃ karaṇīyaṃ tīretvā Pabhāvatīyā santikaṃ gantvā tassā vasanagabbhaṃ sodhentī viya paharaṇayoggaṃ leḍḍukhaṇḍampi asesetvā antamaso pādukāpi nīharitvā sakalagabbhaṃ sammajjitvā gabbhadvāre ummāraṃ antaraṃ katvā uccāsanam paññapetvā Pabhāvatīyā ekaṃ nīcapīṭhakaṃ attharitvā “ehi amma, sīse

1. Gīvaṃ (Sī, Syā, I)

te ūkā vicinissāmī”ti taṃ tattha piṭhake nisīdāpetvā attano ūru-antare tassā sīsaṃ ṭhapetvā thokaṃ kaṇḍuyitvā¹ “aho imissā sīse bahū ūkā”ti sakasīsato ūkā gahetvā tassā hatthe ṭhapetvā “passa kittakā te sīse ūkā”ti piyakathaṃ kathetvā mahāsattassa guṇaṃ kathentī gāthamāha—

19. “Na hi nūnāyaṃ rājaṇḍī, kuse sātampi vindati.

Ālārike bhate pose, vetanena anattike”ti.

Tassattho—ekaṃsena ayaṃ rājaṇḍī pubbe Kusāvatinagare Kusanarindassa santike mālāgandhavilepanavatthālāṅkāravasena appamattakampi sātāṃ na vindati na labhati, tambūlamattampi etena etissā dinnapubbaṃ na bhavissati. Kim kāraṇā? Itthiyo nāma ekadivasampi aṅkaṃ avattharivā nipannasāmikamhi hadayaṃ bhindituṃ na sakkonti, ayaṃ pana ālārike bhate pose ālārikattaṅca bhatakattaṅca upagate etasmiṃ purise mūlenapi anattike kevalaṃ taṃyeva nissāya rajjaṃ pahāya āgantvā evaṃ dukkhaṃ anubhavante paṭisanthāramattampi na karoti, sacepi te amma tasmīṃ sineho natthi, sakalajambudīpe aggarājā maṃ² nissāya kilamatīti tassa kiñcīdeva dātuṃ arahasīti.

Sā taṃ sutvā Khujjāya kujjhi. Atha naṃ Khujjā gīvāyaṃ gahetvā antogabbhe khipitvā sayāṃ bahi hutvā dvāraṃ pidhāya āviñchanarajjumaṃ olambantī aṭṭhāsī. Pabhāvati taṃ gahetuṃ asakkonti dvāramūle ṭhatvā akkosanti itaraṃ gāthamāha—

20. “Na hi nūnāyaṃ sā Khujjā, labhati jivhāya chedanāṃ.

Sunisitena Satthena, evaṃ dubbhāsitaṃ bhaṇaṃ”ti.

Tattha **sunisitenā**ti suṭṭhu nisitena tikhiṇasatthena. **Evaṃ dubbhāsanti** evaṃ asotabbayuttakaṃ dubbhāsitaṃ bhaṇantī.

Atha Khujjā āviñchanarajjumaṃ gahetvā ṭhitāva “nippaññe³ dubbhāṇe tava rūpaṃ kim karissati, kim mayaṃ tava rūpaṃ khāditvā yāpessāmā”ti vatvā

1. Aṇḍaṃ vicinitvā (Sī, Syā)

2. Taṃ (Syā, Ka)

3. Nippaññe (Sī, Syā, I)

terasahi gāthāhi bodhisattassa guṇaṃ pakāsentī Khujjāgajjitaṃ nāma gajji—

21. “Mā naṃ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Mahāyasoti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
22. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Mahaddhanoti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
23. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Mahabbaloti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
24. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Mahāraṭṭhoti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
25. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Mahārājāti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
26. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Sīhassaroti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
27. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Vaggussaroti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
28. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Bindussaroti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
29. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Mañjussaroti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
30. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Madhussaroti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
31. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Satasippoti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
32. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Khattiyotipi katvāna, karassu rucire piyaṃ.

33. Mā nam rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.

Kusarājāti katvāna, karassu rucire piyaṃ”ti.

Tattha **mā nam rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati**ti are Pabhāvati mā tvaṃ etaṃ Kusanarindaṃ attano rūpena ārohapariṇāhena pamini, evaṃ pamāṇaṃ gaṇhi. **Mahāyasoti** mahānubhāvo soti evaṃ hadaye katvāna **rucire** piyadassane karassu tassa piyaṃ. Ānubhāvoyeva hissa rūpanti vadati¹. Esa nayo sabbattha. Api ca **mahāyasoti** mahāparivāro. **Mahaddhanoti** mahābhogo. **Mahabbaloti** mahāthāmo. **Mahārattḥoti** vipularattḥo. **Mahārājāti** sakalajambudīpe aggarājā. **Sīhassaroti** sīhasaddasamānasaddo. **Vagussaroti** līlāyuttassaro. **Bindussaroti** sampiṇḍitaghanassaro. **Mañjussaroti** sundarassaro. **Madhussaroti** madhurayuttassaro². **Satasippoti** paresaṃ santike asikkhitvā attano baleneva nipphanna-anekasatasippo. **Khattiyoti** Okkākapaveṇiyaṃ jāto asambhinnakhattiyō. **Kusarājāti** Sakkadattiyakusatiṇasamānanāmo rājā. Evarūpo hi añño rājā nāma natthīti jānitvā etassa piyaṃ karohīti Khujjā ettakāhi gāthāhi tassa guṇaṃ kathesi.

Pabhāvatiṃ tassā vacanaṃ sutvā “Khujje ativiya gajjasi, hatthena pāpuṇantī sasāmikabhāvaṃ te jānāpessāmi”ti Khujjaṃ tajjesi. Sāpi taṃ “ahaṃ taṃ rakkhamānā pituno te Kusarājassa āgatabhāvaṃ nārocesim, hotu, ajja rañño ārocessāmi”ti mahantena saddena bhāyāpesi. Sāpi “kocideva suṇeyyā”ti khujjaṃ saññāpesi. Bodhisattopi taṃ passitum alabhanto satta māse dubbhojanena dukkhaseyyāya kilamanto cintesi “ko me etāya attho, satta māse vasanto etaṃ passitumpi na labhāmi, ativiya kakkhaḷā sāhasikā, gantvā mātāpitaro passissāmi”ti. Tasmim̐ khaṇe Sakko āvajjento tassa ukkaṇṭhitabhāvaṃ ñatvā “rājā satta māse Pabhāvatiṃ daṭṭhumpi na labhi, labhanākāramassa³ karissāmi”ti Maddarañño dūte katvā

1. Rucireti piyadassane. Karassūti tassa piyaṃ karohīti vadati. (Sī, Syā, I)

2. Madhurasaroti mādhuriyayuttassaro (Sī), madhussaroti madhu viya yuttassaro(I, Ka)

3. Labhanākāraṇamassa (I)

sattannaṃ rājūnaṃ dūtaṃ pāhento “Pabhāvati Kusarājānaṃ chaḍḍetvā āgatā, āgacchantu Pabhāvatiṃ gaṇhantū”ti ekekassa visuṃ visuṃ sāsanaṃ paṇiṇi. Te mahāparivāreṇa gantvā nagaraṃ patvā aññaṃaññaṃ āgatakāraṇaṃ na jānanti. Te “tvaṃ kasmā āgato, tvaṃ kasmā āgatosi”ti pucchitvā tamatthaṃ ñatvā kujjhivā “ekaṃ kira dhītaraṃ sattannaṃ dassati, passathassa anācāraṃ, uppaṇḍeti no, gaṇhatha na”ti “sabbesampi amhākaṃ Pabhāvatiṃ detu yuddhaṃ vā”ti sāsanaṇi paṇiṇitvā nagaraṃ parivārayiṃsu. Maddarājā sāsanaṃ sutvā bhītatasito amacce āmantetvā “kiṃ karomā”ti pucchi. Atha naṃ amaccā “deva sattapi rājāno Pabhāvatiṃ nissāya āgatā, sace na dassati, pākāraṃ bhinditvā nagaraṃ pavisitvā jīvitakkhayaṃ pāpetvā taṃ gaṇhissāmā”ti vadanti, pākāre abhinneyeva tesam Pabhāvatiṃ pesessāmā”ti vatvā gāthamāhaṃ su—

34. “Ete nāgā upatthaddhā, sabbe tiṭṭhanti vammitā.

Purā maddanti pākāraṃ, ānente’taṃ Pabhāvatiṃ”ti.

Tattha **upatthaddhā**ti atithaddhā dappitā. **Ānente’taṃ Pabhāvatiṃ** ānentu etaṃ Pabhāvatiṃti sāsanaṇi paṇiṇiṃsu. Tasmā yāva ete nāgā pākāraṃ na maddanti, tāva nesam Pabhāvatiṃ pesehi mahārājāti.

Taṃ sutvā rājā “sacāhaṃ ekassa Pabhāvatiṃ pesessāmi, sesā yuddhaṃ karissanti, na sakkā ekassa dātum, sakalajambudīpe aggarājānaṃ ‘virūpo’ti chaḍḍetvā āgatā āgamaṇassa phalaṃ labhatu, vadhitvāna naṃ satta khaṇḍāni katvā sattannaṃ khattiyānaṃ pesessāmi”ti vadanto anantaraṃ gāthamāha—

35. “Satta bile¹ karitvāna, ahametaṃ Pabhāvatiṃ.

Khattiyānaṃ padassāmi, ye maṃ hantuṃ idhāgatā”ti.

Tassa sā kathā sakalanivesane pākāṭā ahoṣi. Paricārikā gantvā “rājā kira taṃ satta khaṇḍāni katvā sattannaṃ rājūnaṃ pesessati”ti Pabhāvatiyā ārocesuṃ. Sā maraṇabhayaabhītā āsanā vuṭṭhāya bhagiṇiṃ parivutā mātu sirigabbhaṃ agamāsi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

1. Khaṇḍe (Sī, Syā, I)

36. “Avuṭṭhahi rājaputtī, sāmā koseyyavāsini.
Assupuṇṇehi nettehi, dāsigaṇapurakkhatā”ti.

Tattha **sāmā**ti suvaṇṇavaṇṇā. **Koseyyavāsini**ti
suvaṇṇakhacitakoseyyanivasanā.

Sā mātu santikaṃ gantvā mātaraṃ vanditvā paridevamānā āha—

37. “Taṃ nūna kakkūpanisevitaṃ mukhaṃ,
Ādāsadantātharupaccavekkhitaṃ.
Subhaṃ sunettaṃ virajaṃ anaṅgaṇaṃ,
Chuddhaṃ vane ṭhassati khattiyehi.

38. Te nūna me asite vellitagge,
Kese mudū candanasāralitte.
Samākule sīvathikāya majjhe,
Pādehi gijjhā parikaḍḍhissanti.

39. Tā nūna me tambanakhā sulomā,
Bāhā mudū candanasāralittā.
Chinnā vane ujjhitā khattiyehi,
Gayha dhaṅko gacchati yena kāmaṃ.

40. Te nūna tālūpanibhe alambe,
Nisevite kāsikacandanena.
Thanesu me lambissati siṅgālo,
Mātūva putto taruṇo tanūjo.

41. Taṃ nūna soṇim puthulaṃ sukotṭitaṃ,
Nisevitaṃ kañcane khalāhi.
Chinnaṃ vane khattiyehī avatthaṃ,
Siṅgālasaṅghā parikaḍḍhissanti¹.

42. Soṇā dhaṅkā siṅgālā ca, ye caññe santi dāṭhino.
Ajarā nūna hessanti, bhakkhayitvā Pabhāvatim.

1. Gayhā vako gacchati yena kāmaṃ (I), gayha dhaṅko gacchati yena kāmaṃ (Syā, Ka)

43. Sace maṁsāni harim̄su, khattiyā dūragāmino.
Aṭṭhīni amma yācitvā, anupathe dahātha nam̄.

44. Khettāni amma kāretvā, kaṇikārettha ropaya.
Yadā te pupphitā assu, hemantānam̄ himaccaye.
Sareyyātha mamaṁ amma, evaṁvaṇṇā Pabhāvati”ti.

Tattha **kakkūpanisevanti**

sāsapakakkaloṇakakkamattikakakkatilakakkahaliddikakkamukhacuṇṇakehi
imehi pañcahi kakkehi upanisevitaṁ. **Ādāsadantātharupaccavekkhanti**
dantamayatharumhi ādāse paccavekkhitaṁ tattha oloketvā maṇḍitaṁ.

Subhanti subhamukhaṁ. **Virajanti** vigatarajaṁ nimmalaṁ. **Anaṅgaṇanti**
gaṇḍapīlakādidosarahitaṁ. **Chuddhanti** amma evarūpaṁ mama mukhaṁ
addhā idāni khattiyehi chaḍḍitaṁ **vane** araṇṇe ṭhassatīti paridevati. **Asiteti**
kāḷake. **Vellitaggeti** unnatagge¹. **Sivathikāyāti** susānamhi.

Parikaḍḍhissanti² evarūpe mama kese manussamaṁsakhādakā gijjhā
pādehi paharivā nūna parikaḍḍhissanti. **Gayha dhaṅko gacchati**
yenakāmaṁti amma mama evarūpaṁ bāhaṁ nūna dhaṅko gahetvā luñcitvā
khādanto yenaḁam̄ gacchissati.

Tālūpanibheti suvaṇṇatālaphalasadise. **Kāsikacandanenāti**
sukhumacandanena nisevite. **Thanesu meti** amma mama susāne patitāya
evarūpe thane disvā mukhena ḍaṁsitvā tesu me thanesu attano tanujo mātu
taruṇaputto viya nūna siṅgālo lambissati. **Soṇinti** kaṭim̄. **Sukotṭitanti**
gohanukena paharivā suvaḍḍhitaṁ. **Avatthanti** chaḍḍitaṁ. **Bhakkhayitvāti**
amma ete ettakā nūna mama maṁsaṁ khādītva ajarā bhavissanti.

Sace maṁsāni harim̄sūti³ amma sace te khattiyā mayi paṭibaddhacittā
mama maṁsāni hareyyum̄, atha tumhe aṭṭhīni yācitvā **anupathe dahāthanam̄**,
jaṅghamaggamahāmaggānam̄ antare daheyyāthāti vadati. **Khettānīti** amma
mama jhāpitaṭṭhāne māḷādivatthūni kāretvā ettha etesu khettesu
kaṇikārarukkhe ropaya. **Himaccayeti** himapātātikame phagguṇamāse.
Sareyyāthāti tesam̄ pupphānam̄ suvaṇṇacaṅkoṭakaṁ pūretvā ūrusu ṭhapetvā
mama dhītā Pabhāvati evaṁvaṇṇāti sareyyātha.

1. Natagge (I), vinata-agge (Ka)

2. Parikaḍḍhayantīti (Sī, Syā, I)

3. Hāresunti (Sī, Syā)

Iti sā maraṇabhayatajjitā mātu santike vilapi. Maddarājāpi “pharasuñca gaṇḍikañca¹ gahetvā coraghātako idheva āgacchatū”ti āṇāpesi. Tassa āgamanam sakalarājagehe pākaṭam ahosi. Athassa āgatabhāvaṃ sutvā Pabhāvatiyā mātā uṭṭhāyāsanaṃ sokasamappitā rañño santikaṃ agamāsi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

45. “Tassā mātā udatṭhāsi, khattiyā devavaṇṇinī.
Disvā asiñca sūnañca, rañño maddassantepure”ti.

Tattha **udatṭhāsīti** āsanā uṭṭhāya rañño santikaṃ gantvā aṭṭhāsi. **Disvā asiñca sūnañcāti** antepuramhi alaṅkatamahātale rañño purato nikkhittam pharasuñca gaṇḍikañca disvā vilapantī gāthamāha—

46. “Iminā nūna asinā, susaṇṇam tanumajjhimam.
Dhītarāṃ madda² hantvāna, khattiyānaṃ padassasī”ti.

Tattha **asināti** pharasuṃ sandhāyāha. So hi imasmim ṭhāne asi nāma jāto. **Susaṇṇam tanumajjhimanti** suṭṭhu saṇṇātam tanumajjhimam.

Atha nam rājā saṇṇāpento āha “devi kiṃ kathesi, tava dhītā sakalajambudīpe aggarājānaṃ ‘virūpo’ti chaḍḍetvā gatamagge padavalañje avinaṭṭheyeva maccum nalāṭenādāya āgatā, idāni attano rūpaṃ nissāya īdisaṃ phalaṃ labhatū”ti. Sā tassa vacanaṃ sutvā dhītu santikaṃ gantvā vilapantī āha—

47. “Na me akāsi vacanaṃ, atthakāmāya puttike.
Sā’jja lohitasañchannā, gacchasi yamasādhanam.
48. Evamāpajjatī poso, pāpiyañca nigacchati.
Yo ve hitānaṃ vacanaṃ, na karoti³ atthadassinam.
49. Sace ca ajja dhāresi, kumāraṃ cārudassanam.
Kusena jātam khattiyam, suvaṇṇamaṇimekhalam.
Pūjitam nātisaṅghehi, na gacchasi yamakkhayam.

1. Bhaṇḍikañca (Ka)

2. Mama (Sī, Syā), maddo (I)

3. Na karaṃ (Sī, Syā)

50. Yatthassu bherī nadati, kuñjaro ca nikūjati.

Khattiyānaṃ kule bhadde, kinnu sukhataraṃ tato.

51. Asso ca sisati dvāre, kumāro uparodati.

Khattiyānaṃ kule bhadde, kinnu sukhataraṃ tato.

52. Mayūraakoñcābhirude, kokilābhinikūjite.

Khattiyānaṃ kule bhadde, kinnu sukhataraṃ tato”ti.

Tattha **puttiketi** taṃ ālapati. Idaṃ vuttaṃ hoti—amma idha kiṃ karissasi, sāmikassa santikaṃ gaccha, mā rūpamadena majjīti evaṃ yācantiyāpi me vacanaṃ na akāsi, sā tvaṃ ajja lohitasañchannā gacchasi yamasādhanaṃ, maccurājassa bhavanaṃ gamissasīti. **Pāpiyañcāti** ito pāpatarañca nigacchati. **Sace ca ajja**¹ **dhāresīti** amma sace tvaṃ cittaṃ vasaṃ agantvā Kusanarindaṃ paṭicca laddhaṃ attano rūpena sadisaṃ cārudassanaṃ kumāraṃ ajja dhārayissasi. **Yamakkhayanti** evaṃ sante yamanivesanaṃ na gaccheyyāsi. **Tatoti** yamhi khattiyakule ayaṃ vibhūti, tamhā nānābherisaddena ceva mattavāraṇakoñcanādena ca ninnādītā Kusāvātīrājakulā kinnu sukhataraṃ disvā idhāgatāsīti attho. **Sisatīti** hasati². **Kumāro**ti susikkhito gandhabbakumāro. **Uparodatīti** nānātūriyāni gahetvā upahāraṃ karoti. **Kokilābhinikūjiteti** Kusrājakule sāyaṃ pāto pavattanaccagītavādītūpahāraṃ paṭippharantī³ viya kokilehi abhinikūjite.

Iti sāpi ettakāhi gāthāhi tāya saddhiṃ sallapitvā “sace ajja Kusanarindo idha assa, ime satta rājāno palāpetvā mama dhītaraṃ dukkhā pamocetvā ādāya gaccheyyā”ti cintetvā gāthamāha—

53. “Kahaṃ nu kho sattumaddano,

Pararaṭṭhappamaddano.

Kuso soḷārapaññāṇo,

Yo no dukkhā pamocaye”ti.

Tattha **soḷārapaññāṇoti** uḷārapañño.

1. Sace tvaṃ amma (Sī)

2. Hasiatīti hesati (Sī), himsatīti hessati (I), hasiatīti hasati (Syā)

3. Paṭippharantīhi (Sī)

Tato Pabhāvati “mama mātu Kusassa vaṇṇaṃ bhaṇantiyā mukhaṃ nappahoti, ācikkhissāmi tāvassā tassa idheva āḷārikakammaṃ katvā vasanabhāvan”ti cintetvā gāthamāha—

54. “Idheva so sattumaddano, pararaṭṭhappamaddano.
Kuso soḷārapaññāṇo, yo te sabbe vadhissati”ti.

Athassā mātā “ayaṃ maraṇabhayaabhītā vippalapati”ti cintetvā gāthamāha—

55. “Ummattikā nu bhaṇasi, andhabālā pabhāsasi¹.
Kuso ce āgato assa, kiṃ na jānemu taṃ mayan”ti.

Tattha **andhabālā**² sammūḷhā aññāṇā hutvā. **Kiṃ na jānemū**ti kena kāraṇena taṃ na jāneyyāma. So hi antarāmagge ṭhitova amhākaṃ sāsanaṃ peseyya, samussitaddhajā caturaṅginīsenā paññāyetha, tvaṃ pana maraṇabhayena kathesīti.

Sā evaṃ vutte “na me mātā saddahati, tassa idhāgantvā satta māse vasanabhāvaṃ na jānāti, dassessāmi nan”ti cintetvā mātaraṃ hatthe gahetvā sīhapañjaraṃ vivarivā hatthaṃ pasāretvā dassenti gāthamāha—

56. “Eso āḷāriko poso, kumārīpuramantare.
Daḷhaṃ katvāna saṃvelliṃ, kumbhiṃ dhovati oṇato”ti.

Tattha **kumārīpuramantare**ti vātapāne ṭhitā tava dhītānaṃ kumārīnaṃ vasanaṭṭhānantare naṃ olokehi. **Samvellinti** kacchaṃ bandhitvā kumbhiṃ dhovati.

So kira tadā “ajja me manoratho matthakaṃ pāpuṇissati, addhā maraṇabhayatajjitā Pabhāvati mama āgatabhāvaṃ kathessati, bhājanāni dhovivā paṭisāmessāmi”ti udakaṃ āharitvā bhājanāni dhovituṃ ārabhi. Atha naṃ mātā paribhāsanti gāthamāha—

57. “Veṇī tvamasi caṇḍālī, adū’si kulagandhinī.
Kathaṃ maddakule jātā, dāsaṃ kayirāsi kāmukan”ti.

1. Ādu bālāva bhāsasi (Sī, Syā)

2. Bālāti (Sī, Syā, I)

Tattha **veṇī**ti tacchikā. **Adū'si kulagandhinī**ti udāhu tvaṃ kuladūsikā. **Kāmukanti** katham nāma tvaṃ evarūpe kule jātā attano sāmikam dāsam kareyyāsīti.

Tato Pabhāvatī “mama mātā imassa maṃ nissāya evaṃ vasanabhāvaṃ na jānāti maññe”ti cintetvā itaraṃ gāthamāha—

58. “Namhi veṇī na caṇḍālī, na camhi kulagandhinī.
Okkākaputto bhaddante, tvaṃ nu dāsoti maññasi”ti.

Tattha **Okkākaputtoti** amma esa Okkākaputto, tvaṃ pana “dāso”ti maññasi, kasmā naṃ ahaṃ “dāso”ti kathessāmīti.

Idānissa yasaṃ vaṇṇenti āha—

59. “Yo brāhmaṇasahassāni, sadā bhojeti vīsatiṃ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṃ nu dāsoti maññasi.

60. Yassa nāgasahassāni, sadā yojenti vīsatiṃ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṃ nu dāsoti maññasi.

61. Yassa assasahassāni, sadā yojenti vīsatiṃ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṃ nu dāsoti maññasi.

62. Yassa rathasahassāni, sadā yojenti vīsatiṃ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṃ nu dāsoti maññasi.
(Yassa usabhasahassāni, sadā yojenti vīsatiṃ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṃ nu dāsoti maññasi)¹.

63. Yassa dhenusahassāni, sadā duhanti vīsatiṃ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṃ nu dāsoti maññasi”ti.

Evaṃ tāya pañcahi gāthāhi mahāsattassa yaso vaṇṇito. Athassā mātā “ayaṃ asambhita² katham katheti, addhā evametan”ti saddahitvā rañño santikam gantvā tamattham ārocesi. So vegena Pabhāvatiyā

1. () ayaṃ gāthā Sī-I-potthakesuyeva dissati.

2. Achambhitā (Syā)

santikam gantvā “saccam kira amma Kusarājā idhāgato”ti. Āma tāta; ajjassa satta māsā atikkantā¹ tava dhītānam āḷārikattam karontassāti. So tassa asaddahanto Khujjam pucchitvā yathābhūtam sutvā dhītaram garahanto gāthamāha—

64. “Taggha te dukkaṭam bāle, yam khattiyam mahabbalam.
Nāgam maṇḍūkavaṇṇena, na tam akkhāsi’ dhāgatan”ti.

Tattha **tagghā**ti ekamseneva.

So dhītaram garahitvā vegena tassa santikam gantvā katapaṭisanthāro añjalim paggayha attano accayam dassento gāthamāha—

65. “Aparādham mahārāja, tvaṃ no khama rathesabha.
Yam tam aññātesena, nāññāsimhā idhāgatan”ti.

Tam sutvā mahāsatto “sacāham pharusam vakkhāmi, idhevassa hadayam phalissati, assāsessāmi nan”ti cintetvā bhājanantare ḷhitova itaram gāthamāha—

66. “Mādisassa na tam channam, yoham āḷāriko bhava.
Tvaññeva me pasīdassu, natthi te deva dukkaṭan”ti.

Rājā tassa santikā paṭisanthāram labhitvā pāsādam abhiruhitvā Pabhāvatiṃ pakkosāpetvā khamāpanatthāya pesetum gāthamāha—

67. “Gaccha bāle khamāpehi, Kusarājam mahabbalam.
Khamāpito Kuso rājā, so te dassati jīvitan”ti.

Sā pitu vacanam sutvā bhaginīhi ceva paricārikāhi ca parivutā tassa santikam agamāsi. Sopi kammakāra vesena ḷhitova tassā attano santikam āgamanam ṇatvā “ajja Pabhāvatiyā mānam bhinditvā pādamūle nam kalale nipajjāpessāmi”ti sabbam attanā ābhataṃ udakam chaḍḍetvā khalamaṇḍalamattam ṭhānam madditvā ekakalalam akāsi. Sā tassa santikam gantvā tassa pādesu² nipatitvā kalalapiṭṭhe nipannā tam khamāpesi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1. Sattamo māso (Ka)

2. Pādamūlesu (Syā)

68. “Pitussa vacanaṃ sutvā, devavaṇṇī Pabhāvatī.
Sirasā aggahī pāde, Kusarājam mahabbalan”ti.

Tattha **sirasā**ti sirasā nipatitvā Kusarājānaṃ pāde aggahesīti.
Gahetvā ca pana naṃ khamāpentī tisso gāthāyo abhāsi—

69. “Yā’ mā ratyo atikkantā, tā’ mā deva tayā vinā.
Vande te sirasā pāde, mā me kujjha rathesabha.

70. Sabbaṃ te paṭijānāmi, mahārāja suṇohi me.
Na cāpi appiyaṃ tuyhaṃ, kareyyāmi ahaṃ puna.

71. Evaṃ ce yācamānāya, vacanaṃ me na kāhasi.
Idāni maṃ tāto hantvā, khattiyānaṃ padassatī”ti.

Tattha **ratyoti** rattiyo. **Tā’ mā**ti tā imā sabbāpi tayā vinā atikkantā.
Sabbaṃ¹ te **paṭijānāmi**ti mahārāja ettakaṃ kālaṃ mayā tava appiyameva
kataṃ, idaṃ te ahaṃ sabbaṃ¹ paṭijānāmi, aparampi suṇohi me, ito
paṭṭhāyāhaṃ puna tuyhaṃ appiyaṃ na karissāmi. **Evaṃ ceti** sace evaṃ
yācamānāya mama tvaṃ vacanaṃ na karissasīti.

Taṃ sutvā rājā “sacāhaṃ’imaṃ tvañceva jānissasī’ti vakkhāmi,
hadayamassā phalissati, assāsessāmi nan”ti cintetvā āha—

72. “Evaṃ te yācamānāya, kiṃ na kāhāmi te vaco.
Vikuddho tya’ smi kalyāṇi, mā tvaṃ bhāyi Pabhāvatī.

73. Sabbaṃ te paṭijānāmi, rājaputti suṇohi me.
Na cāpi appiyaṃ tuyhaṃ, kareyyāmi ahaṃ puna.

74. Tava kāmā hi sussoṇi, pahu dukkhaṃ titikkhisāṃ.
Bahūṃ maddakulaṃ hantvā, nayitūṃ taṃ Pabhāvatī”ti.

Tattha **kiṃ na kāhāmi**ti kiṃ kārāṇā tava vacanaṃ na karissāmi.
Vikuddho tya’ smīti vikuddho nikkopo te asmi. **Sabbaṃ**¹ **teti**
vikuddhabhāvaṇca idāni appiyakaraṇaṇca ubhayaṃ te idaṃ sabbameva²
paṭijānāmi. **Tava kāmā**ti

1. Saccāṃ (Sī, Syā, I)

2. Saccameva (Sī, Syā, I)

tava kāmēna taṃ icchamāno. **Titikkhisanti** adhivāsemi. **Bahurū maddakulārū hantvā nayitūm tanti** bahumaddarājakulārū hanitvā balakkārena taṃ netum samatthoti.

Atha so Sakkassa devarañño paricārikārū viya taṃ attano paricārikārū disvā khattiyamānārū uppādetvā “mayi kira dharamāneyeva mama bhariyārū aññe gahetvā gamissantī”ti sīho viya rājaṅgaṇe vijambhamāno “sakalanagaravāsino me āgatabhāvārū jānantū”ti vagganto nadanto seḷento apphoṭento “idāni te jīvaggāhārū gahessāmi, rathādayo me yojentū”ti anantarārū gāthamāha—

75. “Yojayantu rathe asse, nānācittē samāhite.

Atha dakkhatha me vegārū, vidhamantassa sattavo”ti.

Tattha nānācitteti nānālāṅkāraviccittē. **Samāhite**ti asse sandhāya vuttārū, susikkhite nibbisevaneti attho. **Atha dakkhatha me veganti** atha me parakkamārū passissathāti.

Sattūnārū gaṇhanārū nāma mayhārū bhāro, gaccha tvārū nhatvā alāṅkaritvā pāsādam āruhāti taṃ uyyojesi. Maddarājāpissa pariḥārakaraṇatthārū amacce pahīṇi. Te tassa mahānasadvāreyeva sāṇim parikkhipitvā kappake upaṭṭhapesum. So katamassukammo sīsārūnhāto sabbālāṅkārapaṭimaṇḍito amaccādīhi parivuto “pāsādam abhiruhissāmī”ti disā viloketvā apphoṭesi. Olokita-olokitaṭṭhānārū vikampi. So “idāni me parakkamārū passissathā”ti āha. Tamatthārū pakāsento Satthā anantarārū gāthamāha—

76. “Tañca tattha udikkhimsu, rañño maddassantepure.

Vijambhamānārū sīhamva, phoṭentārū diguṇārū bhujan”ti.

Tassattho—tañca tattha vijambhantārū apphoṭentārū rañño antepure vātapānāni vivaritvā itthiyo udikkhimsūti.

Athassa Maddarājā kata-āneñjakāraṇārū alāṅkatavaravāraṇārū pesesi. So samussitasetacchattārū hatthikkhandhārū āruya “Pabhāvatim ānethā”ti tampi pacchato nisīdāpetvā caturāṅginiyā senāya parivuto

pācīnadvārena nikkhamitvā parasenaṃ oloketvā “ahaṃ Kusarājā, jīvitatthikā urena¹ nipajjantū”ti tikkhattum sīhanādaṃ naditvā sattumaddanaṃ akāsi. Tamatthaṃ pakāseṇo Satthā āha—

77. “Hatthikkhandhañca āruyha, āropetvā Pabhāvatim.
Saṅgāmaṃ otaritvāna, sīhanādaṃ nadī kuso.
78. Tassa taṃ nadato sutvā, sīhasse’vi’tare migā.
Khattiyā vipalāyimsu, Kusasaddabhayaṭṭitā.
79. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Aññamaññassa chindanti, Kusasaddabhayaṭṭitā.
80. Tasmim saṅgāmasīasmim, passitvā haṭṭhamānaso.
Kusassa rañño devindo, adā verocanaṃ maṇim.
81. So taṃ vijjhivā saṅgāmaṃ, laddhā verocanaṃ maṇim.
Hatthikkhandhagato rājā, pāvekkhi nagaraṃ puram.
82. Jīvaggāhaṃ gahetvāna, bandhitvā satta khattiye.
Sasurassūpanāmesi, ime te deva sattavo.
83. Sabbeva te vasaṃ gatā, amittā vihatā tava.
Kāmaṃ karohi te tayā, muñca vā te hanassu vā”ti.

Tattha **vipalāyimsūti** satim paccupaṭṭhāpetum asakkontā vipallatthacittā bhijjimsu. **Kusasaddabhayaṭṭitāti** Kusarañño saddaṃ nissāya jātena bhayena upaddutā muḥhacittā. **Aññamaññassa chindantīti** aññamaññaṃ chindanti maddanti. “Bhindimsū”tipi² pāṭho. **Tasminti** evaṃ bodhisattassa saddasavaneneva saṅgāme bhinne tasmim saṅgāmasīse taṃ mahāsattassa parakkamaṃ passitvā tuṭṭhahadayo Sakko verocanaṃ nāma maṇikkhandhaṃ tassa adāsi. **Nagaraṃ puranti** nagarasaṅkhātaṃ puram. **Bandhitvāti** tesaññeva uttari sāṭakena pacchābāhaṃ bandhitvā. **Kāmaṃ karohi te tayāti** tvaṃ attano kāmaṃ icchim rucim karohi, ete hi tayā dāsā katāyevāti.

1. Udarena (I)

2. Chindimsūtipi (I)

Rājā āha—

84. “Tuyheva sattavo ete, na hi te mayha sattavo.

Tvaññeva no mahārāja, muñca vā te hanassu vā”ti.

Tattha **tvaññeva noti** mahārāja tvaññeva amhākaṃ issaroti.

Evam vutte mahāsatto “kiṃ imehi māritehi, mā tesam āgamanam niratthakam hotu, Pabhāvatiyā kaniṭṭhā satta Maddarājadhītarō atthi, tā nesam dāpessāmī”ti cintetvā gāthamāha—

85. “Imā te dhītarō satta, devakaññūpamā subhā.

Dadāhi nesam ekekaṃ, hontu jāmātarō tavā”ti.

Atha nam rājā āha¹—

86. “Amhākañceva tāsāñca, tvaṃ no sabbesamissaro.

Tvaññeva no mahārāja, dehi nesam yadicchasi”ti.

Tattha **tvaṃ no sabbesanti** mahārāja Kusanarinda kiṃ vadesi, tvaññeva etesañca sattannaṃ rājūnaṃ mamañca imāsañca sabbesam no issaro.

Yadicchasiti yadi icchasi, yassa vā yaṃ dātuṃ icchasi, tassa taṃ dehīti.

Evam vutte so tā sabbāpi alaṅkārapetvā ekekassa rañño ekekaṃ adāsi. Tamattham pakāsento Satthā pañca gāthāyo abhāsi—

87. “Ekamekassa ekekaṃ, adā Sīhassaro kuso.

Khattiyānaṃ tadā tesam, rañño Maddassa dhītarō.

88. Piṇitā tena lābhena, tuṭṭhā Sīhassare kuse.

Sakaraṭṭhāni pāyimsu, khattiyā satta tāvade.

89. Pabhāvatiñca ādāya, maṇim verocanaṃ subham.

Kusāvatiṃ Kuso rājā, agamāsi mahabbalo.

90. Tyassu ekarathe yantā, pavisantā Kusāvatiṃ.

Samānā vaṇṇarūpena, nāññamaññātirocisum.

1. Tam sutvā maddarājā attano dhītarō dātuṃ icchanto gāthamāha (Sī, Syā)

91. Mātā puttēna saṅgacchi, ubhayo ca Jayampatī.

Samaggā te tadā āsum, phītaṃ dharaṇimāvasun”ti.

Tattha **pīṇitā**ti santappitā. **Pāyimsūti** idāni appamattā bhavēyyāthāti Kusānarindena ovaditā agamaṃsu. **Agamāsīti** katipāhaṃ vasiṭvā “amhākaṃ raṭṭhaṃ gamissāmā”ti sasuraṃ āpucchitvā gato. **Ekarathe yantāti** dvepi ekarathaṃ abhiruyha gacchantā. **Samānā vaṇṇarūpenāti** vaṇṇena ca rūpena ca samānā hutvā. **Nāññamaññātirocisunti** eko ekaṃ nātikkami. Maṇiratanānubhāvena kira mahāsatto abhirūpo ahosi suvaṇṇavaṇṇo sobhaggappatto, (so kira pubbe Paccekabuddhassa piṇḍapātanissandena Buddhapāṭimākaraṇanissandena ca evaṃ tejavanto ahosi.)¹ **Saṅgacchīti** athassa mātā mahāsattassa āgamaṇaṃ sutvā nagare bherim carāpetvā mahāsattassa bahuṃ paṇṇākāraṃ ādāya paccuggamaṇaṃ katvā samāgacchi. Sopi mātārā saddhim yeva nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā sattāhaṃ chaṇakīlaṃ kīḷitvā alaṅkatapāsādalaṃ abhiruhi. Tepi ubho Jayampatikā samaggā ahesuṃ, tato paṭṭhāya yāvajīvaṃ samaggā sammodamānā phītaṃ dharaṇim ajjhāvasimsūti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṃ, kaniṭṭho Ānando, Khujjā Khujjuttarā, Pabhāvatī Rāhulamātā, parisā Buddhaparisā, Kusarājā pana ahameva ahosinti.

Kusarājajātakavaṇṇanā paṭhamā.

2. Soṇanandajātakavaṇṇanā (532)

Devatā nu’si gandhabboti idam Satthā Jetavane viharanto mātuposakabhikkhum ārabha kathesi. Vatthu **Sāmajātaka**² vatthusadisam. Tadā pana Satthā “mā bhikkhave imaṃ bhikkhum ujjhāyittha, porāṇakapaṇḍitā sakalajambudīpe rajjaṃ labhamānāpi taṃ aggahetvā mātāpitaro posimsuyevā”ti vatvā atītaṃ āhari.

1. () Etthantare pāṭho Sī-Syā-I-pothakesu natthi.

2. Khu 6. 174 piṭṭhe.

Atīte bārāṇasī Brahmavaḍḍhanaṃ nāma nagaraṃ ahoṣi. Tattha Manojō nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tattha aññataro asītikoṭṭivibhavo brāhmaṇamahāsālo aputtako ahoṣi. Tassa brāhmaṇī teneva “bhoti puttaṃ patthehī”ti vuttā patthesi. Atha bodhisatto brahmalokā cavitvā tassā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi, jātassa cassa “Soṇakumāro”ti nāmaṃ karimsu. Tassa padasā gamanakāle aññopi satto brahmalokā cavitvā tassāyeva kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi, tassa jātassa “Nandakumāro”ti nāmaṃ karimsu. Tesam uggahitavedānaṃ sabbasippesu nipphattiṃ pattānaṃ vayappattānaṃ¹ rūpasampadaṃ disvā brāhmaṇo brāhmaṇiṃ āmantetvā “bhoti puttaṃ Soṇakumāraṃ gharabandhanaena bandhissāmā”ti āha. Sā “sādhū”ti sampaṭicchitvā puttassa tamatthaṃ ācikkhi. So “alam amma mayhaṃ gharāvāseṇa, ahaṃ yāvajīvaṃ tumhe paṭijaggitvā tumhākaṃ accayena Himavantaṃ pavisitvā pabbajissāmī”ti āha. Sā brāhmaṇassa etamatthaṃ ārocesi.

Te punappunaṃ kathentāpi tassa cittaṃ alabhitvā Nandakumāraṃ āmantetvā “tāta tena hi tvaṃ kuṭumbaṃ paṭipajjāhī”ti vatvā “nāhaṃ bhātarā chaḍḍitakheḷaṃ sīsena ukkhipāmi, ahampi tumhākaṃ accayena bhātarāva saddhiṃ pabbajissāmī”ti vutte tesam vacanaṃ sutvā “ime dve evaṃ taruṇāva kāme pajahanti, kimaṅgaṃ pana mayam, sabbeyeva pabbajissāmā”ti cintetvā “tātā kiṃ vo amhākaṃ accayena pabbajjāya, idāneva sabbe mayam pabbajissāmā”ti rañño ārocetvā sabbam dhanam dānamukhe vissajjetvā dāsajanaṃ bhujissaṃ katvā nīātinaṃ dātābbayuttakaṃ datvā cattāropi janā Brahmavaḍḍhananagaraṃ nikkhamitvā Himavanta-padese pañcapadumasañchannaṃ saraṃ nissāya ramaṇīye vanasaṅḍe assamaṃ māpetvā pabbajitvā tattha vasimsu. Ubhopi bhātaro mātāpitaro paṭijaggiṃsu, tesam pātova dantakaṭṭhaṅca mukhadhovanaṅca datvā paṇṇasālaṅca pariveṇaṅca sammajjitvā pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapetvā araññato madhuraphalāphalāni āharitvā mātāpitaro khādāpentī, uṇhena vā sītena vā vārinā nhāpentī, jaṭā sodhenti, pādaparikkammādīni tesam karonti.

1. Vayappattam (Sī, Syā)

Evam addhāne gate Nandapaṇḍito “mayā ābhataphalāphalāneva paṭhamam mātāpitaro khādāpessāmī”ti purato gantvā hiyyo ca parahiyyo ca gahitaṭṭhānato yāni vā tāni vā pātova āharitvā mātāpitaro khādāpessi. Te tāni khādītva mukham vikkhāletvā uposathikā bhavanti. Soṇapaṇḍito pana dūram gantvā madhuramadhurāni supakkasupakkāni āharitvā upanāmesi. Atha nam “tāta kaniṭṭhena te ābhatāni mayam pātova khādītva uposathikā jāta, na idāni no attho”ti vadanti. Iti tassa phalāphalāni paribhogam na labhanti vinassanti, punadivasesupi tathevāti. Evam so pañcābhiññatāya dūram gantvāpi āharati, te pana na khādanti.

Atha mahāsatto cintesi “mātāpitaro me sukhumālā, Nando ca yāni vā tāni vā apakkaduppakkāni phalāphalāni āharitvā khādāpeti, evam sante ime na ciram pavattissanti, vāressāmi nan”ti. Atha nam so āmantetvā “Nanda ito paṭṭhāya phalāphalam āharitvā mamāgamanam paṭimānehi, ubhopi ekatova khādāpessāmā”ti āha. So evam vuttepi attano puññam paccāsīanto na tassa vacanamakāsi. Mahāsatto “Nanda mama vacanam akaronto ayuttam karoti, palāpessāmi nam, tato ekakova mātāpitaro paṭijaggissāmī”ti cintetvā “Nanda tvaṃ anovādako paṇḍitānam vacanam na karosi, aham jeṭṭho, mātāpitaro mameva bhāro, ahameva nesam paṭijaggissāmi, tvaṃ idha vasitum na lacchasi, aññattha yāhi”ti tassa accharam pahari.

So tena palāpito tassa santike ṭhātum asakkonto tam vanditvā mātāpitaro upasaṅkamtivā tamattham ārocetvā attano paṇṇasālam pavisitvā kasiṇam oloketvā tam divasameva pañca abhiññāyo aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā cintesi “aham Sinerupādato ratanavālukā āharitvā mama bhātu paṇṇasālāya pariveṇe okiritvā bhātaram khamāpetum pahomi, evampi na sobhissati, Anotattato udakam āharitvā mama bhātu paṇṇasālāya pariveṇe osiñcitvā bhātaram khamāpetum pahomi, evampi na sobhissati, sace me bhātaram devatānam vasena khamāpeyyam, cattāro ca mahārājāno Sakkañca ānetvā bhātaram khamāpetum pahomi, evampi na sobhissati,

sakalajambudīpe Manojam aggarājānam ādim katvā rājāno ānetvā khamāpessāmi, evam sante mama bhātu guṇo sakalajambudīpe avattharivā gamissati, candimasūriyo viya paññāyissati”ti. So tāvadeva iddhiyā gantvā Brahmavaḍḍhananagare tassa rañño nivesanadvāre otarivā ʘhito “eko kira vo tāpaso daṭṭhukāmo”ti rañño ārocāpesi. Rājā “kim pabbajitassa mayā diṭṭhena, āhāratthāya āgato bhavissati”ti bhattam pahiṇi, so bhattam na icchi. Taṇḍulam pahiṇi, taṇḍulam na icchi. Vatthāni pahiṇi, vatthāni na icchi. Tambūlam pahiṇi, tambūlam na icchi. Athassa santike dūtam pesesi “kimattham āgatosi”ti. So dūtena puṭṭho “rājānam upaṭṭhahitum āgatomhi”ti āha. Rājā tam sutvā “bahū mama upaṭṭhākā, attanova tāpasadhammam karotū”ti pesesi. So tam sutvā “aham tumhākam attano balena sakalajambudīpe rajjam gahetvā dassāmī”ti āha.

Tam sutvā rājā cintesi “pabbajitā nāma paṇḍitā, kiñci upāyam jānissanti”ti tam pakkosāpetvā āsane nisīdāpetvā vandivā “bhante tumhe kira mayham sakalajambudīparajjam gahetvā dassathā”ti pucchi. Āma mahārājāti. Katham gaṇhissathāti. Mahārāja antamaso khuddakamakkhikāya pivanamattampi lohitaṃ kassaci anuppādetvā tava dhanacchedam akatvā attano iddhiyāva gahetvā dassāmi, apica kevalam papañcam akatvā ajjeva nikkhamitum vaṭṭatīti. So tassa vacanam saddahitvā senaṅgaparivuto nagarā nikkhami. Sace senāya uṇham hoti, Nandapaṇḍito attano iddhiyā chāyam katvā sītam karoti, deve vassante senāya upari vassitum na deti, sītam vā uṇham vā vāreti, magge khāṇukaṇṭakādayo sabbaparissaye antaradhāpeti, maggam kasiṇamaṇḍalam viya samam katvā sayam ākāse cammakhaṇḍam pattharivā pallaṅkena nisinnō senāya parivuto gacchati.

Evam senam ādāya paṭhamam Kosalaratṭham gantvā nagarassāvidūre khandhāvāram nivāsāpetvā “yuddham vā no detu setacchattam vā”ti Kosalarañño dūtam pāhesi. So kujjhitvā “kim aham na rājā”ti “yuddham dammī “ti senāya purakkhato nikkhami. Dve senā yujjhitum ārabhiṃsu. Nandapaṇḍito dvinnampi antare attano nisīdanam ajinacammaṃ mahantaṃ katvā pasāretvā

dvīhipi senāhi khittasare cammeneva sampañicchi. Ekasenāyapi koci kaṇḍena viddho nāma natthi, hatthagatānaṃ pana kaṇḍānaṃ khayena dvepi senā nirussāhā aṭṭhaṃsu. Nandapaṇḍito Manojarājassa santikaṃ gantvā “mā bhāyi mahārājā”ti assāsetvā Kosalassa santikaṃ gantvā “mahārāja mā bhāyi, natthi te paripantho, tava rajjaṃ taveva bhavissati, kevalaṃ Manojarañño vasavattī hohī”ti āha. So tassa saddahitvā “sādhū”ti sampañicchi. Atha naṃ Manojassa santikaṃ netvā “mahārāja Kosalarājā te vase vattati, imassa rajjaṃ imasseva hotū”ti āha. So “sādhū”ti sampañicchitvā taṃ attano vase vattetvā dve senā ādāya Aṅgaraṭṭhaṃ gantvā aṅgaṃ gahetvā tato Magadharaṭṭhanti etenupāyena sakalajambudīpe rājāno attano vase vattetvā tato tehi parivuto Brahmavaḍḍhananagaraṃ gato. Rajjaṃ gaṇhanto panesa sattannaṃ saṃvaccharānaṃ upari sattadivasādhikehi sattamāsehi gaṇhi. So ekekarājadhānito nānappaḱāraṃ khajjabhojanaṃ āharāpetvā Ekasatarājāno gahetvā tehi saddhiṃ sattāhaṃ mahāpānaṃ pivi.

Nandapaṇḍito “yāva rājā sattāhaṃ issariyasukhaṃ anubhoti, tāvassa attānaṃ na dassessāmī”ti Uttarakurumhi piṇḍāya caritvā Himavante Kañcanaguḥādvāre sattāhaṃ vasi. Manojopi sattame divase attano mahantaṃ sirivibhavaṃ oloketvā “ayaṃ yaso na mayhaṃ mātāpitūhi, na aññehi dinno, Nandatāpasāṃ nissāya uppanno, taṃ kho pana me apassantassa ajja sattamo divaso, kahaṃ nu kho me yasadāyako”ti Nandapaṇḍitaṃ sari. So tassa anussaraṇabhāvaṃ ñatvā āgantvā purato ākāse aṭṭhāsi. Rājā taṃ disvā cintesi “ahaṃ imassa tāpasassa devatābhāvaṃ vā manussabhāvaṃ vā na jānāmi, sace esa manusso bhavēyya, sakalajambudīparaḱjaṃ etasseva dassāmi. Atha devo, sakkāramassa karissāmī”ti. So taṃ vīmaṃsanto paṭṭhamāṃ gāthamāha—

92. “Devatā nu’si gandhabbo, adu Sakko purindado.

Manussabhūto iddhimā, kathaṃ jānemu taṃ mayan”ti.

So tassa vacanaṃ sutvā sabhāvameva kathento dutiyaṃ gāthamāha—

93. “Nāpi devo na gandhabbo, nāpi Sakko purindado.
Manussabhūto iddhimā, evaṃ jānāhi bhāradhā”ti.

Tattha **bhāradhāti**¹ raṭṭhabhāradhāritāya naṃ evaṃ ālapati.

Taṃ sutvā rājā “manussabhūto kirāyaṃ mayhaṃ evaṃ bahupakāro,
mahantena yasena naṃ santappessāmi”ti cintetvā āha—

94. “Katarūpamidaṃ bhoto, veyyāvaccam anappakam.
Devamhi vassamānamhi, anovassam bhavam akā.

95. Tato vātātape ghore, sītacchāyaṃ bhavam akā.
Tato amittamajjhesu, saratāṇam bhavam akā.

96. Tato phītāni raṭṭhāni, vasino te bhavam akā.
Tato ekasatam khatye, anuyante bhavam akā.

97. Patītā’ssu mayam bhoto, vada tam bhañjamicchasi.
Hatthiyānam assaratham, nāriyo ca alaṅkatā.
Nivesanāni rammāni, mayam bhoto dadāmase.

98. Atha va’ṅge vā magadhe, mayam bhoto dadāmase.
Atha vā assakā’vantī, sumanā damma te mayam.

99. Upaḍḍham vāpi rajjassa, mayam bhoto dadāmase.
Sace te attho rajjena, anusāsa yadicchasi”ti.

Tattha **katarūpamidanti** katasabhāvaṃ. **Veyyāvaccanti** kāyaveyyāvaticakammaṃ. **Anovassanti** avassam, yathā devo na vassati, tathā katanti attho. **Sītacchāyanti** sītalam chāyaṃ. **Vasino teti** te raṭṭhavāsino amhākam vasavattino. **Khatyete** khattiye, Aṭṭhakathāyaṃ pana ayameva pāṭho. **Patītā’ssu mayanti** tuṭṭhā mayam. **Vada tam bhañjamicchasi** **bhañjanti**² ratanassetam nāmam, varaṃ te dadāmi, yaṃ ratanam icchasi, tam vadehīti attho. “**Hatthiyānan**”ti-ādīhi sarūpato tam tam ratanam.

1. Bhāratāti (Sī, I), bhārathāti (Syā)

2. Vara tam bhaññamicchasiṃ bhanti (Sī), vara tam bhuñjamicchasiṃ bhuñjanti (Syā)

dasseti. **Assakā’vantī**ti Assakaraṭṭhaṃ vā Avantiraṭṭhaṃ vā. **Rajjenā**ti sacepi te sakalajambudīparaṃjena attho, tampi te datvā ahaṃ phalakāvudhahattho tumhākaṃ rathassa purato gamissāmīti dīpeti. **Yadicchasi**ti etesu mayā vuttappakāresu yaṃ icchasi, taṃ anusāsa āṇāpehīti.

Taṃ sutvā Nandapaṇḍito attano adhippāyaṃ āvikaronto āha—

100. Na me atthopi rajjena, nagarena dhanena vā.

Athopi janapadena, attho mayhaṃ na vijjati”ti.

“Sace te mayi sineho atthi, ekaṃ me vacanaṃ karohi”ti vatvā gāthādvayamāha—

101. “Bhotova raṭṭhe vijite, araṇṇe atthi assamo.

Pitā mayhaṃ janettī ca, ubho sammanti assame.

102. Tesā’haṃ pubbācariyesu, puññaṃ na labhāmi kātave.

Bhavantaṃ ajjhāvaraṃ katvā, Soṇaṃ yācemu saṃvaraṃ”ti.

Tattha **raṭṭheti** rajje. **Vijiteti** āṇāpavattiṭṭhāne. **Assamoti**

Himavantāraṇṇe eko assamo atthi. **Sammantī**ti tasmiṃ assame vasanti.

Tesā’hanti tesu ahaṃ. **Kātaveti** vattapaṭivattaphalāphalāharaṇasaṅkhātaṃ puññaṃ kātuṃ na labhāmi, bhātā me Soṇapaṇḍito nāma mamekasmim aparādhe mā idha vasīti maṃ palāpesi. **Ajjhāvaranti** adhi-āvaram¹ te mayā bhavantaṃ saporivāraṃ katvā Soṇapaṇḍitaṃ saṃvaraṃ yācemu, āyatim saṃvaraṃ yācāmāti attho. “Yācemimaṃ varan”tipi pāṭho, mayāṃ tayā saddhim Soṇaṃ yāceyyāma khamāpeyyāma, imaṃ varaṃ tava santikā gaṇhāmīti attho.

Atha naṃ rājā āha—

103. “Karomi te taṃ vacanaṃ, yaṃ maṃ bhaṇasi brāhmaṇa.

Etaṅca kho no akkhāhi, kīvanto hontu yācakā”ti.

1. Adhivaram (Si, Syā)

Tattha **karomī**ti ahaṃ sakalajambudīparajjaṃ dadamāno ettakaṃ kiṃ na karissāmi, karomīti vadati. **Kīvantoti** kittakā.

Nandapaṇḍito āha—

104. “Parosataṃ jānapadā, mahāsālā ca brāhmaṇā.

Ime ca khattiyā sabbe, abhijātā yasassino.

Bhavaṅca rājā Manojō, alaṃ hessanti yācakā”ti.

Tattha **jānapadā**ti gahapati. **Mahāsālā ca brāhmaṇā**ti sārappattā brāhmaṇā ca parosatāyeva. **Alaṃ hessanti**ti pariyattā bhavissanti. **Yācakā**ti mamatthāya Soṇapaṇḍitassa khamāpakā.

Atha naṃ rājā āha—

105. “Hatthī asse ca yojentu, rathaṃ sannayha sārathi.

Ābandhanāni gaṇhātha, pādāsu’ssārayaddhaje.

Assamaṃ taṃ gamissāmi, yattha sammati kosiyo”ti.

Tattha **yojenti**ti hatthārohā hatthī, assārohā ca asse kappentu. **Rathaṃ sannayha sārathi**ti sammasārathi tvampi rathaṃ sannayha. **Ābandhanāni**ti hatthi-assarathesu ābandhitabbāni bhaṇḍāni ca gaṇhatha. **Pādāsu’ssārayaddhaje**ti rathe ṭhapitadhajapādāsu dhaje ussārayantu ussāpentu. **Kosiyoti** yasmaṃ assame Kosiyagotto vasatīti.

106. “Tato ca rājā pāyāsi, senāya caturaṅginī.

Agamā assamaṃ rammaṃ, yattha sammati kosiyo”ti—

ayaṃ abhisambuddhagāthā.

Tattha **tato cāti** bhikkhave evaṃ vatvā tato so rājā ekasatakhattiye gahetvā mahatiyā senāya parivuto Nandapaṇḍitaṃ purato katvā nagarā nikkhami. **Caturaṅginī**ti caturaṅginīyā senāya agamāsi, antaramagge vattamānopi avassaṃ gāmitāya evaṃ vutto. Catuvīsati-akkhobhaṇisaṅkhātena balakāyena saddhiṃ maggaṃ paṭipannassa tassa Nandapaṇḍito iddhānubhāvena aṭṭhusabhavitthataṃ maggaṃ samaṃ

māpetvā ākāse cammakhaṇḍaṃ pattharivā tattha pallaṅkena nisīditvā senāya parivuto alaṅkatahatthikkhandhe nisīditvā gacchantena raññā saddhiṃ dhammayuttakathaṃ kathento sīta-uṇhādīparissaye vārento agamāsi.

Athassa assamaṃ pāpuṇanadivase Soṇapaṇḍito “mama kaniṭṭhassa atirekasattamāsasattadivasādhikāni satta vassāni nikkhantassā”ti āvajjetvā “kahaṃ nu kho so etarahī”ti dibbena cakkhunā olokeno “catuvīsati-akkhobhaṇiparivārena saddhiṃ Ekasatarājāno gahetvā mamaññeva khamāpetuṃ āgacchati”ti disvā cintesi “imehi rājūhi ceva parisāhi ca mama kaniṭṭhassa bahūni pāṭihāriyāni diṭṭhāni, mamānubhāvaṃ ajānitvā ‘ayaṃ kūṭajaṭilo attano pamāṇaṃ na jānāti, amhākaṃ ayyena saddhiṃ payojesī’ti maṃ vambhentā kathentā Avīciparāyaṇā bhaveyyuṃ, iddhipāṭihāriyaṃ nesam dassessāmī”ti. So caturaṅgulamattena aṃsaṃ aṃphusaṃ ākāse kājaṃ ṭhapetvā Anotattato udakaṃ āharitum rañño avidūre ākāseṇa pāyāsi. Nandapaṇḍito taṃ āgacchantaṃ disvā attānaṃ dassetuṃ avisahanto nisinnaṭṭhāneyeva antaradhāyitvā palāyitvā Himavantaṃ pāvīsi. Manojarājā pana taṃ ramaṇīyena¹ isivesena tathā āgacchantaṃ disvā gāthamāha—

107. “Kassa kādambayo kājo, vehāsaṃ caturaṅgulaṃ.

Aṃsaṃ asamphusaṃ eti, udahārāya gacchato”ti.

Tattha **kādambayoti** kadambarukkhamaṃ. **Aṃsaṃ asamphusaṃ etīti** aṃsaṃ asamphusanto sayameva āgacchati. **Udahārāyāti** udakaṃ āharitum gacchantassa kassa esa kājo evaṃ eti, ko nāma tvaṃ, kuto vā āgacchasīti.

Evaṃ vutte mahāsatto gāthādvayamāha—

108. “Ahaṃ Soṇo mahārāja, tāpaso sahitabbato.

Bharāmi mātāpitaro, rattindivamatandito.

109. Vane phalañca mūlañca, āharitvā disampati.

Posemi mātāpitaro, pubbe katamanussaraṇaṃ”ti.

1. Acchariyena (Ka)

Tattha **sahitabbatoti** sahitavato sīlacārasampanno eko tāpaso ahanti vadati. **Bharāmīti** posemi. **Atanditoti** analaso hutvā. **Pubbe katamanussaranti** tehi pubbe kataṃ mayhaṃ guṇaṃ anussarantoti.

Taṃ sutvā rājā tena saddhim viśāsāṃ kattukāmo anantaram gāthamāha—

110. “Icchāma assamaṃ gantuṃ, yattha sammati kosiyo.
Maggāṃ no Soṇa akkhāhi, yena gacchemu assamaṃ”ti.

Tattha **assamanti** tumhākaṃ assamaṃ padamaṃ.

Atha mahāsatto attano ānubhāvena assamaṃ padagāmi maggaṃ māpetvā gāthamāha—

111. “Ayaṃ ekapadī rāja, yenetāṃ meghasannibhaṃ.
Koviḷārehi sañchannaṃ, ettha sammati kosiyo”ti.

Tassattho—mahārāja ayaṃ ekapadiko jaṅghamaṃ, iminā gacchatha, yena disābhāgena etaṃ meghavaṇṇaṃ supphitaṃ koviḷārasañchannaṃ vanaṃ dīssati, ettha mama pitā Kosiyaṃ gatto vasati, etassa so assamaṃ.

112. “Idaṃ vatvāna pakkāmi, taramāno mahā-isi.
Vehāse antalikkhasmiṃ, anusāsivāna khattiye.

113. Assamaṃ parimajjitvā, paññāpetvāna āsanaṃ.
Paṇṇasālaṃ pavasitvā, pitaraṃ patibodhayi.

114. Ime āyanti rājāno, abhijātā yasassino.
Assamā nikkhamitvāna, nisīda tvaṃ mahā-ise.

115. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, taramāno mahā-isi.
Assamā nikkhamitvāna, sadvāramhi upāvisi”ti—

imā abhisambuddhagāthā.

Tattha **pakkāmī**ti Anotattaṃ agamāsi. **Assamaṃ parimajjivā**ti bhikkhave so isi vegena Anotattaṃ gantvā pānīyaṃ ādāya tesu rājūsu assamaṃ asampattesuyeva āgantvā pānīyaghaṭe pānīyamāḷake ṭhapetvā “mahājano pivissati”ti vanakusumehi vāsetvā sammajjanim ādāya assamaṃ sammajjivā paṇṇasāladvāre pitu āsanaṃ paññāpetvā pavisitvā pitaraṃ jānāpesīti attho. **Upāvisīti** uccāsane nisīdi.

Bodhisattassa mātā pana tassa pacchato nīcaṭṭhāne ekamantaṃ nisīdi. Mahāsatto nīcāsane nisīdi. Nandapaṇḍitopi bodhisattassa Anotattato pānīyaṃ ādāya assamaṃ āgatakāle rañño santikaṃ āgantvā assamassa avidūre khandhāvāraṃ nivāsesi. Atha rājā nhatvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito Ekasatarājaparivuto Nandapaṇḍitaṃ gahetvā mahantena sirisobhaggena bodhisattaṃ khamāpetuṃ assamaṃ pāvisi. Atha naṃ tathā āgacchantaṃ bodhisattassa pitā disvā bodhisattaṃ pucchi, sopissa ācikkhi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

116. “Tañca disvāna āyantaṃ, jalantaṃriva tejasā.
Khatyasaṃghaparibyūḷhaṃ, kosiyo etadabravi.
117. Kassa bherī mudiṅgā ca, saṅkhā paṇavadindimā.
Purato paṭipannāni, hāsayantā rathesabhaṃ.
118. Kassa kañcanapaṭṭena, puthunā vijjuvaṇṇinā.
Yuvā kalāpasannaddho, ko eti siriyā jalaṃ.
119. Ukkāmukhapahaṭṭhaṃva, khadiraṅgārasannibhaṃ.
Mukhañca rucirā bhāti, ko eti siriyā jalaṃ.
120. Kassa paggahitaṃ chattaṃ, sasalākaṃ manoramaṃ.
Ādiccamaṃsāvaraṇaṃ, ko eti siriyā jalaṃ.
121. Kassa aṅgaṃ pariggayha, vālabījanimuttamaṃ.
Caranti varapuññaṃ, hatthikkhandhena āyato.

122. Kassa setāni chattāni, ājānīyā ca vammītā.
Samantā parikīrenti, ko eti siriya jālam.
123. Kassa ekasataṃ khatyā, anuyantā yasassino.
Samantānupariyanti, ko eti siriya jālam.
124. Hatthi-assarathapatti, senā ca caturaṅginī.
Samantānupariyanti, ko eti siriya jālam.
125. Kassesā mahatī senā, piṭṭhito anuvattati.
Akkhobhaṇī apaniyantā, sāgarasseva ūmiyo.
126. Rājābhirājā Manojō, indova jayataṃ pati.
Nandassajjhāvaraṃ eti, assamaṃ brahmacāriṇaṃ.
127. Tassesā mahatī senā, piṭṭhito anuvattati.
Akkhobhaṇī apaniyantā, sāgarasseva ūmiyo”ti.

Tattha **jalantaṃrivāti** jalantaṃ viya. **Paṭipannānīti** etāni tūriyāni kassa purato āgacchantīti attho. **Hāsayantāti** tosentā. **Kaṇṇanapaṭṭenāti** tāta kassa¹ kaṇṇanamayena vijjuvaṇṇena uṇḥisapaṭṭena nalāṭanto² parikkhittoti pucchati. **Yuvāti** taruṇo. **Kalāpasannaddhoti** sannaddhasaratūṇīro. **Ukkāmukhapahaṭṭhaṃvāti** kammārānaṃ uddhane pahaṭṭhaṃ suvaṇṇaṃ viya. **Khadiraṅgārasannibhanti** vītaccitakhadiraṅgāraṇṇaṃ. **Ādiccaramsāvaraṇanti** ādiccaramsīnaṃ āvaraṇaṃ. **Aṅgaṃ pariggayhāti** aṅgaṃ pariggahetvā, sarīraṃ parikkhipitvāti attho. **Vālabājanimuttamanti** vālabājanaṃ uttamaṃ. **Carantīti** sañcaranti. **Chattānīti** ājānīyapiṭṭhe nisinnānaṃ dhāritachattāni. **Parikīrentīti** tassa samantā sabbadisābhāgesu parikīrayanti. **Caturaṅginīti** etehi hatthi-ādīhi catūhi aṅgehi samannāgatā. **Akkhobhaṇīti** khobhetuṃ na sakkā. **Sāgarassevāti** sāgarassa ūmiyo viya apaniyantā. **Rājābhirājāti** ekasatarājūnaṃ pūjito, tesāṃ vā adhiko rājāti rājābhirājā. **Jayataṃ patīti** jayappattānaṃ Tāvatiṃsānaṃ jeṭṭhako. **Ajjhāvaranti** mamaṃ khamāpanatthāya Nandassa parisabhāvaṃ upagantvā eti.

1. Kassesō (I, Ka)

2. Nalāṭante (I, Ka)

Satthā āha—

128. “Anulittā candanena, kāsikuttamadhārino.
Sabbe pañjalikā hutvā, isīnaṃ ajjhupāgamun”ti.

Tattha **isīnaṃ ajjhupāgamunti** bhikkhave sabbepi te rājāno surabhicandanena anulittā uttamakāsikavattadhārino sirasi patitṭhāpita-añjalī hutvā isīnaṃ santikaṃ upagatā.

Tato Manojō rājā taṃ vanditvā ekamantaṃ nisinno paṭisanthāraṃ karonto gāthādvayamāha—

129. “Kacci nu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anāmayaṃ.
Kacci uñchena yāpetha, kacci mūlaphalā bahū.

130. Kacci ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vālamigākiṇṇe, kacci hiṃsā na vijjati”ti.

Tato paraṃ ubhinnaṃ tesāṃ vacanapaṭivacanasena kathitagāthā honti—

131. “Kusalañceva no rāja, atho rāja anāmayaṃ.
Atho uñchena yāpema, atho mūlaphalā bahū.

132. Atho ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vālamigākiṇṇe, hiṃsā mayhaṃ na vijjati.

133. Bahūni vassapūgāni, assame sammataṃ idha.
Nābhijānāmi uppannaṃ, ābādhaṃ amanoramaṃ.

134. Svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ.
Issarosi anupatto, yaṃ idhatthi pavedaya.

135. Tindukāni piyālāni, madhuke kāsumāriyo.
Phalāni khuddakappāni, bhuñja rāja varaṃ varaṃ.

136. Idampi pānīyaṃ sītaṃ, ābhataṃ girigabbharā.
Tato piva mahārāja, sace tvaṃ abhikaṅkhasi.

137. Paṭiggahitaṃ yaṃ dinnāṃ, sabbassa agghiyaṃ kataṃ.

Nandassāpi nisāmetha, vacanaṃ so pavakkhati.

138. Ajjhāvaramhā Nandassa, bhoto santikamāgatā.

Suṇātu bhavaṃ vacanaṃ, Nandassa parisāya cā”ti.

Imā yebhuyyena pākaṭasambandhāyeva, yaṃ panettha apākaṭaṃ, tadeva vakkhāma. **Pavedayāti** yaṃ imasmiṃ ṭhāne tava abhirucitaṃ atthi, taṃ no kathehīti vadati. **Khuddakappānīti** etāni nānārukkhaphalāni khuddakamadhupaṭibhāgāni madhurāni. **Varaṃ varanti** ito uttamuttamaṃ gahetvā bhuñja. **Girigabbharāti** Anotattato. **Sabbassa agghiyanti** yena mayaṃ āpucchitā, taṃ amhehi paṭiggahitaṃ nāma tumhehi ca dinnameva nāma, ettāvataṃ imassa janassa sabbassa agghiyaṃ tumhehi kataṃ. **Nandassāpīti** amhākaṃ tāva sabbaṃ kataṃ, idāni pana Nandapaṇḍito kiñci vattukāmo, tassapi tāva vacanaṃ suṇātha. **Ajjhāvaramhāti** mayaṃhi na aññena kammaṇa āgatā, Nandassa pana parisā hutvā tumhākaṃ khamāpanatthāya āgatāti vadati. **Bhavanti** bhavaṃ Soṇapaṇḍito suṇātu.

Evam vutte Nandapaṇḍito uṭṭhāyāsanaṃ mātāpitaro ca bhātarañca vanditvā sakaparisāya saddhiṃ sallapanto āha—

139. “Parosataṃ jānapadā, mahāsālā ca brāhmaṇā.

Ime ca khattiyā sabbe, abhijātā yasassino.

Bhavañca rājā Manojjo, anumaññantu me vaco.

140. Ye ca santi samītāro, yakkhāni idha massame.

Araññe bhūtabhabyāni, suṇantu vacanaṃ mama.

141. Namō katvāna bhūtānaṃ, isiṃ vakkhāmi subbataṃ.

So tyāham dakkhiṇā bāhu, tava Kosiya sammato.

142. Pitaraṃ me janettiṃ ca, bhattukāmassa me sato.

Vīra puññamidaṃ ṭhānaṃ, mā maṃ Kosiya vāraya.

143. Sabbhi he'taṃ upaññātaṃ, mametaṃ upanissaja.
 Uṭṭhānapāricariyāya, dīgharattaṃ tayā kataṃ.
 Mātāpitūsu puññāni, mama lokadado bhava.
144. Tatheva santi manujā, dhamme dhammapadaṃ vidū.
 Maggo saggassa lokassa, yathā jānāsi tvaṃ ise.
145. Uṭṭhānapāricariyāya, mātāpitūsukhāvaharṃ.
 Taṃ maṃ puññā nivāreti, ariyamaggāvaro nara'ti.

Tattha **anumaññantūti** anubujjhantu, sādhukaṃ sutvā paccakkhaṃ karontūti attho. **Samītāroti** samāgatā. **Araññe bhūtabhabyānīti** asmiṃ Himavantāraññe yāni bhūtāni ceva vuḍḍhimariyādappattāni bhabyāni ca taruṇadevatāni, tānipi sabbāni mama vacanaṃ suṇantūti attho. **“Namo katvānā”ti** idaṃ so parisāya saññaṃ datvā tasmim vanasaṇḍe nibbattadevatānaṃ namakkāraṃ katvā āha. Tassattho—ajja bahūhi devatāhi mama bhātikassa dhammakathāsavanatthaṃ āgatāhi bhavitabbaṃ, ahaṃ¹ vo namakkāro, tumhepi mayhaṃ sahāyā hothāti. So devatānaṃ añjalim paggahetvā parisam jānāpetvā **“isim vakkhāmi”ti** ādimāha. Tattha **isinti** Soṇapaṇḍitaṃ sandhāya vadati. **Sammatoti** bhātaro nāma aṅgasamā honti, tasmā so te ahaṃ dakkhiṇā bhūti sammato. Tena me khamituṃ arahathāti dīpeti.

Vīrāti vīriyavanta mahāparakkama. **Puññamidaṃ ṭhānanti** idaṃ mātāpitu-upaṭṭhānaṃ nāma puññaṃ saggasaṃvattanikakāraṇaṃ, taṃ karontaṃ maṃ mā vārayāti vadati. **Sabbhi he'tanti** etaṃ hi mātāpitu-upaṭṭhānaṃ nāma paṇḍitehi **upaññātaṃ** upagantvā nātañceva vaṇṇitañca. **Mametaṃ upanissajāti** idaṃ tvaṃ mayhaṃ nissaja vissajjehi dehi. **Uṭṭhānapāricariyāyāti** utṭhānena ca pāricariyāya ca. **Katanti** dīgharattaṃ tayā kusalaṃ kataṃ. **Puññānīti** idāni ahaṃ mātāpitūsu puññāni kattukāmo. **Mama lokadadoti** tassa mama tvaṃ saggalokadado hohi, ahañhi tesam vattaṃ upaṭṭhānaṃ katvā devaloke aparimāṇaṃ yasaṃ labhissāmi, tassa me tvaṃ dāyako hohīti vadati.

1. Ayaṃ (Sī, Syā, I)

Tathevāti yathā tvaṃ jānāsi, tatheva aññepi manujā imissaṃ parisāyaṃ santi, te nānappakāre dhamme idaṃ jeṭṭhāpacāyikabhāvasaṅkhātāṃ dhammakotṭhāsaṃ vadanti. Kinti? **Maggo saggassa lokassāti**. **Sukhāvahanti** uṭṭhānena ca pāricariyāya ca mātāpitūnaṃ sukhāvahaṃ. **Taṃ manti** taṃ maṃ evaṃ sammāpaṭiṇānampi¹ bhātā Soṇapaṇḍito tamhā puññā abhivāreti. **Ariyamaggāvaroti** so² evaṃ vārento ayaṃ naro mama piyadassanatāya ariyasaṅkhātassa vedalokassa maggāvaraṇo nāma hotīti.

Evaṃ Nandapaṇḍitena vutte mahāsatto “imassa tāva tumhehi vacanaṃ suttaṃ, idāni mamaṃ suṇāthā”ti sāvento āha—

146. “Suṇantu bhonto vacanaṃ, bhāturajjhāvarā mama.
Kulavaṃsaṃ mahārāja, porāṇaṃ parihāpayāṃ.
Adhammacārī jeṭṭhesu, nirayaṃ so’papajjati.

147. Ye ca dhammassa kusalā, porāṇassa disampati.
Cārīttena ca sampannā, na te gacchanti duggatim.

148. Mātā pitā ca bhātā ca, bhaginī ñāti bandhavā.
Sabbe jeṭṭhassa te bhārā, evaṃ jānāhi bhāradha.

149. Ādiyitvā garuṃ bhāraṃ, nāviko viya ussahe.
Dhammaṅca nappamajjāmi, jeṭṭho ca’smi rathesabhā”ti.

Tattha **bhāturajjhāvarā**ti mama bhātu parisā hutvā āgatā bhonto sabbepi rājāno mamaṃ tāva vacanaṃ suṇantu. **Parihāpayanti** parihāpento. **Dhammassāti** jeṭṭhāpacāyanadhammassa pavenīdhammassa. **Kusalāti** chekā. **Cārīttena cāti** ācārasīlena sampannā. **Bhārāti** sabbe ete jeṭṭhena vahitabbā paṭijaggitabbāti tassa bhārā nāma. **Nāviko viyāti** yathā nāvāya garuṃ bhāraṃ ādiyitvā samuddamajjhe nāvaṃ sotthinā netuṃ nāviko ussaheti vāyamati, saha nāvāya sabbabhaṇḍaṅca jano ca tasseva bhāro hoti, tathā mameva sabbe ñātakā

1. Sammāpaṭijaggantampi (Sī, Syā)

2. Ariyamaggāvaroti ariyamaggassa āvaroti so (Sī, Syā) Ariyamaggāvaroti ariyamaggassa āvaro yo (Ka)

bhāroti, ahañca te ussahāmi paṭijaggitum sakkomi, tañca jeṭṭhāpacāyanadhammaṃ nappamajjāmi, na kevalañca etesaññeva, sakalassapi lokassa jeṭṭho ca asmi, tasmā ahameva saddhim Nandena paṭijaggitum yuttoti.

Taṃ sutvā sabbepe te rājāno attamanā hutvā “jeṭṭhabhātikassa kira avasesā bhārāti ajja amhehi ñātan”ti Nandapaṇḍitaṃ pahāya mahāsattaṃ sannissitā hutvā tassa thutim karontā dve gāthā abhāsimsu—

150. “Adhigamā tame ñāṇaṃ, jālaṃva jātavedato.

Evameva no bhavaṃ dhammaṃ, kosiyo pavidamsayi.

151. Yathā udayamādicco, vāsudevo pabhaṅkaro.

Pāṇīnaṃ pavidamseti, rūpaṃ kalyāṇapāpakaṃ.

Evameva no bhavaṃ dhammaṃ, kosiyo pavidamsayī”ti.

Tattha **adhigamāti**¹ mayam ito pubbe jeṭṭhāpacāyanadhammapaṭicchādake tame vattamānā na jānāma, ajja jātavedato jālaṃva ñāṇaṃ adhigatā. **Evameva noti** yathā mahandhakāre pabbatamatthake jalito jātavedo samantā ālokaṃ pharanto rūpāni dasseti, tathā no bhavaṃ Kosiyagotto dhammaṃ pavidamsayīti attho. **Vāsudevoti** vasudevo vasujotano, dhanapakāsanoti² attho.

Iti mahāsatto ettakaṃ kālaṃ Nandapaṇḍitassa pāṭihāriyāni disvā tasmim pasannacitte te rājāno ñāṇabalena tasmim pasādaṃ bhinditvā attano kathaṃ gāhāpetvā sabbeva attano mukhaṃ ullokite akāsi. Atha Nandapaṇḍito “bhātā me paṇḍito byatto dhammakathiko sabbepe rājāno bhinditvā attano pakkhe kari, ṭhapetvā imaṃ añño mayhaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, imameva yācissāmī”ti cintetvā gāthamāha—

152. “Evaṃ me yācamānassa, añjalim nāvabujjhatha.

Tava baddhacaro³ hessaṃ, vuṭṭhito paricārako”ti.

1. Adhigatamhāti (Sī, Syā, I)

2. Dhammapakāsanoti (Sī, Syā, I)

3. Tavupaṭṭhācāro (Ka)

Tassattho—sace tumhe mama evaṃ yācamānassa khamāpanatthāya paggahitaṃ añjaliṃ nāvabujjhatha na paṭiggaṇhatha, tumheva mātāpitaro upaṭṭhahatha, ahaṃ pana tumhākaṃ baddhacaro¹ veyyāvaccakaro hessaṃ, rattindivaṃ analasabhāvena vuṭṭhito paricārako ahaṃ tumhe paṭijaggissāmīti.

Mahāsattassa pakatīyāpi Nandapaṇḍite doso vā veraṃ vā natthi, atīthaddhaṃ vacanaṃ kathentassa panassa mānahāpanatthaṃ niggahavasena tathā katvā idānissa vacanaṃ sutvā tuṭṭhacitto tasmiṃ pasādaṃ uppādetvā “idāni te khamāmi, mātāpitaro ca paṭijaggituṃ labhissasī”ti tassa guṇaṃ pakāsento āha—

153. “Addhā Nanda vijānāsi, saddhammaṃ sabbhi desitaṃ.
Ariyo ariyasamācāro, bālhaṃ tvaṃ mama ruccasi.

154. Bhavantaṃ vadāmi bhotiṅca, suṇātha vacanaṃ mama.
Nāyaṃ bhāro bhāramato², ahu mayhaṃ kudācanaṃ.

155. Taṃ maṃ upaṭṭhitaṃ santaṃ, mātāpitu sukhāvahaṃ.
Nando ajjhāvaraṃ katvā, upaṭṭhānāya yācati.

156. Yo ve icchati kāmēna, santānaṃ brahmacārīnaṃ.
Nandaṃ vo varatha eko, kaṃ Nando upaṭṭhatū”ti.

Tattha **ariyoti** sundaro. **Ariyasamācāro**ti sundarasamācāropi jāto. **Bālhanti** idāni tvaṃ mama ativiya ruccasi. **Suṇāthāti** ammatātā tumhe mama vacanaṃ suṇātha. **Nāyaṃ bhāro**ti ayaṃ tumhākaṃ paṭijaggaṇabhāro na kadāci mama bhāramato² ahu. **Taṃ maṃ**ti taṃ bhāroti amaññitvāva maṃ tumhe upaṭṭhitaṃ samānaṃ. **Upaṭṭhānāya yācati**ti tumhe upaṭṭhātuṃ maṃ yācati. **Yo ve icchatī**ti mayhañhi tvaṃ me mātaraṃ vā pitaraṃ vā upaṭṭhahāti vattuṃ na yuttaṃ, tumhākaṃ pana santānaṃ brahmacārīnaṃ yo eko icchati, taṃ vadāmi kāmēna **Nandaṃ vo varatha**, taṃ mama kaniṭṭhaṃ Nandaṃ rocetha, tumhesu kaṃ esa upaṭṭhātu, ubhopi hi mayaṃ tumhākaṃ puttāyevāti.

1. Upaṭṭhacaro (Ka)

2. Bhāramatto (Si, I)

Athassa mātā āsanā vuṭṭhāya “tāta Soṇapaṇḍita cirappavuttho te kaniṭṭho, evaṃ cirāgatampi taṃ yācituṃ na visahāmi, mayaṅhi taṃ nissitā, idāni pana tayā anuññātā ahaṃ etaṃ brahmacāriṇaṃ bāhāhi upagūhitvā sīse upasiṅghāyituṃ labheyyan”ti imamatthaṃ pakāsentī gāthamāha—

157. “Tayā tāta anuññātā, Soṇa taṃ nissitā mayāmi.

Upaghātuṃ labhe Nandaṃ, muddhani brahmacāriṇaṃ”ti.

Atha mahāsatto “tena hi amma anujānāmi, tvaṃ gaccha, puttaṃ Nandaṃ āliṅgitvā sīse ghāyitvā cumbitvā tava hadaye sokaṃ nibbāpehi”ti āha. Sā tassa santikaṃ gantvā Nandapaṇḍitaṃ parisamajjheyeva āliṅgitvā sīsaṃ ghāyitvā cumbitvā hadaye sokaṃ nibbāpetvā mahāsattena saddhiṃ sallapantī āha—

158. “Assatthasseva taruṇaṃ, pavāḷaṃ māluteritaṃ.

Cirassaṃ Nandaṃ disvāna, hadayaṃ me pavedhati.

159. Yadā suttāpi supine, Nandaṃ passāmi āgataṃ.

Udaggā sumanā homi, Nando no āgato ayaṃ.

160. Yadā ca paṭibujjhivā, Nandaṃ passāmi nā’gataṃ.

Bhiyyo āvīsati soko, domanassañcanappakaṃ.

161. Sāhaṃ ajja cirassampi, Nandaṃ passāmi āgataṃ.

Bhattucca mayhañca piyo, Nando no pāvisī gharaṃ.

162. Pitupi Nando Suppiyo, yaṃ Nando nappavase gharā.

Labhatū tāta Nando taṃ, maṃ Nando upatiṭṭhatū”ti.

Tattha **māluteritanti** yathā vātāhataṃ assatthassa pallavaṃ kampaṭi, evaṃ cirassaṃ Nandaṃ disvā ajja mama hadayaṃ kampaṭiṭi vadati. **Suttāti** tāta Soṇa yadāhaṃ suttāpi supine Nandaṃ āgataṃ passāmi, tadāpi udaggā homi. **Bhattuccāti** sāmikassa ca me mayhañca piyo. **Nando no pāvisī gharanti** tāta putto no Nando paṇṇasālaṃ pavisatu. **Yanti** yasmā pitupi suṭṭhu piyo, tasmā puna imamahā gharā na vippavaseyya.

Nando tanti tāta Nando yaṃ icchati, taṃ labhatu. **Mam Nandoti** tāta Soṇa tava pitaraṃ tvaṃ upaṭṭhaha, mam Nando upaṭṭhātu.

Mahāsatto “evaṃ hotū”ti mātu vacanaṃ sampaṭicchitvā “Nanda tayā jeṭṭhakakoṭṭhāso laddho, mātā nāma atiguṇakārikā, appamatto hutvā paṭijaggeyyāsī”ti ovaditvā mātu guṇaṃ pakāsento dve gāthā abhāsi—

163. “Anukampikā patiṭṭhā ca, pubbe rasadadī ca no.
Maggo saggassa lokassa, mātā taṃ varate ise.

164. Pubbe rasadadī gottī, mātā puññūpasamhitā.
Maggo saggassa lokassa, mātā taṃ varate ise”ti.

Tattha **anukampikā**ti muduhadayā. **Pubbe rasadadī**ti paṭhamameva attano khīrasaṅkhātassa rasassa dāyikā. **Mātā tanti** mama mātā mam na icchati, taṃ varati icchati¹. **Gottī**ti gopāyikā. **Puññūpasamhitā**ti puññūpanissitā puññadāyikā.

Evaṃ mahāsatto dvīhi gāthāhi mātu guṇaṃ kathetvā punāgantvā tassā āsane nisinnakāle “Nanda tvaṃ dukkarakārikaṃ mātaraṃ labhasi, ubhopi mayam mātaraṃ dukkhena samvaddhitā, taṃ idāni tvaṃ appamatto paṭijaggāhi, amadhurāni phalāphalāni mā khādāpehī”ti vatvā parisamajjheyeva mātu dukkarakārikataṃ pakāsento āha—

165. “Ākaṅkhamānā puttaphalaṃ, devatāya namassati.
Nakkhattāni ca pucchati, utusamvaccharāni ca.

166. Tassā utumhi nhātāya, hoti gabbhassa vakkamo.
Tena sā dohaḷinī hoti, suhadā tena vuccati.

167. Samvaccharaṃ vā ūnaṃ vā, pariharitvā vijāyati.
Tena sā janayantīti, janetti tena vuccati.

168. Thanakhīrena gītena, aṅgapāvuraṇena ca.
Rodantaṃ puttaṃ toseti, tosentī tena vuccati.

1. Mama mātā yaṃ icchati, taṃ varati (Ka)

169. Tato vātātape ghore, mamaṃ katvā udikkhati.
Dārakaṃ appajānantaṃ, posentī tena vuccati.
170. Yañca mātudhanaṃ hoti, yañca hoti pituddhanaṃ.
Ubhayampetassa gopeti, api puttassa no siyā.
171. Evaṃ putta aduṃ putta, iti mātā vihaññati.
Pamattaṃ paradāresu, nisīthe pattayobbane.
Sāyaṃ puttaṃ anāyantaṃ, iti mātā vihaññati.
172. Evaṃ kicchā bhato poso, mātu aparicārako.
Mātari micchā caritvāna, nirayaṃ sopapajjati.
173. Evaṃ kicchā bhato poso, pitu aparicārako.
Pitari micchā caritvāna, nirayaṃ sopapajjati.
174. Dhanāpi dhanakāmānaṃ, nassati iti me sutāṃ.
Mātaraṃ aparicaritvāna, kicchāṃ vā so nigacchati.
175. Dhanāpi dhanakāmānaṃ, nassati iti me sutāṃ.
Pitaraṃ aparicaritvāna, kicchāṃ vā so nigacchati.
176. Ānando ca pamodo ca, sadā hasitakīḷitaṃ.
Mātaraṃ paricaritvāna, labbhametaṃ vijānato.
177. Ānando ca pamodo ca, sadā hasitakīḷitaṃ.
Pitaraṃ paricaritvāna, labbhametaṃ vijānato.
178. Dānañca piyavācā ca, atthacariyā ca yā idha.
Samānattatā ca dhammesu, tattha tattha yathārahaṃ.
Ete kho saṅgahā loke, rathassāñīva yāyato.
179. Ete ca saṅgahā nā'ssu, na mātā puttakāraṇā.
Labhetha mānaṃ pūjaṃ vā, pitā vā puttakāraṇā.
180. Yasmā ca saṅgahā ete, sammapekkhanti paṇḍitā.
Tasmā mahattaṃ papponti, pāsamsā ca bhavanti te.

181. Brahmāti mātāpitaro, pubbācariyāti vuccare.

Āhuneyyā ca puttānaṃ, pajāya anukampakā.

182. Tasmā hi ne namasseyya, sakkareyya ca paṇḍito.

Annena atho pānena, vatthena sayanena ca.

Ucchādanena nhāpanena, pādānaṃ dhovanena ca.

183. Tāya naṃ pāricariyāya, mātāpitūsu paṇḍitā.

Idheva naṃ pasamsanti, pecca sagge pamodatī”ti.

Tattha **puttaphalanti** puttasaṅkhātānaṃ phalaṃ. **Devatāya namassatīti** “putto me uppajjatū”ti devatāya namakkāraṃ karoti āyācati. **Pucchatīti** “katarena nakkhattena jāto putto dīghāyuko hoti, katarena appāyuko”ti evaṃ nakkhattāni ca pucchati. **Utusāmvaccharāni cāti** “channaṃ utūnaṃ katarasmim utumhi jāto dīghāyuko hoti, katarasmim utumhi appāyuko, kativassāya vā mātuyā jāto putto dīghāyuko hoti, kativassāya appāyuko”ti evaṃ utusāmvaccharāni ca pucchati. **Utumhi nhātāyāti**¹ pupphe uppanne utumhi² nhātāya. **Vokkamoti** tiṇṇaṃ sannipātā gabbhāvakkanti hoti, kucchiyaṃ gabbho patiṭṭhāti. **Tenāti** tena gabbhena sā dohaḷinī hoti. **Tenāti** tadā tassā kucchimhi nibbattapajāya sineho uppajjati, tena kāraṇena “suhadā”ti vuccati. **Tenāti** tena kāraṇena sā “janayantī”ti ca “janetthī”ti ca vuccati.

Aṅgapāvuraṇena cāti thanantare nipajjāpetvā sarīrasamphassaṃ pharāpentī aṅgasaṅkhāteneva pāvuraṇena. **Tosentīti** saññāpentī hāsentī. **Mamaṃ katvā udikkhatīti** “puttassa me upari vāto paharati, ātapo pharati”ti evaṃ mamaṅkāraṃ katvā siniddhena hadayena udikkhati. **Ubhayampetassāti** ubhayampi etaṃ dhaṇaṃ etassa puttassa atthāya aññesaṃ adassetvā sārāgabbhādīsu mātā gopeti. **Evaṃ putta aduṃ puttāti** “andhabāla putta evaṃ rājakulādīsu appamatto hohi, aduñca kammaṃ mā karohī”ti sikkhāpentī iti mātā vihaññati kilamati.

1. Utusinhātāyāti (Sī, I), utusi nhātāyāti (Syā)

2. Pubbe uppanna-utumhi (Ka)

Pattayobbaneti putte pattayobbane taṃ puttāṃ nisīthe paradāresu pamattāṃ sāyaṃ anāgacchantāṃ ñatvā assupuṇṇehi nettehi maggaṃ oloketi vihaññati kilamati.

Kicchā bhatoti kicchena bhato paṭijaggito. **Micchā caritvānāti** mātaraṃ apaṭijaggitvā. **Dhanāpīti** dhanampi, ayameva vā pāṭho. Idam vuttam hoti— dhanakāmānaṃ uppannaṃ dhanampi mātaraṃ apaṭijaggantānaṃ nassatīti me sutanti. **Kiccham vā soti** iti dhanam vā tassa nassati, dukkham vā so puriso nigacchati. **Labbhametanti** etaṃ idhaloke ca paraloke ca Ānandādisukham mātaraṃ paricaritvā vijānato paṇḍitassa labbham, sakkā laddhum tādisenāti attho.

Dānañcāti mātāpitūnaṃ dānaṃ dātabbāṃ, piyavacanaṃ bhaṇitabbāṃ, uppannakiccasādhanavasena attho caritabbo. **Dhammesūti** jeṭṭhāpacāyanadhammesu tattha tattha parisamajjhe vā rahogatānaṃ vā abhivādanādivasena samānattatā kātabbā, na raho abhivādanādīni katvā parisati na kātabbāni, sabbattha samāneneva bhavitabbāṃ. **Ete ca saṅgahā nā'ssūti** sace ete cattāro saṅgahā na bhavēyyuṃ. **Sammapekkhantīti** sammā nayena kāraṇena pekkhanti. **Mahattanti** seṭṭhattāṃ. **Brahmāti** puttānaṃ brahmasamā uttamā seṭṭhā. **Pubbācariyāti** paṭhamācariyā. **Āhuneyyāti** āhunapaṭiggāhakā yassa kassaci sakkārassa anucchavikā. **Annena athoti** annena ceva atho pānena ca. **Peccāti** kālakiriyāya pariyosāne ito gantvā sagge pamodatīti.

Evam mahāsatto Sineruṃ pavaṭṭento viya dhammadesanaṃ niṭṭhāpesi. Taṃ sutvā sabbepi te rājāno balakāyā ca pasīdiṃsu. Atha ne pañcasu sīlesu patiṭṭhāpetvā “dānādīsu appamattā hothā”ti ovaditvā uyyojesi. Sabbepi dhammena rajjāṃ kāretvā āyupariyosāne devanagaraṃ pūrayiṃsu. Soṇapaṇḍitanandaṇḍitāpi yāvatāyukaṃ mātāpitāro paricaritvā brahmalokaparāyaṇā ahesuṃ.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne mātuposakabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā mātāpitāro mahārājakulāni ahesuṃ, Nandaṇḍito

Ānando, Manojārājā Sāriputto, Ekasatarājāno asītimahātherā ceva
aññataratherā ca, catuvīsati akkhobhaṇiyo Buddhaparisā, Soṇapaṇḍito pana
ahameva ahosinti.

Soṇanandajātakavaṇṇanā dutiyā.

Jātakuddānaṃ

Atha sattatimamhi nipātavare,
Sabhāvantu Kusāvatirājavaro.
Atha Soṇasunandavaro ca puna,
Abhivāsitasattatimamhi suteti.

Sattatinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

21. Asītinipāta

1. Cūlahamsajātakavaṇṇanā (533)

Sumukhāti idam Sathhā Veļuvane viharanto āyasmato Ānandassa jīvitapariccāgam ārabha kathesi. Devadattena hi Tathāgataṃ jīvitā voropetuṃ payojitesu dhanuggahesu sabbapaṭhamam pesitena āgantvā “nāham bhante sakkomi taṃ Bhagavantaṃ jīvitā voropetuṃ, mahiddhiko so Bhagavā mahānubhāvo”ti vutte Devadatto “alam āvuso mā tvaṃ samaṇam Gotamaṃ jīvitā voropehi, ahameva samaṇam Gotamaṃ jīvitā voropessāmi”ti vatvā Tathāgate Gijjhakūṭapabbatassa pacchimachāyāya caṅkamante sayam gijjhakūṭam pabbataṃ abhiruhitvā yantavegena mahatiṃ silam pavijjhi “imāya silāya samaṇam Gotamaṃ jīvitā voropessāmi”ti. Tadā dve pabbatakūṭā samāgantvā taṃ silam sampaṭicchimsu. Tato papaṭikā uppattivā Bhagavato pādam paharivā ruhiraṃ uppādesi, balavedanā pavattiṃsu. Jīvako Tathāgatassa pādam sathhakena phāletvā duṭṭhalohitaṃ vamevā¹ pūtimaṃsam apanetvā dhovitvā bhesajjam ālimpitvā nirogamakāsi. Sathhā purimasadisameva bhikkhusaṃghaparivuto mahatiyā Buddhalīlāya vicari.

Atha naṃ disvā Devadatto cintesi “samaṇassa Gotamassa rūpasobhaggappattaṃ sarīraṃ disvā koci manussabhūto upasaṅkमितुṃ na sakkoti, rañño kho pana Nāḷāgiri nāma hatthī caṇḍo pharuso manussaghātaḥ Buddhadhammasaṃghaguṇe na jānāti, so taṃ jīvitakkhayaṃ pāpessati”ti. So gantvā rañño tamattham ārocesi. Rājā “sādhū”ti sampaṭicchitvā hatthācariyaṃ pakkosāpetvā “samma sve Nāḷāgiriṃ mattam katvā pātova samaṇena Gotamena paṭipannavīthiyaṃ vissajjehi”ti āha. Devadattopi naṃ “aṅṅesu divasesu hatthī kittakam suram pivati”ti pucchitvā “atṭha ghaṭe bhante”ti vutte “tena hi sve tvaṃ taṃ soḷasa

1. Mocetvā (Sī, Syā), vāmetvā (I)

ghaṭe pāyevā samaṇena Gotamena paṭipannavīthiyaṃ abhimukhaṃ kareyyāsi”ti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchī. Rājā nagare bherim carāpesi “sve Nāḷāgirim mattaṃ katvā nagare vissajjessati, nāgarā pātova sabbakiccāni katvā antaravīthim mā paṭipajjimsū”ti. Devadattopi rājanivesanā oruyha hatthisālaṃ gantvā hatthigopake āmantetvā “mayam bhane uccaṭṭhāniyaṃ nīcaṭṭhāne; nīcaṭṭhāniyaṃ vā uccaṭṭhāne kātum samatthā, sace vo yasena attho, sve pātova Nāḷāgirim tikhiṇasurāya soḷasa ghaṭe pāyevā samaṇassa Gotamassa āgamanavelāya tuttomarehi¹ vijjhitvā kujjhāpetvā hatthisālaṃ bhindāpetvā samaṇena Gotamena paṭipannavīthiyaṃ abhimukhaṃ katvā samaṇaṃ Gotamaṃ jīvitakkhayaṃ pāpethā”ti āha. Te “sādhū”ti sampaṭicchimsu.

Sā pavatti sakalanagare vitthārikā ahoṣi.

Buddhadhammasaṃghamāmakā upāsakā taṃ sutvā Satthāraṃ upasaṅkamitvā “bhante Devadatto raññā saddhim ekato hutvā sve tumhehi paṭipannavīthiyaṃ Nāḷāgirim vissajjāpessati, sve piṇḍāya apavisitvā idheva hotha, mayam vihāreyeva Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa bhikkhaṃ dassāmā”ti vadimsu. Satthāpi “sve piṇḍāya na pavississāmī”ti avatvāva “ahaṃ sve Nāḷāgirim dametvā pāṭihāriyaṃ katvā titthiye madditvā Rājagahe piṇḍāya acaritvāva bhikkhusaṃghaparivuto nāgarā nikkhamitvā Veḷuvanameva āgamissāmi, Rājagahavāsīnopi bahūni bhattabhājanāni gahetvā Veḷuvanameva āgamissanti, sve vihāreyeva bhattagaṃ bhavissati”ti iminā kāraṇena tesam adhivāsesi. Te Tathāgatassa adhivāsaṇaṃ viditvā bhattabhājanāni āharitvā “vihāreyeva dānaṃ dassāmā”ti pakkamimsu.

Satthāpi paṭhamayāme dhammaṃ desetvā majjhimayāme devatānaṃ pañhaṃ vissajjetvā pacchimayāmassa paṭhamakoṭṭhāse sīhaseyyaṃ kappetvā dutiyakoṭṭhāse phalasaṃpattiyā vītināmetvā tatiyakoṭṭhāse mahākaruṇāsaṃpattim saṃpajjitvā vuṭṭhāya bodhaneyyabandhave olokento Nāḷāgiriḍamane caturāsītiyā paṇasahassānaṃ dhammābhisamayaṃ disvā vibhātāya rattiyā katasarīrapaṭijaggano hutvā āyasmantaṃ Ānandaṃ

1. Kuntapatodehi (Ka)

āmantetvā “Ānanda ajja Rājagahaparivattakesu kaṭṭhārasasu mahāvihāresu sabbesampi bhikkhūnaṃ mayāsaddhiṃ Rājagahaṃ pavisitum ārocehi”ti āha. Thero tathā akāsi. Sabbepi bhikkhū Veḷuvane sannipatiṃsu. Satthā mahābhikkhusaṃghaparivuto Rājagahaṃ pāvīsi. Atha hatthimeṇḍā yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjīṃsu, mahanto samāgamo ahosi. Saddhāsampannā manussā “ajja kira Buddhanāgassa tiracchānanāgena saṅgāmo bhavissati, anūpamāya Buddhalīlaya Nālāgiri dāmaṇaṃ passissāmā”ti pāsādahammiyagehacchadanādīni abhiruhitvā aṭṭhaṃsu. Asaddhā pana micchādiṭṭhikā “ayaṃ Nālāgiri caṇḍo pharuso manussaghātako Buddhādīnaṃ guṇaṃ na jānāti, so ajja samaṇassa Gotamassa suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ viddhaṃsetvā jīvitakkhayaṃ pāpessati, ajja paccāmittassa piṭṭhiṃ passissāmā”ti pāsādādīsu aṭṭhaṃsu.

Hatthipi Bhagavantaṃ āgacchantaṃ disvā manusse tāsentō gehāni viddhiṃsento sakaṭāni saṃcuṇṇento soṇḍaṃ ussāpetvā pahaṭṭhakaṇṇavālo pabbato viya ajjhottharanto yena Bhagavā tenābhidhāvi. Taṃ āgacchantaṃ disvā bhikkhū Bhagavantaṃ etadavocum “ayaṃ bhante Nālāgiri caṇḍo pharuso manussaghātako imaṃ racchaṃ paṭipanno, na kho paṇāyaṃ Buddhādiguṇaṃ jānāti, paṭikkamatu bhante Bhagavā, paṭikkamatu Sugato”ti. Mā bhikkhave bhāyittha, paṭibalo ahaṃ Nālāgiriṃ dametunti. Athāyasmā Sāriputto Satthāraṃ yāci “bhante pitu uppannakiccaṃ nāma jeṭṭhaputtassa bhāro, ahameva taṃ damemī”ti. Atha naṃ Satthā “Sāriputta Buddhabalaṃ nāma aññaṃ, sāvakaḥālaṃ aññaṃ, tiṭṭha “tvaṃ”ti paṭibāhi. Evaṃ yebhuyyena asīti mahātherā yāciṃsu. Satthā sabbepi paṭibāhi. Atha āyasmā Ānando Satthari balavasinehena adhivāsetum asakkonto “ayaṃ hatthi paṭhamāṃ maṃ māretū”ti Tathāgatassatthāya jīvitaṃ pariccajitvā gantvā Satthu purato aṭṭhāsi. Atha naṃ Satthā “apehi Ānanda, mā me purato aṭṭhāsi”ti āha. “Bhante ayaṃ hatthi caṇḍo pharuso manussaghātako kappuṭṭhānaggisadiso paṭhamāṃ maṃ māretvā pacchā tumhākaṃ santikaṃ āgacchatū”ti thero avaca. Yāvataṭṭhiyaṃ vuccamānōpi tatheva aṭṭhāsi na paṭikkami. Atha naṃ Bhagavā iddhibalena paṭikkamāpetvā bhikkhūnaṃ antare ṭhapesi.

Tasmim̄ khaṇe ekā itthī Nāḷāgirim̄ disvā maraṇabhayabhītā palāyamānā aṅkena gahitaṃ dāraḱaṃ hatthino ca Tathāgatassa ca antare chaḍḍetvā palāyi. Hatthī taṃ anubandhitvā nivattitvā dāraḱassa santikaṃ agamāsi. Tadā dāraḱo mahāravaṃ ravi. Satthā Nāḷāgirim̄ odissakamettāya pharitvā sumadhuraṃ brahmassaraṃ nicchāretvā “ambho Nāḷāgiri taṃ soḷasa surāghaṭe pāyetvā mattaṃ karontā na ‘aññaṃ gaṇhissatī’ ti karimsu, ‘maṃ gaṇhissatī’ ti pana karimsu, mā akāraṇena jaṅghāyo kilamento vicari, ito ehi” ti pakkosi. So Satthu vacanaṃ sutvā akkhīni ummīletvā Bhagavato rūpasirim̄ oloketvā paṭiladdhasaṃvego Buddhatejena pacchinnasurāmado soṇḍaṃ olambento kaṇṇe cāleno āgantvā Tathāgatassa pādesu pati. Atha naṃ Satthā “Nāḷāgiri tvaṃ tiracchānahatthī, ahaṃ Buddhavāraṇo, ito paṭṭhāya mā caṇḍo pharuso manussaghātaḱo bhava, sabbasattesu mettacittaṃ paṭilabhā” ti vatvā dakkhiṇahatthaṃ pasāretvā kumbhe parāmasitvā—

“Mā kuṅjara nāgamāsado,
 Dukkho hi kuṅjara nāgamāsado.
 Na hi nāgahatassa kuṅjara,
 Sugati hoti ito paraṃ yato.
 Mā ca mado mā ca pamādo,
 Na hi pamattā sugatiṃ vajanti te.
 Tvaññeva tathā karissasi,
 Yena tvaṃ sugatiṃ gamissasi” ti¹—

dhammaṃ desesi.

Tassa sakalasarīraṃ pītiyā nirantaraṃ phuṭaṃ ahosi. Sace kira tiracchānagato nābhavissā, sotāpattiphalaṃ adhigamissā. Manussā taṃ pāṭihāriyaṃ disvā unnadimsu apphoṭimsu, sañjātasomanassā nānābharaṇāni khipimsu, tāni hatthissa sarīraṃ paṭicchādayimsu. Tato paṭṭhāya Nāḷāgiri Dhanapālako nāma jāto. Tasmim̄ kho pana Dhanapālakasamāgame caturāsīti pāṇasahassāni amataṃ pivimsu. Satthā Dhanapālakaṃ

1. Vi 4. 357 piṭṭhe.

pañcasu sīlesu patiṭṭhāpesi. So soṇḍāya Bhagavato pāde paṃsūni gahetvā upari muddhani ākiritvā paṭikuṭitova paṭikkamitvā dassanūpacāre ṭhito Dasabalaṃ vanditvā nivattitvā hatthisālaṃ pāvīsi. Tato paṭṭhāya dantasudanto¹ hutvā na kañci viheṭheti. Satthā nipphannamanoratho “yehi yaṃ dhanāṃ khittāṃ, tesaññeva taṃ hotū”ti adhiṭṭhāya “ajja mayā mahantaṃ pāṭihāriyaṃ kataṃ, imasmiṃ nagare piṇḍāya caraṇaṃ appaṭirūpan”ti titthiye madditvā bhikkhusaṃghaparivuto jayappatto viya khattiyo nagarā nikkhamitvā Veḷuvanameva gato. Nagaravāsino bahum annapānakhādānīyaṃ ādāya vihāraṃ gantvā mahādānaṃ pavattayimsu.

Taṃ divasaṃ sāyanhasamaye dhammasabhaṃ pūretvā sannisinnā bhikkhū kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “āvuso āyasmatā Ānandena Tathāgatassatthāya attano jīvitaṃ pariccajantena dukkaraṃ kataṃ, Nāḷāgirim disvā Satthārā tikkhattuṃ paṭibāhiyamānopi nāpagato, aho dukkarakārako āvuso āyasmā Ānando”ti. Satthā “Ānandassa guṇakathā pavattati, gantabbaṃ mayā etthā”ti Gandhakuṭito nikkhamitvā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na bhikkhave idāneva, pubbepi Ānando tiracchānāyoniyaṃ nibbattopi mamatthāya jīvitaṃ pariccājiyevā”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Mahimsakaraṭṭhe Sāgalanagare Sāgalo² nāma rājā dhammena rajjaṃ kāresi. Tādā nagarato avidūre ekasmiṃ Nesādagāmake aññataro nesādo pāsehi sakuṇe bandhitvā nagare vikkiṇanto jīvikaṃ kappesi. Nagarato ca avidūre āvaṭṭato dvādasayojano mānusiyo nāma padumasaro ahoṣi pañcavaṇṇapadumasañchanno. Tattha nānappakāro sakuṇasaṅgho otari. So nesādo tattha aniyāmena pāse oḍḍesi. Tasmim kāle Dhatarattho haṃsarājā channavutihaṃsa saḥassaparivāro Cittakūṭapabbate suvaṇṇaguhāyaṃ vasati, Sumukho nāmassa senāpati ahoṣi. Athekadivasaṃ tato³ haṃsayūthā katipayā Suvaṇṇahamsā mānusiyaṃ saraṃ gantvā pahūtagocare tasmim yathāsukhaṃ vicaritvā suhitā Cittakūṭaṃ āgantvā Dhataratthassa ārocesuṃ “mahārāja

1. Danto sudanto (Sī, I)

2. Sakulanagare sakulo (Sī, I)

3. Daharadahaṛā (Ka)

manussapathe mānusiyo nāma padumasaro sampannagocaro tattha gocaraṃ gaṇhituṃ gacchamā”ti. So “manussapatho nāma sāsaṅko sappatibhayo, mā vo ruccitthā”ti paṭikkhipitvāpi tehi punappunam vuccamāno “sace tumhākaṃ ruccati, gacchāmā”ti saparivāro taṃ saraṃ agamāsi. So ākāsa otaranto pādaṃ pāse pavesentoyeva otari. Athassa pāso pādaṃ ayapaṭṭakena kaḍḍhanto¹ viya ābandhitvā gaṇhi. Athassa “chindissāmi nan”ti ākaḍḍhantassa paṭhamavāre cammaṃ chijji, dutiyavāre maṃsaṃ chijji, tatiyavāre nhāru chijji, pāso aṭṭhiṃ āhacca aṭṭhāsi, lohitaṃ pagghari², balavavedanā pavattiṃsu.

So cintesi “sacāhaṃ baddharavaṃ ravissāmi, nātakā me utrastā hutvā gocaraṃ aggaṇhitvā chātajjhattāva palāyantā dubbalatāya mahāsamudde patissanti”ti. So vedanaṃ adhivāsetvā nātīnaṃ yāvadatthaṃ caritvā³ haṃsānaṃ kīḷanakāle mahantena saddena baddharavaṃ ravi. Taṃ sutvā te haṃsā maraṇabhayatajjitā vaggavaggā hutvā Cittakūṭābhimukhā pakkamiṃsu. Tesu pakkantesu Sumukho haṃsasenāpati “kacci nu kho idaṃ bhayaṃ mahārājassa uppannaṃ, jānissāmi nan”ti vegena pakkhanditvā purato gacchantassa haṃsagaṇassa antare mahāsattaṃ adisvā majjhimaṃsagaṇaṃ vicini, tatthapi adisvā pacchimahaṃsagaṇaṃ vicini, tatthapi adisvā “nissāmsayaṃ tassevedaṃ bhayaṃ uppannaṃ”ti nivattitvā āgacchanto mahāsattaṃ pāse baddhaṃ lohitaṃ dukkhāturaṃ paṅkapiṭṭhe nipannaṃ disvā “mā bhāyi mahārāja, ahaṃ mama jīvitaṃ pariccajitvā tumhe pāsato mocessāmi”ti vadanto otarivā mahāsattaṃ assāsento va paṅkapiṭṭhe nisīdi. Atha naṃ vīmaṃsanto mahāsatto paṭhamāṃ gāthamāha—

1. “Sumukha anupacinantā, pakkamanti vihaṅgamā.

Gaccha tuvampi mā kaṅkhi, natthi baddhe sahāyatā”ti.

Tattha **anupacinantā**ti sinehena ālayavasena anolokentā. **Pakkamantī**ti ete channavuti haṃsasahassā nātīvahaṅgamā maṃ chaḍḍetvā gacchanti, tvampi gaccha, mā idha vāsaṃ ākaṅkhi, evaṃ hi pāsena baddhe mayi sahāyatā nāma natthi, na hi te ahaṃ idāni kiñci sahāyakiccaṃ

1. Bandhanto (Si), ghaṭṭento (Syā) 2. Paggharati (Syā), gaḷi (Ka) 3. Khādetvā (Ka)

kātuṃ sakkhissāmi, kiṃ te mayā nirūpakārena, papañcaṃ akatvā gacchevāti vadati.

Ito param—

2. “Gacche vāhaṃ na vā gacche, na tena amaro siyaṃ.
Sukhitaṃ taṃ upāsivā, dukkhitaṃ taṃ kathaṃ jahe.
3. Maraṇaṃ vā tayā saddhiṃ, jīvitaṃ vā tayā vinā.
Tadeva maraṇaṃ seyyo, yañce jīve tayā vinā.
4. Nesa dhammo mahārāja, yaṃ taṃ evaṃ gataṃ jahe.
Yā gati tuyhaṃ sā mayhaṃ, ruccate vihagādhipa.
5. Kā nu pāsena baddhassa, gati aññā mahānasā.
Sā kathaṃ cetayānassa, muttassa tava ruccati.
6. Kaṃ vā tvaṃ passase atthaṃ, mama tuyhañca pakkhima.
Ñātināṃ vā’vasiṭṭhānaṃ, ubhinnaṃ jīvitakkhaye.
7. Yaṃ na kañcanadepiñcha, andhena tamasā gataṃ.
Tādise sañcajaṃ pāṇaṃ, ka’mattha’mabhijotaye.
8. Kathaṃ nu patataṃ seṭṭha, dhamme atthaṃ na bujjhasi.
Dhammo apacito santo, atthaṃ dasseti pāṇinaṃ.
9. Sohaṃ dhammaṃ apekkhāno, dhammā ca’tthaṃ samuṭṭhitaṃ.
Bhattiñca tayi sampassaṃ, nāvakañkhāmi jīvitaṃ.
10. Addhā eso sataṃ dhammo, yo mitto mittamāpade.
Na caje jīvitassāpi, hetudhammamanussaraṃ.
11. Svāyaṃ dhammo ca te ciṅṇo, bhatti ca veditā mayi.
Kāmaṃ karassu mayhetāṃ, gacchevā’numato mayā.
12. Api tvevaṃ gate kāle, yaṃ khaṇḍaṃ¹ ñātināṃ mayā.
Tayā taṃ buddhisampannaṃ, assa paramasaṃvutaṃ.

1. Baddhaṃ (Sī), bandhaṃ (I)

13. Icevaṃ mantayantānaṃ, ariyānaṃ ariyavuttinaṃ.
Paccadissatha nesādo, āturāna ‘miva’ntako.
14. Te sattumabhisañcikkha, dīgharattaṃ hitā dijā.
Tuṅhīmāsitttha ubhayo, na sañcalesu’ māsanā.
15. Dhataṛaṭṭhe ca disvāna, samuḍḍente tato tato.
Abhikkhamatha vegena, dijasattu dijādhipē.
16. So ca vegena’ bhikkamma, āsajja parame dije.
Paccakamitttha nesādo, baddhā iti vicintayaṃ.
17. Ekaṃva baddhamāsīnaṃ, abaddhañca punāparaṃ.
Āsajja baddhamāsīnaṃ, pekkhamānamadīnavaṃ.
18. Tato so vimatoyeva, paṇḍare ajjhabhāsatha.
Pavaḍḍhakāye āsīne, dijasamghagaṇādhipē.
19. Yaṃ nu pāsena mahatā, baddho na kurute disaṃ.
Atha kasmā abaddho tvaṃ, balī pakkhi na gacchasi.
20. Kiṃ nu tyā’ yaṃ dijo hoti, mutto baddhaṃ upāsasi.
Ohāya sakuṇā yanti, kiṃ eko avahīyasi.
21. Rājā me so dijāmitta, sakhā pāṇasamo ca me.
Neva naṃ vijahissāmi, yāva kālassa pariyāyaṃ.
22. Kathaṃ panāyaṃ vihaṅgo, nāddasa pāsamoḍḍitaṃ.
Padaṃ he’ taṃ mahantānaṃ, boddhu’ marahanti āpadaṃ.
23. Yadā parābhavo hoti, poso jīvitasāṅkhaye.
Atha jālañca pāsāñca, āsajjāpi na bujjhati.
24. Api tveva mahāpañña, pāsā bahuvidhā tatā.
Guyhamāsajja bajjhanti, athevaṃ jīvitakkhaye’ ti—
imāsaṃ gāthānaṃ sambandho Pāḷinayeneva¹ veditabbo.

1. Pāḷivaseneva (Sī, I)

Tattha **gacche vāti** mahārāja ahaṃ ito gaccheyyaṃ vā na vā, nāhaṃ tena gamanena vā agamanena vā amaro siyaṃ, ahañhi ito gatopi agatopi maraṇato amuttova, ito pubbe pana sukhitam taṃ upāsivā idāni dukkhitam taṃ katham jaheyyanti vadati. **Maraṇam vāti** mama agacchantassa vā tayā saddhiṃ maraṇam bhavēyya, gacchantassa vā tayā vinā jīvitam. Tesu dvīsu yaṃ tayā saddhiṃ maraṇam, tadeva me varaṃ, yaṃ tayā vinā jīveyyaṃ, na me taṃ varanti attho. **Ruccateti** yā tava gati nipphatti, sāva mayham ruccati. **Sā kathanti** samma sumukha mama tāva dalhena vālapāsena baddhassa parahattham gatassa sā gati ruccatu, tava pana **cetayānassa** sacetanassa paññavato muttassa katham ruccati.

Pakkhimāti pakkhasampanna. **Ubhinnanti** amhākaṃ dvinnam jīvitakkhaye sati tvaṃ mama vā tava vā avasiṭṭhañātinaṃ vā kaṃ attham passasi. **Yaṃ nāti** ettha **nakāro** upamāne. **Kañcanadepiñchāti** kañcanadvepiñcha, ayameva vā pāṭho, kañcanasadisa-ubhayapakkhāti attho. **Tamasāti** tamasi. **Gatanti** kataṃ, ayameva vā pāṭho. Purimassa **na-kārassa** iminā sambandho, “na katan”¹ kataṃ viyāti attho. Idaṃ vuttam hoti—taya pāṇam cajantepi acajantepi mama jīvitassa abhāvā yaṃ tava pāṇasañcajanam, taṃ andhena tamasi kataṃ viya kiñcideva rūpakammaṃ apaccakkhaguṇam, tādise tava apaccakkhaguṇe pāṇasañcajane tvaṃ pāṇam sañcajanto kamattham joteyyāsīti.

Dhammo apacito santoti dhammo pūjito mānito samāno. **Attham dassetīti** vuddhiṃ dasseti. **Apekkhānoti** apekkhanto. **Dhammā ca'tthanti** dhammato ca attham samuṭṭhitam passanto. **Bhattinti** sineham. **Satam dhammoti** paṇḍitānam sabhāvo. **Yo mittoti** yo mitto āpadāsu mittam na caje, tassa acajantassa mittassa esa sabhāvo nāma addhā satam dhammo. **Viditāti** pākaṭā jātā. **Kāmaṃ karassūti** etaṃ mama kāmaṃ mayā icchitam mama vacanam karassu. **Api tvevaṃ gate kāleti** api tu evaṃ gate kāle mayi imasmim ṭhāne pāsena baddhe. **Paramasaṃvutanti** paramaparipuṇṇam².

Icevaṃ mantayantānanti “gaccha, na gacchāmi”³ti evaṃ kathentānam. **Ariyānanti** ācāra-ariyānam. **Paccadissathāti** kāsāyāni nivāsetvā rattamālam

1. Na gatanti (Ka)

2. Paramapaṭicchannaṃ (Sī, Syā)

piḷandhitvā muggaram ādāya āgacchanto adissatha. **Āturānanti** gilānānaṃ maccu viya. **Abhisañcikkhāti** bhikkhave te ubhopi sattum āyantam passivā. **Hitāti** dīgharattam aññamaññassa hitā muducittā. **Na sañcalesu'māsanāti** āsanato na calimsu, yathānisinnāva ahesum. Sumukho pana “ayam nesādo āgantvā paharanto maṃ paṭhamam paharātū”ti cintetvā mahāsattam pacchato katvā nisīdi.

Dhataratṭheti hamse. **Samuḍḍenteti** maraṇabhayena ito cito ca uppatante disvā. **Āsajjāti** itare dve jane upagantvā. **Paccakamitthāti** “baddhā, na baddhā”ti cinto upadhārento akamittha, vegam hāpetvā saṅikam agamāsi. **Āsajja baddhamāsīnanti** baddham mahāsattam upagantvā nisinnam Sumukham. **Adīnavanti** adīnavameva hutvā mahāsattam olokentam disvā. **Vimatoti** kim nu kho abaddho baddhassa santike nisinnam, kāraṇam pucchissāmīti vimatijāto hutvāti attho. **Paṇḍareti** hamse, atha vā parisuddhe nimmale, sampahaṭṭhakañcanaṇṇeti attho. **Pavaḍḍhakāyeti** vaḍḍhitakāye mahāsarīre. **Yam nūti** yaṃ tāva eso mahāpāsena baddho. **Na kurute disanti** palāyanatthāya ekaṃ disam na bhajati, tam yuttanti adhippāyo. **Balīti** balasampanno hutvāpi. **Pakkhīti** tam ālapati. **Ohāyāti** chaḍḍetvā. **Yantīti** sesasakuṇā gacchanti. **Avahīyasīti** ohīyasi.

Dijāmittāti dijānam amitta. **Yāva kālassa pariyāyanti** yāva maraṇassa vāro āgacchati. **Katham panāyanti** tvaṃ rājā me soti vadasi, rājāno ca nāma paṇḍitā honti, itipi¹ paṇḍito samāno kena kāraṇena oḍḍitam pāsam na addasa. **Padam hetanti** yasamahattam vā nñamamahattam vā pattānam attano āpadabujjhanam nāma padam kāraṇam, tasmā te āpadam boddhumarahanti. **Parābhavoti** avaḍḍhi. **Āsajjāpīti** upagantvāpi na bujjhati. **Tatāti** vitatā² oḍḍitā. **Guyhamāsajjāti** tesu pāsasu yo gulho paṭicchanno pāso, tam āsajja bajjhanti. **Athevanti** atha evam jīvitakkhaye bajjhantevāti attho.

1. Idhāpi (Ka)

2. Katāti vikatā (Ka)

Iti naṃ so kathāsallāpena muduhadayaṃ katvā mahāsattassa jīvitam
yācanto gāthamāha—

25. “Api nā’yam tayā saddhim, samvāsassa¹ sukhudrayo.
Api no anumaññāsī, api no jīvitam dade”ti.

Tattha **apinā’yanti** api nu ayam. **Sukhudrayoti** sukhaphalo. **Api no anumaññāsī**ti Cittakūṭam gantvā ñātake passitum tvaṃ api no anujāneyyāsī. **Api no jīvitam dade**ti api no imāya kathāya uppannavissāso na māreyyāsīti.

So tassa madhurakathāya bajjhitvā gāthamāha—

26. “Na ceva me tvaṃ baddhosi, napi icchāmi te vadham.
Kāmaṃ khippamito gantvā, jīva tvaṃ anigho ciraṇ”ti.

Tato Sumukho catasso gāthā abhāsī—

27. “Nevāha’meta’micchāmi, aññatre’tassa jīvitā.
Sace ekena tuṭṭhosi, muñce’tam maṃ ca bhakkhaya.

28. Ārohapariṇāhena, tulyā’smā vayasā ubho.
Na te lābhena jīvatthi, etena niminā tuvaṃ.

29. Tadiṅgha samapekkhassu, hotu giddhi tava’mhasu.
Maṃ pubbe bandha pāsena, pacchā muñca dijādhipaṃ.

30. Tāvadeva ca te lābho, katā’ssa yācanāya ca.
Mitti ca Dhataratṭhehi, yāvajīvāya te siyā”ti.

Tattha **etanti** yaṃ aññatra etassa jīvitā mama jīvitam, etaṃ ahaṃ neva icchāmi. **Tulyā’smāti** samānā homa. **Niminā tuvanti** parivattehi tvaṃ. **Tava’mhasūti** tava amhesu giddhi hotu, kiṃ te etena, mayi lobham uppādehīti vadati. **Tāvadevāti** tattakoyeva. **Yācanāya cāti** yā mama yācanā, sāva katā assāti attho.

Iti so tāya dhammadesanāya tele pakkhittakappāsapicu viya mudugatahadayo mahāsattaṃ tassa dāyaṃ katvā dadanto āha—

31. “Passantu no mahāsaṃghā, tayā muttaṃ ito gataṃ.
Mittāmaccā ca bhaccā ca, puttadārā ca bandhavā.

32. Na ca te tādisā mittā, bahūnaṃ idha vijjati.
Yathā tvaṃ Dhataṃṭṭhassa, pāṇasādhāraṇo sakhā.

33. So te sahāyaṃ muñcāmi, hotu rājā tavānugo.
Kāmaṃ khippamito gantvā, ñātimajjhe virocathā”ti.

Tattha **noti** nipātamattaṃ. **Tayā muttanti** imaṃhi tvaññeva muñcasi nāma, tasmā imaṃ tayā muttaṃ ito Cittakuṭapabbataṃ gataṃ mahantā ñātisaṃghā ete ca mittādayo passantu. Ettha ca **bandhavāti** ekalohitasambandhā. **Vijjatīti** vijjanti. **Pāṇasādhāraṇoti** sādharāṇapāṇo avibhattajīviko, yathā tvaṃ etassa sakhā, etādisā aññesaṃ bahūnaṃ mittā nāma na vijjanti. **Tavānugoti** etaṃ dukkhitaṃ¹ ādāya purato gacchantassa tava ayaṃ anugo hotūti.

Evam vatvā pana Nesādaputto mettacittena mahāsattaṃ upasaṅkamitvā bandhanaṃ chinditvā āliṅgitvā sarato nikkhāmetvā saratīre taruṇadabbatīṇapīṭṭhe nisīdāpetvā pāde bandhanapāsaṃ muducittena saṅikaṃ mocetvā dūre khipitvā mahāsatte balavasinehaṃ paccupaṭṭhāpetvā mettacittena udakaṃ ādāya lohitaṃ dhovitvā punappunaṃ parimajji. Tassa mettacittānubhāvena bodhisattassa pāde sirā sirāhi, maṃsaṃ maṃsena, cammaṃ cammena ghaṭitaṃ, tāvadeva pādo saṃruḷho sañjātachavisañjātalomo ahosi abaddhapādena nibbiseso. Bodhisatto sukhito pakatibhāveneva nisīdi. Atha Sumukho attānaṃ nissāya mahāsattassa sukhitaḥhāvaṃ disvā sañjātasomanasso Nesādassa thutimakāsi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1. Dukkhaṭṭitaṃ (Ka)

34. “So patīto pamuttēna, bhattunā bhattugāraḅo.
Ajjhabhāsaṁha vakkāᅅo, vācam kaᅅᅅasukham bhāᅅam.

35. Evaᅅ luddaka nandassu, saha sabbehi ᅅātibhi.
Yathāhamajja nandāmi, muttam disvā dijāᅅhipan”ti.

Tattha **vakkāᅅo**ti vaᅅkaᅅīvo.

Evaᅅ luddassa thutiᅅ katvā Sumukho bodhisattam āha “mahārāja iminā amhākam mahā-upakāro kato, ayaᅅ hi amhākam vacanam akatvā kīᅅāhamse no katvā issarānam dento bahum dhanam labheyya, māretvā maᅅsam vikkiᅅanto mūlampi labhetha, attano pana jīvitam anoloketvā amhākam vacanam akari, imam raᅅᅅo santikam netvā sukhajīvitam karomā”ti. Mahāsaᅅto sampaᅅicchi. Sumukho attano bhāsāya mahāsattena saddhim kathetvā puna manussabhāsāya luddaputtam āmantetvā “samma tvam kimattham pāse oᅅᅅesī”ti pucchitvā “dhanattham”ti vutte “evaᅅ sante amhe āᅅāya nagaram pavisitvā raᅅᅅo dassehi, bahum te dhanam dāpessāmi”ti vatvā āha—

36. “Ehi tam anusikkhāmi, yathā tvamapi lacchase.
Lābham tavāyam Dhataratṭho, pāpam kiᅅci na dakkhati.

37. Khippamantepuram netvā, raᅅᅅo dassehi no ubho.
Abaddhe pakatibhūte, kāje ubhayato ᅅhite.

38. Dhataratṭhā mahārāja, haᅅsāᅅhipatino ime.
Ayaᅅ hi rājā haᅅsānam, ayaᅅ senāpatītarō.

39. Asaᅅsayam imam disvā, haᅅsarājam narāᅅhipo.
Patīto sumano vitto, bahum dassati te dhanam”ti.

Tattha **anusikkhāmī**ti anusāsāmi. **Pāpanti** lāmakam. **Raᅅᅅo dassehi no ubhoti** amhe ubhopi raᅅᅅo dassehi. Ayaᅅ bodhisattassa paᅅᅅāpabhāvadassanattham, attano mittadhammassa āvibhāvanattham, luddassa dhanalābhattham, raᅅᅅo sīlesu patiᅅᅅhāpanatthaᅅcāti catūhi

kāraṇehi evamāha. **Dhataratṭhā**ti netvā ca pana rañño evaṃ ācikkheyyāsi “mahārāja ime Dhataratṭhakule jātā dve haṃsādhipatino, etesu ayaṃ rājā, itaro senāpatī”ti. Iti naṃ sikkhāpesi. “**Patīto**”ti-ādīni tīṇipi tuṭṭhākārevevacanāneva.

Evaṃ vutte luddo “sāmi mā vo rājadassanaṃ rucci, rājāno nāma calacittā, kīlāhamse vā vo kareyyuṃ mārāpeyyuṃ vā”ti vatvā “samma mā bhāyi, ahaṃ tādisaṃ kakkhaḷaṃ luddaṃ lohitapāṇiṃ dhammakathāya mudukaṃ katvā mama pādesu pātesim, rājāno nāma puññavanto paññavanto ca subhāsitaḍubbhāsitaññū ca, khippaṃ amhe rañño dassehi”ti vutte “tena hi mā mayhaṃ kujjhittha, ahaṃ avassaṃ tumhākaṃ ruciya nemi”ti vatvā ubhopi kājaṃ āropetvā rājakulaṃ gantvā rañño dassetvā raññā puṭṭho yathābhūtaṃ ārocesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

40. “Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, kammunā upapādayi.
Khippamantepuraṃ gantvā, rañño haṃse adassayi.
Abaddhe pakatibhūte, kāje ubhayato ṭhite.
41. Dhataratṭhā mahārāja, haṃsādhipatino ime.
Ayaṃ hi rājā haṃsānaṃ, ayaṃ senāpatītaro.
42. Kathaṃ panime vihaṅgā, tava hatthatta’ māgatā.
Kathaṃ luddo mahantānaṃ, issare idha ajjhagā.
43. Vihitā santi’ me pāsā, pallalesu janādhipa.
Yaṃ ya’ dāyatanāṃ maññe, dijānaṃ pāṇarodhanaṃ.
44. Tādisaṃ pāsamāsajja, haṃsarājā abajjhatha.
Taṃ abaddho upāsino, ma’ māyaṃ ajjhabhāsatha.
45. Sudukkaraṃ anariyebhi, dahate bhāvamuttamaṃ.
Bhaturatthe parakkanto, dhammayutto vihaṅgamo.
46. Attanā’ yaṃ cajitvāna, jīvitaṃ jīvitāraho.
Anutthunanto āsīno, bhattu yācitha jīvitaṃ.

47. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, pasāda'maha'majjhagā.
Tato naṃ pāmuciṃ pāsā, anuññāsiṃ sukhena ca.
48. So paṭīto pamuttēna, bhattunā bhattugāravo.
Ajjhabhāsatha Vakkaṅgo, vācaṃ kaṇṇasukhaṃ bhaṇaṃ.
49. Evaṃ luddaka nandassu, saha sabbehi ñātibhi.
Yathā'ha'majja nandāmi, muttaṃ disvā dijādhipaṃ.
50. Ehi taṃ anusikkhāmi, yathā tvamapi lacchase.
Lābhaṃ tavāyaṃ Dhataratṭho, pāpaṃ kiñci na dakkhati.
51. Khippamantepuraṃ netvā, rañño dassēhi no ubho.
Abaddhe pakatibhūte, kāje ubhayato ṭhite.
52. Dhataratṭhā mahārāja, haṃsādhipatino ime.
Ayaṃ hi rājā haṃsānaṃ, ayaṃ senāpatītaro.
53. Asaṃsayaṃ imaṃ disvā, haṃsarājaṃ narādhipo.
Paṭīto sumano vitto, bahuṃ dassati te dhanāṃ.
54. Evametassa vacanā, ānītā'me ubho mayā.
Ettheva hi ime āsuṃ, ubho anumatā mayā.
55. So'yaṃ evaṃ gato pakkhī, dijo paramadhammiko.
Mādisassa hi luddassa, janayeyyātha maddavaṃ.
56. Upāyanañca te deva, nāññaṃ passāmi edisaṃ.
Sabbasākuṇikāgāme, taṃ passa manujādhipā'ti.

Tattha **kammunā upapādayīti** yaṃ so avaca, taṃ karonto kāyakammaena sampādesi. **Gantvāti** haṃsarājena nisinnakājakoṭiṃ uccataraṃ, senāpatinā nisinnakājakoṭiṃ thokaṃ nīcaṃ katvā ubhopi te ukkhipitvā “haṃsarājā ca senāpati ca rājānaṃ passituṃ gacchanti, ussaratha ussarathā”ti janaṃ ussārento “evarūpā nāma sobhaggappattā suvaṇṇavaṇṇā haṃsarājāno na diṭṭhapubbā”ti muduhadayesu manussesu

pasamsantesu¹ khippamantepuram gantvā. **Adassayīti** “hamśarājāno tumhe daṭṭhum āgatā”ti rañño ārocāpetvā tena tuṭṭhacittena “āgacchantū”ti pakkosāpito abhiharitvā dassesi. **Hatthattanti** hatthesu āgataṃ, pattanti vuttaṃ hoti. **Mahantānanti** yasamahantappattānaṃ suvaṇṇavaṇṇānaṃ Dharaṭṭhahaṃsānaṃ issare sāmīno kathaṃ tvaṃ luddo hutvā adhigatoti pucchati. “Issaramidhamajjhagā”tipi pāṭho, etesaṃ issariyaṃ tvaṃ kathaṃ ajjhagāti attho.

Vihitāti yojitā. **Yaṃ ya’dāyatanam maññeti** mahārāja yaṃ yaṃ samosaraṇaṭṭhānaṃ dijānaṃ pāṇarodhanaṃ jīvitakkhayaṃ maññāmi, tattha tattha mayā pallalesu pāsā vihita. **Tādisanti** mānusiyaṃ tathāvidhaṃ pāṇarodhanaṃ mayā vihitaṃ pāsā. **Tanti** taṃ etaṃ tattha baddhaṃ. **Upāsinoti** attano jīvitaṃ agaṇetvā upagantvā nisīno. **Mamāyanti** maṃ ayaṃ senāpati **ajjhabhāsatha**, mayā saddhiṃ kathesi. **Sudukkaranti** tasmiṃ khaṇe esa amhādisēhi anariyēhi sudukkarāṃ akāsi. Kim tanti²? **Dahate bhāvamuttamaṃ**, attano uttamaṃ ajjhāsayaṃ dahati vidahati pakāseti. **Attanā’yanti** attano ayaṃ. **Anutthunantoti** bhattugaṇe vaṇṇento tassa jīvitaṃ muñcāti maṃ yāci.

Tassāti tassa tathā yācantassa. **Sukhena cāti** yathāsukhena Cittakūṭaṃ gantvā nātisaṅghaṃ passathāti ca anujāniṃ. **Ettheva hīti** mayā pana ime dve ettha mānusiyaṃ eva Cittakūṭagamaṇāya anumataṃ ahesuṃ. **Evaṃ gatoti** evaṃ sattu hatthagato. **Janayeyyātha maddavanti** attani mettacittaṃ janesi. **Upāyananti** paṇṇākāraṃ. **Sabbasākuṇikā gāmeti** sabbasākuṇikāgāme nāhaṃ aññaṃ tava evarūpaṃ kenaci sākuṇikena ābhatapubbaṃ upāyanaṃ passāmi. **Taṃ passāti** taṃ mayā ābhataṃ upāyanaṃ passa manujādhipāti.

Evaṃ so ṭhitakova Sumukhassa gaṇaṃ kathesi. Tato rājā haṃsarañño mahārahaṃ āsanaṃ, Sumukhassa ca suvaṇṇabhaddapīṭhakaṃ dāpetvā tesāṃ tattha nisinnānaṃ suvaṇṇabhājanehi lājamadhuphāṇitādīni dāpetvā niṭṭhite pānabhojanakicce añjaliṃ paggayha mahāsattaṃ dhammakathaṃ

1. Hāsaṃ pattesu (Syā), sampattesu (Ka)

2. Kim pana tanti (Sī)

yācitvā suvaṇṇapīṭhake nisīdi. So tena yācito paṭisanthāraṃ tāva akāsi.
Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

57. “Disvā nisinnaṃ rājānaṃ, pīṭhe sovaṇṇaye subhe.
Ajjhabhāsatha vakkaṅgo, vācaṃ kaṇṇasukhaṃ bhaṇaṃ.
58. Kacci nu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anāmayāṃ.
Kacci raṭṭhamidaṃ phītaṃ, dhammena manusāsasi.
59. Kusalañceva me haṃsa, atho haṃsa anāmayāṃ.
Atho raṭṭhamidaṃ phītaṃ, dhammena manusāsa’haṃ.
60. Kacci bhoto amaccesu, doso koci na vijjati.
Kacci ca te tavatthesu, nāvakaṅkhanti jīvitaṃ.
61. Athopi me amaccesu, doso koci na vijjati.
Athopi te mamatthesu, nāvakaṅkhanti jīvitaṃ.
62. Kacci te sādīsī bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, tava chandavasānugā.
63. Atho me sādīsī bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, mama chandavasānugā”ti.

Tattha **rājānanti** Sāgalarājānaṃ¹. **Vakkaṅgoti** haṃsarājā. **Dhammena manusāsasīti** dhammena anusāsasi. **Dosoti** aparādho. **Tavatthesūti** uppannesu tava yuddhādīsū atthesu. **Nāvakaṅkhantīti** uraṃ datvā pariccajantā kicci attano jīvitaṃ na patthenti, jīvitaṃ ca cajitvā tavevatthaṃ karonti. **Sādīsīti** samānajātikā. **Assavāti** vacanasampañcchikā. **Puttarūpayasūpetāti** puttehi ca rūpena ca yasena ca upetā. **Tava chandavasānugāti** kacci tava ajjhāsayaṃ tava vasaṃ anuvattati, na attano cittavasena vattatīti pucchati.

Evam bodhisattena paṭisanthāre kate puna rājā tena saddhiṃ kathento āha—

1. Sakularājānaṃ (Sī, I)

64. “Bhavantaṃ kacci nu mahā-sattuhatthattaṃ gato.
Dukkhamāpajji vipulaṃ, tasmim paṭhamamāpade.
65. Kacci yantāpatitvāna¹, daṇḍena samapothayi.
Evametesam jammānaṃ, pātikam bhavati tāvade.
66. Khema’māsi mahārāja, evamāpadiyā sati².
Na cāyaṃ kiñci rasmāsu, sattūva samapajjatha.
67. Paccagamittha Nesādo, pubbeva ajjhabhāsatha.
Tadāyaṃ Sumukhoyeva, paṇḍito paccabhāsatha.
68. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, pasāda’maya’majjhagā.
Tato maṃ pāmuci pāsā, anuññāsi sukhena ca.
69. Idañca Sumukheneva, etadatthāya cintitaṃ.
Bhoto sakāse’gamaṇaṃ, etassa dhanamicchatā.
70. Svāgatañcevidaṃ bhavataṃ, paṭito ca’smi dassanā.
Eso cāpi bahum vittaṃ, labhataṃ yāvadicchatī”ti.

Tattha **mahāsattuhatthattaṃ**³ gatoti mahantassa sattuno hatthattaṃ⁴ gato. **Āpatitvānā**ti upadhāvitvā. **Pātikanti** pākatikaṃ, ayameva vā pāṭho. Idaṃ vuttaṃ hoti—etesam hi jammānaṃ tāvadeva evaṃ pākatikaṃ hoti, sakuṇe daṇḍena pothetvā jīvitakkhayaṃ pāpento dhanavetaṇaṃ labhatīti. **Kiñci rasmāsūti** kiñci amhesu. **Sattūvā**ti sattu viya. **Paccagamitthā**ti⁵ mahārāja esa amhe disvā baddhāti saññāya thokaṃ osakkitha. **Pubbevā**ti ayameva paṭhamaṃ ajjhabhāsi. **Tadā**ti tasmim kāle. **Etadatthāyā**ti etassa Nesādaputtassa atthāya cintitaṃ. **Dhanamicchatā**ti etassa dhanam icchantena tava santikaṃ amhākaṃ āgamaṇaṃ cintitaṃ. **Svāgatañcevidanti** mā bhonto cintayantu, bhavataṃ idaṃ idhāgamaṇaṃ svāgatameva. **Labhatanti** labhatu.

1. Yam nāpatitvāna (Sī, I)

2. Evamāpadi saṃsati (Sī, I), evamāpariyāsati (Syā)

3. Mahāsattuhatthattaṃ (Sī, Syā, I)

4. Hatthattaṃ (Sī, Syā, I)

5. Paccagamitthāti (Sī, Syā, I)

Evañca pana vatvā rājā aññatarāṃ amaccaṃ oloketvā “kiṃ karomi devā”ti vutte “imaṃ nesādaṃ kappitakesamassuṃ nhātānulittaṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ kāretvā ānehi”ti vatvā tena tathā katvā ānītassa tassa saṃvacchare saṃvacchare sataśahassuṭṭhānakāṃ gāmaṃ, dve vīthiyo gahetvā ṭhitaṃ mahantaṃ gehaṃ, rathavarañca, aññañca bahum hiraññasuvaṇṇaṃ adāsi. Tamatthaṃ āvikaronto Satthā āha—

71. “Santappayitvā Nesādaṃ, bhogehi manuḷādhipo.

Ajjhabhāsatha Vakkaṅgaṃ, vācaṃ suṇṇasukhaṃ bhaṇaṃ”ti.

Atha mahāsatto rañño dhammaṃ desesi. So tassa dhammakathaṃ sutvā tuṭṭhahadayo “dhammakathikassa sakkāraṃ karissāmi”ti setacchattaṃ datvā rajjaṃ paṭicchāpento āha—

72. “Yaṃ khalu dhamma’ mādhīnaṃ, vaso vattati kiñcanaṃ.

Sabba’tthi’ssariyaṃ bhavataṃ, pasāsatha yadicchatha.

73. Dānatthaṃ upabhottuṃ vā, yaṃ ca’ññaṃ upakappati.

Etaṃ dadāmi vo vittaṃ, issariyaṃ vissajjāmi vo”ti.

Tattha **vaso vattatīti** yattha mama vaso vattati. **Kiñcanaṃ** taṃ appamattakampi. **Sabba’tthi’ssariyanti** sabbaṃ bhavataṃyeva issariyaṃ atthu. **Yaṃ ca’ññaṃ upakappatīti** puññakāmatāya dānatthaṃ vā chattaṃ ussāpetvā rajjameva upabhottuṃ vā yaṃ vā aññaṃ tumhākaṃ ruccati, taṃ karotha, etaṃ dadāmi vo vittaṃ, saddhimyeva setacchattena mama santakaṃ issariyaṃ vissajjāmi voti.

Atha mahāsatto raññaṃ dinnāṃ setacchattaṃ puna tasseva adāsi. Rājāpi cintesi “haṃsarañño tāva me dhammakathā sutā, luddaputtana pana ‘ayaṃ Sumukho madhurakatho’ti ativiya vaṇṇito, imassapi dhammakathaṃ sossāmi”ti. So tena saddhiṃ sallapanto anantaraṃ gāthamāha—

74. “Yathā ca myā’yaṃ Sumukho, ajjhabhāseyya paṇḍito.

Kāmasā buddhisampanno, taṃ myā’ssa paramappiyan”ti.

Tattha **yathā**ti yadi. Idam vuttam hoti—yadi ca me ayam Sumukho paṇḍito buddhisampanno kāmasā attano ruciyā ajjhabhāseyya, tam me paramappiyam assāti.

Tato Sumukho āha—

75. “Aham khalu mahārāja, nāgarājāriva’ntaram.

Paṭivattum na sakkomi, na me so vinayo siyā.

76. Amhākañceva so¹ seṭṭho, tvañca uttamasattavo.

Bhūmipālo manussindo, pūjā bahūhi hetubhi.

77. Tesam ubhinnaṃ bhaṇataṃ, vattamāne vinicchaye.

Na’ntaram pativattabbaṃ, pessena manujādhipā”ti.

Tattha **nāgarājāriva’ntaranti** peḷāya² abbhantaram pavitṭho nāgarājā viya. **Paṭivattunti** tumhākaṃ dvinnaṃ antare vattum na sakkomi. **Na me soti** sace vadeyyam, na me so vinayo bhavēyya. **Amhākañcevāti** channavutiyā haṃsasahassānaṃ. **Uttamasattavoti** uttamasatto. **Pūjāti** ubho tumhe mayham bahūhi kāraṇehi pūjārahā ceva pasamsārahā ca. **Pessenāti** veyyāvaccakarena sevakena.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā tuṭṭhahadayo “Nesādaputto tam vaṇṇeti, na aññena tumhādisena madhuradhammakathikena nāma bhavitabban”ti vatvā āha—

78. “Dhammena kira nesādo, paṇḍito aṇḍajo iti.

Naheva akatattassa, nayo etādiso siyā.

79. Evaṃ aggapakatimā, evaṃ uttamasattavo.

Yāvata’tthi mayā diṭṭhā, nā’ññaṃ passāmi edisaṃ.

80. Tuṭṭhosmi vo pakatiyā, vākyena madhurena ca.

Eso cāpi mamacchando, ciram passeyya vo ubho”ti.

1. Yo (Sī, Syā, I)

2. Selāya (Sī, Syā, I)

Tattha **dhammenā**ti sabhāvena kāraṇena. **Akatattassā**ti asampādita-
attabhāvassa mittadubbhissa. **Nayoti** paññā. **Aggapakatimā**ti aggasabhāvo.
Uttamasattavoti uttamasatto. **Yāvata'tthī**ti yāvatā mayā diṭṭhā nāma atthi.
Nā'ññanti tasmim mayā diṭṭhatṭhāne aññaṃ evarūpaṃ na passāmi.
Tuṭṭhosmi vo pakatiyāti samma haṃsarāja ahaṃ pakatiyā paṭhamameva
tumhākaṃ dassanena tuṭṭho. **Vākyenā**ti idāni pana vo madhuravacanena
tuṭṭhosmi. **Ciraṃ passeyya vā**ti idheva vasāpetvā muhuttampi avippavāsanto
ciraṃ tumhe passeyyanti esa me chandoti vadati.

Tato mahāsatto rājānaṃ pasaṃsanto āha—

81. “Yaṃ kiccaṃ parame mitte, kata'masmāsu taṃ tayā.

Pattā nissamsayaṃ tyāmhā, bhattirasmāsu yā tava.

82. Aduñca nūna sumahā, ñātisaṅghassa mantaraṃ.

Adassanena asmākaṃ, dukkhaṃ bahūsu pakkhisu.

83. Tesāṃ sokaviḅhātāya, tayā anumatā mayā.

Taṃ padakkhiṇato katvā, ñātiṃ passemu'rindama.

84. Addhā'haṃ vipulaṃ pītiṃ, bhavataṃ vindāmi dassanā.

Eso cāpi mahā attho, ñātivissasanā siyā'ti.

Tattha **kata'masmāsū**ti kataṃ amhesu. **Pattā nissamsayaṃ tyāmhā**ti
mayāṃ nissamsayena tayā pattāyeva. **Bhattirasmāsu yā tavā**ti yā tava
amhesu bhatti, tāya bhattiyā mayāṃ tayā asaṃsayena pattāyeva, na ca
vippayuttā, vippavuttāpi sahavāsinoyeva nāma mayanti dīpeti. **Aduñca**
nūna sumahāti etañca ekaṃseneva sumahantaṃ. **Ñātisaṅghassa mantaraṃ**
amhehi dvīhi janehi virahitassa mama ñātisaṅghassa antaraṃ chiddaṃ.
Asmākanti amhākaṃ dvinnāṃ adassanena bahūsu pakkhīsu dukkhaṃ
uppannaṃ. **Passemu'rindamā**ti passeyyāma Arindama. **Bhavatanti** bhoto
dassanena. **Eso cāpi mahā attho**ti yā esā ñātisaṅghasaṅkhātā ñātivissāsanaṃ
siyā, eso cāpi mahanto attho.

Evāṃ vutte rājā tesāṃ gamanaṃ anujāni. Mahāsattopi rañño
pañcavidhe dussīlye ādīnavaṃ, sīle ca ānisaṃsaṃ kathetvā “imaṃ sīlaṃ
rakkha,

dhammena rajjam kārehi, catūhi saṅgahavatthūhi janam saṅgaṇhāhī”ti
ovadivā Cittakūṭam agamāsi. Tamattham pakāsentō Satthā āha—

85. “Idam vatvā Dhatarattho, haṁsarājā narādhipam.
Uttamam javamanvāya, nātisaṅgham upāgamum.

86. Te aroge anuppatte, disvāna parame dije.
Kekāti makarum haṁsā, puthusaddo ajāyatha.

87. Te patitā pamuttēna, bhattunā bhattugāravā.
Samantā parikirimsu, aṇḍajā laddhapaccayā”ti.

Tattha **upāgamunti** aruṇuggamanavelāyameva lājamadhuphāṇitādīni
paribhuñjitvā raññā ca deviyā ca dvīhi suvaṇṇatālavaṇṭhehi ukkhipitvā
gandhamālādīhi katasakkārā tālavaṇṭhehi otarivā rājānam padakkhiṇam
katvā vehāsam uppatitvā raññā añjalim paggayha “gacchatha sāmīno”ti
vutte sīhapañjarena nikkhantā uttamēna javēna gantvā nātigaṇam
upāgamimsu. **Parameti** uttamē. **Kekāti** attano sabhāvena “kekā”ti
saddamakamsu. **Bhattugāravāti** bhattari sagāravā. **Parikirimsūti** bhattuno
muttabhāvena tuṭṭhā tam bhattāram samantā parivārayimsu.
Laddhapaccayāti laddhapatiṭṭhā.

Evam parivāretvā pana te haṁsā “katham muttosi mahārājā”ti
pucchimsu. Mahāsatto Sumukham nissāya muttabhāvam,
Sāgalarājaluddaputtehi katakammañca kathesi. Tam sutvā tuṭṭho haṁsagaṇo
“Sumukhasenāpati ca rājā ca Luddaputto ca sukhitā niddukkhā ciram
jīvantū”ti thutimakāsi. Tamattham pakāsentō Satthā osānagāthamāha—

88. “Evam mittavataṁ attho, sabbe honti padakkhiṇā.
Haṁsā yathā Dhataratthā, nātisaṅgham upāgamun”ti.

Tattha **mittavatanti** kalyāṇamittasampannānam. **Padakkhiṇāti**
sukhanipphattino¹ vuḍḍhiyuttā. **Dhataratthāti** haṁsarājā Sumukho raññā
ceva luddaputtēna cāti dvīhi evam ubhopi te Dhataratthā
kalyāṇamittasampannā yathā nātisaṅgham

upāgamum, ñātisaṅgha-upagamanasaṅkhāto nesaṃ attho padakkhiṇo jāto, evaṃ aññesampi mittavataṃ atthā padakkhiṇā honṭīti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepānando mamatthāya jīvitaṃ pariccajī”ti vatvā jātakaṃ samodhānesi “tadā Nesādo Channo ahosi, rājā Sāriputto, Sumukho Ānando, channavuti haṃsasahassā Buddhaparisā, haṃsarājā pana ahameva ahosin”ti.

Cūḷahaṃsajātakavaṇṇanā paṭhamā.

2. Mahāsahaṃsajātakavaṇṇanā (534)

Ete haṃsā pakkamantīti idam Satthā Veḷuvane viharanto Ānandatherassa jīvitariccāgameva ārabha kathesi. Vatthu heṭṭhā vuttasadisameva, idha pana Satthā atītaṃ āharanto idamāhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Saṃyamassa¹ nāma Bārāṇasirañño Khemā nāma aggamaheṣī ahosi. Tadā bodhisatto navutihaṃsasahassaparivuto Cittakūṭe vihāsi. Athekadivasam Khemā devī paccūsamaye supinaṃ addasa. Suvaṇṇavaṇṇā haṃsā āgantvā rājapallaṅke nisīditvā madhurassarena dhammakathaṃ kathesuṃ. Deviyā sādhuḷkāraṃ datvā dhammaṃ suṇantiyā dhammassavanena atittāya eva ratti vibhāyi. Haṃsā dhammaṃ kathetvā sīhapañjarena nikkhamitvā agamaṃsu. Sā vegenuṭṭhāya “palāyamāne haṃse gaṇhatha gaṇhathā”ti vatvā hatthaṃ pasārentīyeva pabujjhi. Tassā kathaṃ sutvā paricārikāyo “kuhiṃ haṃsā”ti thokaṃ avahasīṃsu. Sā tasmim khaṇe supinabhāvaṃ ñatvā cintesi “ahaṃ abhūtaṃ na passāmi, addhā imasmim loke suvaṇṇavaṇṇā haṃsā bhavissanti, sace kho pana ‘Suvaṇṇahaṃsānaṃ dhammaṃ sotukāmāmhī’ti rājānaṃ vakkhāmi, ‘amhehi Suvaṇṇahaṃsā nāma na diṭṭhapubbā, haṃsānaṃca kathā nāma abhūtāyevā’ti vatvā nirussukko bhavissati, ‘dohaḷo’ti vutte pana yena kenaci upāyena pariyesissati, evaṃ me manoratho samijjhissati”ti. Sā gilānālayaṃ dassetvā paricārikānaṃ saññaṃ datvā nipajji.

1. Seyyassa (I)

Rājā rājāsane nisinno tassā dassanavelāya taṃ adisvā “kahaṃ Khemā devī”ti pucchitvā “gilānā”ti sutvā tassā santikaṃ gantvā sayanekadesse nisīditvā piṭṭhiṃ parimajjanto “kiṃ te aphāsukan”ti pucchi. Deva aññaṃ aphāsukaṃ natthi, dohaḷo pana me uppannoti. Tena hi bhaṇa devī, yaṃ icchasi, taṃ sīghaṃ te upanāmessāmīti. Mahārāja ahamekassa suvaṇṇahaṃsassa samussitasetacchatte rājapallaṅke nisinnassa gandhamālādīhi pūjaṃ katvā sādhuḷkāraṃ dadamānā dhammakathaṃ sotumicchāmi, sace labhāmi, iccetaṃ kusalaṃ, no ce, jīvitaṃ me natthīti. Atha naṃ rājā “sace manussaloke atthi, labhissasi, mā cintayī”ti assāsetvā sirigabbhato nikkhamma amaccehi saddhiṃ mantesi “ambho Khemā devī ‘suvaṇṇahaṃsassa dhammakathaṃ sotum labhantī jīvissāmi, alabhantiyā me jīvitaṃ natthī’ti vadati, atthi nu kho suvaṇṇavaṇṇā haṃsā”ti. Deva amhehi neva diṭṭhapubbā na sutapubbāti. Ke pana jāneyyunti. Brāhmaṇā devāti. Rājā brāhmaṇe pakkosāpetvā sakkāraṃ katvā pucchi “honti nu kho ācariyā suvaṇṇavaṇṇā haṃsā”ti. Āma mahārāja amhākaṃ mantesu macchā kakkāṭakā kacchapā migā morā haṃsāti cha ete tiracchānagatā suvaṇṇavaṇṇā hontīti āgatā, tattha Dhataratṭhakulahaṃsā nāma paṇḍitā ñāṇasampannā, iti manussehi saddhiṃ satta suvaṇṇavaṇṇā hontīti.

Taṃ sutvā rājā attamano hutvā “kahaṃ nu kho ācariyā Dhataratṭhahaṃsā vasantī”ti pucchitvā “na jānāma mahārāja”ti vutte “atha ke pana jānissantī”ti vatvā “Luddaputtā”ti vutte sabbe attano vijite luddake sannipātāpetvā pucchi “tātā suvaṇṇavaṇṇā Dhataratṭhakulahaṃsā nāma kahaṃ vasantī”ti. Atheko luddo “Himavante kira deva Cittakūṭapabbateti no kulaparamparāya kathentī”ti āha. Jānāsi pana nesaṃ gahaṇūpāyanti. Na jānāmi devāti. Ke pana jānissantīti. Brāhmaṇāti. So brāhmaṇapaṇḍite pakkosāpetvā Cittakūṭapabbate suvaṇṇavaṇṇānaṃ haṃsānaṃ atthibhāvaṃ ārocetvā “jānātha nu kho tesaṃ gahaṇūpāyan”ti pucchi. Mahārāja kiṃ tehi gantvā gahitehi, upāyena te nagarasamīpaṃ ānetvā gahessāmāti. Ko pana upāyoti. Mahārāja nagarato avidūre uttarena tigāvutamatte tigāvutappamāṇaṃ Khemaṃ nāma

saram kārāpetvā¹ udakassa pūretvā nānādhaññāni ropetvā pañcavaṇṇapadumasañchannaṃ kārāpetvā ekaṃ paṇḍitaṃ Nesādaṃ paṭicchāpetvā manussānaṃ upagantuṃ adatvā catūsu kaṇṇesu ṭhitehi abhayaṃ ghosāpetha, taṃ sutvā nānāsakuṇā dasa disā otarissanti, tepi haṃsā paramparāya tassa sarassa Khemabhāvaṃ sutvā āgacchissanti, atha ne vālapāsehi bandhāpetvā gaṇhāpeyyāthāti.

Taṃ sutvā rājā tehi vuttapadese vuttappakāraṃ saram kārāpetvā chekaṃ Nesādaṃ pakkosāpetvā tassa sahaṃsaṃ dāpetvā “tvaṃ ito paṭṭhāya attano kammaṃ mā kari, puttadāraṃ te ahaṃ posessāmi, tvaṃ appamatto Khemaṃ saram rakkhanto manusse paṭikkamāpetvā catūsu kaṇṇesu abhayaṃ ghosāpetvā āgatāgate sakuṇe mama ācikkheyyāsi, suvaṇṇahaṃsesu āgatesu mahantaṃ sakkāraṃ labhissasī”ti tamassāsetvā Khemaṃ saram paṭicchāpesi. So tato paṭṭhāya rañña vuttanayeneva tattha paṭipajji, Khemaṃ saram rakkhatīti cassa “Khemanesādo”tveva nāmaṃ udapādi. Tato paṭṭhāya ca nānappakārā sakuṇā otarimsu, “Khemam nibbhayaṃ saran”ti paramparāghosena nānahaṃsā āgamimsu. Paṭhamam tāva Tiṇahaṃsā āgamimsu, tesam ghosena Paṇḍuhaṃsā, tesam ghosena Manosilāvaṇṇā haṃsā, tesam ghosena Setahaṃsā, tesam ghosena Pākahaṃsā āgamimsu. Tesu āgatesu Khemako rañño ārocesi “deva pañcavaṇṇā haṃsā āgantvā sare gocaraṃ gaṇhanti, Pākahaṃsānaṃ āgatattā idāni katipāheneva Suvaṇṇahaṃsā āgamissanti, mā cintayittha devā”ti.

Taṃ sutvā rājā “aññaena tattha na gantabbaṃ, yo gacchissati, hatthapādachedanañca gharavilopañca pāpuṇissatī”ti nagare bherim carāpesi. Tato paṭṭhāya tattha koci na gacchati. Cittakūṭassa panāvidūre Kañcanaguhāyaṃ pākahaṃsā vasanti, tepi mahabbalā. Dhataratṭhakulena saddhiṃ tesam sarīravaṇṇova viseso. Pākahaṃsarañño pana dhītā suvaṇṇavaṇṇā ahosi. So taṃ Dhataratṭhamahissarassa anurūpāti tassa pādapariçārikaṃ katvā pesesi. Sā tassa piyā ahosi manāpā, teneva ca kāraṇena tāni dve haṃsakulāni aññaamaññaṃ vissāsikāni jātāni.

1. Khaṇāpetvā (Sī, Syā, I)

Athekadivasam bodhisattassa parivārahamsā pākahamsē pucchimsu “tumhe imesu divasesu khamam gocarām gaṇhathā”ti. Mayam Bārāṇasito avidūre Khemasare gocarām gaṇhāma, tumhe pana kuhiṃ āhiṇḍathāti. “Asukam nāmā”ti vutte “kasmā Khemasaram na gacchatha, so hi saro ramaṇiyo nānāsakuṇasamākiṇṇo pañcavaṇṇapadumasañchanno nānādhaññaphalasampanno nānappakārabhamaragaṇanikūjito catūsu kaṇṇesu niccam pavatta-abhayaghosano, koci nam upasaṅkamitum samattho nāma natthi, pageva aññaṃ upaddavam kātum, evarūpo so saro”ti Khemasaram vaṇṇayimsu. Te tesam vacanam sutvā “Bārāṇasiyā samīpe kira evarūpo Khemo nāma saro atthi, pākahamsā tattha gantvā gocarām gaṇhanti, tumhepi Dhataratṭhamahissarassa ārocetha, sace anujānāti, mayampi tattha gantvā gocarām gaṇheyyāmā”ti Sumukhassa kathesum. Sumukho rañño ārocesi. So cintesi “manussā nāma bahumāyā kharamantā upāyakusalā, bhavitabbamettha kāraṇena, ettakam kalam eso saro natthi, idāni amhākam gahaṇatthāya kato bhavissati”ti. So Sumukham āha “mā vo tattha gamanam ruccatha, na so saro tehi sudhammatāya kato, amhākam gahaṇatthāyeva kato, manussā nāma bahumāyā kharamantā upāyakusalā, tumhe sakeyeva gocare carathā”ti.

Suvaṇṇahamsā “Khemam saram gantukāmamhā”ti dutiyampi tatiyampi Sumukhassa ārocesum. So tesam tattha gantukāmatarā mahāsattassa ārocesi. Atha mahāsatto “mama ñātakā mam nissāya mā kilamantu, tena hi gacchāmā”ti navutihamsasahassaparivuto tattha gantvā gocarām gahetvā hamsakīlam kīlitvā Cittakūṭameva paccāgami. Khemako tesam gocarām caritvā gatakāle gantvā tesam āgatabhāvam rañño ārocesi. Rājā tuṭṭhacitto hutvā “samma Khemaka ekam vā dve vā hamse gaṇhitum vāyama, mahantarā te yasam dassāmī”ti vatvā paribbayaṃ datvā tam uyyojesi. So tattha gantvā cāṭipañjare nisīditvā hamsānam caraṇatṭhānam vīmaṃsi. Bodhisattā nāma nilloluppacārino honti, tasmā mahāsatto otiṇṇatṭhānato paṭṭhāya sapadānam sālim khādanto agamāsi. Sesā ito citoca khādantā vicariṃsu.

Atha Luddaputto “ahaṃ haṃso nilloluppacārī, imaṃ bandhituṃ vaṭṭatī”ti cintetvā punadivase haṃsesu saraṃ anotiṇṇesuyeva cāṭipaṅjare nisinno taṃ ṭhānaṃ gantvā avidūre paṅjare¹ attānaṃ paṭicchādetvā chiddena olokento acchi. Tasmim̄ khaṇe mahāsatto navutihāṃsasahassapurakkhato hiyyo otiṇṇaṭṭhāneyeva otarivā odhiyaṃ nisīditvā sālim̄ khādanto pāyāsi. Nesādo paṅjarachiddena olokento tassa rūpasobhaggappattaṃ attabhāvaṃ disvā “ayaṃ haṃso sakaṭaṇābhippamāṇasarīro suvaṇṇavaṇṇo, tīhi rattarājīhi gīvāyaṃ parikkhitto, tisso rājiyo galena otarivā urantarena² gatā, tisso pacchābhāgena nibbijhitvā gatā, rattakambalasuttasikkāya ṭhapitakaṇcanakkhandho viya atirocati, iminā etesaṃ raññā bhavitabbaṃ, imameva gaṇhissāmi”ti cintesi. Haṃsarājāpi bahuṃ gocaraṃ caritvā jalakīlaṃ kīlitvā haṃsagaṇaparivuto Cittakūṭameva agamāsi. Iminā niyāmeneva paṅca³ divase gocaraṃ gaṇhi. Chaṭṭhe⁴ divase Khemako kāḷa-assavālamayaṃ daḷhaṃ mahārajjuṃ vaṭṭitvā yaṭṭhiyā pāsāṃ katvā “sve haṃsarājā imasmim̄ okāse otarissatī”ti tathato ṇatvā anto-udake yaṭṭhipāsāṃ oḍḍi.

Punadivase haṃsarājā otaranto pādaṃ pāse pavesantoyeva otari. Athassa pāso pādaṃ ayapaṭṭakena kaḍḍhanto⁵ viya ābandhitvā gaṇhi. So “chindissāmi nan”ti vegāṃ janetvā kaḍḍhitvā pātesi. Paṭhamavāre suvaṇṇavaṇṇaṃ cammaṃ chijji, dutiyavāre kambalavaṇṇaṃ maṃsaṃ chijji, tatiyavāre nhāru chijji, catutthavāre pana “pādā chijjeyyūṃ, rañño pana hīnaṅgatā nāma ananucchavikā”ti na vāyāmaṃ akāsi, balavavedanā ca pavattiṃsu. So cintesi “sacāhaṃ baddharavaṃ ravissāmi, ṇātakā me utrastā hutvā gocaraṃ aggahetvā chātajjhattāva palāyantā dubbalattā samudde patissantī”ti. So vedanaṃ adhivāsetvā pāsavase vattetvā sālim̄ khādanto viya hutvā tesāṃ yāvadatthaṃ caritvā⁶ haṃsakīlaṃ kīḷanakāle mahantena saddena baddharavaṃ ravi. Taṃ sutvā haṃsā maraṇabhayatajjitā vaggavaggā Cittakūṭābhimukhā purimanayeneva pakkamiṃsu.

1. Tiṇapaṅjarena (Syā)

2. Udarantarena (Sī, I)

3. Cha (Sī, I), paṅca cha (Syā)

4. Sattame (Sī, Syā, I)

5. Bandhanto (Sī, I)

6. Khāditvā (Syā)

Sumukhopi heṭṭhā vuttanayeneva cintetvā vicinitvā tīsupi koṭṭhāsesu mahāsattaṃ adisvā “addhā tassevedaṃ bhayaṃ uppannaṃ”ti nivattitvā āgato mahāsattaṃ pāsena baddhaṃ lohitaṃ dukkhāturaṃ paṅkapiṭṭhe nipannaṃ disvā “mā bhāyi mahārāja, ahaṃ mama jīvitaṃ pariccajitvā tumhe mocessāmi”ti vadanto otarivā mahāsattaṃ assāsento paṅkapiṭṭhe nisīdi. Mahāsatto “navutihaṃsasahasseeva maṃ chaḍḍetvā palāyantesu ayaṃ Sumukho ekakova āgato, kiṃ nu kho Luddaputtassa āgatakāle maṃ chaḍḍetvā palāyissati, udāhu no”ti vīmaṃsanavasena lohitaṃ dukkhito pāsayaṭṭhiyaṃ olambantoyeva tisso gāthā abhāsi—

89. “Ete hamsā pakkamanti, Vakkaṅgā bhayameritā.

Harittaca hemavaṇṇa, kāmaṃ Sumukha pakkama.

90. Ohāya maṃ nātigaṇā, ekaṃ pāsavaṣaṃ gataṃ.

Anapekkhamānā gacchanti, kiṃ eko avahīyasi.

91. Pate’va patataṃ seṭṭha, natthi baddhe sahāyatā.

Mā anīghāya hāpesi, kāmaṃ Sumukha pakkamā”ti.

Tattha **bhayameritā**ti bhayena eritā bhayaṭṭitā bhayacalitā. Tatiyapade “hari”tipi “hemaṇṇa”tipi suvaṇṇasseva nāmaṃ. So ca harittacatāya hemavaṇṇo, tena taṃ evaṃ ālapati. **Sumukhā**ti sundaramukha. **Anapekkhamānā**ti tava nātakā maṃ anolokentā nirālayā hutvā. **Pate’vā**ti uppatāhiyeva. **Mā anīghāyā**ti ito gantvā pattabbāya nidukkhabhāvāya vīriyaṃ mā hāpesi.

Taṃ sutvā Sumukho “ayaṃ haṃsarājā mama piyamittabhāvaṃ na jānāti, anuppiyabhāṇī mittoti maṃ sallakkheti, sinehabhāvamassa dassessāmi”ti cintetvā catasso gāthā abhāsi—

92. “Nāhaṃ dukkhaṃ paretopi, Dhataṃ tuvaṃ jahe.

Jīvitaṃ maraṇaṃ vā me, tayā saddhiṃ bhavissati.

93. Nāhaṃ dukkhaparetopi, Dhataratṭha tuvaṃ jahe.
Na maṃ anariyasaṃyutte, kamme yojetumarahasi.

94. Sakumāro sakhātya'smi, sacitte ca'smi te tḥito.
Ñāto senāpatī tyā'haṃ, haṃsānaṃ pavaruttama.

95. Kathaṃ ahaṃ vikattissaṃ, nātimajjhe ito gato.
Taṃ hitvā patataṃ seṭṭha, kiṃ te vakkhāmi'to gato.
Idha pāṇaṃ cajissāmi, nānariyaṃ kattu'mussahe'ti.

Tattha **nāhanti** ahaṃ mahārāja kāyikacetasikena dukkhena phuṭṭhopi taṃ na jahāmi. **Anariyasaṃyutteti** mittadubbhīhi ahirikehi kattabbatāya anariyabhāvena saṃyutte. **Kammeti** taṃ jahitvā pakkamanakamme. **Sakumāro**ti samānakumāro, ekadivaseneva paṭisandhiṃ gahetvā ekadivase aṇḍakosaṃ padāletvā ekato vaḍḍhitakumāroti attho. **Sakhātya'smīti** ahaṃ te dakkhiṇakkhisamo piyasahāyo. **Sacitteti** tava sake citte ahaṃ tḥito tava vase vattāmi, tayi jīvante jīvāmi, na jīvante na jīvāmīti attho. “Saṃcitte”tipi pāṭho, tava citte ahaṃ saṅgḥito suṭṭhu tḥitoti attho. **Ñātoti** sabbahaṃsānaṃ antare paññāto. **Vikattissanti** “kuhiṃ haṃsarājā”ti pucchito ahaṃ kinti kathessāmi. **Kim te vakkhāmīti** te tava pavattim pucchante haṃsagaṇe kim vakkhāmi.

Evam Sumukhena catūhi gāthāhi sīhanāde nadite tassa guṇaṃ pakāsento mahāsatto āha—

96. “Eso hi dhammo Sumukha, yaṃ tvaṃ ariyapathe tḥito.
Yo bhattāraṃ sakhāraṃ maṃ, na pariccattu'mussahe.

97. Taṃ hi me pekkhamānassa, bhayaṃ na tveva jāyati.
Adhigacchasi tvaṃ mayhaṃ, evambhūtassa jīvitān'ti.

Tattha **eso dhammoti** esa porāṇakapaṇḍitānaṃ sabhāvo. **Bhattāraṃ sakhāraṃ manti** sāmikañca sahāyañca maṃ. **Bhayanti** cittutrāso mayhaṃ na jāyati, Cittakūṭapabbate haṃsagaṇamajjhe tḥito viya homi. **Mayhanti** mama jīvitān tvaṃ labhāpessasi.

Evam tesam kathentānaññeva Luddaputto sarapariyante t̥hito hamse t̥hi khandhehi¹ palāyante disvā “kiṃ nu kho”ti pāsatt̥hānam olokento bodhisattam pāsayaṭṭhiyam olambantam disvā sañjātasomanasso kaccham daḥham bandhitvā muggaram gahetvā kappuṭṭhānaggi viya avattharamāno paṇhiyā akkantakalale uparisīsenā gantvā purato patante vegena upasaṅkami. Tamattham pakāsento Sattā āha—

98. “Iccevam mantayantānam, ariyānam ariyavuttinam.

Daṇḍamādāya Nesādo, āpatī turito bhusam.

99. Ta’ māpatantam disvāna, Sumukho atibrūhayi.

Aṭṭhāsi purato rañño, hamso vissāsayaṃ byatham.

100. Mā bhāyi patatam seṭṭha, na hi bhāyanti tādisā.

Aham yogam payuñjissam, yuttam dhammūpasañhitam.

Tena pariyāpadānena, khippam pāsā pamokkhasī”ti.

Tattha **ariyavuttinanti** ariyācāre vattamānānam. **Bhusanti** daḥham balavam. **Atibrūhayī**ti anantaragāthāya āgataṃ “mā bhāyī”ti vacanam vadanto atibrūhesi mahāsaddam nicchāresi. **Aṭṭhāsī**ti sace Nesādo rājānam paharissati, aham pahāram sampaṭicchissāmīti jīvitam pariccajitvā purato aṭṭhāsi. **Vissāsayaṃ**ti vissāsento assāsento. **Byathanti** byathitam² bhītam rājānam “mā bhāyī”ti iminā vacanena vissāsento. **Tādisā**ti tumhādisā ñāṇavīriyasampannā. **Yoganti** ñāṇavīriyayogam. **Yuttanti** anucchavikam. **Dhammūpasañhitanti** kāraṇanissitam. **Tena pariyāpadānenā**ti tena mayā payuttēna yogena parisuddhena. **Pamokkhasī**ti muccissasi.

Evam Sumukho mahāsattam assāsetvā Luddaputtassa santikam gantvā madhuraṃ mānusiṃ vācam nicchārento “samma tvaṃ konāmosī”ti pucchitvā “suvaṇṇavaṇṇa haṃsarāja aham Khemako nāmā”ti vutte “samma Khemaka ‘tayā oḍḍitavālapāse yo vā so vā hamso baddho’ti saññaṃ mā kari, navutiyaṃ haṃsasahassānam pavaro Dhataratṭhahaṃsarājā te

1. Gaṇchi (Syā), khaṇḍehi (Sī, I)

2. Byadhanti byadhitam (Ka)

pāse baddho, nāṇasīlācārasampanno saṅgāhakapakkhe¹ ṭhito, na taṃ² māretuṃ yutto, ahaṃ tava iminā kattabbakiccaṃ karissāmi, ayampi suvaṇṇavaṇṇo, ahampi tatheva, ahaṃ etassatthāya attano jīvitam pariccajissāmi, sace tvam etassa pattāni gaṇhitukāmosi, mama pattāni gaṇha, athopi cammamamaṃsanhāru-aṭṭhīnamaññataram gaṇhitukāmosi, mameva sarīrato gaṇha, atha naṃ kīlāhaṃsam kātukāmosi, maññeva kara, jīvantameva vikkiṇitvā sace dhanam uppādetukāmosi, maṃ jīvantameva vikkiṇitvā dhanam uppādehi, mā etaṃ nāṇādiguṇasamyuttam haṃsarājānam avadhi, sace hi naṃ vadhissasi, nirayādīhi na muccissasī”ti taṃ nirayādibhayena santajjetvā attano madhurakatham gaṇhāpetvā puna bodhisattassa santikaṃ gantvā taṃ assāsento aṭṭhāsi. Nesādo tassa katham sutvā “ayam tiracchānagato samāno manussehipi kātuṃ asakkuṇeyyam evarūpaṃ mittadhammaṃ karoti, manussāpi evaṃ mittadhamme ṭhātuṃ na sakkonti, aho esa nāṇasampanno madhurakatho dhammiko”ti sakalasarīram pītisomanassaparipuṇṇam katvā pahaṭṭhalomo daṇḍam chaḍḍetvā sirasi añjaliṃ patiṭṭhapetvā sūriyam namassanto viya Sumukhassa guṇam kittento aṭṭhāsi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

101. “Tassa taṃ vacanam sutvā, Sumukhassa subhāsitaṃ.

Pahaṭṭhalomo Nesādo, añjali’ssa paṇāmayi.

102. Na me sutam vā diṭṭham vā, bhāsanto mānusiṃ dijo.

Ariyam bruvāno Vakkaṅgo, cajanto mānusiṃ giram.

103. Kim nu tā’yam dijo hoti, mutto baddham upāsasi.

Ohāya sakuṇā yanti, kim eko avahīyasī”ti.

Tattha **añjali’ssa paṇāmayī**ti añjaliṃ assa upanāmayi. “Na me”ti gāthāyassa thutiṃ karoti. Tattha **mānusiṃ**ti manussavācam. **Ariyanti** sundaram niddosam. **Cajantoti** vissajjento. Idam vuttam hoti—samma tvam dijo samāno ajja mayā saddhiṃ mānusiṃ vācam bhāsanto niddosam bruvāno mānusiṃ giram cajanto paccakkhato diṭṭho, ito pubbe pana idam acchariyam

1. Sambhāvapakkhe (Syā)

2. Nāyam (Sī, Syā, I)

mayā neva sutam na diṭṭhanti. **Kim nu tā'yanti** yaṃ etaṃ tvaṃ upāsasi, kim nu te ayaṃ hoti.

Evam tuṭṭhacittena Nesādena puṭṭho Sumukho “ayaṃ muduko jāto, idānissa bhiyyoso mattāya mudubhāvatthaṃ mama guṇaṃ dassessāmi”ti cintetvā āha—

104. “Rājā me so dijāmitta, senāpacca'ssa kārayim.
Ta'māpade pariccattum, nu'ssahe vihagādhipam.

105. Mahāgaṇāya bhattā me, mā eko byasanaṃ agā.
Tathā taṃ samma Nesāda, bhattā'yaṃ abhito rame”ti.

Tattha **nu'ssaheti** na samatthomhi. **Mahāgaṇāyāti** mahato haṃsagaṇassa. **Mā ekoti** mādisse sevake vijjamāne mā ekako byasanaṃ agā. **Tathā tanti** yathā ahaṃ vadāmi, tatheva taṃ. **Sammāti** vayassa. **Bhattā'yaṃ abhito rameti** bhattā ayaṃ mama, ahamassa abhito rame santike ramāmi na ukkaṇṭhāmīti.

Nesādo taṃ tassa dhammanissitaṃ madhurakathaṃ sutvā somanassappatto pahaṭṭhalomo “sacāhaṃ etaṃ sīlādiguṇasaṃyuttaṃ haṃsarājānaṃ vadhissāmi, catūhi apāyehi na muccissāmi, rājā maṃ yadicchati, taṃ karotu, ahametaṃ Sumukhassa dāyaṃ katvā vissajjessāmi”ti cintetvā gāthamāha—

106. “Ariyavatta'si Vakkaṅga, yo piṇḍamapacāyasi.
Cajāmi te taṃ bhattāraṃ, gacchathū'bho yathāsukhan”ti.

Tattha **ariyavatta'sīti** mittadhammarakkhaṇasaṅkhātena ācāra-ariyānaṃ vattena samannāgatosi. **Piṇḍamapacāyasīti** bhattu santikā laddhim piṇḍaṃ senāpatiṭṭhānaṃ pūjesi. **Gacchathū'bhoti** dvepi janā assumukhe ñātisaṅghe hāsayaṃānā yathāsukhaṃ gacchathāti.

Evam vatvā Nesādo muducittena mahāsattaṃ upasaṅkamitvā yaṭṭhim onāmetvā paṅkapiṭṭhe nisīdāpetvā pāsayaṭṭhiyā mocetvā taṃ ukkhipitvā sarato nīharitvā taruṇadabbatiṇapiṭṭhe nisīdāpetvā pāde

baddhapāsaṃ saṅikaṃ mocetvā mahāsatte balavasinehaṃ paccupaṭṭhāpetvā mettacittena udakaṃ ādāya lohitaṃ dhovivā punappunaṃ parimajji, athassa mettānubhāvena sirāya sirā, maṃsena maṃsaṃ, cammena cammaṃ ghaṭitaṃ, pādo pākatiko ahosi; itarena nibbiseso. Bodhisatto sukhappatto hutvā pakatibhāvena nisīdi. Sumukho attānaṃ nissāya rañño sukhitabhāvaṃ disvā sañjātasomanasso cintesi “iminā amhākaṃ mahā-upakāro kato, amhehi etassa kato upakāro nāma natthi, sace esa rājarājamahāmattānaṃ atthāya amhe gaṇhi, tesāṃ santikaṃ netvā bahuṃ dhanāṃ labhissati, sace attano atthāya gaṇhi, amhe vikkiṇitvā dhanāṃ labhissateva, pucchissāmi tāva nan”ti. Atha naṃ upakāraṃ kātukāmatāya pucchanto āha—

107. “Sace attappayogena, ohito haṃsapakkhinaṃ.

Paṭiggaṇhāma te samma, etaṃ abhayadakkhiṇaṃ.

108. No ce attappayogena, ohito haṃsapakkhinaṃ.

Anissaro muñca’mamhe, theyyaṃ kayirāsi luddakā”ti.

Tattha **saceti** samma nesāda sace tayā attano payogena attano atthāya haṃsānañceva sesapakkhīnañca pāso ohito. **Anissaroti** anissaro hutvā muñcanto yenāsi āṇatto, tassa santakaṃ gaṇhanto theyyaṃ kayirāsi¹.

Taṃ sutvā Nesādo “nāhaṃ tumhe attano atthāya gaṇhiṃ, Bārāṇasirañña pana saṃyamena gaṇhāpitomhī”ti vatvā deviyā diṭṭhasupinakālato paṭṭhāya yāva rañña tesāṃ āgatabhāvaṃ sutvā “samma Khemaka ekaṃ vā dve vā haṃse gaṇhituṃ vāyama, mahantaṃ te yasaṃ dassāmi”ti vatvā paribbayaṃ datvā uyyojitabhāvo, tāva sabbaṃ pavattim ārocesi. Taṃ sutvā Sumukho “iminā Nesādena attano jīvitaṃ agaṇetvā amhe vissajjentena dukkaraṃ kataṃ, sace mayaṃ ito Cittakūṭaṃ gamissāma, neva Dhataratṭharañño paññānubhāvo, na mayhaṃ mittadhammo pākaṭo bhavissati, na Luddaputto mahantaṃ yasaṃ lacchati, na rājā pañcasu sīlesu patitṭhahissati, na deviyā manoratho matthakaṃ pāpuṇissati”ti

1. Theyyaṃ kayirāsi, iṇaṃ mā kayirāsi (Syā), theyyaṃ kayirāsi iṇaṃ kayirāsi (Ka)

cintetvā “samma evaṃ sante amhe vissajjetuṃ na labhasi, rañño no dassehi, so amhe yathāruciṃ karissatī”ti imamatthaṃ pakāsentō gāthamāha—

109. “Yassa tvaṃ bhatako rañño, kāmaṃ tasseva pāpaya.

Tattha saṃyamano rājā, yathābhiññaṃ karissatī”ti.

Tattha **tassevā**ti tasseva santikaṃ nehi. **Tatthā**ti tasmim rājanivesane. **Yathābhiññanti** yathādhippāyaṃ yathāruciṃ.

Taṃ sutvā Nesādo “mā vo bhaddante rājadassanaṃ ruccittha, rājāno nāma sappatibhayā, kīḷahaṃse vā vo kareyyuṃ māreyyuṃ vā”ti āha. Atha naṃ Sumukho “samma Luddaka mā amhākaṃ cintayi, ahaṃ tādissassa kakkhaḷassa dhammakathāya maddavaṃ janesiṃ, rañño kiṃ na janessāmi, rājāno hi paṇḍitā subhāsitaḍubbhāsitaññū, khippaṃ no rañño santikaṃ nehi, nayanto ca mā bandhanena nayi, pupphapañjare pana nisīdāpetvā nehi, pupphapañjaraṃ karonto Dhataratṭhassa mahantaṃ setapadumasañchannaṃ, mama khuddakaṃ rattapadumasañchannaṃ katvā Dhataratṭhaṃ purato, mamaṃ pacchato nīcataraṃ katvā ādāya khippaṃ netvā rañño dassehī”ti āha. So tassa vacanaṃ sutvā “Sumukho rājānaṃ disvā mama mahantaṃ yasaṃ dātukāmo bhavissatī”ti sañjātasomanasso mudūhi latāhi pañjare katvā padumehi chādetvā vuttanayeneva te gahetvā agamāsi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

110. “Iccevaṃ vutto Nesādo, hemavaṇṇe harittace.

Ubho hatthehi saṅgayha, pañjare ajjhavadahi.

111. Te pañjaragate pakkhī, ubho bhassaravaṇṇine.

Sumukhaṃ Dhataratṭhaṃ ca, Luddo ādāya pakkamī”ti.

Tattha **ajjhavadahī**ti odahi ṭhapesi. **Bhassaravaṇṇineti** pabhāsampannaṇe¹.

1. Pabhāsampannaṇine (Syā, Ka)

Evam Luddassa te ādāya pakkamanakāle Dhataratṭho
pākahaṃsarājadhītarāṃ attano bhariyaṃ saritvā Sumukhaṃ āmantetvā
kilesavasena vilapi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

112. “Harīyamāno Dhataratṭho, Sumukhaṃ etadabravi.
Bālhaṃ bhāyāmi sumukha, sāmāya lakkhaṇūruyā.
Asmākaṃ vadhamaññāya, athattānaṃ vadhissati.

113. Pākahaṃsā ca Sumukha, Suhemā hemasuttacā.
Koñcī samuddatīreva, kapaṇā nūna rucchatī”ti.

Tattha **bhāyāmī**ti maraṇato bhāyāmi. **Sāmāyā**ti suvaṇṇavaṇṇāya.
Lakkhaṇūruyāti lakkhaṇasampanna-ūruyā. **Vadhamaññāyā**ti vadhaṃ jānitvā
“mama piyasāmiko mārito”ti saññī hutvā. **Vadhissatī**ti kiṃ me piyasāmike
mate jīvitenāti marissati. **Pākahaṃsā**ti pākahaṃsarājadhītā. **Suhemā**ti
evamnamikā. **Hemasuttacā**ti hemasadisasundaratacā. **Rucchatī**ti yathā
loṇisaṅkhātāṃ samuddaṃ otarivā mate patimhi koñcī sakuṇikā kapaṇā
rodati, evaṃ nūna sā rodissatīti.

Taṃ sutvā Sumukho “ayaṃ haṃsarājā aññe ovaḍiṭṭum yutto
mātugāmaṃ nissāya kilesavasena vilapati, udakassa ādittakālo viya vatiyā
uṭṭhāya kedārakhādanakālo viya ca jāto, yannūnāhaṃ attano balena
mātugāmassa dosaṃ pakāsetvā etaṃ saññāpeyyaṃ”ti cintetvā gāthamāha—

114. “Evaṃ mahanto lokassa, appameyyo mahāgaṇī.
Ekitthi’manusoceyya, nayidaṃ paññavatā’miva¹.

115. Vātova gandha’ mādeti, ubhayaṃ chekapāpakaṃ.
Bālo āmakapakkaṃ’va, lolo andho’va āmisaṃ.

116. Avinicchayaññu atthesu, mando’va paṭibhāsi maṃ.
Kiccākiccaṃ na jānāsi, sampatto kālariyāyaṃ.

1. Paññavatoma (Sī, Syā, I)

117. Aḍḍhummatto udīresi, yo seyyā maññasi'tthiyo.
Bahusādhāraṇā he'tā, soṇḍānaṃ'va surāgharam.

118. Māyā cetā marīcī ca, sokā rogā cupaddavā.
Kharā ca bandhanā ce'tā, maccupāsā guhāsayā.
Tāsu yo vissase poso, so naresu narādhamo'tti.

Tattha **mahantoti** mahanto samāno. **Lokassāti** haṃsalokassa.

Appameyyoti guṇehi pametuṃ asakkuṇeyyo. **Mahāgaṇīti** mahantena gaṇena samannāgato gaṇasatthā. **Eki'tthinti** yaṃ evarūpo bhavaṃ ekaṃ itthiṃ anusoceyya, idaṃ anusocanaṃ na paññavataṃ iva¹, tenāhaṃ ajja taṃ bālota maññāmīti adhippāyenevamāha.

Ādetīti gaṇhāti. **Chekapāpakanti** sundarāsundaram. **āmakapakanti** āmakaṇca pakkaṇca. **Loloti** rasalolo. Idaṃ vuttaṃ hoti—mahārāja yathā nāma vāto padumasarādīni paharivā sugandhampi saṅkāraṭṭhānādīni paharivā duggandhampīti ubhayaṃ chekapāpakaṃ gandhaṃ ādiyati, yathā ca bālo kumārako ambajambūnaṃ heṭṭhā nisinno hatthaṃ pasāretvā patitapatitaṃ āmakampi pakkampi phalaṃ gahetvā khādāti, yathā ca rasalolo andho bhatte upanīte yaṃkiñci samakkhikampi nimmakkhikampi āmiṣaṃ ādiyati, evaṃ itthiyo nāma kilesavasena aḍḍhampi duggatampi kulīnampi akulīnampi abhirūpampi virūpampi gaṇhanti bhajanti, tādīsānaṃ² pāpadhammaṇaṃ itthīnaṃ kiṃ kāraṇā vippalapasi mahārājāti.

Atthesūti kāraṇākāraṇesu. **Mandoti** andhabālo. **Paṭibhāsanti** mama upaṭṭhāsi. **Kālapariyāyanti** evarūpaṃ maraṇakālaṃ patto “imasmim kāle idaṃ kattabbaṃ, idaṃ nakattabbaṃ, idaṃ vattabbaṃ, idaṃ na vattabbaṃ”ti na jānāsi devāti. **Aḍḍhummatoti** aḍḍhummatto maññe hutvā. **Udīresīti** yathā suraṃ pīvitvā nātimatto puriso yaṃ vā taṃ vā palapati, evaṃ palapasīti attho. **Seyyāti** varā uttamā.

“Māyā cā”ti-ādīsu deva itthiyo nāmetā vañcanaṭṭhena **māyā**, agayhupagaṭṭhena **marīcī**, sokādīnaṃ paccayattā **sokā**, **rogā**, anekappakārā **upaddavā**, kodhādīhi thaddhabhāveneva **kharā**. Tā hi

1. Paññavatomiva (Sī, Syā, I)

2. Tāsānaṃ vātādīsādīsānaṃ (Sī), vātabāla-andhasādīsānaṃ (Syā)

nissāya andubandhanādīhi bandhanato¹ **bandhanā ce'tā**, itthiyo nāma sarīraguhāsayaseneva maccu nāma² etā devāti. “Kāmahetukāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu rājāno coram gahetvā”³ti³ suttenapesa attho dīpetabbo.

Tato Dhataratṭho mātugāme paṭibaddhacittatāya “tvam mātugāmassa guṇam na jānāsi, paṇḍitā eva etaṃ jānanti, na hetā garahitabbā”ti dīpento āha—

119. “Yaṃ vuddhehi upaññātaṃ, ko taṃ ninditumarahati.
Mahābhūti'tthiyo nāma, lokasmim udapajjisum.
120. Khiddā paṇihitā tyāsu, rati tyāsu patiṭṭhitā.
Bijāni tyāsu rūhanti, yadidaṃ sattā pajāyare.
Tāsu ko nibbide poso, pāṇa'māsajja pāṇibhi.
121. Tvameva nañño Sumukha, thīnaṃ atthesu yuñjasi.
Tassa tya'jja bhaye jāte, bhīte na jāyate mati.
122. Sabbo hi saṃsayam patto, bhayam bhīrū titikkhati.
Paṇḍitā ca mahantāno, atthe yuñjanti duyyuje.
123. Etadatthāya rājāno, sūramicchanti mantinaṃ.
Paṭibāhati yaṃ sūro, āpadaṃ attapariyāyam.
124. Mā no ajja vikantiṃsu, rañño sūdā mahānase.
Tathā hi vaṇṇo pattānaṃ, phalaṃ veḷumva taṃ vadhi.
125. Muttopi na icchi uḍdetum, sayam bandham upāgami.
Sopa'jja saṃsayam patto, attham gaṇhāhi mā mukhan”ti.

Tattha **yanti** yaṃ mātugāmasaṅkhātāṃ vatthu paññāvuddhehi ñātaṃ, tesameva pākātaṃ, na bālānaṃ. **Mahābhūtā**ti mahāguṇā mahānisamsā.

Udapajjisunti

-
1. Bajjhanato (Syā)
2. Sarīraguhāyaṃ vasanakamaccu nāma (Sī, Syā), sarīraguhāyaṃ puna vasanakamaccu nāma (I)
3. Ma 1. 121 piṭṭhe.

paṭhamakappikakāle itthiliṅgasseva paṭhamam pātubhūtattā paṭhamam nibbattāti attho. **Tyāsūti** sumukha tāsū itthīsu kāyavacīkhiḍḍā ca **paṇihitā** ohitā ṭhapitā, kāmaguṇarati ca patiṭṭhitā. **Bījānīti** Buddhapacceka-buddha-ariyasāvaka-kavatti-ādibījāni tāsū ruhanti. **Yadidanti** ye ete sabbe pi sattā. **Pajāyareti** sabbe tāsāññeva kucchimhi samvaddhāti dīpeti. **Nibbideti** nibbindeyya. **Pāṇa'māsajja paṇibhīti**¹ attano paṇehipi tāsam paṇam āsādetvā² attano jīvitam cajantopi tā labhitvā ko nibbindeyyāti attho.

Naññoti na añño, Sumukha mayā Cittakūṭatale haṃsagaṇamajjhe nisinnena tam adisvā “kham nu Sumukho”ti vutte “esa mātuḡāmaṃ gahetvā Kañcanaguhāyaṃ uttamaratiṃ anubhoti”ti vadanti, evam tvameva thīnam atthesu **yuñjasi** yuttapayutto hosi, na aññoti attho. **Tassa tya'jjāti** tassa te ajja maraṇabhaye jāte iminā bhītena maraṇabhayena bhīto maññe, ayam mātuḡāmassa dosadassane nipuṇā mati jāyateti adhippāyenevamāha.

Sabbo hīti yo hi koci. **Samsayam pattoti** jīvitasamsayappatto. **Bhīrūti** bhīrū hutvāpi bhayam adhiṇvāseti. **Mahantānoti** ye pana paṇḍitā ca honti mahante ca ṭhāne ṭhitā mahantāno, te duyyuje atthe yuñjanti ghaṭenti vāyamanti, tasmā “mā bhāyi, dhīro³ hohi”ti tam ussāhento evamāha. **Āpadanti** sāmīno āgataṃ āpadaṃ esa sūro paṭibāhati, etadattāya sūram mantinam icchanti. **Attapariyāyanti** attano parittāṇampi ca katum sakkotīti adhippāyo.

Vikantimsūti chindimsu. Idam vuttam hoti—samma Sumukha tvam mayā attano anantare ṭhāne ṭhapito, tasmā yathā ajja rañño sūdā amhe maṃsatthāya na vikantimsu⁴, tathā karohi, tādiso hi amhākam pattavaṇṇo. **Tam vadhīti** svāyam vaṇṇo yathā nāma veḷum nissāya jātam phalam veḷumeva vadhati, tathā mā tam vadhi, tañca mañca mā vadhīti adhippāyenevamāha.

1. Pāṇabhīti (Sī)

2. Āharitvā (Ka)

3. Thiro (Ka)

4. Na kantanti (Sī, I)

Muttopīti yathāsukhaṃ Cittakūṭapabbataṃ gacchāti evaṃ Luddaputtana mayā saddhiṃ mutto vissajjito samānopi udditum na icchi. **Sayanti** rājānaṃ daṭṭhukāmo hutvā sayameva bandhaṃ upagatoti evamidam amhākaṃ bhayaṃ taṃ nissāya āgataṃ. **Sopa'jjāti** sopi ajja jīvitasamsayaṃ patto. **Atthaṃ gaṇhāhi mā mukhanti** idāni amhākaṃ muñcanakāraṇaṃ gaṇha, yathā muccāma, tathā vāyama, “vātova gandhamādeti”ti-ādīni vadanto itthigarahatthāya mukhaṃ mā pasārayi.

Evaṃ mahāsatto mātugāmaṃ vaṇṇetvā sumukhaṃ appaṭibhāṇaṃ katvā tassa anattamanabhāvaṃ viditvā idāni naṃ paggaṇhanto gāthamāha—

126. “So taṃ yogaṃ payuñjassu, yuttaṃ dhammūpasamhitaṃ.
Tava pariyāpadānena, mama paṇesanaṃ carā”ti.

Tattha **soti** samma Sumukha so tvaṃ. **Taṃ yoganti** yaṃ pubbe “ahaṃ yogaṃ payuñjissam, yuttaṃ dhammūpasamhitaṃ”ti avacāsi, taṃ idāni payuñjassu. **Tava pariyāpadānenāti** tava tena yogena parisuddhena. “Pariyodātenā”tipi pāṭho, parittāṇenāti attho, tayā katattā tava santakena parittāṇena mama jīvitapariyesanaṃ carāti adhippāyo.

Atha Sumukho “ayaṃ ativiya maraṇabhayaabhīto mama ñāṇabalaṃ na jānāti, rājānaṃ disvā thokaṃ kathaṃ labhitvā jānissāmi, assāsessāmi tāvanan”ti cintetvā gāthamāha—

127. Mā bhāyi patataṃ seṭṭha, na hi bhāyanti tādisā.
Ahaṃ yogaṃ payuñjissam, yuttaṃ dhammūpasamhitaṃ.
Mama pariyāpadānena, khippaṃ pāsā pamokkhasi”ti.

Tattha **pāsāti** dukkhapāsato.

Iti tesam sakuṇabhāsāya kathentānaṃ Luddaputto na kiñci aññāsi, kevalaṃ pana te kājenādāya Bārāṇasim pāvīsi. Acchariyabbhutajātena añjalina mahājanena anuggacchamāno so rājadvāraṃ patvā attano āgatabhāvaṃ rañño ārocāpesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

128. “So Luddo haṃsakājena, rājadvāraṃ upāgami.

Paṭivedetha maṃ rañño, Dhataratṭhā’ya’ māgato”ti.

Tattha **paṭivedetha manti** Khemako āgatoti evaṃ maṃ rañño nivedetha. **Dhataratṭhā’yanti** ayaṃ Dhataratṭho āgatoti paṭivedetha.

Dovāriko gantvā paṭivedesi. Rājā sañjātasomanasso “khippaṃ āgacchatū”ti vatvā amaccagaṇaparivuto samussitasetacchatte rājapallaṅke nisinnō Khemakaṃ haṃsakājaṃ ādāya mahātalaṃ abhiruḥhaṃ disvā suvaṇṇavaṇṇe haṃse oloketvā “sampuṇṇo me manoratho”ti tassa kattabbakiccaṃ amacce āṇāpesi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

129. “Te disvā puññasāṅkāse, ubho lakkhaṇasammate.

Khalu saṃyamano rājā, amacce ajjhabhāsatha.

130. Detha luddassa vatthāni, annaṃ pānaṅca bhojanaṃ.

Kāmaṅkaro hiraṅṅā’ssa, yāvanto esa icchatī”ti.

Tattha **puññasāṅkāseti** attano puññasadise. **Lakkhaṇasammate**¹ seṭṭhasammate abhiññāte. **Khalūti** nipāto, tassa “te khalu disvā”ti purimapadena sambandho. “**Dethā**”ti-ādīni rājā pasannākāraṃ² karonto āha. Tattha **kāmaṅkaro hiraṅṅā’ssāti** hiraṅṅaṃ assa kāmakiriyā atthu. **Yāvantoti** yattakaṃ esa icchatī, tattakaṃ hiraṅṅamassa dethāti attho.

Evaṃ pasannākāraṃ kāretvā pītisomanassasamussāhito “gacchatha naṃ alaṅkaritvā ānethā”ti āha. Atha naṃ amaccā rājanivesanā otāretvā kappitakesamassuṃ nhātānulittaṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ katvā rañño dassesuṃ. Athassa rājā saṃvacchare sataśassuṭṭhānake dvādasa gāme ājaññayuttaṃ rathaṃ alaṅkatamahāgehaṅcāti mahantaṃ yasaṃ dāpesi. So mahantaṃ yasaṃ labhitvā attano kammaṃ pakāsetuṃ “na te deva mayā yo vā so vā haṃso ānīto, ayaṃ pana navutiyā haṃsasahassānaṃ rājā Dhataratṭho nāma, ayaṃ senāpati Sumukho nāmā”ti

1. Lakkhaṅṅasammate (Sī, I)

2. Pasannākāraṃ (?)

āha. Atha nam rājā “katham te samma ete gahitā”ti pucchi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

131. “Disvā luddam pasannattam, Kāsirājā tadabravi.
Yadyāyam samma Khemaka, puṇṇā hamsehi tiṭṭhati.

132. Katham rucimajjhagatam, pāsahattho upāgami.
Okīṇṇam nātisaṅghehi, nimmajjhimaṁ katham gahī”ti.

Tattha **pasannattanti** pasannabhāvaṁ somanassappattam. **Yadyāyanti** samma Khemaka yadi ayam amhākaṁ pokkharāṇi navutihamsasahashehi puṇṇā tiṭṭhati. **Katham rucimajjhagatanti** evaṁ sante tvaṁ tesam rucīnaṁ piyadassanānaṁ hamsānaṁ majjhagatam etam nātisaṅghehi okīṇṇam. **Nimmajjhimanti** neva majjhimaṁ neva kaniṭṭham uttamam hamsarājānaṁ katham pāsahattho upāgami katham gaṇhīti.

So tassa kathento āha—

133. “Ajja me sattamā ratti, adanāni upāsato.
Pada’metassa anvesam, appamatto ghaṭassito.

134. Athassa pada’maddakkhim, carato adanesanam.
Tatthāham odahim pāsam, evam tam dija’magghin”ti.

Tattha **adanānīti** ādānāni, gocaraggahaṇaṭṭhānānīti attho, ayameva vā pāṭho. **Upāsatotī** upagacchantassa. **Padanti** gocarabhūmiyam akkantapadam. **Ghaṭassitoti** cāṭīpaṅjare nissito hutvā. **Athassāti** atha chaṭṭhe divase etassa adanesanam carantassa padam addakkhim. **Evaṁ tanti** evam tam dijam agghinti sabbam gahitopāyam ācikkhi.

Tam sutvā rājā “ayam dvāre ṭhatvā paṭivedentopi Dharaṭṭhassevāgamanam paṭivedesi, idānipi etam ekameva gaṇhinti vadati, kim nu kho ettha kāraṇan”ti cintetvā gāthamāha—

135. “Ludda dve ime sakuṇā, atha ekoti bhāsasi.
Cittam nu te vipariyattam, adu kim nu jigīsasi”ti.

Tattha **vipariyattanti** vipallattham¹. **Adu kim nu jigīsasīti** udāhu kim nu cintesi, kim itaram gahetvā aññassa dātukāmo hutvā cintesīti pucchati.

Tato Luddo “na me deva cittaṃ vipallattham, nāpi aham itaram aññassa dātukāmo, apica kho pana mayā ohite pāse ekova baddho”ti āvi karonto āha—

136. “Yassa lohitakā tālā, tapanīyanibhā subhā.

Uraṃ saṃhacca tiṭṭhanti, so me bandham upāgami.

137. Athāyaṃ bhassaro pakkhī, abaddho baddhamāturaṃ.

Ariyaṃ bruvāno aṭṭhāsi, cajanto mānusiṃ giran”ti.

Tattha **lohitakāti** rattavaṇṇā. **Tālāti** rājiyo. **Uraṃ saṃhaccāti** uraṃ āhacca. Idaṃ vuttaṃ hoti—mahārāja yassetā rattasuvaṇṇasappaṭibhāgā tisso lohitakā rājiyo gīvaṃ parikkhipitvā uraṃ āhacca tiṭṭhanti, so ekova mama pāse bandham upāgatoti. **Bhassaroti** parisuddho pabhāsampanno. **Āturanti** gilānaṃ dukkhitaṃ aṭṭhāsīti.

Atha Dhataratṭhassa baddhabhāvaṃ ñatvā nivattitvā etaṃ samassāsetvā mamāgamanakāle ca paccuggamaṇaṃ katvā ākāseyeva mayā saddhiṃ madhuraṭṭhāsaṇṭhāraṃ katvā manussabhāsāya Dhataratṭhassa guṇaṃ kathento aṭṭhāsi, mama hadayaṃ mudukaṃ katvā puna etasseva purato aṭṭhāsi. Athāhaṃ deva Sumukhassa subhāsitaṃ sutvā pasannacitto Dhataratṭhaṃ vissajjesiṃ, iti Dhataratṭhassa pāsato makkho; ime haṃse ādāya mama idhāgamaṇaṇca Sumukheneva katanti. Evaṃ so Sumukhassa guṇakathaṃ katesi. Taṃ sutvā rājā Sumukhassa dhammakathaṃ sotukāmo ahoṣi. Luddaputtassa sakkāraṃ karontasseva sūriyo atthaṅgato, dīpā pajjalitā, bahū khattiyādayo sannipatitā, Khemā devīpi vividhanāṭakaparivārā rañño dakkhiṇapasse nisīdi. Tasmim khaṇe rājā Sumukhaṃ kathāpetukāmo gāthamāha—

138. “Atha kim dāni Sumukha, hanuṃ saṃhacca tiṭṭhasi.

Adu me paraṃ patto, bhayā bhīto na bhāsasi”ti.

1. Vipallaṭṭhanti vipariyattaṃ (Syā)

Tattha **hanuṃ saṃhaccā**ti madhurakatho kira tvaṃ, atha kasmā idāni mukhaṃ pidhāya tiṭṭhasi. **Adū**ti kacci. **Bhayā bhī**toti parisasārajjabhayena bhīto hutvā.

Taṃ sutvā Sumukho abhītabhāvaṃ dassento gāthamāha—

139. “Nāhaṃ kāsipati bhīto, oḡayha parisam tava.

Nāhaṃ bhayā na bhāsissam, vākyam atthasmi tādise”ti.

Tattha **tādiseti** apica kho pana tathārūpe atthe uppanne vākyam bhāsissāmīti vacanokāsam olokeno nisinnomhīti attho.

Taṃ sutvā rājā tassa katham vaddhetukāmatāya parihāsam karonto āha—

140. “Na te abhisaram passe, na rathe napi pattike.

Nā’ssa cammam va kīṭam vā, vammite ca dhanuggahe.

141. Na hiraññam suvaṇṇam vā, nagaram vā sumāpitam.

Okiṇṇaparikhāṃ duggam, dalhamatṭālakoṭṭhakam.

Yattha pavitṭho Sumukha, bhāyitabbam na bhāyasi”ti.

Tattha **abhisaranti** rakkhaṇatthāya parivāretvā ṭhitam āvudhahattham parisam te na passāmi. **Nā’ssā**ti ettha **assā**ti nipātamattam. **Cammani** saraparittāṇacammaṃ. **Kīṭanti** kīṭam cāṭikapālādi¹ vuccati. Cāṭikapālahatthāpi te santike natthīti dīpeti. **Vammiteti** cammasannaddhe. **Na hiraññanti** yaṃ nissāya na bhāyasi, taṃ hiraññampi te na passāmi.

Evam raññā “kiṃ te abhāyanakāraṇaṃ”ti vutte taṃ kathento āha—

142. “Na me abhisarena’ttho, nagarena dhanena vā.

Apathena patham yāma, antalikkhecarā mayam.

143. Sutā ca paṇḍitā tya’mhā, nipuṇā ca’tthacintakā.

Bhāsema’tthavatim vācam, sacce cassa patiṭṭhito.

1. Kīṭanti kīṭakam cāṭikapālam (Sī, I), kīṭam vāti kīṇitam cāṭikapālanti (Syā)

144. Kiñca tuyhaṃ asaccassa, anariyassa karissati.

Musāvādissa luddassa, bhaṇitampi subhāsitaṃ”ti.

Tattha **abhisarenā**ti ārakkhaparivārena. **Atthoti** etena mama kiccaṃ natthi. Kasmā? Yasmā **apathena** tumhādisānaṃ amaggena pathaṃ māpetvā yāma, ākāsa-carino mayanti. **Paṇḍitā tya’mhā**ti paṇḍitāti tayā sutāmhā, teneva kāraṇena amhākaṃ santikā dhammaṃ sotukāmo kira no gāhāpesi. **Sacce cassā**ti sace pana tvaṃ sacce patiṭṭhito assa, atthavatim kāraṇanissitaṃ vācaṃ bhāseyyāma. **Asaccassā**ti vacīsaccarahitassa tava subhāsitaṃ muṇḍassa dantasūci viya kiṃ karissati.

Taṃ sutvā rājā “kasmā maṃ musāvādī anariyoti vadasi, kiṃ mayā katan”ti āha. Atha naṃ Sumukho “tena hi mahārāja suṇāhi”ti vatvā āha—

145. Taṃ brāhmaṇānaṃ vacanā, imaṃ Khema’makārayi.

Abhayañca tayā ghuṭṭhaṃ, imāyo dasadhā disā.

146. Ogayha te pokkharāṇim, vippasannodakaṃ sucim.

Pahūtaṃ cā’danaṃ tattha, ahimsā cettha pakkhinaṃ.

147. Idam sutvāna nigghosaṃ, āgata’ mha tava’ntike.

Te te baddhasma pāsena, etaṃ te bhāsitaṃ musā.

148. Musāvādaṃ purakkhatvā, icchālobhañca pāpakaṃ.

Ubhosandhimatikkamma, asātaṃ upapajjati”ti.

Tattha **tanti** tvaṃ. **Khemanti** evaṃnāmikaṃ pokkharāṇim. **Ghuṭṭhanti** catūsu kaṇṇesu ṭhatvā ghosāpitaṃ. **Dasadhā**ti imāsu dasadhā ṭhitāsu disāsu¹ tayā abhayaṃ ghuṭṭhaṃ. **Ogayhā**ti ogāhetvā āgatānaṃ santikā. **Pahūtaṃ cā’dananti** pahūtañca padumapupphasāli-ādikaṃ adanaṃ. **Idam sutvānā**ti tesam taṃ pokkharāṇim ogāhetvā āgatānaṃ santikā idam abhayaṃ sutvā **tava’ntike** tava samīpe tayā kāritapokkharāṇim āgatāmhāti attho. **Te teti** te mayam tava pāsena baddhā. **Purakkhatvā**ti purato

1. Dasadhāti imā tā dasadhā disā taṃtaṃdisāsu (Syā, Ka)

katvā. **icchālobhanti** icchāsaṅkhātāṃ pāpakāṃ lobhāṃ. **Ubhosandhanti** ubhayaṃ devaloke ca manussaloke ca paṭisandhiṃ ime pāpadhamme purato katvā caranto puggalo sugatipaṭisandhiṃ atikkamitvā asātaṃ nirayaṃ upapajjatīti.

Evam parisamajjheyeva rājānaṃ lajjāpesi. Atha naṃ rājā “nāhaṃ Sumukha tumhe māretvā maṃsaṃ khāditukāmo gaṇhāpesiṃ, paṇḍitabhāvaṃ pana vo sutvā subhāsitaṃ sotukāmo gaṇhāpesiṃ”ti pakāsentō āha—

149. “Nāparajjhāma Sumukha, napi lobhāva maggaḥiṃ.
Sutā ca paṇḍitā’tyattha, nipuṇā atthacintakā.

150. Appeva’tthavatiṃ vācaṃ, byāhareyyuṃ idhā’gatā.
Tathā taṃ¹ samma Nesādo, vutto Sumukha maggaḥī”ti.

Tattha **nāparajjhāmāti** mārento aparajjhati nāma, mayaṃ na mārema. **Lobhāva² maggaḥinti** maṃsaṃ khāditukāmo hutvā lobhāva² tumhe nāhaṃ aggaḥiṃ. **Paṇḍitā’tyatthāti** paṇḍitāti sutā attha. **Atthacintakāti** paṭicchannānaṃ atthānaṃ cintakā. **Atthavatiṃti** kāraṇanissitaṃ. **Tathāti** tena kāraṇena. **Vuttoti** mayā vutto hutvā. **Sumukha maggaḥīti** Sumukhāti ālapati, **ma-kāro** padasandhikaro. **Aggaḥīti** dhammaṃ desetum tumhe gaṇhi.

Taṃ sutvā Sumukho “subhāsitaṃ sotukāmena ayuttaṃ te kataṃ mahārājā”ti vatvā āha—

151. “Neva bhītā kāsipati, upanītasmiṃ jīvite.
Bhāsema’tthavatiṃ vācaṃ, sampattā kālapariyāyaṃ.

152. Yo migena migam hanti, pakkhiṃ vā pana pakkhinā.
Sutena vā sutam kiṇyā, kiṃ anariyataram tato.

153. Yo cā’riyarudam bhāse, anariyadhamma’vassito.
Ubho so dhamasate lokā, idha ceva parattha ca.

1. Tathāyaṃ (Syā)

2. Lobhāvaṃ (Sī, I), lobhāya (Syā)

154. Na majjetha yasaṃ patto, na byādhe¹ pattasaṃsayam.
Vāyametheva kiccesu, saṃvare vivarāni ca.

155. Ye vuddhā abbatikkantā, sampattā kālapariyāyam.
Idha dhammaṃ caritvāna, evaṃ'te tidivaṃ gatā.

156. Idam sutvā kāsipati, dhamma'mattani pālaya.
Dhataratṭhañca muñcāhi, haṃsānaṃ pavaruttaman'ti.

Tattha **upanītasminti** maraṇasantikaṃ upanīte. **Kālapariyāyanti** maraṇakālāvāraṃ sampattā samānā na bhāsissāma. Na hi dhammakathikaṃ bandhitvā maraṇabhayena tajjetvā dhammaṃ suṇanti, ayuttam te katanti. **Migenāti** suṭṭhu sikkhāpitena dīpakamigena. **Hantīti** hanati. **Pakkhināti** dīpakapakkhinā. **Sutenāti** khemaṃ nibbhayanti vissutena dīpakamigapakkhisadisena padumasarena. **Sutanti** “paṇḍito citrakathī”ti evaṃ sutam dhammakathikaṃ. **Kiṇyāti**² “dhammaṃ sossāmi”ti pāsabandhanena yo kiṇeyya³ himseyya bādheyya. **Tatoti** tesam kiriyato uttari aññaṃ anariyataraṃ nāma kimatthi.

Ariyarudanti mukhena ariyavacanaṃ sundaravacanaṃ bhāsati. **Anariyadhamma'vassitoti** kammena anariyadhammaṃ avassito. **Ubhoti**⁴ devalokā ca manussalokā cāti ubhayamhā. **Idha cevāti** idha uppannopi parattha uppannopi evarūpo dvīhi sugatilokehi dhamisitvā nirayameva upapajjati. **Pattasaṃsayanti** jīvitasamsayamāpannampi dukkhaṃ patvā na kilameyya. **Samvare vivarāni cāti** attano chiddāni dvārāni⁵ samvareyya pidaheyya. **Vuddhāti** guṇavuddhā paṇḍitā. **Abbatikkantāti** imam manussalokaṃ atikkantā. **Kālapariyāyanti** maraṇakālapariyāyam pattā hutvā. **Evaṃ'teti** evam etc. **Idanti** idam mayā vuttam atthanissitam vacanaṃ. **Dhammanti** paveniyadhammampi sucaritadhammampi.

Tam sutvā rājā āha—

157. “Āharantudakaṃ pajjam, āsanañca mahārahaṃ.
Pañjarato pamokkhāmi, Dhataratṭham yasassinam.

1. Na byathe (Sī, I)

2. Kiṇeti (Sī, I), kilyeti (Syā)

3. Kīleyya (Syā)

4. Ubhāti (?)

5. Randhāni (Sī, Syā, I)

158. Tañca senāpatim dhīraṃ, nipuṇaṃ atthacintakaṃ.
Yo sukhe sukrito rañño, dukkhite hoti dukkhito.

159. Ediso kho arahati, piṇḍamasnātu bhadduno.
Yathāyaṃ Sumukho rañño, pāṇasādhāraṇo sakhā”ti.

Tattha **udakanti** pādadhovanaṃ. **Pajjanti** pādabbhañjanaṃ. **Sukheti** sukhamhi sati.

Rañño vacanaṃ sutvā tesāṃ āsanāni āharitvā tattha nisinnānaṃ
gandhodakena pāde dhovitvā satapākena telena abbhañjimsu. Tamatthaṃ
pakāsento Satthā āha—

160. “Piṭhañca sabbasovaṇṇaṃ, aṭṭhapādaṃ manoramaṃ.
Maṭṭhaṃ kāsikamatthannaṃ, Dhataratṭho upāvisi.

161. Kocchañca sabbasovaṇṇaṃ, veyyagghaparisibbitaṃ.
Sumukho ajjhupāvekkhi, Dhataratṭhassanantarā.

162. Tesāṃ kañcanapattehi, puthū ādāya kāsīyo.
Hamsānaṃ abhihāresuṃ, aggarañño pavāsitaṃ”ti.

Tattha **maṭṭhanti** karaṇapariniṭṭhitaṃ. **Kāsikamatthannanti**¹
kāsikavatthena atthataṃ. **Kocchanti** majjhe saṅkhittaṃ.
Veyyagghaparisibbitanti byagghacammaṃparisibbitaṃ maṅgaladivase
aggamahesiyā nisinnapīṭhaṃ. **Kañcanapattehi** suvaṇṇabhājanehi. **Puthūti**
bahū janā. **Kāsīyoti** Kāsiraṭṭhavāsino. **Abhihāresunti** upanāmesuṃ.
Aggarañño pavāsitanti aṭṭhasatapalasuvaṇṇapātiparikkhitaṃ² hamsarañño
paṇṇākāratthāya Kāsiraññā pesitaṃ nānaggarasabhojanaṃ.

Evam upanīte pana tasmim Kāsirājā tesāṃ sampaggahatthaṃ sayam
suvaṇṇapātīm gahetvā upanāmesi. Te tato madhulāje khādītva
madhurodakañca pivimsu. Atha mahāsatto rañño abhihārañca pasādañca
disvā paṭisanthāramakāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

163. “Disvā abhihaṭaṃ aggaṃ, Kāsirājena pesitaṃ.
Kusalo khattadhammānaṃ, tato pucchi anantarā.

1. Kāsikapatthiṇṇanti (Sī)

2. Aṭṭhasatapalasuvaṇṇapātipakkhitaṃ (Syā, I, Ka)

164. Kaccinnu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anāmayāṃ.
Kacci raṭṭhamidaṃ phītaṃ, dhammena manusāsasi.
165. Kusalañceva me haṃsa, atho haṃsa anāmayāṃ.
Atho raṭṭhamidaṃ phītaṃ, dhammena manusāsa'haṃ.
166. Kacci bhoto amaccesu, doso koci na vijjati.
Kacci ca te tavatthesu, nāvakaṅkhanti jīvitāṃ.
167. Athopi me amaccesu, doso koci na vijjati.
Athopi te mamatthesu, nāvakaṅkhanti jīvitāṃ.
168. Kacci te sādisī bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, tava chandavasānugā.
169. Atho me sādisī bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, mama chandavasānugā.
170. Kacci raṭṭhaṃ anuppīlaṃ, akutoci-upaddavaṃ.
Asāhasena dhammena, samena manusāsasi.
171. Atho raṭṭhaṃ anuppīlaṃ, akutoci-upaddavaṃ.
Asāhasena dhammena, samena manusāsa'haṃ.
172. Kacci santo apacitā, asanto parivajjitā.
No ce dhammaṃ niraṅkatvā, adhammamanuvattasi.
173. Santo ca me apacitā, asanto parivajjitā.
Dhammamevānuvattāmi, adhammo me niraṅkato.
174. Kacci nā'nāgataṃ dīghaṃ, samavekkhasi khattiya.
Kacci'matto¹ madanīye, paralokaṃ na santasi.
175. Nāhaṃ anāgataṃ dīghaṃ, samavekkhāmi pakkhima.
Thito dasasu dhammesu, paralokaṃ na santase.

1. Kacci namatto (Sī)

176. Dānaṃ sīlaṃ pariccāgaṃ, ajjavaṃ maddavaṃ tapam.
Akkodham avihimsaṅca, khantiṅca avirodhanam.

177. Iccete kusale dhamme, ṭhite passāmi attani.
Tato me jāyate pīti, somanassaṅca nappakam.

178. Sumukho ca acintetvā, visajji pharusam giram.
Bhāvadosa manaññāya, asmākāyaṃ vihaṅgamo.

179. So kuddho pharusam vācam, nicchāresi ayoniso.
Yāna smesu na vijjanti, nayidaṃ paññavatāmivā”ti.

Tattha **disvāti** taṃ bahum aggapānabhojanam disvā. **Pesitanti** āharāpetvā upanītam. **Khattadhammānanti** paṭhamakāraṇesu paṭisanthāradhammānam. **Tato pucchi anantarāti** tasmim kāle “kacci nu bhoto”ti anupaṭipāṭiyā pucchi. Tā panetā cha gāthā hetṭhā vuttatthāyeva. **Anuppīlanti** kacci raṭṭhavāsino yante ucchum viya na pīlesīti pucchati. **Akutoci-upaddavanti** kutoci anupaddavam. **Dhammena samena manusāsa’sīti**¹ kacci tava² raṭṭham dhammena samena anusāsasi³. **Santoti** sīlādiguṇasamyuttā sappurisā. **Niramkatvāti** chaḍḍetvā. **Nā’nāgataṃ dīghanti** anāgataṃ attano jīvitapavattim “kacci dīghan”ti na samavekkhasi, āyusaṅkhārānam parittabhāvam jānāsīti pucchati. **Madanīyeti** madārahe rūpādi-ārammaṇe. **Na santasīti** na bhāyasi. Idam vuttam hoti—kacci rūpādīsu kāmaguṇesu amatto appamatto hutvā dānādīnam kusalānam katattā paralokam na bhāyasīti.

Dasasūti dasasu rājadhammesu. Dānādīsu dasavatthukā cetanā⁴ **dānam**, pañcasīladasasīlāni **sīlam**, deyyadhammacāgo **pariccāgo**, ujubhāvo **ajjavaṃ**, mudubhāvo **maddavaṃ**, uposathakammaṃ **tapo**, mettāpubbabhāgo **akkodho**, karuṇāpubbabhāgo **avihimsā**, adhivāsana **khanti**, avirodho **avirodhanam**. **Acintetvāti** mama imam guṇasampattim acintetvā. **Bhāvadosanti** cittadosam. **Anaññāyāti** ajānitvā. Asmākañhi

1. Manusissatīti (Sī, I)

2. Tayā (Sī, I)

3. Anusāsīyati (Sī, I)

4. Savatthukā (Ka), pavattitacetanā (Syā)

cittadoso nāma natthi, yamesa jāneyya, taṃ ajānitvāva pharusañ kakkhaḷañ girañ vissajjesi. **Ayonisoti** anupāyena. **Yāna'smesūti** yāni vajjāni amhesu na vijjanti, tāni vadati. **Nayidanti** tasmāssa idaṃ vacanaṃ paññavataṃ iva na hoti, tenesa mama na paṇḍito viya upaṭṭhāti.

Taṃ sutvā Sumukho “mayā guṇasampannova rājā apasādito so me kuddho, khamāpessāmi nan”ti cintetvā āha—

180. “Atthi me taṃ atisāraṃ, vegena manujādhipa.

Dhataratthe ca baddhasmiṃ, dukkhaṃ me vipulaṃ ahu.

181. Tvaṃ no pitā’va puttānaṃ, bhūtānaṃ dharaṇīriva.

Asmākaṃ adhipannānaṃ, khamassu rājakuñjarā”ti.

Tattha **atisāranti** pakkhalitaṃ. **Vegenāti** ahaṃ etaṃ kathaṃ kathento vegena sahasā kathesiṃ. **Dukkhandi** cetasikaṃ dukkhaṃ mama vipulaṃ ahosi, tasmā kodhavasena yaṃ mayā vuttaṃ, taṃ me khamatha mahārājāti. **Puttānanti** tvaṃ amhākaṃ puttānaṃ pitā viya. **Dharaṇīrivāti** pāṇabhūtānaṃ paṭiṭṭhā pathavī viya tvaṃ amhākaṃ avassayo. **Adhipannānanti** dosena aparādhena ajjhotthaṭānaṃ khamassūti idaṃ so āsanā oruyha pakkhehi añjaliṃ katvā āha.

Atha naṃ rājā āliṅgitvā ādāya suvaṇṇapīṭhe nisīdāpetvā accayadesanaṃ paṭiggaṇhanto āha—

182. “Etaṃ te anumodāma, yaṃ bhāvaṃ na nigūhasi.

Khilaṃ pabhindasi pakkhi, ujukosi vihaṅgamā”ti.

Tattha **anumodāmāti** etaṃ te dosaṃ khamāma. **Yanti** yasmā tvaṃ attano cittaṭṭhānabhāvaṃ na nigūhasi. **Khilanti** cittakhilaṃ cittakhāṇukaṃ.

Idaṅca pana vatvā rājā mahāsattassa dhammakathāya Sumukhassa ca ujubhāve pasīditvā “pasannena nāma pasannākāro kātabbo”ti ubhinnaṃ pi tesāṃ attano rajjasiriṃ niyyādentō āha—

183. “Yaṃ kiñci ratanaṃ atthi, Kāsirājanivesane.

Rajataṃ jātarūpaṅca, muttā veḷuriyā bahū.

184. Maṇayo saṅkhamuttā ca, vatthakaṃ haricandanam.

Ajinaṃ dantabhaṇḍaṇca, lohaṃ kāḷāyasam bahum.

Etam dadāmi vo vittam, issaram vissajāmi vo”ti.

Tattha¹ **muttā**ti viddhāviddhamuttā. **Maṇayoti** maṇibhaṇḍakāni.

Saṅkhamuttācāti dakkhiṇāvattaṅgasaṅkharatanaṇca

āmalakavaṭṭamuttaratanaṇca. **Vatthakanti** Sukhumakāsikavatthāni. **Ajinanti** ajinamigacammaṃ. **Lohaṃ kāḷāyasanti** tambalohaṇca kāḷalohaṇca. **Issaranti** kañcanamālena setacchattena saddhiṃ dvādasayojanike Bārāṇasinagare rajjam.

Evaṇca pana vatvā ubhopi te setacchattena pūjetvā rajjam paṭicchāpesi.
Atha mahāsatto raññā saddhiṃ sallapanto āha—

185. “Addhā apacitā tya’mhā, sakkatā ca rathesabha.

Dhammesu vattamānānaṃ, tvaṃ no ācariyo bhava.

186. Ācariya manuññātā, tayā anumatā mayam.

Tam padakkhiṇato katvā, ñātim passemu’rindamā”ti.

Tattha **dhammesū**ti kusalakammaphadhammesu. **Ācariyoti** tvaṃ amhehi byattataro, tasmā no ācariyo hohi, apica dasannaṃ rājadhammānaṃ kathitattā Sumukhassa dosaṃ dassetvā accayapaṭiggahaṇassa katattāpi tvaṃ amhākaṃ ācariyova, tasmā idānipi no ācārasikkhāpanena ācariyo bhavāti āha². **Passemu’rindamā**ti passemu Arindama.

So tesam gamanaṃ anujāni, bodhisattassapi dhammaṃ kathentasseva aruṇam uṭṭhahi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

187. “Sabbarattim cintayitvā, mantayitvā yathākatham.

Kāsirājā anuññāsi, hamsānam pavaruttaman”ti.

Tattha **yathākathanti** yamkiñci attham tehi saddhiṃ cintetabbaṃ mantetabbaṇca, sabbaṃ tam cintetvā ca mantetvā cāti attho. **Anuññāsī**ti gacchathāti anuññāsi.

1. Tattha atthīti nidahitam (Sī, Syā, I)

2. Attho (Sī, I)

Evam tena anuññāto bodhisatto rājānam “appamatto dhammena rajjam kārehi”ti ovaditvā pañcasu sīlesu patitthāpesi. Rājā tesam kañcanabhājanehi madhulājañca madhurodakañca upanāmetvā niṭṭhitāhāracicce gandhamālādīhi pūjetvā bodhisattam suvaṇṇacaṅkoṭakena sayam ukkhipi, Khemā devī Sumukham ukkhipi. Atha ne sihapañjaram ugghāṭetvā sūriyuggamanavelāya “gacchatha sāmīno”ti vissajjesum. Tamattham pakāsento Satthā āha—

188. “Tato ratyā vivasāne, sūriyuggamanam pati.
Pekkhato Kāsirañjassa, bhavanā te vigāhisun”ti.

Tattha **vigāhisunti** ākāsam pakkhandimsu.

Tesu mahāsatto suvaṇṇacaṅkoṭakato uppatitvā ākāse ṭhatvā “mā cintayi mahārāja, appamatto amhākam ovāde vatteyyāsī”ti rājānam samassāsetvā Sumukham ādāya Cittakūṭameva gato. Tānipi kho navuti haṃsasahassāni Kañcanaguḥato nikkhamitvā pabbatatale nisinnāni te āgacchante disvā paccuggantvā parivāresum. Te nātigaṇaparivutā Cittakūṭatalam pavisimsu. Tamattham pakāsento Satthā āha—

189. “Te aroge anuppatte, disvāna parame dije.
Kekāti makarum haṃsā, puthusaddo ajāyatha.

190. Te patitā pamuttana, bhattunā bhattugāravā.
Samantā parikirimsu, aṇḍajā laddhapaccayā”ti.

Evam parivāretvā ca pana te haṃsā “katham muttosi mahārāja”ti pucchimsu. Mahāsatto Sumukham nissāya muttabhāvam Saṃyamarājaluddaputtehi katakammañca kathesi. Tam sutvā tuṭṭhā haṃsagaṇā “Sumukho senāpati ca rājā ca Luddaputto ca sukhitā niddukkhā ciraṃ jīvantū”ti āhaṃsu. Tamattham pakāsento Satthā āha—

191. “Evam mittavataṃ atthā, sabbe honti padakkhiṇā.
Haṃsā yathā Dhataratthā, nātisaṅghamupāgamun”ti.

Tam Cūḷahaṃsajātake vuttatthameva.

Satthā imañ dhammadesanañ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Ānando mamatthāya attano jīvitam pariccajī”ti vatvā jātakañ samodhānesi “tadā Luddaputto Channo ahoṣi, Khemā devī Khemā bhikkhunī, rājā Sāriputto, Sumukho Ānando, sesaparisā Buddhaparisā, Dhataratṭhahaṃsarājā pana ahameva ahoṣin”ti.

Mahāhaṃsajātakavaṇṇanā dutiyā.

3. Sudhābhojanaajātakavaṇṇanā (535)

Neva kiṇāmi napi vikkiṇāmīti idaṃ¹ Satthā Jetavane viharanto ekañ dānajjhāsayam bhikkhum ārabha kathesi. So kira Sāvatthiyam eko kulaputto hutvā Satthu dhammakatham sutvā pasannacitto pabbajitvā sīlesu paripūrakārī dhutaṅgaguṇasamannāgato sabrahmacārīsu pavattamettacitto divasassa tikkhattum Buddhadhammasaṃghupaṭṭhāne appamatto ācārasampanno dānajjhāsayo ahoṣi. Sāraṇiyadhammapūrakō attanā laddham paṭiggāhakesu vijjamānesu chinnabhatto hutvāpi detiyeva, tasmā tassa dānajjhāsayadānābhiratabhāvo bhikkhusaṃghe pākāṭo ahoṣi. Athekadivasam bhikkhū dhammasabhāyam katham samuṭṭhāpesum “āvuso asuko nāma bhikkhu dānajjhāsayo dānābhirato attanā laddham pasatamattapānīyampi lobham chinditvā sabrahmacārīnañ deti, bodhisattassevassa ajjhāsayo”ti. Satthā tañ katham dibbāya sotadhātuyā sutvā Gandhakuṭito nikkhamitvā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “ayam bhikkhave bhikkhu pubbe adānasīlo maccharī tiṇaggena telabindumpi adātā ahoṣi, atha nañ ahañ dametvā nibbisevanam katvā dānaphalam vaṇṇetvā dāne patiṭṭhāpesim, so ‘pasatamattam udakampi labhitvā adatvā na pivissāmī’ti mama santike varam aggahesi, tassa phalena dānajjhāsayo dānābhirato jāto”ti vatvā tehi yācito atītam āhari.

Atīte Bārāṇasiyam Brahmadatte rajjam kārente eko gahapati aḍḍho ahoṣi asītikoṭivibhavo. Athassa rājā seṭṭhiṭṭhānam

1. Naguttameti idaṃ (Sī, Syā, I)

adāsi. So rājapūjito nāgarajānapadapūjito hutvā ekadivasam attano sampattim oloketvā cintesi “ayam yaso mayā atītabhave neva niddāyantena, na kāyaduccarītādini karontena laddho, sucaritāni pana pūretvā laddho, anāgatepi mayā mama patiṭṭham kātuṃ vaṭṭatī”ti. So rañño santikam gantvā “deva mama ghare asīkoṭidhanam atthi, tam gaṇhāhī”ti vatvā “na mayham tava dhanenattho, bahum me dhanam, itopi yadicchasi, tam gaṇhāhī”ti vutte “kim nu deva mama dhanam dātuṃ labhāmī”ti āha. Atha raññā “yathārucci karohī”ti vutte catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe nivesanadvāre cāti cha dānasālāyo kāretvā devasikam chasatasahassapariccāgam karonto mahādānam pavattesi. So yāvajīvam dānam datvā “imam mama dānavamsam mā upacchindathā”ti¹ putte anusāsivā jīvitapariyosāne Sakko hutvā nibbatti. Puttopissa tatheva dānam datvā Cando hutvā nibbatti, tassa putto Sūriyo hutvā nibbatti, tassa putto Mātali hutvā nibbatti, tassa putto Pañcasikho hutvā nibbatti, tassa pana putto Chaṭṭho seṭṭhiṭṭhānam laddhā Macchariyakosiyō nāma ahosi asīkoṭivibhavoyeva. So “mama pitupitāmahā bālā ahesum, dukkhena sambhatam dhanam chaḍḍesum, aham pana dhanam rakkhissāmi, kassaci kiñci na dassāmī”ti cintevā dānasālā viddhamsetvā agginā jhāpetvā thaddhamaccharī ahosi.

Athassa gehadvāre yācakā sannipatitvā bhāhā paggayha “mahāseṭṭhi mā attano pitupitāmahānam dānavamsam nāsayi, dānam dehī”ti mahāsaddena paridevimsu. Tam sutvā mahājano “Macchariyakosiyena attano dānavamsō upacchinno”ti² tam garahi. So lajjito nivesanadvāre yācakānam āgatāgataṭṭhānam nivāretum ārakkham ṭhapesi. Te nippaccayā hutvā puna tassa gehadvāram na olokesum. So tato paṭṭhāya dhanameva samharati³, neva attanā paribhuñjati, na puttadārādīnam deti, kañjikabilaṅgadutiyam sakunḍakabhattam bhuñjati, mūlaphalamattatantāni thūlavatthāni nivāseti, paṇṇachattam matthake dhāretvā jaraggaṇayuttēna jajjararathakena yāti. Iti tassa asappurisassa tattakam⁴ dhanam sunakhena laddham Nāḷikeram viya ahosi.

1. Ucchinditthāti (Sī, I)

3. Saṅgharati (Sī)

2. Ucchinnoti (Sī, I)

4. Santakam (Syā, Ka)

So ekadivasam rājūpaṭṭhānam gacchanto “anuseṭṭhim ādāya gamissāmī”ti tassa geham agamāsi. Tasmim khaṇe anuseṭṭhi puttadhītādīhi parivuto navasappipakkamadhusakkharacuṇṇehi saṅkhatam pāyāsam bhuñjamāno nisinno hoti. So Macchariyakosiyam disvā āsanā vuṭṭhāya “ehi mahāseṭṭhi imasmim pallanke nisīda, pāyāsam bhuñjissāmā”ti āha. Tassa pāyāsam disvāva mukhe kheḷo uppajji, bhuñjitukāmo ahosi, evam pana cintesi “sacāham bhuñjissāmi, anuseṭṭhino mama geham āgatakāle paṭisakkāro kātabbo bhavissati, evam me dhanam nassissati, na bhuñjissāmī”ti. Atha punappunam yāciyamānopi “idāni me bhuttaṃ, suhitosmī”ti na icchi. Anuseṭṭhimhi bhuñjante pana olokeno mukhe sañjāyamānena kheḷena nisīditvā tassa bhattakiccāvasāne tena saddhim rājanivesanam gantvā rājānam passitvā rājanivesanato otarivā attano geham anuppatto pāyāsataṇhāya pīḷiyamāno cintesi “sacāham ‘pāyāsam bhuñjitukāmomhī’ti vakkhāmi, mahājano bhuñjitukāmo bhavissati, bahū taṇḍulādayo nassissantī, na kassaci kathessāmī”ti. So rattindivam pāyāsameva cinto vītināmetvāpi dhananāsanabhayena kassaci akathetvāva pipāsam adhivāsesi, anukkamena adhivāsetum asakkonto uppaṇḍuppaṇḍukajāto ahosi. Evam santepi dhananāsanabhayena akathento aparabhāge dubbalo hutvā sayanam upagūhitvā nipajji.

Atha nam bhariyā upagantvā hatthena piṭṭhim parimajjamānā “kim te sāmī aphāsukan”ti pucchi. Taveva sarīre aphāsukam karohi, mama aphāsukam natthīti. Sāmī uppaṇḍuppaṇḍukajātosi, kim nu te kāci cintā atthi, udāhu rājā te kupito, adu puttehi avamāno kato, atha vā pana kāci taṇhā uppannāti. Āma taṇhā me uppannāti. Kathehi sāmīti. Kathessāmī, sakkhissasi nam rakkhituntī. Rakkhitabbayuttakā ce, rakkhissāmīti. Evampi dhananāsanabhayena kathetum na ussahi. Tāya punappunam pīḷiyamāno kathesi “bhadde aham ekadivasam anuseṭṭhim navasappimadhusakkharacuṇṇehi saṅkhatam pāyāsam bhuñjantam disvā tato paṭṭhāya tādisam pāyāsam bhuñjitukāmo jāto”ti. Asappurisa kim tvam duggato, sakalabārāṇasivāsīnam pahonakam pāyāsam pacissāmīti. Athassa sīse daṇḍena

paharaṇakālo viya ahosi. So tassā kujjhitvā “jānāmahaṃ tava mahaddhanabhāvaṃ, sace te kulagharā ābhataṃ atthi, pāyāsaṃ pacitvā nāgarānaṃ dehi”ti āha. Tena hi ekavīthivāsīnaṃ pahonakaṃ katvā pacāmīti. Kiṃ te etehi, attano pana santakaṃ khādantūti. Tena hi ito cito ca sattasattagharavāsīnaṃ pahonakaṃ katvā pacāmīti. Kiṃ te etehīti. Tena hi imasmiṃ gehe pariyanassāti. Kiṃ te etenāti. Tena hi bandhujanasseva pahonakaṃ katvā pacāmīti. Kiṃ te etenāti. Tena hi tuyhañca mayhañca pacāmi sāmīti. Kāsi tvaṃ, na tuyhaṃ vaṭṭatīti. Tena hi ekasseva te pahonakaṃ katvā pacāmīti. Mayhañca tvaṃ mā paci, gehe pana pacante bahū paccāsīsanti, mayhaṃ pana patthaṃ taṇḍulānaṃ catubhāgaṃ khīrassa accharaṃ sakkharāya karaṇḍakaṃ sappissa karaṇḍakaṃ madhussa ekañca pacanabhājanaṃ dehi, ahaṃ araññaṃ pavisitvā tatha pacitvā bhuñjāmīti. Sā tathā akāsi. So taṃ sabbaṃ ceṭakena gāhāpetvā “gaccha asukaṭṭhāne tiṭṭhāhi”ti taṃ purato pesetvā ekakova oguṇṭhikaṃ katvā aññātakavesena tatha gantvā nadītīre ekasmiṃ gacchamūle uddhanaṃ kāretvā dārudakaṃ āharāpetvā “tvaṃ gantvā ekasmiṃ magge ṭhatvā kañcideva disvā mama saññaṃ dadeyyāsi, mayā pakkositakāleva āgaccheyyāsi”ti taṃ pesetvā aggim katvā pāyāsaṃ paci.

Tasmiṃ khaṇe Sakko devarājā dasasahassayojanaṃ alaṅkatadevanagaraṃ, saṭṭhiyojanaṃ suvaṇṇavīthim, yojanasahassubbedhaṃ Vejayantaṃ, pañcayojanasatikaṃ Sudhammasabhaṃ, saṭṭhiyojanaṃ Paṇḍukambalasilāsaṇaṃ, pañcayojanāvaṭṭaṃ kañcanamālasacetthataṃ, aḍḍhateyyakoṭisaṅkhā devaccharā, alaṅkatapaṭiyattaṃ attabhāvanti imaṃ attano siriṃ oloketvā “kiṃ nu kho katvā mayā ayaṃ yaso laddho”ti cintetvā Bārāṇasiyaṃ seṭṭhibhūtena pavattitaṃ dānaṃ addasa. Tato “mama puttādayo kuhiṃ nibbattā”ti olokeno “putto me Cando devaputto hutvā nibbatti; tassa putto Sūriyo; tassa putto Mātali; tassa putto Pañcasikho”ti sabbesaṃ nibbattiṃ disvā “Pañcasikhassa putto kīdiso”ti olokeno attano vaṃsassa upacchinnabhāvaṃ passi. Athassa etadahosi “ayaṃ asappuriso maccharī hutvā neva attanā

paribhuñjati, na paresaṃ deti, mama vaṃso tena upacchinno, kālaṃ katvā niraye nibbattissati, ovādamassa datvā mama vaṃsaṃ paṭiṭṭhāpetvā etassa imasmiṃ devanagare nibbattanākāraṃ karissāmi”ti. So Candādayo pakkosāpetvā “etha manussapathaṃ gamissāma, Macchariyakosiyena amhākaṃ vaṃso upacchinno, dānasālā jhāpitā, neva attanā paribhuñjati, na paresaṃ deti, idāni pana pāyāsaṃ bhuñjitukāmo hutvā ‘ghare paccante aññassapi pāyāso dātabbo bhavissati”ti araññaṃ pavisitvā ekakova pacati, etaṃ dametvā dānaphalaṃ jānāpetvā āgamissāma, apica kho pana amhehi sabbehi ekato yāciyamāno tattheva mareyya. Mama paṭhamāṃ gantvā pāyāsaṃ yācitvā nisinnakāle tumhe brāhmaṇavaṇṇena paṭipāṭiyā āgantvā yāceyyāthā”ti vatvā sayāṃ tāva brāhmaṇavaṇṇena taṃ upasaṅkamitvā “bho kataro Bārāṇasigamanamaggo”ti pucchi. Atha naṃ Macchariyakosiyō “kiṃ ummattakosi, Bārāṇasimaggampi na jānāsi, kiṃ ito esi, etto yāhi”ti āha.

Sakko tassa vacanaṃ sutvā asuṇanto viya “kiṃ kathesi”ti taṃ upagacchateva. Sopi “are badhira brāhmaṇa kiṃ ito esi, purato yāhi”ti viravi. Atha naṃ Sakko “bho kasmā viravasi, dhūmo paññāyati, aggi paññāyati, pāyāso paccati, brāhmaṇānaṃ nimantanaṭṭhānena bhavitabbaṃ, ahampi brāhmaṇānaṃ bhojanakāle thokaṃ labhissāmi, kiṃ maṃ nicchubhasi”ti vatvā “natthettha brāhmaṇānaṃ nimantanaṃ, purato yāhi”ti vutte “tena hi kasmā kujjhasi, tava bhojanakāle thokaṃ labhissāmi”ti āha. Atha naṃ so “ahaṃ te ekasitthampi na dassāmi, thokaṃ idaṃ mama yāpanamattameva, mayāpi cetāṃ yācitvāva laddhaṃ, tvaṃ aññato¹ āhāraṃ pariyesāhi”ti vatvā bhariyaṃ yācitvā laddhabhāvaṃ sandhāyeva vatvā gāthamāha—

192. “Neva kiṇāmi napi vikkiṇāmi,
Na cāpi me sannicayo ca atthi.
Sukiccharūpaṃ vati’daṃ parittaṃ,
Patthodano nā’lamayaṃ duvinnan”ti.

1. Aññaṃ (Ka)

Taṃ sutvā Sakko “ahampi te madhurasaddena ekaṃ silokaṃ kathessāmi, taṃ suṇāhi”ti vatvā “na me tava silokena attho”ti tassa vārentasseva gāthādvayamāha—

193. “Appamhā appakaṃ dajjā, anumajjhato majjhakaṃ.
Bahumhā bahukaṃ dajjā, adānaṃ nūpapajjati.

194. Taṃ taṃ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.
Ariyamaggaṃ samāruha, ne’kāsī labhate sukhan”ti.

Tattha **anumajjhato majjhakanti** appamattakampi majjhe chetvā dve koṭṭhāse karitvā ekaṃ koṭṭhāsaṃ datvā tato avasesato anumajjhatopi puna majjhe chetvā eko koṭṭhāso dātabboyeva. **Adānaṃ nūpapajjati**ti appaṃ vā bahuṃ vā dinnam hotu, adānaṃ nāma na hoti, tampi dānameva mahapphalameva.

So tassa vacanaṃ sutvā “manāpaṃ te brāhmaṇa kathitaṃ, pāyāse pakke thokaṃ labhissasi, nisīdāhi”ti āha. Sakko ekamante nisīdi. Tasmim nisinne Cando teneva niyāmena upasaṅkamitvā tatheva kathaṃ pavattetvā tassa vārentasseva gāthādvayamāha—

195. “Moghañcassa hutam hoti, moghañcāpi samīhitaṃ.
Atithismim yo nisinnasmim, eko bhuñjati bhojanaṃ.

196. Taṃ taṃ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.
Ariyamaggaṃ samāruha, ne’kāsī labhate sukhan”ti.

Tattha **samīhitanti** dhanuppādanavīriyaṃ.

So tassa vacanaṃ sutvā kicchena kasirena “tena hi nisīda, thokaṃ labhissasi”ti āha. So gantvā Sakkassa santike nisīdi. Tato Sūriyo teneva nayena upasaṅkamitvā tatheva kathaṃ pavattetvā tassa vārentasseva gāthādvayamāha—

197. “Saccañcassa hutam hoti, saccañcāpi samīhitaṃ.
Atithismim yo nisinnasmim, ne’ko bhuñjati bhojanaṃ.

198. Taṃ taṃ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.

Ariyamaggaṃ samāruha, ne’kāsī labhate sukhan”ti.

Tassapi vacanaṃ sutvā kicchena kasirena “tena hi nisīda, thokaṃ labhissasī”ti āha. So gantvā Candassa santike nisīdi. Atha naṃ Mātali teneva nayena upasaṅkamtivā tatheva kathaṃ pavattetvā tassa vārentasseva imā gāthā abhāsi—

199. “Sarañca juhati poso, bahukāya gayāya ca.

Doṇe timbarutitthasmiṃ, sīghasote mahāvahe.

200. Atra cassa hutaṃ hoti, atra cassa samīhitaṃ.

Atithismiṃ yo nisinnasmiṃ, ne’ko bhuñjati bhojanaṃ.

201. Taṃ taṃ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.

Ariyamaggaṃ samāruha, ne’kāsī labhate sukhan”ti.

Tāsaṃ attho—yo puriso “nāgayakkhādīnaṃ balikammaṃ karomī”ti samuddasoṇḍipokkharāṇī-ādīsu yaṃ kiñci sarañca upagantvā juhati, tattha balikammaṃ karoti, tathā bahukāya nadiyā Gayāya pokkharāṇiyā Doṇanāmake ca Timbarunāmake ca titthe sīghasote mahante vāriyahe. **Atra cassāti** yadi atrāpi etesu sarādīsu assa purisassa hutañceva samīhitañca hoti, saphalaṃ sukhudrayaṃ sampajjati. Atithismiṃ yo nisinnasmiṃ ne’ko bhuñjati bhojanaṃ, ettha vattabbameva natthi, tena taṃ vadāmi—Kosiya dānāni ca dehi, sayañca bhuñja, ariyānaṃ dānābhiratānaṃ Buddhādīnaṃ maggaṃ abhiruha. Na hi ekāsī ekova bhuñjamāno sukhaṃ nāma labhatīti.

So tassapi vacanaṃ sutvā pabbatakūṭena otthaṭo viya kicchena kasirena “tena hi nisīda, thokaṃ labhissasī”ti āha. Mātali gantvā Sūriyassa santike nisīdi. Tato Pañcasikho teneva nayena upasaṅkamtivā tatheva kathaṃ pavattetvā tassa vārentasseva gāthādvayamāha—

202. “Baḷisaṃ hi so nigilati, dīghasuttaṃ sabandhanaṃ.
Atithismiṃ yo nisinnasmiṃ, eko bhuñjati bhojanaṃ.

203. Taṃ taṃ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.
Ariyamaggaṃ samāruha, ne’kāsi labhate sukhaṃ”ti.

Maccharyakosiyō taṃ sutvā dukkhavedano¹ nitthunanto “tena hi nisīda, thokaṃ labhissasi”ti āha. Pañcasikho gantvā Mātalissa santike nisīdi. Iti tesu pañcasu brāhmaṇesu nisinnamattesveva pāyāso pacci. Atha naṃ Kosiyo uddhanā otāretvā “tumahākaṃ pattāni āharathā”ti āha. Te anuṭṭhāya yathānisinnāva hatthe pasāretvā Himavantato māluvapattāni āharimsu. Kosiyo tāni disvā “tumahākaṃ etesu pattesu dātabbapāyāso natthi, khadirādīnaṃ pattāni āharathā”ti āha. Te tānipi āharimsu. Ekekaṃ pattam yodhaphalakappamāṇaṃ² ahosi. So sabbesaṃ dabbiyā pāyāsaṃ adāsi, sabbantimassa dānakālepi ukkhaliyā ūnaṃ³ na paññāyi, pañcannampi datvā sayam ukkhalim gahetvā nisīdi. Tasmim khaṇe Pañcasikho uṭṭhāya attabhāvaṃ vijahitvā sunakho hutvā tesam purato passāvaṃ karonto agamāsi. Brāhmaṇā attano pāyāsaṃ pattena pidahimsu. Kosiyassa hatthapiṭṭhe passāvabindu pati. Brāhmaṇā kuṇḍikāhi udakaṃ gahetvā pāyāsaṃ abbhukiritvā bhuñjamānā viya ahesum. Kosiyo “mayhampi udakaṃ detha, hattham dhovitvā bhuñjissāmi”ti āha. Tava udakaṃ āharitvā hattham dhovāti. Mayā tumhākaṃ pāyāso dinno, mayham thokaṃ udakaṃ dethāti. Mayaṃ piṇḍapaṭiṇḍakammaṃ nāma na karomāti. “Tena hi imam ukkhalim oloketha, hattham dhovitvā āgamissāmi”ti nadim otari. Tasmim khaṇe sunakho ukkhalim passāvassa pūresi. So taṃ passāvaṃ karontam disvā mahantaṃ daṇḍamādāya taṃ tajjento āgacchi. So assajānīyamatto hutvā taṃ anubandhanto nānāvaṇṇo ahosi, kāḷopi hoti setopi suvaṇṇavaṇṇopi kabaropi uccopi nīcopi, evam nānāvaṇṇo hutvā Maccharyakosiyam anubandhi. So maraṇabhayabhīto brāhmaṇe upasaṅkami. Tepi uppatitvā ākāse ṭhitā. So tesam taṃ iddhiṃ disvā gāthamāha—

1. Dukkhayogena (Sī, I), dukkhavegeneva (Syā)

2. Rathaphalakappamāṇam (Ka)

3. Talam (Syā, Ka)

204. “Uḷāravaṇṇā vata brāhmaṇā ime,
Ayañca vo sunakho kissa hetu.
Uccāvacaṃ vaṇṇanibhaṃ vikubbati,
Akkhātha no brāhmaṇā ke nu tumhe”ti.

Taṃ sutvā Sakko devarājā—

205. “Cando ca Sūriyo ca ubho idhāgatā,
Ayaṃ pana Mātali devasārathi.
Sakko’hamasmi tidasāna’mino,
Eso ca kho Pañcasikhoti vuccatī”ti—

gātham vatvā tassa yasaṃ vaṇṇento gāthamāha—

206. “Pāṇissarā mudiṅgā ca, murajālambarāni ca.
Sutta’menaṃ pabodhenti, paṭibuddho ca nandatī”ti.

So tassa vacanaṃ sutvā “Sakka evarūpaṃ dibbasampattim kinti katvā labhasī”ti pucchi. Sakko “adānasilā tāva pāpadhammā maccharino devalokaṃ na gacchanti, niraye nibbantantī”ti dassento—

207. “Ye keci’me maccharino kadariyā,
Paribhāsakā samaṇabrāhmaṇānaṃ.
Idheva nikkhippa sarīradehaṃ,
Kāyassa bhedaṃ nirayaṃ vajantī”ti—

imaṃ gātham vatvā dhamme ṭhitānaṃ devalokapaṭilābhaṃ dessetum gāthamāha—

208. “Ye keci’me sugatimāsamanā,
Dhamme ṭhitā saṃyame saṃvibhāge.
Idheva nikkhippa sarīradehaṃ,
Kāyassa bhedaṃ sugatim vajantī”ti.

Tattha **āsamanāti**¹ āsiantā. Ye keci sugatim āsiantī, sabbe te saṃyamasāṅkhāte dasasiladhamme saṃvibhāgasāṅkhāte dānadhamme ca

1. Āsasānāti (Sī, I)

ṭhitā hutvā idha sarīrasaṅkhātāṃ dehaṃ nikkhipitvā tassa kāyassa bhedaṃ sugatīṃ vajantīti attho.

Evaṃ vatvā ca pana “Kosiya na mayaṃ tava santike pāyāsathāya āgatā, kāruṇṇena pana taṃ anukampamānā āgatāmhā”ti tassa pakāsetuṃ āha—

209. “Tvaṃ no’si ñāti purimāsu jātisu,
So maccharī rosako pāpadhammo.
Taveva atthāya idhāgatamhā,
Mā pāpadhammo nirayaṃ gamitthā”ti¹.

Tattha **soti** so tvaṃ. **Mā pāpadhammoti** ayaṃ amhākaṃ ñāti pāpadhammo mā nirayaṃ agamāti etadatthaṃ āgatamhāti attho.

Taṃ sutvā Kosiyo “atthakāmā kira me, ete maṃ nirayā uddharitvā sagge patiṭṭhāpetukāmā”ti tuṭṭhacitto āha—

210. “Addhā maṃ vo hitakāmā, yaṃ maṃ samanūsāsatha.
Sohaṃ tathā karissāmi, sabbaṃ vuttaṃ hitesibhi.

211. Esāha’majjeva uparamāmi,
Na cāhaṃ kiñci kareyya pāpaṃ.
Na cāpi me kiñci adeyya’matthi,
Na cāpi’datvā udakaṃ pivāmi.

212. Evañca me dadato sabbakālaṃ,
Bhogā ime Vāsava khīyissanti.
Tato ahaṃ pabbajissāmi sakka,
Hitvāna kāmāni yathodhikāni”ti.

Tattha **manti** mama. **Voti** tumhe. **Yaṃ manti** yena maṃ samanūsāsatha, tena me tumhe hitakāmā. **Tathāti** yathā vadatha, tatheva karissāmi.

Uparamāmiti maccharibhāvato uparamāmi. **Adeyya’matthi**ti ito paṭṭhāya ca mama ālopato upaḍḍhampi adeyyaṃ nāma natthi. **Na cāpi’datvāti**

1. Apatthāti (Sī, Syā, I)

udakapasatampi cāhaṃ labhitvā adatvā na pivissāmi. **Khīyissantī**
vikkhīyissantī¹. **Yathodhikānī**ti vatthukāmakilesakāmasasena
yathāṭṭhitakoṭṭhāsāniyeva.

Sakko Macchariyakosiyāṃ dametvā nibbisevanāṃ katvā dānaphalaṃ
jānāpetvā dhammadesanāya pañcasu sīlesu paṭiṭṭhāpetvā saddhiṃ tehi
devanagareva gato. Macchariyakosiyopi nagaraṃ pavisitvā rājānaṃ
anujānāpetvā “gahitagahitabhājanāni pūretvā gaṇhantū”ti yācakānaṃ
dhanāṃ datvā tasmiṃ khīṇe² nikkhamma Himavantato dakkhiṇapasse
Gaṅgāya ceva ekassa ca jātassarassa antare paṇṇasālaṃ katvā pabbajitvā
vanamūlaphalāhāro tattha ciraṃ vihāsi, jaraṃ pāpuṇi. Tadā Sakkassa Āsā
Saddhā Sirī Hirīti catasso dhītaro honti. Tā bahuṃ dibbagandhamālaṃ ādāya
udakakīlanatthāya Anotattadahaṃ gantvā tattha kīlitvā manosilātale
nisīdiṃsu. Tasmiṃ khaṇe Nārado nāma brāhmaṇatāpaso
Tāvatiṃsabhavanaṃ divāvihāratthāya gantvā Nandanavanacittalatāvanesu
divāvihāraṃ katvā pāricchattakapupphaṃ chattaṃ viya chāyatthāya
dhārayamāno manosilātalamatthakena attano vasanaṭṭhānaṃ Kañcanaguhaṃ
gacchati. Atha tā tassa hatthe taṃ pupphaṃ disvā yāciṃsu. Tamattham
pakāsento Satthā āha—

213. “Naguttame girivare Gandhamādane,
Modanti tā devavarābhipālītā.
Athāgamā isivaro sabbalokagū,
Supupphitaṃ dumavarasākha’ mādiya.

214. Sucim sugandham tidaschi sakkataṃ,
Pupphuttamaṃ amaravarehi sevitam.
Aladdha maccehi va dānavehi vā,
Aññatra devehi tadārahaṃ hi’ dam.

1. Khayissanti (Sī, Syā)

2. Khaṇe (Syā, I)

215. Tato catasso kanakattacūpamā,
 Uṭṭhāya nāriyo pamadādhipā Munim.
 Āsā ca Saddhā ca Sirī tato Hirī,
 Iccabravum Nārada’deva brāhmaṇam.
216. Sace anuddiṭṭham tayā Mahāmuni,
 Puppham imam pārichattassa brahme.
 Dadāhi no sabbā gati te ijhātu,
 Tuvampi no hohi yatheva Vāsavo.
217. Tam yācamānābhisamekkha Nārado,
 Iccabravī saṁkalaham udīrayi.
 Na mayha ‘mattha’ tthi imehi koci nam,
 Yā’yeva vo seyyasi sā piḷandhathā”ti.

Tattha **gīrivareti** purimassa vevacanam. **Devavarābhipālītā** Sakkena rakkhitā. **Sabbalokagūti** devaloke ca manussaloke ca sabbattha gamanasamattho. **Dumavarasākha’ mādiyāti** sākḥāya jātattā dumavarasākḥanti laddhanāmaṁ puppham gahetvā. **Sakkatanti** katasakkāram. **Amaravarehīti** Sakkam sandhāya vuttam. **Aññatra devehīti** ṭhapetvā deve ca iddhimante ca aññehi manussehi vā yakkhādīhi vā aladdham. **Tadārahāṁ hi’danti** tesameveva hi tam araham anucchavikam. **Kanakattacūpamāti** kanakūpamā tacā. **Uṭṭhāyāti** ayyo mālāgandhavilepanādipaṭivirato puppham na piḷandhissati, ekasmiṁ padese chaḍḍessati, etha tam¹ yācitvā puppham piḷandhissamāti hatthe pasāretvā yācamānā ekappahāreneva uṭṭhahitvā. **Pamadādhipāti** pamadānam uttamā. **Muninti** isim.

Anuddiṭṭhanti “asukassa nāma dassāmī”ti na uddiṭṭham. **Sabbā gati te ijhatūti** sabbā te cittagati ijhātu, patthitapatthitassa lābhī hohīti tassa thutimaṅgalaṁ vadanti. **Yatheva Vāsavoti** yathā amhākam pitā Vāsavo icchicchitam deti, tatheva no tvampi hohīti. **Tanti** tam puppham. **Abhisamekkhāti** disvā. **Saṁkalahanti** nānāgāham kalahavaḍḍhanaṁ katham udīrayi. **Imehīti** imehi pupphehi nāma mayham attho natthi, paṭivirato

1. Etam (Syā, I, Ka)

aham mālādhāraṇatoti dīpeti. **Yā'yeva vo seyyasīti** yā tumhākaṃ antare
jeṭṭhikā. **Sā piḷandhathāti**¹ sā etaṃ piḷandhatūti attho.

Tā catassopi tassa vacanaṃ sutvā gāthamāhaṃsu—

218. “Tvaṃ no'ttamevābhisamekkha Nārada,
Yassicchasi tassā anuppavecchasu.
Yassā hi no Nārada tvaṃ padassasi,
Sā'yeva no hehiti seṭṭhasammatā”ti.

Tattha **tvam no'ttamevāti** Uttamamahāmuni tvameva no upadhārehi.

Tāsaṃ vacanaṃ sutvā Nārado tā ālapanto gāthamāha—

219. “Akallametaṃ vacanaṃ sugatte,
Ko brāhmaṇo saṃkalaham udīraye.
Gantvāna bhūtādhipa'meva pucchatha,
Sace na jānātha idhu'ttamādhaman”ti.

Tassattho—bhadde sugatte idaṃ tumhehi vuttaṃ vacanaṃ mama
ayuttaṃ, evaṇhi sati mayā tumhesu ekaṃ seṭṭhaṃ, sesā hīnā karontena²
kalaho vaḍḍhito bhavissati, ko bāhitapāpo brāhmaṇo kalahaṃ udīraye
vaḍḍheyya. Evarūpassa hi kalahavaḍḍhanaṃ nāma ayuttaṃ, tasmā ito
gantvā attano pitaraṃ bhūtādhipaṃ sakkameva pucchatha, sace attano
uttamaṃ adhamaṇca na jānāthāti.

Tato Satthā gāthamāha—

220. “Tā Nāradena paramappakopitā,
Udīritā vaṇṇamadena mattā.
Sakāse³ gantvāna saḥassacakkhuno,
Pucchiṃsu bhūtādhipaṃ kā nu seyyasī”ti.

1. Piḷandhatūti (Syā) 2. Hīnāti kathentena (Ka) 3. Sakāsaṃ (Ka), saṃkāsaṃ (Syā)

Tattha **paramappakopitā**ti pupphaṃ adadantena ativiya kopitā tassa kupitā hutvā. **Udīritā**ti “bhūtādhipameva pucchathā”ti vuttā.

Sahassacakkhunoti Sakkassa santikaṃ gantvā. **Kā nū**ti amhākaṃ antare katamā uttamāti pucchimsu.

Evam pucchitvā ṭhitā—

221. Tā disvā āyattamanā purindado,
 Icca’bravī devavaro katañjalī.
 Sabbāva vo hotha sugatte sādīsī,
 Kone’va bhadde kalahaṃ udīrayīti.

Tattha **tā disvā**ti bhikkhave catassopi attano santikaṃ āgatā disvā. **Āyattamanā**ti ussukkamanā byāvaṭacittā. **Katañjalī**ti namassamānāhi devatāhi paggahitañjalī. **Sādīsī**ti sabbāva tumhe sādīsīyo. **Ko ne’vā**ti ko nu evam¹. **Kalahaṃ udīrayī**ti idaṃ nānāgāhaṃ viggahaṃ kathesi vaḍḍhesi.

Athassa tā kathayamānā gāthamāhamsu—

222. “Yo sabbalokaccarito² Mahāmuni,
 Dhamme ṭhito Nārado saccanikkamo.
 So no’bravi girivare Gandhamādane,
 Gantvāna bhūtādhipa’meva pucchatha.
 Sace na jānātha idhu’ttamādhaman”ti.

Tattha **saccanikkamoti** tathaparakkamo.

Taṃ sutvā Sakko “imā catassopi mayhaṃ dhītarova, sacāhaṃ ‘etāsu ekā guṇasampannā uttamā’ti vakkhāmi, sesā kujjhissanti, na sakkā ayam aḍḍo vinicchinituṃ, imā Himavante Kosiyatāpasassa santikaṃ pesessāmi, so etāsaṃ aḍḍaṃ vinicchinnissatī”ti cintetvā “ahaṃ tumhākaṃ aḍḍaṃ na vinicchinnissāmi, Himavante Kosīyo nāma tāpaso atthi, tassāhaṃ attano sudhābhojanaṃ pesessāmi, so parassa adatvā na bhuñjati,

1. Ko nedhāti ko nu idha (Syā)

2. Sabbalokaṃ carako (Sī, I)

dadanto ca vicinitvā guṇavantānaṃ deti, yā tumhesu tassa hatthato bhattaṃ labhissati, sā uttamā bhavissatī”ti ācikkhanto gāthamāha—

223. “Asu brahāraññacaro Mahāmuni,
Nā’datvā bhattaṃ varagatte bhuñjati.
Viceyya dānāni dadāti Kosiyo,
Yassā hi so dassati sā’va seyyasī”ti.

Tattha **brahāraññadharoti** mahā-araññavāsī.

Iti so tāpasassa santikaṃ pesetvā Mātaliṃ pakkosāpetvā tassa santikaṃ pesento anantaraṃ gāthamāha—

224. “Asū hi yo sammati dakkhiṇaṃ disaṃ,
Gaṅgāya tīre Himavantapassani.
Sa Kosiyo dullabhapānabhojano,
Tassa sudhaṃ pāpaya devasārathi”ti.

Tattha **sammatīti** vasati. **Dakkhiṇanti** Himavantassa dakkhiṇāya disāya. **Passanīti**¹ passe.

Tato Satthā āha—

225. “Sa Mātali devavarena pesito,
Sahassayuttaṃ abhiruyha sandanaṃ.
Sukhippameva upagamma assamaṃ,
Adissamāno Munino sudhaṃ adā”ti.

Tattha **adissamānoti** bhikkhave so Mātali devarājassa vacanaṃ sampaṭicchitvā taṃ assamaṃ gantvā adissamānakāyo hutvā tassa sudhaṃ adāsi, dadamāno ca rattiṃ padhānamanuyuñjitvā paccūsasamaye aggim paricaritvā vibhātāya rattiya udentaṃ sūriyaṃ namassamānassa ṭhitassa tassa hatthe sudhābhojanapātim ṭhapesi.

1. Passasmani (Sī, I)

Kosiyo taṃ gahetvā ʒhitakova gāthādvayamāha—

226. “Udagghittamaṃ upatiṭṭhato hi me,
Pabhaṅkaramaṃ lokatamonudu’ttamaṃ.
Sabbāni bhūtāni adhicca¹ Vāsavo,
Ko ne’va me paṇisu kiṃ sudho’dahi.

227. Saṅkhūpamaṃ seta’matulyadassanaṃ,
Suciṃ sugandhaṃ viyarūpa’mabbhutaṃ.
Adiṭṭhapubbaṃ mama jātu cakkhubhi²,
Kā devatā paṇisu kiṃ sudho’dahī”ti.

Tattha **udagghittanti** udaka-aggihuttaṃ paricaritvā aggisālato nikkhamma paṇṇasāladvāre ʒhatvā pabhaṅkaramaṃ lokatamonudaṃ uttamaṃ ādiccaṃ upatiṭṭhato mama sabbāni bhūtāni adhicca³ atikkamitvā vattamāno Vāsavo nu kho evaṃ mama paṇisu kiṃ sudhaṃ kiṃ nāmetaṃ odahi. “Saṅkhūpamaṃ”ti-ādīhi ʒhitakova sudhaṃ vaṇṇeti.

Tato Mātali āha—

228. “Ahaṃ mahindena mahesi pesito,
Sudhā’bhihāsiṃ turito Mahāmuni.
Jānāsi maṃ Mātali devasārathi,
Bhuñjassu bhattuttama mā’bhivārayi.

229. Bhuttā ca sā dvādasa hanti pāpake,
Khudaṃ pipāsaṃ aratiṃ daraklamaṃ.
Kodhūpanāhaṅca vivādapesuṇaṃ,
Sītuṅha tandiṅca rasuttamaṃ idan”ti.

Tattha **sudhā’bhihāsinti** imaṃ sudhābhojanaṃ tuyhaṃ abhiharim. **Jānāsīti** jānāhi maṃ tvaṃ, ahaṃ Mātali nāma devasārathīti attho. **Mā’bhivārayīti** na bhuñjāmīti appaṭikkhipitvā bhuñja mā papañcaṃ kari. **Pāpaketi**

1. Aticca (Sī, I)

2. Jātacakkhubhi (Sī, Syā, I)

3. Aticca (Sī, I)

ayañhi sudhā bhuttā dvādasa pāpadhamme hanati. **Khudanti** paṭhamam tāva chātabhāvam hanati, dutiyam pāṇiyapipāsam, tatiyam ukkaṇṭhitam, catuttham kāyadaratham, pañcamam kilantabhāvam, chaṭṭham kodham, sattamam upanāham, aṭṭhamam vivādam, navamam pesuṇam; dasamam sītam, ekādasamam uṇham, dvādasamam tandim ālasiyabhāvam, idam rasuttamam uttamarasam sudhābhojanam ime dvādasa pāpadhamme hanati.

Tam sutvā Kosiyo attano vatasamādānam āvikaronto—

230. “Na kappatī Mātali mayha bhuñjitum,
Pubbe adadvā iti me vatuttamam.
Na cāpi ekāsnamariyapūjitam,
Asamvibhāgī ca sukham na vindatī”ti—

gātham vatvā “bhante tumhehi parassa adadvā bhojane kam dosam disvā idam vataṃ samādinnam”ti Mātalinā puṭṭho āha—

231. “Thīghātakā ye ci’me pāradārikā,
Mittadduno ye ca sapanti subbate.
Sabbe ca te maccharipaṇcamā’dhamā,
Tasmā adadvā udakampi nāsniye.

232. So’hi’tthiyā vā purisassa vā pana,
Dassāmi dānam vidusampavaṇṇitam.
Saddhā vadaññū idha vītamaccharā,
Bhavanti he’tte sucisaccasammata”ti.

Tattha **pubbeti** paṭhamam adadvā, atha vā iti me pubbe vatuttamam idam pubbeva mayā vataṃ samādinnanti dasseti. **Na cāpi ekāsnamariyapūjitanti** ekakassa asanam na ariyehi Buddhādīhi pūjitam. **Sukhanti** dibbamānusikam sukham na labhati. **Thīghātakā**ti itthighātakā. **Ye ci’meti** ye ca ime. **Sapantī**ti akkosanti. **Subbateti** dhammikasamaṇabrāhmaṇe. **Maccharipaṇcamā**ti maccharī pañcamo etesanti maccharipaṇcamā. **Adhamā**ti ime pañca adhamā nāma. **Tasmā**ti yasmā aham pañcama-adhamabhāvabhayena adadvā udakampi **nāsniye**¹

1. Nāsniye (Sī, Syā, I)

na paribhuñjissāmīti imaṃ vataṃ samādiyim. **So'hitthiyā vāti** so ahaṃ itthiyā vā. **Vidusampavaṇṇitanti** vidūhi paṇḍitehi Buddhādīhi vaṇṇitaṃ. **Sucisaccasammatāti**¹ ete okappaniyasaddhāya samannāgatā vadaññū vītamaccharā purisā sucī ceva uttamasammatā ca hontīti attho.

Taṃ sutvā Mātali dissamānakāyena aṭṭhāsi. Tasmim̄ khaṇe tā catasso devakaññāyo catuddisaṃ aṭṭhaṃsu, Sirī pācīnadisāya aṭṭhāsi, Āsā dakkhiṇadisāya, Saddhā pacchimadisāya, Hirī uttaradisāya. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

233. “Ato matā devavarena pesitā,
Kaññā catasso kanakattacūpamā.
Āsā ca Saddhā ca Sirī tato Hirī,
Taṃ assamaṃ āgamu yattha Kosiyo.
234. Tā disvā sabbo paramappamodito,
Subhena vaṇṇena sikhāriva'ggino.
Kaññā catasso caturo catuddisā,
Icca'bravī Mātalino ca sammukhā.
235. Purimaṃ disaṃ kā tvaṃ pabhāsi devate,
Alaṅkatā tāravārā'va osadhī.
Pucchāmi taṃ kañcanavelliviggahe,
Ācikkha me tvaṃ katamā'si devatā.
236. Sirā'ha devī manujehi pūjitā,
Apāpasattūpanisevinī sadā.
Sudhāvivādena tava'nti'māgatā,
Taṃ maṃ sudhāya varapañña bhājaya.
237. Yassā'ha'micchāmi sudhaṃ Mahāmuni,
So sabbakāmehi naro pamodati.
Sirīti maṃ jānahi jūhatu'ttama,
Taṃ maṃ sudhāya varapañña bhājayā'ti.

1. Sucisammassammatāti (Si)

Tattha **atoti** tato. **Matāti**¹ anumatā, atha devavarena anumatā ceva pesitā cāti attho. **Sabbo paramappamoditoti** anavaseso hutvā atipamodito. “Sāman”tipi pāṭho, tā devatā sāmaṃ disvāti attho. **Caturoti** caturā. Ayameva vā pāṭho, cāturiyena samannāgatāti attho. **Tāravarāti** tārakānaṃ varā. **Kaṅcanavelliviggaheti** kaṅcanarūpasadisasarīre. **Sirā’hāti** sirī ahaṃ. **Tava’nti’māgatāti** tava santikaṃ āgatā. **Bhājayāti** yathā maṃ sudhā bhajati, tathā karohi, sudhaṃ me dehīti attho. **Jānahīti** jāna. **Jūhatu’ttamāti** aggim juhantānaṃ uttama.

Taṃ sutvā Kosiyo āha—

238. “Sippena vijjācaraṇena buddhiyā,
Narā upetā paguṇā sakammunā.
Tayā vihīnā na labhanti kiṅcanaṃ,
Tayidaṃ na sādhu yadidaṃ tayā kataṃ.

239. Passāmi posaṃ alasaṃ mahagghasaṃ,
Sudukkulīnampi arūpimaṃ naraṃ.
Tayānugutto siri jātimāmapī,
Peseti dāsaṃ viya bhogavā sukhī.

240. Taṃ taṃ asaccaṃ avibhajjasevinim,
Jānāmi mūlhaṃ vidurānupātīnim.
Na tādisī arahatī āsanūdakaṃ,
Kuto sudhā gaccha na mayha ruccasī”ti.

Tattha **sippenāti** hatthi-assarathadhanusippādinā. **Vijjācaraṇenāti** vedattayasāṅkhātāya vijjāya ceva sīlena ca. **Paguṇā sakammunāti** attano purisaṅkarena padhānaguṇasamannāgatā. **Kiṅcananti** kiṅci appamattakampi yasaṃ vā sukhaṃ vā na labhanti. **Yadidanti** yaṃ etaṃ issariyatthāya

sippāni uggaṇhitvā carantānaṃ tayā vekallaṃ kataṃ, taṃ te na sādhu. **Arūpimanti** virūpaṃ. **Tayānuguttoti** tayā anurakkhito. **Jātimāmapīti**¹ jātisampannampi sippavijjācaraṇabuddhikammehi sampannampi. **Pesetīti** pesanakāraṇaṃ karoti. **Taṃ tanti** tasmā taṃ. **Asaccanti** sabhāvasaṅkhāte sacce avattanatāya asaccaṃ uttamabhāvarahitaṃ. **Avibhajjasevininti** avibhajtvā yuttāyuttaṃ ajānitvā sippādisampannepi itarepi sevamānaṃ. **Vidurānupātininti** paṇḍitānupātininim paṇḍite pātetvā pothetvā viheṭhetvā caramānaṃ. **Kuto sudhāti** tādisāya nigguṇāya kuto sudhābhojanaṃ, na me ruccasi, gaccha mā idha tiṭṭhāti.

Sā tena paṭikkhittā tatthevantaradhāyi. Tato so āsāya saddhim sallapanto āha—

241. “Kā sukkadāṭhā paṭimukkakuṇḍalā,
Cittaṅgadā kambuvimaṭṭhadhārinī.
Osittavaṇṇaṃ paridayha sobhasi²,
Kusaggirattaṃ apiḷayha mañjarinī.

242. Migīva bhantā saracāpadhārinā,
Virādhitā mandamiva udikkhasi.
Ko te dutīyo idha mandalocane,
Na bhāyasi ekikā kānane vane”ti.

Tattha **cittaṅgadāti** citrehi aṅgadehi samannāgatā.

Kambuvimaṭṭhadhārinīti karaṇapariniṭṭhitena vimaṭṭhasuvaṇṇālanākāradhārinī. **Osittavaṇṇanti** avasitta-udakadhāraṇaṃ dibbadukūlaṃ. **Paridayhāti** nivāsetvā ceva pārupitvā ca. **Kusaggirattanti** kusatiṇaggisikhāvaṇṇaṃ. **Apiḷayha mañjarinti** sapallavaṃ asokakaṇṇikaṃ kaṇṇe piḷandhitvāti vuttaṃ hoti. **Saracāpadhārināti** luddena. **Virādhitāti** viraddhapahārā. **Mandamivāti** yathā sā migī bhītā vanantare ṭhatvā taṃ mandam mandam oloketi, evam olokesi.

1. Jātimaṃ apīti (Sī, I)

2. Sobhati (Syā)

Tato āsā āha—

243. “Na me dutīyo idha matthi Kosiya,
 Masakkasārappabhava’ mhi devatā.
 Āsā sudhāsāya tava’nti’ māgatā,
 Tam maṃ sudhāya varapañña bhājayā”ti.

Tattha **masakkasārappabhavā**ti Tāvatiṃsabhavane sambhavā.

Tam sutvā Kosiyo “tvaṃ kira yo te ruccati, tassa āsāphalanipphādanena
 āsaṃ desi, yo te na ruccati, tassa na desi, natthi tayā samā
 patthitathavināsikā”ti dīpento āha—

244. “Āsāya yanti vāñijā dhanesino,
 Nāvaṃ samāruyha parenti aṇṇave.
 Te tattha sīdanti athopi ekadā,
 Jīnādhanā enti vinaṭṭhapābhatā.

245. Āsāya khettāni kasanti kassakā,
 Vapanti bījāni karontu’pāyaso.
 Ītīnipātena avuṭṭhitāya vā,
 Na kiñci vindanti tato phalāgamaṃ.

246. Atha’ttakārāni karonti bhattusu,
 Āsaṃ purakkhatvā narā sukhesino.
 Te bhatturatthā atigāḷhitā puna,
 Disā panassanti aladdha kiñcanaṃ.

247. Hitvāna dhaññañca dhanañca ñātake,
 Āsāya saggādhimanā sukhesino.
 Tapanti lūkhampi tapaṃ cirantaraṃ,
 Kumaggamāruyha parenti duggatiṃ.

248. Āsā visamvādikasammatā ime,
 Āse sudhāsam vinayassu attani.
 Na tādīsī arahati āsanūdakaṃ,
 Kuto sudhā gaccha na mayha ruccasī”ti.

Tattha **parentīti** pakkhandanti. **Jīnāadhanāti** jīnadhanā. Iti tava vasena eke sampajjanti eke vipajjanti, natthi tayā sadisā pāpadhammāti vadati.

Karontu’pāyasoti taṃ taṃ kiccaṃ upāyena karonti. **Ītinipātenāti** visamavāta¹ mūsikasalabhasukapāṇakasettaṭṭhikarogādīnaṃ sassupaddavānaṃ aññataranipātena vā. **Tatoti** tato sassato te kiñci phalaṃ na vindanti, tesampi āsacchedanakammaṃ tvameva karosīti vadati.

Atha’ttakārānīti yuddhabhūmīsū purisakāre. **Āsam purakkhatvāti** issariyāsam purato katvā. **Bhaturatthāti** sāmīno atthāya. **Atigālitāti** paccatthikehi atipīlitā viluttasāpateyyā viddhastasenavāhanā² hutvā.

Panassantīti palāyanti. **Aladdha kiñcananti** kiñci issariyaṃ alabhitvā. Iti etesampi issariyālābhaṃ tvameva karosīti vadati. **Saggādhimanāti** saggam adhigantumanā. **Lūkhanti** niromaṃ pañcatapādikaṃ kāyakilamathaṃ.

Cirantaranti cirakālaṃ. **Āsā visamvādikasammatā imeti** evaṃ ime sattā saggāsāya duggatim gacchanti, tasmā tvaṃ āsā nāma visamvādikasammatā visamvādikāti saṅkhaṃ gatā. **Āseti** taṃ ālapati.

Sāpi tena paṭikkhittā antaradhāyi. Tato Saddhāya saddhim sallapanto gāthamāha—

249. “Daddallamānā yasaṃ yasassinī,
 Jighaññanāmvahayanaṃ disaṃ pati.
 Pucchāmi taṃ kañcanavelliviggahe,
 Ācikkha me tvaṃ katamā’si devate”ti.

Tattha **daddallamānāti** jalamānā. **Jighaññanāmvahayananti** aparāti ca pacchimāti ca evaṃ jighaññena lāmakena nāmena vuccamānaṃ disaṃ pati daddallamānā tiṭṭhasi.

1. Visamadhātu (Syā), visavāta (Sī, I)

2. Vidhamsanasenavāhanā (Ka)

Tato sā gāthamāha—

250. “Saddhā’ha devī manujehi pūjitā,
Apāpasattūpanisevinī sadā.
Sudhāvivādena tava ’nti’ māgatā,
Taṃ maṃ sudhāya varapañña bhājayā”ti.

Tattha **Saddhā**ti yassa kassaci vacanapattiyāyanā¹ sāvajjāpi hoti anavajjāpi. **Pūjitā**ti anavajjakotṭhāsavasena pūjitā. **Apāpasattūpanisevinī**ti anavajjasaddhāya ca ekantapattiyāyanasabhāvāya paresupi pattiyāyanavidahanasamatthāya devatāyetam nāmaṃ.

Atha maṃ Kosiyo “ime sattā yassa kassaci vacanam saddahitvā taṃ taṃ karontā kattabbato akattabbameva bahutaram karonti, taṃ sabbam tayā kāritam nāma hoti”ti vatvā evamāha—

251. “Dānam damam cāga’ mathopi samyamam,
Ādāya Saddhāya karonti he’kadā.
Theyyam musā kūṭa’ mathopi pesuṇam,
Karonti he’ke puna viccutā tayā.

252. Bhariyāsu poso sadisīsu pekkhavā,
Sīlūpapannāsu patibbatāsupi.
Vinetvāna chandam kulitthiyāsupi,
Karoti saddham puna kumbhadāsiyā.

253. Tvameva saddhe paradārasevinī,
Pāpam karosi kusalampi riñcasi.
Na tādisī arahati āsanūdakam,
Kuto sudhā gaccha na mayha ruccasī”ti.

Tattha **dānanti** dasavatthukam² puññacetanam. **Damanti** indriyadamanam. **Cāganti** deyyadhammapariccāgam. **Samyamanti** silam. **Ādāya Saddhāyā**ti “etāni, dānādāni mahānisamsāni kattabbāni”ti vadatam vacanam Saddhāya

1. Vacanapattiyāyanā (Syā)

2. Savatthukam (I, Ka)

ādiyitvāpi karonti ekadā. **Kūṭanti** tulākūṭādikaṃ vā gāmakūṭādikaṃ kammaṃ vā. **Karonti he’keti** eke manussā evarūpesu nāma kālesu imesañca atthāya theyyādīni kattabbānīti kesañci vacanaṃ saddahitvā etānipi karonti. **Puna viccutā tayāti** puna tayā viyuttā sāvajjadukkhavipākānetāni na kattabbānīti vadatāṃ vacanaṃ apattiyāyitvāpi karonti. Iti tava vasena sāvajjampi anavajjampi kareyyāti¹ vadati.

Sadisīsūti jātigottasilādīhi sadisīsu. **Pekkhavāti** pekkhā vuccati taṇhā, sataṇhoti attho. **Chandanti** chandarāgaṃ. **Karoti saddhanti** kumbhadāsiyāpi vacane saddhaṃ karoti, tassā “ahaṃ tumhākaṃ idaṃ nāma upakāraṃ karissāmī”ti vadantiyā pattiyāyitvā kulitthiyopi chaḍḍetvā tameva paṭisevati, asukā nāma tumhesu paṭibaddhacittāti kumbhadāsiyāpi vacane saddhaṃ katvāva paradāraṃ sevati. **Tvameva saddhe paradārasevinīti** yasmā taṃ taṃ pattiyāyitvā tava vasena paradāraṃ sevanti pāpaṃ karonti kusalaṃ jahanti, tasmā tvameva paradārasevinī tvaṃ pāpāni karosi, kusalampi riñcasi, natthi tayā samā lokavināsikā pāpadhammā, gaccha na me ruccasīti.

Sā tattheva antaradhāyi. Kosiyopi uttarato ṭhitāya hiriyā saddhim sallapanto gāthādvayamāha—

254. “Jighañṇarattim aruṇasmi’ mūhate,
Yā dissasi uttamarūpavaṇṇinī.
Tathūpamā maṃ paṭibhāsi devate,
Ācikkha me tvaṃ katamā’ si accharā.

255. Kālā nidāgheriva aggijāriva,
Anileritā lohitaṭṭamālinī.
Kā tiṭṭhasi mandamigā’ valokayaṃ,
Bhāsesamānā’ va giram na muñcasi”ti.

Tattha **jighañṇarattinti**² pacchimarattim, rattipariyosāneti attho. **Ūhateti** aruṇe uggate. **Yāti** yā puratthimā disā rattasuvaṇṇatāya

1. Kariyateva (Sī, Syā)

2. Dighañṇarattanti (I)

uttamarūpadharā hutvā dissati. **Kālā nidāgherivāti** nidāghasamaye kālavalli viya. **Aggijarivāti** aggijālā iva, sāpi nijjhāmakhettesu taruṇa-uṭṭhitakālavalli viyāti attho. **Lohitapattamālinīti** lohitavaṇṇehi pattehi parivutā. **Kā tiṭṭhasīti** yathā sā taruṇakālavalli vāteritā vilāsamānā sobhamānā tiṭṭhati, evaṃ kā nāma tvaṃ tiṭṭhasi. **Bhāsesamānā’vāti** mayā saddhim bhāsitukāmā viya hosi, na ca girāṃ muñcasi.

Tato sā gāthamāha—

256. “Hirā’ha devī manujehi pūjitā,
Apāpasattūpanisevinī sadā.
Sudhāvivādena tava’nti’māgatā,
Sāhaṃ na sakkomi sudhampi yācituṃ.
Kopīnarūpā viya yācāni’tthiyā’ti.

Tattha **hirāhanti** hirī ahaṃ. **Sudhampīti** sā ahaṃ sudhābhojanaṃ taṃ yācītumpi na sakkomi. Kim kāraṇā? **Kopīnarūpā viya yācāni’tthiyā**, yasmā itthiyā yācānā nāma kopīnarūpā viya rahassaṅgavivaraṇasadisā hoti, nillajjā viya hotīti attho.

Taṃ sutvā tāpaso dve gāthā abhāsi—

257. “Dhammena ñāyena sugatte lacchasi,
Eso hi dhammo na hi yācānā sudhā.
Taṃ taṃ ayācanti’mahaṃ nimantaye,
Sudhāya yañci’cchasi tampi dammi te.

258. Sā tvaṃ mayā ajja sakamhi assame,
Nimantitā kañcanavelliviggāhe.
Tvaṃ hi me sabbarasehi pūjijyā,
Taṃ pūjayitvāna sudhampi asniye’ti.

Tattha **dhammenāti** sabhāvena. **Ñāyenāti** kāraṇena. **Na hi yācānā sudhāti** na hi yācānāya sudhā labbhati, teneva kāraṇena itarā

tisso na labhiṃsu. **Taṃ tanti** tasmā taṃ. **Yañci'cchasīti** na kevalaṃ nimantemiyeva, yañca sudhaṃ icchasi, tampi dammi te.

Kañcanavelliviggaheti kañcanarāsisassirikasarīre. **Pūjijāti** na kevalaṃ sudhāya, aññehipi sabbarasehi tvaṃ mayā pūjetabbayuttakāva. **Asniyeti** taṃ pūjetvā sace sudhāya avasesaṃ bhavissati, ahampi bhuñjissāmi.

Tato aparā abhisambuddhagāthā—

259. “Sā kosiyenā’numatā jutīmatā,
Addhā hiri rammaṃ pāvisi yassamaṃ.
Udakavantam phalamariyapūjitam,
Apāpasattūpanisevitam sadā.
260. Rukkhaggahānā bahuke’ttha pupphitā,
Ambā piyālā panasā ca kimsukā.
Sobhañjanā lodda’mathopi paddhakā,
Kekā ca bhaṅgā tilakā supupphitā.
261. Sālā karerī bahuke’ttha jambuyo,
Assatthanigrodhamadhukavetasā.
Uddālakā pāṭali sinduvāarakā,
Manuññagandhā mucalindaketakā.
262. Hareṇukā veḷukā keṇu tindukā,
Sāmākanīvāramathopi cīnakā.
Mocā kadalī bahuke’ttha sāliyo,
Pavīhaya ābhūjino ca taṇḍulā.
263. Tasse’vuttarapassena, jātā pokkharāṇī sivā.
Akakkasā apabbhārā, sādhu appaṭigandhikā.
264. Tattha macchā sanniratā, khemino bahubhojanā.
Siṅgū savaṅkā saṃkulā, satavaṅkā ca rohitā.
Āḷigaggarakākiṇṇā, pāṭhīnā kākamacchakā.

265. Tattha pakkhī sanniratā, khemino bahubhojanā.
Hamsā koñcā mayūrā ca, cakkavākā ca kukkuhā.
Kuṇālakā bahū citrā, sikhaṇḍī jīvajīvākā.
266. Tattha pānāya māyanti, nānā migagaṇā bahū.
Sīhā byagghā varāhā ca, acchakokataracchayo.
267. Palāsādā gavaṇā ca, mahimsā rohitā rurū.
Eṇeyyā ca varāhā ca, gaṇino nīkasūkarā.
Kadalimigā bahuke'ttha, biḷārā sasakaṇṇikā.
268. Chamāgiri pupphavicitrasanthatā,
Dijābhigghuṭṭhā dijasamghasevitā”ti.

Tattha **jutimatāti** ānubhāvasampanna. **Pāvīsi yassamanti** pāvīsi assamaṇ, **ya-kāro** byañjanasandhikaro. **Udakavantanti** tesu tesu ṭhānesu udakasampannaṇ. **Phalanti** anekaphalasangamaṇ. **Ariyapūjanti** nīvaraṇadosarahitehi jhānalābhīhi ariyehi pūjitaṇ pasattham. **Rukkhaggahānāti** pupphūpagaphalūpagarukkhagahanā. **Sobhañjanāti** sigguruṅkhā. **Lodda'mathopi paddhakāti** loddaruṅkhā ca padumarukkhā ca. **Kekā¹ ca bhaṅgāti** evaṇṇāmakā rukkā eva. **Karerīti** karerirukkhā. **Uddalakāti** vātaghātakā. **Mucalindaketakāti** mucalindā ca pañcavidhaketakā ca. **Hareṇukāti** aparannaṇjāti. **Veḷukāti** vaṇsabhedakā. **Keṇūti²** araṇṇamāsā. **Tindukāti** timbarurukkhā. **Cīnakāti** khuddakarājamāsā. **Mocāti** aṭṭhikakadaliyo. **Sāliyoti** nānappakārā jātassamaṇ upanissāya jātā sāliyo. **Pavīhayoti** nānappakārā vīhayo. **Ābhūjinoti** bhujapattā. **Taṇḍulāti** nikkūṇḍakathusāni sayamjātataṇḍulasīsāni.

Tassevāti bhikkhave tasseva assamassa uttaradisābhāge. **Pokkharāṇīti** pañcavidhapaḍumasañchannā jātassarapokkharāṇī. **Akakkasāti** macchasiṇṇikasevālādikkasarahitā. **Apabbhārāti** acchinnataṭṭā samatitthā³. **Appaṭi gandhikāti** appaṭikkūlagandhena udakena samannāgatā. **Tatthāti** tassā pokkharāṇiyā. **Khemīnoti** abhayā. **“Sīṅgū”**ti-ādīni tesam

1. Ketakā (Syā)

2. Veṇūti (Sī, Syā, I)

3. Supatitthā (Ka)

macchānaṃ nāmāni. **Kuṇālakā**ti kokilā. **Citrā**ti citrapattā. **Sikhaṇḍī**ti
 uṭṭhitasikhā morā, aññepi vā matthake jātasikhā pakkhino. **Pānāya māyantī**ti
 pānāya āyanti. **Palāsādā**ti khaggā. **Gavajā**ti gavayā. **Gaṇinoti** gokaṇṇā.
Kaṇṇikāti kaṇṇikamigā. **Chamāgirī**ti bhūmisamapatthaṭā piṭṭhipāsāṇā.
Pupphavicitrasanthatāti vicitrapupphasanthatā. **Dijābhighuṭṭhā**ti
 madhurassarehi dijehi abhighuṭṭhā. Evarūpā tattha bhūmipabbatāti evaṃ
 Bhagavā Kosiyassa assamaṃ vaṇṇeti.

Idāni hirideviyā tattha pavisanādīni dassetuṃ āha—

269. “Sā suttacā nīladumābhilambitā,
 Vijjū mahāmegharivānupajjatha.
 Tassā susambandhasiraṃ kusāmayam,
 Suciṃ sugandham ajinūpasevitam.
 Atricca koccham hiri’meta’ dabravi,
 Nisīda kalyāṇi sukha’yida’māsanam.
270. Tassā tadā kocchagatāya Kosiyo,
 Ya’dicchamānāya jaṭājinandharo.
 Navehi pattehi sayam sahūdakaṃ,
 Sudhā’bhihāsī turito Mahāmuni.
271. Sā taṃ paṭiggayha ubhohi pāṇibhi,
 Icca’bravi attamanā jaṭādharam.
 Handā’ham etarahi pūjitā tayā,
 Gaccheyyam brahme tidivam jītavinī.
272. Sā kosiyeṇānumatā jutimatā,
 Udīritā vaṇṇamadena mattā.
 Sakāse gantvāna sahasacakkhuno,
 Ayam sudhā Vāsava dehi me jayam.

273. Tamena Sakkopi tadā apūjayi,
 Sahindadevā surakaññamuttamaṃ.
 Sā pañjalī devamanussapūjitā,
 Navamhi kocchamhi yadā upāvisī”ti.

Tattha **suttacāti** succhavī. **Nīladumābhilambitāti** nīlesu dumesu abhilambitā hutvā, taṃ taṃ nīladumasākhaṃ parāmasantīti attho. **Mahāmegharivāti** tena nimantitā mahāmeghavijju viya tassa taṃ assamaṃ pāvīsi. **Tassāti** tassā hiriyā. **Susambandhasiranti** suṭṭhu sambandhasīsaṃ. **Kusāmayanti** usīrādīmissakakusatiṇamayaṃ. **Sugandhanti** usīrena ceva aññena sugandhatiṇena ca missakattā sugandhaṃ. **Ajinūpasevanti** upari-atthatena ajinacamma upasevitaṃ. **Atricca kocchanti**¹ evarūpaṃ kocchāsaṃ paṇṇasāladvāre attharivā. **Sukha’yida’ māsananti** sukhaṃ nisīda idamāsaṃ.

Yanti yāvadatthaṃ. **Ichamānāyāti** sudhaṃ icchantiyā. **Navehi pattehīti** taṅkhaṇaṇṇeva pokkharaṇito ābhatehi allapaduminipattehi. **Sayanti** sahatthena. **Sahūdakanti** dakkhiṇodakasahitaṃ. **Sudhā’bhīhāsīti** sudhaṃ abhihari. **Turitoti** somanassavegena turito. **Handāti** vavassaggatthe² nipāto. **Jitāvinīti** vijayappattā hutvā.

Anumatāti idāni yathārucim gacchāti anuññatā. **Udīritāti** tidasapuram gantvā Sakkassa santike ayaṃ sudhāti udīrayi. **Surakaññanti** devadhītaṃ. **Uttamanti** pavaram. **Sā pañjalī devamanussapūjitāti** pañjalī devehi ca manussehi ca pūjitā. **Yadāti** yadā nisīdanatthāya Sakkena dāpīte nave kañcanapīṭhasaṅkhāte kocche sā upāvisi, tadā naṃ tattha nisinnaṃ Sakko ca sesadevatā ca pāricchattakapupphādīhi pūjayimsu.

Evam Sakko taṃ pūjetvā cintesi “kena nu kho kāraṇena Kosiyo sesānaṃ adatvā imissāva sudhaṃ adāsī”ti. So tassa kāraṇassa jānanatthāya puna Mātalim pesesi. Tamatthaṃ āvi karonto Satthā āha—

1. Atricchakocchanti (Sī, Syā, I)

2. Upasaggatthe (Syā, Ka)

274. “Tameva saṁsī punadeva Mātalim,
Sahassanetto tidasānamindo.
Gantvāna vākyam mama brūhi Kosiyam,
Āsāya Saddhā Siriyā ca Kosiya.
Hirī sudham kena malattha hetunā”ti.

Tattha **saṁsī**ti abhāsi. **Vākyam mamāti** mama vākyam Kosiyam brūhi.
Āsāya Saddhā Siriyā cāti Āsāto ca Saddhāto ca Sirito ca Hirīyeva kena
hetunā sudhamalatthāti.

So tassa vacanam sampaṭicchitvā Vejayantarathamāruyha agamāsi.
Tamattham pakāsento Satthā āha—

275. “Tam suplavattham udatārayī ratham,
Daddallamānam upakāriyasādīsam.
Jambonadīsam tapaneyyasannibham,
Alaṅkatam kañcanacittasannibham.

276. Suvaṇṇacande’ttha bahū nipātītā,
Hatthī gavāssā kikibyagghadīpiyo.
Eṇeyyakā laṅghamaye’ttha pakkhino,
Migettha veḷuriyamayā yudhā yutā.

277. Tattha’ssarājaharayo ayojayum,
Dasasatāni susunāgasādise.
Alaṅkate kañcanajāluracchade,
Āveḷine saddagame asaṅgite.

278. Tam yānaseṭṭham abhiruyha mātali,
Disā imāyo abhinādayittha.
Nabhañca selañca vanappatiniñca,
Sasāgaram pabyathayittha mediniṁ.

279. Sa khippameva upagamma assamaṃ,
Pāvāramekaṃsakato katañjalī.
Bahussutaṃ vuddhaṃ vinītavantam,
Icca'bravi Mātali devabrāhmaṇam.

280. Indassa vākyam nisāmehi Kosiya,
Dūto aham pucchati taṃ purindado.
Āsāya Saddhā Siriyā ca Kosiya,
Hirī sudham kena malattha hetunā¹ti.

Tattha **taṃ suplavatthanti** taṃ Vejayantaratham sukhena plavanattham.
Udatārayīti uttāresi ukkhipitvā gamanasajjamakāsi. **Upakāriyasādisanti**
upakaraṇabhaṇḍehi sadisaṃ, yathā tassa aggisikhāya samānavaṇṇāni
upakaraṇāni jalanti, tatheva jalitanti attho. **Jambonadīsanti**
jambunadasaṅkhātāṃ rattasuvaṇṇamayāṃ īsaṃ. **Kañcanacittasannibhanti**
kañcanamayena sattaratanavicittena aṭṭhamaṅgalena samannāgataṃ.
Suvaṇṇacande'tthāti suvaṇṇamayā candakā ettha rathe. **Hatthīti**
suvaṇṇarajatamaṇimayā hatthī. **Gavādīsupi** eseva nayo. **Laṅghamaye'ttha¹**
pakkhinoti ettha rathe laṅghamayā nānāratanamayā pakkhigaṇāpi paṭipāṭiyā
ṭhitā. **Yudhā yutāti** attano attano yudhena saddhim yuttā hutvā dassitā.

Assarājaharayoti harivaṇṇamanomaya-assarājāno. **Susunāgasādiseti**
balasampattiyā taruṇanāgasadise. **Kañcanajāluracchadeti** kañcanajālamayena
uracchadālaṅkārena samannāgate. **Āveḷineti** āveḷasaṅkhātehi kaṇṇālaṅkārehi
yutte. **Saddagameti** patodappahāraṃ vinā saddamatteneva gamanasīle.
Asaṅgiteti nissaṅge sīghajave evarūpe assarāje tattha yojesunti attho.

Abhinādayitthāti yānasaddena ekaninnādaṃ akāsi. **Vanappatiniñcāti**
vanappatinī ca² vanasaṇḍe cāti attho. **Pabyathayitthāti** kampayittha. Tattha
ākāsaṭṭhakavimānakampanena nabhakampanaṃ veditabbaṃ.
Pāvāramekaṃsakatoti ekaṃsakatapāvāradibbavattho. **Vuddhanti**
guṇavuddhaṃ. **Vinītavantanti**

1. Laṅghimayettha (Sī, I)

2. Vanaspatīni ca (Sī, I), vanappatiniñca (Ka)

vinītena ācāravattena samannāgataṃ. **Icca'bravīti** rathaṃ ākāse t̥hapetvā otarivā evaṃ abravi. **Devabrāhmaṇanti** devasamaṃ brāhmaṇaṃ¹.

So tassa vacanaṃ sutvā gāthamāha—

281. “Andhā sirī maṃ paṭibhāti Mātali,
Saddhā aniccā pana devasārathi.
Āsā visaṃvādikasammatā hi me,
Hirī ca ariyamhi guṇe patiṭṭhitā”ti.

Tattha **andhāti** sippādisampannepi asampannepi bhajanato² “andhā”ti maṃ paṭibhāti. **Aniccāti** Saddhā pana taṃ taṃ vatthum pahāya aññasmiṃ aññasmiṃ uppajjanato hutvā abhāvākārena “aniccā”ti maṃ paṭibhāti.

Visaṃvādikasammatāti āsā pana yasmā dhanatthikā nāvāya samuddaṃ pakkhandivā vinaṭṭhapābhatā enti, tasmā “visaṃvādikā”ti maṃ paṭibhāti. **Ariyamhi guṇeti** hirī pana hirottappasabhāvasaṅkhāte parisuddhe ariyaguṇe patiṭṭhitāti.

Idāni tassā guṇaṃ vaṇṇento āha—

282. “Kumāriyo yāci'mā gottarakkhitā,
Jiṇṇā ca yā yā ca sabhattu-itthiyo.
Tā chandarāgaṃ purisesu uggataṃ,
Hiriyā nivārenti sacitta'mattano.

283. Saṅgāmasīse sarasattisaṃyute,
Parājītānaṃ patataṃ palāyinaṃ.
Hiriyā nivattanti jahitva jīvitaṃ,
Te sampaṭicchanti punā hirīmanā.

284. Velā yathā sāgaravegavārinī,
Hirā'ya hi pāpajanaṃ nivārinī.
Taṃ sabbaloke hiri'mariyapūjitaṃ,
Indassa taṃ vedaya devasārathī”ti.

1. Devaseṭṭha brāhmaṇaṃ (Syā), seṭṭha brāhmaṇaṃ (Ka)

2. Ajānato (Ka)

Tattha **jīṇṇā**ti vidhavā. **Sabhattū**ti sasāmikā taruṇitthiyo. **Attanoti** tā sabbāpi parapurisesu attano chandarāgaṃ uggataṃ viditvā “ayuttametaṃ amhākan”ti hiriyaṃ sacittaṃ nivārenti, pāpakammaṃ na karonti. **Patataṃ palāyinenti** patantānañca palāyantānañca antare. **Jahitva jīvitanti** ye hirimanto honti, te attano jīvitaṃ cajitvā hiriyaṃ nivattanti, evaṃ nivattā ca pana te hirīmanā puna attano sāmikaṃ sampaṭicchanti, amittahatthato mocetvā gaṇhanti. **Pāpajanaṃ nivārinī**ti pāpato janaṃ nivārinī, ayameva vā pāṭho. **Tanti** taṃ hirim. **Ariyapūjanti** ariyehi Buddhādīhi pūjitaṃ. **Indassa taṃ vedayā**ti yasmā evaṃ mahāguṇā ariyapūjītāvesā, tasmā taṃ evaṃ uttamā nāmesāti indassa kathehīti.

Taṃ sutvā Mātali gāthamāha—

285. “Ko te imaṃ Kosiya diṭṭhi’modahi,
Brahmā mahindo atha vā pajāpati.
Hirā’ya devesu hi seṭṭhasammaṭā,
Dhītā mahindassa mahesi jāyathā”ti.

Tattha **diṭṭhinti** “hirī nāma mahāguṇā ariyapūjītā”ti laddhiṃ. **Odahī**ti hadaye pavesesi. **Seṭṭhasammaṭā**ti tava santike sudhāya laddhakālato paṭṭhāya indassa santike kañcanāsanāṃ labhitvā sabbadevatāhi pūjijamānā uttamasammaṭā jāyatha.

Evaṃ tasmim̐ kathenteyeva Kosiyaassa taṅkhaṇaṇṇeva cavanadhammo jāto. Atha naṃ Mātali “Kosiya āyusaṅkhāro te ossaṭṭho, cavanadhammopi te sampatto, kiṃ te manussalokena, devalokaṃ gacchāmā”ti tattha netukāmo hutvā gāthamāha—

286. “Hande’hi dāni tidivaṃ apakkama,
Rathaṃ samāruyha mamāyitaṃ imaṃ.
Indo ca taṃ indasagotta kaṅkhati,
Ajjeva tvaṃ indasahabyataṃ vajā”ti.

Tattha **mamāyitanti** piyaṃ manāpaṃ. **Indasagottā**ti purimabhava indena samānagotta¹. **Kaṅkhatī**ti tavāgamaṃ icchanto kaṅkhati.

Iti tasmim̄ Kosiyena saddhim̄ kathenteyeva Kosiyo cavitvā opapātiko devaputto hutvā āruyha dibbarathe aṭṭhāsi. Atha naṃ Mātali Sakkassa santikaṃ nesi. Sakko taṃ disvāva tuṭṭhamānaso attano dhītaraṃ Hiridevim̄ tassa aggamahesiṃ katvā adāsi, aparimāṇamassa issariyaṃ ahosi. Tamatthaṃ viditvā “anomasattānaṃ kammaṃ nāma evaṃ visujjhatī”ti Sathā osānagāthamāha—

287. “Evaṃ visujjhanti apāpakammino,
Atho suciṇṇassa phalaṃ na nassati.
Ye keci maddakkhu sudhāya bhojanaṃ,
Sabbeva te indasahabyataṃ gatā”ti.

Tattha **apāpakamminoti** apāpakammā sattā evaṃ visujjhanti. **Ye keci maddakkhū**ti ye keci sattā tasmim̄ Himavantapadese tadā Kosiyena hiriyā dīyamānaṃ sudhābhojanaṃ addasaṃsu. **Sabbeva teti** te sabbepi taṃ dānaṃ anumoditvā cittaṃ pasādetvā indasahabyataṃ gatāti.

Sathā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepetāṃ adānābhiraṃ thaddhamacchariyaṃ samānaṃ ahaṃ damesiṃ yevā”ti vatvā jātaṃ samodhānesi “tadā Hirī devatā Uppalavaṇṇā ahosi, Kosiyo dānapati bhikkhu, Pañcasikho Anuruddho, Mātali Ānando, Sūriyo Kassapo, Cando Moggallāno, Nārado Sāriputto, Sakko ahameva ahosi”ti.

Sudhābhojanajātakavaṇṇanā tatiyā.

4. Kuṇāljātakavaṇṇanā (536)

Evaṃakkhāyatīti idaṃ Sathā Kuṇāladahe viharanto anabhiratipīḷite pañcasate bhikkhū ārabha kathesi. Tatrāyaṃ anupubbikathā—

1. Samānagottaṃ (Sī, Syā, I)

Sākiyakoliyā kira Kapilavatthunagarassa ca Koliyanagarassa ca antare Rohiṇim nāma nadim ekenevāvaraṇena bandhāpetvā sassāni kārenti. Atha jeṭṭhamūlamāse sassesu milāyantesu ubhayanagaravāsīnampi kammakārā sannipatiṃsu. Tattha Koliyanagaravāsīno vadiṃsu “idaṃ udakaṃ ubhayato nīhariyamānaṃ neva tumhākaṃ, na amhākaṃ pahossati, amhākaṃ pana sassaṃ eka-udakeneva nipphajjissati, idaṃ udakaṃ amhākaṃ dethā”ti. Kapilavatthuvāsīno vadiṃsu “tumhesu koṭṭhe pūretvā ṭhitesu mayāṃ rattasuvaṇṇanīlamaṇikālakahāpaṇe gahetvā na sakkhissāma pacchipasibbakādihatthā tumhākaṃ gharadvāre vicarituṃ, amhākampi sassaṃ ekeneva udakena nipphajjissati, idaṃ udakaṃ amhākaṃ dethā”ti. Na mayāṃ dassāmāti. Mayampi na dassāmāti. Evaṃ kalahaṃ vaḍḍhetvā eko uṭṭhāya ekassa pahāraṃ adāsi, sopi aññassāti evaṃ aññamaññaṃ paharivā rājakulānaṃ jātim ghaṭṭetvā kalahaṃ pavattesuṃ.

Koliyakammakārā vadanti “tumhe Kapilavatthuvāsike sākiyadārake gahetvā gajjatha¹, ye Soṇasiṅgālādayo viya attano bhaginīhi saddhim vasīṃsu, etesaṃ hatthi-assādayo vā phalakāvudhāni vā amhākaṃ kiṃ karissanti”ti. Sākiyakammakārā vadanti “tumhe dāni kuṭṭhino dārake gahetvā gajjatha, ye anāthā niggaṭṭikā tiracchānā viya kolarukkhe vasīṃsu, etesaṃ hatthi-assādayo vā phalakāvudhāni vā amhākaṃ kiṃ karissanti”ti. Te gantvā tasmim kamme niyutta-amaccānaṃ kathesuṃ, amaccā rājakulānaṃ kathesuṃ. Tato sākiyā “bhaginīhi saddhim saṃvāsikānaṃ thāmaṅca balaṅca dassessāmā”ti yuddhasajjā nikkhamiṃsu. Koliyāpi “kolarukkhavāsīnaṃ thāmaṅca balaṅca dassessāmā”ti yuddhasajjā nikkhamiṃsu. Apare panācariyā “Sākiyakoliyānaṃ dāsīsu udakatthāya nadim gantvā cumbaṭāni bhūmiyaṃ nikkhipitvā sukhakathāya sannisinnāsu ekissā cumbaṭaṃ ekā sakasaññāya gaṇhi. Taṃ nissāya ‘mama cumbaṭaṃ, tava cumbaṭaṃ’ti kalahe pavatte kamena ubhayanagaravāsīno dāsakammakārā ceva sevakagāmaḥojakāmacca-uparājāno cāti sabbe yuddhasajjā nikkhamiṃsū”ti vadanti. Imamahā pana nayā purimanayova bahūsu Aṭṭhakathāsu āgato, yuttarūpo cāti sveva gahetabbo.

1. Gacchatha (Sī, Syā, I)

Te pana sāyanhasamaye yuddhasajjā nikkhamissantīti tasmim̄ samaye Bhagavā Sāvattthiyam̄ viharanto paccūsasamaye lokam̄ volokento ime evam̄ yuddhasajje nikkhante addasa, disvā ca “mayi gate esa kalaho vūpasamissati nu kho, no”ti upadhārento “ahamettha gantvā kalahavūpasamattham̄ tīṇi jātakāni kathessāmi, tato kalaho vūpasamissati, atha sāmaggidīpanatthāya dve jātakāni kathetvā **Attadaṇḍasuttam̄**¹ desessāmi, desanam̄ sutvā ubhayanagaravāsino aḍḍhateyyāni aḍḍhateyyāni kumārasatāni dassanti, aham̄ te pabbājessāmi, mahanto samāgamo bhavissati”ti sannitthānam̄ katvā pātova sarīrapaṭijagganam̄ katvā Sāvattthiyam̄ piṇḍāya caritvā piṇḍapātaṭikkanto sāyanhasamaye Gandhakuṭito nikkhamitvā kassaci anārocetvā sayameva pattacīvaramādāya dvinnam̄ senānam̄ antare ākāse pallaṅkam̄ ābhujitvā tesam̄ samvegajananattham̄ divā andhakāram̄ kātum̄ kesaram̄siyo² vissajjento nisīdi. Atha nesam̄ samviggamānasānam̄ attānam̄ dassento chabbaṇṇā Buddharam̄siyo vissajjesi. Kapilavatthuvāsīnopi Bhagavantam̄ disvā “amhākam̄ nātisettho Satthā āgato, diṭṭho nu kho tena amhākam̄ kalahakaraṇabhāvo”ti cintetvā “na kho pana sakkā Satthari āgate amhehi parassa sarīre Sattham̄ pātetum̄, Koliyanagaravāsino amhe hanantu vā bajjhantu vā”ti āvudhāni chaḍḍesum̄. Koliyanagaravāsīnopi tatheva akamsu.

Atha Bhagavā otarivā ramaṇīye padese vālukapuline paññattavarabuddhāsane nisīdi anopamāya Buddhasiriyā virocamāno. Tepi rājāno Bhagavantam̄ vanditvā nisīdim̄su. Atha ne Satthā jānantova “kasmā āgatattha mahārājā”ti pucchi. Neva bhante nadidassanatthāya, na kīlanatthāya, apica kho pana imasmim̄ thāne saṅgāmam̄ paccupaṭṭhāpetvā āgatamhāti. Kim̄ nissāya vo kalaho mahārājāti. Udakam̄ nissāya bhanteti. Udakam̄ kim̄ agghati mahārājāti. Appaggham̄ bhanteti. Pathavī nāma kim̄ agghati mahārājāti. Anagghā bhanteti. Khattiyā kim̄ agghanti mahārājāti. Khattiyā nāma anagghā bhanteti. “Appaggham̄ udakam̄ nissāya kasmā anaggha khattiye nāsetha mahārāja, kalahasmiṇhi

1. Khu 1. 424 piṭṭhe.

2. Kesato ram̄siyo (Syā), kesarasim̄ (Ka)

assādo nāma natthi, kalahavasena hi mahārājā ekāya rukkhadevatāya kālasihena saddhim baddhāghāto sakalampi imam kappam anuppattoyevā”ti vatvā **Phandanajātakam**¹ kathesi. Tato “parapattiyena nāma mahārājā na bhavitabban, parapattiyā hi hutvā ekassa sasassa kathāya tiyojanasahassavittthate Himavante catuppadagaṇā mahāsamuddam pakkhandino ahesum, tasmā parapattiyena na bhavitabban”ti vatvā **Daddarajātakam**² kathesi. Tato “kadāci mahārājā dubbalopi mahabbalassa randham passati, kadāci mahabbalopi dubbalassa randham passati, laṭukikāpi hi sakuṇikā hatthināgam ghātesī”ti vatvā **Laṭukikajātakam**³ kathesi. Evaṃ kalahavūpasamanatthāya tīṇi jātakāni kathetvā sāmaggiparidīpanatthāya dve jātakāni kathesi. “Samaggānaṃhi mahārājā koci otāram nāma passitum na sakkoti”ti vatvā **Rukkhadhammajātakam**⁴ kathesi. Tato “samaggānam mahārājā koci vivaram passitum nāsakkhi, yadā pana aññamaññaṃ vivādamakamsu, atha ne eko Nesādaputto jīvitakkhayam pāpetvā ādāya gato, vivāde assādo nāma natthi”ti vatvā **Vatṭakajātakam**⁵ kathesi. Evaṃ imāni pañca jātakāni kathetvā avasāne **Attadaṇḍasuttam**⁶ kathesi.

Atha rājāno pasannā “sace Satthā nāgamissa, mayam aññamaññaṃ vadhitvā lohitanadiṃ pavattayissāma, Satthāram nissāya no jīvitam laddham. Sace pana Satthā agāram ajjhāvasissa, dvisahassadīparivāram catumahādīparajjam hatthagatam abhavissa, atirekasahassam kho panassa puttā abhavissamsu, tato khattiyaparivārova avicarissa, tam kho panesa sampattim pahāya nikkhamitvā sambodhim patto, idānipi khattiyaparivārova vicaratū”ti ubhayanagaravāsino aḍḍhateyyāni aḍḍhateyyāni kumārasatāni adamsu. Bhagavā te pabbājetvā Mahāvanam agamāsi. Punadivasato paṭṭhāya tehi parivuto ekadā Kapilavatthunagare ekadā koliyanagareti dvīsu nāgaresu piṇḍāya carati. Ubhayanagaravāsino mahāsakkāram karimsu. Tesam garugāravena na attano ruciyā pabbajitānam anabhirati uppajji. Purāṇadutiyaikāyopi nesam

1. Khu 5. 259 piṭṭhe.

2. Khu 5. 43, 95, 198 piṭṭhesu.

3. Khu 5. 124 piṭṭhe.

4. Khu 5. 17 piṭṭhe.

5. Khu 5. 9, 27, 153 piṭṭhesu.

6. Khu 1. 424 piṭṭhe.

anabhiratijananatthāya taṃ taṃ vatvā sāsanaṃ pesesum. Te atirekataraṃ ukkaṇṭhiṃsu. Bhagavā āvajjento tesāṃ anabhiratabhāvaṃ ñatvā “ime bhikkhū mādisena Buddhena saddhiṃ ekato vasantā ukkaṇṭhanti, kathaṃ rūpā nu kho tesāṃ dhammakathā sappāyā”ti upadhārento kuṇāladhammadesanaṃ passi. Athassa etadahosi “ahaṃ ime bhikkhū Himavantaṃ netvā kuṇālakathāya nesaṃ mātugāmadosaṃ pakāsetvā anabhiratiṃ haritvā sotāpattimaggaṃ dassāmi”ti.

So pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya Kapilavatthum piṇḍāya caritvā pacchābhattaṃ piṇḍapātaṭṭhikkanto bhattakiccavelāyameva te pañcasate bhikkhū āmantetvā “diṭṭhapubbo vo bhikkhave ramaṇīyo Himavantapadeso”ti pucchi. Nohetaṃ bhanteti. Gacchissatha pana Himavantacārikanti. Bhante aniddhimanto mayaṃ kathaṃ gamissāmi. Sace pana vo koci gahetvā gaccheyya, gaccheyyāthāti. Āma bhanteti. Satthā sabbepe te attano iddhiyā gahetvā ākāse uppatitvā Himavantaṃ gantvā gaganatale ṭhitova ramaṇīye Himavantapadeso Kañcanapabbataṃ Rajatapabbataṃ Maṇipabbataṃ Hiṅgulikapabbataṃ Añjanapabbataṃ Sānupabbataṃ Phalikapabbatanti nānāvidhe pabbate, pañca mahānadiyo, Kaṇṇamuṇḍakam Rathakāraṃ Sihapapātaṃ Chaddantaṃ Tiyyaggaḷam Anotattaṃ Kuṇāladahanti satta dahe dassesi. Himavanto ca nāma mahā pañcayojanasatubbedho tiyojanasahassavittthato, tassa imaṃ ramaṇīyaṃ ekadesaṃ attano ānubhāvena dassesi. Tattha katanivāsāni sīhabyagghahatthikulādīni catuppadānīpi ekadesato dassesi. Tattha ārāmarāmaṇeyyakādīni pupphūpagaphalūpage rukkhe nānāvidhe sakuṇasaṅghe jalajathalajapupphāni Himavantassa puratthimapasse suvaṇṇatalaṃ; pacchimapasse hiṅgulatalaṃ dassesi. Imesaṃ rāmaṇeyyakānaṃ diṭṭhakālato paṭṭhāya tesāṃ bhikkhūnaṃ purāṇadutiyyikāsu chandarāgo pahīno.

Atha Satthā te bhikkhū gahetvā ākāso otarivā Himavantapacchimapasse saṭṭhiyojanike manosilātale sattayojanikassa kappatthikasālarukkhasa heṭṭhā tiyojanikāya manosilātāya tehi bhikkhūhi parivuto chabbaṇṇarasmiyo vissajjento aṇṇavakucchiṃ khobhetvā jalamāno sūriyo viya nisīditvā madhurassaraṃ

nicchārento te bhikkhū āmantesi “bhikkhave imasmim̄ Himavante tumhehi aditṭhapubbam̄ pucchathā”ti. Tasmim̄ khaṇe dve citrakokilā ubhosu koṭṭisu daṇḍakam̄ mukhena ḍaṁsitvā majjhe attano sāmikam̄ nisīdāpetvā aṭṭha citrakokilā purato, aṭṭha pacchato, aṭṭha vāmato, aṭṭha dakkhiṇato, aṭṭha hetṭhā, aṭṭha upari chāyam̄ katvā evam̄ citrakokilam̄ parivāretvā ākāsenāgacchanti. Atha te bhikkhū tam̄ sakuṇasaṅgham̄ disvā Satthāram̄ pucchimsu “ke nāmete bhante sakuṇā”ti. Bhikkhave esa mama porāṇako vaṁso, mayā ṭhapitā paveṇī, mam̄ tāva pubbe evam̄ paricarimsu, tadā panesa sakuṇagaṇo mahā ahoṣi, aḍḍhuḍḍhāni dijakaññāsahassāni mam̄ paricarimsu. Anupubbena parihāyitvā idāni ettako jātoti. Katham̄ evarūpe pana bhante vanasaṇḍe eṭā dijakaññāyo tumhe paricarimsūti. Atha nesam̄ Satthā “tena hi bhikkhave suṇāthā”ti satim̄ upatṭhāpetvā atītam̄ āharitvā dassento āha—

“Eva’ makkhāyati eva’ manusūyati, sabbosadhadharaṇidhare nekapupphamālyavitate gajagavajamahimsarurucamarapasada-khaggagokaṇṇasihabyagghadīpi-acchakokataraccha-uddārakadalimiga-bilārasasakaṇṇikānucarite ākiṇṇanelamaṇḍalamahāvarāhanāgakulakareṇusaṅghādhivutṭhe issamigasākhamigasarabhamiga-eṇīmigavātamigapasadamigapurisālukimpurisayakkharakkhasanisevite amajjavamañjarīdharapahaṭṭhapupphaphusitaggānekapādapagaṇavitate kuraracakoravāraṇamayūraparabhatajīvañjīvakacelāvaka bhinkāarakaravīkamattavihaṅgagaṇasatatasampaghuṭṭhe-añjanamanosilāharitālahaṅgulakahemarajatakanakānekadhātusatavinadd hapaṭṭimaṇḍitapadese evarūpe khalubho ramme vanasaṇḍe kuṇālo nāma sakuṇo paṭivasati ativiya citto ativiya cittapattacchadano.

Tasseva khalu bho kuṇālassa sakuṇassa aḍḍhuḍḍhāni itthisahassāni paricārikā dijakaññāyo, atha khalu bho dve dijakaññāyo kaṭṭham̄ mukhena ḍaṁsitvā tam̄ kuṇālam̄ sakuṇam̄ majjhe nisīdāpetvā uḍḍenti ‘mā nam̄ kuṇālam̄ sakuṇam̄ addhānapariyāyapathe kilamatho ubbāhetthā’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo heṭṭhato heṭṭhato uḍḍenti ‘sacā’yaṃ kuṇālo sakuṇo āsanā paripatissati, mayam taṃ pakkhehi paṭiggahessamā’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo uparūpari uḍḍenti ‘mā nam kuṇālam sakuṇam ātapo paritāpesī’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo ubhatopassena uḍḍenti ‘mā nam kuṇālam sakuṇam sītam vā uṇham vā tiṇam vā rajo vā vāto vā ussāvo vā upapphusī’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo purato purato uḍḍenti ‘mā nam kuṇālam sakuṇam gopālakā vā pasupālakā vā tiṇahārakā vā kaṭṭhahārakā vā vanakammikā vā kaṭṭhena vā kaṭhalena vā pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā sakkharāhi vā pahāram adamsu, mā’yaṃ kuṇālo sakuṇo gacchehi vā latāhi vā rukkhehi vā sākhāhi vā thambhehi vā pāsāṇehi vā balavantehi vā pakkhīhi saṅgamesī’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo pacchato pacchato uḍḍenti saṅhāhi sakhilāhi mañjūhi madhurāhi vācāhi samudācarantiyo ‘mā’yaṃ kuṇālo sakuṇo āsane pariyukkaṇṭhī’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo disodisam uḍḍenti anekarukkhavidhavi katiphalamāharantiyo ‘mā’yaṃ kuṇālo sakuṇo khudāya parikilamitthā’ti.

Atha khalu bho tā dijakaññāyo taṃ kuṇālam sakuṇam ārāmeneva ārāmaṃ, uyyāneneva uyyānaṃ, nadītitheneva nadītithaṃ, pabbatasikhareneva pabbatasikharaṃ, ambavaneneva ambavanaṃ, jambuvaneneva jambuvanaṃ, labujavaneneva labujavanaṃ, nālīkerasañcāriyeneva nālīkerasañcāriyaṃ khippameva abhisambhonti ratitthāya.

Atha khalu bho kuṇālo sakuṇo tāhi dijakaññāhi divasaṃ paribyūlho evaṃ apasādeti ‘nassatha tumhe vasaliyo, vinassatha tumhe vasaliyo coriyo dhuttiyo asatiyo lahucittāyo katassa appaṭikārikāyo anilo viya yenakāmaṅgamāyo’ti”.

Tatrāyaṃ atthavaṇṇanā—bhikkhave so vanasaṇḍo evaṃ akkhāyati evaṃ ca anusūyati. Kinti? Sabbosadhadharaṇidhareti vitthāro. Tattha **sabbosadhadharaṇidhareti** mūlatacapattapupphādisabbosadhadharāya dharaṇiyā samannāgateti attho, sabbosadhayutto vā dharaṇidharo. So hi padeso sabbosadhadharaṇidharoti evamakkhāyati evaṅca anusūyati, tasmim vanasaṇḍeti vuttam hoti. Sesapadayo janāyapi ese va nayo.

Nekapupphamālyavitateti anekehi phalattāya uppannapupphehi ceva piḷandhanamālyehi ca vitate. **Rurūti** suvaṇṇavaṇṇā migā. **Uddārāti** uddā.

Biḷārāti mahābiḷārā. **Nelamaṇḍalaṃ** vuccati taruṇabhiṅkacchāpamaṇḍalaṃ.

Mahāvarāhāti mahāhatthino, ākiṇṇanelamaṇḍalamahāvarāhena gocariyādibhedena dasavidhena nāgakulena ceva kareṇusaṅghena ca adhivuṭṭheti attho. **Issamigāti** kālasīhā. **Vātamiḡāti** mahāvātamiḡā¹.

Pasadamigāti citramigā. **Purisālūti** vaḷavāmukhayakkhiniyo². **Kimpurisāti** devakinnaracandakinnaradumakinnaradaṇḍamaṇḍavakakontisakuṇakaṇṇapāv uraṇādibhedā kinnarā.

Amajjavamañjarīdharapahaṭṭhapupphaphusitagḡānekapādapaṇavitateti makuladharehi ceva mañjarīdharehi ca supupphitehi ca aggamattapupphitehi ca anekehi pādapaṇaṇehi vitate. **Vāraṇā** nāma hatthiliṅgasakuṇā.

Celāvakātipi ete sakuṇāyeva. **Hemaṅca kanakañcāti** dve suvaṇṇajātiyo. Etehi añjanādīhi anekadhātusatehi anekehi vaṇṇadhāturāsīhi³ vinaddhapaṭimaṇḍitapadese. **Bhoti** dhammālapanamattametam. **Cittoti** mukhatuṇḍakepi heṭṭhā-udarabhāgepi citrova⁴.

Aḍḍhuḍḍhānīti aḍḍhacattutthānī, tīṇi sahasānī pañceva satānīti attho. **Addhānapariyāyapatheti** addhānasaṅkhāte gamanamagge.

1. Pasadamigā (Ka) 2. Assamukhayakkhiniyo (Syā) 3. Vaṇṇadhāturājīhi (Sī, I)

4. Mukhatuṇḍakehi heṭṭhā-uparibhāgehi citrova (Ka), mukhatuṇḍakehi heṭṭhā-udarabhāgehi vicitto (Syā)

Ubbāhetthāti bādhayittha¹. **Upapphusī**ti upagantvā phusi. **Pahāraṃ adamsū**ti ettha “mā nan”tipadassa sāmivasena attho veditabbo. **Saṅgamesī**ti samāgacchi. **Saṅhāhī**ti maṭṭhāhi. **Sakhilāhī**ti piyāti. **Mañjūhī**ti sakhilāhi². **Madhurāhī**ti madhurassarāhi. **Samudācarantiyoti** gandhabbakaraṇavasena paricarantiyo. **Anekarukkhavividhaviakatiphalanti** anekehi rukkhehi vividhaviakatiphalam. **Ārāmeneva ārāmanti** pupphārāmādīsu aññatarena ārāmeneva aññataram ārāmaṃ nentīti attho. **Uyyānādīsupi** eseva nayo. **Nāḷikerasañcāriyenevāti** nāḷikeravaneneva aññaṃ nāḷikeravanam. **Abhisambhontī**ti evaṃ netvā tattha naṃ khippaññeva ratitthāya pāpuṇanti.

Divasaṃ paribyūḷhoti sakaladivasaṃ paribyūḷho. **Apasādetī**ti tā kira taṃ evaṃ divasaṃ paricaritvā nivāsarukkhe otāretvā parivāretvā rukkhasākhāsu nisīditvā “appeva nāma madhuravacanaṃ labheyyāma”ti patthayantiyo iminā uyyojitakāle attano vasaṇaṭṭhānaṃ gamissāmāti vasanti. Kuṇālarājā pana tā uyyojento “nassathā”ti-ādivacanehi apasādeti. Tattha **nassathā**ti gacchatha. **Vinassathā**ti sabbatobhāgena nassatha. Gehe dhanadhaññādīnaṃ nāsanena **coriyo**, bahumāyatāya **dhuttiyo**, naṭṭhassatitāya **asatiyo**, anavaṭṭhitacittatāya **lahucittāyo**, katavināsanena mittadubbhitāya **katassa appaṭṭikārikāyoti**.

Evañca pana vatvā “iti kho bhikkhave ahaṃ tīracchānagatopi itthīnaṃ akataññutaṃ bahumāyataṃ anācārataṃ dussīlatañca jānāmi, tadāpāhaṃ tāsāṃ vase avattitvā tā eva attano vase vattamī”ti imāya kathāya tesāṃ bhikkhūnaṃ anabhiratiṃ haritvā Satthā tuṇhī ahoṣi. Tasmīṃ khaṇe dve kālakokilā sāmikaṃ daṇḍakena ukkhipitvā heṭṭhābhāgādīsu catasso catasso hutvā taṃ padesaṃ āgamimsu. Te bhikkhū tāpi disvā Satthāraṃ pucchimsu. Satthā “pubbe bhikkhave mama sahāyo Puṇṇamukho nāma phussakokilo ahoṣi, tassāyaṃ vaṃso”ti vatvā purimanayeneva tehi bhikkhūhi pucchito āha—

1. Ubbādetthāti bādhettha ajjhottharittha (Syā)

2. Salilāhi (Sī)

“Tasseva khalu bho Himavato pabbatarājassa puratthimadisābhāge susukhumasunipuṇagirippabhavaharitupayantiyo”ti.

Tattha suṭṭhu sukhumasaṇhasalilatāya susukhumasunipuṇā, giri etāsāṃ pabhavoti girippabhavā, Himavantato sandamānahrītatīṇamissa-oghatāya haritā, Kuṇāladahaṃ upagamanena upayantiyoti
susukhumasunipuṇagirippabhavaharitupayantiyo, evarūpā nadiyo yasmiṃ sandantīti attho.

Idāni yaṃ Kuṇāladahaṃ tā upayanti, tattha pupphāni vaṇṇento āha—

“Uppalapadumakumudanalinasatapattasogandhikamandālaka-sampativirulhasucigandhamanuñṇamāvakappadesē”ti¹.

Tattha **uppalanti** nīluppalaṃ. **Nalinanti** setapadumaṃ. **Satapattanti** pariṇṇasatapattapadumaṃ. **Sampatīti** etehi sampativirulhehi abhinavajātehi sucigandhena ceva manūñṇena ca hadayabandhanasamatthatāya māvakena² ca padesena samannāgateti attho.

Idāni tasmīṃ dahe rukkhādayo vaṇṇento āha—

“Kuravakamucalindaketakavedisavañjulapunnāgabakulatilakapiyahasanasālasalacampaka-asokanāgarukkhatirītibhujapattaloddacandanoghavane kāḷāgarupadmakapiyaṅgudevadārūkacocagahane kakudhakuṭaja-aṅkolakaccikārakaṇṇikārakaṇṇikārakanaverakoraṇḍakakoviḷārakiṃsukayodhikavanamallikamanaṅgaṇamanavajjabhaṇḍisurucir abhaginimālāmalyadhare jātisumanamadhugandhikadhanutakkāritālī-satagaramusīrakoṭṭhakacchavitate atimuttakasamkusumitalatāvitatapaṭimaṇḍitappadesē haṃsapilavakādambakāraṇḍavābhinadite vijjādharaśiddhasamaṇatāpasagaṇādhivutṭhe varadevayakkharakkhasadānavagandhabbakkinnaramahoragānuṇṇappadesē evarūpe khalu bho ramme vanasaṇḍe Puṇṇamukho nāma phussakokilo pativasati ativiya madhuragiṇo vilāsitanayano mattakkho.

1. ...manūñṇapāvakappadeseti (Sī, I) ...manūñṇamanāpakappadeseti (Syā)

2. Pāvakena (Sī, I), manāpakena (Syā)

Tasseva khalu bho Puṇṇamukhassa phussakokilassa aḍḍhuḍḍhāni itthisatāni paricārikā dijakaññāyo. Atha khalu bho dve dijakaññāyo kaṭṭhaṃ mukhena ḍaṃsitvā taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ majjhe nisīdāpetvā uḍḍenti ‘mā naṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ addhānapariyāyapathe kilamatho ubbāhetthā’ti.

Paññāsa dijakaññāyo heṭṭhato heṭṭhato uḍḍenti ‘sacā’yaṃ Puṇṇamukho phussakokilo sakuṇo āsanā paripatisati, mayaṃ taṃ pakkhehi paṭiggahessāmā’ti.

Paññāsa dijakaññāyo uparūpari uḍḍenti ‘mā naṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ ātapo paritāpesī’ti.

Paññāsa paññāsa dijakaññāyo ubhatopassena uḍḍenti ‘mā naṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ sītaṃ vā uṇhaṃ vā tiṇaṃ vā rajo vā vāto vā ussāvo vā upapphusī’ti.

Paññāsa dijakaññāyo purato purato uḍḍenti ‘mā naṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ gopālakā vā pasupālakā vā tiṇahārakā vā kaṭṭhahārakā vā vanakammikā vā kaṭṭhena vā kaṭhalāya vā pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā Satthena vā sakkharāhi vā pahāramadaṃsu, mā’yaṃ Puṇṇamukho phussakokilo gacchehi vā latāhi vā rukkhehi vā sākḥāhi vā thambhehi vā pāsāṇehi vā balavantehi vā pakkhīhi saṅgamesī’ti.

Paññāsa dijakaññāyo pacchato pacchato uḍḍenti saṅhāhi sakhilāhi mañjūhi madhurāhi vācāhi samudācarantiyo ‘mā’yaṃ Puṇṇamukho phussakokilo āsane pariyukkaṇṭhī’ti.

Paññāsa dijakaññāyo disodisaṃ uḍḍenti anekarukkavividhavi-kati-phalamāharantiyo ‘mā’yaṃ Puṇṇamukho phussakokilo khudāya parikilamitthā’ti.

Atha khalu bho tā dijakaññāyo taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ ārāmeneva ārāmaṃ, uyyāneneva uyyānaṃ,

nadītitteneva nadītittam, pabbatasikhareneva pabbatasikharam,
ambavaneneva ambavanam, jambuvaneneva jambuvanam,
labujavaneneva labujavanam, nāḷikerasañcāriyeneva nāḷikerasañcāriyam
khippameva abhisambhonti ratitthāya.

Atha khalu bho Puṇṇamukho phussakokilo tāhi dijakaññāhi
divasaṃ paribyūlho evaṃ pasaṃsati ‘sādhu sādhu bhaginiyo, etaṃ kho
bhaginiyo tumhākaṃ patirūpaṃ kuladhītānaṃ, yaṃ tumhe bhattāraṃ
paricareyyāthā’ti.

Atha khalu bho Puṇṇamukho phussakokilo yena kuṇālo sakuṇo
tenupasaṅkami. Addasaṃsu kho kuṇālassa sakuṇassa paricārīkā
dijakaññāyo taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ dūratova āgacchantam,
disvāna yena Puṇṇamukho phussakokilo tenupasaṅkamimsu,
upasaṅkamtivā taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ etadavocum ‘ayaṃ
samma Puṇṇamukha kuṇālo sakuṇo ativiya pharusō ativiya
pharusavāco, appeva nāma tavampi āgama piyavācaṃ labheyyāmā’ti.
‘Appeva nāma bhaginiyo’ti vatvā yena kuṇālo sakuṇo tenupasaṅkami,
upasaṅkamtivā kuṇālena sakuṇena saddhiṃ paṭisammoditvā ekamantaṃ
nisīdi, ekamantaṃ nisinna kho Puṇṇamukho phussakokilo taṃ kuṇālaṃ
sakuṇaṃ etadavoca ‘kissa tvaṃ samma kuṇāla itthīnaṃ sujātānaṃ
kuladhītānaṃ sammāpaṭipannānaṃ micchāpaṭipannosi,
amanāpabhāṇīnampi kira samma kuṇāla itthīnaṃ manāpabhāṇīnā
bhavitabbaṃ, kimaṅgaṃ pana manāpabhāṇīna’ti.

Evaṃ vutte kuṇālo sakuṇo taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ
evaṃ apasādesi ‘nassa tvaṃ samma jamma vasala, vinassa tvaṃ samma
jamma vasala, ko nu tayā viyatto jāyājīnenā’ti. Evaṃ apasādito ca pana
Puṇṇamukho phussakokilo tatoyeva paṭinivatti.

Atha khalu bho Puṇṇamukhassa phussakokilassa aparena samayena na cirasseva kharo ābādho uppajji, lohita-akkhandikā bālḥā vedanā vattanti māraṇantikā. Atha khalu bho Puṇṇamukhassa phussakokilassa paricārikānam dijakaññānam etadahosi ‘ābādhiko kho ayam Puṇṇamukho phussakokilo, appeva nāma imamhā ābādhā vuṭṭhaheyyā’ti ekaṃ adutiyaṃ ohāya yena kuṇālo sakuṇo tenupasaṅkamimsu. Addasā kho kuṇālo sakuṇo tā dijakaññāyo dūratova āgacchantiyo, disvāna tā dijakaññāyo etadavoca ‘khamā pana tumham vasaliyo bhattā’ti. ‘Ābādhiko kho samma kuṇāla Puṇṇamukho phussakokilo appeva nāma tamhā ābādhā vuṭṭhaheyyā’ti. Evaṃ vutte kuṇālo sakuṇo tā dijakaññāyo evaṃ apasādesi ‘nassatha tumhe vasaliyo, vinassatha tumhe vasaliyo coriyo dhuttiyo asatiyo lahucittāyo katassa appaṭikārikāyo anilo viya yena kāmāṅgamāyo’ti vatvā yena Puṇṇamukho phussakokilo tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ etadavoca ‘haṃ samma Puṇṇamukhā’ti. Haṃ samma kuṇālāti.

Atha khalu bho kuṇālo sakuṇo taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ pakkhehi ca mukhatuṇḍakena ca pariggahetvā vuṭṭhāpetvā nānābhesajjāni pāyāpesi. Atha khalu bho Puṇṇamukhassa phussakokilassa so ābādho paṭippassambhī”ti.

Tattha **piyakāti** setapupphā. **Hasanāti ha-kāro** sandhikaro, asanāyeva. **Tiriṭṭi** ekā rukkhajāti. **Candanāti** rattasurabhicandanā. **Oghavaneti** etesaṃ oghena ghaṭāya samannāgatavane. **Devadārukacocagahaneti** devadāruрукkhehi ceva kadalīhi ca gahane. **Kaccikārāti** ekā rukkhajāti. **Kaṇṇikārāti** mahāpupphā. **Kaṇṇikārāti** khuddakapupphā. **Kim su kāti** vātaghātakā. **Yodhikāti** yūthikā. **Vanamallikamanaṅgaṇamanavajjabhaṇḍisurucirabhaginimālāmalyadhareti** Mallikānañca

anaṅgaṇānaṃ anavajjānaṅca bhaṅḍīnaṃ surucirānaṅca bhaginīnaṃ pupphehi mālyadhārayamāne. **Dhanutakkārīti** dhanupāṭali. **Tālisāti** tālisapattarukkhā. **Kacchavitateti** etehi jātisumanādīhi vitate nadikacchapabbatakacche. **Sarṅkusumitalatāti** tesu tesu ṭhānesu suṭṭhu kusumita-atimuttakehi ceva nānāvidhalatāhi ca vitatapaṭimaṅḍitapadese. **Gaṇādhivuṭṭheti** etesaṃ vijjādharādīnaṃ gaṇehi adhivuṭṭhe. **Puṇṇamukhoti** mukhaparipuṇṇatāya Puṇṇamukho. Parehi puṭṭhatāya¹ **phussakokilo**. **Vilāsitanayanoti** vilāsitanetto. **Mattakkhoti** yathā mattānaṃ akkhīni rattāni honti, evaṃ rattakkho, pamāṇayuttanetto vā.

Bhaginiyoti ariyavohārena ālapanam. **Paricareyyāthāti** sakaladivasam gahetvā vicareyyātha. Iti so piyakatham kathetvā uyyojeti. Kadāci pana kuṇālo saparivāro Puṇṇamukham dassanāya gacchati, kadāci Puṇṇamukho kuṇālassa santikam āgacchati. Tenāha “**atha khalu bho**”ti. **Sammāti** vayassa. **Āgammāti** paṭicca upanissāya. **Labheyyāmāti** kuṇālassa santikā piyavacanaṃ labheyyāma. **Appeva nāmāti** api nāma labheyyātha², vakkhāmi nanti. **Sujātānanti** samajātikānaṃ.

Nassāti palāya. **Jammāti** lāmaka. **Viyattoti** ko nu tayā sadiso añño byatto nāma atthi. **Jāyājinenāti** jāyājitena, ayameva vā pāṭho. Evaṃ itthiparājitena tayā sadiso ko nāma byatto atthīti taṃ puna evarūpassa vacanassa abhaṇanattāya apasādeti. **Tatoyevāti** “kuddho me kuṇālo”ti cintetvā tatoyeva paṭinivatti, so nivattitvā saparivāro attano nivāsaṭṭhānameva agamāsi.

Appeva nāmāti saṃsayaparivitakko, imamhā ābādhā vuṭṭhaheyya vā no vāti evaṃ cintetvā taṃ ohāya pakkamimsu. **Tumhanti** tumhākam. **Appeva nāmāti** tamhā ābādhā vuṭṭhaheyya vā no vā, amhākam āgatakāle mato bhavissati. Mayañhi idāneva so marissatīti ṇatvā tumhākam pādaparcārikā bhavitum āgatā. **Tenupasaṅkamīti** imā itthiyo

1. Puṭṭhatāya (Sī, I)

2. Labheyyāma (Syā, I)

sāmikassa matakāle āgatā paṭikkūlā bhavissāmāti taṃ pahāya āgatā, ahaṃ gantvā mama sahāyakam pupphaphalādīni nānābhesajjāni saṃharitvā arogam karissāmīti cintevā nāgabalo mahāsatto ākāse uppativā yena so tenupasaṅkami. **Hanti** nipāto, “jīvasi sammā”ti pucchanto evamāha. Itaropissa “jīvāmī”ti vadanto “**haṃ sammā**”ti āha. **Pāyāpesīti** pāyesi. **Paṭippassambhīti** vūpasamīti.

Tāpi dijakaññāyo asmiṃ aroge jāte āgatā. Kuṇālopi Puṇṇamukhaṃ katipāhaṃ phalāphalāni khādāpetvā tassa balappattakāle “samma idāni tvaṃ arogo, attano paricārikāhi saddhiṃ vasa, ahampi attano vasanaṭṭhānaṃ gamissāmī”ti āha. Atha naṃ so “imā samma maṃ bāḷhagilānaṃ pahāya palāyanti, na me etāhi dhuttīhi attho”ti āha. Taṃ sutvā mahāsatto “tena hi te samma itthīnaṃ pāpabhāvaṃ ācikkhissāmī”ti Puṇṇamukhaṃ gahetvā Himavantapasse manosilātalaṃ netvā sattayojanikasālarukkhamūle manosilāsane nisīdi. Ekasmim passe Puṇṇamukho saparivāro nisīdi. Sakalahimavante devaghosanaṃ cari “ajja kuṇālo sakuṇarājā Himavante manosilāsane nisīditvā Buddhalīlāya dhammaṃ desessati, taṃ suṇāthā”ti. Paramparaghosena cha kāmāvacaradevā sutvā¹ yebhuyyena tattha sannipatiṃsu. Bahunāgasupaṇṇakinnaravijjādharādīnampi devatā tamatthaṃ ugghosesuṃ². Tadā Ānando nāma Gijjharājā dasasahassagijjhaparivāro Gijjhapabbate paṭivasati. Sopi taṃ kolāhalaṃ sutvā “dhammaṃ suṇissāmī”ti saparivāro āgantvā ekamantaṃ nisīdi. Nāradopi pañcābhiñño tāpaso dasasahassatāpasaparivuto Himavantapadese viharanto taṃ devaghosanaṃ sutvā “sahāyo kira me kuṇālo itthīnaṃ aguṇaṃ kathessati, mahāsamogamo bhavissati, mayāpi taṃ desanaṃ sotuṃ vaṭṭatī”ti tāpasadasasahassena saddhiṃ iddhiyā tattha gantvā ekamantaṃ nisīdi. Buddhānaṃ desanāsannipātasadiso mahāsamāgamo ahoṣi. Atha mahāsatto jātissaraññaṇena itthidosapaṭisaṃyuttaṃ atītabhave

1. Nātvā (Syā, I)

2. Bahū ca nāgayakkharakkhasasupaṇṇavijjādharagijjhā aṭaviyaṃ sannissitadevatā tamatthaṃ ugghosiṃsu (Syā), bahū nāgasupaṇṇagijjhā aṭaviyampi devā tamatthaṃ ugghosiṃsu (Sī, I)

diṭṭhakāraṇaṃ Puṇṇamukhaṃ kāyasakkhim katvā kathesi. Tamatthaṃ
pakāsento Satthā āha—

“Atha khalu bho kuṇālo sakuṇo taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilam
gilānavuṭṭhitam aciravuṭṭhitam gelaññā etadavoca—

‘Diṭṭhā mayā samma Puṇṇamukha kaṇhā dveṭṭikā pañcapatikāya
chaṭṭhe purise cittaṃ paṭibandhantiyā, yadidaṃ kabandhe
pīṭhasappimhī’ti. Bhavati ca panu’ttare’ttha vākyam—

290. ‘Atha’jjuno nakulo Bhīmaseno,
Yudhiṭṭhilo Sahadevo ca rājā.
Ete patī pañca maticca nārī,
Akāsi Khujjavāmanakena pāpan’ti.

Diṭṭhā mayā samma Puṇṇamukha Saccatapāpī nāma samaṇī
susānamajjhe vasantī catutthabhattaṃ pariṇāmayamānā surādhuttakena
pāpa’makāsi.

Diṭṭhā mayā samma Puṇṇamukha Kākavatī nāma devī
samuddamajjhe vasantī bhariyā venateyyassa naṭakuverena
pāpa’makāsi.

Diṭṭhā mayā samma Puṇṇamukha Kuruṅgadevī nāma lomasuddarī
Eḷikakumāraṃ kāmayamānā Chaḷaṅgakumāradhanantevāsīnā
pāpamakāsi.

Evañhetam mayā ñātam, Brahmattassa mātaram.
Ohāya Kosalarājam, Pañcālacaṇḍena pāpa’makāsi.

291. Etā ca aññā ca akaṃsu pāpaṃ,
Tasmāha’mitthīnaṃ na vissase nappasaṃse.
Mahī yathā jagati samānarattā,
Vasundharā itarītarāpatiṭṭhā.
Sabbasahā aphanānā akuppā,
Tathi’tthiyo tāyo na vissase naro.

292. Sīho yathā lohitamaṁsabhojano,
 Vāḷamigo pañcāvudho suruddho.
 Pasayhakhādī parahim̐ sane rato,
 Tathi'tthiyo tāyo na vissase naro.

Na khalu samma Puṇṇamukha vesiyo nāriyo gamaniyo, na he'tā
 bandhakiyo nāma, vadhikāyo nāma etāyo, yadidaṁ vesiyo nāriyo
 gamaniyoti.

Coro viya veṇikatā madirā'va diddhā vāṇijo viya vācāsanthutiyo
 issasiṅgamiva viparivattāyo uragamiva dujivhāyo. Sobbhamiva
 paṭicchannā pātālamiva duppurā rakkhasī viya duttosā
 yamo've'kantahāriyo. Sikhīriya sabbabhakkhā nadīriya sabbavāhī anilo
 viya yenakāmaṁcarā neru viya avisesakarā visarukkho viya
 niccaphalitāyoti. Bhavati ca panu'ttare'ttha vākyam—

293. 'Yathā coro yathā diddho, vāṇijova vikatthanī.
 Issasiṅgamiva parivattā, dujivhā urago viya.

294. Sobbhamiva paṭicchannā, pātālamiva duppurā.
 Rakkhasī viya duttosā, yamo've'kantahāriyo.

295. Yathā sikhī nadī vāto, nerunāva samāgatā.
 Visarukkho viya niccaphalā, nāsayanti ghare bhogaṁ.
 Ratanantakaritthiyo'ti".

Tattha **gilānavuṭṭhitanti**¹ paṭhamam̐ gilānam̐ pacchā vuṭṭhitam̐. **Diṭṭhā**
mayāti atīte kira Brahmaddatto Kāsirājā sampannalavāhanatāya
 Kosalarajjam̐ gahetvā Kosalarājānam̐ māretvā tassa aggamahesim̐
 sagabbham̐ gahetvā Bārāṇasim̐ gantvā tam̐ attano aggamahesim̐ akāsi. Sā
 aparabhāge dhītarāṁ vijāyi. Rañño pana pakatiyā dhītā vā putto vā natthi,
 so tussitvā “bhadde varaṁ gaṇhāhī”ti āha. Sā gahitakam̐

1. Gilānā vuṭṭhitanti (Sī, Syā, I)

katvā ṭhapesi. Tassā pana kumārikāya “Kaṇhā”ti nāmaṃ karim̐su. Athassā vayappattāya mātā taṃ āha “amma pitarā tava varo dinno, tamahaṃ gahetvā ṭhapesim̐, tava ruccanakaṃ varaṃ gaṇhā”ti. Sā “amma mayhaṃ aññaṃ avijjamānaṃ natthi, patiggahaṇatthāya me sayam̐ varaṃ karehī”ti kilesabahulatāya hirottappaṃ bhinditvā mātaraṃ āha. Sā rañño ārocesi. Rājā “yathārucitaṃ patim̐ gaṇhatū”ti vatvā sayam̐ varaṃ ghosāpesi. Rājāṅgaṇe sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā bahū purisā sannipatim̐su. Kaṇhā pupphasamuggaṃ ādāya uttarasiḥapaṅjare ṭhitā oloketi ekampi na rocesi.

Tadā Paṇḍurājagottato Ajjuno Nakulo Bhīmaseno Yudhiṭṭhilo Sahadevoti ime pañca paṇḍurājaputtā Takkasilāyaṃ disāpāmokkhassa ācariyassa santike sippaṃ uggahetvā “desacārittaṃ jānissāmā”ti vicarantā Bārāṇasim̐ patvā antonagare kolāhalaṃ sutvā pucchitvā tamatthaṃ ṇatvā “mayampi gamissāmā”ti kañcanarūpasamānarūpā tattha gantvā paṭipāṭiyā aṭṭhaṃsu. Kaṇhā te disvā pañcasupi tesu paṭibaddhacittā hutvā pañcannampi sīsesu mālācumbaṭakāni khipitvā “amma ime pañca jane varemī”ti¹ āha. Sāpi rañño ārocesi. Rājā varassa dinnattā “na labhissati”ti avatvā anattamanova “kim̐jātikā kassa puttā”ti pucchitvā Paṇḍurājaputtabhāvaṃ ṇatvā tesam̐ sakkāraṃ katvā taṃ pādapariṇāmaṃ adāsi.

Sā sattabhūmikapāsāde te kilesavasena saṅgaṇhi. Eko panassā paricārako Khujjo pīṭhasappi atthi. Sā pañca rājaputte kilesavasena saṅgaṇhitvā tesam̐ bahi nikkhantakāle okāsaṃ labhitvā kilesena anuḍayhamānā Khujjena saddhim̐ pāpaṃ karoti, tena ca saddhim̐ kathenti “mayhaṃ tayā sadiso piyo natthi, rājaputte mārāpetvā tesam̐ galalohitena tava pāde makkhāpessāmī”ti vadati. Itaresupi jetṭhabhātikena missībhūtakāle “imehi catūhi tvameva mayhaṃ piyataro, mayā jīvitampi tavatthāya pariccattam̐, mama pitu accayena tuyhaññeva rajjaṃ dāpessāmī”ti vadati. Itarehi saddhim̐ missībhūtakālepi

1. Pañca jane vāremīti (Sī, I), pañca jane me vare dehīti (Ka)

eseva nayo. Te “ayaṃ amhe piyāyati, issariyañca no etaṃ nissāya jātan”ti tassā ativiya tussanti.

Sā ekadivasam ābādhikā ahoṣi. Atha naṃ te parivāretvā eko sīsam sambāhanto nisīdi, sesā ekekaṃ hatthañca pādañca. Khujjo pana pādamūle nisīdi. Sā sīsam sambāhamānassa jeṭṭhabhātikassa Ajjunakumārassa “mayhaṃ tayā piyataro natthi, jīvamānā tuyhaṃ jīvissāmi, pitu accayena tuyhaṃ rajjaṃ dāpessāmi”ti sīsena saññaṃ dadamānā taṃ saṅgaṇhi, itaresampi hatthapādehi tatheva saññaṃ adāsi. Khujjassa pana “tvaññeva mama piyo, tavatthāya ahaṃ jīvissāmi”ti jivhāya saññaṃ adāsi. Te sabbepi pubbe kathitabhāvena tāya saññāya tamatthaṃ jāniṃsu. Tesu sesā attano dinnasaññāyeva jāniṃsu. Ajjunakumāro pana tassā hatthapādajivhāvīkāre disvā “yathā mayhaṃ, evaṃ sesānampi imāya saññā dinnā bhavissati, Khujjena cāpi saddhiṃ etissāya santhavena bhavitabban”ti cintetvā bhātarogahetvā bahi nikkhamitvā pucchi “diṭṭhā vo pañcapatikā mama sīsavīkāraṃ dassentī”ti. Āma diṭṭhāti. Kim kāraṇaṃ jānāthāti. Na jānāmāti. Idam nāmettha kāraṇaṃ, tumhākaṃ pana hatthapādehi dinnasaññāya kāraṇaṃ jānāthāti. Āma jānāmāti. Amhākampi teneva kāraṇena adāsi, Khujjassa jivhāvīkārena saññādānassa kāraṇaṃ jānāthāti. Na jānāmāti. Atha nesam ācikkhitvā “imināpi saddhiṃ etāya pāpakammaṃ katan”ti vatvā tesu asaddahantesu Khujjaṃ pakkosivā pucchi. So sabbaṃ pavattim kathesi.

Te tassa vacanaṃ sutvā tassā vigatacchandarāgā hutvā “ahomātugāmo nāma pāpo dussilo, mādise nāma jātisampanne sobhaggappatte pahāya evarūpena jegucchapaṭikūlena Khujjena saddhiṃ pāpakammaṃ karoti, ko nāma paṇḍitajātiko evaṃ nillajjāhi pāpadhammāhi itthīhi saddhiṃ ramissatī”ti anekapariyāyena mātugāmaṃ garahitvā “alam no gharāvāsenā”ti pañca janā Himavantaṃ pavisitvā pabbajitvā kasiṇaparikkammaṃ katvā āyupariyosāne yathākammaṃ gatā. Kuṇālo pana sakuṇarājā tadā Ajjunakumāro ahoṣi. Tasmā attanā diṭṭhakāraṇaṃ dassento “**diṭṭhā mayā**”ti-ādimāha.

Tattha **dvepitikā**ti Kosalarañño ca Kāsirañño ca vasenetaṃ vuttaṃ. **Pañcapatikāyā**ti pañcapatikā, **ya-kāro** nipātamatto. **Paṭibandhantiyā**ti paṭibandhamānā¹. **Kabandheti** tassa kira gīvā onamitvā uraṃ allīnā, tasmā chinnaśiso viya khāyati. **Pañca maticcā**ti ete pañca atikkamitvā. **Khujjavāmanakenā**ti Khujjena vāmanakena.

Idaṃ vatvā aparānipi diṭṭhapubbāni dassento puna “**diṭṭhā**”ti-ādimāha. Tattha dutiyavattusmiṃ tāva ayaṃ vibhāvanā—atīte kira Bārāṇasim nissāya Saccatapāpī² nāma setasamaṇī susāne paṇṇasālaṃ kāretvā tattha vasamānā cattāri bhattāni atikkamitvā bhuñjati, sakalanagare cando viya sūriyo viya ca pākāṭā ahoṣi. Bārāṇasivāsino khipitvāpi khalitvāpi “namo Saccatapāpiyā”ti vadanti. Athekasmiṃ chaṇakāle paṭhamadivase tāva suvaṇṇakārā gaṇabandhena ekasmiṃ padese maṇḍapaṃ katvā macchamaṃsasurāgandhamālādīni āharitvā surāpānaṃ ārabhiṃsu. Atheko suvaṇṇakāro surāpiṭṭhakaṃ³ chaḍḍento “namo Saccatapāpiyā”ti vatvā ekena paṇḍitena “ambho andhabāla calacittāya itthiyā namo karosi, aho bālo”ti vutte “samma mā evaṃ avaca, mā nirayasamvattanikaṃ kammaṃ karī”ti āha. Atha naṃ so “dubbuddhi tuṅhī hohi, sahasseṇa abbhutaṃ karohi, ahaṃ te Saccatapāpim ito sattame divase alaṅkatapaṭiyattaṃ imasmimyeva ṭhāne nisinna⁴ surāpiṭṭhakaṃ gāhāpetvā suraṃ pivissāmi, mātugāmo dhuvasīlo nāma natthī”ti āha. So “na sakkhissasī”ti vatvā tena saddhim sahasseṇa abbhutamakāsī. So taṃ aññesaṃ suvaṇṇakārānaṃ ārocetvā punadivase pātova tāpasavesena susānaṃ pavisitvā tassā vasanaṭṭhānassa avidūre sūriyaṃ namassanto aṭṭhāsī.

Sā bhikkhāya gacchamānā naṃ disvā “mahiddhiko tāpaso bhavissati, ahaṃ tāva susānapasse vasāmi, ayaṃ majjhe susānassa vasati, bhavitabbamassabbhantare santadhammena, vandissāmi naṃ”ti upasaṅkamitvā vandi. So neva olokesi na ālapi. Dutiyadivasepi tatheva akāsī. Tatiyadivase pana vanditakāle adhomukhova “gacchāhī”ti āha.

1. Paṭibaddhantiyāti paṭibaddhamānā (Syā, I)

2. Saccatapāvī (Sī, I), pañcatapāvī (Syā)

3. Surāvītthakaṃ (Sī, I)

4. Nisinnaṃ (Syā, Ka)

catutthadivase “kacci bhikkhāya na kilamasī”ti paṭisanthāramakāsi. Sā “paṭisanthāro me laddho”ti tuṭṭhā pakkāmi. Pañcamadivase bahutaram paṭisanthāram labhitvā thokam nisīditvā gatā. Chaṭṭhe divase pana tam āgantvā vanditvā nisinnam “bhagini kiṃ nu kho ajja Bārāṇasiyam mahāgītavāditasaddo”ti vatvā “ayya tumhe na jānātha, nagare chaṇo ghuṭṭho, tattha kīlantānam esa saddo”ti vutte “ettha nāmeso saddo”ti ajānanto viya hutvā “bhagini kati bhattāni atikkamesī”ti pucchi. Cattāri ayya, tumhe pana kati atikkamethāti. Satta bhaginīti. Idam so musā abhāsi. Devasikam hesa rattim bhuñjati. So tam “kati te bhagini vassāni pabbajitāyā”ti pucchitvā tāya “dvādasa vassāni”ti vatvā¹ “tumhākam kati vassāni”ti vutto “idam me chaṭṭham vassan”ti āha. Atha nam “atthi pana te bhagini santadhammādhigamo”ti pucchitvā “natthi ayya, tumhākam pana atthi”ti vutte “mayhampi natthi”ti vatvā “bhagini mayam neva kāmasukham labhāma, na nekkhammasukham, kiṃ amhākamyeva uṇho nirayo, mahājanassa kiriyaṃ karoma, aham gihī bhavissāmi, atthi me mātu santakam dhanam, na sakkomi dukkham anubhavitun”ti āha. Sā tassa vacanam sutvā attano calacittatāya tasmim paṭibaddhacittā hutvā ‘ayya ahampi ukkaṇṭhitā, sace pana mam na chaḍḍessatha, ahampi gihinī bhavissāmi”ti āha. Atha nam so “chi tam na chaḍḍessāmi, bhariyā me bhavissasi”ti tam nagaram pavevetvā samvasitvā surāpānamaṇḍapam gantvā tāya surāpiṭṭhakam gāhāpetvā suram pivi. Itaro sahasam jito². Sā tam paṭicca puttadhītāhi vaḍḍhi. Tadā kuṇālo surādhuttako ahoṣi. Tasmā attanā diṭṭham pakāsento “**diṭṭhāmayā**”ti-ādimāha.

Tatīyavatthusmim atītakathā Catukkanipāte

Kākatījātakavaṇṇanāyam³ vitthāritā. Tadā pana kuṇālo garuḷo ahoṣi. Tasmā attanā diṭṭham pakāsento “**diṭṭhā mayā**”ti-ādimāha.

Catutthavatthusmim atīte Brahmaḍatto Kosalarājānam vadhitvā rajjam gahetvā tassa aggamahesim gabbhinim ādāya Bārāṇasim paccāgantvā tassā gabbhinibhāvam jānantopi tam aggamahesim akāsi. Sā paripakkagabbhā suvaṇṇarūpakasadisam puttam vijāyitvā “vuddhippattampi nam Bārāṇasirājā

1. Vutte (I) 2. Sahassajito (I), sahasena jito (Syā, Ka) 3. Jātaka-Ṭṭha 3. 83 piṭṭhe.

‘esa me paccāmittassa putto, kiṃ iminā’¹ti mārāpessati, mā me putto parahatthe maratū”²ti cintetvā dhātīm āha “amma imaṃ dārakaṃ pilotikaṃ attharivā āmakasusāne nipajjāpetvā chī”³ti. Dhātī tathā katvā nhatvā paccāgami. Kosalarājāpi maritvā puttassa ārakkhadevatā hutvā nibbatti. Tassānubhāvena ekassa eḷakapālakassa tasmim padese eḷake cārentassa ekā eḷikā taṃ kumāraṃ disvā sinehaṃ uppādetvā khīraṃ pāyevā thokaṃ caritvā puna gantvā dve tayo cattāro vāre pāyesi. Eḷakapālako tassā kiriyāṃ disvā taṃ ṭhānaṃ gantvā taṃ dārakaṃ disvā puttāsinehaṃ paccupaṭṭhapetvā netvā attano bhariyāya adāsi. Sā pana aputtikā, tenassā thaññaṃ natthi, atha naṃ eḷikakhīrameva pāyesi. Tato paṭṭhāya pana devasikaṃ dve tisso eḷikā maranti. Eḷakapālo “imasmim paṭijaggiyamāne sabbā eḷikā marissanti, kiṃ no iminā”⁴ti taṃ ekasmim mattikābhājane nipajjāpetvā aparena pidahitvā māsacuṇṇena mukhaṃ nibbivaraṃ vilimpitvā nadiyaṃ vissajjesi. Tamenāṃ vuyhamānaṃ heṭṭhātithe rājanivesane jīṇṇapaṭisaṅkhārako eko caṇḍālo sapajjāpatiko makaciṃ¹ dhovanto disvāva vegena gantvā āharitvā tīre ṭhapetvā “kimetthā”²ti vivarivā olokeno dārakaṃ passi. Bhariyāpissa aputtikā, tassā tasmim puttāsineho nibbatti, atha naṃ gehaṃ netvā paṭijaggi. Taṃ sattaṭṭhavassakālato paṭṭhāya mātāpitaro rājakulaṃ gacchantā ādāya gacchanti. Soḷasavassakālato pana paṭṭhāya sveva bahulaṃ gantvā jīṇṇapaṭisaṅkharaṇaṃ karoti.

Rañño ca aggamahesiyā Kuruṅgadevī² nāma dhītā ahoṣi uttamarūpadharā. Sā tassa diṭṭhakālato paṭṭhāya tasmim paṭibaddhacittā hutvā aññattha anabhiratā tassa kammakaraṇaṭṭhānameva āgacchati. Tesāṃ abhiṇhadassanena aññamaññaṃ paṭibaddhacittānaṃ antorājakuleyeva paṭicchannokāse ajjhācāro pavatti. Gacchante kāle paricārikāyo ñatvā rañño ārocesuṃ. Rājā kujjhitvā amacce sannipātetvā “iminā caṇḍālaputtana idaṃ nāma kataṃ, imassa kattabbaṃ jānāthā”³ti āha. Amaccā “mahāparādho esa, nānāvidhakammakaraṇā kāretvā pacchā māretuṃ vaṭṭati”⁴ti vadiṃsu. Tasmim khaṇe kumārassa pitā

1. Mukhaṃ (Sī)

2. Kuraṅgavī (Sī, I)

ārakkhadevatā tasseva kumārassa mātu sarīre adhimucci. Sā devatānubhāvena rājānaṃ upasaṅkamitvā āha “mahārāja nāyaṃ kumāro caṇḍālo, esa kumāro mama kucchimhi nibbatto Kosalarañño putto, ahaṃ ‘putto me mato’ti tumhākaṃ musā avacaṃ, ahametaṃ ‘tumhākaṃ paccāmittassa putto’ti dhātiyā datvā āmakasusāne chaḍḍāpesiṃ, atha naṃ eko eḷakapālako paṭijaggi, so attano eḷikāsu marantīsu nadiyā pavāhesi, atha naṃ vuyhamānaṃ tumhākaṃ gehe jīṇṇapaṭisaṅkhārako caṇḍālo disvā posesi, sace na saddahatha, te sabbe pakkosāpetvā pucchathā”ti.

Rājā dhātiṃ ādiṃ katvā sabbe pakkosāpetvā pucchitvā tatheva taṃ pavattiṃ sutvā “jāṭisampannoyaṃ kumāro”ti tuṭṭho taṃ nhāpetvā alaṅkārapetvā tasseva dhītaraṃ adāsi. Tassa pana eḷikānaṃ māritattā “Eḷikakumāro”ti¹ nāmaṃ akaṃsu. Athassa rājā sasenavāhanaṃ datvā “gaccha attano pitu santakaṃ rajjaṃ gaṇhā”ti taṃ uyyojesi. Sopi Kuruṅgadeviṃ ādāya gantvā rajje paṭiṭṭhāsi. Athassa Bārāṇasirājā “anuggahitasippo ayan”ti sippasikkhāpanatthaṃ Chaḷaṅgakumāraṃ nāma ācariyaṃ pesesi. So tassa “ācariyo me”ti senāpaṭiṭṭhānaṃ adāsi. Aparabhāge Kuruṅgadevī tena saddhiṃ anācāramakāsi. Senāpatinopi paricārako dhanantevāsī nāma atthi. So tassa hatthe Kuruṅgadeviyā vatthālaṅkāradīni pesesi. Sā tenapi saddhiṃ pāpamakāsi. Kuṇālo taṃ kāraṇaṃ āharitvā dassento “**diṭṭhā mayā**”ti-ādimāha.

Tattha **lomasuddarī**² lomarājiyā maṇḍita-udarā.

Chaḷaṅgakumārathanantevāsināti Eḷikakumāraṃ patthayamānāpi Chaḷaṅgakumārasenāpatinā ca tasseva paricārakena dhanantevāsinā ca saddhiṃ pāpamakāsi. Evaṃ anācārā itthiyo dussilā pāpadhammā, tenāhaṃ tā nappasaṃsāmīti idaṃ mahāsatto atītaṃ āharitvā dassesi. So hi tadā Chaḷaṅgakumāro ahosi, tasmā attanā diṭṭhakāraṇaṃ āhari.

Pañcamavatthusmimpi atīte Kosalarājā Bārāṇasirajjaṃ gahetvā Bārāṇasirañño aggamaheṣiṃ gabbhinimpi aggamaheṣiṃ katvā sakanagameva

1. Eḷakamāroṭi (Sī, I), eḷakakumāroṭi (Syā, Ka)

2. Lomasundarīti (Sī, Syā, I)

gato. Sā aparabhāge puttam vijāyi. Rājā aputtakattā taṃ puttasinehena posetvā sabbasippāni sikkhāpetvā vayappattam “attano pitu santakam rajjam gaṇhā”ti pesesi. So tattha gantvā rajjam kāresi. Athassa mātā “puttam passitukāmāmhī”ti Kosalarājānam āpucchitvā mahāparivārā Bārāṇasim gacchantī dvinnam raṭṭhānam antare ekasmiṃ nigame nivāsam gaṇhi. Tattheveko Pañcālacaṇḍo nāma brāhmaṇakumāro atthi abhirūpo. So tassā paṇṇākāram upanāmesi. Sā taṃ disvā paṭibaddhacittā tena saddhim pāpakammaṃ katvā katipāham tattheva vītināmetvā Bārāṇasim gantvā puttam disvā khippam nivattitvā puna tasmimyeva nigame nivāsam gahetvā katipāham tena saddhim anācāram caritvā Kosalanagaraṃ gatā. Sā tato paṭṭhāya na cirasseva taṃ taṃ kāraṇam vatvā “puttassa santikam gacchāmi”ti rājānam āpucchitvā gacchantī ca āgacchantī ca tasmim nigame aḍḍhamāsamattam tena saddhim anācāram cari. Samma Puṇṇamukha itthiyo nāmetā dussilā musāvādinīyoti idampi atītam dassento mahāsatto “**evañhetan**”ti-ādimāha.

Tattha **Brahmadattassa mātaranti** Bārāṇasirajjam kārentassa Brahmadattakumārassa mātaram. Tadā kira kuṇālo Pañcālacaṇḍo ahoṣi, tasmā taṃ attanā ñātakāraṇam dassento evamāha.

Etā cāti samma Puṇṇamukha etāva pañca itthiyo pāpamakamsu, na aññāti saññam mā kari, atha kho etā ca aññā ca bahū pāpakammakārikāti. Imasmim ṭhāne ṭhatvā loke aticārinīnam vatthūni kathetabbāni. **Jagatī**ti yathā jagatisaṅkhātā mahī **samānarattā**¹ paṭighābhāvena sabbesu samānarattā hutvā sā vasundharā **itaritarāpatiṭṭhā** uttamānañca adhamānañca patiṭṭhā hoti, tathā itthiyopi kilesavasena sabbesampi uttamādhamānam patiṭṭhā honti. Itthiyo hi okāsam labhamānā kenaci saddhim pāpakam karonti nāma. **Sabbasahāti**ti yathā ca sā sabbameva sahati na phandati na kuppati na calati, tathā itthiyo sabbepi purise lokassādasena sahati. Saccē tāsam koci puriso citte, patiṭṭhito hoti, tassa rakkhaṇattham na phandanti na calanti na kolāhalam

1. Samānarattāti (Sī, Syā, I)

karonti. Yathā ca sā na kuppati na calati, evaṃ itthiyopi methunadhammena na kuppanti na calanti, na sakkā tena pūretuṃ.

Vālamigoti dutṭhamigo. **Pañcāvudhoti**¹ mukhassa ceva catunnañca caraṇānaṃ vasenetāṃ vuttaṃ. **Suruddhoti** suluddho² supharuso. **Tathitthiyoti** yathā hi sīhassa mukhañceva cattāro ca hatthapādāti pañcāvudhāni, tathā itthīnampi rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbāni pañcāvudhāni. Yathā so attano bhakkhaṃ gaṇhanto tehipi pañcahi gaṇhāti, tathā tāpi kilesabhakkhaṃ gaṇhamānā rūpādīhi āvudhehi paharivā gaṇhanti. Yathā so kakkhaḷo pasayha khādāti, evaṃ etāpi kakkhaḷā pasayhakhādikā. Tathā hetā thirasīlepi³ purise attano balena pasayhakāraṃ katvā sīlavināsaṃ pāpentī. Yathā so parahimsane rato, evametāpi kilesavasena parahimsane ratā. **Tāyoti** tā evaṃ aguṇasamannāgatā na vissase naro.

Gamaniyoti gaṇikāyo. Idaṃ vuttaṃ hoti—samma Puṇṇamukha yānetāni itthīnaṃ “vesiyo”ti-ādīni nāmāni, na etāni tāsāṃ sabhāvanāmāni. Na he’tā vesiyo nāma gamaniyo nāma bandhakiyo nāma, sabhāvanāmato pana vadhiyāyo nāma etāyo, yā etā vesiyo nāriyo gamaniyoti vuccanti. **Vadhikāyoti** sāmikaghātikāyo. Svāyamattho **Mahāhamsajātakena**⁴ dīpetabbo. Vuttaṃ hetāṃ—

“Māyā cetā marīcī ca, sokā rogā cupaddavā.

Kharā ca bandhanā cetā, maccupāsā guhāsayā.

Tāsu yo vissase poso, so naresu narādhamo”ti.

Veṇikatāti kataveṇiyo. Yathā hi moḷim bandhitvā aṭaviyaṃ ṭhitacoro dhanāṃ vilumpati, evametāpi kilesavasāṃ netvā dhanāṃ vilumpanti. **Madirā’va diddhāti** visamissakā surā viya. Yathā sā vikāraṃ dasseti, evametāpi aññesu purisesu sārattā kiccākiccaṃ ajānantiyo aññasmim kattabbe aññameva karontiyo vikāraṃ dassenti. **Vācāsanthutiyoti** yathā vāṇiyo attano bhaṇḍassa vaṇṇameva bhaṇāti,

1. Pañcahatthoti (Sī, I) 2. Suluddo (Sī, I) 3. Varasīlepi (Ka) 4. Khu 6. 93 piṭṭhe.

evametāpi attano aḡuṇaṃ paṭicchādetvā guṇameva pakāseṇti.

Viparivattāyoti yathā issamīgassa siṅgaṃ parivattitvā ṭhitaṃ, evaṃ lahucittatāya viparivattāyova honti. **Uragamivāti** urago viya musāvāditāya dujivhā nāma. **Sobhamivāti** yathā padarapaṭicchanno gūthakūpo, evaṃ vatthālaṅkārapaṭicchannā hutvā vicaranti. Yathā ca kacavarehi paṭicchanno āvāto akkanto pādadukkhaṃ janeti, evametāpi vissāseṇa upasevīyamānā. **Pātālamivāti** yathā mahāsamudde pātālaṃ duppūraṃ, evametāpi methunena vijāyaneṇa alaṅkāreṇāti tīhi duppūrā. Tenevāha “tiṇṇaṃ bhikkhave dhammānaṃ atitto mātuḡāmo”ti-ādi.

Rakkhasī viyāti yathā rakkhasī nāma maṃsagiddhatāya dhanena na sakkā tosetuṃ, bahumpi dhanāṃ paṭikkhipitvā maṃsameva pattheti, evametāpi methunagiddhatāya bahunāpi dhanena na tussanti, dhanāṃ aḡaṇetvā methunameva patthenti. **Yamovāti** yathā yamo ekantaharo na kiṅci pariharati, evametāpi jātisampannādīsu na kaṅci pariharanti, sabbaṃ kilesavasena silādivināsaṃ pāpetvā dutiyacittavāre nirayaṃ upanenti. **Sikhīrivāti** yathā sikhī sucimpi asucimpi sabbaṃ bhakkhayati, tathetāpi hīnuttame sabbe sevanti. Nadī-upamāyampi eseva nayo. **Yenakāmaṅcarāti** bhummatthe karaṇavacanaṃ, yattha etāsaṃ kāmo hoti, tattheva dhāvanti. **Nerūti** himavati eko suvaṇṇapabbato, taṃ upagatā kākāpi suvaṇṇavaṇṇāva honti. Yathā so, evaṃ etāpi nibbisesakarā attānaṃ upagataṃ ekasadisam katvā passanti.

Visarukkhoti ambasadiṣo kiṃ pakkarukkho. So niccameva phalati, vaṇṇādisampanno ca hoti, tena naṃ nirāsaṅkā paribhuṅḡitvā maranti, evameva tāpi rūpādivasena nīccaphalitā ramaṇīyā viya khāyanti. Sevīyamānā pana pamādaṃ uppādetvā apāyesu pāteṇti. Tena vuttaṃ—

“Āyatim dosam naññāya, yo kāme paṭisevati.

Vipākante hananti naṃ, kiṃ pakkamiva bhakkhitan”ti¹.

yathā vā visarukkho nīccaphalito² sadā anattāhāvo hoti, evametāpi silādivināsanavasena. Yathā³ visarukkhasa mūlampi tacopi pattampi

1. Khu 5. 20 piṭṭhe.

2. Nīccaphalattā (Syā, Ka)

3. Yathā vā (Syā)

pupphampi phalampi visamevāti niccaphalo, tatheva tāsāṃ rūpampi -pa-phoṭṭhabbampi visamevāti visarukkho viya niccaphalitāyoti.

“**Panu’ttare’tthā**”ti gāthābandhena tamatthaṃ pākāṭaṃ kātuṃ evamāha. Tattha **ratanantakaritthiyoti** sāmikehi dukkhasambhatānaṃ ratanānaṃ antarāyakarā itthiyoti etāni paresāṃ datvā anācāraṃ caranti.

Ito paraṃ nānappakārena attano dhammakathāvilāsaṃ dassento āha—

“Cattārimāni samma Puṇṇamukha yāni (vatthūni kicce jāte anattacarāni bhavanti, tāni)¹ parakule na vāsetabbāni, goṇaṃ dhenumaṃ yānaṃ bhariyā. Cattāri etāni paṇḍito dhanāni² gharā na vippavāsaye. Bhavati ca panu’ttare’ttha vākyaṃ—

296. ‘Goṇaṃ dhenuñca yānañca, bhariyaṃ ñātikule na vāsaye.

Bhañjanti rathaṃ ayānakā, ativāhena hananti puṅgavaṃ.

Dohena hananti vacchakaṃ, bhariyā ñātikule padussatī’ti.

Cha imāni samma Puṇṇamukha yāni vatthūni kicce jāte anattacarāni³ bhavanti—

297. ‘Aguṇaṃ dhanu ñātikule ca bhariyā,

Pāraṃ nāvā akkhabhaggañca yānaṃ.

Dūre mitto pāpasahāyako ca,

Kicce jāte anattacarāni bhavanti’ti.

Aṭṭhahi khalu samma Puṇṇamukha ṭhānehi itthī sāmikaṃ avajānāti—daliddatā, āturatā, jiṇṇatā, surāsoṇḍatā, muddhatā, pamattatā, sabbakiccesu anuvattanatā, sabbadhana-anuppadānena. Imehi khalu samma Puṇṇamukha aṭṭhahi ṭhānehi itthī sāmikaṃ avajānāti. Bhavati ca panu’ttare’ttha vākyaṃ—

1. () Sī-Syā-potthakesu natthi.

2. Yāni (Sī, Syā, I)

3. Anattacarīni (Sī, Syā)

298. ‘Daliddaṃ āturañcāpi, jīṇṇakaṃ surasoṇḍakaṃ.

Pamattaṃ muddhapattañca, sabbakiccesu¹ hāpanaṃ.

Sabbakāmappadānena, avajānāti sāmikaṃ’ti.

Navahi khalu samma Puṇṇamukha ṭhānehi itthī padosamoharati—
ārāmagamanasīlā ca hoti, uyyānagamanasīlā ca hoti,
nadītittthagamanasīlā ca hoti, ñātikulagamanasīlā ca hoti,
parakulagamanasīlā ca hoti, ādāsadussamaṇḍanānuyogamanuyuttasīlā
ca hoti, majjapāyinī ca hoti, nillokanasīlā ca hoti, sadvāraṭṭhāyinī ca
hoti. Imehi khalu samma Puṇṇamukha navahi ṭhānehi itthī
padosamāharati. Bhavati ca panu’ttare’ttha vākyaṃ—

299. ‘Ārāmasīlā ca uyyānaṃ, nadī ñāti parakulaṃ.

Ādāsadussamaṇḍanamanuyuttā, yā citthī majjapāyinī.

300. Yā ca nillokanasīlā, yā ca sadvāraṭṭhāyinī.

Navahe’tehi ṭhānehi, padosamāharanti itthiyo’ti.

Cattālīsāya khalu samma Puṇṇamukha ṭhānehi itthī purisaṃ
accācarati—vijambhati, vinamati, vilasati, vilajjati, nakhena nakhaṃ
ghaṭṭeti, pādena pādaṃ akkamati, kaṭṭhena pathaviṃ vilikhati, dāraḥkaṃ
ullaṅghati ullaṅghāpeti, kīḷati kīḷāpeti, cumbati cumbāpeti, bhuñjati
bhuñjāpeti, dadāti, yācati, kata’manukaroti, uccaṃ bhāsati, nīcaṃ
bhāsati, aviccaṃ bhāsati, viviccaṃ bhāsati, naccena gītena vādītena
rodanena² vilasītena vibhūsitena jagghati, pekkhati, kaṭṭhī cāleti,
guyhabhaṇḍakaṃ sañcāleti, ūruṃ vivarati, ūruṃ pidahati, thanaṃ
dasseti, kacchaṃ dasseti, nābhiṃ dasseti, akkhiṃ nikhanati, bhamukaṃ
ukkipati, oṭṭhaṃ upalikhati, jivhaṃ nillāleti, dussaṃ muñcati, dussaṃ
paṭibandhati, sirasaṃ muñcati, sirasaṃ bandhati. Imehi khalu samma
Puṇṇamukha cattālīsāya ṭhānehi itthī purisaṃ accācarati.

1. Rattaṃ kiccesu (Sī, I)

2. Roditena (Sī, Syā, I)

Pañcavīsāya khalu samma Puṇṇamukha ṭhānehi itthī paduṭṭhā
 veditabbā bhavati—sāmikassa pavāsaṃ vaṇṇeti, pavuṭṭhaṃ na sarati,
 āgataṃ nābhinandati, avaṇṇaṃ tassa bhaṇati, vaṇṇaṃ tassa na bhaṇati,
 anattaṃ tassa carati, atthaṃ tassa na carati, akiccaṃ tassa karoti,
 kiccaṃ tassa na karoti, paridahitvā sayati, parammukhī nipajjati,
 parivattakajātā kho pana hoti kuṅkumiyajātā, dīghaṃ assasati, dukkhaṃ
 vedayati, uccārapassāvaṃ abhiṇhaṃ gacchati, vilomamācarati,
 parapurisasaddaṃ sutvā kaṇṇasotaṃ vivaramodahati¹, nihatabhogā kho
 pana hoti, paṭivissakehi santhavaṃ karoti, nikkhantapādā kho pana hoti
 visikhānucārinī, aticārinī kho pana hoti niccaṃ sāmike agāravā
 paduṭṭhamanasaṅkappā, abhiṇhaṃ dvāre tiṭṭhati, kacchāni āngāni
 thanāni dasseti, disodisaṃ gantvā pekkhati. Imehi khalu samma
 Puṇṇamukha pañcavīsāya ṭhānehi itthī paduṭṭhā veditabbā bhavati.
 Bhavati ca panu'ttare'ttha vākyaṃ—

301. 'Pavāsaṃ tassa vaṇṇeti, gataṃ tassa na socati.

Disvāna patimāgataṃ nābhinandati,
 Bhattāravaṇṇaṃ na kadāci bhāsati.
 Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.

302. Anattaṃ tassa carati asaṅṅatā,

Atthaṅca hāpeti akiccakārinī.
 Paridahitvā sayati parammukhī,
 Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.

303. Parivattajātā ca bhavati kuṅkumī,

Dīghaṅca assasati dukkhavedinī.
 Uccārapassāvamabhiṇhaṃ gacchati,
 Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.

1. Vivarati tamodahati (I)

304. Viloma'mācarati akiccakārinī,
 Saddaṃ nisāmeti parassa bhāsato.
 Nihatabhogā ca karoti santhavaṃ,
 Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.
305. Kicchena laddhaṃ kasirā'bhatam̐ dhanam̐,
 Vittam̐ vināseti dukkhena sambhatam̐.
 Paṭivissakehi ca karoti santhavaṃ,
 Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.
306. Nikkhantapādā visikhānucārinī,
 Niccañca sāmimhi paduṭṭhamānasā.
 Aticārinī hoti apetagāravā,
 Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.
307. Abhikkhaṇam̐ tiṭṭhati dvāramūle,
 Thanāni kacchāni ca dassayantī.
 Disodisaṃ pekkhati bhantacittā,
 Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.
308. Sabbā nadī vaṅkagatī, sabbe kaṭṭhamayā vanā.
 Sabbi'tthiyo kare pāpaṃ, labhamāne nivātake.
309. Sace labhetha khaṇam̐ vā raho vā,
 Nivātakam̐ vāpi labhetha tādisaṃ.
 Sabbāva itthī kayirum̐ nu pāpaṃ,
 Aññaṃ alattha pīṭhasappināpi saddhim̐.
310. Narāna'mārāmakarāsu nārisu,
 Anekacittāsu aniggahāsu ca.
 Sabbattha nāpītikarāpi ce siyā,
 Na vissase titthasamā hi nāriyo'ti".

Tattha **goṇam̐ dhenunti** līngavipallāsena vuttam̐. **Ñātikule padussatīti**
 tattha sā nibbhayā hutvā taruṇakālato paṭṭhāya vissāsakehi

dāsādīhipi saddhim anācāraṃ carati, ñātakā ñatvāpi niggahaṃ na karonti, attano akittim pariharamānā ajānantā viya honti. **Anatthacarānīti** acaritabbāni atthāni¹, akiccakārānīti attho. **Aguṇanti** jiyārahitam. **Pāpasahāyakoti** dummitto.

Daliddatīti daliddatāya. Sesapadesupi eseva nayo. Tattha daliddo alaṅkāradīnaṃ abhāvato kilesena saṅgaṇhitum na sakkotīti taṃ avajānāti. Gilāno vatthukāmakilesakāmehi saṅgaṇhitum na sakkoti. Jarājiṇṇo kāyikavācasikakhiḍḍāratisamattho na hoti. Surāsoṇḍo tassā hatthapiḷandhanādīnipi surāgharaññeva paveseti. Muddho andhabālo ratikusalo na hoti. Pamatto dāsisoṇḍo hutvā gharadāsīhi saddhim saṃvasati, bhariyaṃ pana akkosati paribhāsati, tena naṃ avajānāti. Sabbakiccesu anuvattantaṃ “ayaṃ nittejo, mameva anuvattatī”ti taṃ akkosati paribhāsati. Yo pana sabbaṃ dhanam anuppadeti kuṭumbam paṭicchāpeti, tassa bhariyā sabbaṃ dhanasāraṃ hatthe katvā taṃ dāsam viya avajānāti, icchamānā “ko tayā attho”ti gharatopi naṃ nikkadḍhati. **Muddhapattanti** muddhabhāvappattaṃ.

Padosamāharatīti sāmike padosam āharati dussati, pāpakammaṃ karotīti attho. **Ārāmagamanasīlāti** sāmikaṃ āpucchā vā anāpucchā vā abhiṇṇam pupphārāmādīsu aññataram gantvā tattha anācāraṃ caritvā “ajja mayā ārāme rukkhadevatāya balikammaṃ katan”ti-ādīni vatvā bālasāmikaṃ saññāpeti. Paṇḍito pana “addhā esā tattha anācāraṃ caratī”ti puna tassā gantum na deti. Evaṃ sabbapadesupi attho veditabbo. **Parakulanti** sandiṭṭhasambhattādīnaṃ geham. Tam sā “asukakule me vadḍhi payojitā atthi, tāvakālikam dinnakam atthi, tam sādhemī”ti-ādīni vatvā gacchati. **Nillokanasīlāti** vātapānantarādīhi olokanasīlā. **Sadvāraṭṭhāyinīti**² attano aṅgapaccāṅgāni dassentī sadvāre³ tiṭṭhati.

Accācaratīti⁴ atikkamma caratī⁵, sāmikassa santike ṭhitāva aññassa nimittam dassetīti attho. **Vijambhatīti** “aham taṃ disvā vijambhissāmi,

1. Anatthacarānīti anāsimsitabba-atthā (Sī, I)

2. Padvāraṭṭhāyinīti (Sī, Syā, I)

3. Padvāre (Sī, Syā, I)

4. Accāvadatīti (Sī, Syā, I)

5. Vadati (Sī, Syā, I)

tāya saññāya okāsassa atthibhāvaṃ vā natthibhāvaṃ vā jāneyyāsī”ti paṭhamameva katasañketā vā hutvā akatasañketā vāpi “evaṃ esa mayi bajjhissatī”ti sāmikassa passe ṭhitāva vijambhati vijambhanaṃ dasseti. **Vinamatī**ti kiñcideva bhūmiyaṃ pātetvā taṃ ukkhipantī viya onamitvā piṭṭhiṃ dasseti. **Vilasatī**ti gamanādīhi vā iriyāpathehi alaṅkārena vā vilāsaṃ dasseti. **Vilajjatī**ti lajjantī viya vatthena sarīraṃ chādeti, kavātaṃ vā bhittim vā allīyati. **Nakhenā**ti pādanakhena pādanakhaṃ, hatthanakhena hatthanakhaṃ ghaṭṭeti. **Katthenā**ti daṇḍakena. **Dārakanti** attano vā puttāṃ aññassa¹ vā puttāṃ gahetvā ukkhipati vā ukkhipāpeti vā. **Kīlatī**ti sayāṃ vā kīlati, dāraṃ vā kīlāpeti. **Cumbanā**disupi eseva nayo. **Dadātī**ti tassa kiñcideva phalaṃ vā pupphaṃ vā deti. **Yācatī**ti tameva paṭiyācati. **Anukarotī**ti dāraṃ ketaṃ anukaroti. **Uccanti** mahāsaddavasena vā thomanavasena vā uccaṃ. **Nīcanti** mandasaddavasena vā amanāpavacanena vā paribhavavacanena vā nīcaṃ. **Aviccanti** bahujanamajjhe appaṭicchanaṃ. **Viviccanti** raho paṭicchanaṃ. **Naccenā**ti etehi naccādīhi nimittaṃ karoti. Tattha roditena nimittakaraṇena rattim deve vassante vātapānena hatthim āropetvā seṭṭhiputtana nīyāya purohitabrāhmaṇiyā vatthu kathetabbaṃ. **Jagghatī**ti mahāhasitaṃ hasati, evampi nimittaṃ karoti. **Kacchanti** upakacchakaṃ. **Upalikhatī**ti dantehi upalikhati². **Sirasanti** kesavaṭṭim. Evaṃ kesānaṃ mocanabandhanehi parapurisānaṃ nimittaṃ karoti, niyāmetvā vā aniyāmetvā vā kocideva sārājissatītipi karotiyeva.

Paduṭṭhā veditabbā bhavatīti ayaṃ mayi paduṭṭhā kuddhā, kujjhitvā ca pana micchācāraṃ caratīti paṇḍitena veditabbā bhavati. **Pavāsanti** “asukagāme payuttaṃ dhanāṃ nassati, gaccha taṃ sādhehi, vohāraṃ karohī”ti-ādīni vatvā tasmim gate anācāraṃ caritukāmā pavāsaṃ vaṇṇeti. **Anatthanti** avaḍḍhiṃ. **Akiccanti** akattabbayuttakaṃ. **Paridahitvā**ti gāḷhaṃ nivāsetvā. **Parivattakajātā**ti ito cito ca parivattamānā. **Kuṅkumiyajātā**ti kolāhalajātā pādamaḷe nipannā paricārikā uṭṭhāpeti, dīpaṃ jālāpeti, nānappakāraṃ kolāhalaṃ karoti, tassa kilesaratim nāseti. **Dukkhaṃ vedayatī**ti sīsaṃ me rujjatīti-ādīni vadati. **Vilomamācaratī**

1. Aññissā (Sī)

2. Palikhatīti dantehi likhati (Sī, I), palikkhatīti dantehi palikkhati (Syā)

āhāraṃ sītaṃ icchantassa uṇhaṃ detīti-ādīnaṃ vasena paccanīkavutti hoti. **Nihatabhogāti** sāmikena dukkhasambhatānaṃ bhogānaṃ surālolatādīhi vināsikā. **Santhavanti** kilesavasena santhavaṃ karoti. **Nikkhantapādāti** jārassa upadhāraṇatthāya nikkhantapādā. **Sāmiketi** patimhi agāravena ca paduṭṭhamānasāya ca aticārinī hoti.

Sabbitthiyoti ṭhapetvā vipassanāya tanukatakilesā sesā sabbā itthiyo pāpaṃ kareyyuṃ. **Labhamāneti** labbhamāne, saṃvijjamāneti attho. **Nivātaketi** rahomantanake paribhedake. **Khaṇaṃ vā raho vāti** pāpakaraṇatthāya okāsaṃ vā paṭicchannaṭṭhānaṃ vā. **Kayirum** nūti ettha nū-ti¹ nipātamattaṃ. **Alatthāti** aladdhā. Ayameva vā pāṭho, aññaṃ sampannapurisaṃ alabhitvā pīṭhasappināpi tato paṭikkūlatarenāpi pāpaṃ kareyyuṃ. **Ārāmakarāsūti** abhiratikārikāsu. **Aniggahāsūti** niggahena vinetuṃ asakkuṇeyyāsu. **Titthasamāti** yathā titthaṃ uttamādhamesu na kañci nhāyantaṃ vāreti, tathā etāpi raho vā khaṇe vā nivātake vā sati na kañci paṭikkhipanti.

Tathā hi atīte Bārāṇasiyaṃ Kaṇḍarī² nāma rājā ahosi uttamarūpadharo. Tassa devasikaṃ amaccā³ gandhakaraṇḍakasahassaṃ āharanti. Tenassa nivesane paribhaṇḍaṃ katvā gandhakaraṇḍake phāletvā gandhadārūni katvā āhāraṃ pacanti. Bhariyāpissa abhirūpā ahosi nāmena Kinnarā nāma. Purohitopissa samavayo Pañcālacaṇḍo nāma buddhisampanno ahosi. Rañño pana pāsādaṃ nissāya antopākāre jamburukkho nibbatti, tassa sākḥā pākāramatthake olambati. Tassa chāyāya jeguccho dussaṇṭhāno pīṭhasappī vasati. Athekadivasāṃ Kinnarā devī vātapānena oloketī taṃ disvā paṭibaddhacittā hutvā rattim rājānaṃ ratiyā saṅgaṇhitvā tasmiṃ niddaṃ okkante saṇikaṃ utthāyāsanaṃ nānaggarasabhojanaṃ suvaṇṇasarake pakkhipitvā ucchaṅge katvā sātakarajjuyā vātapānena otarivā jambuṃ āruya sākḥāya oruya pīṭhasappim bhojetvā pāpaṃ katvā āgatamaggeneva pāsādaṃ āruya gandhehi

1. Kareyyu noti ettha noti (Sī, I)

2. Kakaṇḍarī (Ka), Kinnaro (Syā)

3. Amaccasahassāni (Syā), amaccasahassaṃ (Ka)

sarīraṃ ubbaṭṭetvā raññā saddhiṃ nipajji. Etenupāyena nibaddhaṃ tena saddhiṃ pāpaṃ karoti. Rājā pana na jānāti.

So ekadivasaṃ nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā nivesanaṃ pavesanto jambuchāyāya sayitaṃ paramakāruṇhappattaṃ pīṭhasappiṃ disvā purohitaṃ āha “passetaṃ manussapetaṃ”ti. Āma passāmi devāti. Api nu kho samma evarūpaṃ paṭikkūlaṃ kāci itthī chandarāgavasena upagaccheyyāti. Taṃ kathaṃ sutvā pīṭhasappi mānaṃ janetvā “ayaṃ rājā kiṃ katheti, attano deviyā mama santikaṃ āgamaṇaṃ na jānāti maññe”ti jamburukkhasa añjaliṃ paggahetvā “suṇa sāmi jamburukkhe nibbattadevate, ṭhapetvā taṃ añño etaṃ kāraṇaṃ na jānāti”ti āha. Purohito tassa kiriyaṃ disvā cintesi “addhā rañño aggamaheṣī jamburukkheṇa gantvā iminā saddhiṃ pāpaṃ karoti”ti. So rājānaṃ pucchi “mahārāja deviyā te rattibhāge sarīrasamphasso kīdiso hoti”ti. Samma aññaṃ na passāmi, majjhimayāme panassā sarīraṃ sītalaṃ hotīti. Tena hi deva tiṭṭhatu añña itthī, aggamaheṣī te Kinnarādevī iminā saddhiṃ pāpaṃ karotīti. Samma kiṃ vadesi, evarūpā paramavilāsasampannā kiṃ iminā paramajegucchena saddhiṃ abhiraṃsati. Tena hi naṃ deva pariggaṇhāhīti.

So “sādhū”ti rattim bhuttasāyamāso tāya saddhiṃ nipajjitvā “pariggaṇhissāmi naṃ”ti pakatiyā niddupagamanavelāya niddupagato viya ahoṣi. Sāpi uṭṭhāya tatheva akāsi. Rājā tassā anupadaññeva gantvā jambuchāyaṃ nissāya aṭṭhāsi. Pīṭhasappi deviyā kujjhitvā “tvam ajja aticirāyitvā āgatā”ti hatthena kaṇṇasaṅkhalikaṃ pahari. Atha naṃ “mā maṃ kujjhi sāmi, rañño niddupagamaṇaṃ olokesiṃ”ti vatvā tassa gehe pādapariṇāsi viya ahoṣi. Tena panassā pahārena sihamukhakuṇḍalaṃ kaṇṇato gaḷitvā rañño pādamaṇḍalaṃ pati. Rājā “vaṭṭissati ettaṃ”ti taṃ gahetvā gato. Sāpi tena saddhiṃ aticaritvā purimaniyāmeṇeva gantvā raññā saddhiṃ nipajjitum ārabhi. Rājā paṭikkhipitvā punadivase “Kinnarādevī mayā dinnam sabbālaṅkāraṃ alaṅkaritvā etū”ti āṇāpesi. Sā “sihamukhakuṇḍalaṃ me suvaṇṇakārassa santike”ti vatvā nāgami, puna pesite ca pana ekakuṇḍalāva āgamāsi. Rājā pucchi “kahaṃ te kuṇḍalaṃ”ti. Suvaṇṇakārassa

santiketi. Suvaṇṇakāraṃ pakkosāpetvā “kiṃ kāraṇā imissā kuṇḍalaṃ na desī”ti āha. Nāhaṃ gaṇhāmi devāti. Rājā tassā kujjhitvā “pāpe caṇḍāli mādisena te suvaṇṇakārena bhavitabban”ti vatvā taṃ kuṇḍalaṃ tassā purato khipitvā purohitaṃ āha “samma saccaṃ tayā vuttaṃ, gaccha sīsamassā chedāpehī”ti. So taṃ rājageheyeva ekasmiṃ padese ṭhapetvā rājānaṃ upasaṅkamitvā “deva mā Kinnarādeviyā kujjhittha, sabbā itthiyo evarūpāyeva. Sacepi itthīnaṃ dussīlabhāvaṃ ñātukāmosi, dassessāmi te etāsaṃ pāpakañceva bahumāyābhāvañca, ehi aññātakavesena janapadaṃ carāmā”ti āha.

Rājā “sādhū”ti mātaraṃ rajjaṃ paṭicchāpetvā tena saddhiṃ cārikam pakkāmi. Tesāṃ yojanaṃ maggaṃ¹ gantvā mahāmagge nisinnānaṃyeva eko kuṭumbiko puttassatthāya maṅgalaṃ katvā ekaṃ kumārikam paṭicchannayāne nisīdāpetvā mahantena parivārena gacchati. Taṃ disvā purohito rājānaṃ āha “sace icchasi, imaṃ kumārikaṃ tayā saddhiṃ pāpaṃ kāretuṃ sakkā devā”ti. Kiṃ kathesi, mahāparivārā esā, na sakkā sammāti. Purohito “tena hi passa devā”ti purato gantvā maggato avidūre sāṇiyā parikkhipitvā rājānaṃ antosāṇiyaṃ katvā sayāṃ maggapasse rodanto nisīdi. Atha naṃ so kuṭumbiko disvā “tāta kasmā rodasī”ti pucchi. Bhariyā me garubhārā, taṃ kulagharaṃ netuṃ maggapaṭipannosmi, tassā antarāmaggeyeva gabbho cali, esā antosāṇiyaṃ kilamati, kācissā itthī santike natthi, mayāpi tattha gantuṃ na sakkā, na jānāmi ‘kiṃ bhavissatī’ti, ekaṃ itthiṃ laddhuṃ vaṭṭatīti. Mā rodi, bahū me itthiyo, ekā gamissatīti. Tena hi ayameva kumārikā gacchatu, etissāpi maṅgalaṃ bhavissatīti. So cintesi “saccaṃ vadati, suṇisāyapi me maṅgalameva, iminā hi nimittena sā puttadhītāhi vaḍḍhissatī”ti tameva pesesi. Sā tattha pavisitvā rājānaṃ disvāva paṭibaddhacittā hutvā pāpamakāsi. Rājāpissā aṅgulimuddikaṃ adāsī. Atha naṃ katakiccaṃ nikkhamitvā āgataṃ pucchimsu “kiṃ vijātā”ti. Suvaṇṇavaṇṇaṃ puttanti. Kuṭumbiko taṃ ādāya

1. Yojanamattaṃ (Ka)

pāyāsi. Purohitopi rañño santikaṃ gantvā “diṭṭhā te deva kumārikāpi evaṃ pāpā, kimaṅgaṃ pana aññā, api pana te kiñci dinnan”ti pucchi. Āma aṅgulimuddikā dinnāti. “Nāssā taṃ dassāmī”ti vegena gantvā yānakaṃ gaṇhitvā “kimetan”ti vutte “ayaṃ me brāhmaṇiyā ussīsake ṭhapitaṃ muddikaṃ gahetvā āgatā, dehi amma muddikan”ti āha. Sā taṃ dadamānā brāhmaṇaṃ hatthe nakhena vijjhivā “gaṇha corā”ti adāsi.

Evaṃ brāhmaṇo nānāvidhehi upāyehi aññāpi bahū aticāriniyo rañño dassetvā “idha tāva ettakaṃ hotu, aññattha gamissāma devā”ti āha. Rājā “sakalajambudīpe caritepi sabbā itthiyo evarūpāva bhavissanti, kiṃ no etāhi, nivattāmā”ti Bārāṇasimeva paccāgantvā “mahārāja itthiyo nāma evaṃ pāpadhammā, pakati esā etāsaṃ, khamatha deva Kinnarādeviyā”ti purohitena yācito khamitvā rājanivesanato naṃ nikkadḍhāpesi, ṭhānato pana taṃ apanetvā aññaṃ aggamaheṣiṃ akāsi. Tañca pīṭhasappiṃ nikkadḍhāpetvā jambusākhaṃ chedāpesi. Tadā kuṇālo Pañcālacaṇḍo ahosi. Iti attanā diṭṭhakāraṇameva āharitvā dassento gāthamāha—

311. “Yaṃ ve disvā Kaṇḍarīkinnarānaṃ,
Sabbī’tthiyo na ramanti agāre.
Taṃ tādisaṃ maccaṃ cajitvā bhariyā,
Aññaṃ disvā purisaṃ pīṭhasappin”ti.

Tassattho—yaṃ ve Kaṇḍarissa rañño Kinnarāya deviyā cāti imesaṃ Kaṇḍarīkinnarānaṃ virāgakāraṇaṃ ahosi, taṃ disvā jānitabbaṃ—sabbī’tthiyo attano sāmikānaṃ na ramanti agāre. Tathā hi aññaṃ pīṭhasappiṃ purisaṃ disvā taṃ rājānaṃ tādisaṃ ratikusalaṃ maccaṃ cajitvā bhariyā tena manussapetena saddhiṃ pāpamakāsīti.

Aparopi atīte Bārāṇasiyaṃ Bako nāma rājā dhammena rajjaṃ kāresi. Tadā Bārāṇasiyā pācīnadvāravāsino ekassa daliddassa Pañcapāpī¹ nāma dhītā ahosi. Sā kira pubbepi ekā daliddadhītā mattikaṃ madditvā gehe bhittim vilimpatī. Atheko Paccekabuddho attano

1. Pañcapāpā (Sī, I)

pabbhāraparibhaṇḍakaraṇattham “khamam mattikam labhissāmi”ti cintetvā “Bārāṇasiyam laddhum sakkā”ti cīvaram pārupitvā pattahattho nagaram pavisitvā tassā avidūre aṭṭhāsi. Sā kujjhitvā ulloketi paduṭṭhena manasā “mattikampi bhikkhatī”ti avoca. Paccekabuddho niccalova ahosi. Atha sā Paccekabuddham niccalitam disvā puna cittam pasādetvā “samaṇa mattikampi na labhasī”ti vatvā mahantaṃ mattikāpiṇḍam āharitvā patte ṭhapesi. So tāya mattikāya pabbhāre paribhaṇḍamakāsi. Sā na cirasseva tato cavitvā tasmim yeva nagare bahidvāragāme duggatitthiyā kucchimhi paṭisandhim gaṇhi. Sā dasamāsaccayena mātu kucchito nikkhami. Tassā mattikāpiṇḍaphalena sarīram phassasampannam ahosi, kujjhitvā ullokitattā pana hatthapādamukha-akkhināsāni pāpāni virūpāni ahesum. Tena tam “Pañcapāpī”tveva¹ sañjānimsu.

Athekadivasam Bārāṇasirājā rattim aññātakavesena nagaram pariggaṇhanto tam padesam gato. Sāpi gāmadārikāhi saddhim kīlantī ajānitvāva rājānam hatthe gaṇhi. So tassā hatthasamphassena sakabhāvena saṅṭhātum nāsakki, dibbasamphassena phuṭṭho viya ahosi. So phassarāgaratto tathāvirūpampi tam hatthe gahetvā “kassa dhītāsī”ti pucchitvā “dvāravāsino”ti vutte assāmikabhāvam pucchitvā “aham te sāmiko bhavissāmi, gaccha mātāpitaro anujānāpehi”ti āha. Sā mātāpitaro upagantvā “eko amma puriso mam icchatī”ti vatvā “sopi duggato bhavissati, sace tādisampi icchatī, sādhu”ti vutte gantvā mātāpitūhi anuññātabhāvam ārocesi. So tasmimyeva gehe tāya saddhim vasitvā pātova rājanivesanam pāvīsi. Tato paṭṭhāyeva aññātakavesena nibaddham tattha gacchati, aññam itthim oloketumpi na icchati.

Athekadivasam tassā pitu lohita-pakkhandikā uppajji. Asambhinnakhīrasappimadhusakkharayuttapāyāsova etassa bhesajjam, tam te daliddatāya uppādetum na sakkonti. Tato Pañcapāpimātā dhītarā āha “kim amma tava sāmiko pāyāsam uppādetum sakkhissatī”ti. “Amma mama sāmikena amhehipi duggatatarena bhavitabbam, evam santepi pucchissāmi nam,

1. Pañcapāpātveva (Sī, I)

mā cintayī”ti vatvā tassāgamanavelāyaṃ dummanā hutvā nisīdi. Atha naṃ rājā āgantvā “kiṃ dummanāsī”ti pucchi. Sā tamattham ārocesi. Tam sutvā rājā “bhadde idaṃ atirasabhesajjam¹, kuto labhissāmi”ti vatvā cintesi “na sakkā mayā niccakālam evaṃ caritum, antarāmagge parissayopi daṭṭhabbo, sace kho pana etaṃ antepuram nessāmi, etissā phassasampadam ajānantā ‘amhākaṃ rājā yakkhinim gahetvā āgato’ti keḷim karissanti, sakalanagaravāsino etissā samphassam jānāpetvā garaham mocessāmi”ti. Atha naṃ rājā “bhadde mā cintayī, āharissāmi te pitu pāyāsan”ti vatvā tāya saddhim abhiramitvā rājanivesanam gantvā punadivase tādisam pāyāsam pacāpetvā paṇṇāni āharāpetvā dve puṭe katvā ekasmin pāyāsam pakkhipitvā ekasmin cūḷamaṇim ṭhapetvā bandhitvā rattibhāge gantvā “bhadde mayam daliddā, kicchena sampāditaṃ, tava pitaram ‘ajja imamhā puṭā pāyāsam bhuñja, sve imamhā’ti vadeyyāsi”ti āha. Sā tathā akāsi. Athassā pitā ojasampannattā pāyāsassa thokameva bhuñjitvā suhito jāto. Sesam mātu datvā sayampi bhuñji. Tayopi suhitā ahesum. Cūḷamaṇipuṭam pana punadivasatthāya ṭhapesum.

Rājā nivesanam gantvā mukham dhovitvāva “cūḷamaṇim me āharathā”ti vatvā “na passāma devā”ti vutte “sakalanagaram vicinathā”ti āha. Te vicinitvāpi na passimsu. Tena hi bahinagare daliddagehesu bhattapaṇṇapuṭe upādāya vicinathāti. Vicinantā tasmim ghaṭe cūḷamaṇim disvā tassā mātāpitaro “corā”ti bandhitvā nayimsu. Athassā pitā “sāmi na mayam corā, aññenāyam maṇi ābhato”ti vatvā “kenā”ti vutte “jāmātarā me”ti ācikkhitvā “kham so”ti pucchito “dhītā me jānāti”ti āha. Tato dhītāya saddhim kathesi “amma sāmikaṃ te jānāsī”ti. Na jānāmīti. Evaṃ sante amhākaṃ jīvitam natthīti. Tāta so andhakāre āgantvā andhakāre eva yābhi, tenassa rūpam na jānāmi, hatthasamphassena pana naṃ jānitum sakkomīti. So rājapurisānam ārocesi. Tepi rañño ārocesum.

1. Ati-issarabhesajjam (Sī, I)

Rājā ajānanto viya hutvā “tena hi taṃ itthiṃ rājaṅgaṇe antosāṇiyam̐ ṭhapetvā sāṇiyā hatthappamāṇam̐ chiddam̐ katvā nagaravāsino sannipātetvā hatthasamphassena coram̐ gaṇhathā”ti āha. Rājapurisā tathā kātum̐ tassā santikam̐ gantvā rūpam̐ disvāva vippaṭṭisārino hutvā “dhī dhī pisācī”ti jigucchitvā phusitum̐ na ussahiṃsu, ānetvā pana nam̐ rājaṅgaṇe antosāṇiyam̐ ṭhapetvā sakalanagaravāsino sannipātesum̐. Sā āgatāgatassa chiddena pasāritahattham̐ gahetvāva “no eso”ti vadati. Purisā tassā dibbaphassasadise phasse bajjhivā apagantum̐ na sakkhiṃsu, “sacāyam̐ daṇḍārahā, daṇḍam̐ datvāpi dāsakammakārabhāvam̐ upagantvāpi etam̐ ghare karissāmā”ti cintayim̐su. Atha ne rājapurisā daṇḍehi koṭṭetvā palāpesum̐. Uparājānam̐ ādim̐ katvā sabbe ummattakā viya ahesum̐.

Atha rājā “kacci aham̐ bhavēyyan”ti hattham̐ pasāresi. Tam̐ hatthe gahetvāva “coro me gahito”ti mahāsaddam̐ kari. Rājā tepi pucchi “tumhe etāya hatthe gahitā kiṃ cintayitthā”ti. Te yathābhūtam̐ ārocesum̐. Atha ne rājā āha “aham̐ etam̐ attano geham̐ ānetum̐ evam̐ kāresim̐ ‘etissā phassam̐ ajānantā mam̐ paribhaveyyun’ti cintetvā, tasmā mayā sabbe tumhe jānāpitā, vadatha bho dāni sā kassa gehe bhavitum̐ yuttā”ti. Tumhākam̐ devāti. Atha nam̐ abhisin̐citvā aggamahesim̐ akāsi. Mātāpitūnampissā issariyam̐ dāpesi. Tato paṭṭhāya ca pana tāya sammatto neva vinicchayam̐ paṭṭhapesi, na aññam̐ itthiṃ olokesi. Tā tassā antaram̐ pariyesim̐su. Sā ekadivasaṃ dvinnam̐ rājūnam̐ aggamahesibhāvassa supine nimittam̐ disvā rañño ārocesi. Rājā supinapāṭhake pakkosāpetvā “evarūpe supine diṭṭhe kiṃ hotī”ti pucchi. Te itarāsam̐ itthīnam̐ santikā lañjam̐ gahetvā “mahārāja deviyā sabbasetassa hatthino khandhe nisinnabhāvo tumhākam̐ maraṇassa pubbanimittam̐, hatthikhandhagatāya pana candaparāmasanam̐ tumhākam̐ paccāmittarājānayanassa pubbanimittan”ti vatvā “idāni kiṃ kātābban”ti vutte “deva imam̐ māretum̐ na sakkā, nāvāya pana nam̐ ṭhapetvā nadiyam̐ vissajjetum̐ vaṭṭatī”ti vadim̐su. Rājā āhāravatthālānkārehi saddhim̐ rattibhāge nam̐ nāvāya ṭhapetvā nadiyam̐ vissajjesi.

Sā nadiyā vuyhamānā heṭṭhānadiyā nāvāya udakaṃ kiḷantassa bāvarikarañño abhimukhaṭṭhānaṃ pattā. Tassa senāpati nāvāṃ disvā “ayaṃ nāvā mayhan”ti āha. Rājā “nāvāya bhaṇḍaṃ mayhan”ti vatvā āgatāya nāvāya taṃ disvā “kā nāma tvaṃ pisācīsadisā”ti pucchi. Sā sitaṃ katvā Bakassa rañño aggamaheṣibhāvāṃ kathetvā sabbaṃ taṃ pavattiṃ tassa kathesi. Sā pana Pañcapāpīti sakalajambudīpe pākāṭā. Atha naṃ rājā hatthe gahetvā ukkhipi, saha gahaṇeneva phassarāgaratto aññāsu itthīsu itthisaññaṃ akatvā taṃ aggamaheṣiṭṭhāne ṭhapesi. Sā tassa pāṇasamā ahoṣi. Bako taṃ pavattiṃ sutvā “nāhaṃ tassa aggamaheṣiṃ kātuṃ dassāmi”ti senaṃ saṅkaḍḍhitvā tassa paṭitithe nivesanaṃ katvā paṇṇaṃ pesesi “bhariyaṃ vā me detu yuddhaṃ vā”ti. So “yuddhaṃ dassāmi, na bhariyaṃ”ti vatvā yuddhasajjo ahoṣi. Ubhinnaṃ amaccā “mātugāmaṃ nissāya maraṇakiccaṃ natthi, purimasāmikattā esā Bakassa pāpuṇāti, nāvāya laddhattā bāvarikassa, tasmā ekekassa gehe satta satta divasāni hotū”ti mantetvā dvepi rājāno saññāpesuṃ. Te ubhopi attamaṇā hutvā titthapaṭitithe nagarāni māpetvā vasimsu. Sā dvinnampi tesāṃ aggamaheṣittaṃ kāresi. Dvepi tassā sammattā ahesuṃ. Sā pana ekassa ghare sattāhaṃ vasitvā nāvāya itarassa gharaṃ gacchantī nāvāṃ pājetvā nentena ekena mahallakakhujjakevaṭṭena¹ saddhiṃ nadīmajjhe pāpaṃ karoti. Tadā kuṇālo sakuṇarājā Bako ahoṣi, tasmā idaṃ attanā diṭṭhakāraṇaṃ āharitvā dassento gāthamāha—

312. “Bakassa ca Bāvarikassa ca rañño,
 Accantakāmānugatassa bhariyā.
 Avācarī paṭṭhavasānugassa,
 Kaṃ vāpi itthī nāticare tadaññān”ti.

Tattha **accantakāmānugatassāti** accantaṃ kāmāṃ anugatassa. **Avācarīti**² anācāraṃ cari. **Paṭṭhavasānugassāti** paṭṭhassa³ attano vasānugatassa, attano pesanakārassa santiketī attho. Karaṇatthe vā

1. Mahallakakhañjakevaṭṭena (Sī)

2. Accācarīti (Syā), anācarīti (Ka)

3. Baddhavasānugassāti baddhassa (Sī, Syā, I)

sānivacanāṃ, tena saddhiṃ pāpamakāsīti vuttaṃ hoti. **Tadaññanti** kataraṃ taṃ aññaṃ purisaṃ nāticareyyāti attho.

Aparāpi atīte Brahmaddattassa bhariyā Piṅgiyānī nāma aggamaheṣī sīhapañjaraṃ vivarivā oloketī maṅgala-assagopakaṃ disvā rañño niddupagamanakāle vātapānena oruyha tena saddhiṃ aticarivā puna pāsādaṃ āruyha gandhehi sarīraṃ ubbaṭṭetvā rañña saddhiṃ nipajji. Athekadivasaṃ rājā “kiṃ nu kho deviyā aḍḍharattasamaye niccaṃ sarīraṃ sītaṃ hoti, pariggaṇhissāmi naṃ”ti ekadivasaṃ niddupagato viya hutvā taṃ uṭṭhāya gacchantiṃ anugantvā assabandhena saddhiṃ aticarantiṃ disvā nivattitvā sayanaṃ abhiruhi. Sāpi aticarivā āgantvā cūlasayanake nipajji. Punadivase rājā amaccagaṇamajjheyeva taṃ pakkosāpetvā taṃ kiccaṃ āvikatvā “sabbāva itthiyo pāpadhammā”ti tassā vadhabandhachejjabhejjārahaṃ dosaṃ khamitvā ṭhānā cāvetvā aññaṃ aggamaheṣiṃ akāsi. Tadā kuṇalo rājā Brahmaddatto ahosi, tena taṃ attanā diṭṭhaṃ āharitvā dassento gāthamāha—

313. “Piṅgiyānī sabbalokissarassa,
Rañño piyā Brahmaddattassa bhariyā.
Avācarī paṭṭhavasānugassa,
Taṃ vāpi sā nā’jjhagā kāmakāminī”ti.

Tattha **taṃ vā**ti sā evaṃ aticaranti taṃ vā assabandhaṃ taṃ vā aggamaheṣiṭṭhānanti ubhayampi nājjhagā, ubhato bhaṭṭhā ahosi. **Kāmakāminī**ti kāme patthayamānā.

Evaṃ pāpadhammā itthiyoti atītavatthūhi itthīnaṃ dosaṃ kathetvā aparenapi pariyāyena tāsāṃ dosameva kathento āha—

314. “Luddhānaṃ lahucittānaṃ, akataññūna dubbhinaṃ.
Nā’devasatto puriso, thīnaṃ saddhātu’marahati.

315. Na tā pajānanti kataṃ na kiccaṃ,
Na mātaraṃ pitaraṃ bhātaraṃ vā.
Anariyā samatikkantadhammā,
Sasse’va cittassa vasaṃ vajanti.

316. Cirānuvuṭṭhampi piyaṃ manāpaṃ,
Anukampakaṃ pāṇasamampi bhattum.
Āvāsu kiccesu ca naṃ jahanti,
Tasmāha'mitthīnaṃ na vissasāmi.
317. Thīnañhi cittaṃ yathā vānarassa,
Kannappakannaṃ yathā rukkhachāyā.
Calācalaṃ hadaya'mitthiyānaṃ,
Cakkassa nemi viya parivattati.
318. Yadā tā passanti samekkhamānā,
Ādeyyarūpaṃ purisassa vittaṃ.
Saṇhāhi vācāhi nayanti menaṃ,
Kambojakā jalajeneva assaṃ.
319. Yadā na passanti samekkhamānā,
Ādeyyarūpaṃ purisassa vittaṃ.
Samantato naṃ parivajjayanti,
Tiṇṇo nadīpāragatova kullaṃ.
320. Silesūpamā sikhiriva sabbabhakkhā,
Tikkhamāyā nadīriva sīghasotā.
Sevanti hetā piyamappiyañca,
Nāvā yathā orakulaṃ parañca.
321. Na tā ekassa na dvinnaṃ, āpaṇova pasārito.
Yo tā mayhanti maññeyya, vātaṃ jālena bādhave.
322. Yathā nadī ca pantho ca, pānāgāraṃ sabhā papā.
Evaṃ lokitthiyo nāma, velā tāsāṃ na vijjati.
323. Ghatāsanasaṃ etā, kaṇhasappasirūpamā.
Gāvo bahi tiṇasseva, omasanti varaṃ varaṃ.

324. Ghatāsanam kuñjaram kaṇhasappam,
Muddhābhisittam pamadā ca sabbā.
Ete naro niccayato bhajetha,
Tesaṃ have dubbidu sabbabhāvo.

325. Na'ccantavaṇṇā na bahūna kantā,
Na dakkhiṇā pamadā sevitabbā.
Na parassa bhariyā na dhanassa hetu,
Eti'tthiyo pañca na sevitabbā'ti.

Tattha **luddhānanti** lubbhānam¹. **Kaṇaverajātake**² viya baddhacorepi sārājjanam sandhāyetaṃ vuttam. **Lahucittānanti** muhuttameva parivattanacittānam. **Cūḷadhanuggahajātakena**³ etaṃ dīpetabbam. Akataññutā pana etāsam ekakanipāte **Takkāriyajātakena**⁴ dīpetabbā. **Nā'devasattoti** na adevasatto devena anāsatto ayakkhagahitako abhūtaviṭṭho⁵ puriso thīnam sīlavantataṃ⁶ saddhātum nārahati, bhūtaviṭṭho⁷ pana saddaheyya. **Katanti** attano kataṃ upakāram. **Kiccanti** attanā kattabbam kiccam. **Na mātaranti** sabbepi nātake chaḍḍetvā yasmim paṭibaddhacittā honti, taññeva anubandhanato ete mātādayo na jānanti nāma mahāpanthakamātā viya. **Anariyāti** nillajjā. **Sassevāti** sakassa. **Āvāsūti** āpadāsu. **Kiccesūti** tesu tesu karaṇīyesu.

Kannappakannanti otiṇṇotiṇṇam. Yathā hi visame padese rukkhachāyā ninnampi orohati, thalampi abhiruhati, tathā etāsampi cittam na kañci uttamādhamam vajjeti. **Calācalanti** ekasmimyeva apatiṭṭhitam. **Nemi viyāti** sakaṭassa gacchato cakkanemi viya. **Ādeyyarūpanti** gahetabbajātikam. **Vittanti** dhanam. **Nayantīti** attano vasam nenti. **Jalajenāti** jalajātasevālena. Kambojaraṭṭhavāsino kira yadā aṭavito asse gaṇhitukāmā honti, tadā ekasmim thāne vatim parikkhipitvā dvāram yojetvā assānam udakapānatitthe sevālam madhunā makkhetvā sevālasambandhāni tīre tiṇāni ādim katvā⁸ yāva parikkhepadvārā makkhenti, assā pānīyam

1. Khuddānanti luddhānam (Syā)

2. Khu 5. 102 piṭṭhe.

3. Khu 5. 135 piṭṭhe.

4. Khu 5. 268 piṭṭhe.

5. Abhūtavaṭṭito (Syā)

6. Sīlavantavādā (Ka), Sīlavatavādā (Syā)

7. Bhūtavaṭṭito (Syā, I)

8. Ākiritvā (Ka)

pivitvā rasagiddhena madhunā makkhitāni tāni tiṇāni khādantā anukkamena tam ṭhānam pavisanti. Iti yathā te jalajena palobhetvā asse vasam nenti, tathā etāpi dhanam disvā tassa gahaṇatthāya saṇhāhi vācāhipi purisam vasam nentīti attho. **Kullanti** taraṇatthāya gahitam yam kiñci.

Silesūpamāti purisānam cittabandhanena silesasadisā. **Tikkhamāyāti** tikhiṇamāyā sīghamāyā. **Nadīrivāti** yathā pabbateyyā nadī sīghasotā, evam sīghamāyāti attho. **Āpaṇovāti** yathā ca pasāritāpaṇo yesam mūlam atthi, tesaññeva upakāro, tatheva tāpi. **Yo tāti** yo puriso tā itthiyo. **Bādhayeti** so vātam jālena bādheyya. **Velā tāsam na vijjatīti** yathā etesam nadī-ādīnam “asukavelāyameva ettha gantabban”ti velā natthi, rattimpi divāpi icchiticchitakkhaṇe upagantabbāneva, asukenevātipi mariyādā natthi, atthikena upagantabbāneva, tathā tāsampīti attho.

Ghatāsanasamā etāti yathā aggi indhanena na tappati, evametāpi kilesaratiyā. **Kaṇhasappasirūpamāti** kodhanatāya upanāhitāya ghoravisatāya dujivhatāya mittadubbhitāyāti pañcahi kāraṇehi kaṇhasappasirasadisā. Tattha bahularāgatāya ghoravisatā, piṣuṇatāya dujivhatā, aticārītāya mittadubbhitā veditabbā. **Gāvo bahi tiṇassevāti** yathā gāvo khāditaṭṭhānam chaḍḍetvā bahi manāpamanāpassa tiṇassa varam varam omasanti khādanti, evametāpi niddhanam chaḍḍetvā aññam sadhanameva bhajantīti attho. **Muddhābhisittanti** rājānam. **Pamadā ca sabbāti** sabbā ca itthiyo. **Eteti** ete pañca jane. **Niccayatoti**¹ niccasaññato, upaṭṭhitassati appamattova hutvāti attho. **Dubbidūti** dujjāno. **Sabbabhāvoti**² ajjhāsayo. Cirapariciṇṇopi hi aggi dahati, ciravissāsikopi kuñjaro ghāteti, ciraparicitopi sappo ḍamsati, ciravissāsikopi rājā anattakaro hoti, evam cirāciṇṇāpi itthiyo vikāram dassentīti.

Na’ccantavaṇṇāti abhirūpavatī. **Na bahūna kantāti** aḍḍhakāsigaṇikā viya bahūnam piyā manāpā. **Na dakkhiṇāti** naccagītakusalā. Tathārūpā

1. Niccayattoti (Sī, I)

2. Saccabhāvoti (Syā)

hi bahupatthikā bahumittā honti, tasmā na sevitabbā. Na dhanassa hetūti yā dhanahetuyeva bhajati, sā apariggahāpi na sevitabbā. Sā hi dhanam alabhamānā kujjhatīti.

Evam vutte mahājano mahāsattassa “aho sukathitan”ti sādhu-kāramadāsi. Sopi ettakehi kāraṇehi itthīnam aguṇam kathetvā tuṇhī aho. Tam sutvā Ānando Gijjharājā “samma kuṇāla ahampi attano nāṇabalena itthīnam aguṇam kathessāmī”ti vatvā aguṇakatham ārabhi. Tam dassento Satthā āha—

“Atha khalu bho Ānando Gijjharājā kuṇālassa
ādimajjhakathāpariyosānam viditvā tāyam velāyam imā gāthā abhāsi—

326. Puṇṇampi ce’maṃ pathaviṃ dhanena,

Dajji’tthiyā puriso sammatāya.

Laddhā khaṇam atimaññeyya tampi,

Tāsam vasam asatīnam na gacche.

327. Uṭṭhāhakaṃ cepi alīnavuttim,

Komārabhattāram piyam manāpaṃ.

Āvāsu kiccesu ca nam jahanti,

Tasmāha’mitthīnam na vissasāmi.

328. Na vissase ‘icchatī man’ti poso,

Na vissase ‘rodātī me sakāse’.

Sevanti he’tā piyamappiyañca,

Nāvā yathā orakūlam parañca.

329. Na vissase sākha-purāṇasanthatam,

Na vissase mittapurāṇacoram.

Na vissase rājānam ‘sakhā maman’ti,

Na vissase itthi dasanna mātaram.

330. Na vissase rāmakarāsu nārisu,
 Accantasīlāsu asaññatāsu.
 Accantapemānugata'ssa bhariyā,
 Na vissase titthasamā hi nāriyo.
331. Haneyyūṃ chindeyyūṃ chedāpeyyūṃpi,
 Kaṇṭhepi chetvā rudhiraṃ piveyyūṃ.
 Mā dīnakāmāsu asaññatāsu,
 Bhāvaṃ kare gaṅgatiṭṭhūpamāsu.
332. Musā tāsāṃ yathā saccaṃ, saccaṃ tāsāṃ yathā musā.
 Gāvo bahi tiṇasseva, omasanti varam varam.
333. Gatene'tā palobhenti, pekkhitena mhitena ca.
 Athopi dunnivatthena, mañjunā bhaṇitena ca.
334. Coriyo kathinā he'tā, vāḷā ca lapasakkharā.
 Na tā kiñci na jānanti, yaṃ manussesu vañcanaṃ.
335. Asā loki'tthiyo nāma, velā tāsāṃ na vijjati.
 Sārattā ca pagabbhā ca, sikhī sabbaghaso yathā.
336. Natthi'tthīnaṃ piyo nāma, appiyopi na vijjati.
 Sevanti he'tā piyamappiyañca, nāvā yathā orakūlam parañca.
337. Natthi'tthīnaṃ piyo nāma, appiyopi na vijjati.
 Dhanattā paṭivallanti, latāva dumanissitā.
338. Hatthibandhaṃ assabandhaṃ, gopurisañca maṇḍalam.
 Chavaḍāhakaṃ pupphachaḍḍakaṃ, sadhana'manupatanti nāriyo.
339. Kulaputtampi jahanti akiñcanaṃ, chavakasamasadisampi.
 Anugacchanti anupatanti, dhanahetu hi nāriyo'ti.

Tattha **ādimajjhakathāpariyosānanti** kathāya ādimajjhapariyosānaṃ. **Laddhā khaṇanti** okāsaṃ labhitvā. **Ichhati manti** maṃ esā icchatīti puriso itthiṃ na vissaseyya. **Sākhapurāṇasanthatanti** hiyyo vā pare vā santhataṃ purāṇasākhāsanthataṃ na vissase, apapphoṭetvā apaccavekkhitvā na paribhuñjeyya. Tatra hi dīghajāṭiko vā pavisitvā tiṭṭheyya, paccāmitto vā satthaṃ nikkhipeyya. **Mittapurāṇacoranti** panthadūhanaṭṭhāne ṭhitaṃ coraṃ “purāṇamitto me”ti na vissaseyya. Corā hi ye sañjānanti, teyeva mārenti. **Sakhā mamanti** so hi khippameva kujjhati, tasmā rājānaṃ “sakhā me”ti na vissase. **Dasanna mātaranti** “ayaṃ mahallikā idāni maṃ na aticarissati, attānaṃ rakkhissatī”ti na vissasetabbā. **Rāmakarāsūti** bālānaṃ ratikarāsu. **Accantasīlāsūti** atikkantasīlāsu. **Accantapemānugatassāti** sacepi accantaṃ anugatapemā assa, tathāpi taṃ na vissase. Kim kāraṇā? Titthasamā hi nāriyoti sambandho, titthaṃ viya sabbasādhāraṇāti attho.

Haneyyunti kuddhā vā aññapurisasārattā vā hutvā sabbametaṃ hananādiṃ kareyyuṃ. **Mā dīnakāmāsūti** hīnājjhāsayaṃ saṃkiliṭṭha-āsayāsu. **Bhāvanti** evarūpāsu sinehaṃ mā kare. **Gaṅgatiṭṭhūpamāsūti** sabbasādhāraṇaṭṭhena gaṅgatiṭṭhasadisāsu. **Musāti** musāvādo tāsāṃ saccasadisova. **Gatenāti**-ādīsu pekkhitena palobhane **Ummādanti jātakam**¹, dunnivatthena **Nilinikā jātakam**², mañjunā bhaṇitena “tuvaṭaṃ kho ayyaputta āgaccheyyāsi”ti Nandattherassa vatthu³ kathetabbaṃ. **Coriyoti** sambhatassa dhanassa vināsanena coriyo. **Kathināti**⁴ thaddhahadayā. **Vālāti** duṭṭhā appakeneva kujjhanasīlā. **Lapasakkharāti** niratthakalapanena sakkharā viya madhurā. **Asāti** asatiyo lāmakā. **Sārattāti** sabbadā sārattā. **Pagabbhāti** kāyapāgabbhiyādīhi pagabbhā. **Yathāti** yathā sikhī sabbaghaso, evametāpi sabbaghasā. **Paṭivallantīti**⁵ parissajanti upagūhanti veṭhenti. **Latāvāti** yathā latā rukkhanissitā rukkhaṃ veṭhenti, evametā purisaṃ parissajanti nāma.

1. Khu 6. 39 piṭṭhe.

3. Khu 1. 101 piṭṭhe.

5. Paṭivallantīti (Sī, I), paliveṭhentīti (Syā)

2. Khu 6. 31 piṭṭhe.

4. Kathināti (Sī, Syā, I)

Hatthibandhanti-ādīsu gopuriso vuccati gopālako. **Chavaḍḍhakanti** chavānaṃ ḍāhakaṃ, susānapālanti vuttaṃ hoti. **Puppachaḍḍakanti** vaccaṭṭhānasodhakaṃ. **Sadhananti** etesupi sadhanaṃ anugacchantiyeva. **Akiñcananti** adhanaṃ. **Chavakasamasadisanti** sunakhamāmsakhādacaṇḍālena samaṃ sadisaṃ, tena nibbisesampi purisaṃ gacchanti bhajanti. Kasmā? Yasmā **anupatanti dhanahetu nāriyoti**.

Evam attano ñāṇe ṭhatvā Ānando Gijjharājā itthīnaṃ aguṇaṃ kathetvā tuṅhī ahoṣi. Tassa vacanaṃ sutvā Nāradoṭopi attano ñāṇe ṭhatvā tāsaṃ aguṇaṃ kathesi. Tam dassento Satthā āha—

“Atha khalu bho Nārado Devabrāhmaṇo Ānandassa Gijjharājassa ādimajjhakathāpariyosānaṃ viditvā tāyaṃ velāyaṃ imā gāthā abhāsi—

340. ‘Cattāro’ me na pūrenti, te me suṇātha bhāsato.
Samuddo brāhmaṇo rājā, itthī cāpi dijampati.
341. Saritā sāgaram yanti, yā kāci pathavissitā.
Tā samuddaṃ na pūrenti, ūnattā hi na pūrati.
342. Brāhmaṇo ca adhīyāna, veda’ makkhānapañcamaṃ.
Bhiyyopi sutamiccheyya, ūnattā hi na pūrati.
343. Rājā ca pathaviṃ sabbaṃ, sasamuddaṃ sapabbataṃ.
Ajjhāvasaṃ vijinitvā, anantaratanocitaṃ.
Pāraṃ samuddaṃ pattheti, ūnattā hi na pūrati.
344. Ekamekāya itthiyā, aṭṭhaṭṭha patino siyā.
Sūrā ca balavanto ca, sabbakāmarasāharā.
Kareyya navame chandaṃ, ūnattā hi na pūrati.
345. Sabbi’tthiyo sikhīriva sabbabhakkhā,
Sabbi’tthiyo nadīriva sabbavāhī.
Sabbi’tthiyo kaṇṭakānaṃva sākhā.
Sabbi’tthiyo dhanahetu vajanti.

346. Vātañca jālena naro parāmase,
 Osiñcaye sāgara'mekapāṇinā.
 Sakena hatthena kareyya ghosaṃ,
 Yo sabbabhāvaṃ pamadāsu ossaje.
347. Corīnaṃ bahubuddhīnaṃ, yāsu saccaṃ sudullabhaṃ.
 Thīnaṃ bhāvo durājāno, macchassevo'dake gataṃ.
348. Analā mudusambhāsā, duppūrā tā nadīsamā.
 Sīdanti naṃ viditvāna, ārakā parivajjaye.
349. Āvaṭṭanī mahāmāyā, brahmacariyavikopānā.
 Sīdanti naṃ viditvāna, ārakā parivajjaye.
350. Yaṃ etā upasevanti, chandasā vā dhanena vā.
 Jātavedova saṃṭhānaṃ, khippaṃ anudahanti naṃ'ti”.

Tattha **dijampatīti** dijajetṭhakaṃ kuṇālaṃ ālapati. “**Saritā**”ti-ādi ṭhapitamātikāya bhājanatthaṃ vuttaṃ. **Ūnattāti** udakapatiṭṭhānassa mahantatāya unā eva. **Adhīyānāti** sajjhāyitvā. **Vedamakkhānapañcamanti** itihāsapañcamaṃ vedacattukkaṃ. **Ūnattāti** so hi ajjhāsayamahantatāya sikkhitabbassa na pūrati. **Anantaratanocitanti** nānāratanehi ocitaṃ paripuṇṇaṃ. **Ūnattāti** so hi taṇhāmahantatāya na pūrati. **Siyāti** siyumaṃ, ayameva vā paṭṭho. **Sabbakāmarasāharāti** sabbesaṃ kāmarasānaṃ āharakā. “**Navame**”ti aṭṭhahi atittabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ. Sā pana dasamepi vīsatimepi tato uttaritarepi chandaṃ karoteva. **Ūnattāti** sā hi kāmataṇhāya mahantatāya na pūrati. **Kaṇṭakānaṃva sākḥāti** sambādhamagge kaṇṭakasākhasadisā. Yathā hi sākḥā laggitvā ākaḍḍhati, evaṃ etāpi rūpādīhi kaḍḍhanti. Yathā sākḥā hatthādīsu vijjhītvā dukkhaṃ uppādeti, evaṃ etāpi phuṭṭhamattā sarīrasamphassaṇa vijjhītvā mahāvīnaṃ pāpentī. **Vajantīti** parapurisāṃ vajanti.

Parāmaseti gaṇheyya. **Osiñcayeti**¹ nhāyitumaṃ otiṇṇo ekena paṇinā sakalasaṃmudda-udakaṃ osiñceyya gahetvā chaḍḍeyya. **Sakenāti**

1. Osiñciyāti (Sī, Syā, I)

ekena attano hatthena tameva hatthaṃ haritvā¹ ghoṣaṃ uppādeyya.
Sabbabhāvanti “tvameva iṭṭho kanto piyo manāpo”ti vuccamāno yo puriso
“evametan”ti saddahanto sabbaṃ attano ajjhāsayaṃ pamadāsu ossajeyya, so
jālādīhi vātaggahaṇādīni kareyyāti attho. **Gatanti** gamanaṃ. **Analāti** tīhi
dhammehi² alanti vacanavirahitā. **Duppūrā tāti** yathā mahānadī udakena,
evaṃ kilesaratiyā tā duppūrā. **Sīdanti naṃ viditvānāti** ettha **nanti**
nipātamattaṃ, itthiyo allinā catūsu apāyesu sīdantīti viditvā. **Āvaṭṭanīti** yathā
āvaṭṭanī mahājanassa hadayaṃ mohetvā attano vase vatteti, evametāpīti
attho. **Vikopanāti** nāsanatthena ca garahatthena ca brahmacariyassa kopikā.
Chandasā vāti piyasaṃvāsena vā. **Dhanena vāti** dhanahetu vā. **Samṅhānanti**
yathā jātavedo attano ṭhānaṃ yaṃ yaṃ padesaṃ allīyati, taṃ taṃ dahati,
tathā etāpi yaṃ yaṃ purisaṃ kilesavasena allīyanti, taṃ taṃ anudahanti
mahāvināsaṃ pāpentī.

Evam Nāradena itthīnaṃ aguṇe pakāsite puna mahāsatto visesetvā
tāsaṃ aguṇaṃ pakāseti. Taṃ dassetuṃ Satthā āha—

“Atha khalu bho kuṇālo sakuṇo Nāradassa Devabrāhmaṇassa
ādimajjhakathāpariyosānaṃ viditvā tāyaṃ velāyaṃ imā gāthāyo
ajjhabhāsi—

351. ‘Sallape nisitakhaggapāṇinā,
Paṇḍito api pisācadosiṇā.
Uggateja’muragampi āside,
Eko ekāya pamadāya nā’lape.

352. Lokacittamathanā hi nāriyo,
Naccagītabhaṇitamhitāvudhā.
Bādhayanti anupaṭṭhitassatiṃ,
Dīpe rakkhasigaṇova vāṇije.

1. Hanitvā (Sī, I), paharitvā (Syā)

2. Gihidhammehi (Sī, Syā)

353. Natthi tāsam vinayo na samvaro,
Majjamaṃsaniratā asaṅṅatā.
Tā gilanti purisassa pābhataṃ,
Sāgare'va makaraṃ timiṅgalo.
354. Pañcakāmaguṇasātagocarā,
Uddhatā aniyatā asaṅṅatā.
Osaranti pamadā pamādinam,
Loṇatoyavatiyaṃ'va āpakā.
355. Yaṃ naraṃ upalapenti nāriyo,
Chandasā vā ratiyā dhanena vā.
Jātavedasadisampi tādisaṃ,
Rāgadosavadhiyo dahanti naṃ.
356. Aḍḍhaṃ ṅatvā purisaṃ mahaddhanaṃ,
Osaranti sadhanaṃ saha'ttanā.
Rattacitta'mativeṭṭhayanti naṃ,
Sāla māluvalatā'va kānane.
357. Tā upenti vividhena chandasā,
Citrabimbamukhiyo alaṅkatā.
Uhasanti pahasanti nāriyo,
Sambaro'va satamāyakovidā.
358. Jātarūpamaṇimuttabhūsitā,
Sakkatā patikulesu nāriyo.
Rakkhitā aticaranti sāmikaṃ,
Dānavaṃ'va hadayantarassitā.
359. Tejavāpi hi naro vicakkhaṇo,
Sakkato bahujanassa pūjito.
Nāriṇaṃ vasagato na bhāsati,
Rāhunā upahato'va candimā.

360. Yam kareyya kupito diso disaṃ,
 Duṭṭhacitto vasa'māgataṃ arim.
 Tena bhiyyo byasanaṃ nigacchati,
 Nārinaṃ vasagato apekkhavā.
361. Kesalūnanakhachinnatajjitā,
 Pādapāṇikasadaṇḍatālitā.
 Hīnamevu'pagatā hi nāriyo,
 Tā ramanti kuṇape'va makkhikā.
362. Tā kulesu visikhantaresu vā,
 Rājadhāninigamesu vā puna.
 Oḍḍitaṃ namucipāsavākaraṃ,
 Cakkhumā parivajje sukhatthiko.
363. Ossajitva kusalaṃ tapoguṇaṃ,
 Yo anariyacaritāni mācari.
 Devatāhi nirayaṃ nimissati,
 Chedaḡāmiṃmaṇiyaṃva vāṇijo.
364. So idha garahito parattha ca,
 Dummatī upahato sakammunā.
 Gacchatī aniyato gaḷāḡalaṃ,
 Duṭṭhagadrabharatho'va uppathe.
365. So upeti nirayaṃ patāpanaṃ,
 Sattisimbalivanañca āyasaṃ.
 Āvasitvā tiracchānayaṇiyaṃ,
 Petarājavisaṃyaṃ na muñcati.
366. Dibyakhiddaratiyo ca nandane,
 Cakkavatticaritañca mānuse.
 Nāsayaṇti pamadā pamādiṇaṃ,
 Duggatiñca paṭipādayaṇti naṃ.

367. Dibyakhidḍaratiyo na dullabhā,
Cakkavatticaritañca mānuse.
Soṇṇabyamhanilayā ca accharā,
Ye caranti pamadāha'natthikā.

368. Kāmadhātusamatikkamā gati,
Rūpadhātuyā bhāvo na dullabho.
Vītarāgavisayūpapatti yā,
Ye caranti pamadāha'natthikā.

369. Sabbadukkhasamatikkamaṃ sivaṃ,
Accanta'macalitaṃ asaṅkhataṃ.
Nibbuthehi sucihī na dullabhaṃ,
Ye caranti pamadāha'natthikā'ti".

Tattha **sallapeti** “sace mayā saddhiṃ sallapessasi, sīsam te pātesāmi”ti vatvā khaggaṃ ādāya ṭhitenāpi, “sallapitamatteyeva taṃ khāditvā jīvitavināsaṃ pāpessāmi”ti dosinā hutvā ṭhitenāpi pisācena saddhiṃ sallape. “Upagataṃ ḍamsitvā nāsessāmi”ti ṭhitaṃ uggatejaṃ uragampi āside. Eko pana hutvā raho ekāya pamadāya na hi ālape. **Lokacittamathanāti** lokassa cittaghātikā. **Dīpe rakkhasigaṇoti** yathā dīpe rakkhasigaṇo manussavesena vāñje upalāpetvā attano vase gate katvā khādāti, evaṃ imāpi pañcahi kāmagaṇehi attano vase katvā satte mahāvināsaṃ pāpentīti attho. **Vinayoti** ācāro. **Samvaroti** mariyādo. **Purisassa pābhatanti** dukkhasambhataṃ dhanam **gilanti** nāsenti.

Aniyatāti aniyatacittā. **Loṇatoyavatiyanti** loṇatoyavantam samuddanti attho. **Āpakāti** āpagā, ayameva vā pāṭho. Yathā samuddam nadiyo osaranti, evaṃ pamādinam¹ pamadāti attho. **Chandasāti** pemena. **Ratīyāti** pañcakāmaguṇaratīyā. **Dhanena vāti** dhanahetu vā. **Jātavedasadisanti** guṇasampattiyā aggimiva jalitampi.

1. Pamādinam (Syā, Ka)

Rāgadosavadhiyoti kāmarāgadosehi vadhikā. Rāgadosagatiyotipi pāṭho. **Osarantīti** dhanagahaṇatthāya madhuravacanena taṃ bandhantiyo upagacchanti. **Sadhananti** sadhanā. Ayameva vā pāṭho, vatthalaṅkāratthāya kiñci attano dhanam datvāpi osarantīti attho. **Saha'ttanāti** attabhāvena saddhim attabhāvampi tasseva pariccajantiyo viya honti. **Ativeṭhayantīti** dhanagahaṇatthāya ativiya veṭhenti piḷenti.

Vividhena chandasāti nānāvidhena ākārena. **Citrabimbamukhiyoti** alaṅkāravasena citrasarīrā citramukhiyo hutvā. **Uhasantīti**¹ mahāhasitam hasanti. **Pahasantīti** mandahasitam hasanti. **Sambaro'vāti** māyākārapuriso viya asurindo viya ca. **Dānavam'va hadayantarassitāti** yathā “kuto nu āgacchatha bho tayo janā”ti **Karaṇḍakajātake**² hadayantaranissitā anto-udaragatāpi dānavam aticari, evam aticaranti. Arakkhitā hetāti dīpeti. **Na bhāsantīti** na virocāti haritacalomasakassapakusarājāno viya. **Tenāti** tamhā amittena katā byasanā atirekataram byasananti attho. **Apekkhavāti** sataṅho.

Kesalūnanakhachinnatajjitāti ākaḍḍhitvā lūnakesā nakhehi chinnagattā tajjitā pādādīhi ca tālītāva hutvā. Yo kilesavasena etepi vippakāre karoti, tādīsam hīnameva upagatā nāriyo ramanti, na ete vippakāre pariharanti, madhurasamācāre kiṃ kāraṇā tā na ramanti. **Kuṇape'va makkhikāti** yasmā jegucchahatthikuṇapādīmhi makkhikā viya tā hīneyeva ramantīti attho. **Oḍḍitanti** na etā itthiyo nāma, atha kho imesu ṭhānesu namucino kilesamārassa migapakkhigahaṇattham luddakehi oḍḍitam pāsāṅca vākarañcāti maññamāno paññācakkhumā puriso dibbamānusikena sukhena atthiko parivajjeyya.

Ossajitvāti devamanussesu mahāsampattidāyakaṃ tapogūṇam chaḍḍetvā. **Yoti** yo puriso anariyesu aparisuddhesu kāmaguṇesu kāmaraticaritāni ācarati. **Devatāhi nirayam nimissatīti** so devalokena parivattitvā³ nirayam gaṇhissati. **Chedagāmimaṇiyam'va**

1. Ūhasantīti (Sī, I), ohasantīti (Syā)

2. Khu 5. 196 piṭṭhe. Samuggajātaketi bhavitabban. 3. Devalokato nivattitvā (Syā)

vāñijoti yathā bālavāñijo satasahassagghabhaṇḍaṃ datvā chedagāmimaṇikam gaṇhāti, tathārūpo ayaṃ hotīti attho. **Soti** so itthīnaṃ vasaṃ gato. **Aniyatoti** ettakaṃ nāma kālam apāyesu paccissatīti aniyato. **Gaḷāgaḷanti** devalokā vā manussalokā vā gaḷitvā apāyameva gacchatīti attho. Yathā kiṃ? **Duṭṭhagadrabharatho’va uppatheti**, yathā kūṭagadrabhayuttaratho maggā okkamitvā uppattheyeva gacchati, tathā. **Sattisimbalivananti** sattisadisēhi kaṇṭakehi yuttaṃ āyasaṃ simbalivanaṃ. **Petarājavisyanti** petavisayaṅca kālakaṅcika-asuravisayaṅca.

Pamādinanti pamattānaṃ. Te hi pamadāsu pamattā tāsāṃ sampattīnaṃ mūlabhūtaṃ kusalaṃ na karonti, iti tesāṃ pamadā sabbā tā nāsenti nāma. **Paṭipādayanti** tathāvidhaṃ purisaṃ tā pamādavaseneva akusalaṃ kāretvā duggatīṃ paṭipādentī nāma. **Soṇṇabyamhanilayāti** suvaṇṇamayavimānavāsiniyo. **Pamadāha’natthikāti** ye purisā pamadāhi anattikā hutvā brahmacariyaṃ caranti. **Kāmadhātusamatikkamāti** kāmadhātusamatikkamā¹ yā gati. **Rūpadhātuyā bhāvoti**² yo kāmadhātusamatikkamagatisaṅkhāto rūpadhātuyā bhāvo³, so tesāṃ na dullabho. **Vītarāgavisayūpapatti yāti** yā vītarāgavisaye suddhāvāsaloke upapatti, sāpi tesāṃ na dullabhāti attho. **Accantanti** antātītaṃ avināsadhammaṃ. **Acalitanti** kilesehi akampitaṃ. **Nibbutehīti** nibbutakilesehi. **Sucihīti** sucihi parisuddhehi evarūpaṃ nibbānaṃ na dullabhanti.

Evam mahāsatto amatamahānibbānaṃ pāpetvā desanaṃ niṭṭhāpesi. Himavante kinnaramahoragādayo ākāse ṭhitā devatā ca “aho Buddhalīlāya kathitā”ti sādhuḅkāraṃ adamsu. Ānando Gijjarājā Nārado Devabrāhmaṇo Puṇṇamukho ca Phussakokilo attano attano parisāṃ ādāya yathāṭṭhānameva gamimsu. Mahāsattopi sakaṭṭhānameva gato. Itare pana antarantarā gantvā mahāsattassa santike ovādaṃ gahetvā tasmim ovāde ṭhatvā saggaparāyaṇā ahesuṃ.

1. Kāmadhātusamatikkamena (Syā, I, Ka)

2. Rūpadhātuyā bhāvoti (Sī), rūpadhātusambhavoti (Syā)

3. Rūpadhātusambhavo (Sī, Syā, I)

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhāento
osānagāthā abhāsi—

370. “Kuṇālohaṃ tadā āsiṃ, Udāyī Phussakokilo.
Ānando Gijjharājā’si, Sāriputto ca Nārado.
Parisā Buddhaparisā, evaṃ dhāretha jātakan”ti.

Te pana bhikkhū gamanakāle Satthānubhāvena gantvā āgamanakāle
attano attanova ānubhāvena āgatā. Tesāṃ Satthā Mahāvaneyeva
kammaṭṭhānaṃ kathesi. Sabbepi te taṃ divasameva arahattaṃ pāpuṇṇiṃsu.
Mahādevatāsamāgamo ahoṣi. Athassa Bhagavā **Mahāsamayasuttaṃ**¹
kathesi.

Kuṇāljātakavaṇṇanā catutthā.

5. Mahāsutasomajātakavaṇṇanā (537)

Kasmā tuvaṃ rasaka edisānīti idaṃ Satthā Jetavane viharanto
Aṅgulimālattheradamaṇaṃ ārabha kathesi. Tassa uppatti ca pabbajjā ca
upasampadā ca **Aṅgulimālasuttavaṇṇanāyam**² vuttanayena vitthārato
veditabbā. So pana saccakiriyaṃ mūḷhagabbhāya itthiyā sotthibhāvaṃ katvā
tato paṭṭhāya sulabhapiṇḍo hutvā vivekamanubrūhanto aparabhāge
arahattaṃ patvā abhiññāto va asītiyā mahātherānaṃ abbhantaro ahoṣi.
Tasmiṃ kāle dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “āvuso aho vata
Bhagavatā tathārūpaṃ luddaṃ lohitaṇṇiṃ mahācoraṃ Aṅgulimālaṃ
adaṇḍena asatthena dametvā nibbisevaṇaṃ karontena dukkaraṃ kataṃ, aho
Buddhā nāma dukkarakārino”ti. Satthā Gandhakuṭiyāṃ ṭhitova dibbasotena
taṃ kathaṃ sutvā “ajja mama gamaṇaṃ bahupakāraṃ bhavissati,
mahādhammadesanā pavattissatī”ti ṇatvā anopamāya Buddhalīlāya
dhammasabhaṃ gantvā varapaññattāsane nisīditvā “kāya nuttha bhikkhave
etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “anacchariyaṃ
bhikkhave idāneva paramābhisambodhiṃ pattena mayā etassa damaṇaṃ³,
svāhaṃ

1. Dī 2. 203 piṭṭhe.

2. Ma-Ṭṭha 3. 226 piṭṭhe.

3. Vinayanaṃ (Sī, I)

pubbacariyaṃ caranto padesañāṇe ʒhitopi etaṃ damesin”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Kururaṭṭhe Indapatthanagare Korabyo nāma rājā dhammena rajjaṃ kāresi. Tadā bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchimhi nibbatti. Dasamāse atikkante suvaṇṇavaṇṇaṃ puttaṃ vijāyi, sutavittatāya pana naṃ “Sutasomo”ti sañjāniṃsu. Tameṇaṃ rājā vayappattaṃ nikkhasahassaṃ datvā disāpāmokkhassa ācariyassa santike sippuggahaṇatthāya Takkasilaṃ pesesi. So ācariyabhāgaṃ ādāya nagarā nikkhamitvā maggaṃ paṭipajji. Tadā Bārāṇasiyaṃ Kāsirañño putto Brahmadattakumāropi tatheva vatvā pitarā pesito nagarā nikkhamitvā tameva maggaṃ paṭipajji. Atha Sutasomo maggaṃ gantvā nagaradvāre sālāya phalake vissamatthāya nisīdi. Brahmadattakumāropi gantvā tena saddhiṃ ekaphalake nisīdi. Atha naṃ Sutasomo paṭisanthāraṃ karonto “samma maggakilantosi, kuto āgacchasi”ti pucchitvā “Bārāṇasito”ti vutte “kassa puttosi”ti vatvā “Kāsirañño puttomhī”ti vutte “ko nāmosi”ti vatvā “ahaṃ Brahmadattakumāro nāmā”ti vutte “kena kāraṇena idhāgatosi”ti pucchi. So “sippuggahaṇatthāyā”ti vatvā “tvampi maggakilantosi, kuto āgacchasi”ti teneva nayena itaraṃ pucchi. Sopi tassa sabbaṃ ācikkhi. Te ubhopi “mayam khattiyā, ekācariyasseva santike sippuggahaṇatthāya gacchāmā”ti aññamaññaṃ mittabhāvaṃ katvā nagaraṃ pavisitvā ācariyakulaṃ gantvā ācariyaṃ vanditvā attano jāti-ādim kathetvā sippuggahaṇatthāya āgatabhāvaṃ kathesuṃ. So “sādhū”ti sampatṭicchi. Te ācariyabhāgaṃ datvā sippaṃ paṭṭhapesuṃ.

Na kevalaṅca te dveva, aññepi tadā jambudīpe ekasatamattā rājaputtā tassa santike sippaṃ uggaṇhanti. Sutasomo tesam jeṭṭhantevāsiko hutvā sippaṃ upadisanto na cirasseva nipphattiṃ pāpuṇi. So aññassa santikaṃ agantvā “sahāyo me”ti Brahmadattassa kumārasseva santikaṃ gantvā tassa piṭṭhi-ācariyo hutvā sippaṃ sikkhāpesi. Itaresampi anukkamena sippaṃ niṭṭhitaṃ. Te anuyogaṃ datvā ācariyaṃ vanditvā Sutasomaṃ parivāretvā nikkhamiṃsu. Atha ne Sutasomo maggantare ʒhatvā uyyojento “tumhe attano attano pitūnaṃ sippaṃ dassetvā

rajjesu patiṭṭhahissatha, patiṭṭhitā ca pana mamovādaṃ kareyyāthā”ti āha. Kim ācariyāti. Pakkhadivasesu uposathikā hutvā māghātaṃ kareyyāthāti. Te “sādhū”ti sampatiṭṭhimsu. Bodhisattopi āṅgavijjāpāṭhakattā “anāgate Bārāṇasiyaṃ Brahmaḍattakumāraṃ nissāya mahābhayaṃ uppajjissatī”ti ñatvā te evaṃ ovaditvā uyyojesi. Te sabbepi attano attano janapadaṃ gantvā pitūnaṃ sippaṃ dassetvā rajjesu patiṭṭhāya patiṭṭhitabhāvañceva ovāde vattanabhāvañca jānāpetuṃ paṇṇākārena saddhiṃ paṇṇāni paṇiṃsu. Mahāsatto taṃ pavattiṃ sutvā “appamattāva hothā”ti paṇṇāni paṭipesesi.

Tesu Bārāṇasirājā vinā maṃsena bhattaṃ na bhuñjati.

Uposathadivasatthāyapissa maṃsaṃ gahetvā ṭhapesi. Athekadivasaṃ evaṃ ṭhapitamaṃsaṃ bhattakāraḥkaṃ pamādena rājagehe koleyyakasunakhā khādīṃsu. Bhattakāraḥko taṃ maṃsaṃ adisvā kahāpaṇamuṭṭhiṃ ādāya carantopi maṃsaṃ uppādetuṃ asakkonto “sace amaṃsakabhattaṃ upanāmessāmi, jīvitaṃ me natthi, kim nu kho karissāmi”ti cintetvā “attheso upāyo”ti vikāle āmakasūnaṃ gantvā muhuttamatassa purisassa ūrumaṃsaṃ āharitvā supakkaṃ pacitvā bhattaṃ upanāmesi. Rañño maṃsakhaṇḍaṃ jivhage ṭhapitamattameva satta rasaharaṇisahassāni phari, sakalasarīraṃ khobhetvā aṭṭhāsi. Kim kāraṇā? Pubbe cassa sevanatāya. So kira atītānantare attabhāve yakkho hutvā bahuṃ manussamaṃsaṃ khādītapubbo, tenassa taṃ piyaṃ ahosi. So “sacāhaṃ tuṇhīyeva bhuñjissāmi, na me ayaṃ imaṃ maṃsaṃ kathessatī”ti cintetvā saha kheḷena bhūmiyaṃ pātesi. “Niddosaṃ deva khādāhi”ti vutte manusse paṭikkamāpetvā “ahametassa niddosabhāvaṃ jānāmi, kim nāmetaṃ maṃsan”ti pucchi. Purimadivasesu paribhogamaṃsameva devāti. Nanu aññasmim kāle ayaṃ raso natthīti. Ajja supakkaṃ devāti. Nanu pubbepi evameva pacasīti. Atha naṃ tuṇhībhūtaṃ ñatvā “sabhāvaṃ kathehi, no ce kathesi, jīvitaṃ te natthi”ti āha. So abhayaṃ yācitvā yathābhūtaṃ kathesi. Rājā “mā saddamakāsi, pakatiyā pacanakamaṃsaṃ tvaṃ khādītvā mayhaṃ manussamaṃsameva pacāhi”ti āha. Nanu dukkaraṃ devāti. Mā bhāyi, na dukkaranti. Nibaddhaṃ kuto labhissāmi devāti. Nanu bandhanāgāre bahū manussāti. So tato paṭṭhāya tathā akāsi.

Aparabhāge bandhanāgāre manussesu khīnesu “idāni kiṃ karissāmi devā”ti āha. “Antarāmagge sahasabhaṇḍikaṃ khipitvā yo taṃ gaṇhāti, taṃ coroti gahetvā mārehī”ti āha. So tathā akāsi. Aparabhāge rājabhayena sahasabhaṇḍikaṃ olokontampi adisvā “idāni kiṃ karissāmī”ti āha. Yadā bherivelāya¹ nagaraṃ ākulaṃ hoti, tadā tvaṃ pana ekasmim gharasandhimhi vā vīthiyā vā catukke vā ṭhatvā manusse māretvā maṃsaṃ gaṇhāhīti. So tato paṭṭhāya tathā katvā thūlamaṃsaṃ ādāya gacchati. Tesu tesu ṭhānesu kaḷavarāni dissanti. Mama mātā na paññāyati, mama pitā na paññāyati, mama bhātā bhaginī ca na paññāyati, manussānaṃ paridevanasaddo sūyati. Nāgarā bhītatasitā “ime manusse siho nu kho khādāti, byaggho nu kho khādāti, yakkho nu kho khādātī”ti olokontā pahāramukhaṃ disvā “eko manussakhādako coro ime khādātī”ti maññanti. Mahājanā rājaṅgaṇe sannipatitvā upakkosimsu. Rājā “kiṃ tātā”ti pucchi. “Deva imasmim nagare manussakhādako coro atthi, taṃ gaṇhāpethā”ti āhaṃsu. Ahaṃ kathaṃ taṃ jānissāmi, kiṃ ahaṃ nagaraṃ rakkhantopi carāmīti.

Mahājanā “rājā nagarena anattiko, Kāḷahatthisenāpatissa ācikkhissāmā”ti gantvā tassa taṃ kathetvā “coraṃ pariyesitum vaṭṭatī”ti vadimsu. So “sādhu sattāhaṃ āgametha, pariyesitvā coraṃ dassāmī”ti mahājane uyyojetvā purise āṇāpesi “tātā nagare kira manussakhādako coro atthi, tumhe tesu tesu ṭhānesu niliyitvā taṃ gaṇhathā”ti. Te “sādhū”ti sampācchitvā tato paṭṭhāya nagaraṃ pariggaṇhanti. Bhattakārakopi ekasmim gharasandhimhi sampācchanno hutvā ekaṃ itthim māretvā ghanaghanamaṃsaṃ ādāya pacchiyaṃ pūretum ārabhi. Atha naṃ te purisā gahetvā pothetvā pacchābāhaṃ bandhitvā “gahito manussakhādako coro”ti mahāsaddaṃ karimsu. Mahājano taṃ parivāresi. Atha naṃ suṭṭhu bandhitvā maṃsapacchim gīvāya bandhitvā ādāya senāpatissa dassesum. Senāpati taṃ disvā “kiṃ nu kho esa imaṃ maṃsaṃ khādāti, udāhu aññena maṃsena missetvā vikkiṇāti,

1. Yāma bherivelāya (Sī, I), majjhimayāme corehi (Ka)

udāhu aññassa vacanena māreti”ti cintetvā tamatthaṃ pucchanto paṭhamam
gāthamāha—

371. “Kasmā tuvaṃ rasaka edisāni,
Karosi kammāni sudāruṇāni.
Hanāsi itthī purise ca mūḷho,
Mamsassa hetu adu dhanassa kāraṇā”ti.

Tattha **rasakā**ti bhattakāraṇam ālapati.

Ito param uttānasambandhāni vacanapaṭivacanāni Pāḷivaseneva
veditabbāni—

372. “Na attahetū na dhanassa kāraṇā,
Na puttadārassa sahāyañātinam.
Bhattā ca me Bhagavā bhūmipālo,
So khādāti maṃsam bhadante’disam.

373. Sace tuvaṃ bhatturatthe payutto,
Karosi kammāni sudāruṇāni.
Pātova antepuram pāpuṇivā,
Lapeyyāsi me rājino sammukhe tam.

374. Tathā karissāmi aham bhadante,
Yathā tuvaṃ bhāsasi Kāḷahatthi.
Pātova antepuram pāpuṇivā,
Vakkhāmi te rājino sammukhe tan”ti.

Tattha **Bhagavā**ti gāravādhivacanam. **Sace tuvanti** “saccam nu kho
bhaṇati, udāhu maraṇabhayena musā bhaṇatī”ti vīmaṃsanto evamāha.
Tattha **sudāruṇānī**ti manussaghātakammāni. **Sammukhetanti** sammukhe
ṭhatvā evam vadeyyāsīti. So sampañcchanto gāthamāha.

Atha nam senāpati gāḷhabandhanameva sayāpetvā vibhātāya rattiya
amaccehi ca nāgarehi ca saddhim mantetvā sabbesu ekacchandesu jātesu
sabbatṭhānesu ārakkham ṭhapetvā nagaram hatthagatam katvā rasakassa
gīvāyam

maṁsapacchim̄ bandhitvā ādāya rājanivesanam̄ pāyāsi. Sakalanagaram̄ viravi. Rājā hiyyo bhuttapātarāso sāyamāsampi alabhitvā “rasako idāni āgacchissati, idāni āgacchissatī”ti nisinnova taṁ rattim̄ vītināmetvā “ajjapi rasako nāgacchati, nāgarānañca mahāsaddo sūyati, kim̄ nu kho etan”ti vātapānena olokento taṁ tathā ānīyamānam̄ disvā “pākaṭam̄ idam̄ kāraṇam̄ jātan”ti cintetvā satim̄ upaṭṭhapetvā pallaṅkeyeva nisīdi. Kāḷahatthipi nam̄ upasaṅkamtivā anuyuñji, sopissa kathesi. Tamattham̄ pakāsento Satthā āha—

375. “Tato ratyā vivasāne, sūriyuggamanam̄ pati.

Kāḷo rasaka’ mādāya, rājānam̄ upasaṅkami.

Upasaṅkamma rājānam̄, idam̄ vacana’ mabravi.

376. Saccam̄ kira mahārāja, rasako pesito tayā.

Hanati itthipurise, tuvaṁ maṁsāni khādasi.

377. Evameva tathā Kāḷa, rasako pesito mayā.

Mama attham̄ karontassa, ki’ metam̄ paribhāsasī”ti.

Tattha **Kāḷā**ti Kāḷahatthi. **Evamevā**ti tena senāpatinā tejavantena anuyutto rājā musā vattum̄ asakkonto evamāha. Tattha **tathā**ti idam̄ purimassa vevacanam̄. **Mama atthanti** mama vuḍḍhim̄. **Karontassā**ti karontam̄. **Ki’ metanti** kasmā etam̄. **Paribhāsasī**ti aho dukkaram̄ karosi, Kāḷahatthi tvaṁ nāma aññaṁ coram̄ aggahetvā mama pesanakārakam̄ gaṇhāsīti tassa bhayam̄ janento kathesi.

Taṁ sutvā senāpati “ayam̄ sakeneva mukhena paṭijānāti, aho sāhasiko, ettakam̄ nāma kālam̄ ime manussā etena khāditā, vāressāmi nan”ti cintetvā āha “mahārāja mā evam̄ kari, mā manussamaṁsam̄ khādasi”ti. Kāḷahatthi kim̄ kathesi, nāham̄ viramitum̄ sakkomīti. Mahārāja sace na viramissasi, attānañca raṭṭhañca nāsessasīti. Evam̄ nassantepi aham̄ neva tato viramitum̄ sakkomīti. Tato senāpati tassa saññāpanatthāya vatthum̄ āharitvā dasseti— atītasmiñhi kāle mahāsamudde cha mahāmacchā ahesum̄. Tesu Ānando Timinando

Ajjhārohoti ime tayo macchā pañcayojanasatikā, Timiṅgalo Timirapiṅgalo Mahātimirapiṅgaloti ime tayo macchā saḥassayojanikā honti. Te sabbepi pāsāṇasevālabhakkhā ahesuṃ. Tesu Ānando mahāsamuddassa ekapasse vasati. Taṃ bahū macchā dassanāya upasaṅkamanti, ekadivasam “sabbesaṃ dvipadacatuppadānaṃ sattānaṃ rājā paññāyati, amhākaṃ rājā natthi, mayampetaṃ rājānaṃ karissāmā”ti cintetvā sabbe ekacchandā hutvā Ānandaṃ rājānaṃ karimsu. Te macchā tato paṭṭhāya tassa sāyaṃ pātova upaṭṭhānaṃ gacchanti.

Athekadivasam Ānando ekasmiṃ pabbate pāsāṇasevālaṃ khādanto ajānitvā “sevālo”ti saññāya ekaṃ macchaṃ khādi. Tassa taṃ maṃsaṃ khādantassa sakalasarīraṃ saṅkhobhesi¹. So “kiṃ nu kho idaṃ ativiya madhuraṃ”ti nīharitvā olokeno macchamaṃsakhaṇḍaṃ disvā “ettakaṃ kālaṃ ajānitvā na khādāmi”ti cintetvā “sāyaṃ pātopi macchānaṃ āgantvā gamanakāle ekaṃ dve macche khādissāmi, pākaṭaṃ katvā khādiyamāne ekopi maṃ na upasaṅkamissati, sabbe palāyissantī, paṭicchanno hutvā pacchā osakkitosakkitaṃ paharivā khādissāmi”ti tathā katvā khādi. Macchā parikkhayaṃ gacchantā cintayimsu “kuto nu kho nītināṃ bhayaṃ uppajjissatī”ti. Atheko paṇḍito maccho “mayhaṃ Ānandassa kiriyā na ruccati, pariḅgaṇhissāmi naṃ”ti macchesu upaṭṭhānaṃ gatesu Ānandassa kaṇṇapatte² paṭicchanno aṭṭhāsi. Ānando macche uyyojetvā sabbapacchato gacchantam macchaṃ khādi. So paṇḍitamaccho tassa kiriyam disvā itaresaṃ ārocesi. Te sabbepi bhītatasiṭā palāyimsu.

Ānando tato paṭṭhāya macchamaṃsagiddhena aññaṃ gocaraṃ na gaṇhi. So jighacchāya pīḷito kilanto “kahaṃ nu kho ime gatā”ti te macche pariyesanto ekaṃ pabbataṃ disvā “mama bhayena imaṃ pabbataṃ nissāya vasanti maññe, pabbataṃ parikkhipitvā upadhāressāmi”ti naṅguṭṭhena ca sīsena ca ubho passe parikkhipitvā gaṇhi. Tato “sace idha vasanti, palāyissantī”ti pabbataṃ parikkhipantaṃ attano naṅguṭṭhaṃ disvā “ayaṃ maccho maṃ vañcetvā pabbataṃ nissāya vasatī”ti kuddho paṇṇāsayojanamattaṃ sakanaṅguṭṭhakhaṇḍaṃ aññaṃmacchasaññāya dalhaṃ gahetvā

1. Chādesi (Sī, Syā, I)

2. Kaṇṇapattena (Sī)

murumurāyanto khādi, dukkhavedanā uppajji. Lohitagandhena macchā sannipatitvā luñcitvā khādanā yāva sīsā āgamaṃsu. Mahāsarīratāya parivattetum asakkonto tattheva jīvitakkhayam pāpuṇi, pabbatarāsi viya aṭṭhirāsi ahosi. Ākāśacārino tāpasaparibbājakā manussānam kathayimṃsu. Sakalajambudīpe manussā jānimṃsu. Tam vatthum āharitvā dassento Kālahatthi āha—

378. “Ānando sabbamacchānam, khāditvā rasagiddhimā.
Parikkhīṇāya parisāya, attānam khādiyā mato.

379. Evaṃ pamatto rasagārove ratto,
Bālo yadī āyati nāvabujjhati.
Vidhamma putte caji nātaka ca,
Parivattiya attānaññeva khādāti.

380. Idam te sutvāna vigetu chando,
Mā bhakkhayī rāja manussamaṃsaṃ.
Mā tvaṃ imaṃ kevalaṃ vārijoṇa,
Dvipadādhipa suññamakāsi raṭṭhan”ti.

(Tattha **Ānando**ti mahārāja atītasmiṃ kāle mahāsamudde pañcasatayojaniko Ānando nāma mahāmaccho sabbesaṃ macchānam rājā mahāsamuddassa ekapasse ṭhito. **Khāditvā**ti sakaṃjātikānam macchānam rasagiddhimā macche khāditvā. **Parikkhīṇāyā**ti macchāparisāya khayappattāya. **Attānanti** aññam gocaraṃ aggahetvā pabbatam parikkhipanto paṇṇāsayojanamattaṃ attano naṅguṭṭhakhaṇḍam aññamacchasaññāya khāditvā mato maraṇappatto hutvā idāni mahāsamudde pabbatamatto aṭṭhirāsi ahosi. **Evaṃ pamattoti** yathā mahāmaccho Ānando, evampi tathā tvaṃ taṇhārasagiddhiko hutvā pamatto pamādashāvappatto.

Rasagārove rattoti¹ manussamaṃsassa rasagārove ratto atirattacitto hoti. **Bāloti** yadi bālo duppañño āyatim anāgate kāle uppajjanakadukkham nāvabujjhati na jānāti. **Vidhammāti** vidhametvā

1. Ratoti (Syā)

vināsetvā. **Putteti** puttadhītarō ca. **Ñātake cāti** sesañātake ca sahāye ca, vidhamma putte ca cajitvā ñātake cāti attho. **Parivattiyāti** aññaṃ āhāraṃ alabhitvā jighacchāya pīlito sakalanagaraṃ parivattiya vicarivā manussamaṃsaṃ alabhitvā attānaṃ khādanto Ānando maccho viya attānaññeva khādati.

Idaṃ te sutvānāti mahārāja te tuyhaṃ mayā ānītaṃ idaṃ udāharaṇaṃ sutvā **chando** manussamaṃsakhādanacchando **vigetu** vigacchatu viramatu. **Mā bhakkhayīti** rāja manussamaṃsaṃ mā bhakkhayi mā khādi. **Mā tvaṃ imaṃ kevalanti** mahāsamuddaṃ suññaṃ karonto vārijo Ānando maccho iva bho **dvipadādhipa** dvipadānaṃ manussānaṃ issara mahārāja tvaṃ kevalaṃ saccato imaṃ tava Kāsiraṭṭhaṃ nagaraṃ suññaṃ mā akāsīti attho.)¹

Taṃ sutvā rājā “bho Kāḷahatthi na tvameva upamaṃ jānāsi, ahampi jānāmī”ti manussamaṃsagiddhatāya porāṇakavatthuraṃ āharivā dassento āha—

381. “Sujāto nāma nāmena, oraso tassa atrajo.

Jambupesi’maladdhāna, mato so tassa saṅkhaye.

382. Evameva ahaṃ Kāḷa, bhutvā bhakkhaṃ rasuttamaṃ.

Aladdhā mānusaṃ maṃsaṃ, maññe hissāmi jīvitaṃ”ti.

(Tattha **Sujāto nāmāti** Kāḷahatthi kuṭumbiko nāmena Sujāto nāma, tassa atrajo putto oraso jambupesim **aladdhāna** alabhitvāna. **Matoti** yathā tassā jambupesiyā saṅkhaye so kuṭumbikaputto mato, evameva ahaṃ **rasuttamaṃ** aññarasānaṃ uttamaṃ manussānaṃ maṃsaṃ **bhutvā** bhujjivā aladdhā manussamaṃsaṃ jīvitaṃ hissāmīti **maññe** maññāmi.)²

1. (Tattha **sabbamacchānanti** sabbesaṃ macchānaṃ jeṭṭhako. **Khāditvāti** so attano parisāṃ khādi. **Khādiyāti** pacchā attānaṃ khāditvā mato. **Āyatinti** yadi anāgate uppajjanadukkhaṃ na jānāti. **Vidhammāti** vidhamitvā nāsetvā. **Putte cāti** puttadhītarō caji. **Ñātake cāti** sesañātake caji, vidhamma putte cajitvā ñātake cāti attho.

Parivattiyāti aññaṃ alabhanto nivattitvā attānameva khādati. **Vihetūti** vigacchatu.

Kevalanti sakalaraṭṭhaṃ. **Vārijavāti** Ānandamaccho viya.) (Sī, I)

2. (Tattha **tassāti** tassa Sujātassa) (Sī, Syā, I)

Atīte kira Bārāṇasiyaṃ Sujāto nāma kuṭumbiko loṇambilasevanatthāya Himavantato āgatāni pañca isisatāni attano uyyāne vasāpetvā upatthāsi. Ghare cassa nibaddhaṃ pañcasatamattā bhikkhā ahosi. Te pana tāpasā kadāci janapadepe bhikkhāya caranti, kadāci mahājambupesim āharitvā khādanti. Tesam jambupesim āharitvā khādanakāle Sujāto cintesi “ajja bhaddantānaṃ tayo cattāro divasā anāgacchantānaṃ, kahaṃ nu kho gatā”ti. So attano puttakaṃ aṅguliyaṃ gāhāpetvā tesam bhattakiccakāle tattha agamāsi. Tasmim samaye mahallakānaṃ mukhavikkhālanakāle udakaṃ datvā sabbanavako jambupesim khādanti. Sujāto tāpase vanditvā nisinno”kim bhante khādathā”ti pucchi. Mahājambupesim āvusoti. Tam sutvā kumāro pipāsaṃ uppādesi. Athassa gaṇajeṭṭhako tāpaso thokaṃ dāpesi. So tam khādītva madhurarase bajjhitvā “jambupesim me dethā”ti punappunaṃ yāci. Kuṭumbiko dhammaṃ suṇanto “puttaka mā viravi, gehaṃ gantvā khādissasi”ti tam vañcetvā “imaṃ nissāya bhadantā ukkaṇṭheyyun”ti tam samassāsento isigaṇaṃ anāpucchitvā gehaṃ gato. Gatakālato paṭṭhāya cassa putto “jambupesim me dethā”ti paridevi. Sujāto “isayopi ācikkhissāmi”ti uyyānaṃ gato. Te isayopi “idha ciraṃ vasimhā”ti Himavantameva gatā. Ārāme isayo apassanto tassa jambu-ambapanasamocādīnaṃ pesiyo madhusakkharacuṇṇasaṃyuttā adāsi. Tā tassa jivhagge ṭhapitamattā halāhalavisasadisā honti. So sattāhaṃ nirāhāro hutvā jīvitakkhayaṃ pāpuṇi. Rājā idaṃ kāraṇaṃ āharitvā dassento evamāha. ()¹

Tato Kālahatthi “ayaṃ rājā ativiya rasagiddho, aparānipissa udāharaṇāni āharissāmi”ti cintetvā “mahārāja viramāhi”ti āha. Ahaṃ viramituṃ na sakkomīti. Deva sace na viramissasi, tuvaṃ nātimaṇḍalato ceva rajjasirito ca parihāyissasi. Atūtasim hi mahārāja idheva Bārāṇasiyaṃ pañcasīlarakkhakaṃ Soṭṭhiyakulaṃ

1. (Tassa saṅkhaṇṇeti tassā jambupesiyā khaye aññānaṃ āhāraṃ anāharitvā mato.

Bhakkhanti khādanīyaṃ. **Rasuttamanti** uttamarasaṃ. **Hessāmi**ti jahissāmi, hissāmiṭipi pāṭho.) (Sī, Syā, I)

ahosi. Tassa kulassa ekaputtako ahosi. So mātāpitūnaṃ piyo manāpo ahosi paṇḍito byatto tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū. So samavayehi taruṇehi saddhiṃ gaṇabandhanena vicari. Sesā gaṇabandhā macchamamsādīni khādantā suraṃ pivanti. Māṇavo maṃsādīni na khādati, suraṃ na pivati. Te mantayimsu “ayaṃ surāya apivanato amhākaṃ mūlaṃ na deti, upāyena naṃ suraṃ pāyessāmā”ti. Te sannipatitvā “samma chaṇakīlaṃ kīḷissāmā”ti āhaṃsu. Samma tumhe suraṃ pivatha, ahaṃ suraṃ na pivāmi, tumheva gacchathāti. Samma tava pivanatthāya khīraṃ gaṇhāpessāmāti. So “sādhū”ti sampaṭicchi. Dhuttā uyyānaṃ gantvā paduminipattesu tikhiṇasuraṃ bandhāpetvā ṭhapayimsu. Atha nesāṃ pānakāle māṇavassa khīraṃ upanayimsu. Atha eko dhutto “pokkharamadhuṃ bho āharā”ti āharāpetvā paduminipattapuṭaṃ heṭṭhā chiddaṃ katvā aṅgulīhi mukhe ṭhapetvā ākaḍḍhi. Evaṃ itarepi āharāpetvā pivimsu. Māṇavo “kiṃ nāmetan”ti pucchi. Pokkharamadhunāmāti. Ahampi thokaṃ labhissāmi, detha bhontoti. Tassapi dāpayimsu. So pokkharamadhusaññāya suraṃ pivi. Athassa aṅgārapakkamaṃsaṃ adaṃsu, tampi khādi.

Evaṃassa punappunaṃ pivantassa mattakāle “na etaṃ pokkharamadhu, surā esā”ti vadimsu. So “ettakaṃ kālaṃ evaṃ madhurarasaṃ na jāniṃ, āharatha bho suran”ti āha. Te āharitvā punapi adaṃsu. Pipāsā mahatī ahosi. Athassa punapi yācantassa “khīṇā”ti vadimsu. So “handā taṃ bho āharāpethā”ti aṅgulimuddikaṃ adāsi, so sakaladivasaṃ tehi saddhiṃ pivitvā matto rattakkho kampanto vilapanto gehaṃ gantvā nipajji. Athassa pitā surāya pivitabhāvaṃ ṇatvā vigate matte “tāta ayuttaṃ te kataṃ Sotthiyakule jātena suraṃ pivantena, mā puna evaṃ akāsī”ti āha. Tāta ko mayhaṃ dosoti. Surāya pivitabhāvoti. Tāta kiṃ kathesi, mayā evarūpaṃ madhurarasaṃ ettakaṃ kālaṃ aladdhapubbanti. Brāhmaṇo punappunaṃ yāci. Sopi “na sakkomi viramitun”ti āha. Atha brāhmaṇo “evaṃ sante amhākaṃ kulavaṃso ca ucchijjissati, dhanañca vinassissatī”ti cintetvā gāthamāha—

383. “Māṇava abhirūpo’si, kule jāto’si sotthiye.

Na tvam arahasi tāta, abhakkhaṃ bhakkhayetave”ti.

(Tattha **māṇavā**ti māṇava tvaṃ abhirūpo asi, sotthiye kule jātopi asi. **Abhakkhaṃ bhakkhayetaveti** tāta tvaṃ abhakkhitabbayuttakaṃ bhakkhayitum na arahasi.)¹

Evañca pana vatvā “tāta virama, sace na viramasi, ahaṃ taṃ ito gehā nikkhāmessāmi, tava² raṭṭhā pabbājanīyakammaṃ karissāmi”ti āha. Māṇavo “evaṃ santepi ahaṃ suraṃ jahitum na sakkomi”ti vatvā gāthādvayamāha—

384. “Rasānaṃ aññataraṃ etaṃ, kasmā maṃ tvaṃ nivāraye.
Sohaṃ tattha gamissāmi, yattha lacchāmi edisaṃ.

385. Sovā’haṃ nippatissāmi, na te vacchāmi santike.
Yassa me dassanena tvaṃ, nābhinandasi brāhmaṇā”ti.

Tattha **rasānanti**
loṇambilatittakakaṭukakhārikamadhurakasāvasaṅkhātānaṃ sattannaṃ
rasānaṃ aññataraṃ uttamarasametaṃ majjaṃ nāma. **Sovā’hanti** so ahaṃ
eva. **Nippatissāmī**ti nikkhamissāmi.

Evañca pana vatvā “nāhaṃ surāpānā viramissāmi, yaṃ te ruccati, taṃ
karohī”ti āha. Atha brāhmaṇo “tayaṃ amhe pariccajante mayampi taṃ
pariccajissāmā”ti vatvā gāthamāha—

386. “Addhā aññepi dāyāde, putte lacchāma māṇava.
Tvañca jamma vinassassu, yattha pattaṃ na taṃ suṇe”ti.

Tattha **yattha pattanti** yattha gataṃ taṃ “asukaṭṭhāne nāma vasatī”ti na
suṇoma, tattha gacchāhīti attho.

Atha naṃ vinicchayaṃ netvā aputtabhāvaṃ katvā nīharāpesi. So
aparabhāge nippaccayo kapaṇo jiṇṇapilotikaṃ nivāsetvā kapālahattho
piṇḍāya caranto aññataraṃ kuṭṭaṃ nissāya kālamakāsi. Idaṃ kāraṇaṃ
āharitvā Kālahatthi rañño dassetvā “mahārāja sace tvaṃ amhākaṃ vacanaṃ
na karissasi, pabbājanīyakammaṃ te karissantī”ti vatvā gāthamāha—

1. (Tattha abhakkhaṃ bhakkhayetaveti abhakkhitabbayuttakaṃ bhakkhitum) (Sī, Syā, I)

2. Ahaṃ vā ito gehā nikkhamissāmi, tava vā (Sī, I)

387. “Evameva tuvaṃ rāja, dvipadinda suṇohi me.

Pabbājessanti taṃ raṭṭhā, soṇḍaṃ māṇavakaṃ yathā”ti.

(Tattha **dvipadindā**ti dvipadānaṃ inda bho mahārāja **me** mama vacanaṃ suṇohi tuvaṃ, evameva soṇḍaṃ māṇavakaṃ yathā taṃ bhavantaṃ raṭṭhato pabbājessanti.)¹

Evam Kālahatthinā upamāya āhaṭṭhāyapi rājā tato viramituṃ asakkonto aparampi udāharaṇaṃ dassetuṃ āha—

388. “Sujāto nāma nāmena, bhāvitattāna sāvako.

Accharaṃ kāmayaṇṭova, na so bhuñji na so pivi.

389. Kusaggenudakamādāya, samudde udakaṃ mine.

Evam mānusakā kāmā, dibbakāmāna santike.

390. Evameva ahaṃ kāḷa, bhutvā bhakkhaṃ rasuttamaṃ.

Aladdhā mānusaṃ maṃsaṃ, maññe hissāmi jīvitaṃ”ti.

Vatthu heṭṭhā vuttasadisameva.

Tattha **bhāvitattānā**ti bhāvitacittānaṃ² tesam pañcannaṃ isisatānaṃ. **Accharaṃ kāmayaṇṭovā**ti so kira tesam isīnaṃ mahājambupesiyā khādanakāle anāgamaṇaṃ viditvā “kiṃ nu kho kāraṇā na āgacchanti, sace katthaci gatā, jānissāmi, no ce, atha nesaṃ santike dhammaṃ suṇissāmi”ti uyyānaṃ gantvā isigaṇe vanditvā gaṇajeṭṭhakassa santike dhammaṃ suṇanto nisinnova sūriye atthaṅgate uyyojjyamānopi “ajja idheva vasissāmi”ti vatvā isigaṇaṃ vanditvā paṇṇasālaṃ pavisitvā nipajji. Rattibhāge Sakko devarājā devaccharāsaṅghaparivuto saddhiṃ attano paricārikāhi isigaṇaṃ vandituṃ āgato, sakalārāmo ekobhāso ahoṣi. Sujāto “kiṃ nu kho etaṃ”ti uṭṭhāya paṇṇasālachiddena olokento Sakkaṃ isigaṇaṃ vandituṃ āgataṃ devaccharāparivutaṃ disvā accharānaṃ saha dassanena rāgaratto ahoṣi. Sakko nisīditvā dhammakathaṃ sutvā sakaṭṭhānameva gato. Kuṭumbikopi punadivase isigaṇaṃ

1. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

2. Bhāvitattānaṃ (Sī, Syā, I)

vanditvā pucchi “bhante ko nāmesa rattibhāge tumhākaṃ vandanatthāya āgato”ti. Sakko āvusoti. Taṃ parivāretvā nisinnā kā nāmetāti. Devaccharā nāmetāti. So isigaṇaṃ vanditvā gehaṃ gantvā gatakālato paṭṭhāya “accharaṃ me detha, accharaṃ me dethā”ti vilapi. Ñātakā parivāretvā “bhūtāviṭṭho nu kho”ti accharaṃ paharimsu. So “nāhaṃ etaṃ accharaṃ kathemi, devaccharaṃ kathemī”ti vatvā “ayaṃ accharā”ti alaṅkaritvā ānītaṃ bhariyampi gaṇikampi olokeno “nāyaṃ accharā, yakkhinī esā, devaccharaṃ me dethā”ti vilapanto nirāhāro hutvā tattheva jīvitakkhayaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ—

“Accharaṃ kāmayantova, na so bhuñji na so pivī”ti.

Kusaggenudakamādāya, samudde udakaṃ mineti samma Kāḷahatthi yo kusaggeneva udakaṃ gahetvā “ettakaṃ siyā mahāsamudde udakaṃ”ti tena saddhiṃ upamāya mineyya, so kevalaṃ mineyyeva, kusagge pana udakaṃ atiparittakameva. Yathā taṃ, evaṃ mānusakā kāmā dibbakāmānaṃ santike, tasmā so Sujāto aññaṃ itthiṃ na olokesi, acchameva patthento mato. **Evamevāti** yathā so dibbakāmaṃ alabhanto jīvitaṃ jahi, evaṃ ahampi uttamarasaṃ manussamaṃsaṃ alabhanto jīvitaṃ jahissāmīti vadati.

Taṃ sutvā Kāḷahatthi “ayaṃ rājā ativiya rasagiddho, saññāpessāmi nan”ti sakajātikānaṃ maṃsaṃ khāditvā ākāśacarā Suvaṇṇahaṃsāpi tāva vinaṭṭhāti dassetuṃ gāthādvayamāha—

391. “Yathāpi te Dhataṭṭhā, haṃsā vehāyasaṅgamā.

Abhuttaparibhogena, sabbe abbatthataṃ gatā.

392. Evameva tuvaṃ rāja, dvipadinda suṇohi me.

Abhakkhaṃ rāja bhakkhesi, tasmā pabbājayanti taṃ”ti.

Tattha **abhuttaparibhogenāti** attano samānajātikānaṃ paribhogena¹. **Abbatthataṃ gatāti** sabbe maraṇameva pattā. Atīte kira Cittakūṭe Suvaṇṇaguḥāyaṃ navuti haṃsasahassāni vasanti. Te vassike cattāro māse na nikkhamanti, sace nikkhameyyuṃ, udakapuṇṇehi pattehi uppatituṃ

1. Avuttiparibhogenāti attano anājīvabhūtena paribhogena (Sī, I)

asakkontā mahāsamuddeyeva pateyyum, tasmā na ca nikkhamanti.
 Upakaṭṭhe pana vassakāle jātassarato sayamjātasāliyo āharitvā guhaṃ¹
 pūretvā sālim khādantā vasanti. Tesam pana guhaṃ pavitṭhakāle guhadvāre
 eko rathacakkappamāṇo uṇṇanābhi nāma makkaṭako ekekasmim māse
 ekekaṃ jālaṃ vinandhati. Tassa ekekaṃ suttaṃ gorajjuppamāṇaṃ hoti.
 Haṃsā “taṃ jālaṃ bhindissatī”ti ekassa taruṇahaṃsassa dve koṭṭhāse denti.
 So vīgate deve purato gantvā taṃ jālaṃ bhindati. Tena maggena sesā
 gacchanti. Athekasmim kāle pañca māse vasso vuṭṭho² ahosi. Haṃsā
 khīṇagocarā “kiṃ nu kho kattabban”ti mantetvā “mayam jīvantā aṇḍāni
 labhissāmā”ti paṭhamam aṇḍāni khādiṃsu, tato potake, tato jīṇṇahaṃse.
 Pañcamāsaccayena vassam apagataṃ. Makkaṭako pañca jālāni vinandhi.
 Haṃsā sakajātikānaṃ maṃsam khāditvā appathāmā jātā.
 Dviguṇakoṭṭhāsālābhī haṃsataruṇo jāle paharivā cattāri bhindi, pañcamam
 chinditum nāsakkihi, tattheva laggi. Athassa sīsam vijjhivā makkaṭako
 lohitaṃ pivi. Aññopi āgantvā jālaṃ pahari, sopi tattheva laggīti evam
 sabbesam makkaṭako lohitaṃ pivi. Tadā Dhataratṭhakulaṃ ucchinnanti
 vadanti. Tena vuttaṃ “sabbe abbatthataṃ gatā”ti.

Evameva tuvanti yathā ete haṃsā abhakkhaṃ sakajātikamaṃsam
 khādiṃsu, tathā tvampi khādasi, sakalanagaraṃ bhayappattaṃ, virama
 mahārājāti. **Tasmā pabbājayanti tanti** yasmā abhakkhaṃ sakajātikamaṃsam
 bhakkesi, tasmā ime nagaravāsino taṃ ratṭhā pabbājayanti.

Rājā aññampi upamaṃ vattukāmo ahosi. Nāgarā pana utṭhāya “sāmi
 senāpati kiṃ karosi, kiṃ manussamaṃsakhādakaṃ coram gahetvā vicarasi,
 sace na viramissati, ratṭhato naṃ pabbājehī”ti vatvā nāssa kathetum adamsu.
 Rājā bahūnaṃ kathaṃ sutvā bhīto puna vattum nāsakkihi. Punapi naṃ
 senāpati “kiṃ mahārāja viramitum sakkhissasi, udāhu na sakkhissasi”ti
 vatvā “na sakkomī”ti vutte sabbaṃ orodhagaṇaṇca puttadhītaro ca
 sabbālaṅkārapaṭimaṇḍite passe ṭhapetvā “mahārāja ime nātimaṇḍale ceva
 amaccagaṇaṇca rajjasiriṇca olokehi, mā vinassi, virama
 manussamaṃsato”.ti āha. Rājā

1. Guhāyam (Ka)

2. Vassāratto (Sī)

“Na mayhaṃ ete manussamaṃsato piyatarā”ti vatvā “tena hi mahārāja imamahā nagarā ca raṭṭhā ca nikkhamathā”ti vutte “Kālahatthi na me rajjenattho, nagarā nikkhamāmi, ekaṃ pana me khaggañca rasakañca bhājanañca dehi”ti āha. Athassa khaggañca maṃsapacanabhājanañca pacchiñca ukkhipāpetvā rasakañca datvā raṭṭhā pabbājanīyakammam karīmsu.

So khaggañca rasakañca ādāya nagarā nikkhamitvā araṇṇaṃ pavisitvā ekasmiṃ nigrodhamūle vasanaṭṭhānaṃ katvā tattha vasanto aṭavimagge ṭhatvā manusse māretvā āharitvā rasakassa deti. Sopissa maṃsam pacitvā upanāmeti. Evaṃ ubho pi jīvanti. Manussagahaṇakāle “ahaṃ are manussacoro Porisādo”ti vatvā tasmim pakkhante koci sakabhāvena saṅṭhātum na sakkoti, sabbe bhūmiyaṃ patanti. Tesu yaṃ icchati, taṃ uddhampādaṃ adhositaṃ katvā āharitvā rasakassa deti. So ekadivasam araṇṇe kañci manussam alabhitvā āgato rasakena “kiṃ devā”ti vutte “uddhane ukkhalim āropehi”ti āha. Maṃsam kahaṃ devāti. Labhissāmahaṃ maṃsanti. So “natthi me dāni jīvitam”ti kampamāno uddhane aggim katvā ukkhalim āropesi. Atha naṃ Porisādo asinā māretvā maṃsam pacitvā khādi. Tato paṭṭhāya ekakova jāto sayameva pacitvā khādati. “Porisādo magge maggaṭṭipanne hanatī”ti sakalajambudīpe pākaṭo ahoṣi.

Tadā eko sampannavibhavo brāhmaṇo pañcahi sakaṭasatehi vohāraṃ karonto pubbantato aparantaṃ sañcarati. So cintesi “Porisādo nāma kira coro antarāmagge manusse māresi, dhanam datvā taṃ aṭavim atikkamissāmi”ti. So aṭavimukhavāsīnaṃ manussānaṃ “tumhe maṃ aṭavito atikkāmethā”ti sahasam datvā tehi saddhim maggaṃ paṭipajji. Gacchanto ca brāhmaṇo sabbasattham purato katvā sayam nhātānulitto sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito setaṅṇayutte sukhayānake nisinno tehi aṭavivāsikapurisehi parivuto sabbapacchato agamāsi. Tasmim khaṇe Porisādo rukkham āruya purise upadhārento sesamanussesu “kiṃ imesu mayā khāditabbanam atthi”ti vigatacchando hutvā brāhmaṇam diṭṭhakālato paṭṭhāya taṃ khāditukāmatāya paggharitakheḷo ahoṣi. So tasmim attano santikaṃ āgate

rukkhato oruyha “ahaṃ are Porisādo”ti nāmaṃ tikkhattuṃ sāveta khaggaṃ parivattento vālukāya tesāṃ akkhīni pūrento viya pakkhandi. Ekopi tṭhātuṃ samattho nāma natthi, sabbe bhūmiyaṃ urena nipajjimsu. So sukhayānake nisinnaṃ brāhmaṇaṃ pāde gahetvā piṭṭhiyaṃ adhosāsakaṃ olambetvā sīsaṃ gopphakehi paharanto ukkhipitvā pāyāsi.

Tadā te purisā utṭhāya “bho purisā mayaṃ brāhmaṇassa hatthato kahāpaṇasahassaṃ gaṇhimhā, ko nāma amhākaṃ purisakāro, sakkontā vā asakkontā vā thokaṃ anubandhāmā”ti vatvā anubandhimsu. Porisādopi nivattitvā olokeno kañci adisvā saṇikaṃ pāyāsi. Tasmim̐ khaṇe thāmasampanno eko sūrapuriso vegena taṃ pāpuṇi. So taṃ disvā ekaṃ vatim̐ laṅghanto khadirakhāṇukaṃ akkami, khāṇuko piṭṭhipādena nikkhami. Lohitena paggharantena laṅghamāno yāti. Atha naṃ so disvā “bho mayā esa viddho, kevalaṃ tumhe pacchato etha, gaṇhissāmi naṃ”ti āha. Te dubbalabhāvaṃ ñatvā taṃ anubandhimsu. So tehi anubaddhabhāvaṃ ñatvā brāhmaṇaṃ vissajjetvā attānaṃ sotthimakāsi. Atha aṭavivāsikapurisaṃ brāhmaṇassa laddhakālato paṭṭhāya “kiṃ amhākaṃ coreṇā”ti tato nivattimsu.

Porisādopi attano nigrodhamūlaṃ gantvā pārohantaraṃ pavisitvā nipanno “ayye rukkhadevate sace me sattāhabbhantareyeva vaṇaṃ phāsukaṃ kātuṃ sakkhissasi, sakalajambudīpe ekasatakhattiyānaṃ galalohitena tava khandhaṃ dhovitvā antehi parikkhipitvā pañcamadhuramaṃsena balikammaṃ karissāmi”ti āyācanaṃ kari. Tassa annapānaṃsaṃ alabhantassa sarīraṃ sussitvā antosattāheyeva vaṇo phāsuko ahosi. So devatānubhāvena tassa phāsukabhāvaṃ sallakkhesi. So katipāhaṃ manussamaṃsaṃ khādītva balaṃ gahetvā cintesi “bahupakārā me devatā, āyācanā assā muccissāmi”ti. So khaggaṃ ādāya rukkhamaṃlato nikkhamitvā “rājāno ānessāmi”ti pāyāsi. Atha naṃ purimabhavaṃ yakkhakāle ekato manussamaṃsakhādako sahāyakayakkho anuvicarantaṃ disvā “ayaṃ mama atītabhave sahāyo”ti ñatvā “samma maṃ sañjānāsi”ti pucchi. Na sañjānāmīti. Athassa purimabhavaṃ

katakāraṇaṃ kathesi. So taṃ sañjānitvā paṭisanthāramakāsi. “Kahaṃ nibbattosī”ti puṭṭho nibbattaṭṭhānaṃca raṭṭhā pabbājitakāraṇaṃca idāni vasanaṭṭhānaṃca khāṇunā viddhakāraṇaṃca devatāya āyācanāmocanattamāṃ gamanakāraṇaṃca sabbaṃ ārocetvā “tayāpi mametaṃ kiccaṃ nittharittabbaṃ, ubhopi gacchāma sammā”ti āha. Samma na gaccheyyahaṃ, ekaṃ pana me kammaṃ atthi, ahaṃ kho pana anagghaṃ padalakkhaṇaṃ nāma ekaṃ mantāṃ jānāmi, so balaṃca javaṃca saddaṃca karoti, taṃ mantāṃ gaṇhāhīti. So “sādhū”ti sampaṭicchi. Yakkhopissa taṃ datvā pakkāmi.

Porisādo mantāṃ uggahetvā tato paṭṭhāya vātajavo atisūro ahoṣi. So sattāhabbhantareyeva ekasatarājāno uyyānādīni gacchante disvā vātavegena pakkhanditvā “ahaṃ are manussacoro Porisādo”ti nāmaṃ sāvetvā vagganto nadanto bhayappatte katvā pāde gahetvā adhosīsake katvā paṇhiyā sīsaṃ paharanto vātavegena netvā hatthatalesu chiddāni katvā rajjuyā āvunitvā nigrodharukkhe olambesi aggapādaṅgulīhi bhūmiyaṃ phusamānāhi. Te sabbe rājāno vāte paharante milātakuraṇḍakadāmāni viya parivattantā olambimsu. “Sutasomo pana me piṭṭhi-ācariyo hoti, sace gaṇhissāmi, sakalajambudīpo tuccho bhavissatī”ti taṃ na nesi. So “balikammaṃ karissāmi”ti aggim katvā sūle tacchanto nisīdi. Rukkhadevatā taṃ kiriyaṃ disvā “mayhaṃ kiresa balikammaṃ karoti, vaṇampissa mayā kiñci phāsukaṃ kataṃ natthi, idāni imesaṃ mahāvināsaṃ karissati, kim nu kho kattabban”ti cintetvā “ahaṃ etaṃ vāretuṃ na sakkhissāmī”ti Cātumahārājikānaṃ santikaṃ gantvā tamatthaṃ kathetvā “nivāretha nan”ti āha. Tehipi “na mayaṃ Porisādassa kammaṃ nivāretuṃ sakkhissāmā”ti vutte “ko sakkhissatī”ti pucchitvā “Sakko devarājā”ti sutvā Sakkaṃ upasaṅkamitvā tamatthaṃ kathetvā “nivāretha nan”ti āha. Sopi “nāhaṃ sakkomi nivāretuṃ, samatthaṃ pana ācikkhissāmī”ti vatvā “konāmo”ti vutte “sadevake loke añño natthi, Kururaṭṭhe pana Indapatthanagare Korabyarājaputto Sutasomo nāma taṃ nibbisevanaṃ katvā damessati, rājūnaṃca jīvitaṃ dassati, taṃca manussamaṃsā oramāpessati, sakalajambudīpe amataṃ viya dhammaṃ abhisiñcissati, sacepi

rājūnaṃ jīvitam dātukāmo, ‘Sutasomaṃ ānetvā balikammaṃ kātuṃ vaṭṭati’ti vadehī”ti āha.

Sā “sādhū”ti sampaṭicchitvā khippaṃ āgantvā pabbajitavesena tassa avidūre pāyāsi. So padasaddena “rājā nu kho koci palāto bhavissati”ti olokento taṃ disvā “pabbajitā nāma khattiyāva, imaṃ gahevā ekasataṃ pūretvā balikammaṃ karissāmi”ti utṭhāya asihattho anubandhi, tiyojanaṃ anubandhitvāpi taṃ pāpuṇitum nāsakkhi, gattehi sedā muccimsu. So cintesi “ahaṃ pubbe hatthimpi assampi rathampi dhāvantaṃ anubandhitvā gaṇhāmi, ajja imaṃ pabbajitaṃ sakāya gatiyā gacchantaṃ sabbathāmena dhāvantopi gaṇhitum na sakkomi, kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti. Tato so “pabbajitā nāma vacanakarā honti, ‘tiṭṭhā’ti naṃ vatvā ṭhitaṃ gaheṣāmi”ti cintevā “tiṭṭha samaṇā”ti āha. Ahaṃ tāva ṭhito, tvaṃ pana dhāvitum vāyāmakāsīti. Atha naṃ “bho pabbajitā nāma jīvitahetupi alikaṃ na bhaṇanti, tvaṃ pana musāvādaṃ kathesi”ti vatvā gāthamāha—

393. “Tiṭṭhāhi”ti mayā vutto, so tvaṃ gacchasi pammukho.

Aṭṭhito tvaṃ ṭhitomhi”ti, lapasi brahmacārini.

Idaṃ te samaṇā’yuttaṃ, asiṅca me mañṇasi kaṅkapattan”ti¹.

(Tassattho—Samaṇa tiṭṭhāhi iti vacanaṃ mayā vutto so tvaṃ pammukho parammukho hutvā gacchasi, brahmacārini aṭṭhito samāno tvaṃ ṭhito amhi iti lapasi, asiṅca me kaṅkapattaṃ mañṇasīti.)²

Tato devatā gāthādvayamāha—

394. “Ṭhitoha’masmī sadhammesu rāja,

Na nāmagottaṃ parivattayāmi.

Coraṅca loke aṭhitaṃ vadanti,

Āpāyikaṃ nerayikaṃ ito cutaṃ.

395. Sace tvaṃ saddahasi rāja, sutam gaṇhāhi khattiya.

Tena yañṇam yajitvāna, evaṃ saggam gamissasi”ti.

1. Kaṅkhapattanti (Syā, Ka)

2. (Tattha **pammukhoti** parammukho) (Sī, Syā, I)

(Tattha **sadhammesūti** mahārāja ahaṃ sakesu dasasu kusalakammaphadhammesu **ṭhito asmi** bhavāmi. **Na nāmagottanti** tvaṃ pubbe daharakāle Brahmaḍatto hutvā pitari kālakate Bārāṇasim rajjam labhitvā Bārāṇasirājā jāto, taṃ nāmaṃ jahitvā Porisādo hutvā idāni kammāsapādo jāto, khattiyakule jātopi abhakkhaṃ manussamaṃsaṃ yasmā bhakkhesi, tasmā attano nāmagottaṃ yathā parivattesi, tathā ahaṃ attano nāmagottaṃ na parivattayāmi. **Corañcāti** loke corañca dasakusalakammaphathesu aṭṭhitaṃ nāma vadanti. **Ito cutanti** ito cutaṃ hutvā apāye niraye patiṭṭhitaṃ. Khattiya bhūmipāla mahārāja tvaṃ mama vacanaṃ sace saddahasi, Sutasomaṃ gaṇhāhi, tena Sutasomena yaññaṃ yajitvāna evaṃ saggāṃ gamissasi.)¹ Bho Porisāda musāvādi tayā mayhaṃ “sakalajambudīpe rājāno ānetvā balikammaṃ karissāmi”ti paṭissutaṃ, idāni ye vā te vā dubbalarājāno ānesi, jambudīpatale jeṭṭhakaṃ Sutasomarājānaṃ sace tvaṃ na ānessasi, vacanaṃ te musā nāma hoti, tasmā Sutasomaṃ gaṇhāhīti.

Evañca pana vatvā devatā pabbajitavesaṃ antaradhāpetvā sakena vaṇṇena ākāse taruṇasūriyo viya jalamānā aṭṭhāsi. So tassā kathaṃ sutvā rūpañca oloketvā “kāsi tvaṃ”ti āha. Imasmiṃ rukkhe nibbattadevatāti. So “diṭṭhā me attano devatā”ti tussitvā “sāmi devarāja mā Sutasomassa kāraṇā cintayi, attano rukkhaṃ pavisā”ti āha. Devatā tassa passantasseva rukkhaṃ pāvīsi. Tasmim̃ khaṇe sūriyo atthaṅgato, cando uggato. Porisādo vedaṅgakusalo nakkhattacāraṃ jānāti. So nabhaṃ oloketvā “sve phussanakkhattaṃ bhavissati, Sutasomo nhāyitum̃ uyyānaṃ gamissati, tattha gaṇhissāmi, ārakkho panassa mahā bhavissati, samantā tiyojanaṃ sakalanagaravāsino rakkhantā carissanti, asaṃvihite ārakkhe

1. (Tattha sadhammesūti sakesu kusalakammaphadhammesu. Nāmagottanti yathā tvaṃ pubbe Brahmaḍatto hutvā taṃ nāmaṃ jahitvā Porisādo hutvā idāni kammāsapādo jāto, khattiyakule jātopi abhakkhaṃ bhakkhesi, nāhaṃ tathā nāmagottaṃ parivattayāmi. **Corañcāti** akusalakammaphathesu ṭhitaṃ coraṃ aṭṭhitaṃ nāma vadanti. **Ito cutanti** ito cutaṃ hutvā apāye niraye nibbattamānaṃ. So hi niraye patanto patiṭṭhaṃ **na** labhati nāma. **Sutanti**) (Sī, I)

paṭhamayāmeveva Migājinaṃ uyyānaṃ¹ gantvā maṅgalapokkharāṇiṃ
otaritvā ṭhassāmi”ti cintetvā tattha gantvā pokkharāṇiṃ oruyha
padumapattena sīsaṃ paṭicchādetvā aṭṭhāsi. Tassa tejena
macchakacchapādayo osakkitvā udakapariyante vaggavaggā hutvā
vicarīṃsu.

Kuto pana laddhoyaṃ tejoti? Pubbayogavasena. So hi
Kassapadasabalassa kāle khīrasalākabhattaṃ paṭṭhapesi, tena mahāthāmo
ahosi. Aggīsālaṅca kāretvā bhikkhusaṅghassa sītavinodanattaṃ aggīṅca
dārūni ca dāruccedanavāsīṅca pharasuṅca adāsi, tena tejavā ahosi.

Evam tasmim̄ anto-uyyānaṃ gateyeva balavapaccūsasamaye samantā
tiyojanaṃ ārakkhaṃ gaṇhīṃsu. Rājāpi pātova bhuttapātarāso
alaṅkatahatthikkhandhavaragato caturaṅginiyā senāya parivuto nagarato
nikkhāmi. Tadā Takkasīlato Nandonāma brāhmaṇo catasso satārāhā gāthāyo
ādāya vīsatiyojanasataṃ maggaṃ atikkamitvā taṃ nagaraṃ patvā
dvāragāme vasitvā sūriye uggate nagaraṃ pavisanto rājānaṃ pācīnadvārena
nikkhantaṃ disvā hatthaṃ pasāretvā jayāpesi. Rājā disācakkhuko hutvā
gacchanto unnatappadesse ṭhitassa brāhmaṇassa pasāritahatthaṃ disvā
hatthinā taṃ upasaṅkamitvā pucchi—

396. “Kismim̄ nu raṭṭhe tava jātibhūmi,
Atha kena atthena idhā’ nupatto.
Akkhāhi me brāhmaṇa etamatthaṃ,
Ki’ micchāsī demi taya’ jja patthitaṃ”ti.

(Tassattho—bho brāhmaṇa tava jātibhūmi kismim̄ raṭṭhe atthi nu, kena
atthena payojanena hetubhūtena idha imasmim̄ nagare anupatto, bho
brāhmaṇa mayā pucchito so tvaṃ etamatthaṃ etaṃ payojanaṃ me mayhaṃ
akkhāhi kathehi, tayā patthitavatthum̄ te tuyhaṃ ajja idāni dadāmi, kim̄
vatthum̄ icchāsīti.)²

1. Migāciruyyānaṃ (Sī, I), migāciravanuyyānaṃ (Syā)

2. (...) natthi Sī-I-potthakesu.

Atha nam̐ so gāthamāha—

397. “Gāthā catasso dharaṇīmahissara,
Sugambhīratthā varasāgarūpamā.
Taveva atthāya idhāgato’smi,
Suṇohi gāthā paramatthasaṁhitā”ti.

(Tattha **dharaṇīmahissarā**ti bhūmipāla catasso gāthā kiṁ bhūtā?¹.
Sugambhīratthā varasāgarūpamā, **taveva** tava eva atthāya idha ṭhānam̐
anuppatto **asmi** bhavāmi. **Suṇohī**ti Kassapadasabalena desitā
paramatthasaṁhitā imā satārahā gāthāyo suṇohīti attho.)².

Iti vatvā “mahārāja imā Kassapadasabalena desitā catasso satārahā
gāthāyo ‘tumhe sutavittakā’ti sutvā tumhākaṁ desetuṁ āgatomhī”ti āha.
Rājā tuṭṭhamānaso hutvā “ācariya suṭṭhu te āgataṁ, mayā pana nivattituṁ na
sakkā, ajja phussanakkhattayogena sīsam̐ nhāyituṁ āgatomhi, ahaṁ
punadvase āgantvā sossāmi, tvaṁ mā ukkaṇṭhī”ti vatvā “gacchatha
brāhmaṇassa asukagehe sayanaṁ paññāpetvā ghāsacchādanam̐
saṁvidahathā”ti amacce āṇāpetvā uyyānam̐ pāvīsi. Tam̐ aṭṭhārasahatthena
pākārena parikkhittam̐ ahoṣi. Tam̐ aññamaññam̐ saṁghaṭṭentā samantā
hatthino parikkhipiṁsu, tato assā, tato rathā, tato dhanuggahā, tato pattīti,
saṅkhubhitamahāsamuddo viya unnādentō balakāyo ahoṣi. Atha rājā
oḷārikāni ābharaṇāni omuñcitvā massukammaṁ kāretvā ubbaṭṭitasarīro
pokkharāṇiyā anto rājavibhavana nhatvā paccuttaritvā
udakaggahaṇasāṭakena nivāsetvā aṭṭhāsi. Athassa dussagandhamālālaṅkāre
upanayīṁsu. Porisādo cintesi “rājā alaṅkatakāle bhāriko bhavissati,
sallahukakāleyeva nam̐ gaṇhissāmī”ti. So nadanto vagganto udake macchaṁ
āluḷento vijjulatā viya matthake khaggaṁ paribbhamento “ahaṁ are
manussacoro Porisādo”ti nāmaṁ sāvetvā aṅgulim̐ nalāṭe ṭhapetvā udakā
uttari. Tassa saddam̐ sutvāva hatthārohā hatthīhi,

1. Kiṁ sutā (Ka)

2. (...) natthi Sī-I-potthakesu.

assārohā assehi, rathārohā rathehi bhassimsu. Balakāyo gahitagahitāni āvudhāni chaḍḍetvā urena bhūmiyaṃ nipajji.

Porisādo Sutasomaṃ ukkhipitvā gaṇhi, sesarājāno pāde gahetvā adhosīsake katvā paṇhiyā sīsaṃ paharanto gacchati. Bodhisattaṃ pana upagantvā onato ukkhipitvā khandhe nisīdāpesi. So “dvārena gamanaṃ papañco bhavissatī”ti sammukhaṭṭhāneyeva aṭṭhārasahatthaṃ pākāraṃ laṅghitvā purato galitamadamattavāraṇakumbhe¹ akkamitvā pabbatakūṭāni pātento viya vātajavānaṃ assatarānaṃ piṭṭhe akkamanto pātetvā rathadhurarathasīsesu akkamitvā bhamikaṃ² bhamanto viya nīlaphalakāni nigrodhapattāni maddanto viya ekavegeneva tiyojanamattaṃ maggaṃ gantvā “atthi nu kho koci Sutasomassatthāya pacchato āgacchanto”ti oloketvā kañci adisvā saṇikaṃ gacchanto Sutasomassa kesehi udakabindūni attano ure³ patitāni disvā “maraṇassa abhāyanto nāma natthi, Sutasomopi maraṇabhayena rodati maññe”ti cintetvā āha—

398. “Na ve rudanti matimanto sapaññā,
Bahussutā ye bahuṭṭhānacintino.
Dīpaṃ hi etaṃ paramaṃ narānaṃ,
Yaṃ paṇḍitā sokanudā bhavanti.

399. Attānaṃ ñātī udāhu puttadāraṃ,
Dhaññaṃ dhanam rajataṃ jātarūpaṃ.
Kimeva tvaṃ Sutasomā’nutappe,
Korabyasetṭha vacanaṃ suṇoma te’tan”ti.

(Tattha bho Sutasoma mahārāja ye paṇḍitā kim bhūtā? **Matimanto** atthānatthaṃ kāraṇākāraṇaṃ jānanaṇāyā samannāgatā, **sappaññā** vicaraṇapaññāyā samannāgatā, **bahussutā** bahussutadharā **bahuṭṭhānacintino** bahukāraṇacintanasīlā, te paṇḍitā maraṇabhaye uppanne sati bhītā hutvā **ve** ekantena **na rudanti** na paridevanti. **Dīpaṃ hīti** bho

1. Paggalitapādena mattavaravāraṇakumbhe (Syā)

2. Bhamarikaṃ (Sī, I), bhamaracakkam (Syā)

3. Upari (Sī, I)

Sutasoma mahārāja hi kasmā pana vadāmi, mahāsamudde bhinnanāvānaṃ vāṇijakānaṃ janānaṃ paṭiṭṭhābhūtaṃ mahādīpaṃ iva, evampi tathā etaṃ paṇḍitaṃ appaṭisaraṇānaṃ narānaṃ paramaṃ. **Yaṃ** yena kāraṇena ye paṇḍitā sokīnaṃ janānaṃ sokanudā bhavanti, bho Sutasoma mahārāja tvaṃ maraṇabhayena paridevīti maññe maññāmi. **Attānanti** bho Sutasoma mahārāja attahetu udāhu ñātihetu puttadārahetu udāhu dhaññadhanarajatajātarūpahetu **kimeva tvaṃ** kimeva dhammajātaṃ tvaṃ **anutappe** anutappeyyāsi. **Korabyasetṭha** Kururaṭṭhavāsīnaṃ setṭha uttama bho mahārāja etaṃ tava vacanaṃ suṇomāti¹.

Sutasomo āha—

400. “Nevāha’ mattāna’ manutthunāmi,
Na puttadāraṃ na dhanāṃ na raṭṭhaṃ.
Satañca dhammo carito purāṇo,
Taṃ saṅgaraṃ brāhmaṇassā’ nu tappe.

401. Kato mayā saṅgaro brāhmaṇena,
Raṭṭhe sake issariye ṭhitena.
Taṃ saṅgaraṃ brāhmaṇasappadāya,
Saccānurakkhī punarāvajissan”ti.

(Tattha **nevāha’ mattāna’ manutthunāmī**ti ahaṃ tāva attatthāya neva rodāmi na socāmi, imesampi puttādīnaṃ atthāya na rodāmi na socāmi, apica kho pana **sataṃ** paṇḍitānaṃ carito purāṇadhammo atthi, yaṃ saṅgaraṃ katvā pacchā anutappanaṃ nāma, taṃ saṅgaraṃ brāhmaṇassa ahaṃ anusocāmīti

1. (Tattha **yaṃ paṇḍitā**ti yaṃ tumhādisā paṇḍitā aññesaṃ sokanudā bhavanti, evaṃ sokavinodanaṃ aññesampi dīpaṃ mahāsamudde bhinnanāvānaṃ dīpo viya paṭiṭṭhā hoti, tasmā tumhādisā matimanto na rudantīti attho. **Kimo nu tvanti** samma Sutasoma tumhādisemaraṇabhayena rodante aññe andhabālā kiṃ karissanti, apica taṃ pucchāmi, imesu puttādīsu kimo nu tvaṃ Sutasomānutappeti kimeva anusocasi, kiṃ cintesīti attho.) (Sī, Syā, I)

attho)¹. **Saccānurakkhī**ti saccam anurakkhanto. So hi brāhmaṇo Takkasilato Kassapadasabalena desitā catasso satārahā gāthāyo ādāya āgato, tassāham āgantukavattam kāretvā “nhatvā āgato suṇissāmi, yāva mamāgamanā āgamehī”ti saṅgaram katvā āgato, tvaṃ tā gāthāyo sotum adavāva maṃ gaṇhi. Sace maṃ vissajjesi, tam dhammam sutvā saccānurakkhī punarāvajissāmīti vadati.

Atha naṃ Porisādo āha—

402. “Nevāha’metam abhisaddahāmi,
Sukhī naro maccumukhā pamutto.
Amittahattham punarāvajeyya,
Korabyasetṭha na hi maṃ upesi.

403. Mutto tuvaṃ Porisādassa hatthā,
Gantvā sakam mandiram kāmakāmī.
Madhuraṃ piyaṃ jīvitam laddha rāja,
Kuto tuvaṃ ehisi me sakāsan”ti.

Tattha **sukhī**ti sukhappatto hutvā. **Maccumukhā pamuttoti** mādisassa corassa hatthato muttatāya maraṇamukhā mutto nāma hutvā (**amittahattham punarāvajeyya** āgaccheyya, ahaṃ etaṃ vacanam neva abhisaddahāmi, Korabyasetṭha tvaṃ mama santikam na hi upesi. **Muttoti** Sutasoma tuvaṃ Porisādassa hatthato mutto. **Sakam mandiranti** rājadhānigeham gantvā. **Kāmakāmī**ti kāmam kāmayaṃāno. **Laddhāti** ativiya piyaṃ jīvitam labhitvā tuvaṃ **me** mama santike **kuto** kena nāma kāraṇena ehisi)².

-
1. (Tattha **anuttunāmī**ti ahaṃ neva rudāmi, imesampi puttādīnam atthāya na anuttunāmi Na socāmi, apica kho satam paṇḍitānam carito purāṇadhammo atthi, saṅgaram katvā saccam nāmetam saṅgaram brāhmaṇassa ahaṃ anusocāmīti attho) (Sī, I)
 2. (**Na hi maṃ upesīti na** hi maṃ upagamissasi. **Mandiranti** rājadhāniṃ geham vā. **Kāmakāmī**ti ālapanametam, kāmam kāmayaṃānāti attho. **Kutoti** kena nāma kāraṇena.) (Sī, I)

Taṃ sutvā mahāsatto siho viya asambhito āha—

404. “Matam vareyya parisuddhasīlo,
Na jīvitam garahito pāpadhammo.
Na hi tam naram tāyati duggatīhi,
Yassāpi hetu alikam bhaṇeyya.

405. Sacepi vāto giri’ māvaheyya,
Cando ca suriyo ca chamā pateyyum.
Sabbā ca najjo paṭisotam vajeyyum,
Na tveva’ham rāja musā bhaṇeyyam.

406. Nabham phaleyya udadhīpi susse,
Samvattaye bhūtdharā vasundharā.
Siluccayo meru samūla’ muppate,
Na tveva’ham rāja musā bhaṇeyyan”ti¹.

(Tattha **matam vareyyāti** Porisāda yo naro parisuddhasīlo jīvitahetu aṇumattampi pāpaṃ na karoti, sīlasampanno hutvā vareyya taṃ maraṇaṃ iccheyya, garahito pāpadhammo taṃ jīvitam na seyyo, dussīlo puggalo yassāpi hetu attādinopi hetu alikam vacanaṃ bhaṇeyya, taṃ naram evarūpaṃ duggatīhi taṃ alikam na tāyate.)² **Sacepi vāto giri’ māvaheyyāti** samma Porisāda tayā³ saddhim ekācariyakule sikkhito evarūpo sahāyako hutvā aham jīvitahetu musā na kathemi, kim na saddahasi. Sace puratthimādibhedo vāto uṭṭhāya mahantaṃ girim tūlapicum viya ākāse āvaheyya, cando ca sūriyo ca attano attano vimānena saddhim **chamā** pathaviyaṃ pateyyum, sabbāpi najjo patisotam vajeyyum, bho

1. Ayaṃ gāthā Sī-I-pothakesu na dissati.

2. (Tattha **matam vareyyāti** maraṇaṃ iccheyya, icchatu patthetūti attho. **Nahi jīvitanti** pāpadhammo pana garahito jīvitam na vareyya, mā icchatu. Jīvitam hi tassa anāyatibhaddakattāva dujjīvitam nāma. **Yassāti** yassa attādino atthāya dussīlo alikam bhaṇeyya, etaṃ attādivatthum taṃ purisaṃ duggatīhi na tāyate na rakkhati.) (Sī, Syā, I)

3. Mayā (Sī, Syā, I)

Porisāda evarūpaṃ vacanaṃ sace bhaṇeyya, taṃ saddahitabbaṃ, ahaṃ
musā bhaṇeyyaṃ iti vacanaṃ tuyhaṃ janehi vuttaṃ, na tveva taṃ
saddahitabbaṃ.

Evam vuttepi so na saddahiyeva. Atha bodhisatto “ayaṃ mayhaṃ na
saddahati, sapathenapi naṃ saddahāpessāmī”ti cintetvā “samma Porisāda
khandhato tāva maṃ otārehi, sapathaṃ katvā taṃ saddahāpessāmī”ti vutte
tena otāretvā bhūmiyaṃ ṭhapito sapathaṃ karonto āha—

407. “Asiñca sattiñca parāmasāmi,
Sapathampi te samma ahaṃ karomi.
Tayā pamutto anaṇo bhavitvā,
Saccānurakkhī punarāvajissan”ti.

Tassatto—samma Porisāda sace icchasi, evarūpehi āvudhehi
saṃvihitārakkhe khattiyakule me nibbatti nāma mā hotūti asiñcasattiñca
parāmasāmi. Sace aññehi rājūhi akattabbaṃ aññaṃ vā yaṃ icchasi, taṃ
sapathampi te samma ahaṃ karomi. Yathāhaṃ tayā pamutto gantvā
brāhmaṇassa anaṇo hutvā saccamanurakkhanto punarāgamissāmīti.

Tato Porisādo “ayaṃ Sutasomo khattiyehi akattabbaṃ sapathaṃ karoti,
kiṃ me iminā, esa etu vā mā vā, ahampi khattiyarājā, mameva bāhulohitaṃ
gahetvā devatāya balikammaṃ karissāmi, ayaṃ ativiya kilamatī”ti
cintetvā—

408. “Yo te kato saṅgaro brāhmaṇena,
Raṭṭhe sake issariye ṭhitena.
Taṃ saṅgaraṃ brāhmaṇasappadāya,
Saccānurakkhī punarāvajassū”ti.

Tattha **punarāvajassūti** puna āgaccheyyāsi.

Atha naṃ mahāsatto “samma mā cintayi, catasso satārahā gāthā sutvā
dhammakathikassa pūjaṃ katvā pātovāgamissāmī”ti vatvā gāthamāha—

409. “Yo me kato saṅgaro brāhmaṇena,
 Raṭṭhe sake issariye ṭhitena.
 Taṃ saṅgaraṃ brāhmaṇasappadāya,
 Saccānurakkhī punarāvajjissan”ti.

Atha naṃ Porisādo “mahārāja tumhe khattiyehi akattabbaṃ sapathaṃ karittha, taṃ anussareyyāthā”ti vatvā “samma Porisāda tvaṃ maṃ daharakālato paṭṭhāya jānāsi, hāsenapi me musā na kathitapubbā, sohaṃ idāni rajje patiṭṭhito dhammādhammaṃ jānanto kiṃ musā kathessāmi, saddahasi mayhaṃ, ahaṃ te sve balikammaṃ pāpuṇissāmi”ti saddahāpito “tena hi gaccha mahārāja tumhesu anāgatesu balikammaṃ na bhavissati, devatāpi tumhehi vinā na sampāṭicchati, mā me balikammaṃ antarāyaṃ karitthā”ti mahāsattaṃ uyyojesi. So rāhumukhā muttacando viya nāgabalo thāmasampanno khippameva nagaraṃ sampāpuṇi. Senāpissa “Sutasomo rājā paṇḍito madhuradhammakathiko ekaṃ dve kathā kathetuṃ labhanto Porisādaṃ dametvā sihamukhā muttamattavāraṇo viya āgamissati, ‘ime rājānaṃ Porisādassa datvā āgatā’ti mahājano garahissati”ti cintetvā bahinagareyeva khandhāvāraṃ katvā ṭhitā taṃ dūratova āgacchantāṃ disvā paccuggantvā vanditvā “kacci mahārāja Porisādena kilamito”ti paṭisanthāraṃ katvā “Porisādena mayhaṃ mātāpitūhipi dukkaraṃ kataṃ, tathārūpo nāma caṇḍo sāhasiko Porisādo mama dhammakathaṃ sutvā maṃ vissajjesi”ti vutte rājānaṃ alaṅkaritvā hatthikkhandhaṃ āropetvā parivāretvā nagaraṃ pāvīsi. Taṃ disvā sabbe nāgarā tussimsu.

Sopi dhammagarutāya dhammasoṇḍatāya mātāpitaro adisvāva “pacchāpi ne passissāmi”ti rājānivesanaṃ pavisitvā rājāsane nisīditvā brāhmaṇaṃ pakkosāpetvā massukammādīnissa āṇāpetvā taṃ kappitakesamassaṃ nhātānulittaṃ vatthālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ katvā ānetvā dassitakāle sayāṃ pacchā nhatvā tassa attano bhojanaṃ dāpetvā tasmīṃ bhutte sayāṃ bhuñjitvā taṃ mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā dhammagarukatāya assa gandhamālādīhi pūjaṃ katvā sayāṃ nīce āsane

nisīdītvā “tumhehi mayhaṃ ābhatā satārahā gāthā suṇoma ācariyā”ti yāci.
Tamatthaṃ dīpento Satthā gāthamāha—

410. “Mutto ca so Porisādassa hatthā,
Gantvāna taṃ brāhmaṇaṃ etadavoca.
Suṇomi gāthāyo satārahāyo,
Yā me sutā assu hitāya brahme”ti.

Tattha **etadavocā**ti etaṃ avoca.

Atha brāhmaṇo bodhisattena yācītakāle gandhehi hatthe ubbaṭṭetvā pasibbakā manoramaṃ potthakaṃ nīharitvā ubhohi hatthehi gahetvā “tena hi mahārāja Kassapadasabalena desitā rāgamadādinimmadanā amatamahānibbānasampāpikā catasso satārahā gāthāyo suṇohī”ti vatvā potthakaṃ olokento āha—

411. “Sakideva Sutasoma, sabbhi hoti samāgamo.
Sā naṃ saṅgati pāleti, nā’sabbhi bahu saṅgamo.

412. Sabbhireva samāsetha, sabbhi kubbetha santhavaṃ.
Sataṃ saddhamma’maññāya, seyyo hoti na pāpiyo.

413. Jīranti ve rājarathā sucittā,
Atho sarīrampi jaraṃ upeti.
Satañca dhammo na jaraṃ upeti,
Santo have sabbhi pavedayanti.

414. Nabhañca dūre pathavī ca dūre,
Pāraṃ samuddassa ta’dāhu dūre.
Tato have dūratarāṃ vadanti,
Satañca dhammo asatañca rājā”ti.

Tattha **sakidevā**ti ekavārameva. **Sabbhī**ti sappurisehi. **Sā nanti** sā sabbhi sappurisehi **saṅgati** samāgamo ekavāraṃ pavattopi

taṃ puggalaṃ **pāleti** rakkhati. **Nāsabbhīti** asappurisehi pana **bahu** sucirampi kato **saṅgamo** ekaṭṭhāne nivāso na pāleti, na thāvaro hotīti attho.

Samāsethāti saddhiṃ nisīdeyya, sabbepi iriyāpathe paṇḍiteheva saddhiṃ pavatteyyāti attho. **Santhavanti** mittasanthavaṃ. **Sataṃ saddhammanti**

paṇḍitānaṃ Buddhādīnaṃ sattatimsabodhipakkhiyadhammasaṅkhātaṃ saddhammaṃ. **Seyyoti** etaṃ dhammaṃ ñatvā vaḍḍhiyeva hoti, hāni nāma natthīti attho. **Rājarathāti** rājūnaṃ ārohanīyarathā. **Sucittāti**

superikkamakata. **Sabbhi pavedayanti**ti Buddhādayo santo “sabbhī”ti saṅkhaṃ gataṃ sobhanaṃ uttamaṃ nibbānaṃ pavedenti thomentī, so nibbānasaṅkhāto sataṃ dhammo jaraṃ na upeti na jīrati. **Nabhanti** ākāso.

Dūreti pathavī hi sappatiṭṭhā sagahaṇā, ākāso nirālambo appatiṭṭho, iti ubho ete ekābaddhāpi viśāmyogaṭṭhena anupalittaṭṭhena ca dūre nāma honti.

Pāranti orimatīrato paratīraṃ. **Ta’dāhūti** taṃ āhu.

Iti brāhmaṇo catasso satārahā gāthā Kassapadasabalena desitanīyāmena desetvā tuṅhī ahosi. Taṃ sutvā mahāsatto “sapphalaṃ vata me āgamaṇaṃ”ti tuṭṭhacitto hutvā “imā gāthā neva sāvakabhāsītā, na isibhāsītā, na kenaci bhāsītā, sabbaññunāva bhāsītā, kiṃ nu kho agghantī”ti cintetvā “imāsaṃ sakalampi cakkavālaṃ yāva brahmalokā sattaratanapuṇṇaṃ katvā dadamānopi neva anucchavikaṃ kātuṃ sakkoti, ahaṃ kho panassa tiyojanasate Kururaṭṭhe sattayojanike Indapatthanagare rajjaṃ dātuṃ pahomi, atthi nu khvassa rajjaṃ kāretuṃ bhāgyaṃ”ti āṅgavijjānubhāvena olokeno nāddasa. Tato senāpatiṭṭhānādīni olokeno ekagāmabhojakamattassapi bhāgyaṃ adisvā dhanalābhassa olokeno koṭidhanato paṭṭhāya oloketvā catunnaṃyeva kahāpaṇasahassānaṃ bhāgyaṃ disvā “ettakena naṃ pūjessāmī”ti catasso sahasatthavikā dāpetvā “ācariya tumhe aññesaṃ khattiyānaṃ imā gāthā desetvā kittakaṃ dhanāṃ labhathā”ti pucchati. Ekekāya gāthāya sataṃ sataṃ mahārāja, teneva tā satārahā nāma jātāti. Atha naṃ mahāsatto “ācariya tvaṃ attanā gahetvā vikkeyyabhaṇḍassa agghampi na

jānāsi, ito paṭṭhāya ekekā gāthā saḥassārahā nāma hontū”ti vatvā
gāthamāha—

415. “Sahassiyā imā gāthā, nahimā gāthā satārahā.

Cattāri tvaṃ saḥassāni, khippaṃ gaṇhāhi brāhmaṇā”ti.

(Tassattho—brāhmaṇa imā gāthā saḥassiyā saḥassārahā, imā gāthā
satārahā na hi hontu, brāhmaṇa tvaṃ cattāri saḥassāni khippaṃ gaṇhāti.)¹

Athassa ekaṃ sukhayānakaṃ datvā “brāhmaṇaṃ sotthinā gehaṃ
sampāpethā”ti purise āṇāpetvā taṃ uyyojesi. Tasmim̄ khaṇe “Sutasomaraññā
satārahā gāthā saḥassārahā katvā pūjitā sādhu sādhu”ti mahāsādhukārasaddo
ahosi. Tassa māṭāpitāro taṃ saddaṃ sutvā “kiṃ saddo nāmesā”ti pucchitvā
yathābhūtaṃ sutvā attano dhanalobhatāya² mahāsattassa kujjhimsu. Sopi
brāhmaṇaṃ uyyojetvā tesāṃ santikaṃ gantvā vanditvā aṭṭhāsi. Athassa pitā
“kathaṃ tāta evarūpassa sāhasikassa corassa hatthato muttosī”ti
paṭisanthāramattampi akatvā attano dhanalobhatāya² “saccaṃ kira tāta tayā
catasso gāthā sutvā cattāri saḥassāni dinnāni”ti pucchitvā “saccan”ti vutte
gāthamāha—

416. “Āsītiyā nāvutiyā ca gāthā,

Satārahā cāpi bhaveyya gāthā.

Paccattameva Sutasoma jānāhi,

Sahassiyā nāma kā atthi gāthā”ti.

(Tassattho—gāthā nāma tāta āsītiyā ca nāvutiyā ca satārahā cāpi
bhaveyya, paccattameva attanāva jānāhi, saḥassārahā nāma gāthā kā kassa
santike atthīti).³

Atha naṃ mahāsatto “nāhaṃ tāta dhanena vuddhiṃ icchāmi, sutena
pana icchāmi”ti saññāpento āha—

1. () natthi Sī-Syā-I-potthakesu.

2. Dhanalolatāya (Sī, I)

3. (Tattha paccattamevāti attanā jānāhi. Kudhatthīti kuhim̄ atthi.) (Sī, I)

417. “Icchāmi vo’haṃ sutavuddhi’ mattano,
Santoti¹ maṃ sappurisā bhajeyyūṃ.
Ahaṃ savantīhi mahodadhīva,
Na hi tāta tappāmi subhāsitena.

418. Aggi yathā tiṇakaṭṭhaṃ dahanto,
Na tappatī sāgarova nadībhi.
Evampi te paṇḍitā rājasetṭha,
Sutvā na tappanti subhāsitena.

419. Sakassa dāsassa yadā suṇomi,
Gāthaṃ ahaṃ atthavatiṃ janinda.
Tameva sakkacca nisāmayāmi,
Na hi tāta dhammesu mama’ tthi tittī”ti.

Tattha **voti** nipātamattaṃ. “Santo”ti ete ca maṃ bhajeyyūṃ iti icchāmi. **Savantīhi**ti nadīhi. **Sakassā**ti tiṭṭhatu Nanda brāhmaṇo, yadā ahaṃ attano dāsassapi santike suṇomi, tāta dhammesu mama titti na hi atthīti.

Evañca pana vatvā “mā maṃ tāta dhanahetu paribhāsasi, ahaṃ dhammaṃ sutvā āgamissāmi”ti sapaṭhaṃ katvā āgato, idānāhaṃ Porisādassa santikaṃ gamissāmi, idaṃ te rajjaṃ gaṇhathā”ti rajjaṃ niyyādentō gāthamāha—

420. “Idaṃ te raṭṭhaṃ sadhanaṃ sayoggaṃ,
Sakāyuraṃ sabbakāmūpapannaṃ.
Kiṃ kāmahetu paribhāsasi maṃ,
Gacchāmahaṃ Porisādassa ña tte”ti.

Tattha **ña tte**ti² santike.

Tasmiṃ samaye piturañño hadayaṃ uṇhaṃ ahosi. So “tāta Sutasoma kiṃ nāmetaṃ kathesi, mayaṃ caturaṅginīyā senāya coraṃ gahessāmā”ti vatvā gāthamāha—

1. Santo ca (Sī, I, Ka), santova (Syā)

2. Kanteti (Sī, I)

421. “Attānurakkhāya bhavanti he’te,
 Hatthārohā rathikā pattikā ca.
 Assārohā ye ca dhanuggahāse,
 Senaṃ payuñjāma hanāma sattun”ti.

Tattha **hanāmā**ti sace evaṃ payojitā senā taṃ gahetuṃ na sakkonti, atha naṃ sakalaraṭṭhavāsino gahetvā gantvā hanāma sattun, mārema taṃ amhākaṃ paccāmittanti attho.

Atha naṃ mātāpitaro assupunṇamukhā rodamānā vilapantā “tāta mā gaccha, gantuṃ na labbhā”ti yāciṃsu. Soḷasasahassā nāṭakitthiyopi sesaparijanopi “amhe anāthe katvā kuhiṃ gacchasi devā”ti parideviṃsu. Sakalanagare koci sakabhāvena saṅṭhātuṃ asakkonto “Sutasomo Porisādassa kira paṭiññaṃ datvā āgato, idāni catasso satārahā gāthā sutvā dhammakathikassa sakkāraṃ katvā mātāpitaro vanditvā punapi kira corassa santikaṃ gamissatī”ti sakalanagaraṃ ekakolāhalaṃ ahosi. Sopi mātāpitūnaṃ vacanaṃ sutvā gāthamāha—

422. “Sudukkaraṃ Porisādo akāsi,
 Jīvaṃ gahetvāna avassajī maṃ.
 Taṃ tādisaṃ pubbakiccaṃ saranto,
 Dubbhe ahaṃ tassa kathaṃ janindā”ti.

Tattha **jīvaṃ gahetvānā**ti jīvaggāhaṃ¹ gahetvāna. **Taṃ tādisanti** taṃ tena kataṃ tathārūpaṃ. **Pubbakiccanti** purimaṃ upakāraṃ. **Janindā**ti pitaraṃ ālapati.

So mātāpitaro assāsetvā “ammaṭātā tumhe mayhaṃ mā cintayittha, katakalyāṇo ahaṃ, mama chakāmassaggissariyaṃ na dullabhan”ti mātāpitaro vanditvā āpucchitvā sesajanaṃ anusāsitvā pakkāmi. Tamattham pakāsentō Satthā āha—

1. Jīvamānaṃ (Syā, Ka)

423. “Vanditvā so pitaraṃ mātarañca,
 Anusāsivā negamañca balañca.
 Saccavādī saccānurakkhamāno,
 Agamāsi so yattha Porisādo”ti.

Tattha **saccānurakkhamānoti** saccaṃ anurakkhamāno. **Agamāsīti** taṃ rattim̄ nivesaneyeva vasitvā punadivase aruṇuggamanavelāya mātāpitaro vanditvā āpucchitvā sesajanaṃ anusāsivā assumukhena nānappakāraṃ paridevantena itthāgārādinā mahājanena anugato nagarā nikkhamma taṃ janaṃ nivattetuṃ asakkonto mahāmagge daṇḍakena tiriyaṃ lekhaṃ kaḍḍhitvā “sace mayi sineho atthi, imaṃ mā atikkamimsū”ti āha. Mahājano sīlavato tejavantassa āṇaṃ atikkamituṃ asakkonto mahāsaddena paridevamāno taṃ sīhavijambhitena gacchantaṃ oloketvā tasmim̄ dassanūpacāraṃ atikkante ekaravaṃ ravanto nagaraṃ pāvisi. Sopi āgatamaggeneva tassa santikaṃ gato. Tena vuttaṃ **“agamāsi so yattha Porisādo”ti.**

Tato Porisādo cintesi “sace mama sahāyo Sutasomo āgantukāmo, āgacchatu, anāgantukāmo, anāgacchatu, rukkhadevatā yaṃ mayhaṃ icchati, taṃ karotu, ime rājāno māretvā pañcamadhuramaṃsena balikammaṃ karissāmi”ti citakaṃ katvā aggim̄ jāletvā “aṅgārārasi tāva hotū”ti tassa sūle tacchantassa nisinnakāle Sutasomo āgato. Atha naṃ Porisādo disvā tuṭṭhacitto “samma gantvā kattabbakiccaṃ te katan”ti pucchi. Mahāsatto “āma mahārāja Kassapadasabalena desitā gāthā me sutā, dhammakathikassa ca sakkāro kato, tasmā gantvā kattabbakiccaṃ katanā nāma hoti”ti dassetuṃ gāthamāha—

424. “Kato mayā saṅgaro brāhmaṇena,
 Raṭṭhe sake issariye ṭhiteṇa.
 Taṃ saṅgaraṃ brāhmaṇasappadāya,
 Saccānurakkhī punarāgatosmi.
 Yajassu yaññaṃ khāda maṃ Porisādā”ti.

Tattha **yajassū**ti maṃ māretvā devatāya vā yaññaṃ yajassu, maṃsaṃ vā me khādāhīti attho.

Taṃ sutvā Porisādo “ayaṃ rājā na bhāyati, vigatamaṇabhayo hutvā katheti, kissa nu kho esa ānubhāvo”ti cintetvā “aññaṃ natthi, ayaṃ ‘Kassapadasabalena desitā gāthā me sutā’ti vadati, tāsāṃ etena ānubhāvena bhavitabbaṃ, ahampi taṃ kathāpetvā tā gāthāyo sossāmi, evaṃ ahampi nibbhayo bhavissāmi”ti sanniṭṭhānaṃ katvā gāthamāha—

425. “Na hāyate khāditaṃ mayhaṃ pacchā,
Citakā ayaṃ tāva sadhūmikāva.
Niddhūmake pacitaṃ sādhipakkaṃ,
Suṇomi gāthāyo satārahāyo”ti.

Tattha **khāditaṃ**¹ khādanaṃ. Taṃ² khādanaṃ mayhaṃ pacchā vā pure vā na parihāyati, pacchāpi hi tvaṃ mayā khāditaḥbova. **Niddhūmake pacitaṃ** niddhūme nijjhāle aggimhi pakkamaṃsaṃ sādhipakkaṃ nāma hoti.

Taṃ sutvā mahāsatto “ayaṃ Porisādo pāpadhammo, imaṃ thokaṃ niggahetvā lajjāpetvā kathessāmi”ti cintetvā āha—

426. “Adhammiko tvaṃ Porisādakā’si,
Raṭṭhā ca bhaṭṭho udarassa hetu.
Dhamma’ñcimā abhivadanti gāthā,
Dhammo ca adhammo ca kuhiṃ sameti.

427. Adhammikassa luddassa, niccaṃ lohitaḥpāṇino.
Natthi saccāṃ kuto dhammo, kiṃ sutena karissasī”ti.

Tattha **dhamma’ñcimā**ti imā ca gāthā navalokuttaradhammaṃ abhivadanti. **Kuhiṃ sameti**ti kattha samāgacchati. Dhammo hi sugatiṃ pāpeti nibbānaṃ vā, adhammo duggatiṃ. **Kuto dhammoti** vacīsaccamattampi natthi, kuto dhammo. **Kiṃ sutenā**ti tvaṃ etena sutena kiṃ karissasi, mattikābhājanaṃ viya hi sīhavasāya abhājanaṃ tvaṃ dhammassa.

1. Khāditaṃ (Sī, Syā, I)

2. Tava (Sī, Syā, I)

So evaṃ kathitepi neva kujjhi. Kasmā? Mahāsattassa mettābhāvanāya mahattena. Atha naṃ “kiṃ pana samma Sutasoma ahameva adhammiko”ti vatvā gāthamāha—

428. “Yo maṃsahetu migavaṃ careyya,
Yo vā hane purisa’ mattahetu.
Ubhopi te pecca samā bhavanti,
Kasmā no adhammikaṃ brūsi maṃ tvaṃ”ti.

Tattha **kasmā noti** ye jambudīpatale rājāno alaṅkatapaṭiyattā mahābalaparivārā rathavaragatā migavaṃ carantā tikhiṇehi sarehi mige vijjhittvā mārenti, te avatvā kasmā tvaṃ maññeva adhammikanti vadasi. Yadi te niddosā, ahampi niddoso evāti dīpeti.

Taṃ sutvā mahāsatto tassa laddhiṃ bhindanto gāthamāha—

429. “Pañca pañca na khā¹ bhakkhā, khattiyena pajānatā.
Abhakkhaṃ rāja bhakkhesi, tasmā adhammiko tuvaṃ”ti.

Tassattho—samma Porisāda khattiyena nāma khattiyadhammaṃ jānantena pañca pañca hatthi-ādayo daseva sattā maṃsavasena na khā bhakkhā na kho khāditabbayuttakā. “Na kho”tveva² vā pāṭho. Aparo nayo khattiyena khattiyadhammaṃ jānantena pañcanakhesu sattesu sasako, sallako, godhā, kapi³ kummoti ime pañceva sattā bhakkhitabbayuttakā, na aññe, tvaṃ pana abhakkhaṃ manussamaṃsaṃ bhakkhesi, tena adhammikoti.

Iti so niggahaṃ patvā aññaṃ nissaraṇaṃ⁴ adisvā attano pāpaṃ paṭicchādentō gāthamāha—

430. “Mutto tuvaṃ Porisādassa hatthā,
Gantvā sakaṃ mandiraṃ kāmakāmī.
Amittahatthaṃ punarāgato’si,
Na khattadhamme kusalo’si rājā”ti.

1. Na kho (Ka)

3. Sāmi (Sī, I), sāvī (Syā)

2. Nakhātveva (Ka)

4. Paṭisaraṇaṃ (Syā, Ka)

Tattha **na khattadhammeti** tvaṃ khattiyadhammasaṅkhāte nītisatthe na kusalosi, attano atthānatthaṃ na jānāsi, akāraṇeṇeva te loke paṇḍitoti kitti patthaṭā, ahaṃ pana te paṇḍitabhāvaṃ na passāmi na jānāmi, atibālosīti vadati.

Atha naṃ mahāsatto”samma khattiyadhamme kusalena nāma mādiseneva bhavitabbaṃ. Ahañhi taṃ jānāmi, na pana tadatthāya¹ paṭipajjāmi”ti vatvā gāthamāha—

431. “Ye khattadhamme kusalā bhavanti,
Pāyena te nerayikā bhavanti.
Tasmā ahaṃ khattadhammaṃ pahāya,
Saccānurakkhī punarāgato’smi.
Yajassu yaññaṃ khāda maṃ Porisādā”ti.

Tattha **kusalāti** tadatthāya¹ paṭipajjanakusalā. **Pāyenāti** yebhuyyena nerayikā. Ye pana tattha na nibbattanti, te sesāpāyesu nibbattanti.

Porisādo āha—

432. “Pāsādavāsā pathavīgavāssā,
Kāmitthiyo kāsikacandanañca.
Sabbam taṃ labhasi sāmitāya,
Saccena kiṃ passasi ānisaṃsan”ti.

Tattha **pāsādavāsāti** samma Sutasoma tava tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikā dibbavimānakappā tayo nivāsapāsādā. **Pathavīgavāssāti** pathavī ca gāvo ca assā ca bahū. **Kāmitthiyoti** kāmavattubhūtā itthiyo. **Kāsikacandanañcāti** kāsikavatthañca lohitaṇḍanañca. **Sabbam taṃ labhasi**, sāmi hutvā yathā icchasi, tathā paribhuñjituṃ labhasi, so tvaṃ sabbametaṃ pahāya saccānurakkhī idhāgacchanto saccena kiṃ ānisaṃsaṃ passasīti.

1. Tathattāya (Si, Syā, I)

Bodhisatto āha—

433. “Ye keci’me atthi rasā pathabyā,
 Saccam tesam sādutaram¹ rasānam.
 Sacce ÷hitā samaṇabrāhmaṇā ca,
 Taranti jātimaraṇassa pāran”ti.

Tattha **sādutaranti** yasmā sabbepi rasā sattānam saccakāleyeva pañitā madhurā honti, tasmā saccam tesam sādutaram rasānam, yasmā vā viratisaccavacīsacce ÷hitā jātimaraṇasaṅkhātassa tebhūmakavaṭṭassa pāram amatamahānibbānam taranti pāpuṇanti, tasmāpi tam sādutaranti.

Evamassa mahāsatto sacce ānisaṃsam kathesi. Tato Porisādo vikasitapadumapuṇṇacandasassirikamevassa mukham oloketvā “ayam Sutasomo aṅgāracitakam mam ca sūlam tacchantam passati, cittutrāsamattampissa natthi, kim nu kho esa satārahagāthānam ānubhāvo, udāhu saccassa, aññasseva vā kassaci”ti cintetvā “pucchissāmi tāva nan”ti pucchanto gāthamāha—

434. “Mutto tuvam Porisādassa hatthā,
 Gantvā sakam mandiram kāmakāmī.
 Amittahattham punarāgato’si,
 Na hi nūna te maraṇabhayaṃ janinda.
 Alīnacitto asi saccavādī”ti.

Mahāsattopissa ācikkhanto āha—

435. “Katā me kalyāṇā anekarūpā,
 Yaññā yiṭṭhā ye vipulā pasatthā.
 Visodhito paralokassa maggo,
 Dhamme ÷hito ko maraṇassa bhāye.

1. Sādutaram (Syā, I, Ka)

436. Katā me kalyāṇā anekarūpā,
 Yaññā yiṭṭhā ye vipulā pasatthā.
 Anānutappaṃ paralokaṃ gamissaṃ,
 Yajassu yaññaṃ ada maṃ Porisāda.
437. Pitā ca mātā ca upaṭṭhitā me,
 Dhammena me issariyaṃ pasattham.
 Visodhito paralokassa maggo,
 Dhamme ṭhito ko maraṇassa bhāye.
438. Pitā ca mātā ca upaṭṭhitā me,
 Dhammena me issariyaṃ pasattham.
 Anānutappaṃ paralokaṃ gamissaṃ,
 Yajassu yaññaṃ ada maṃ Porisāda.
439. Ñātīsu mittesu katā me kārā,
 Dhammena me issariyaṃ pasattham.
 Visodhito paralokassa maggo,
 Dhamme ṭhito ko maraṇassa bhāye.
440. Ñātīsu mittesu katā me kārā,
 Dhammena me issariyaṃ pasattham.
 Anānutappaṃ paralokaṃ gamissaṃ,
 Yajassu yaññaṃ ada maṃ Porisāda.
441. Dinnaṃ me dānaṃ bahudhā bahūnaṃ,
 Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.
 Visodhito paralokassa maggo,
 Dhamme ṭhito ko maraṇassa bhāye.
442. Dinnaṃ me dānaṃ bahudhā bahūnaṃ,
 Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.
 Anānutappaṃ paralokaṃ gamissaṃ,
 Yajassu yaññaṃ ada maṃ Porisādā”ti.

Tattha **kalyāṇā**ti kalyāṇakammā. **Anekarūpā**ti dānādivasena¹ anekavidhā. **Yaññā**ti dasavidhadānavatthupariccāgavasena ativipulā paṇḍitehi pasatthā yaññāpi yiṭṭhā pavattitā. **Dhamme** t̥hitoti evaṃ dhamme patiṭṭhito mādiso ko nāma maraṇassa bhāyeyya. **Anānutappanti** anānutappamāno. **Dhammena me issariyaṃ pasatthanti** dasavidham rājadhammaṃ akopetvā dhammeneva mayā rajjaṃ pasāsitaṃ². **Kārā**ti ñātīsu ñātikiccāni, mittesu ca mittakiccāni. **Dānanti** savatthukacetanā. **Bahudhā**ti bahūhi ākārehi. **Bahūnanti** na pañcannaṃ, na dasannaṃ, satassapi sahasassapi satahasassassapi dinnameva. **Santappitā**ti gahitagahitabhājanāni pūretvā suṭṭhu tappitā.

Taṃ sutvā Porisādo “ayaṃ Sutasomamahārājā sappuriso ñāṇasampanno madhuradhammakathiko, sacāhaṃ etaṃ khādeyyaṃ, muddhā me sattadhā phaleyya, pathavī vā pana me vivaraṃ dadeyyā”ti bhītatasito hutvā “samma na tvaṃ mayā khāditabbarūpo”ti vatvā gāthamāha—

443. “Visaṃ pajānaṃ puriso adeyya,
 Āsīvisaṃ jalita’ muggatejaṃ.
 Muddhāpi tassa vipheyya sattadhā,
 Yo tādisaṃ saccavādiṃ adeyyā”ti.

Tattha **visanti** tattheva māraṇasamatthaṃ halāhalavisarṃ. **Jalitanti** attano visatejena jalitaṃ teneva uggatejaṃ aggikkhandhaṃ viya carantaṃ āsīvisaṃ vā pana so gīvāya gaṇheyya.

Iti so mahāsattaṃ “halāhalavisasadiṃ tvaṃ, ko taṃ khādissatī”ti vatvā gāthā sotukāmo taṃ yācitvā tena dhammagāravajananatthaṃ “evarūpānaṃ anavajjagāthānaṃ tvaṃ abhājanan”ti paṭikkhittopi “sakalajambudīpe iminā sadiso paṇḍito natthi, ayaṃ mama hatthā muccitvā gantvā tā gāthā sutvā dhammakathikassa sakkāraṃ katvā nalāṭena maccuṃ ādāya punāgato, ativiya sādhurūpā gāthā bhavissanti”ti suṭṭhutarāṃ sañjātadhammassavanādaro hutvā taṃ yācanto gāthamāha—

1. Annādivasena (Syā, Ka)

2. Pasāsitaṃ (I)

444. “Sutvā dhammaṃ vijānanti, narā kalyāṇapāpakaṃ.
Api gāthā suṇitvāna, dhamme me ramate mano”ti.

Tassattho—samma Sutasoma narā nāma dhammaṃ sutvā kalyāṇampi pāpakampi jānanti, appeva nāma tā gāthā sutvā mamapi kusalakammaphadhamme mano rameyyāti.

Atha mahāsatto “sotukāmo dāni Porisādo, kathessāmi”ti cintetvā “tena hi samma sādhukaṃ suṇāhi”ti taṃ ohitasotaṃ katvā Nandabrāhmaṇena kathitaniyāmeneva gāthānaṃ thutiṃ katvā chasu kāmāvacaradevesu ekakolāhalaṃ katvā devatāsu sādhukāraṃ dadamānāsu Porisādassa dhammaṃ kathesi—

445. “Sakideva mahārāja, sabbhi hoti samāgamo.
Sā naṃ saṅgati pāleti, nā’sabbhi bahu saṅgamo.

446. Sabbhireva samāsetha, sabbhi kubbetha santhavaṃ.
Sataṃ saddhamma’maññāya, seyyo hoti na pāpiyo.

447. Jīranti ve rājarathā sucittā,
Atho sarīrampi jaraṃ upeti.
Satañca dhammo na jaraṃ upeti,
Santo have sabbhi pavedayanti.

448. Nabhaṃ ca dūre pathavī ca dūre,
Pāraṃ samuddassa ta’dāhu dūre.
Tato have dūratarāṃ vadanti,
Satañca dhammo asatañca rājā”ti.

Tassa tena sukathitattā ceva attano paṇḍitabhāvena ca tā gāthā Sabbaññubuddhakathitā viyāti cintentassa sakalasarīraṃ pañcavaṇṇāya pītiyā paripūri, bodhisatte muducittaṃ ahosi, setacchattadāyakaṃ pitaraṃ viya naṃ amaññi. So “ahaṃ Sutasomassa dātappaṃ kiñci hiraññasuvaṇṇaṃ na passāmi, ekekāya panassa gāthāya ekekāṃ varaṃ dassāmi”ti cintetvā gāthamāha—

449. “Gāthā imā atthavatī subyañjanā,
Subhāsītā tuyha janinda sutvā.
Ānandi vitto sumano patīto,
Cattāri te samma vare dadāmi”ti.

Tattha **ānandī**ti ānandaajāto. Sesāni tasseva vevacanāni. Cattāropi hete tuṭṭhākārā eva.

Atha naṃ mahāsatto “kiṃ nāma tvaṃ varaṃ dassasi”ti apasādentō gāthamāha—

450. “Yo na’ttano maraṇaṃ bujjhasi tuvaṃ,
Hitāhitaṃ vinipātaṅca saggaṃ.
Giddho rase duccharite nivīṭṭho,
Kiṃ tvaṃ varaṃ dassasi pāpadhamma.

451. Ahaṅca taṃ ‘dehi varaṃ’ti vajjaṃ,
Tvaṃ cāpi datvā na avākareyya.
Sandiṭṭhikaṃ kalaha’mimaṃ vivādaṃ,
Ko paṇḍito jāna’mupabbajeyyā”ti.

Tattha **yoti** yo tvaṃ “maraṇadhammohamasmī”ti attanopi maraṇaṃ na bujjhasi na jānāsi, pāpakammameva karosi. **Hitāhitanti** “idaṃ me kammaṃ hitaṃ, idaṃ ahitaṃ, idaṃ vinipātaṃ nessati, idaṃ saggaṃ”ti na jānāsi. **Raseti** manussamaṃsarase. **Vajjanti** vadeyyaṃ. **Na avākareyyāti** vācāya datvā “dehi me varaṃ”ti vuccamāno na avākareyyāsi na dadeyyāsi. **Upabbajeyyāti** ko imaṃ kalahaṃ paṇḍito upagaccheyya.

Tato Porisādo “nāyaṃ mayhaṃ saddahati, saddahāpessāmi nan”ti gāthamāha—

452. “Na taṃ varaṃ arahati jantu dātuṃ,
Yaṃ vāpi datvā na avākareyya.
Varassu samma avikampamāno,
Pāṇaṃ cajitvānapi dassa’mevā”ti.

Tattha **avikampamānoti** anoliyamāno.

Atha mahāsatto “ayaṃ ativiya sūro hutvā katheti, karissati me vacanaṃ, varam gaṇhissāmi, sace pana ‘manussamaṃsaṃ na khāditabban’ti paṭhamameva varam vārayissaṃ, ativiya kilamissati, paṭhamam aññe tayo vare gahetvā pacchā etaṃ gaṇhissāmi”ti cintetvā āha—

453. “Ariyassa ariyena sameti sakhyaṃ,
Paññassa paññānavatā sameti.
Passeyya taṃ vassasataṃ arogaṃ,
Etaṃ varānaṃ paṭhamam varāmi”ti.

Tattha **ariyassāti** ācāra-ariyassa. **Sakhyanti** sakkhidhammo¹ mittadhammo. **Paññānavatāti** ñāṇasampannena. **Sametīti** Gaṅgodakaṃ viya Yamunodakena saṃsandati. Dhātuso hi sattā saṃsandanti. **Passeyya tanti** Sutasomo Porisādassa ciraṃ jīvitam icchanto viya paṭhamam attano jīvitavaram yācati. Paṇḍitassa hi “mama jīvitam dehī”ti vattum ayuttam, apica so ‘mayhameva esa ārogyam icchatī’ti cintetvā tussissatīti evamāha.

Sopi taṃ sutvāva “ayaṃ issariyā dhamsetvā idāni maṃsaṃ khāditukāmassa evaṃ mahā-anatthakarassa mahācorassa mayhameva jīvitam icchati, aho mama hitakāmo”ti tuṭṭhamānaso vañcetvā varassa gahitabhāvaṃ ajānitvā taṃ varam dadamāno gāthamāha—

454. “Ariyassa ariyena sameti sakhyaṃ,
Paññassa paññānavatā sameti.
Passāsi maṃ vassasataṃ arogaṃ,
Etaṃ varānaṃ paṭhamam dadāmi”ti.

Tattha **varānanti** catunnaṃ varānaṃ paṭhamam.

Tato bodhisatto āha—

455. “Ye khattiyāse idha bhūmipālā,
Muddhābhisittā katanāmadheyyā.
Na tādise bhūmipatī adesi,
Etaṃ varānaṃ dutiyaṃ varāmi”ti.

1. Sakkhīti sakkhidhammo (Sī, I)

Tattha **katanāmadheyyā**ti muddhani abhisittattāva “muddhābhisittā”ti katanāmadheyyā. **Na tādise**ti tādise khattiye na adesi mā khādi.

Iti so dutiyaṃ varaṃ gaṇhanto parosatānaṃ khattiyānaṃ jīvitavaraṃ gaṇhi. Porisādopissa dadamāno āha—

456. “Ye khattiyāse idha bhūmipālā,
Muddhābhisittā katanāmadheyyā.
Na tādise bhūmipatī ademi,
Etaṃ varānaṃ dutiyaṃ dadāmi”ti.

Kim pana te tesāṃ saddaṃ suṇanti, na suṇantīti? Na sabbaṃ suṇanti. Porisādena hi rukkhassa dhūmajāla-upaddavabhayena paṭikkamitvā aggi kato, aggino ca rukkhassa ca antare nisīditvā mahāsatto tena saddhiṃ kathesi, tasmā sabbaṃ asutvā upaḍḍhupaḍḍhaṃ suṇimsu. Te “idāni Sutasomo Porisādaṃ damessati, mā bhāyathā”ti aññamaññaṃ samassāsesuṃ. Tasmīṃ khaṇe mahāsatto imaṃ gāthamāha—

457. “Parosataṃ khattiyā te gahītā,
Talāvutā assumukhā rudantā.
Sake te raṭṭhe paṭipādayāhi,
Etaṃ varānaṃ tatiyaṃ varāmi”ti.

Tattha **parosatanti** atirekasataṃ. **Te gahītā**ti tayā gahitā. **Talāvutā**ti hatthatalesu āvutā.

Iti mahāsatto tatiyaṃ varaṃ gaṇhanto tesāṃ khattiyānaṃ sakaraṭṭhaniyyātanavaraṃ gaṇhi. Kim kāraṇā? So akhādantopi verabhayena sabbe te dāse katvā araññeyeva vāseyya, māretvā vā chaḍḍeyya, paccantaṃ netvā vā vikkīṇeyya, tasmā tesāṃ sakaraṭṭhaniyyātanavaraṃ gaṇhi. Itaropissa dadamāno imaṃ gāthamāha—

458. “Parosataṃ khattiyā me gahītā,
Talāvutā assumukhā rudantā.
Sake te raṭṭhe paṭipādayāmi,
Etaṃ varānaṃ tatiyaṃ dadāmi”ti.

Catutthaṃ pana varaṃ gaṇhanto bodhisatto imaṃ gāthamāha—

459. “Chiddaṃ te raṭṭhaṃ byathitā bhayā hi,
Puthū narā leṇa’manuppaviṭṭhā.
Manussamaṃsaṃ viramehi rāja,
Etaṃ varānaṃ catutthaṃ varāmi”ti.

Tattha **chiddanti** na ghanavāsaṃ¹ tattha tattha gāmadīnaṃ uṭṭhitattā savivaraṃ. **Byathitā**² **bhayā hīti** “Porisādo idāni āgamissati”ti tava bhayena kampitā³. **Leṇa’manuppaviṭṭhā**ti dārake hatthesu gahetvā tiṇagahanādinilīyanaṭṭhānaṃ paviṭṭhā. **Manussamaṃsanti** dugandhaṃ jegucchaṃ paṭikkūlaṃ manussamaṃsaṃ pajaha. Nissakkatthe vā upayogaṃ, manussamaṃsato viramāhīti attho.

Evam vutte Porisādo pāṇiṃ paharivā hasanto “samma Sutasoma kiṃ nāmetaṃ kathesi, kathāhaṃ tumhākaṃ etaṃ varaṃ dassāmi, sace gaṇhitukāmo, aññaṃ gaṇhāhi”ti vatvā gāthamāha—

460. “Addhā hi so bhakkho mama manāpo,
Etassa hetu’ mhi vanaṃ paviṭṭho.
Sohaṃ kathaṃ etto upārameyyaṃ,
Aññaṃ varānaṃ catutthaṃ varassū”ti.

Tattha **vananti** rajjaṃ pahāya imaṃ vanaṃ paviṭṭho.

Atha naṃ mahāsatto “tvaṃ ‘manussamaṃsassa piyatarattā tato viramituṃ na sakkomi’ti vadasi. Yo hi piyaṃ nissāya pāpaṃ karoti, ayaṃ bālo”ti vatvā gāthamāha—

461. “Na ve ‘piyaṃ me’ti janinda tādiso,
Attāṃ niraṃkacca piyāni sevati.
Attāva seyyo paramā ca seyyo,
Labbhā piyā ocitatthena pacchā”ti.

1. Ghanasanni vāsaṃ (Syā), gharāvāsaṃ (Ka)

2. Byathitam (Sī), byādhitam (I)

3. Kampitam (Sī), kampamānā (I)

Tattha **tādisoti** janinda tādiso yuvā abhirūpo mahāyaso “idaṃ nāma me piyaṃ”ti piyavatthulobhena tattha attānaṃ niraṃkatvā sabbasugatīhi ceva sukhavisesehi ca cavitvā niraye pātetvā na ve piyāni sevati. **Paramā ca**¹ **seyyoti** purisassa hi paramā piyavatthumhā attāva varataro. Kim kāraṇā? **Labbhā piyāti**, piyā nāma visayavasena ceva puññaena ca ocitatthena vadḍhitatthena diṭṭhadhamme ceva parattha ca devamanussasampattiṃ patvā sakkā laddhum.

Evam vutte Porisādo bhayappatto hutvā “ahaṃ Sutasomena gahitaṃ varaṃ vissajjāpetumpi manussamaṃsato viramitumpi na sakkomi, kim nu kho karissāmi”ti assupuṇṇehi nettehi gāthamāha—

462. “Piyam me mānusaṃ maṃsaṃ, Sutasoma vijānāhi.

Na’ mhi sakkā nivāretum, aññaṃ varaṃ samma varassū”ti.

Tattha **vijānahīti** tvampi jānāhi.

Tato bodhisatto āha—

463. “Yo ve ‘piyaṃ me’ti piyānurakkhī²,

Attam niraṃkacca piyāni sevati.

Soṇḍova pitvā visamissapānaṃ³,

Teneva so hoti dukkhī parattha.

464. Yo cī’ dha saṅkhāya piyāni hitvā,

Kicchenapi sevati ariyadhamme.

Dukkhitova pitvāna yathosadhāni,

Teneva so hoti sukhī paratthā”ti.

Tattha **yo veti** samma Porisāda yo puriso “idaṃ me piyaṃ”ti pāpakiriyāya attānaṃ niraṃkatvā piyāni vatthūni sevati, so surāpemena visamissaṃ suraṃ pitvā soṇḍo viya tena pāpakammena parattha nirayādīsu dukkhī hoti. **Saṅkhāyāti** jānitvā tuletva. **Piyāni hitvāti** adhammapaṭisaṃyuttāni piyāni chaḍḍetvā.

1. Paramāva (Sī, Syā, I)

2. Piyānukaṅkhī (Sī, I)

3. Visassa thālaṃ (Sī, I)

Evam vutte Porisādo kalūnam¹ paridevanto gāthamāha—

465. “Ohāya’ham pitaram mātarañca,
Manāpiye kāmagaṇe ca pañca.
Etassa hetu’mhi varam pavitṭho,
Tam te varam kinti maham dadāmi”ti.

Tattha **etassāti** manussamañsassa². **Kinti mahanti** kinti katvā aham tam varam demi.

Tato mahāsatto imam gāthamāha—

466. “Na paṇḍitā diguṇa’māhu vākyam,
Saccappaṭiññāva bhavanti santo.
‘Varassu samma’ iti mam avoca,
Icca’bravī tvam na hi te sameti”ti.

Tattha **diguṇanti** samma Porisāda paṇḍitā nāma ekam vatvā puna tam viṣaṃvādentā dutiyam vacanam na kathenti. **Iti mam avocāti** “samma Sutasoma varassu varan”ti evam mam abhāsasi. **Icca’bravīti** tasmā³ yam tvam iti abravi, tam te idāni na sameti.

So puna rodanto eva gāthamāha—

467. “Apuññalābham ayasam akittim,
Pāpam bahum duccharitam kilesam.
Manussamañsassa kate upāgā,
Tam te varam kinti maham dadeyyan”ti.

Tattha **pāpanti** kammaatham appattam. **Duccharitanti** kammaathappattam. **Kilesanti** dukkham. **Manussamañsassa kateti**⁴ manussamañsassa hetu. **Upāgāti** upagatomhi. **Tam teti** tam tuyham kathāham varam demi, mā mam vārayi, anukampam kāruñnam mayi karohi, aññam varam gaṇhāhīti āha.

1. Karuṇam (Sī), kapaṇam (I)

3. Kasmā (Ka)

2. Manussamañsam dasseti (Sī, Syā, I)

4. Bhavoti (Syā, Ka)

Atha mahāsatto āha—

468. “Na taṃ varaṃ arahati jantu dātum,
Yaṃ vāpi datvā na avākareyya.
Varassu samma avikampamāno,
Pāṇaṃ cajitvānapi dassa ’mevā”ti.

Evam tena paṭthamaṃ vuttagāthaṃ āharitvā dassetvā varadāne
ussāhento gāthā āha—

469. “Pāṇaṃ cajanti santo nāpi dhammaṃ,
Saccappaṭiññāva bhavanti santo.
Datvā varaṃ khippa ’mavākarohi,
Etena sampajja surājasetṭha.

470. Cajе dhanam aṅgavarassa hetu,
Aṅgaṃ caje jīvitam rakkhamāno.
Aṅgaṃ dhanam jīvitañcāpi sabbam,
Caje naro dhamma ’manussaranto”ti.

Tattha **pāṇanti** jīvitam. Santo nāma api jīvitam cajanti, na dhammam.
Khippa ’mavākarohīti idha khippam mayham dehīti attho. **Etenāti** etena
dhammena ceva saccena ca sampajja sampanno upapanno hohi.
Surājasetṭhāti taṃ paggaṇhanto ālapati. **Caje dhananti** samma Porisāda
paṇḍito puriso hatthapādādīmhi aṅge chijjamāne tassa rakkhaṇatthāya
bahumpi dhanam cajeyya. **Dhamma ’manussarantoti** aṅgadhanajīvitāni
pariccajantopi “sataṃ dhammam na vītikkamissāmī”ti evam dhammam
anussaranto.

Evam mahāsatto imehi kāraṇehi taṃ sacce patiṭṭhāpetvā idāni attano
gurubhavaṃ dassetuṃ gāthamāha—

471. “Yasmā hi dhammam puriso vijaññā,
Ye ca ’ssa kaṅkham vinayanti santo.
Taṃ hi ’ssa dīpaṅca parāyaṅca,
Na tena mittim jirayetha pañño”ti.

Tattha **yasmāti**¹ yamhā purisā. **Dhammanti** kusalākusalajotakaṃ kāraṇaṃ. **Vijaññāti** vijāneyya. **Taṃ hi'ssāti** taṃ ācariyakulaṃ etassa puggalassa patiṭṭhānaṭṭhena **dīpaṃ**, uppanne bhaye gantabbaṭṭhānaṭṭhena **parāyaṇaṇca**. **Na tena mittinti**² tena ācariyapuggalena saha so paṇḍito kenacipi kāraṇena mittim³ na jīrayetha na vināseyya.

Evañca pana vatvā “samma Porisāda guṇavantassa ācariyassa vacanaṃ nāma bhindituṃ na vaṭṭati, ahañca taruṇakālepi tava piṭṭhi-ācariyo hutvā bahuṃ sikkhaṃ sikkhāpesiṃ, idānipi Buddhasīlāya satārahā gāthā te kathesiṃ, tena me vacanaṃ kātuṃ arahaṣi”ti āha. Taṃ sutvā Porisādo “ayaṃ Sutasomo mayhaṃ ācariyo ceva paṇḍito ca, varo cassa mayā dinno, kiṃ sakkā kātuṃ, ekasmiṃ attabhāve maraṇaṃ nāma dhuvaṃ, manussamaṃsaṃ na khādissāmi, dassāmissa varan”ti assudhārāhi pavattamānāhi utṭhāya Sutasomanarindassa pādesu patitvā varam dadamāno imaṃ gāthamāha—

472. “Addhā hi so bhakkho mama manāpo,
Etassa hetu’ mhi vanaṃ pavitṭho.
Sace ca maṃ yācasi eta’ matthaṃ,
Etampi te samma varam dadāmī”ti.

Atha naṃ mahāsatto evamāha “samma sīle ṭhitassa maraṇampi varam, gaṇhāmi, mahārāja tayā dinnam varam, ajja⁴ paṭṭhāya ariyapathe patiṭṭhitosi, evaṃ santepi taṃ yācāmi, sace te mayi sineho atthi, pañca sīlāni gaṇha mahārājā”ti. Sādhu samma dehi me sīlānīti. Gaṇha mahārājāti. So mahāsattaṃ pañcapatiṭṭhitena vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Mahāsattopi naṃ pañcasīlesu patiṭṭhāpesi. Tasmim khāṇe tattha sannipatitā bhumma devā mahāsatte pītim janetvā “Avīcito yāva bhavaggā añño Porisādam manussamaṃsato nivāretuṃ samattho nāma natthi, aho Sutasomena dukkaratarāṃ katan”ti mahantena saddena vanaṃ unnādentā sādhu karam adamsu. Tesam saddam sutvā Cātumahārājikāti evaṃ

1. Yassāti (Sī, Syā, I) 2. Mettinti (Syā) 3. Mettim (Sī, Syā, I) 4. Ajjato (Syā, Ka)

yāva brahmalokā ekakolāhalaṃ ahosi. Rukkhe laggitarājānopi taṃ devatānaṃ sādhu-kārasaddaṃ suṇiṃsu. Rukkhadevatāpi sakavimāne ʘhitāva sādhu-kāramadāsi. Iti devatānaṃ saddova sūyati, rūpaṃ na dissati. Devatānaṃ sādhu-kārasaddaṃ sutvā rājāno cintayimṣu “Sutasomaṃ nissāya no jīvitam laddhaṃ, dukkaraṃ kataṃ Sutasomena Porisādaṃ damentenā”ti bodhisattassa thutiṃ karimṣu. Porisādo mahāsattassa pāde vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha naṃ bodhisatto “samma khattiye mocehi”ti āha. So cintesi “ahaṃ etesaṃ paccāmitto, ete mayā mocitā ‘gaṇhatha no paccāmittan’ti maṃ himseyyumaṃ, mayā jīvitam cajantenapi na sakkā Sutasomassa santikā gahitaṃ sīlaṃ bhinditumaṃ, iminā saddhimyeva gantvā mocessāmi, evaṃ me bhayaṃ na bhavissatī”ti. Atha bodhisattaṃ vanditvā “Sutasoma ubhopi gantvā khattiye mocessāmā”ti vatvā gāthamāha—

473. “Satthā ca me hosi sakhā ca me’si,
Vacanampi te samma ahaṃ akāsim.
Tuvampi me samma karohi vākyam,
Ubhopi gantvāna pamocayāmā”ti.

Tattha **Satthā**ti saggamaggassa desitattā Satthā ca, taruṇakālato paṭṭhāya sakhā ca.

Atha naṃ bodhisatto āha—

474. “Satthā ca te homi sakhā ca tya’mhi,
Vacanampi me samma tuvaṃ akāsi.
Ahampi te samma karomi vākyam,
Ubhopi gantvāna pamocayāmā”ti.

Evaṃ vatvā te upasaṅkamitvā āha—

475. “Kammāsapādena viheṭhita’ttha,
Talāvutā assumukhā rudantā.
Na jātu dubbhetha imassa rañño,
Saccappaṭiññaṃ me paṭissuṇāthā”ti.

Tattha kammāsapādenāti idaṃ mahāsatto “ubhopi gantvāna pamocayāmā”ti sampañicchitvā “khattiyā nāma mānathaddhā honti, muttamattāva ‘iminā mayam viheṭṭhitamhā’ti Porisādam potheyyumpi haneyyumpi, na kho panesa tesu dubbhissati, aham ekakova gantvā paṭiññam tāva nesam gaṇhissāmī”ti cintetvā tattha gantvā te hatthatale āvunitvā aggapādaṅgulīhi bhūmiṃ phusamānāhi rukkhāsākhāsu olaggite pātappaharaṇakāle nāgadantesu olaggitakuraṇḍakadāmāni viya samparivattante addasa. Tepi taṃ disvā “idānimhā mayam arogā”ti ekappahāreneva mahāviraṇam raviṃsu. Atha ne mahāsatto “mā bhāyitthā”ti assāsetvā “mayā Porisādo damito, tumhākaṃ abhayaṃ gahitaṃ, tumhe pana me vacanaṃ karoṭhā”ti vatvā evamāha. Tattha **na jātū**ti ekaṃseneva na dubbhetha.

Te āhaṃsu—

476. “Kammāsapādena viheṭṭhita’mhā,
Talāvutā assumukhā rudantā.
Na jātu dubbhema imassa rañño,
Saccappaṭiññam te paṭissuṇāmā”ti.

Tattha **paṭissuṇāmā**ti evaṃ paṭiññam adhvāsema sampañicchāma, apica kho pana mayam kilantā kathetuṃ na sakkoma, tumhe sabbasattānaṃ saraṇam, tumheva kathetha, mayam vo vacanaṃ sutvā paṭiññam dassāmāti.

Atha ne bodhisatto “tena hi paṭiññam dethā”ti vatvā gāthamāha—

477. “Yathā pitā vā atha vāpi mātā,
Anukampakā atthakāmā pajānaṃ.
Evameva vo hotu ayañca rājā,
Tumhe ca vo hotha yatheva puttā”ti.

Atha nam̐ tepi sampatiçchamānā imam̐ gāthamāham̐su—

478. “Yathā pitā vā atha vāpi mātā,
Anukampakā atthakāmā pajānam̐.
Evameva no hotu ayañca rājā,
Mayampi hessāma yatheva puttā”ti.

Tattha **tumhe ca voti vo-kāro** nipātamattam̐.

Iti mahāsatto tesam̐ paṭiññam̐ gahetvā Porisādam̐ pakkosivā “ehi samma khattiye mocchī”ti āha. So khaggaṃ gahetvā ekassa rañño bandhanam̐ chindi. Rājā sattāham̐ nirāhāro vedanappatto saha bandhanachedā mucchito bhūmiyam̐ pati. Tam̐ disvā mahāsatto kāruññam̐ katvā “samma Porisāda mā evam̐ chindī”ti ekam̐ rājānam̐ ubho hi hatthehi dalham̐ gahetvā ure katvā “idāni bandhanam̐ chindāhi”ti āha. Porisādo khaggena chindi. Mahāsatto thāmasampannatāya nam̐ ure nipajjāpetvā orasaputtam̐ viya muducittena otāretvā bhūmiyam̐ nipajjāpesi. Evam̐ sabbe pi te bhūmiyam̐ nipajjāpetvā vaṇe dhovivā dārakānam̐ kaṇṇato suttakam̐ viya saṅikam̐ rajjuyo nikkadḍhitvā pubbalohitam̐ dhovivā vaṇe niddose katvā “samma Porisāda ekam̐ rukkhatacam̐ pāsāṇe gham̐sitvā āharā”ti āharāpetvā saccakiriyaṃ katvā tesam̐ hatthatalāni makkhesi. Taṅkhaṇaṇñeva vaṇo phāsukam̐ ahosi. Porisādo taṇḍulam̐ gahetvā taralam̐¹ paci, ubho janā parosatam̐ khattiye pāyesum̐. Iti te sabbeva santappitā, sūriyo atthaṅgato. Punadivase pāto ca majjhanhike ca sāyañca taralameva pāyetvā tatiyadivase sasitthakayāgum̐ pāyesum̐, tāvatā te arogā ahesum̐.

Atha ne mahāsatto “gantum̐ sakkhissathā”ti pucchitvā “gacchāmā”ti vutte “ehi samma Porisāda sakaṃ raṭṭham̐ gacchāmā”ti āha. So rodamāno tassa pādesu pativā “tvam̐ samma rājāno gahetvā gaccha, aham̐ idheva vanamūlaphalāni khādanto vasissāmī”ti āha. Samma idha kim̐ karissasi, ramaṇīyam̐ te raṭṭham̐, Bārāṇasiyam̐ rajjam̐ kārehīti. “Samma kim̐ kathesi, na sakkā mayā tattha gantum̐, sakalanagaravāsino

1. Taraḷam̐ (Sī), vāraṇam̐ (Syā, I), taraṇam̐ (Ka)

hi me verino, te ‘iminā mayhaṃ mātā khāditā, mayhaṃ pitā, mayhaṃ bhātā’ti maṃ paribhāsissanti, ‘gaṇhatha imaṃ coran’ti ekekadaṇḍena vā ekekaḷeḍḍunā vā maṃ jīvītā voropessanti, ahañca tumhākaṃ santike sīlesu patiṭṭhito, jīvīta hetupi na sakkā mayā paraṃ māretuṃ, tasmā nāhaṃ gacchāmi, ahaṃ manussamaṃsato viratattā kittakaṃ jīvissāmi, idāni mama tumhākaṃ dassanaṃ natthi”ti roditvā “gacchatha tumhe”ti āha. Atha mahāsatto tassa piṭṭhiṃ parimajjitvā “samma Porisāda mā cintayī, Sutasomo nāmāhaṃ, mayā tādiso kakkhaḷo pharuso vinīto, Bārāṇasivāsikesu kiṃ vattabbaṃ atthi, ahaṃ taṃ tattha patiṭṭhāpessāmi, asakko attano rajjaṃ dvidhā bhinditvā dassāmi”ti vatvā “tumhākampi nagare mama verino atthiyevā”ti vutte “iminā mama vacanaṃ karontena dukkaraṃ kataṃ, yena kenaci upāyena porāṇakayase patiṭṭhapetabbo esa mayā”ti cintetvā tassa palobhanatthāya nagarasampattiṃ vaṇṇento āha—

479. “Catuppadaṃ sakuṇaṅcāpi maṃsaṃ,
Sūdehi randhaṃ sukataṃ suniṭṭhitaṃ.
Sudhaṃ’va indo paribhuñjijyāna,
Hitvā kathe’ko ramaṣī araṅṅe.

480. Tā khattiyā vellivilākamajjhā,
Alaṅkatā samparivārayitvā.
Indaṃ’va devesu pamodayiṃsu,
Hitvā kathe’ko ramaṣī araṅṅe.

481. Tambūpadhāne bahugoṇakamhi,
Subhamhi² sabbassayanamhi saṅge.
Seyyassa majjhamhi sukhaṃ sayitvā
Hitvā kathe’ko ramaṣī araṅṅe.

482. Pāṇissaraṃ kumbha thūṇaṃ nisīthe,
Athopi ve nippurisampi tūriyaṃ.
Bahaṃ sugītaṅca suvāditaṅca,
Hitvā kathe’ko ramaṣī araṅṅe.

483. Uyyānasampannaṃ pahūtamālyaṃ,
Migājinūpetam puram surammaṃ.
Hayehi nāgehi rathehu'petam,
Hitvā kathe'ko ramaṣi araññe'ti.

Tattha **sukatanti** nānappakārehi suṭṭhu kataṃ. **Suniṭṭhitanti** nānāsambhārayojanena suṭṭhu niṭṭhitam. **Kathe'koti** katham eko. **Ramasīti** mūlaphalādīni khādanto katham ramissasi, ehi mahārāja gamissāmāti. **Vellivilākamajjhāti** ettha **vellīti** rāsi, **vilākamajjhāti** vilaggamajjhā. Uttatthaghanasuvaṇṇarāsipabhā ceva tanudīghamajjhācāti dasseti. **Devesūti** devalokesu accharā indam viya ramaṇīye Bārāṇasinagare pubbe taṃ pamodayimsu, tā hitvā idha kiṃ karissasi, ehi samma gacchāmāti. **Tambūpadhāneti** rattūpadhāne. **Sabbassayanamhīti** sabbattharaṇatthate sayane. **Saṅgeti**¹ anekabhūmike dassetvā addharatta-aṅgayutte² tattha tvam pubbe sayīti attho. **Sukhanti** tādisassa sayanassa majjhamhi sukham sayitvāna idāni katham araññe ramissasi, ehi gacchāma sammāti. **Nisītheti** rattibhāge. **Hitvāti** evarūpaṃ sampattim chaddetvā. **Uyyānasampannaṃ pahūtamālyanti** mahārāja tava uyyānasampannaṃ nānāvidhapupphaṃ. **Migājinūpetam puram surammanti** taṃ uyyānaṃ Migājinaṃ nāma nāmena, tena upetaṃ purampi te suṭṭhu rammaṃ. **Hitvāti** evarūpaṃ manoramaṃ nagaraṃ chaddetvā.

Iti mahāsatto “appeva nāmesa pubbe upabhuttaparibhogarasaṃ saritvā gantukāmo bhavyeyyā”ti paṭhamam bhojanena palobhesi, dutiyam kilesena, tatiyam sayanena, catuttham naccagītavāditena, pañcamam uyyānena ceva nagarena cāti imehi ettakehi palobhetvā “ehi mahārāja aham taṃ ādāya gantvā Bārāṇasiyam patiṭṭhāpetvā pacchā sakaraṭṭham gamissāmi, sace Bārāṇasirajjam na labhissasi, upaḍḍharajjam te dassāmi, kiṃ te araññāvāsena, mama vacanam karohī”ti āha. So tassa vacanam sutvā gantukāmo hutvā “Sutasomo mayham atthakāmo anukampako, paṭhamam mam kalyāṇe patiṭṭhāpetvā ‘idāni porāṇakayaseva patiṭṭhāpessāmi’ti vadati, sakkhissati cesa patiṭṭhāpetum, iminā saddhimyeva gantum vaṭṭati, kiṃ me araññāvāsena”ti

1. Saññateti (Sī, I), alaṅkateti (Syā)

2. Addharattālaṅkatayutte (Sī, Syā, I)

cintetvā tuṭṭhacitto tassa guṇaṃ nissāya vaṇṇaṃ kathetukāmo “samma Sutasoma kalyāṇamittasaṃsaggato sādhutaraṃ, pāpamittasaṃsaggato vā pāpataraṃ nāma natthi”ti vatvā āha—

484. “Kāḷapakkhe yathā cando, hāyate’va suve suve.
Kāḷapakkhūpamo rāja, asataṃ hoti samāgamo.
485. Yathā’haṃ rasaka’ māgama, sūdaṃ kāpurisādhamāṃ.
Akāsiṃ pāpakaṃ kammaṃ, yena gacchāmi duggatiṃ.
486. Sukkapakkhe yathā cando, vaḍḍhateva suve suve.
Sukkapakkhūpamo rāja, sataṃ hoti samāgamo.
487. Yathā’haṃ tuva’ māgama, Sutasoma vijānahi.
Kāhāmi kusalaṃ kammaṃ, yena gacchāmi suggatiṃ.
488. Thale yathā vāri janinda vuṭṭhaṃ,
Anaddhaneyyaṃ na ciraṭṭhitikaṃ.
Evampi hoti asataṃ samāgamo,
Anaddhaneyyo udakaṃ thale’va.
489. Sare yathā vāri janinda vuṭṭhaṃ,
Ciraṭṭhitikaṃ naravīraseṭṭha.
Evampi ve hoti sataṃ samāgamo,
Ciraṭṭhitiko udakaṃ sare’va.
490. Abyāyiko hoti sataṃ samāgamo,
Yāvampi tiṭṭheyya tatheva hoti.
Khippaṃ hi veti asataṃ samāgamo,
Tasmā sataṃ dhammo asabbhi ārakā’ti.

Tattha **suve suveti** divase divase. **Anaddhaneyyanti** na addhānakkhamaṃ. **Sareti** samudde. **Naravīraseṭṭhāti** naresu vīriyena seṭṭha. **Udakaṃ sare’vāti** samudde vuṭṭha-udakaṃ viya. **Abyāyikoti** avigacchanako.

Yāvampi tiṭṭheyyāti yattakaṃ kālaṃ jīvitaṃ tiṭṭheyya, tattakaṃ kālaṃ tatheva hoti, na jīrati sappurisehi mittabhāvoti.

Iti Porisādo sattahi gāthāhi mahāsattasseva vaṇṇaṃ kathesi. Mahāsattopi Porisādañca te ca rājāno gahetvā attano paccantagāmaṃ agamāsi. Paccantagāmavāsino mahāsattaṃ disvā nagaraṃ gantvā amaccānaṃ ācikkhiṃsu. Amaccā balakāyaṃ ādāya gantvā parivārayiṃsu. Mahāsatto tena parivārena Bārāṇasirajjaṃ agamāsi. Antarāmagge janapadavāsino bodhisattassa paṇṇākāraṃ datvā anugacchiṃsu, mahanto parivāro ahosi, tena saddhiṃ Bārāṇasiṃ pāpuṇi. Tadā Porisādassa putto rājā hoti, senāpati Kāḷahatthiyeva. Nāgarā rañño ārocayiṃsu “mahārāja Sutasomo kira Porisādaṃ dametvā ādāya idhāgacchati, nagaramassa pavisitum na dassāmā”ti sīghaṃ nagaradvārāni pidahitvā āvudhahatthā aṭṭhaṃsu. Mahāsatto dvārānaṃ pihitabhāvaṃ ñatvā Porisādañca parosatañca rājāno ohāya katipayehi amaccehi saddhiṃ āgantvā “ahaṃ Sutasomarājā, dvāraṃ vivarathā”ti āha. Purisā gantvā rañño ārocesum. So “khippaṃ vivarathā”ti vivarāpesi. Mahāsatto nagaraṃ pāvīsi. Rājā ca Kāḷahatthi cassa paccuggamaṃ katvā ādāya pāsādaṃ āropayiṃsu.

So rājapallanke nisīditvā Porisādassa aggamaheṣiṃ sesāmacce ca pakkosāpetvā Kāḷahatthiṃ āha “Kāḷahatthi kasmā rañño nagaraṃ pavisitum na dethā”ti. So rajjaṃ kārento imasmim nagare bahū manusse khādi, khattiyehi akattabbaṃ kari, sakalajambudīpaṃ chiddamakāsi, evarūpo pāpadhammo, tena kāraṇenāti. “Idāni ‘so evarūpaṃ karissatī’ti mā cintayittha, ahaṃ taṃ dametvā sīlesu patiṭṭhāpesiṃ, jīvitahetupi kañci na viheṭhessati, natthi vo tato bhayaṃ, evaṃ mā karittha, puttehi nāma mātāpitaro paṭijaggitabbā, mātāpituposakā hi saggamā gacchanti, itare nirayan”ti evaṃ so nīcāsane nisinnassa puttārājassa ovādaṃ datvā “Kāḷahatthi tvaṃ rañño sahāyo ceva sevako ca, raññāpi mahante issariye patiṭṭhāpito, tayāpi rañño atthaṃ caritum vaṭṭatī”ti senāpatimpi anusāsivā “devi tvampi kulagehā āgantvā tassa santike aggamaheṣiṭṭhānaṃ patvā puttadhītāhi vaḍḍhippattā, tayāpi tassa atthaṃ

caritum vaṭṭatī”ti deviyāpi ovādam datvā tamevattham matthakam pāpetum dhammam desento gāthā āha—

491. “Na so rājā yo ajeyyam jināti,
Na so sakhā yo sakhāram jināti.
Na sā bhariyā yā patino na vibheti,
Na te puttā ye na bharanti jiṇṇam.

492. Na sā sabhā yattha na santi santo,
Na te santo ye na bhaṇanti dhammam.
Rāgañca dosañca pahāya moham,
Dhammam bhaṇantāva bhavanti santo.

493. Nā’bhāsamānam jānanti, missam bālehi paṇḍitam.
Bhāsamānañca jānanti, desentam amataṃ padam.

494. Bhāsaye jotaye dhammam, paggaṇhe isinam dhajam.
Subhāsitaddhajā isayo, dhammo hi isinam dhajo”ti.

Tattha **ajeyyanti** ajeyyā nāma mātāpitaro, te jinanto rājā nāma na hoti. Sace tvampi pitu santakam rajjam labhitvā tassa paṭisattu hosi, akiccakārī nāma bhavissasi. **Sakhāram jinātīti** kūṭaḍḍena jināti. Sace tvam Kālahatthi raññā saddhim mittadhammam na pūresi, adhammaṭṭho hutvā niraye nibbattissasi. **Na vibhetīti** na bhāyati. Sace tvam rañño na bhāyasi, bhariyā dhamme¹ ṭhitā nāma na hosi, akiccakārī nāma bhavissasi. **Jiṇṇanti** mahallakam. Tasmim hi kāle abharantā puttā puttā nāma na honti.

Santoti paṇḍitā. **Ye na bhaṇanti dhammanti** ye pucchitā saccasabhāvaṃ na vadanti, na te paṇḍitā nāma. **Dhammam bhaṇantāvāti** ete rāgādayo pahāya parassa hitānukampakā hutvā sabhāvaṃ bhaṇantāva paṇḍitā nāma honti. **Nā’bhāsamānanti** na abhāsamānam. **Amataṃ padanti** amatamahānibbānam desentam “paṇḍito”ti jānanti, teneva Porisādo mam nātva pasannacitto cattāro vare datvā pañcasu sīlesu patiṭṭhito.

Bhāsayeti paṇḍito puriso dhammaṃ bhāseyya joteyya, Buddhādayo isayo yasmā dhammo etesaṃ dhajo, tasmā subhāsītaddhajā nāma subhāsītāṃ paggaṇhanti¹, bālā pana subhāsītāṃ paggaṇhantā² nāma natthīti.

Imassa dhammakathaṃ sutvā rājā ca senāpati ca devī ca tuṭṭhā “gacchāma mahārāja ānemā”ti vatvā nagare bherim carāpetvā nāgare sannipātetvā “tumhe mā bhāyittha, rājā kira dhamme patiṭṭhito, etha naṃ ānemā”ti mahājanaṃ ādāya mahāsattaṃ purato katvā rañño santikaṃ gantvā vanditvā kappake upaṭṭhāpetvā kappitakesamassuṃ nhātānulittapasādhitaṃ³ rājānaṃ ratanarāsīmhi ṭhapetvā abhisiñcivā nagaraṃ pavesesuṃ. Porisādo rājā hutvā parosatānaṃ khattiyānaṃ mahāsattassa ca mahāsakkāraṃ kāresi. “Sutasomanarindena kira Porisādaṃ dametvā rajje patiṭṭhāpito”ti sakalajambudīpe mahākolāhalaṃ udapādi. Indapatthanagaravāsīnopi “rājā no āgacchatū”ti dūtaṃ paṇiṃsu. So tatha māsamattaṃ vasitvā “samma gacchāmaṃ, tvaṃ appamatto hohi, nagaradvāresu ca majjhe cāti pañca dānasālāyo kārehi, dasa rājadhamme akopetvā agatigamaṇaṃ pariharā”ti Porisādaṃ ovadi. Parosatāhi rājadhānīhi balakāyo yebhuyyena sannipati. So tena balakāyena parivuto Bārāṇasīto nikkhami. Porisādopi nikkhamitvā upaḍḍhapaṭṭhā nivatti. Mahāsatto avāhanānaṃ rājūnaṃ vāhanāni datvā uyyojesi. Tepi rājāno tena saddhiṃ sammoditvā mahāsattaṃ vandanādīni katvā attano attano janapadaṃ agamiṃsu.

Mahāsattopi nagaraṃ patvā Indapatthanagaravāsīhi devanagaraṃ viya alaṅkatanagaraṃ pavisitvā mātāpitaro vanditvā madhurapaṭṭisanthāraṃ katvā mahātalaṃ abhiruhi. So dhammena rajjaṃ kārento cintesi “rukkhadevatā mayhaṃ bahūpakārā, balikammaḷābhamassā karissāmī”ti. So tassa nigrodhassa avidūre mahantaṃ taḷākaṃ kāretvā bahūni kulāni

1. Gaṇhanti (Sī, Syā, I) 2. Gaṇhantā (Sī, Syā, I) 3. Nhātānulittāṃ pasobhitaṃ (Ka)

pesetvā gāmaṃ nivesesi. Gāmo mahā ahosi asītimatta-
 āpaṇasahassaapaṭimaṇḍito. Tampi rukkhamaḷaṃ sākhaṇṭato paṭṭhāya
 samatalaṃ kāretvā parikkhittavedikatoraṇadvārayuttaṃ akāsi, devatā
 abhippasīdi. Kammāsapādassa damitaṭṭhāne nivuṭṭhattā pana so gāmo
 Kammāsadammanigamo nāma jāto. Tepi sabbe rājāno mahāsattassa ovāde
 ṭhatvā dānādīni puññāni katvā āyupariyosāne saggam pūrayimsu.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā “na
 bhikkhave idānevāhaṃ Aṅgulimālaṃ damemi, pubbepesa mayā
 damitoyevā”ti vatvā jātakaṃ samodhānesi “tadā Porisādo rājā Aṅgulimālo
 ahosi, Kāḷahatthi Sāriputto, Nandabrāhmaṇo Ānando, rukkhadevatā
 Kassapo, Sakko Anuruddho, sesarājāno Buddhaparisā, mātāpitaro
 mahārājakulāni, Sutasomarājā pana ahameva ahosin”ti.

Mahāsutasomajātakavaṇṇanā pañcamā.

Jātakuddānaṃ

Sumukho pana haṃsavaro ca mahā,
 Sudhabhojaniko ca paro pavaro.
 Sakuṇāladijādhipativhayano,
 Sutasomavaruttamasavhayanoti.

Asītinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

(Pañcama bhāgo niṭṭhito.)

Jātakatṭhakathāya pañcamabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aṁsaṁ	339	Agamā	169
Akaṁ	171	Agamāsi	528
Akakkasaṁ	217	Agahanāṁ	277
Akakkasaṅgo	217	Agāriṇo	105
Akatattassa	375	Aguṇaṁ	470
Akammāya	130	Aggagimhe	217
Akammunā	130	Aggapakatimā	375
Akaraṁ	71	Aggaraṅṅo	401
Akaraṇīyaṁ	250	Aggahiṁ	75
Akāma	250	Aggahīto	82
Akāle	247	Aggi	212
Akāsi	30	Aggijariva	431
Akiccaṁ	471	Aggiṭṭhaṁ	165
Akiñcanaṁ	487	Aggihuttaṁ	218
Akutobhaya	270	Agghiyaṁ	344
Akkhassa	166	Agyāyatanāṁ	4
Akkhātarūpaṁ	21	Aghaṁ	105
Akkhātā	289	Aghamhi	15
Akkhāyati	440	Aṅgadī	10
Akkhāhi	149	Aṅgapāvuraṇena	352
Akkhiṁ	81	Aṅgā	71
Akkhobhaṇī	342	Aṅgīrasaṁ	153
Akhādi	217	Acapalaṁ	217
Akhīlakāni	216	Acarim	11
Agacchittha	202	Acalitaṁ	494
Agatī	271	Acāri	91

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Acintetvā	403	Añjanalomasādisā	217
Acelova	19	Aññamaññātirocisum	331
Acodayi	117	Aññamaññassa	329
Accantaṃ	494	Aññātaṃ	9
Accantakāmānugatassa	479	Aññātakam	236
Accantapemānugatassa	486	Aññoññanissitā	265
Accantavaṇṇā	483	Aṭanakā	110
Accantasīlāsu	486	Aṭṭā	54
Accasarim	75	Aṭṭito	77
Accācarati	470	Aṭṭhāsi	384
Accābhikkhaṇasaṃsaggā	247	Aṭṭhikatvā	160
Accāhitam	155	Aḍḍhuḍḍhāni	447
Accimanto	293	Aḍḍhummatto	390
Accimālī	65	Aṇḍajehi	201
Accisaṃghapareto	291	Atikassa	186
Acchati	44, 45	Atikāyā	292
Accharūpamā	101	Atikāyo	290
Ajinaṃ	405	Atigāḷhitā	428
Ajinūpasevitaṃ	435	Atitthe	68
Ajeyyam	551	Atidīghā	167
Ajjadhāresi	323	Atibrūhayi	384
Ajjhattaṅca	129	Atimaññati	294
Ajjhattaṅñeva	68	Ativeṭhayanti	493
Ajjhappatto	169	Ativelasāyī	19
Ajjhabhāsatha	370	Atisāram	404
Ajjhavodahi	388	Atītamatto	81
Ajjhāvaram	342	Attakammaphalūpago	292
Ajjhāvaramhā	344	Attakārāni	428
Ajjhupāgamum	343	Attadukkhena	236
Ajohenāni	11	Attadukkhāvaham	11

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Attapariyāyaṁ	392	Addasāsi	169
Attamajjhā	182	Addasāsīmhi	178
Attahetu	155	Addubbho	239
Attānaṁ	9	Addhānapariyāyapathe	447
Atthaṁ	105	Adhaggā	167
Atthayaṁ	52	Adhamā	423
Atthavatīm	399	Adhammaṁ	68
Atthavaṭī	160	Adhammikā	124
Atthasandassanī	271	Adhammiko	107
Atthesu	390	Adhammena	109
Attho	253	Adhikopitaṁ	124
Atrajo	61	Adhigatā	270
Atricca	435	Adhigamā	347
Athajjuno	153	Adhicaladdhaṁ	182
Adanāni	395	Adhiṭṭhitosi	9
Adassanaṁ	160	Adhipannā	95
Adassayi	370	Adhipannānaṁ	404
Adānaṁ	412	Adhippāgā	60
Adissamāno	421	Adhippāyo	3
Adu	397	Adhisare	124
Adūsakaṁ	153	Adhīyāna	488
Adūsake	152	Anakkhākitave	123
Adūsikaṁ	259	Anagārā	105
Adūsiyaṁ	237	Anaṅgaṇaṁ	321
Adetu	207	Anaññāya	403
Adeyyuṁ	112	Anatthaṁ	471
Adevasatto	482	Anatthacarāni	470
Adesi	33	Anatthāya	125
Addasā	52	Anatthe	68
Addasātha	57	Anaddhagūnaṁ	15

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anaddhaneyyaṃ	549	Anukhaṇe	246
Anadhimano	31	Anugutto	426
Anantaratanocitaṃ	488	Anugo	366
Anantarā	403	Anuggahāya	159
Anapaccā	291	Anuccaṅgi	41
Anapekkhova	269	Anuññāto	31
Anariyaparisaṃbhāse	8	Anuññāsi	405
Anariyarūpo	91	Anuṭṭhahati	129
Anariyā	482	Anutappate	26
Analā	489	Anutappeyya	295
Analo	65	Anuṭṭhanti	120
Anavajjapiṇḍo	267	Anuttaro	238
Anāgārassa	267	Anutthunanto	370
Anāthamāno	19	Anuddhaṭṭaṃ	217
Anādi	50	Anupacinantā	360
Anānutappaṃ	534	Anupathe	321
Anāyatanaṣīlassa	129	Anupādano	265
Anālambe	75	Anuppaviṭṭhā	539
Anāvakuḷā	179	Anuppīlaṃ	403
Anāvasūraṃ	57	Anubhutvā	182
Anāsakā	20, 257	Anumajjhato	412
Anāḷhiyā	101	Anumaññantu	345
Aniguyhamantaṃ	81	Anumaññāsi	365
Aniggahāsu	472	Anumatā	435
Aniccato	158	Anumitto	81
Aninditā	58	Anumodāma	404
Aniyato	494	Anumodiyāna	151
Anissaro	387	Anuvattati	250
Anukampikā	350	Anusāsa	307
Anukaroti	471	Anusāsati	282

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anusāsasi	403	Apāpasattūpanisevinī	429
Anusikkhāmi	367	Apiḷayha	426
Anussarantī	45	Apurāṇavaṇṇī	216
Anekarukkhavividhavigati- phalaṁ	448	Apūtiko	208
Anekarūpā	534	Apekkhavā	493
Anesamāno	19	Apekkhāno	363
Anovassaṁ	336	Apetadaratho	4
Antevāsī	87	Apetalomahaṁsassa	125
Andhā	438	Appakāro	71
Andhakaveṇḍaputtā	20	Appaṭigandhikā	433
Andhabālā	198	Appaṭime	54
Annāpāne	101	Appamattaṁ	117
Anvagaṁ	185	Appamāṇaṁ	202
Anvāgatā	5	Appamādo	104
Anveti	81	Appameyyo	390
Apaggaṭāmhā	86	Appānubhāvā	185
Apacāyamāno	239	Appiyā	247
Apacito	363	Appiyo	31
Apaṇḍarā	167	Appossuko	9
Apaṇṇakaṁ	188	Abbahi	208
Apatitā	167	Abbhatikkantā	400
Apathena	398	Abbhatthataṁ gatā	508
Apabbhārā	433	Abbhantaram	246
Aparajjhāma	399	Abbhantaro	179
Aparādham	27	Abbhihāsi	181
Aparicakkhitāraṁ	81	Abbhuto	11
Apalāyini	5	Abbhūti	312
Apasādeti	448	Abyāyiko	549
Apassantī	97	Abyāharati	84
Apāpakammino	440	Abravi	206, 266

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Abravuṃ	119	Amaññaṭṭha	282
Abhakkhaṃ	506	Amatapadaṃ	104
Abhajantaṃ	246	Amanussā	292
Abhayā	89	Amarattaṃ	239
Abhikūjitaṃ	245	Amaravarehi	418
Abhijaccabalaṃ	128	Amaro	83
Abhito	386	Amalamajjhime	4
Abhinādayittha	437	Amassujāto	216
Abhinnakaṭṭhosi	212	Ambā	10
Abhipatthayāno	187	Ambho	75
Abhipālayanti	239	Amma	307
Abhilambantaṃ	75	Amhā	82
Abhilambanti	293	Ayasā	289
Abhivāдеми	93	Ayire	145
Abhivārayi	422	Ayoniso	76
Abhisañcikkha	364	Ayomukhā	292
Abhisatto	77	Ayyo	76
Abhisandanti	6	Arañña	75, 345
Abhisapittha	187	Arahanto	257
Abhisamekkha	418	Ariyaṃ	385
Abhisambhonti	448	Ariyapūjitaṃ	439
Abhisaraṃ	397	Ariyamaggāvaro	346
Abhisarena	398	Ariyarudaṃ	400
Abhihāresuṃ	401	Ariyavatta'si	386
Abhihāsim	422	Ariyavuttinaṃ	384
Abhihāsī	435	Ariyasamācāro	348
Abhuṃ	190	Ariyāvakaṣo	90, 175
Abhuttaparibhogena	508	Ariyo	348
Abhojaneyyaṃ	19	Arūpimaṃ	426
Amaccabalaṃ	128	Alaṃ	121

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Alaṅkatā	101, 133	Avekkhati	158
Alattha	472	Avhayesi	237
Aladdhassa	123	Asaṅgantu	219
Aladdhāna	503	Asaṃsi	52
Alabbhaṃ	84	Asakkharā	179
Avakaṅkhanti	371	Asaṅkheyye	290
Avakiriya	151	Asaṅgite	437
Avacamhi	178	Asaccaṃ	426
Avacuṃ	277	Asaccassa	398
Avajjhaṃ	194	Asaññataṃ	81
Avañṭā	166	Asaññato	91
Avañṇe	294	Asataṃ	82
Avatthaṃ	321	Asatiyo	448
Avabujjhati	502	Asabbhi	524
Avabujjhasi	247	Asamānaṃ	60
Avalokayantī	225	Asamphusaṃ	339
Avahīyasi	364	Asambuddhaṃ	81
Avākareyya	536	Asā	486
Avākarohi	542	Asi	24
Avācari	479	Asiṅca	322
Avāvaṭṭā	224	Asite	321
Avikampamāno	536	Asito	76
Aviccaṃ	471	Asiddhabhojano	212
Avidūre	198	Asinā	322
Avināsake	123	Asuci	146
Avinibbhujam	129	Asurakāyaṃ	198
Avibhajjasevinim	426	Asussūsaṃ	129
Avirodhanam	403	Asokavanikā	200
Avisayhasāhi	9	Asoke	163
Avihimsā	403	Asoṇḍe	123

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Asoṇḍo	126	Āceyyamāno	7
Asniye	432	Āceraputto	147
Asma	58	Ājanaṃ	31
Asmākaṃ	375	Ājāniyāva	276
Asmāsu	375	Ātaṅkinaṃ	88
Asmiṃ	82	Ātattarūpo	71
Asmi	77, 327, 514	Āturaṃ	396
Assa	44	Āturaṇaṃ	364
Assakāvanti	337	Ādāya	178
Assamaṃ	207, 304	Ādāsadantātharupacca- vekkhitaṃ	321
Assamo	337	Ādiccamaṃsāvaraṇaṃ	342
Assarājaharayo	437	Ādiccamajjhakathā- pariyosānaṃ	486
Assavā	371	Ādiya	418
Assavāhāva	89	Ādeti	390
Assitthiyo	239	Ādeyyarūpaṃ	482
Assu	77, 257	Ādhārarūpañca	212
Ahāsi	4	Ānandī	536
Ahitāya	11	Ānentu	319
Ahīratha	268	Āpakā	492
Ahuṃ	151	Āpaṇo	483
Aho	210	Āpatitvāna	372
Aḷārapamhehi	227	Āpadaṃ	392
[Ā]		Ābandhanāni	338
Ākiṇṇā	289	Ābhūjino	433
Āgatā	273	Ābhujīparivārito	205
Āgamā	77, 215	Āmakapakkaraṃ	390
Āgamuṃ	186	Āmantayāmi	189
Āgamma	15, 453	Āmisacakkhunā	95
Ācariyo	405	Āmodamāno	46

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ā]	
Āyaṁ	124	Āhu	119
Āyatanam	370	Āhuneyyā	353
Āyattamanā	420	Āhuneyyo	238
Āyasakyaṁ	20	Āḷāriko	313
Ārā ārā	82		
Ārāmakarāsu	472	[I]	
Ārāmagamanasīlā	470	Irīgha	239
Ārohena	318	Icchatā	372
Ālapi	276	Icchati	348, 486
Ālapeyya	315	Icchamānāya	435
Ālayaṁ	97	Icchālobham	399
Āvajeyya	31	Icche	32
Āvaṭṭanī	489	Ijjhatu	418
Āvahanti	7	Iṇaṁ	251
Āvāsu	482	Itarītarāpatiṭṭhā	463
Āvilakkho	20	Itthāgārehi	200
Āveḷine	437	Itthiyo	5
Āsaṁ	428	Iddham	105
Āsajja	364	Iddhāni	20
Āsanā	364	Iddhim	251
Āsādayim	208	Iddhiguṇūpapannā	145
Āsādiyā	164	Iddho	225
Āsādum	164	Indasagotta	440
Āsāya	436	Indassa	91, 439
Āsittasatto	91	Indīvarīsāmaṁ	97
Āsīvisā	85	Irīṇe	75
Āse	428	Illiyā	276
Āsetha	239	Isayo	258
Āhatva	107	Isinā	290
Āharim	4	Isippalobhane	163

Padānukkamo	Piṭṭhañko	Padānukkamo	Piṭṭhañko
	[I]		[U]
Isipūgasamaññāte	8	Utumhi	352
Isisiṅgaṃ	163	Utusaṃvaccharāni	352
Isīnaṃ	144, 343	Uttamaṃ	435
Issamigā	447	Uttamaṅgaṃ	207
Issaraṃ	405	Uttamasattavo	374-5
Issariyaṃ	373, 534	Uttamāhevanandaho	65
Issaro	125	Uttarāyaṃ	210
	[Ī]	Uttariyaṃ	44
Ītīnipātena	428	Uttariyāna	217
Īsādantā	44	Udakaṃ	212, 549
	[U]	Udakavantam	433
Ukkacca	11	Udagghihuttam	422
Ukkatṭho	20	Udatṭhāsi	322
Ukkāmukhapahaṭṭham	342	Udaṅhasamayam	165
Uggato	144, 239	Udatārayī	437
Ugghatṭapādo	71	Udapajjisum	391
Uccaṃ	471	Udapatvā	271
Ucchādanañca	82	Udapatto	76
Ucchijjeyya	257	Udahārāya	339
Ucchinnadāyajjakatāni	20	Udāvatta	169
Ucchinnamūlo	152	Udikkhati	227, 352
Ujuṃ	217	Udīraṇā	250
Ujuvaṃsā	265	Udīrayi	420
Uñchāya	94	Udīritā	420, 435
Uṭṭhānapāricariyāya	345	Udīresi	390
Uṭṭhānavīriye	119	Uddārā	447
Uṭṭhāne	120	Uddālakā	210, 433
Uṭṭhāya	418	Uddham	295
Utumattakkhā	97	Uddhaggā	167
		Upakappati	373

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U]	
Upakāriyasādisaṁ	437	Upāgamim	77
Upakkamum	20	Upāgamum	376
Upagāyati	19	Upāgā	541
Upajīvantā	106	Upāyanam	370
Upajjhagā	41	Upāyaso	428
Upaṇṇātaṁ	345	Upāvisi	227, 341
Upaṇṇissati	227	Upāsato	395
Upaṭṭhahaṁ	94	Upāsino	370
Upaṭṭhahi	179, 217	Upetarūpā	216
Upaṭṭhahum	181	Upenti	19
Upaṭṭhānāya	348	Uppathe	494
Upaṭṭhito	187	Uppathena	282
Upaṭṭhaddhā	319	Uppalaṁ	449
Upanissajā	345	Uppalamālabhārī	46
Upanītasmiṁ	400	Uppalasseva	166
Upanīyati	198	Ubbāhettha	448
Upanesi	55	Ubhato	293
Upantikam	59	Ubhayampi	352
Upapajjati	412	Ubhinnaṁ	363
Upapādayi	369	Ubhosandhim	399
Upapphusi	448	Umhayamānā	313
Upabbājeyya	536	Umhāyeyya	315
Upamaṁ	270	Uyyānam	200
Upamā	239	Uragamiva	465
Uparodati	323	Uraṣi	190
Uparodhati	267	Ure	216
Upalikhati	471	Uregaṇḍāyo	170
Upavasāmi	5	Usabho	239
Upassutim	106	Usūyake	119
Upahacca	290	Usmāgataṁ	220

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[U]		[O]
Ussite	258	Okkami	172
Uhasanti	493	Okkākaputto	325
Uḷāro	44	Okkitā	77
	[Ū]	Ogayha	292, 398
Ūnattā	488	Oghavane	452
Ūhaññate	198	Ojadānabalīkāre	258
Ūhate	430	Oḍḍitaṃ	493
	[E]	Oturaṇī	271
Ekamaṃsakato	437	Odare	55
Ekaccavasanā	227	Odahi	439
Ekathūpā	20	Odhāya	50
Ekarathe	331	Opānabhūtaṃ	185
Ekāsnaṃ	423	Oraso	61
Eko	386	Orena	77
Ekodibhāvaṃ	270	Olokaya	44
Eṇeyyakā	167	Olokayi	49
Etadatthāya	372	Olokeyya	315
Etamatthaṃ	15, 150	Osadhyo	97
Eti	339	Osaranti	493
Etehi	156	Osiñcaye	488
Etto	237	Osittavaṇṇaṃ	426
Eritassa	44	Ossajitvā	493
Evaṃkaro	158	Ohāya	82
Evaṃgataṃ	206	Ohite	101
Esam	3		[Ka]
Esā	121	Kaṃso	117
Esānā	267	Kakkūpanisevitaṃ	321
		Kaṅkhati	440
		Kaccikāra	452

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kacchaṃ	471	Kataṃ	340, 345, 482
Kacchavitate	453	Katañjali	420
Kacchāni	24	Kataññū	156
Kañcanacittasannibhaṃ	437	Katanissame	258
Kañcanajāluracchadā	227	Katamaṃ	43
Kañcanajāluracchade	437	Katarūpaṃ	336
Kañcanadepiñcha	363	Katavedī	156
Kañcanapaṭṭena	342	Katahatthā	42
Kañcanapattehi	401	Katākataṃ	124
Kañcanavelliviggahe	425, 432	Kate	541
Kañcinaṃ	227	Kattuputtā	238
Kaññā	277	Kathaṃkaro	86, 158
Kaṭādutiya	101	Kathaṃvidhaṃ	154
Kaṭṭisamohitāni	216	Kathinā	486
Kaṭṭukaṃ	76, 154	Kadariyatāpanā	289
Kaṭṭhena	471	Kadalīdhajapaññāṇo	205
Kaṇikārā	452	Kanakattacūpamā	418
Kaṇikārassa	313	Kanakabyāsamocitā	167
Kaṇṭakaṃ	107	Kantā	483
Kaṇṭakānaṃ	488	Kannappakannaṃ	482
Kaṇṭako	282	Kapi	75
Kaṇṭhe	216	Kappeti	251
Kaṇṇikā	434	Kappesi	190
Kaṇṇikāra	452	Kabandhe	459
Kaṇhañjanasseva	166	Kamanti	209
Kaṇhadīpāyanaṃ	290	Kamalāsadisitthiyo	170
Kaṇhariva	207	Kamasi	15
Kaṇhavattani	65	Kambutalābhāsā	167
Kaṇhasappasirūpamā	483	Kambuvimatṭhadhārini	426
Kaṇhābhijātiko	91	Kambusahatthāyo	277

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kammaṃ	71, 257	Kāmapālo	238
Kammakaraṃ	235	Kāmahetukaṃ	237
Kammajātaṃ	26	Kāmā	202, 327
Kammunā	369	Kāmitthiyo	531
Kayirā	119	Kāmukaṃ	325
Karaṇīyaṃ	250	Kāmena	238
Karassu	33	Kāyaṃ	159
Kari	76	Kāyūrī	10
Kare	124	Kāyena	155
Kareri	433	Kārā	534
Karontaṃ	236	Kāreyya	119
Karontā	50	Kālapariyāyaṃ	390, 400
Kalaḥaṃ	420	Kālassa	364
Kalāpasannaddho	342	Kālāgataṃ	156
Kalyāṇā	534	Kāluṭṭhāyī	129
Kalyāṇī	132, 169	Kālo	246
Kalyāṇe	120	Kāsikacandanañca	531
Kasāyayogaṃ	208	Kāsikacandanena	321
Kasigorakkhā	167	Kāsikamatthannaṃ	401
Kākapaññāva	271	Kāsiyo	401
Kātave	337	Kāhāmi	187, 327
Kādambayo	339	Kālasutto	288
Kāmaṃ	9, 236, 329, 363	Kāḷā	431, 500
Kamaṃkaro	394	Kāḷāyasaṃ	405
Kāmakāmā	178	Kimsīlo	86
Kāmakāminī	479	Kimsukā	452
Kāmakāmī	519	Kiccaṃ	482
Kāmaguṇe	9, 158	Kiccāni	33
Kāmadhātusamatikkamā	494	Kiccova	58
Kāmanīyā	166	Kicchaṃ	353

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kicchā	353	Kumbho	4
Kicchena	75	Kummaggam	68
Kiñcanam	373, 425	Kurute	364
Kiñci	268, 372	Kulagandhinī	325
Kiñjakkhā	166	Kulamhā	175
Kiṇyā	400	Kullaṁ	483
Kittisilokavaḍḍhanī	129	Kusaggirattam	426
Kibbisam	71	Kusalo	67, 75
Kibbisakārino	290	Kusasaddabhayaṭṭitā	329
Kiminaṁ	294	Kusāmayam	435
Kimpurisā	447	Kūjitā	10
Kimpurisābhigītam	210	Kūṭam	430
Kiriṭī	10	Kūṭakārī	294
Kilesam	186, 541	Kūṭarājassa	107
Kisam	71, 151	Kūṭahatā	20
Kiṭam	397	Kūṭāgāram	200
Kīlati	471	Kekā	376, 433
Kīvanto	338	Keṇu	433
Kukkuḷanāme	152	Kesalūnanakhachinnatajjitā	493
Kuṅkumiyajātā	471	Ko	15
Kuñcitaggā	216	Kokilā	10
Kuṇapam	270	Kokilābhinikūjite	323
Kuṇape	493	Koci	267
Kuṇālakā	434	Koccham	401, 435
Kuṇḍalinī	121	Koñcam	50
Kuṇḍalino	133	Koṇḍañña	147
Kubbati	250	Kodham	118, 148
Kuto	519	Kodhasā	125
Kumārīpuramantare	324	Kopīnarūpā	431
Kumbhagatā	21	Kopesi	194

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Kha]	
Kolaṭṭhimadhusālikā	10	Khāditam	529
Kovidatthapadā	108	Khāditvā	502
Koviḷāram	71	Khādiyāna	25
Kosikim	6	Khādissam	25
Kosiyo	338	Khāranadim	294
Kose	207	Khārividham	218
Kosena	258	Khippam	276
Koseyyavāsini	320	Khilam	404
Koso	125	Khilāni	218
Krubbam	27	Khīyissanti	417
[Kha]		Khīrakāmehi	110
Khaṇam	472	Khīrapā	111
Khaṇḍaso	153	Khujjavāmanakena	459
Khattadhammānam	403	Khudam	423
Khattadhamme	531	Khuddakappāni	344
Khattabandhuni	121	Khuradhāram	293
Khattavidā	253	Khettāni	321
Khattiya	119	Khemaṃ	398
Khattiyassa	112	Khemā	210
Khattiyo	318	Khemino	433
Khatye	336	[Ga]	
Khadiraṅgārasannibham	342	Gaṅgam	97
Khantim	149	Gaṅgatiṭṭhūpamāsu	486
Khanti	403	Gacchatu	146
Kharam	53	Gacchantu	160
Kharapattasannibham	217	Gacchāmase	210
Kharā	390	Gacche	65, 363
Khalu	394	Gaccheva	178
Khādanti	107	Gajapaccāmittam	54

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Ga]	
Gaṇādhivutṭhe	453	Gāthā	160
Gaṇino	434	Gāmaṇīyebhi	276
Gaṇḍa	77	Gāmarāni	21
Gaṇḍā	216	Gāmikehi	111
Gaṇheyya	20	Gāmino	105
Gataṃ	363, 489	Gāmesu	131
Gatasīṅgaṃ	97	Giddhā	271
Gatiṃ	45	Girigabbharā	344
Gati	20, 167, 418	Giricaro	77
Gate	168	Giriduggasmiṃ	75
Gatena	486	Giribbajaṃ	277
Gattāni	291	Girivare	418
Gantā	291, 295	Gilanti	492
Gantvāna	25	Gilānavuṭṭhitam	454
Gandhabbamanussaloke	5	Gīvaṃ	315
Gandhabbā	120	Guṇe	438
Gandhabbo	331	Guyhaṃ	206, 364
Gandhamādane	206	Guhaṃ	236
Gandhamādano	65	Geṇḍukena	206
Gamaṇā	166	Go	19
Gamaniyo	464	Gogaveso	75
Gambhīrapañhaṃ	155	Gottī	350
Gammaṃ	15	Gonaṅgulo	75
Gayha	321	[Gha]	
Garuṃ	75	Ghaṭṭissito	395
Garūnaṃ	181	Ghatāsanasaṃ	483
Gavijā	434	Ghatāsano	65
Gahītā	538	Ghammani	3
Galāgalam	494	Gharaṃ	349
Galēyya	19		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Gha]		[Ca]	
Ghātemi	194	Cavitamhi	169
Ghātesasi	44	Cāgaṃ	429
Ghāsahetu	86	Cāturanto	20
Ghuṭṭham	398	Cāpadhāribhi	276
Ghoravisam	20	Cārittena	346
[Ca]		Cārupubbaṅgī	5
Cajanto	385	Ciṇṇo	131
Caṇḍā	110	Cittaṅgadā	426
Catukkaṇṇā	289	Cittassa	227
Catutthamasannibhā	167	Citto	447
Catuddisaṃ	179	Citrā	434
Catupattharūpaṃ	150	Citrabimbamukhiyo	493
Caturaṅginī	338, 342	Ciram	375
Catussatā	95	Ciradikkhitānaṃ	145
Candaniyoḷigallam	19	Cirantaraṃ	428
Candanā	452	Cirappavuṭṭho	187
Candanussado	10	Cirarattasāmsitaṃ	57
Cande	194	Cirarattāya	291
Cando	65	Cirāciraṃ	247
Cammaṃ	397	Cīnakā	433
Caraṃ	86	Cecco	290
Carato	268	Cetayānassa	363
Caranti	342	Ceteti	8
Caritvā	20	Celāvakā	447
Caritvāna	353	Coriyo	488
Carimaṃ	128	[Cha]	
Care	154	Chattāni	342
Calācalaṃ	482	Chandavasānugā	371
Cavanaṃ	8	Chandasā	489, 492-3

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Cha - Ja]		[Ja]	
Chandāgamaṇaṁ	291	Jalehi	33
Chando	3	Jahanti	179
Chabbisāṇaṁ	42	Jahitva	439
Chamāgiri	434	Jātavedasadisam	492
Chavakasamasadisam	487	Jātiyā	276
Chavaḍāhakaṁ	487	Jātimāmapi	426
Chaviṁ	292	Jātu	31, 33
Chalaṅgakumārathanante- vāsina	462	Jānaṁ	20
Chādayamāno	33	Jānapadaṁ	124
Chiddaṁ	539	Jānapadā	338
Chindanti	329	Jānāti	35, 258
Chinnavātaṁ	15	Jānāsi	422
Chuddhaṁ	321	Jānāhi	123
Chekapāpakaṁ	390	Janemu	324
Chedagāmiṇiyaṁ	493	Jāyājina	453
Jagati	463	Jāyihiti	178
Jagghati	471	Jāyetha	77
Jaññā	65, 273	Jigīsasi	8, 396
Jaṭā	216	Jighaṇṇaṁ	25
Janapadesu	131	Jighaṇṇanāmavhayaṇaṁ	428
Janayeyyātha	370	Jighaṇṇarattim	430
Janayantiyā	292	Jiṅjūkaphalasannibhā	167
Jambonadisam	437	Jiṇṇaṁ	551
Jamma	453	Jiṇṇā	439
Jammo	219	Jitāvinī	435
Jayataṁ	162, 342	Jināti	551
Jalajena	402	Jimhaṁ	239
Jalantaṁ	342	Jinādhanā	428
Jalamāno	65	Jiyare	247
Jalitaṁ	534	Jirati	219

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja - Jha]		[Ta]	
Jīvaṃ	112, 527	Tatiyo	84
Jīvati	236	Tatuttarim	181
Jīvitam	251, 365, 439	Tathāyatanasevino	129
Jīvitassa	8	Tathāvidham	156
Jīvitena	171	Tathāvidhā	257
Jutīmatā	433	Tanujaṃ	87
Jūhataṃ	425	Tanumajjhimam	322
Jeṭṭham	294	Tapanī	212
Jessantaṃ	276	Tapanti	217
Jotirase	219	Tapo	403
Jhāyati	265	Tappakkhato	81
Jhāyāmi	171	Tamasā	363
[Ña - Ṭha - Ḍa]		Tambūpadhāne	548
Ñatte	27, 526	Taramānarūpo	281
Ñatvāna	239	Talāvutā	538
Ñātisaṅghassa	375	Tasānam	237
Ñātisaṅghena	200	Tāta	107, 216, 276
Ñāto	383	Tāto	117
Ñāyena	431	Tādino	120
Ṭhānam	259, 345	Tāpane	294
Ṭhitadhammassa	239	Tālavatthu	291
Ṭhito	237	Tālā	210
Ḍayhamānesu	265	Tālisa	453
[Ta]		Tālūpanibhe	321
Tam	77	Tāvadukkarakāraka	76
Taggha	67	Tāvadeva	365
Tacam	106	Tikkhamāyā	483
Taṇḍulā	433	Tiṇasseva	483
Tattam	291	Tiṇā	97
		Titikkhisam	328

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Da]	
Titthasamā	472	Dakkho	125
Tidivā	15, 20	Dajjā	59
Tindukā	433	Daṭṭhā	227
Tirīṭi	452	Daḍḍhatālaṃ	292
Tirokkhavāco	82	Daddallamānā	428
Tīre	8	Dantamūlaṃ	185
Tuṇḍiya	107	Dantā	53
Tuttaṭṭito	291	Dantehi	52
Tuviyaṃ	27	Damaṃ	429
Tumūlaṃ	44	Dammi	237
Turito	435	Daliddatā	470
Tulyā	365	Dasannamātaraṃ	486
Tūlūpanibhā	217	Dassanāya	144
Tejo	185	Dassāmi	45
Tejobhakkhassa	291	Dahate	370
Tosenti	352	Daharasseva	276
Tyamhi	89	Daharūpeto	65
Tyāmhā	375	Dahātha	321
Tyāsu	392	Dahi	96
[Tha]		Dalḥā	85
Thaṇḍiladukkhaseyyaṃ	20	Dānaṃ	353, 403, 429
Thanesu	321	Dānavaṃ	493
Thale	277	Dānavo	93
Thāvarānaṃ	237	Dāni	246
Thīghātakā	423	Dāyapassasmiṃ	282
[Da]		Dāraḥkaṃ	471
Dakkhatha	328	Dārukaṭṭallako	19
Dakkhiṇaṃ	421	Dārunā	313
Dakkhiṇā	483	Dārusaṅghāṭayānena	204
		Dāsampi	20

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dijampati	488	Dujivha	85-7
Dijābhighuṭṭhā	434	Dujjīve	108
Dijāmittā	364	Duṭṭhagadrabharatho	494
Dijinda	87	Duddasī	71
Diṭṭhim	439	Duppasaho	44
Dittarūpo	20	Duppūrā	489
Dittova	245	Dubbaṇṇaṃ	311
Diddhā	464	Dubbalako	271
Dinnako	87	Dubbidū	483
Dibbarase	182	Dubbhāsitaṃ	316
Divam	131	Dubbheyyaṃ	76
Divā	10	Dumaggaparimajjitā	167
Diviyā	10	Dumapphalāni	188
Disaṃ	218, 364	Dumavarasākhaṃ	418
Disabbhi	89	Duraccayāni	186
Disā	43, 65	Durattānaṃ	294
Dīghaṃ	293	Durattāya	95
Dīnakāmāsu	486	Dulladdhaṃ	191
Dīpā	276	Duviṇṇā	167
Dukkaṭṭakammakārī	50	Dussilā	294
Dukkulīne	82	Dussīlo	126
Dukkhakkhamā	204	Duhadaye	119
Dukkhato	158	Dūre	145, 524
Dukkhanto	254	Devakuṇṇjaro	169
Dukkhe	129	Devadārukacocagahane	452
Dukhakkhamo	5	Devapuraṃ	202
Dukhitassa	156	Devabrāhmaṇaṃ	438
Dukhino	292	Devamanussapūjitā	435
Dukhudrayo	125	Devarājā	144, 147
Duccaritaṃ	20, 541	Devavarābhipālita	418

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Dha]	
Devā	95, 120	Dhammo	105
Devānaṃ	5	Dharaṇī	404
Dosā	82, 291	Dhātā	238
Doso	371	Dhāretha	57
Dohena	65	Dhiratthu	171
Dvipadādhipa	503	Dhūmaketu	65
Dvedhāsiro	216	[Na]	
Dvepitikā	459	Nam̃	101
[Dha]		Nakkhattamāliniṃ	97
Dham̃se	229	Nakhena	471
Dhaṅkā	112	Nakhehi	291
Dhaṅko	321	Naṭṭhaṃ	212
Dhataratṭhā	368, 376	Nadī	483
Dhataratṭhe	364	Nandaṃ	348
Dhanaṃ	237	Nandatu	35
Dhanāpi	353	Nandane	163
Dhanena	489	Nandassa	344
Dhanesinaṃ	276	Nando	350
Dhammañca	9	Nabhaṃ	524
Dhammagutto	238	Nabhamhi	15
Dhammatṭhaṃ	129	Namassati	352
Dhammarato	21	Namassato	229
Dhammaruci	239	Namo katvāna	345
Dhammavidū	238	Nayanti	482
Dhammassa	346	Nayitum̃	328
Dhammātisārañca	237	Naravīraseṭṭha	549
Dhammāni	186	Nalinam̃	449
Dhammiko	239	Navapattavanaṃ	169
Dhammūpasañhitam̃	384	Navame	488

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Navehi	435	Niddhamanā	246
Naḷāgāraṃva	130	Niddhūmake	529
Nāgarājā	57	Nindaṃ	237
Nāgavittodā	6	Nipatī	181
Nāgassa	182	Nipuṇe	147
Nāgā	89	Nippatissāmi	506
Nādhati	94	Nippoṭṭhayaṃtā	292
Nānācitta	328	Nibbide	392
Nāmagottaṃ	514	Nibbindiyakāriṣṣa	129
Nāviko	346	Nibbutchi	494
Nāsaṃ	186	Nibbuto	265
Nāḷikeram	152	Nimissaṃ	29
Nāḷikerasancāriyeneva	448	Nimissati	493
Niketo	20	Nimmajjhimam	395
Nikkham	59	Niramkatvā	266
Nikkhantapādā	472	Nirayaṃ	291
Nikkhamanesino	290	Nirayamhi	152
Nikkhippa	281	Nirayussadaṃ	295
Nigacchanti	191	Niraye	287
Nigamesu	131	Nillanakāni	107
Niggaṇḥe	124	Nillokanasīlā	470
Niccakīḷam	216	Nivātake	472
Niccayato	483	Nivārinī	439
Niccayattena	89	Niviṭṭho	219
Niccotukā	180	Nivesanaṃ	120
Nicchāmi	311	Nivesanāni	179
Niṭṭhitam	548	Nisabho	75
Nittiṇṇabhayo	178	Nisāmetha	42
Nidāghe	431	Nisinno	5
Niddesakārī	251	Nisīthe	65

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Nissaṃsayam	375	Pakkāmi	165
Nihatabhogā	472	Pakkuthitam	291
Nihanti	217	Pakkhalya	77
Nīcam	471	Pakkhinam	271
Nīcattiṇā	179	Pakkhinā	295, 400
Nīladumābhilambitā	435	Pakkhino	437
Nīlavāriyahindharā	6	Pakkhima	363
Nīlam	97	Pakkhi	364
Nuda	120	Pagabbhā	486
Nekapupphamālyavitate	447	Paguṇā	425
Nekkham	315	Pageva	239
Negame	258	Paggaṇhe	124
Netā	239	Paṅkam	277
Nette	239	Pacitam	529
Nemi	482	Pacurā	41
Neru	465	Paccakamittha	364
Nelamaṇḍalam	447	Paccagamittha	372
Nelasambhūtā	167	Paccati	197
No	277	Paccadissatha	363
Nhātāya	352	Paccuttarissāmi	237
[Pa]		Pacceka	289
Paṃsukam	55	Pacchāsāmyojane	9
Pakatiyā	375	Pajā	111
Pakāsati	207	Pajāyare	392
Pakāsītāni	206	Pajjam	207
Pakuṭṭhāyi	8	Pañcapatikāya	459
Pakkatālavilambino	10	Pañca maticca	459
Pakkamanti	360	Pañcāvudho	464
Pakkā	109, 179	Pañjalī	435
		Pañjalīko	30

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pañhe	144	Paṭissuṇāma	545
Paññavato	158	Paṭhameneva	118
Paññavā	158	Paṭṭhavasānugassa	479
Paññā	129	Paṇasi	25
Paññāṇavatā	537	Paṇihitā	392
Paññāṇavā	239	Paṇḍarakena	90
Paññāni	345	Paṇḍarāvaraṇā	167
Paññāyase	271	Paṇḍare	364
Paññāyihinti	190	Paṇḍitamānino	253
Paññāvidhā	83, 84	Paṇḍitā	398
Paṭikujjitā	289	Paṇṇakuṭim	218
Paṭikkamma	145	Paṇhe	25
Paṭiggayha	11	Patataṃ	439
Paṭicca	185	Patanti	188
Paṭicchadam	282	Patārayi	125
Paṭijānāmi	327	Pati	5, 345
Paṭipajjatha	282	Patitvā	208
Paṭipannā	58	Patimeva	95
Paṭipannāni	342	Patīto	178
Paṭipādayanti	494	Pate	19
Paṭippassambhi	454	Pattaṃ	26
Paṭibandhantiyā	459	Pattakhandhā	20
Paṭimukkaṃ	26	Pattacīvaram	268
Paṭibhāsi	390	Pattapariyāyam	290
Paṭilobhayanti	101	Pattayobbane	353
Paṭivattum	374	Pattasaṃsayam	400
Paṭivallanti	486	Pattā	131
Paṭivihito	187	Pattum	58
Paṭivedetha	394	Pattehi	435
Paṭisedha	7	Patto	76

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pathaddhuno	144	Pamādinam	494
Pathavīgavāssā	531	Pamukhā	6
Pathe	178	Pamokkhasi	384
Patho	287	Pamokkhā	32
Padam	76	Pamhāyeyya	315
Padakāni	123	Parakulam	470
Padakkhinā	376	Parakkantaṁ	167
Paduṭṭhā	471	Parattha	152
Paduṭṭhena	291	Paradārasevinī	430
Padumuttarābhā	182	Paraniṭṭhitaṁ	267
Padosam	470	Parapattiyā	124
Panujja	208	Paramatthasamhitā	160
Papātam	75	Paramappakopitā	420
Pappomu	58	Paramappamodito	425
Pabodhare	10	Paramasamvutaṁ	363
Pabbajitam	291	Paramā	84
Pabbataggasmim	65	Parame	376
Pabbate	227	Paralokāva	76
Pabyathayittha	437	Parābhavo	364
Pabhassarā	216	Parābhetvā	162
Pabhāvatiṁ	319	Parāmase	488
Pabhāvī	210	Parikaḍḍhissanti	321
Pabhinnā	77	Parikiṇṇo	200
Pamajja	240	Parikirimsu	376
Pamajjanti	198	Parikīrenti	342
Pamajjasi	240	Parikkhīṇāya	502
Pamattā	105	Pariggayha	342
Pamatto	117	Paricareyyātha	453
Pamadādhipā	418	Paricārayassu	182
Pamadāhanatthikā	494	Paricāresi	10

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pariciṇṇena	95	Pavāsam	471
Parijīṇṇam	105	Pavāsitaṃ	401
Pariṇāmajam	182	Paviṭṭham	207
Parittātūna	75	Paviṭṭho	24
Paridayha	426	Pavissa	179
Paridahitvā	471	Pavīhayo	433
Paripanthikā	268	Pavedayanti	524
Paripūrā	181	Pavedaya	344
Paribyūḷho	448	Pasattham	534
Paribhāsasi	500	Pasadam	24
Paribhinnagattam	292	Pasadamiga	447
Parimajjivā	341	Pasannam	246
Parimadditā	41	Pasannattam	395
Pariyāpadānena	384	Pasannanetto	175
Pariyāyam	247	Pasayhakārā	271
Pariyāyo	163	Pasavate	259
Parivattakajātā	471	Passam	50
Parihāpayam	346	Passanti	236
Parenti	428	Passema	247
Parosataṃ	538	Pahantvāna	270
Palāyinaṃ	439	Pahasanti	493
Palālakhalasannibhā	10	Pahāram	448
Palissaji	169	Pahāravarakhettaññū	258
Palemi	187	Pahiṇi	169
Pallatthito	82	Pahito	60
Pavajjanti	294	Pahīno	159
Pavaḍḍhakāyam	178	Pahūtamālyam	548
Pavaḍḍhakāye	364	Pahūtā	210
Pavarā	163	Pahūtedho	65
Pavāti	65	Paho	208

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paḷinaṃ	97	Pāmodo	131
Pākahaṃsā	389	Pāmukha-āsanasmim	181
Pāṭikaṅkhāma	146	Pāmesi	318
Pāṇaṃ	542	Pāyāpesi	454
Pāṇabhū	82	Pāyiṃsu	331
Pāṇasādhāraṇo	366	Pāyena	531
Pāṇipameyyamajjhe	93	Pāyenti	292
Pāṇībhi	4	Pāraṃ	524
Pāṇūpagatāva	82	Pāricariyāya	170
Pātarāsamhi	165	Pālite	258
Pātālamiva	465	Pāleti	524
Pātikaṃ	372	Pāvisī	349
Pātinim	426	Pāvekkhi	290
Pāturahu	87	Pāsā	393
Pāturāsī	15	Pāsādavāsā	531
Pātova	165	Piṃsare	216
Pādāsu'ssārayaddhaje	338	Piṭṭhimaṃsiko	11
Pāde	29	Piṇḍaṃ	386
Pānāya	434	Pitaro	120
Pāpaṃ	367	Pitā	63
Pāpake	422	Pitūnaṃ	42
Pāpajanaṃ	439	Pitvā	19
Pāpattha	271	Piyaṃ	237
Pāpaparāyaṇo	266	Piyā	90
Pāpasahāyako	470	Piyena	237
Pāpiṭṭhatarāni	154	Piḷandhatha	419
Pāpiyañca	323	Piḷandhanā	44
Pāpuṇetha	219	Piḷayi	217
Pāpo	266	Piṭṭhaṃ	212
Pābhatam	492	Piṇitā	331

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Puṅgavūsabhā	276	Pupphachaḍḍakam	487
Pucchati	352	Puppharasamattebhi	10
Pucchāmi	114	Pupphavicitrasanthatā	434
Pucchitāyemha	144	Pubbakamhi	198
Pucchesi	60	Pubbakiccaṃ	527
Puññaṃ	345	Pubbadevā	20
Puññakaro	126	Pubbasaññogam	9
Puññasāṅkāse	394	Pubbācariyā	353
Puññānaṃ	177	Pubbāpariyaṃ	160
Puññūpasamhitā	350	Pubbe	11
Puṇḍarīkattacaṅgī	46, 227	Pubbekatahetu	251
Puṇṇaṃ	20	Pumaṃ	164
Puṇṇanadījātakāñca	128	Purakkhatvā	46
Puṇṇamāyo	227	Puratthimena	290
Puṇṇamāse	226	Purā	246
Puṇṇamukho	453	Purāyaṃ	163
Puṇṇehi	178	Purindado	146
Puttakalī	277	Purisādakamhā	30
Puttadāresu	131	Purisālu	447
Puttaphalaṃ	352	Pūjā	374
Puttarūpayasūpetā	371	Pūjitā	52
Puttā	105	Pūjiyā	432
Puttike	323	Pūjesi	112
Puthu	5	Pekkhavā	430
Puthuppajāya	112	Pekkhasi	194
Puthulomāyutā	5	Pecca pecca	252
Puthusussoṇi	8	Petarājavisaṃ	494
Puthū	217	Pete	8
Punappunaṃ	219	Pettighātino	292
Punarāvajassu	26	Pesitaṃ	403

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Ba]	
Peseti	426	Bārāṇasiggaho	117
Pessena	374	Bārāṇasyaṃ	71
Pokkharāṇī	46, 433	Bālā	253
Poto	276	Bālo	502
[Pha]		Bāhā	217
Phalaṃ	206	Bāhāmudū	227
Phalā	210	Bāhubalaṃ	128
Phaleyya	96	Bāhubhi	75
Phassayaṃ	266	Bindutthanī	227
Phītaṃ	112	Bindussaro	217
Phītāni	20	Bimbijālakasañchannaṃ	165
Phuṭā	290	Biḷāra	447
Phulingāni	152	Bījāni	392
[Ba]		Bujjhesi	170
Baddhamāsīnaṃ	364	Bubhukkhito	75
Bandhavā	366	Byagghīva	5
Bandhave	5	Byathaṃ	384
Bandhitvā	329	Byathitā	539
Balī	364	Byantībhūto	5
Balena	258	Byamhito	71
Balesu	131	Byavajanti	85
Bahīpure	66	Byasanabhāvañca	251
Bahu	524	Byasaṇī	276
Bahuṭhānacintino	188	Byasanno	19
Bahudhā	534	Byasampatto	75
Bahūnaṃ	534	Brahatī	227
Bahvettha	107	Brahā	162
Bādhaye	483	Brahāraññacarō	421
		Brahāvane	227

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]		[Bha]	
Brahmacariyaṃ	185	Bhattu	181
Brahmacariyā	169	Bhattugāravā	376
Brahmacārī	112	Bhattucca	349
Brahmadattassa	463	Bhatturatthā	420
Brahmabhūto	212	Bhaddaṃ	75
Brahmā	353	Bhaddasālaṃ	85
Brahme	81	Bhadraṃ	65
Brāhmaṇattham	208	Bhantā	227
Brāhmaṇe	97	Bhayaṃ	81
Brāhmaṇesu	131	Bhayaṭṭitā	54
[Bha]		Bhayā bhīto	397
Bhakuṭṭim	313	Bhayāhi	539
Bhakkham	207	Bharatūsabha	105
Bhakkhaparikkhīṇo	271	Bharatha	277
Bhakkhayitvā	321	Bhariyaṃ	259
Bhakkhayetave	506	Bhariyā	84
Bhakkhasādi	19	Bhare	257
Bhakkho mahā	24	Bhava	9
Bhagavā	499	Bhavataṃ	375
Bhaginiyo	453	Bhavati	471
Bhajantaṃ	246	Bhavanti	158
Bhajjati	246	Bhassaravaṇṇine	388
Bhajjaye	246	Bhassarasannikāsaṃ	181
Bhañjatha	75	Bhāgaso	289
Bhaṇantā	551	Bhāgīrathim	97
Bhaṇante	152	Bhājaya	425
Bhatta	181	Bhāṇumā	35
Bhattā	108	Bhāti	65
Bhattim	363	Bhāturajjhāvarā	346
Bhattirasmāsu	375	Bhāyāmi	389

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Bha - Ma]	
Bhāvaṁ	89	Bhojanatthā	178
Bhāvāyaṁ	250	Bhojaputtā	178
Bhāvitattāna	507	Bhottabbo	267
Bhāvitatto	83	Maṁsaṁ	33
Bhārata	181	Maṁsakājaṁ	62
Bhārā	346	Maṁsāni	321
Bhāsati	493	Makkhappahānaṁ	149
Bhāsamaṇaṁ	65	Maggam	282
Bhāsaye	551	Maggahim	399
Bhāseyya	272	Maggeyya	107
Bhāsesamaṇā	431	Maghavā	146
Bhinnāni	212	Maccuno	104
Bhiyyo	245	Maccharipaṇcamā	423
Bhīmakāyo	178	Majjhakaṁ	412
Bhīrū	392	Majjhe	246
Bhuttavantaṁ	181	Mañjarim	426
Bhutvā	503	Mañjussaro	318
Bhumyaṁ	88	Mañjū	191
Bhusaṁ	384	Mañjūhi	448
Bhusadassaneyyaṁ	216	Maññasi	121
Bhusālayāvutthā	6	Maññe	32
Bhusehi	235	Maṭṭham	401
Bhūtapati	120	Maṇayo	405
Bhūtabhabyāni	345	Maṇikaṇca	239
Bhūtāni	236	Maṇī	187
Bhūnahuno	290	Maṇimayā	181
Bhetvāna	186	Mataṁ	520
Bheraṇḍakā	295	Matā	425
Bhogajāniṇca	19	Mattakkho	453
Bhogabalaṁ	128	Mattuṁ	32

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Matthakaṃ	76	Mahatthiyaṃ	159
Matthiko	273	Mahaddhano	318
Madanīye	403	Mahantaṃ	181
Madā	105	Mahantānaṃ	371
Mado	105	Mahantāno	392
Maddakulaṃ	328	Mahanto	390
Maddakkhu	440	Mahabbalo	318
Maddavaṃ	370	Mahāpathaṃ	277
Madhumaṃsaṃ	94	Mahāpitaṃ	170
Madhurāhi	448	Mahābrahmā	60
Madhussaro	318	Mahābrahme	111
Manasā	169	Mahābhūtagaṇālayo	65
Manuññarūpaṃ	181	Mahābhūtā	391
Manussapāpiṭṭho	246	Mahāmeghariva	435
Manussamaṃsaṃ	539	Mahāyaso	318
Manussalokasmiṃ	5	Mahāraṭṭho	318
Mano	95	Mahārājā	318
Mandiraṃ	519	Mahārukkhasa	258
Mando	128	Mahāvarāha	447
Mama'tthe	42	Mahāvīci	288
Mamāyitaṃ	440	Mahāsattuhattattataṃ	372
Maraṇaṃ	273	Mahāsālā	265
Marāmi	53	Mahiddhikā	145
Malīnasatte	31	Mahesinaṃ	281
Masakkasāraṃ	179	Maheseyyaṃ	95
Masakkasārappabhavā	427	Māṇavā	107
Mahaggate	128	Māṇavo	217
Mahaggato	120	Mātaṅgasmim	290
Mahaṇṇave	270	Mātaraṃ	463
Mahattaṃ	58	Mātā	350

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Mātugho	293	Mucalindaketakā	433
Mādisaṁ	112	Muccate	251
Mānātimānā	20	Muñca	87
Māniyaṁ	105	Muttaṁ	26
Mānusiṁ	76	Muttassa	268
Mānusiyo	101	Muttā	405
Mālaṁ	82	Muttātharukhaggabandhā	143
Mālāva	41	Mutto	76
Mālī	10	Mudireti	82
Māluteritaṁ	349	Muduraṁ	217
Māluvapaṇṇasanthatā	218	Mudukā	166
Mikhalaṁ	216	Mudū	156
Migaññū	42	Muddhābhisittaṁ	483
Migavaṁ	24	Muniṁ	418
Migapakkhīsu	131	Mupeti	45
Migamandalocanā	226	Musā	486
Migā	75	Muhuraṁ	34, 217
Migājinaṁ	71	Mūlā	210
Migājīnūpetāṁ	548	Meghasamānā	265
Migena	295	Methunasmā	147
Micchā	353	Mocā	433
Mittañca	178	Mohasaṁsāraṁ	164
Mittapurāṇacorāṁ	486		
Mittavataṁ	376	[Ya]	
Mittānaṁ	239	Yaṁ	148
Mittāmaccesu	131	Yakkhānaṁ	71
Mittāmaccaribyūḷho	71	Yaññatantaṁ	218
Mitto	363	Yaññā	534
Missībhūtā	89	Yaññe dhanāṁ	237
Misse	163	Yathāsukhaṁ	236

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]		[Ra]	
Yantā	331	Rajjaṃ	27
Yantāni	257	Rajjati	89
Yanti	364	Rajjassu	87
Yamakkhayaṃ	292	Rajjuṃ	186
Yamasādhanam	290	Rajjena	273
Yasassimā	65	Rañjayate	217
Yasassī	146	Raññaṃ	147
Yācam	247	Rañño	60
Yācakā	338	Ratṭham	105
Yācanāya	365	Ratṭhapālo	239
Yācamānā	20	Ratṭhaviddhamśano	291
Yānañca	271	Ratṭhābhivaḍḍhana	7
Yāvanto	77	Ratṭhe	131
Yutā	437	Raṇam	50
Yuto	68	Ratanam	239
Yuttam	384	Ratanantakaritthiyo	466
Yuttā	124, 258	Ratikīḷitāni	202
Yudhā	437	Ratiyā	492
Yuvā	342	Ratīnam	168
Ye	258	Rattim	271
Yogaṃ	384	Ratto	502
Yogappayogasaṅkhātam	129	Ratyā	293
Yojentu	338	Ratyo	327
Yodhikā	452	Ratham	338
[Ra]		Randhayi	130
Rakkhasā	292	Ramayaṃ	217
Rakkhasi	465	Ramasī	548
Rakkhassu	75	Ramāmi	311
Rajaggam	198	Rammaṃ	5, 202
Rajataggaḷam	181	Rammako	65

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[Ra]	
Rammā	265	Rūpadhātuyā	494
Raveyya	111	Rūpapaṭṭapalimaṭṭhī	5
Rasagārave	502	Rūpena	5
Rasañcassa	258	Rogato	158
Rasadaḍi	350	Rogasammattaṁ	94
Rasānaṁ	506	Roca	189
Rasuttamaṁ	503	Rocaya	7
Rase	536	Roruvā	288
Rasmāsu	372	Rohaññā	276
Rahadaṁ	178, 246	[La]	
Rāgadosavadhiyo	493	Lakkhaṇasammate	394
Rājakattāro	273	Lakkhaṇūruyā	389
Rājarathā	524	Lakkhīdhitisampanno	120
Rājā	67	Laṅghamaye'ttha	437
Rājābhirājā	342	Latāva	486
Rājino	111	Laddhapaccayā	376
Rājisi	7	Laddhāna	128
Rājīsayo	211	Lapasakkharā	486
Rāmakarāsu	486	Labbhametaṁ	353
Rukkhaggahānā	433	Labbhetha	227
Rukkhaphalāni	216	Labhataṁ	372
Rucimajjhagataṁ	395	Labhanti	237
Rucire	318	Labhamāne	472
Ruccate	363	Labheyeyāma	453
Rucchati	389	Lahucittānaṁ	482
Rudaṁ	169, 217	Lākhārasarattasucchavī	227
Rudanti	517	Luddhaṁ	259
Rudi	194	Luddhānaṁ	482
Rurū	447	Lūkhaṁ	428
Rūpaṁ	252		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Va]	
Leṇaṃ	539	Vajjāni	19
Lokacittamathanā	492	Vajjāsi	53
Lokadado	345	Vaṭṭanāvaḷisaṅkāsa	71
Lokapālā	95	Vaṇaṃ	217
Lokassa	390	Vaṇagandho	208
Lokyā	8	Vaṇṇakārakā	294
Loṇatoyavatiyaṃ	492	Vaṇṇagandharasuttamaṃ	4
Loddaṃ	433	Vaṇṇarūpena	164, 205
Lobhāva	399	Vaṇṇena	269
Lomasuddari	462	Vataṃ	119, 185
Lomahaṃsano	11	Vatena	86
Lomāni	164	Vattapadā	120, 125
Lomehi	291	Vatthakaṃ	405
Lolo	390	Vatthiyaṃ	239
Lohaṃ	405	Vatthukatā	15
Lohitakā	39	Vatrabhū	162
Lohitantā	167	Vatvāna	273
Lohitapattamālinī	431	Vadaññū	156
[Va]		Vadānā	257
Vakassu	257	Vadhatthikā	53
Vakkaṅgehi	10	Vadhamaññāya	389
Vakkaṅgo	367, 371	Vadhāya	8
Vaggubhi	227	Vadhikāyo	464
Vaggussaro	318	Vadhitvā	148
Vaggū	54	Vadhissaṃ	50
Vaṅkena	294	Vadhissati	389
Vajanti	293	Vanaṃ	94
Vajāma	218	Vanaññū	42
Vajjaṃ	536	Vanatimiramattakkhi	194

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vanatodā	6	Vāridharo	4
Vanappatiniṅca	437	Vārinā	6
Vanibbakānaṁ	185	Vālabījanaṁ	342
Vane	65	Vālehi	292
Vantagato	19	Vāsavo	418
Vamissanti	271	Vāsudevo	347
Vammite	397	Vāhaṁ	164
Vammibhi	276	Vāhanesu	131
Vayaṁ	124	Vāhiye	65
Varavārivahoghasā	6	Vāḷamigo	464
Varānaṁ	537	Vāḷā	486
Vareyya	520	Vikantimsu	392
Vasantāṁ	311	Vikappetvā	4
Vaso	373	Vikāle	109
Vassāni	77	Vikiṇṇarūpā	218
Vākyam	88	Vikiṇṇavācam	81
Vākyena	375	Vikuddho	327
Vācāsanthutiyo	464	Vikopanā	489
Vāṇijā	276	Vikopayitvā	178
Vāṇijo	494	Vigāhisuṁ	406
Vāṇijjaṁ	178	Vigetu	503
Vātajavappahārino	44	Vicaranto	265
Vātamiḡā	447	Vicittahatthābharaṇā	166
Vātasameritaṁ	217	Vicitravaṭṭaṅgulikā	217
Vātassitāni	75	Viccutā	430
Vādo	250	Vijambhati	470
Vāyamassu	120	Vijānahi	540
Vāyaso	271	Vijāniyā	250
Vāraṇā	447	Vijānemu	45

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vijitāvī	194	Vipariyattaṃ	396
Vijite	337	Viparivattāyo	465
Vijetum	58	Vipalāyimsu	329
Vijjati	366	Vipassī	158
Vijjācaraṇena	425	Vippanaṭṭho	75
Viññāpetum	294	Vippasākhaggā	10
Vitathaṃ	118	Vipphandamānaṃ	295
Vittaṃ	482	Vibhavaṅgato	290
Vidaṃsayanti	206	Vibheti	551
Viditā	363	Vibhemi	164
Viditvā	8	Vimaṭṭhaṃ	217
Vidū	8	Vimaṭṭhā	166
Videhaputta	178	Vimato	364
Viddhaṃsanaṃ	8	Vimado	169
Viddhastāṃ	71	Vimalo	65
Vidhamma	502	Vimānaṃ	177
Vidhātā	238	Viyañjanaṃ	181
Vinamati	471	Viyatto	453
Vinayo	492	Virajaṃ	321
Vinassati	252	Virāgitā	100
Vinassatha	448	Virūparūpena	150, 220
Vināsayanti	20	Virocati	65
Vinipātiko	126	Vilaggamajjhā	227
Vinividdhaṅgā	293	Vilaggā	166
Vinītavantaṃ	437	Vilajjati	471
Vineti	216	Vilasati	471
Vindati	129	Vilākamajjhā	548
Vipakkhakaṃ	271	Vilāpakālo	25
Vipaccati	129	Viluppanāyā	112

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vilumpamānamhi	268	Vuddhe	158
Vilomaṁ	471	Ve	156
Vivane	75	Vegasā	75
Vivarāni	400	Vegena	76
Vivasāne	293	Veṇī	325
Viviccaṁ	471	Veṇikatā	464
Vividhena	493	Vedanaṁ	76
Visaṁ	534	Vedamakkhānapañcamāṁ	488
Visaṁvādikasammatā	428	Vedaya	439
Visamajīvino	287	Vedayati	471
Visarukkho	465	Veditabbā	471
Visasamānaṁ	20	Vedehaputto	94
Visāradā	42	Vedhamānā	93
Visikhantarāni	19	Veyyagghaparisibbitaṁ	401
Vissāsayaṁ	384	Veyyagghā	276
Vissāsaye	89	Veyyattaṁ	273
Vihaññamāno	75	Veyyāvaccamaṁ	336
Vihitā	370	Velā	483
Vītarāgavisayūpapatti	494	Velli	548
Vītarāgo	158	Vellitaggā	216
Vītasaddhassa	245	Vellitagge	321
Vītikīṇṇā	201	Vesmani	61
Vītikīṇṇo	200	Vehāyasaṁ	15, 144
Vīthi	45	Veḷukā	433
Vīra	345	Veḷuriya	143
Vīriyaṁ	257	Veḷuriyāmayā	44
Vuccate	119	Veḷuriyūpanīlā	179
Vuddhe	291	Vo	57
Vuddhaṁ	147, 437	Vokkamo	352
Vuddhā	400		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samkalaham	418	Sakuṇa	116
Samkusumitalatā	453	Sakuṇīva	97
Samgacchi	331	Sakena	488
Samgatyā	250	Sakkataṃ	418
Samgiddhā	292	Sakkuṇemu	26
Samghare	239	Sakko	120
Samṭhānam	489	Sakkoti	294
Samyamam	429	Sakkhisi	121
Samyamāni	216	Sakhā	237
Samyame	82	Sakhilam	156
Samyametum	81	Sakhilāhi	448
Samyamo	187	Saggañca	192
Samvaccharo	187	Saggādhimanā	428
Samvarim	15	Saggūpagaṃ	237
Samvare	400	Saṅkhapālo	181
Samvaro	91	Saṅkhamuttā	405
Samvibhāgī	156	Saṅkharūpapannā	217
Samvellim	324	Saṅkhātajātīmaraṇo	33
Samsati	81	Saṅkhāto	205
Samsī	436	Saṅkhāya	540
Samseyya	67	Saṅgati	523
Samtacca	397	Saṅgatīsu	82
Samhitūru	93	Saṅgamesi	448
Sa-indā	295	Saṅgamo	524
Sa-uttaracchadapaññāsam	169	Saṅgamma	152
Sa-usabhāmiva	106	Saṅgāme	258
Sakammunā	425	Saṅgāhakam	156
Sakassa	227	Saṅge	548
Sakāyuram	307	Saṅgaram	25
Sakideva	523	Saṅghāto	288

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saccanikkamo	420	Sadvāraṭṭhāyini	470
Saccānurakkhamāno	528	Sadhanam	493
Saccānurakkhī	519	Sadhammesu	514
Saccena	30	Sanantanamhi	219
Sajano	152	Santappitā	534
Sajāhi	235	Santasi	403
Sañcalesu	364	Santā	96
Sañchannā	201	Santi	95
Sañjīvo	287	Santiṅca	9
Saññatūrū	166	Santo	75
Saṅhavācam	156	Santhare	216
Sataṁ	238	Santhavam	472
Sataṅca	157	Sandhiṅca	28
Satapattam	449	Sannatadhīrakuttiyā	227
Satasippo	318	Sannayha	338
Sati	8	Sanniketam	46
Sattamibhattakāle	24	Sannitālayim	76
Sattavo	178	Sapakkhā	84
Sattasatā	190	Sapanti	423
Sattisimbalivanam	494	Sappaññasevī	132
Sattusaṅghā	85	Sappaññā	517
Satthā	544	Sabalo	246
Sadatthesu	85	Sabbakāmarasāharā	488
Sadisīsu	430	Sabbakālikam	201
Saddagame	437	Sabbakālikā	200
Saddham	430	Sabbajanassa	237
Saddhammam	524	Sabbadhammam	8
Saddhā	436	Sabbapathavī	20
Saddhāya	429	Sabbabhavam	489
Saddho	156	Sabbabhāvo	483

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sabbalokagū	418	Samena	403
Sabbasākuṇikā	370	Samotataṃ	178
Sabbaseto	246	Sampati	449
Sabbassayanamhi	548	Sampannacaraṇe	97
Sabbālaṅkārahūsitā	276	Sampannaphaladhārināṃ	75
Sabbitthiyo	472	Sampupphitā	46
Sabbosadhadharaṇidhare	447	Samphusitvā	217
Sabbosadhīhi	258	Sambarova	493
Sabbhi	345	Sambalaṃ	76
Sabhattu	439	Sambuddhaṃ	81
Sabhariyassa	245	Sambhatassa	129
Samaṇe	131	Sambhameyya	111
Samaṇo	81	Sammatatto	83
Samattaṃ	132	Sammati	421
Samantaṃ	55	Sammato	345
Samantakhātāparikhā-upetaṃ	85	Sammanti	337
Samapajjatha	77	Sammapekkhanti	353
Samā	89	Sammasi	3
Samānarattā	463	Sammā	168
Samānā	331	Sammukhe	499
Samāyā	20	Sammūḷharūpo	311
Samāsetha	524	Sayaṃ	435
Samāhite	328	Sayaṃkataṃ	182
Samītāro	345	Sayoggaṃ	307
Samīpe	206	Saracāpadhārinā	426
Samīhitaṃ	412	Sarabhaṅgo	147
Samuḍḍente	364	Sare	33
Samudācarantiyo	448	Sareyyātha	321
Samuddavelāva	186	Salohito	208
Sameti	529	Sallape	492

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Savantīnaṃ	97	Sāliyo	433
Savantīhi	526	Sikhaṇḍī	434
Sassatāyaṃ	185	Sikhī	465
Sassatiyā	20	Siṅgū	433
Sassamāno	25	Sitaṃ	57
Sahasā	208	Sippena	425
Sahassanetta	145	Sirasaṃ	471
Sahassapaṭiyatthataṃ	169	Sirasā	347
Sahassabāhu	290	Siriyā	436
Sahāyā	84	Sirī	106
Sahitabbato	340	Sirīmato	75
Sākaraṃ	217	Silaṃ	75
Sākhapurāṇasanthataṃ	486	Silesūpamā	483
Sākhassito	246	Sisati	323
Sākhā	75	Sītacchāyaṃ	336
Sāgarassa	342	Sītacchāyāya	239
Sājīvā	120	Sītasmiṃ	9
Sādisī	371	Sīdati	130
Sādhu	239	Sīlaṃ	157
Sādhupaccudā	167	Sīlavā	126
Sādhurūpe	290	Sīvathikāya	321
Sāmaññaṃ	188	Sīhassaro	318
Sāmā	227	Sīho	236
Sāmāya	389	Sukaṇḥakaṇḥacchadanehi	216
Sāmi	236	Sukataṃ	548
Sāmike	472	Sukittitāni	186
Sāmitāya	531	Sukoṭṭitaṃ	321
Sāmuddikaṃ	276	Sukhaṃ	548
Sārattā	486	Sukhapphalaṃ	236
Sārathi	338	Sukhāni	129

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sukhāvaham	346	Suddhā	166
Sukhāvato	131	Suddhi	187
Sukhī	519	Sudhampi	431
Sukhudrayo	365	Sudhammāyaṃ	162
Sukhena	370	Sudhā	431
Sugandham	435	Sunisitena	316
Suciṇṇam	295	Supariṇāhavā	4
Suciṇṇena	131	Supāmi	227
Sucittā	524	Supicchitam	207
Sucisaccasammata	424	Supinantena	41
Sucihi	494	Suppatiṭṭhitā	166
Sujampati	147	Suplavattham	437
Sujayā	89	Subāḷham	124
Sujātam	217	Subbate	423
Sujātā	216	Subbato	268
Sujātānam	453	Subyañjanā	160
Suṇātha	348	Subham	321
Suṇoti	287	Subhāsita	160
Sutam	129	Subhe	54
Sutanū	215	Subhehi	227
Sutā	145	Sumahā	375
Suttañca	216	Sumukha	399
Suttā	349	Sumedho	238
Sutvāna	503	Surakaññam	435
Sudassanā	167	Surajjakam	112
Sudassaneyyo	215	Surammam	548
Sudāruṇāni	499	Suruddho	464
Sudukkaram	370	Surosito	187
Suddā	273	Suvaṇṇakambutalavatta-	
		succhavi	217

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Suvaṇṇacande'ttha	437	Sokaṭṭāya	95
Suvaṇṇacīravasane	311	Sokhyaṃ	218
Suvaṇṇarājīhi	55	Socati	149
Suvaṇṇasaṃkaccadharā	101	Soṇṇabyamhanilayā	494
Suve	273	Sotassa	7
Susaṃvihitakammantaṃ	106	Sotthānaṃ	30
Susaṅgahitantaṃ	123	Sotthim	31
Susaññaṃ	322	Sopavāhanaṃ	169
Susaññaṭānaṃ	90	Sobbhaṃ	19
Susandhi	217	Sobhañjanā	433
Susambandhasiraṃ	345	Sobhare	217
Susammaṭṭhā	167	Sosetvā	5
Susunāgasādise	437	Soḷasussadā	289
Sussoṇi	166	Soḷārapaññaṇo	323
Suhadaṃ	82	Svāgatañca	372
Suhadayo	120	[Ha]	
Suhemā	389	Haṃsagaggarā	100
Sūtova	123	Haṃsapūgehi	10
Seṭṭhasammaṭā	439	Haññaṭe	111
Seṭṭho	238	Hatthattaṃ	370
Setaṃ	71	Hatthiyānaṃ	336
Seneva	25	Hatthī	437
Senopiyā	101	Hadayantarassitā	493
Seyyā	101	Hanāma	527
Seyyo	188	Haniṃsu	202
Selassa	236	Haneyyuṃ	486
Sesiṃ	75	Hantāraṃ	292
So	120	Hanti	185
Sokaṃ	179	Hantuṃ	186

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
		[Ha]	
Hantvā	328	Himaccaye	321
Handa	435	Himavatā	210
Harantiyeva	166	Himavā	65
Harimsu	321	Hiraññaṃ	397
Haritarukkhe	169	Hiriyā	86
Hareṇukā	433	Hirīmanāpi	20
Hasana	452	Hīnatto	290
Hāpito	212	Hutā	238
Hāsaṃ	119	Huto	212
Hāsamāno	81	Heṭhayitvā	153
Hāsayantā	342	Hemakappanavāsasā	276
Himsaṃ	258	Hemacandanagandhinī	166
Himsayaṃ	258	Hemañca	447
Hitā	239	Hemasuttacā	389
Hitāhitam	536	Hessati	95
Hitvā	548	Hessāmi	75

Jātakatṭhakathāya pañcamabhāge

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akiccaṃ tassa karoti	468	Amaccabala	127-8
Akkhaṇavedhi	137	Ambaphaladānassa nissando	2
Akkhiṃ nikhanati	467	Ambilarasa	506
Aguṇaṃ dhanu	466	Araññarukkhamūlasuññāgāresu	
Aggi	483	nābhiramanti	297
Aggidānassa phalaṃ	515	Arahaddhajo nāma	
Aggisāladānassa phalaṃ	515	avajjharūpo	51
Ajjhāroho pañcayojana-		Arahantadhātucetiya	135
satiko	501	Ariyapaṭirūpaka	90
Añjanapabbata	444	Alaṅkāraṃ	465
Aticārinīnaṃ		Alambusāya vilāso	165-6
nirayadukkhata	286, 293-4	Avaṇṇaṃ tassa bhaṇati	468
Atthaṃ tassa na carati	468	Aviccaṃ bhāsati	467
Adinnassa ādīnavā pubbe	223	Avissāsanīyapuggalā	455-6
Adhammikarājānaṃ ādīnavā	103	Asītimahātherānaṃ	
Adhammikarājūnaṃ		abbhantaro Aṅgulimālo	495
nirayadukkhata	284-5, 291		
Anatthassa caraṇaṃ	468	Ahetukavādi	241
Anatthacarāni vatthūni cha	466		
Anotatta	444	[Ā]	
Aparāpariyavedanīyakamma		Āgataṃ nābhinandati	468
mutto nāma natthi	134	Āturatā	466
Abhijaccabala	127-8	Ādāsadussamaṇḍanānuyoga-	
Abhiṇhaṃ dvāre tiṭṭhati	468	manuyuttasīlā	467
Abhipāraḥasenāpatissa		Ānandagijjharājassa	
jātiṭṭhānaṃ	221	itthīnaṃ dosakathā	484-5

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Ānandamacchassa naṅguṭṭham	
paṇṇāsayojanam	501
Ānando pañcayojana-	
satiko	500
Ānando pañcasatayo-	
janiko	502
Ārāmagamanasīlā	467
Āsā devaccharā	417
Āsā dakkhiṇadisāya	424
[I]	
Iṇaparibhoga	268
Itthāgārā	200
Itthiyo nāma lolā	97
Itthiyo maccu nāma	391
Itthī	483, 486-7
Itthīnam accācārā cattālīsa	467
Itthīnam alikavacanam	457
Itthīnam avajānana-	
kāraṇāni aṭṭha	466
Itthīnam āvudhā pañca	464
Itthīnam kaṇhasappasira-	
sadisakāraṇāni pañca	483
Itthīnam duppurā tisso	465
Itthīnam dosā	455-6-7-8-9, 460-1-2-3
Itthīnam paduṭṭhā pañcavīsa	468
Itthīnam padosāharaṇāni nava	467
Itthīnam māyā	205

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[I]	
Itthīnam dosakathā	489, 490-1-2
Idam me puññam	
sabbaññutaññāṇappaṭi-	
vedhāya paccayo hotu	53
Isisiṅga	162
Issarakatavādī	241
[U]	
Ukkaṇṭhitam	423
Ukkaṇṭhitabhikkhūnam vesā	297
Uccam bhāsati	467
Uccārapassāvam abhiṇham	
gacchati	468
Ucchedavādī	241
Uṇham	423
Uṇhīsapaṭṭa	282
Udakapabbata	39
Upaḍḍhūposathakamassa	
nissando	1
Upanāham	423
Upanāhitā	483
Uposathakamassa phalam	173
Ubhohi kacchehi sedā	
muccanti	297
Ummānantiyā āghāṭa-	
bandhanam	222
Ummānantiyā jātiṭṭhānam	221
Ummānantiyā pubbakammaṃ	222
Ummānantiyā pubbapatthanā	223
Ummānantiyā purimabhavo	222-3
Ummānantiyā mātāpitaro	221

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Ummānantiyā rūpasobhaṇaṃ	225-6-7-8
Uyyānagamanasīlā	467
Ussadanirayā aṭṭhavīśasataṃ	289
Ussadanirayā soḷasa	283
Ūruṃ pidahati	467
Ūruṃ vivarati	467
[O]	
Oṭṭhaṃ upalikhati	467
[Ka]	
Kakkā pañca	321
Kacchaṃ dasseti	467
Kacchāni thanāni aṅgāni dasseti	468
Kaṅcanapabbata	444
Kaṅcanamālasacetthataṃ pañcayojanāvattāṃ	410
Kaṭṭim cāleti	467
Kaṭṭukarasa	506
Kaṭṭhena pathaviṃ vilikhati	467
Kaṇṇapāvuraṇakinnarā	447
Kaṇṇamuṇḍaka	444
Kataññū katavedīnaṃ visesā	156
Kata'manukaroti	467
Kapi	530
Kappaṭṭhikasālarukkho sattayojaniko	444
Kamalānaṃ bheda	449
Kammakammaphalānaṃ saddhanaṃ	178

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kammasarikkhakavipāka	2
Kalahānaṃ vūpasamatā	442
Kasāvarasa	506
Kāmasaggāni cha	129
Kāmānaṃ ādinavā	221
Kāmā hatthikuṇapūpamā	270, 271-2
Kāyadarathaṃ	423
Kāsagahana	47
Kāḷasuttanirayassa dukkhatā	288
Kiccaṃ tassa na karoti	468
Kinnarānaṃ bheda	447
Kilantabhāvaṃ	423
Kilesasedā muccanti	297
Kīḷati kīḷāpeti	467
Kukkuḷanirayo yojanasa- tappamāṇo	152
Kuñjaro	483
Kuṇāladaha	444
Kuṇḍalinī	121
Kummo	530
Kulaggāni tīṇi	129
Kusarājassa sūdākaraṇaṃ	310
Kusa, pabhāvatināṃ pubbavatthu	306
Kusarājakumārassa cetopaṇidhi	300
Kusarājakumārassa pubbapatthanā	306
Kusarājassa kumbhakaranāṃ	308
Kusarājassa nandīrāgadukkhatā	314

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kusarājassa naḷakaraṇaṃ	309
Kusarājassa mālākārakaraṇaṃ	309
Kusarājassa sinehavīmaṃsaṇaṃ	312
Kūṭaṭṭa-amaccānaṃ	
paribhedakaraṇaṃ	242
Kūṭaḍḍakaraṇassa ādīnaṃ	2
Kodhaṃ	423
Kodhanatā	483
Kontisakuṇakinnarā	447
Koleyyakasunakha	497
[Kha]	
Khagga	282
Khattavijjavādī	241
Khārikarasa	506
Khīramūlaṃ sahaṣsaṃ	135
Khīrasalākabhattassa phalaṃ	515
Khujjāya gajjitagāthā terasa	117
Khujjāya palobhanakaraṇaṃ	316
Khujjāya sañcarittakaraṇaṃ	316
Khemāmahesiyā supinaṃ	377
[Ga]	
Gandhabba	120
Gandhamādana	65
Gabbhapātakānaṃ	
nirayaḍḍakhatā	286, 293
Gahanāni cha	47
Guyhabhaṇḍakaṃ sañcāleti	467
Goṇaṃ	466

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga - Gha]	
Godhā	530
Ghoravisatā	483
[Ca - Cha]	
Cakkaviddha	138
Candakinnarā	447
Candadevaputto	408, 410
Candimapassapabbata	39
Ciravissāsikopi anattakārakā	483
Cumbati cumbāpeti	467
Cūḷakāḷapabbata	39
Chaddanta	444
Chaddantadahassa pamāṇaṃ	38
Chaddantanāgassa ubbedho	53
Chaddantanāgassa pamāṇaṃ	38
Chaddantanāgassa vedanā	53
Chātabhāvaṃ	423
[Ja - Ña]	
Jātasatto amaraṇadhammo nāma natthi	33
Jālaroruvanirayassa dukkhatā	288
Jiṇṇatā	466
Jivhaṃ nillāleti	467
Jotipālakumārassa ābhogo	139
Ñātikulagamanasīlā	467

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta - Tha]		[Da]	
Tandiṃ ālasiyabhāvaṃ	423	Dāraḱaṃ ullaṅghati	
Tāpananirayassa dukkhatā	289	ullaṅghāpeti	467
Tiṇagahana	47	Dārudānassa phalaṃ	515
Tiṇahaṃsa	379	Dijampati	487
Tittakarasa	506	Diṭṭhigatikā pañca	260
Timiṅgalo saḱassa-		Dibba-ambavanaṃ tiyojanikaṃ	10
yojaniko	501	Dibba-ambassa rasavisesā	4, 5
Timinando		Disodisaṃ gantvā pekkhati	468
pañcayojanasatiko	501	Dīghaṃ assasati	468
Timirapiṅgalo saḱassa-		Dukkhaṃ vedayati	468
yojaniko	501	Dujivhatā	483
Tiyaggaḱa	444	Duppūrāni cattāri	487
Tiracchānagatā		Dumakinnarā	447
suvaṇṇavaṇṇā cha satta	378	Dullabhā cattāro	221
Tiracchānabhavane		Dussaṃ paṭibandhati	467
uposathavāso na sampajjati	173	Dussaṃ muñcati	467
Tirivacchagahana	47	Dūre mitto	466
Tilakakka	321	Devakaññāyo catasso	424
Tulasigahana	47	Devakinnarā	447
Thanaṃ dasseti	467	Devaccharā aḱḱhateyya-	
Thutimaṅgalakathā	418	koṭisaṅkhā	410
Theyyaparibhoga	267	Devanagaraṃ dasasahassa-	
		yojanaṃ	410
		Devalokā cavanadhammaṃ	
		pubbanimittāni pañca	297
		Devo devāsane	
		nābhiramati	297
		[Dha]	
Dadāti	467	Dhanuggahā cattāro	137
Dabbagahana	47	Dhammacariyagāthāyo dasa	130-1
Daliddatā	466		
Dahā satta	444		
Dānasālāyo pañca cha	408, 552		
Dāyajjaribhoga	268		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha - Na]	
Dhammayāga	58
Dhūmaroruvanirayassa dukkhatā	288
Dhenuṃ	466
Nakhena nakhaṃ ghaṭṭeti	467
Nacca, gīta, vādita, rodana,- vilasita, vibhūsitena jagghati	467
Nadītitthagamanasīlā	467
Nandatāpasassa iddhinimmānaṃ	334
Narasāsanakathā	130-1
Nāgarājassa abhisapakathā	91
Nābhiṃ dasseti	467
Nāradassa itthīnaṃ dosakathā	487-8
Nikkha	59
Nikkhantapādā visikhā- nucārinī hoti	468
Nimittapāṭhaka	314
Nirayā chattimsasataṃ	289
Nirayānaṃ dukkhatā	283-4-5-6-7
Nirayapālakaraṅṅo āṇāpavattaṭṭhānaṃ	290
Nirojassa ādīnavā	118
Nillokanasīlā	467
Nihatabhogo hoti	468
Nīcaṃ bhāsati	467
[Pa]	
Pañcapāpiyā garahamocana- karaṇaṃ	477

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pañcapāpiyā pubbadosā	476
Pañcapāpiyā supinanimittaṃ	478
Pañcapāpī	476
Pañcapāpīvatthu	475
Pañcapāpī sakalajambudīpe pākaṭā	479
Pañcasikhassa tajjanaṃ sunakhavesena	414
Pañcasikhadevaputta	408, 410
Paññābalaṃ seṭṭhaṃ aggaṃ	128
Paññābala	127-8
Paṭivissakehi santhavaṃ karoti	468
Paṭhamakappikakāle itthilīngasseva paṭhamāṃ pātubhūtaṃ	392
Paṇḍitamānī	253
Paṇḍukambalasilāsaṇaṃ saṭṭhiyojanaṃ	410
Paṇḍurājaputtā pañca	457
Paṇḍuhaṃsa	379
Patāpananirayassa dukkhatā	289
Patidevatā sambulā	92
Patha, uppathānaṃ visesā	283
Padalakkhaṇamantaṃ	512
Pabbajjā nāma Buddhādīhi vaṇṇitā	192
Pabbajitā nāma khattiyāva	513
Pabbatā satta	39
Pabbatā satta Himavante	444
Pabhāvatiyā akkosanaṃ	310-1
Pabhāvatiyā jātiṭṭhānaṃ	302

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa - Pha]	
Pabhāvatiyā pubbatthanā	306	Pāramiyo dasa	186
Pabhāvatiyā mātāpitaro	302	Piṭṭhi-ācariya	496
Pabhāvatiyā sattakhaṇḍa- karaṇaṃ	309	Piṇḍānaṃ sāvajjānavajjatā	267
Pabhāvatiyā sinehavīmaṃsaṇaṃ	312	Pitughātakammaṃ nāma bhāriyaṃ	279
Pabhāvatiyā sīse ūkāya vicinanaṃ	316	Pitughātakānaṃ niraya- dukkhatā	285, 291-2
Pamattatā	466	Puttapatthanā	298
Parakulagamaṇasīlā	467	Pubbekata vadī	241
Parakule na vāsetabbāni cattāri	466	Purāṇasanthata	486
Paradārikānaṃ nirayadukkhata	286, 293-4	Pekkhati	467
Parapurisasaddaṃ sutvā kaṇṇasotaṃ	468	Petānaṃ dukkhaṃ	10
Parammukhī nipajjati	468	Pesunaṃ	423
Parikkhārā aṭṭha	268	Porāṇako vaṃso	445
Paridahitvā sayati	468	Porisādo manussacoro	510
Paribhogā cattāro	268	Phalikapabbata	444
Parivattakajātā kuṅkumiya- jātā honti	468	[Ba]	
Palitakesadassanassa saṃvegā	189	Balaṃ pañcavidhaṃ	127-8
Pavuṭṭhaṃ na sarati	468	Balaṃ bālassa vadhāya hoti	128
Pākahaṃsā	379	Balikammaṃsā karaṇaṃ anu- saṃvaccharaṃ	228
Pādukā	282	Bāhubala	127-8
Pādena pādaṃ akkamati	467	Buddhapaṭimākaraṇassa nissando	330
Pāniyapipāsaṃ	423	Buddhā nāma akāraṇe sitaṃ na karonti	57
Pāpasahāyako	466	Bhogabala	127-8
Pāraṃ nāvā	466	Bodhisattā nāma nilloluppacārino	380
		Brāhmaṇa	487

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]	
Bhakkhitabbayuttakasattā	
pañca	530
Bhaginiyoti	
ariyavohāro	453
Bhamukaṃ ukkhipati	467
Bhariyaṃ nissāya	
yuddhakaṛaṇaṃ	479
Bharyā	466
Bharyā nātikule	466
Bharyānaṃ dukkhaṃ	190-1-2
Bharyā nāma sāmikānaṃ	
atthabahulā	37
Bhuñjati bhuñjāpeti	467
Bhojaputtā vanibbakā	185
[Ma]	
Makkaṭamaṃsassa	
khādanāṃ	248
Majjapāyinī	467
Maṇipabbata	44
Maṇipassapabbata	39
Maṇiratanānaṃ ānubhāvo	331
Mattikakakka	321
Mattikāpiṇḍadānassa phalaṃ	476
Madhurasā	506
Manussā nāma upāyakusalā	380
Manosilātaṃ saṭṭhi-	
yojanikaṃ	444
Manosilāhaṃsā	379
Maraṇassa abhayānakasatto	
nāma natthi	32
Mahallikā	486
Mahā-avīcinirayassa dukkhatā	288

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mahā-avīcinirayassa pamāṇaṃ	288
Mahākālapabbata	39
Mahātimirapiṅgalo	
sahassayojaniko	501
Mahānadiyo pañca	444
Mahānirayā aṭṭha	289
Mahā-amaccānaṃ yuddha-	
samathakaṛaṇaṃ	479
Mahāmacchavatthu	500-1-2
Mahāmacchā cha	500
Mahāmogallānassa aparā-	
pariyavedanīyakammaṃ	113
Mahāmogallānassa	
dhātucetiyakaṛaṇaṃ	135
Mahāmogallānassa	
parinibbānaṃ	134
Mahāmogallānassa	
sādhukīḷanasabhā	134
Mahāsattassa parakkamatā	329
Māṇavakakinnarā	447
Mātalidevaputto	408, 410
Mātāpitu-upaṭṭhānaṃ nāma	
puññaṃ	
saggasaṃvattanikaṃ	345
Mātāpitu-upaṭṭhānassa	
ānisaṃso	345
Mātāpituguṇānaṃ	
ānubhāvo	30
Mātāpituposakassa phalaṃ	550
Mātāpitūnaṃ aparajjhanassa	
ādīnavā	113-4

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mātugāmo atitto	
tiṇṇaṃ dhammānaṃ	465
Mātugāmo aparisuddha-	
hadayo	307
Mātugāmo dhuvasīlo	
nāma natthi	495
Mātughātakānaṃ	
nirayadukkhata	285-6, 292
Mātuposakabhikkhu	330
Mātuyā guṇā	350
Mātuyā niyyātaṇaṃ rajjaṃ	307
Mālā milāyanti	297
Mittacora	486
Mittadubbhikamma	
ādīnavā	70, 76-7
Mittadubbhitā	483
Muddhatā	466
Musāvādakamma	
ādīnavā	78, 91, 118
Methunaṃ	465
Methunadhamma ādīnavā	209
[Ya - Ra]	
Yakkhānaṃ lakkhaṇāni	35
Yācati	467
Yānaṃ	466
Rajatapabbata	444
Raṇṇā nāma agatigamaṇaṃ	
na kātabbaṃ	113

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]	
Raṇṇo hīnaṅgatā nāma	
ananucchavikā	381
Rattavattadānaṃ nissando	222
Rathakāra	444
Rasataṇḥāgiddhikassa ādīnavo	
	501-2, 504, 510
Rasaharaṇihārūni	
sattasahassāni	4, 310, 497
Rasā satta	506
Rāgarattassa ādīnavo	508
Rājakakudhabhaṇḍāni pañca	282
Rājakulaṃ nāma bahudosaṃ	
bahupaccāmittaṃ	241
Rājadhammā dasa	116, 122-3-4
Rājā	483, 486-7
Rājā nāma musāvādaṃ	
nivāraye	118
Rājāno nāma	
subhāsitaḍḍhāsitaṇṇū	368
Rukkhānaṃ bheda	449
Rūpadassanamatteṇa sattānaṃ	
seṭṭhādibhāvo ṇātuṃ na	
sakkā	149
Roruvā dve	288
[La]	
Laṇḍajagahaṇassa ādīnavā	2
Laṇḍanaggāhakūṭaṭṭa-	
karaṇassa doso	2
Loṇakakka	321

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La - Va]	
Loṇarasa	506
Lohitapakkkhandikarogassa bhesajjam	476
Vaṇṇam tassa na bhaṇati	468
Vatthadānassa nissando	223
Vatthāni kilissanti	297
Vanakīlanassa ādīnavo	24
Vādānam bhindanam	250-1-2
Vālabījanī	282
Vāavedhi	137
Vāsipharasudānassa phalam	515
Vijambhati	467
Vijāyanam	465
Vidhurapaṇḍitassa puttā tayo	63
Vinamati	467
Vilajjati	467
Vilasati	467
Vilomamācarati	468
Vivādānam	423
Viviccaṃ bhāsati	467
Vejayanto yojana- sahassubbedho	410
Vemāniko asītihattha- tālakkhandhappamāṇo	2
Verabandhanassa ādīnavā	22, 40, 56
[Sa]	
Sakalajambudīpo nassissati surāpānena	14
Sakkasaddassa atthuddhāro	146

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sakkassa dhītarō catasso	417
Sakkassa vamsā	408, 410
Saṅghātanirayassa dukkhatā	288
Saccakammassa phalam	98-9
Sajātikakhādanānam vināsakāraṇāni	508-9
Sañjīvanirayassa dukkhatā	287
Satārahagāthāyo	523
Sattisūlanirayo tigāvutappamāṇo	153
Saddavedhi	137
Saddhādevaccharā	417
Saddhā pacchimadisāya	424
Saddhāpupphāni milāyanti	297
Sadvāraṭṭhāyini	467
Sapattīnam antarakaraṇam	478
Sappo	483
Sabbakiccesu anuvattanatā	466
Sabbadhana-anuppadānatā	466
Samaṇabrāhmaṇānam katāparādhānam niraya- dukkhatā	283-4, 290-1
Samaṇabhadrāni aṭṭha	267, 269
Samuddo	487
Saragahana	47
Sarapaṭibāhana	138
Sarapaduma	138
Sarapākāra	138
Sarapāsāda	138
Sarapokkharāṇi	138

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Saramaṇḍapa	138
Sararajju	138
Saralaṭṭhi	138
Saravassa	138
Saravedhi	137-8
Sarasippāni dvādasa	138
Sarasopāna	138
Sarīre dubbaṇṇiyaṃ okkamati	297
Sallaka	530
Sasaka	530
Sasalakkhaṇaṃ kappaṭṭhiyaṃ	34-5
Sahassanetta	145
Sākiyakoliyaṇaṃ akkosanaṃ	441
Sākiyakoliyaṇaṃ kalahakāraṇaṃ	441
Sādhūnaṃ aparajjhanassa ādīnavā	141-2
Sānupabbata	444
Sāmikassa pavāsaṃ vaṇṇeti	468
Sāmikavattaṃ apūrentīnaṃ nirayadukkhataṃ	286-7, 294
Sāniparibhoga	268
Sāsanā cavanadhammānaṃ pubbanimittāni pañca	297
Sāsapakakka	321
Sīrasaṃ bandhati	467
Sīrīdevaccharā	417
Sīrī pācīnadisāya	424
Sivirājassa jātiṭṭhānaṃ	221

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sivirājassa vippalapakathā	225-6-7-8-9
Sītaṃ	423
Sīlavatthāni kilissanti	297
Sīhapapāta	444
Sutasoma	496
Sutasomarājassa parivārā	516
Sutasomassa assamaṇaṃ	201
Suddhavattharatta- kambalānaṃ nimittaṃ	261
Sudhammasabhā pañcayojanasatikā	410
Sudhā bhuttā dvādasa pāpadhamme hanati	424
Sunakhamahānirayo tigāvutappamaṇo	153
Sunakhasa jīvitadānaṃ	244
Surādhuttassa ādīnavo	505-6
Surāpānaṃ nāma kadā uppannaṃ	13
Surāpānassa ādīnavā	14, 16-7-8-9
Surāsoṇḍatā	466
Suvaṇṇapassapabbata	39
Suvaṇṇabimba	301
Suvaṇṇavīthi saṭṭhiyojanaṃ	410
Suvaṇṇahaṃsassa rūpasobhaggatā	381
Suvaṇṇahaṃsā	379
Sūkarikādīnaṃ nirayadukkhataṃ	287, 294

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Ha]	
Sūriyadevaputta	408, 410	Hīṅgulikapabbata	444
Sūriyapassapabbata	39	Himavantassa pacchima-	
Setacchatta	282	passe hīṅgulitalaṃ	444
Setahaṃsa	379	Himavantassa purimapasse	
Sonuttarassa		suvaṇṇatalaṃ	444
dukkantāragamaṇaṃ	47	Himavanto tiyojana-	
Sonuttaraluddassa		sahassavittthato	443
rūpalakkhaṇaṃ	43	Himavanto pañcayojanasa-	
Sonuttaro pañcannaṃ		tubbedho	444
hatthīnaṃ balaṃ dhāreti	47	Himavā	65
[Ha]		Hirīdevaccharā	417
Haṃsā nānāvidhā	379	Hirī uttaradisāya	424
Haliddikakka	321		

Jātakatṭhakathāya pañcamabhāge

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A - Ā]	
Aṅgaraṭṭha	335	Arindama (rājā)	265-6, 269, 278
Aṅgīrasa (tāpasa)	142	Alambusā (devaccharā)	162, 164-5-6
Aṅgulimāla	37, 553	Alīnasattu (kumāra)	23, 27, 37
Ajātasattu	278-9, 296	Avantiraṭṭha	141, 337
Ajītakesakambala (diṭṭhigatika)	260	Assakaraṭṭha	337
Ajjuna (rājaputta)	457	Ānanda (gijjharājā)	454
Ajjuna (rājā)	142, 150, 153, 455, 457-8	Ānanda (mahāmaccha)	500-1-2
Ajjhāroha (mahāmaccha)	501	Ānandatthera	22, 69, 132, 161, 188, 202, 240, 260, 331, 354-5-6-7-8
Añjana (pabbata)	140, 444	Āsā (devaccharā)	417, 424, 426-7, 436
Añjanagiri (pabbata)	140	Ālāra (kuṭumbika)	174-5, 178, 187-8
Aṭṭhaka (rājā)	142-3-4	[I - U]	
Anurādha (pura)	269	Indapattha (nagara)	58, 60, 69, 496, 512, 524
Anuruddhatthera	69, 161, 440, 553	Isigili (pabbata)	133
Anusissa (tāpasa)	140-1, 145, 147, 161	Isisiṅga (tāpasa)	162, 164- 5-6, 203-4-5-6, 211, 220
Anotatta (daha)	341, 417, 444	Uttarapañjāla (nagara)	22, 103
Abhipāraka (kumāra)	221	Udakapabbata	39
Abhipāraka (senāpati)	222-3-4-5-6-7-8-9, 230-1-2-3	Udāyitthera	161
Ariṭṭhapura (nagara)	221, 223		
Arinasattu (kumāra)	27		
Arindama (kumāra)	260, 263		

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
-------------	-----------

[U - E - O]

Udicca (brāhmaṇa)	240
Uppalavaṇṇā (therī)	12, 37, 132, 240, 440
Ummādanṭī (seṭṭhidhītā)	222-3-4-5, 228-9, 230-1-2-3, 240
Eḷika (kumāra)	455, 462
Okkāka (rājā)	297-8, 301-2-3

[Ka]

Kaccāyana	161
Kaṅcana (pabbata)	444
Kaṇḍarī (rājā)	472
Kaṇṇamuṇḍa (daha)	444
Kaṇṇaveṇṇā (nadī)	173
Kaṇhā (rājadhītā)	457
Kapiṭṭha (assama)	140
Kapiṭṭha (vana)	139
Kapiṭṭhārāma	120
Kapilavatthu (nagara)	441, 443-4
Kapilaraṭṭha	22, 35, 103
Kammāsadamma (nigama)	553
Karampiya-acela	78-9
Karampiyapaṭṭana	78
Kalappacullaka (nigama)	140
Kalābu (rājā)	142, 150
Kassakabrāhmaṇa	69
Kassapa (Buddha)	223
Kassapatthera	69, 161, 188, 202, 440, 553

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
-------------	-----------

[Ka]

Kākavatī (devī)	455
Kāra (rukkha)	153
Kāliṅgaraṭṭha	152
Kāliṅga (rājā)	142
Kāsirājā	496
Kāsiraṭṭha	13, 40, 203, 240
Kāsika (gāmaka)	69
Kāḷadevila (tāpasa)	140-1
Kāḷasutta (niraya)	288
Kāḷahatthī (senāpati)	498, 500, 502-3-4, 507-8, 510, 550, 553
Kinnarā (aggamaheṣī)	472-3-4-5
Kisavaccha (tāpasa)	119, 140-1-2, 161
Kuṇāla (daha)	440, 444, 449, 450
Kuṇāla (sakuṇa)	445-6-7- 8-451-2, 454-5
Kuṇḍalinī (sakuṇī)	115, 121, 126, 132
Kumbhavatī (nagara)	30, 141
Kuruṅgadevī (rājadhītā)	455, 461-2
Kururaṭṭha	58, 496, 512, 524
Kulavaḍḍhana (seṭṭhi)	196, 202
Kusa (rājakumāra)	300, 302
Kusa (rājā)	305, 309, 312
Kusāvātī (nagara)	297, 303, 313

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Ketaka (rājādhānī)	153
Koṇḍañña (tāpasa)	149
Korabya (rājā)	496
Kolarukkha	441
Kolita	161
Koliya (nagara)	441, 443
Kosala (raṭṭha)	334
Kosala (rājā)	102, 114, 334, 455
Kosikigaṅgā (nadī)	2
Kosiya (tāpasa)	420, 422- 3, 429, 430, 432, 434-5, 439
[Kha]	
Khantivādī (tāpasa)	142
Khujja (paricārika)	457-8-9
Khujjā (paricārikā)	305, 309, 312, 314, 326, 331
Khujjuttarā	202, 331
Khema (nesāda)	379
Khema (sara)	378-9, 380
Khemaka (ludda)	380, 384, 394
Khemā (aggamaheṣī)	377-8, 396, 406
Khemā (nadī)	210
Khemā (bhikkhunī)	407
[Ga]	
Gaṅgā (nadī)	417
Gandhatindukadevatā	103

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga - Gha]	
Gandhatinduka (rukkha)	103
Gandhamādana (pabbata)	206, 417
Gayā (pokkharāṇī)	413
Gijjhakūṭa (pabbata)	355
Godhāvarī (nadī)	139, 140, 142-3
Gotama (Buddha)	355-6-7
Ghanasela (pabbata)	141
[Ca]	
Candaka (pabbata)	173
Candādevī (aggamaheṣī)	189, 194, 202
Candimapassa (pabbata)	39
Cittakūṭa (pabbata)	359, 360, 366, 370, 378, 380, 382, 508
Cittalatāvana (uyyāna)	417
Cūḷakammāsadamma (nigama)	37
Cūḷakāḷapabbata	39
Cūḷasubhaddā (kareṇukā)	38-9, 40, 52
[Cha]	
Chaddanta (daha)	38-9, 40, 46, 57, 444
Chaddanta (nāgarājā)	37, 39, 45
Chaddantavāraṇa	37
Channa (amacca)	377, 407
Chaḷaṅga (kumāra)	455, 462

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]	
Jambuka (sakuṇa)	115, 126, 132
Jayaddisa (kumāra)	23
Jayaddisa (rājā)	23, 24, 31, 32
Jayampati (rājakumāra)	300
Jālaroruva (niraya)	288
Jīvaka (vejja)	278
Jīvakambavana (uyyāna)	278-9
Jetavana (vihāra)	22, 37, 78 407
Jotipāla (kumāra)	135-6- 7-8-9
[Ta - Tha]	
Takkasilā (nagara)	26, 172, 240, 279, 515
Tāpana (niraya)	289
Tiṇa (haṁsa)	379
Timiṅgala (mahāmaccha)	501
Timirapiṅgala (mahāmaccha)	501
Timinanda (mahāmaccha)	500
Timbaru (tittha)	413
Tiyaggaḷa (daha)	444
Tiriṭṭivaccha (seṭṭhi)	221-2
Thūpārāma (vihāra)	269
[Da]	
Dakkhiṇāpatha	141
Daṇḍakī (rājā)	30, 119, 141, 150
Dantapura (nagara)	152

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Dāyapassa (uyyāna)	280, 282
Dibbacakkhuka (tāpasa)	35
Dīghāvu (kumāra)	263, 273-4
Duyyodhana (kumāra)	172
Devadatta	57, 69, 91, 278, 355-6
Devala	161
Doṇa (tittha)	413
[Dha]	
Dhataratṭha (haṁsa)	378
Dhataratṭha (haṁsarājā)	359
Dhanantevāsī (paricāraka)	462
Dhanañcayakorabya (rājā)	58, 60
Dhanapālaka (hatthī)	358
Dhūmaroruva (niraya)	288
[Na]	
Nakula (rājakumāra)	457
Nakula (rājā)	455, 457
Nanda (kumāra)	332-3
Nanda (tāpasa)	335, 337
Nanda (brāhmaṇa)	24-5-6, 515, 526, 553
Nandakamūlaka (pabbhāra)	262
Nandanavana (uyyāna)	417
Nārada (tāpasa)	140-1, 161, 417, 419, 440, 454
Nāḷaka (gāma)	133
Nāḷāgiri (hatthī)	355-6-7-8-9

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nāḷikera (rājā)	142, 150, 152
Nigaṇṭhanāṭaputta (diṭṭhigatika)	260
Nigrodha (rukkha)	39
Nilīnikā (rājadhītā)	204-5, 208- 9-220
[Pa]	
Pakudhakaccāna (diṭṭhigatika)	260
Pañcapāpī (kuladhītā)	475-6, 479
Pañcāla (rājā)	22, 24, 103
Pañcālacaṇḍa (purohita)	472, 475
Pañcālacaṇḍa (brāhmaṇakumāra)	455, 463
Paṇḍara (nāgarājā)	79, 80
Paṇḍaraka (nāgarājā)	82-3, 88
Paṇḍu (haṃsa)	379
Paṇḍukambala (silāsana)	162
Patāpana (niraya)	289
Pabbata (tāpasa)	140, 161
Pabhāvatī (rājadhītā)	302-3-4- 5, 307-8, 310-1-2, 324
Pākahaṃsa	379, 380
Pāricchattaka (rukkha)	299
Piṅgala (sunakha)	241, 244, 260
Piṅgiyānī (aggamahesī)	480
Puṇṇamukha (sakuṇarājā)	448, 451-2, 454-5
Pubbaka (pāsāda)	198

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pūraṇakassapa (diṭṭhigatika)	260
Porisāda (rakkhasa)	27-8, 31, 37, 510-1-2, 514, 517, 553
[Pha - Ba]	
Phalikapabbata	444
Baka (rājā)	475, 479
Bārāṇasī (nagara)	5, 13-4, 60, 69, 70, 78, 377, 407
Bārāṇasī (rājā)	3, 40, 59, 70, 188, 377
Bāvarika (rājā)	479
Bodhi (kumāra)	240
Bodhi (paribbājaka)	242-3, 247, 260
Brahmadatta (kumāra)	279, 496
Brahmadatta (rājā)	5, 13, 69, 78, 107-8-9, 180, 189, 279, 280
Brahmavaḍḍhana (nagara)	332, 334
[Bha]	
Bhadrakāra (brāhmaṇa)	61, 63, 69
Bhīmaratha (rājā)	142, 144
Bhīmasena (rājaputta)	457
Bhīmasena (rājā)	455, 457
[Ma]	
Makkhaligosāla (diṭṭhigatika)	260
Magadharatṭha	173, 335
Magadha (rājā)	172, 261
Macchariyakosiya (seṭṭhi)	408-9, 411, 414, 417

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Majjha (rājā)	119, 140
Majjhimadesa	141
Maṇipabbata	444
Maṇipassa (pabbata)	39
Madda (rājakula)	40
Maddaraṭṭha	302
Manoja (rājā)	332, 334- 5, 339, 354
Mallaraṭṭha	297
Mallikādevī (mahesī)	92, 102
Mahā-aṭavī	140
Mahākammāsadamma (nigama)	37
Mahākāḷapabbata	39
Mahāpatāpana (rājā)	118
Mahātimirapiṅgala (mahāmaccha)	501
Mahāmoggallāna	69, 161, 133-4, 202, 440
Mahāvīci (niraya)	288
Mahāsāla (vana)	39
Mahāsubhaddā (kareṇukā)	38-9, 40
Mahāsenagutta	196, 202
Mahimsaka (raṭṭha)	153, 173, 359
Mātaṅga (tāpasa)	119
Missā (devaccharā)	163
Migājina (uyyāna)	70-1, 515, 548
Mithilā (nagara)	174
Meṇḍissara (tāpasa)	140, 161

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya - Ra]	
Yudhiṭṭhila (rājaputta)	457
Yudhiṭṭhila (rājā)	455, 457
Rajatapabbata	444
Rathakāra (daha)	444
Rasaka (bhattakāraka)	499, 500, 510
Rājagaha (nagara)	172, 261, 356
Rāma (kumāra)	30
Rāhula (kumāra)	202, 277
Rohiṇī (nadī)	441
[Va]	
Varuṇa (tāpasa)	13
Varuṇa (rājā)	28
Videha (raṭṭha)	174
Vidhura (brāhmaṇa)	59, 60, 63, 69
Visākhā (vihāradāyikā)	12, 13
Vissakamma (devaputta)	201
Vejayanta (pāsāda)	410
Vejayanta (ratha)	437
Vessantara (sakuṇa)	115-6, 119, 121, 132
Veḷuvana (vihāra)	69, 356-7, 359, 377
[Sa]	
Samkicca (kumāra)	279, 280-1
Samkicca (tāpasa)	282, 296
Sanhkapāla (nāgarājā)	173, 177, 180-1-2, 188

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Saṅkhaṇḍa (daha)	173
Saṅghāta (niraya)	288
Saccatāpāpī (samaṇī)	455-9
Sañcaya (kumāra)	62-3
Sañcaya (māṇava)	69
Sañjīva (niraya)	287
Sattuddaya (mahāpaduma)	40
Saddhādevaccharā	417, 424, 428, 436
Sabbamitta (rājā)	14, 15
Samaṇaguttaka (cora)	133
Sambhava (kumāra)	62-3, 65, 69
Sambhulā (aggamaheṣī)	92-3, 95, 97, 99
Sarabhaṅga (isi)	142-3-4 147, 152, 160
Sasapaṇḍita	34
Sahadeva (rājā)	455, 457
Sahadeva (rājaputta)	457
Sāketa (nagara)	14
Sāgala (nagara)	302-3, 307, 359
Sāgala (rājā)	359
Sātodikā (nadī)	140
Sānupabbata	444
Sāriputtatthera	37, 69, 132-3, 161, 188, 202, 240, 354, 357, 407-ādipiṭṭhesu
Sālissara (tāpasa)	140, 161

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sāvatti (nagara)	12, 14, 37, 407, 442
Sineru (pabbata)	12
Sirī (devaccharā)	417, 424, 430, 436
Sivi (kumāra)	221
Sivi (rājā)	221, 239, 240
Siviraṭṭha	221
Silavatī (aggamaheṣī)	297-8, 303
Sihapapāta (daha)	444
Sihamukha (kuṇḍala)	473
Sucirata (brāhmaṇa)	58-9, 60, 65, 67, 69
Sujāta (kuṭumbika)	503-4, 508
Sutasoma (kumāra)	189, 190-1, 496
Sutasoma (rājā)	37, 201-2, 512-3-4, 517, 553
Sudassana (nagara)	189, 202
Sudhammā (devasabhā)	162
Sunanda (sārathi)	224-5, 240
Subhaddā (aggamaheṣī)	40, 43, 47-8, 52
Subhaddā (kareṇukā)	50-1, 54-5
Subhaddā (rājadhītā)	40
Sumukha (hamsasenāpati)	359, 360, 382, 363-4, 366-7, 370, 380

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Suratṭha (janapada)	140
Suvaṇṇa (pabbata)	39
Suhemā (haṁsī)	389
Sūriyapassa (pabbata)	39
Seta (haṁsa)	379
Soṇa (kumāra)	332-3
Soṇa (paṇḍita)	337-8-9, 344, 346-7, 349, 353
Soṇaka (Paccekabuddha)	263, 265, 269, 272
Sotthiya (kula)	504-5-6
Sotthisena (upajāra)	92-3, 97, 99, 102

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Soṇuttara (nesāda)	37, 43-4, 46-7, 55-6
Soma (kumāra)	189
Somadatta (uparājā)	197, 202
[Ha]	
Hiṅgulika (pabbata)	444
Himavanta	2, 38, 162, 175, 227, 240, 332, 345, 378, 417, 420-ādipiṭṭhesu
Hirī (devaccharā)	417, 424, 436

Jātakatṭhakathāya pañcamabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṃ, Syā = Syāmapotthakaṃ,
Kaṃ = Kambojapotthakaṃ, I = Iṅgalisapotthakaṃ, Ka = kesuci
Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu
dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[A]

Akantaṃ kantumicchāsīti = Akanto kantamicchasīti (Sī, Syā, I)	312
Akaraṃ = Akara (Syā)	71
Akhāṇumā = Akhanimā (Sī, Syā, I)	179
Aguṇaññussa = Aññāṇassa (Sī, Syā, I)	246
Accācaratīti = Accāvadatīti (Sī, Syā, I)	470
Accīti = Aggīti (I)	224
Acchāma = Icchāma (Sī, Syā)	79
Ajja = Ajjato (Syā, Ka)	543
Aññato = Aññaṃ (Ka)	411
Aññassa = Aññissā (Sī)	471
Aṭṭha = Satta (I)	302
Aṭṭhasatapalasuvaṇṇapātiparikkhitaṃ = Aṭṭhasatapalasuvaṇṇa- pātipakkhitaṃ (Syā, I, Ka)	401
Atacāni nippaṇṇāni = Avākāni nibbaṇṇāni (Sī)	
Akācāni nikkaṇṭakāni (I)	
Apākāni nibbaṇṇāni (Syā)	216
Aticiṇṇo = Atikkanto (Sī, Syā, I)	282
Aticirampi = Atiretacāraṃ (Ka)	19
Atipageva = Kīva pageti (Sī, Syā, I)	165
Atirasabhesajjaṃ = Ati-issarabhesajjaṃ (Sī, I)	447
Attanā ca so = Attāva taṃ (Sī, Syā, I)	89

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Attano = Attanā (Sī) Attanova (Ka)	8
Atthāya = Atthēna (I, Ka)	51
Atricca kocchanti = Atricchakocchanti (Sī, Syā, I)	435
Atha = Athassa (Sī, Syā)	53
Atha vā = Atha (Sī, Syā, I)	271
Adārabharaṇo = Ādārāharaṇe (I) Dārakabhāvena (Ka)	306
Addharatta-aṅgayutte = Addharattālaṅkatayutte (Sī, Syā, I)	548
Adhi-āvaramṃ = Adhivaramṃ (Sī, Syā)	337
Adhigatayasasobhaggasaṅkhātā = Adhigatayasaggalā- bhaggasaṅkhātā (Sī, Syā)	156
Adhigamāti = Adhigatamhāti (Sī, Syā, I)	347
Adhicca = Aticca (Sī, I)	422
Adhomaggādīhi = Adhomukhādīhi (Syā, Ka)	292
Anacchariyañcetaṃ = Anucchaviyañcetaṃ (Ka)	7
Anatthacarāni = Anatthacārinī (Sī, Syā)	466
Anatthacarānīti acaritabbāni atthāni = Anatthacārinīti anāsimsitabba-atthā (Sī, I)	470
Anākaro = Anācāro (Ka)	129
Anāḷiyāti anāḷhā = Anāḷiyāti anāḷhā (Syā) Anāḷhiyāti na āḷhikā (I)	101
Anutappateti = Anutappatī tanti (Sī, Syā, I)	26
Anutappate tvaṃ = Anutappatī taṃ (Sī, Syā, I)	25
Anupasaṅkamitvā = Kampetvā (Sī, I)	168
Anusāsasi = Anusāsīyati (Sī, I)	403
Anūnā = Anātho (Sī, Syā)	72
Andhabālāti = Bālāti (Sī, Syā, I)	324
Andhabālā pabhāsasi = Ādu bālāva bhāsasi (Sī, Syā)	324
Apagatāmhāti = Apāgatāmhāti (Sī) Apagatāmhāti (Syā) Avāgatāmhāti (I)	86
Aparisuddhahadayoti = Asuddhāsayoti (I)	307

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Appamādena = Appamādā hohīti (Ka)	96
Abbhūtīti = Abbhūti (Sī, I)	312
“Abhipāraako”tissa = Ahipāraakotissa (Sī, I) Abhipādakotissa (Ka)	221
Abhūtaviṭṭho = Abhūtavaṭṭito (Syā)	482
Amaccaparijanehi = Amaccaparijanāpi (Ka)	29
Amaccā = Amaccasahassāni (Syā) Amaccasahassam (Ka)	472
Amhākaṃ = Tumhākaṃ (Sī, Syā, I)	199
Araṭṭhabhāvo = Vinaṭṭhabhāvo (Sī, Syā, I)	142
“Arinasattun”ti = Adīnasattanti (Sī) Alīnasattanti (Syā)	
Adīnasattunti (I)	27
Alambanātāya = Anabbhuṇṇatātāya (Sī, Syā, I)	167
Avatṭhitaṃ = Suvaḍḍhitaṃ (Sī, Syā)	171
Avanditvā = Vanditvā (Sī, Syā, Ka)	265
Avassantattā = Avassantassa (Sī, Syā, I)	203
Avācarīti = Accācarīti (Syā) Anācarīti (Ka)	479
Asambuddhanto = Asambujjham (Sī) Asambuddham (Syā, I)	81
Asambhitā = Achambhitā (Syā)	325
Asādhukammaṃ = Asādhukataṃ (Sī, Syā)	239
Aham = Ayam (Sī, Syā, I)	345
Ahīratha = Ahāratha (Sī) Ahāritha (Syā)	268
Ahīrathāti = Ahārathāti (Sī) Ahārithāti (Syā)	268
Ahetuñca pavadanti = Hetuñca apavadanti (Sī, Syā, I)	255

[Ā]

Āgacchanti = Ākaḍḍhanti (Syā, Ka)	7
Āgatattā = Āgato (Sī, Syā)	136
Ādiṃ katvā = Ākiritvā (Ka)	482
Āsamānāti = Āsasānāti (Sī, I)	415
Āsādetvā = Āharitvā (Ka)	392
Āha = Attho (Sī, I)	405

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[I]

Icchitapatthitānam = Icchitamicchitānam (Ka)	238
Itipi = Idhāpi (Ka)	364
Indapatthanagare = Indapattanagare (Sī, Syā, I)	58
Imasmiṃ = Ime (Sī, Syā, I)	248
Ime kira = Ime kiṃ (Ka)	222
Irīṇeti = Īrīṇeti (Sī, Syā)	75
Isippalobhaneti = Isipalobhiketi (Sī, Syā) Isiṃ palobhiketi (I)	163
Issarakatavādī = Issarakaraṇavādī (Sī, Syā) Issarakāraṇavādī (I)	241

[U]

Utumhi nhātāyāti = Utusinhātāyāti (Sī, I) Utusi nhātāyāti (Syā)	352
Udakapabbato = Udakapassapabbato (Sī, Syā)	39
Udatvāti = Uppatitvāti (Sī, Syā)	271
Udānasambandhagāthā = Uttānatthasambandhagāthā (Ka)	273
Uddayhate = Uḍḍayhate (Sī, I)	204
Unnatagge = Natagge (I) Vinata-agge (Ka)	321
Upacchindathāti = Ucchinditthāti (Sī, I)	408
Upacchinnoti = Ucchinnoti (Sī, I)	408
Uparimadantā = Heṭṭhimadantā (Sī, Syā)	167
Upalikhatīti dantehi upalikhati = Palikhatīti dantehi likhati (Sī, I)	
Palikkhatīti dantehi palikkhati (Syā)	471
Uppalamālabhārīti = Uppalamāladhārīti (Sī, Syā)	46
Uppāṭetvā = Uddharitvā (Sī, Syā, Ka)	2
Ubbāhetthāti bādhayittha = Ubbādhetthāti bhādhettha	
ajjhottharittha (Syā)	448
Ubhoti = Ubhāti (?)	400
Urantarena = Udarantarena (Sī, I)	381

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Ure = Upari (Sī, I)	517
Urena = Udarena (I)	329
Uhasantīti = Ūhasantīti (Sī, I) Ohasantīti (Syā)	493

[Ū]

Ūnaṁ = Talaṁ (Syā, Ka)	414
Ūrutthambhaṁ = Ūrukkhambhaṁ (I) Ūrukampamānaṁ (Ka)	24

[E]

Ekavīhārikataṁ = Ekavīhārikaṁ (Syā, I, Ka)	270
Ettakena ṭhānena = Ettake ṭhāne (Ka)	129
Evaṁ = Ekampi (Sī, Syā)	20
Eva = Vaṭṭā (Ka)	166
Evamāpadiyā sati = Evamāpadi saṁsati (Sī, I) Evamāpariyāsati (Syā)	372
“Eḷikakumāro”ti = Eḷakamāroṭi (Sī, I) Eḷakakumāroṭi (Syā, Ka)	462

[O]

Otataṁ vitataṁ = Onataṁ vinataṁ (Syā, Ka)	178
Orimantato yāva pārimantā = Upari samantato (Sī, I)	39
Osannoti = Osinnoti (Ka)	20
Osiñcayeti = Osiñciyāti (Sī, Syā, I)	488

[Ka]

Kaṅkapattanti = Kaṅkhapattanti (Syā, Ka)	513
Kacci’matto = Kacci namatto (Sī)	402
Kaḍḍhanto = Bandhanto (Sī, I)	381
Kaḍḍhanto = Bandhanto (Sī) Ghaṭṭento (Syā)	360
Kaṅṭakaveḷugumbagahanāni = Kaṅṭakagumbagahanāni (Sī, Syā)	47

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ka]

Kaṇḍappamāṇaṃ = Kaṇṭhappamāṇaṃ (Sī)	49
Kaṇḍarī = Kakaṇḍarī (Ka) Kinnaro (Syā)	472
Kaṇṇapatte = Kaṇṇapattena (Sī)	501
Kaṇṇaveṇṇāya = Kaṇṇapeṇṇāya (I)	173
Kateti = Bhavoti (Syā, Ka)	541
Kattabbahomavidhūpanādiyaññakiriyāpi = Kattabbaṃ habyadhūmā- diyaññakiriyāpi (I)	218
Kattha Soṇakamaddakkhi = Kattha te Soṇako diṭṭho (Sī, Syā, I)	264
Katvā = Katā (Sī, Syā, I)	242
Kathāya = Gāthāya (Ka)	167
Kathināti = Kaṭhināti (Sī, Syā, I)	486
Kadalīsaṅkhātā dhajā paññāṇaṃ = Kadalīsaṅkhātāṃ dhajapaññāṇaṃ (Ka)	205
Kanakabyāsamocitāti = Kanakaggāsamocitāti (I)	167
Kapi = Sāmi (Sī, I) Sāvī (Syā)	530
Kamati = Kampati (Ka)	15
Kampitā = Kampitaṃ (Sī) Kampamānā (I)	539
Kammanibbattānaṃ = Kappanibbattānaṃ (I) Kappaṭṭhitaniibbattānaṃ (Syā)	289
Kayirum nūti etta nū-ti = Kareyyu noti ettha noti (Sī, I)	472
Karampiyaṃ = Kādambiyaṃ (Sī, Syā, I)	89
“Karampiya-acelo”ti = Kādambiya-aceloti (Sī, Syā)	78
Karampiyapaṭṭanaṃ = Kādambiyapaṭṭanaṃ (Sī, Syā)	78
Karissanti = Bhavissati (I, Ka)	142
Kareyyāti = Kariyateva (Sī, Syā)	430
Kalappacullakanigamaṃ = Lambacūḷakanigamaṃ (Sī, Syā, I)	140
Kalūnaṃ = Karuṇaṃ (Sī) Kapaṇaṃ (I)	541
Kassa = Tassa (Ka)	262, 264
Kassa = Kassesu (I, Ka)	342
Kākapaññāva = Kākapaññāya (Sī, Syā)	271
Kāmadhātusamatikkamā = Kāmadhātusamatikkamena (Syā, I, Ka)	494

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kāyavācākhiddāvasena = Kāyavācācittakīlāvasena (Sī, Syā)	202
Kārāpetvā = Khaṇāpetvā (Sī, Syā, I)	379
Kāsikamatthannanti = Kāsikapatthiṇṇanti (Sī)	401
Kim kammamakaranti = Kim kammamakarāti (Sī)	71
Kim tanti = Kim pana tanti (Sī)	370
Kim bhūtā? = Kim sutā (Ka)	516
Kiñci sampatiṇṇanti = Na kiñci na patiṇṇanti (Sī, Syā)	237
Kiṇeyya = Kīleyya (Syā)	400
Kiṇyāti = Kiṇeti (Sī, I) Kilyeti (Syā)	400
Kilantakāyo = Kilantatāya (Ka)	307
Kīṭanti kīṭam cāṭikapālādi = Kīṭanti kīṭakam cāṭikapālam (Sī, I)	
Kīṭam vāti kīṇitam cāṭikapālanti (Syā)	397
Kuruṅgadevī = Kuraṅgavī (Sī, I)	461
Kulehi = Kulesu (Ka)	268
Kekā = Ketakā (Syā)	433
Keṇūti = Veṇūti (Sī, Syā, I)	433
Ketakarājadhāniyam = Kekarājadhāniyam (Sī, Syā, I)	153
Kesaramsiyo = Kesato ramsiyo (Syā) Kesarasmim (Ka)	442
Kokanudañca = Kokanadañca (Sī, Syā, I)	299
Ko ne'vāti ko nu evam = Ko nedhāti ko nu idha (Syā)	420
Kolaṭṭhimadhusālikāti kolaṭṭhisakuṇā = Koyaṭṭhimadhusāli-	
kāti koyaṭṭhisakuṇā (Sī, Syā, I)	10

[Kha]

Khaṇḍam = Baddham (Sī) Bandham (I)	361
Khattavidāti = Khattavidhāti (Sī, Syā, I)	253
Khandhehi = Gaṇehi (Syā) Khaṇḍehi (Sī, I)	384
Khāditanti = Khāditunti (Sī, Syā, I)	529

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Kha]

Khilānīti kilāni = Khilānīti khīṇāni (Sī, Syā, I)	218
Khīṇe = Khaṇe (Syā, I)	417

[Ga]

Gajjatha = Gacchatha (Sī, Syā, I)	441
Gaṇḍikañca = Bhaṇḍikañca (Ka)	322
Gatiyā = Tava (I, Ka)	249
Gantā = Gatā (Ka)	295
Gantvā = Akatvā (Ka)	240
Gantvā = Paralokagamyā (Sī, Syā)	32
Ganthitāni = Aganthitāni (Ka)	309
Gamitthāti = Apatthāti (Sī, Syā, I)	416
Gammamāgammāti = Kamamāgammāti (Sī, Syā, I)	15
Galitamadamattavāraṇakumbhe = Paggalitapādena mattavaravāraṇakumbhe (Syā)	517
Gilānavuṭṭhitanti = Gilānā vuṭṭhitanti (Sī, Syā, I)	456
Gīveyyam = Gīvam (Sī, Syā, I)	315
Guham = Guhāyam (Ka)	509

[Gha - Ca - Cha]

Ghanavāsam = Ghanasannivāsam (Syā) Gharāvāsam (Ka)	539
Catupattharūpanti = Catumaṭṭharūpanti (Sī, Syā, I)	150
Carati = Vadati (Sī, Syā, I)	470
Caritvā = Khāditvā (Syā)	381
Caritvā = Khādetvā (Ka)	360
Cāresi = Cālesi (I, Ka)	53
Ciradikkhitānanti = Ciradakkhitānanti (Sī, Syā, I, Ka)	145
Ciraratte = Cirato (Sī, Syā)	57
Chaṇe kīlamānānam = Chaṇakīlāvasāne (I, Ka)	12
Chatṭhe = Sattame (Sī, Syā, I)	381

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja - Ña]

Jaṭāsu = Jaṅghāsu (I)	152
Jātimāmapīti = Jātimam apīti (Sī, I)	426
Jātissarañāṇena = Jātissarañāṇānubhāvena (Ka)	45
Jātu cakkhubhi = Jātacakkhubhi (Sī, Syā, I)	422
Jānanto = Najānantopi (I)	167
Jighañṇarattinti = Dighañṇarattanti (I)	430
Jīvaggāham = Jīvamānam (Syā, Ka)	527
Ñatteti = Kanteti (Sī, I)	526

[Tha]

Ṭhapetvā = Gahetvā (Ka)	289
Ṭhānanti = Pāpanti (Sī, Syā)	259

[Ta]

Tam = Etam (Syā, I, Ka)	418
Tam = Gītam (Sī, Syā)	262
Tam = Tava (Sī, Syā, I)	529
Tam = Tassa (Sī, Syā, I)	129
Tatāti vitatā = Katāti vikatā (Ka)	364
Tato = Daharadaharā (Ka)	359
Tattakam = Santakam (Syā, Ka)	408
Tattha = Tam (I)	189
Tattha = Tassa (Sī, Syā, I)	271
Tattha = Tattha atthīti nidahitam (Sī, Syā, I)	405
Tathā tam = Tathāyam (Syā)	399
Tadatthāya = Tathattāya (Sī, Syā, I)	531
“Tan”ti = Etanti (Sī) Ehi tanti (I, Ka)	10
Tayā = Mayā (Sī, Syā, I)	520
Tayā katāni = Te akatāni (Ka)	308
Tayo = Tato (Ka)	145

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ta]

Taramānarūpo'hāsi = Taramānarūpo gaṇhāsi (Sī, Syā, I, Ka)	244
Taralaṃ = Taraḷaṃ (Sī) Vāraṇaṃ (Syā, I) Taraṇaṃ (Ka)	546
Tava = Tayā (Sī, I)	403
Tava baddhacaro = Tavupaṭṭhācāro (Ka)	347
Tasmā = Kasmā (Ka)	541
Tasmā ahaṃ = Tassāhaṃ (Ka)	32
Tasmiṃ = Te (Sī)	13
Tassa = Tattha (Sī, Syā)	46
Tassā = Kiṃ te idanti tassā (Sī, Syā, I)	207
Tādisānaṃ = Tāsānaṃ vātādisadisānaṃ (Sī)	
Vātabāla-andhasadisānaṃ (Syā)	390
Tālavaṇṇaṃ = Tālapaṇṇaṃ (Syā, Ka)	309
Tāsaṃ sāmikā = Tā sassāmikā (I, Ka)	108
Tiriṭisaṅghā viya = Ciriṭisaṅghā viya (Sī, I)	216
Tihi dhammehi = Gihidhammehi (Sī, Syā)	489
Tuttatomarehi = Kuntapatodehi (Ka)	356
Tumūlanti = Bhimūlanti (I, Ka)	44
Tulā ca kāje ca = Tulādhāre ca (Sī, Syā)	49
Tena = Te (I, Ka)	14
Tena kāraṇena vā akāraṇena vā = Tena kāraṇena (Sī, Syā)	272
Tvaṃ aññaṃ = Tvaṃ kathaṃ aññaṃ (Sī, Syā)	263

[Tha - Da]

Thirasīlepi = Varasīlepi (Ka)	464
Thokaṃ kaṇḍuyitvā = Aṇḍaṃ vicinitvā (Sī, Syā)	316
Daṭṭhukāmo, ahaṃ tattha gantvā = Daṭṭhukāmo, gacchāmissa (Sī, Syā, I)	263
Dadeyyaṃ = Jaheyyaṃ (I)	196
Dantasudanto = Danto sudanto (Sī, I)	359

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Da]

Damanam = Vinayanam (Sī, I)	495
Dasavatthukam = Savatthukam (I, Ka)	429
Dasavatthukā cetanā = Savatthukā (Ka) Pavattitacetanā (Syā)	403
Dassanaṭṭhāne = Upaṭṭhāne (Sī, Syā)	189
Daḷhabhattīhi = Daḷhamittehi (Ka)	71
Daḷhamantaṃ = Daḷhamittaṃ (Sī, I)	228
Dātuṃ = Khādituṃ (Ka)	34
Dānādivasena = Annādivasena (Syā, Ka)	534
Diṭṭha = Daṭṭhu (Sī, I)	262
Diṭṭhāti = Daṭṭhūti (Sī, I)	264
Dukkhanto = Duggato (Sī, Syā)	254
Dukkhantoti = Duggatoti (Sī, Syā)	254
Dukkhavedano = Dukkayogena (Sī, I) Dukkhavegeneva (Syā)	414
Dukkhitam = Dukkhaṭṭitam (Ka)	366
Devalokena parivattitvā = Devalokato nivattitvā (Syā)	493
Devasamaṃ brāhmaṇam = Devaseṭṭha brāhmaṇam (Syā)	
Seṭṭha brāhmaṇam (Ka)	438
Dvārāni = Randhāni (Sī, Syā, I)	400

[Dha - Na]

Dhanapakāsanoti = Dhammapakāsanoti (Sī, Syā, I)	347
Dhanalobhatāya = Dhanalolatāya (Sī, I)	525
Dhanasaṅkhātena vā = Vanasaṅkhātena (Sī, I) Vaṇṇasaṅkhātena (Syā)	6
Dhanāni = Yāni (Sī, Syā, I)	466
Dhanukena = Jāṇunā (Syā, I, Ka)	53
Dhammagutto = Dhammagū (I, Ka)	233
Dhārento = Bharanto (I)	46
Dhīro = Thiro (Ka)	392
Na ajjhagā nāgañchīti = Na ajjhagañchi, nādhigañchīti (Sī, Syā)	271
Na anvagataṃ = Anvagataṃ (Syā, Ka)	186
“Na katan”ti = Na gatanti (Ka)	363

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na karoti = Na karaṃ (Sī, Syā)	322
Na khā = Na kho (Ka)	530
“Na kho”tveva = Nakhātveva (Ka)	530
Naṅguṭṭhamattameva dīghaṃ = Naṅguṭṭhaṃ mahādīghaṃ (Sī, Syā)	257
Na ce = Sace (Sī, Syā) Na ca (Ka)	25
Najjhagāgañchi = Na ajjhavañchi (Sī, Syā)	270
Na taṃ = Nāyaṃ (Sī, Syā, I)	385
Nadīdevatā = Nadīrakkhadevatā (Ka)	3
Nanandaranti = Nanandananti (Syā, Ka)	294
Na byādhe = Na byathe (Sī, I)	400
Nava = Dasa (Syā)	3
Na vikantiṃsu = Na kantanti (Sī, I)	392
Na vo purimena = Na vo vacanaṃ purimena (Sī, Syā)	149
Nalāṭanto = Nalāṭante (I, Ka)	342
Na santhareti = Na santaceti (Sī, I)	216
Na hāpitoti = Na hāsītoti (Sī, Syā)	212
Nalākārabhaṇḍāni = Alāṅkārabhaṇḍāni (Sī, Syā)	309
Nikkayena = Vikkayenapi (Sī, Syā)	25
Nikkhañcīmaṃ suvaṇṇassa = Nikkhaṃ rattasuvaṇṇassa (Sī, Syā)	59
Nikkhamissa = Nikkhamissati (Sī, Syā, I)	51
Niccayatoti = Niccayattoti (Sī, I)	483
Niccaphalito = Niccaphalattā (Syā, Ka)	465
Nippaññe = Nippuññe (Sī, Syā, I)	316
Nibbatti = Nippatti (Sī, Syā, I)	20
Ninnaduṃ = Ninnadu (Syā) Ninnādaṃ (Ka)	50
Nirodhāhārabhojanā = Nirojāhārabhojine (Sī, Syā)	118
Nivāsāpetvā = Nivattetvā (Sī, Syā, I)	205
Nisinno = Nisinnāṃ (Syā, Ka)	459
Nissandena = Phalena (Ka)	222
Nissaraṇaṃ = Paṭisaraṇaṃ (Syā, Ka)	530

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Na]

Niḷinike = Naḷinike (Sī, Syā, I)	204
Nīlam paḷinaṃ sakuṇīvāti = Nīlam phalinasakuṇīvāti (Sī, I)	
Niddam phalinasakuṇīvāti (Syā)	97
Nīhataṃ = Vitataṃ (I) Vivaṭaṃ (Ka)	292
Nhatvā = Patvā (Ka)	307
Nhātānulittapasādhitāṃ = Nhātānulittāṃ pasobhitāṃ (Ka)	552

[Pa]

Pakuṭṭhāyīti = Pakatthāsīti (Sī, I)	8
“Pakvatthāsī”tipi = Paccakkhāsītipi (Sī, I) Pakkhatthāsītipi (Syā)	8
Paggaṇhantā = Gaṇhantā (Sī, Syā, I)	552
Paggaṇhanti = Gaṇhanti (Sī, Syā, I)	552
Pagghari = Paggharati (Syā) Gaḷi (Ka)	360
Paccakkhagato = Paccakkhato (Ka)	205
Paccagamitthāti = Paccakampitthāti (Sī, Syā, I)	372
Paccanti = Pavisanti (I)	294
Pañca = Cha (Sī, I) Pañca cha (Syā)	381
Pañcacūḷakadārakena = Pañcacūḷakadārakassa (Ka)	264
Pañca jane varemīti = Pañca jane vāremīti (Sī, I)	
Pañca jane me vare dehīti (Ka)	457
Pañcadasayojanavitthataṃ = Pañcayojanavitthataṃ (Sī, Syā, I)	201
Pañcapāpī = Pañcapāpā (Sī, I)	475
“Pañcapāpī”tveva = Pañcapāpātveva (Sī, I)	476
Pañcasuvaṇṇo = Pañcatulāsuvaṇṇā (Sī) Pañcadasasuvaṇṇā (I, Ka)	59
Pañcāvudhoti = Pañcahatthoti (Sī, I)	464
Pañjare = Tiṇapañjarena (Syā)	381
Paññavataṃ iva = Paññavatomiva (Sī, Syā, I)	390
Paññavatā’miva = Paññavatomiva (Sī, Syā, I)	389
Paññāyameva = Paññāya me (Sī)	158
Paṭippharantī = Paṭippharantīhi (Sī)	323

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Pa]

Paṭibandhantiyāti paṭibandhamānā = Paṭibaddhantiyāti paṭibaddhamānā (Syā, I)	459
Paṭivallantīti = Paṭivellantīti (Sī, I) Paliveṭhentīti (Syā)	486
Paṭṭhavasānugassāti paṭṭhassa = Baddhavasānugassāti baddhassa (Sī, Syā, I)	479
Paṇṇavaṇṇā = Supaṅkavaṇṇā (Sī, Syā)	217
Patibbatāyāti = Patibbatā sāti (Sī, Syā) Patibbatā yāti (I)	96
Patisīsakaṃ = Paṭisīsakaṃ (Sī, Syā, I)	49
Pattamādāya = Puttamādāya (Sī, Syā, Ka)	275
Patvā = Upagantvā (Sī)	47
Patvā = Gantvā (Sī)	47
Papātassa vasam pattoti vā attho = Papātassa vasam pattotipi pāṭho (Sī, Syā)	75
Pappomūti = Pappemūti (Sī)	58
Pabrūhi = Bravīhi (Sī, I)	61
Pabhāvīti = Pabhātīti (Sī, Syā, I)	210
Pabhāsampannavaṇṇe = Pabhāsampannavaṇṇine (Syā, Ka)	388
Pamādīnam = Pamādīnam (Syā, Ka)	492
Pamukhaṃ = Pamukhā (Ka)	6
Param = Yo (Ka)	89
Paramadhitindriyo = Paramajitindriyo (Sī, Syā) Parimāritindriyo (I)	162
Paramadhitindriyo = Paramābhijitindriyo (Sī, Syā)	203
Paramaparipuṇṇam = Paramapaṭicchannam (Sī, Syā)	363
Paramā ca = Paramāva (Sī, Syā, I)	540
Parikaḍḍhissantīti = Parikaḍḍhayantīti (Sī, Syā, I)	321
Parikkhattā = Purakkhatā (Sī, Syā, I)	77
Parigalivā patati = Patitvā parigaḷati (Ka)	153
Pariyāya = Pariyagā (Sī) Paggayha (Syā, I)	36
Parivattessaṃ = Parivatteyyam (Sī, Syā, Ka)	29
Palāpetum vā = Palāyatu vā mā vā (I, Ka)	314
Pasamsantesu = Hāsam pattesu (Syā) Sampattesu (Ka)	370

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Pa]

Pasannākāraṃ = Pasannakāraṃ (?)	394
Pasāsitaṃ = Pasāmsitaṃ (I)	534
Passanīti = Passasmani (Sī, I)	421
Paharivā = Āsādetvā (Sī, Syā, I)	289
Paḷinattā paḷinaṃ sakuṇiṇīlaṃ = Phalinattā phalinasakuṇi nīlaṃ (Sī, I)	
Phalinattā phalinasakuṇi niḍḍaṃ (Syā)	97
Pāṇibhīti = Pāṇabhīti (Sī)	392
Pādesu = Pādamūlesu (Syā)	326
Pāliteti = Pallateti (Sī, I) Pālayateti (Syā)	258
Pāva = Pāde (Sī, Syā, I, Ka)	27
Pāvusamhi pavuṭṭhe = Pāvuse navavaṭṭhe (Sī, I)	216
Pāḷinayeneva = Pāḷivaseneva (Sī, I)	362
Pimsareti = Sāmsareti (Sī, Syā)	216
Piyānurakkhī = Piyānukaṅkhī (Sī, I)	540
Piḷandhathāti = Piḷandhatūti (Syā)	419
Piḷitāpi = Khalitāpi (Sī, Syā, I)	156
Pupphe uppanne utumhi = Pubbe uppanna-utumhi (Ka)	352
Pubbakaṃ = Pupphakaṃ (Sī, Syā, I)	198
Pubbakamhīti pubbakapāsādassa = Pupphakamhīti	
pupphakapāsādassa (Sī, Syā, I)	198
Pubbuṭṭhāyitādīhi = Pubbuṭṭhāyikādīhi (Syā, I, Ka)	92
Purāṇakasatakhādako = Surākasatakhādako (Sī, Syā)	19
Purimabhava = Porāṇakassa (Ka)	55
Peḷāya = Selāya (Sī, Syā, I)	374

[Pha - Ba]

Phuṭṭhatāya = Puṭṭhatāya (Sī, I)	453
Phuliṅgānīti = Puliṅgānīti (I)	152
Baddhacaro = Upaṭṭhacaro (Ka)	348
Bandhanato = Bajjhanato (Syā)	391

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ba]

Bimbijālakasañchannanti = Bimbajālakasañchannanti (Ka)	
Bimbajālarattasañchannanti (Syā)	165
Bile = Khaṇḍe (Sī, Syā, I)	319
Byattabhāvaṃ = Veyyattibhāvaṃ (Sī, Syā, I)	273
Byathitaṃ = Byadhanti byadhitaṃ (Ka)	384
Byathitā = Byathitaṃ (Sī), Byādhitaṃ (I)	539

[Bha]

Bhakuṭṭim = Bhūkuṭṭim (Sī, Syā, I)	313
Bhakkhasādīhi = Bhakkhasārīti (Ka)	19
Bhaṅgavibhaṅge = Bhaggavibhagge (Sī, Syā, I)	147
Bhajanato = Ajānato (Ka)	438
Bhamikaṃ = Bhamarikaṃ (Sī, I) Bhamaracakkaṃ (Syā)	517
Bhayaṭṭitāti = Bhayadditāti (Sī, Syā, I)	54
Bharyādhamme = Ariyadhamme (I, Ka)	551
Bharyā'bhīpārakassa = Bharyā ahipārakassa (Sī, I)	
Bharyābhīpādakassa (Ka)	225
Bhāradhāti = Bhāratāti (Sī, I) Bhāradhāti (Syā)	336
Bhāramato = Bhāramatto (Sī, Syā)	348
Bhāvitacittānaṃ = Bhāvitattānaṃ (Sī, Syā, I)	507
Bhindimsūtipi = Chindimsūtipi (I)	329
Bhūtaviṭṭho = Bhūtāvatto (Syā, I)	482

[Ma]

Maṃ = Taṃ (Syā, Ka)	316
Maṃ = Mama maṃsaṃ (Sī, Syā)	206
Makaciṃ = Mukhaṃ (Sī)	461
Majjharaṅṅo = Mejjharaṅṅo (Sī, Syā)	140
Maṇḍalaṃ = Maṇḍapaṃ (Sī, Syā, I)	137
Maṇḍalamajjhe = Maṇḍapamajjhe (Sī, Syā)	137

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ma]

Matāti = Mutāti (Sī, I)	425
Madayatīti = Modayatīti (Ka)	65
Madda = Mama (Sī, Syā) Maddo (I)	322
Maddassantepure = Maddassa thīpure (Sī, I)	313
...manuññamāvakkappadeseti = ...manuññapāvakkappadeseti (Sī, I)	
...manuññamanāpakappadeseti (Syā)	449
Manusāsasīti = Manusissatīti (Sī, I)	403
Manussamaṁsato = Manussamaṁsassa (Ka)	547
Manussamaṁsassa = Manussamaṁsam dasseti (Sī, Syā, I)	541
Mayhaṁ = Ayaṁ (I, Ka)	223
“Mayha satī”tipi = Mama santipi (I)	237
Mahapphalā hi = Mahapphalā hi me (I) Mahapphalamhi (Ka)	233
Mahallakakhujjakevaṭṭena = Mahallakakhañjakevaṭṭena (Sī)	479
Mahātālakkhandhappamāṇaṁ = Mahantaṁ tālakkhandhappa- māṇaṁ (Sī, Syā)	153
Mahāvātamiḡā = Pasadamigā (Ka)	447
Mahāsattuhatthattataṁ = Mahāsattuhatthattataṁ (Sī, Syā, I)	372
Mahāhatthippamāṇā = Hatthikucchippamāṇā (I, Ka)	153
Mahitthiyanti mahatthaṁ = Mahiddhiyanti mahanta-iddhiyaṁ (Sī, Syā)	
Mahiddhiyanti mahatthaṁ (I)	159
Mā uññāsi = Mā maññāsi (Syā, I)	63
Mā pamajjīti = Mā pamajjāti (Sī, Syā)	131
Māpetvā = Nīharitvā (Sī, Syā, I)	201
Māyida = Māyidha (I, Ka)	229
Mārūhiṁ = Māruyha (Sī, Syā)	72
Māvakena = Pāvakena (Sī, I) Manāpakena (Syā)	449
Migavadhaṁ = Migavaṁ (I) Migam vadhāya (Ka)	23
Migājinaṁ uyyānaṁ = Migāciruyyānaṁ (Sī, I)	
Migāciravanuyyānaṁ (Syā)	515
Migājinaṁ nāma uyyānaṁ = Migājira-uyyānaṁ (Sī, I)	70
Mittāmaccapariyūḷhoti = Mittāmaccaparibbūḷhoti (Sī, I)	71

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ma]

Mittim̐ = Mettim̐ (Sī, Syā, I)	543
Mittinti = Mettinti (Syā)	543
Muñcāti mucca = Muccāti muñca (Sī, Syā, I)	87
Muddhā = Pahaṭam̐ (Sī, Syā, I)	96
Murumurāyanti = Muramurāyanti (Sī) Murumurāti (I)	
Murum̐ murum̐ (Ka)	22

[Ya]

Yam̐ te mudu tena = Ghaṭṭe mudukena (Ka)	208
Yaññatantam̐ = Yaññatantram̐ (Sī) Yañña tatra (Syā, I)	215
Yaññatantanti = Yaññatantranti (Sī) Yañña tatrāti (Syā, I)	218
Yathā = Yathā vā (Syā)	465
Yathāpi assa nagaram̐ mahantam̐ = Yathāpi ayanagaram̐	
mahantam̐ (Ka)	85
Yadā bherivelāya = Yāmabherivelāya (Sī, I)	
Majjhimayāme corehi (Ka)	498
Yantāpatitvāna = Yam̐ nāpatitvāna (Sī, I)	372
Yamasādhananti nirayapālakarañño	
āñāpavattaṭṭhānam̐ = Yamasādhananti	
nirayam̐ (Sī, Syā, I)	290
Yasamadamatto = Yasasammatto (Sī, Syā) Yasamatto (I)	277
Yasmāti = Yassāti (Sī, Syā, I)	543
Yo esa = So esa (I) So eso (Ka)	65
Yojanam̐ maggam̐ = Yojanamattam̐ (Ka)	474
Yojanasatappamāṇe = Tiyojanasatappamāṇe (Syā)	152
Yodhaphalakappamāṇam̐ = Rathaphalakappamāṇam̐ (Ka)	414

[Ra]

Rajjitvāva = Bajjhitvāva (Sī, Syā)	312
Raṭṭhabhārakajetṭhaka = Raṭṭhasaraṇakajetṭha (Sī, I)	105
Raṇam̐ = Cuṇṇam̐ (Sī, I, Ka)	50
Rattānkuravanena = Rattakuravakavanena (Sī, Syā, I)	165
Rattoti = Ratoti (Syā)	502

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ra]

Ramaṇīyena = Acchariyena (Ka)	339
Ramayaṃ = Mayhaṃ (Ka)	214
Rahade = Ruhiraṃ (Sī, Syā, Ka)	74
Rājā vā arājā vāti = Rājāti vā rājapurisoti vā (Ka)	228
Rūpadhātuyā bhāvo = Rūpadhātusambhavo (Sī, Syā, I)	494
Rūpadhātuyā bhāvoti = Rūpadhātuyā bhavoti (Sī)	
Rūpadhātusambhavoti (Syā)	494
Rodanena = Roditena (Sī, Syā, I)	467
Roditvāna = Roditva (Sī, I)	55

[La]

Lakkhaṇasammateti = Lakkhaṇāsammatteti (Sī, I)	394
Laṅghamaye'ttha = Laṅghimayettha (Sī, I)	437
Labhanākāramassa = Labhanakāraṇamassa (I)	318
Labheyyātha = Labheyyāma (Syā, I)	453
Lākhārasarattamaṇipavālavaṇṇā = Lākhārasarattasamānavaṇṇā (I, Ka)	227
Luddhānanti lubbhānaṃ = Khuddānanti luddhānaṃ (Syā)	482
Lobhāva = Lobhāvaṃ (Sī, I) Lobhāya (Syā)	399
Lomasuddarīti = Lomasundarīti (Sī, Syā, I)	462
Lomehi ca = Lomaggehi (Sī, Syā, I)	291

[Va]

Vakassūti = Bakāssūti (Sī, Syā) Vakāsūti (I)	257
Vacanapattiyāyanā = Vacanapattiyāyanā (Syā)	429
Vaṇagandhoti = Pakkagandhoti (Sī, Syā) Pannagandhoti (I)	208
Vaṇṇadhāturāsīhi = Vaṇṇadhāturājīhi (Sī, I)	447
Vattapadānaṃ = Vattasamādānānaṃ (Ka)	146
Vatvā = Vutte (I)	460
Vatthaṃ = Vatthuṃ (Ka)	309

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Va]

Vada taṃ bhañjamicchasīti bhañjanti = Vara taṃ bhaññamicchasīti bhanti (Sī) Vara taṃ bhuñjamicchasīti bhuñjanti (Syā)	336
Vanappatinī ca = Vanaspatīni ca (Sī, I) Vanappatiniñca (Ka)	437
Vanditvā = Passitvā (Sī, Syā) Passi (I, Ka)	136
Vametvā = Mocetvā (Sī, Syā) Vāmetvā (I)	355
Vayappattānaṃ = Vayappattaṃ (Sī, Syā)	332
Varuṇāti = Vāruṇīti (Sī, I) Varuṇīti (Syā)	13
Vavassaggaṭṭhe = Upasaggaṭṭhe (Syā, Ka)	435
Vasavattiniṃ = Vasantiṃ (I)	62
Vasso vuṭṭho = Vassāratto (Sī)	509
Vaḷavāmukhayakkhiniyo = Assamukhayakkhiniyo (Syā)	447
Vā = Ca (Sī, Syā)	200
Vāḷānaṃ = Bālānaṃ (Syā)	74
Vikkiṇāmīti idaṃ = Naguttameti idaṃ (Sī, Syā, I)	407
Vikkhīyissanti = Khayissanti (Sī, Syā)	417
Vituriyati = Vituriya so (Sī, Syā)	48
Vittikārena = Vittakarena (I)	6
Viddhastasenavāhanā = Vidhamsanasenavāhanā (Ka)	428
Vināsabhāvoti = Vinābhāvoti (Sī, Syā, I)	191
Vināsabhāvova = Vinābhāvova (Sī, Syā, I)	192
Vipakkhakanti viddhastapakkhakaṃ = Vipakkhinanti viddhastapakkhinaṃ (Sī)	271
Vipariyattanti vipallatthaṃ = Vipallatṭhanti vipariyattaṃ (Syā)	396
Vibhemīti = Vihemīti (I)	164
Vilaggāti = Vilākāti (Sī, Syā, I)	166
Vivaramodahati = Vivarati tamodahati (I)	468
Vivaritaṃ = Vivariya (Sī, Syā, I)	214
Visaññī = Visañño (Ka)	161
Visamavāta = Visamadhātu (Syā) Visavāta (Sī, I)	428
Visamissapānaṃ = Visassa thālaṃ (Sī, I)	540
Vuddho = Aḍḍho (Sī, Syā, I)	225

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Samyamassa = Seyyassa (I)	377
Samyamāni = Samyamanī (Sī)	216
Samvāsassa = Sambhāsassa (Sī, I)	365
Samharati = Saṅgharati (Sī)	408
Sakaṇṭakakāḷavettalatā = Kaṇṭakalatā (Sī, Syā, I)	186
Sakaṇṭakakāḷavettalatāya = Kaṇṭakacitā kāḷavettalatā (Sī, Syā)	178
Sakāse = Sakāsam (Ka) Saṅkāsam (Syā)	419
Sakhilāhi = Salilāhi (Sī)	448
Sakhyaṅti sakhidhammo = Sakkhīti sakkhidhammo (Sī, I)	537
Saggapuram = Saggapadam (Sī, I)	69
Saṅkhobhesi = Chādesi (Sī, Syā, I)	501
Saṅgaranti = Saṅkaranti (Ka)	25
Saṅgaro = Saṅkaro (Ka)	25
Saṅgāhakapakkhe = Sambhāvapakkhe (Syā)	385
Saṅgeti = Saṅṅateti (Sī, I) Alaṅkateti (Syā)	548
Sace ca ajja = Sace tvaṅ amma (Sī)	323
Saccatapāpī = Saccatapāvī (Sī, I) Pañcatapāvī (Syā)	459
Sateratāti = Sateritāti (Sī, Syā, Ka)	15
Satta māsa atikkantā = Sattamo māso (Ka)	326
Satta rasaharaṇisahassāni = Satta rasaharaṇisatāni (I)	4
Sattusaṅghāti = Sattasaṅghāti (Sī, Syā)	85
Sattusaṅghārivāti = Sattasaṅghārivāti (Sī, Syā)	85
Sadvāraṭṭhāyinīti = Padvāraṭṭhāyinīti (Sī, Syā, I)	470
Sadvāre = Padvāre (Sī, Syā, I)	470
Santakam = Santikam (Syā, Ka)	27
Santakāti = Santikāyāti (I)	237
Santoti = Santo ca (Sī, I, Ka) Santova (Syā)	526
Sapattidosavasena = Sapattirosena (Sī, Syā, I)	99
Sapatte = Sāmate (Sī, Syā, I)	257, 259

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Sabbaṃ = Saccaṃ (Sī, Syā, I)	327
Sabbakiccesu = Rattaṃ kiccesu (Sī, I)	467
Sabbabhāvoti = Saccabhāvoti (Syā)	483
Sabbameva = Saccameva (Sī, Syā, I)	327
Sabbalokaccarito = Sabbalokaṃ carako (Sī, I)	420
Sabbasaṃharaṇe = Sabbassaharaṇe (Sī) Sabbaharaṇe (I)	
Sahassapaharaṇe (Ka)	260
Sabbe = Sabbeva (Sī, Syā, I)	102
Sabbe cāti = Sabbevāti (Sī)	50
Samatitthā = Supaṭiṭṭhā (Ka)	433
Samānagotta = Samānagottaṃ (Sī, Syā, I)	440
Samānarattā = Samānarattāti (Sī, Syā, I)	463
Samotatanti = Samonatanti (Syā, Ka)	178
Sampavisanti = Saṃsavayanti (Sī, Syā, I)	292
Samphassataṃ = Sampassa (Sī) Sampassatā (Syā) Sampassaṃ (I)	87
Samphassatā = Sampassa taṃ (Sī, I) Sampassatā (Syā)	87
Sambuddhanto = Sambujjhaṃ (Sī) Sambuddhaṃ (Syā, I)	81
Sambhāvitaḥhāvo = Sambhāvitasabhāvo (Sī, Syā)	83
Sammatabhāvo = Sammatasabhāvo (Sī, Syā)	83
Sammāpaṭiṭṭhānampi = Sammāpaṭiṭṭhānampi (Sī, Syā)	346
Sammukhe = Sammukhaṃ (Ka)	5
Sarīraguhāsayaḥhaseneva maccu nāma = Sarīraguhāyaṃ vasaṇaka-	
maccu nāma (Sī, Syā)	
Sarīraguhāyaṃ puna	
vasaṇakamaccu nāma (I)	390
Sasatthuto = Sasaṭṭhako (Syā)	34, 35
Sahassaṃ jito = Sahassajito (I) Sahassena jito (Syā, Ka)	460
Sāgalanagare Sāgalo = Sakulanagare Sakulo (Sī, I)	359
Sāgalarājānaṃ = Sakularājānaṃ (Sī, I)	371
Sādu = Sādum (Sī, I) Sātaṃ (Ka)	5
Sādutaraṃ = Sādhitaraṃ (Syā, I, Ka)	532

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Sa]

Sibyā = Sibba (Sī, I)	231
Sisatīti hasati = Hasisatīti hesati (Sī) Himsatīti hessati (I)	
Hasisatīti hasati (Syā)	323
Sīlavantataṃ = Sīlavantavādaṃ (Ka) Sīlavatavādaṃ (Syā)	482
Sukhanipphattino = Sukhanibbattino (Ka)	376
Sukhumakaṇḍhalomacittatā = Sukhumakaṇḍhalomācittatā (Sī, Syā, I)	166
Sucisaccasammatāti = Sucisammasammatāti (Sī)	424
Sujayāti suvayā = Sujayoti sucayo (Sī, I)	89
Sutvā = Ñatvā (Syā, I)	454
Suddā = Sūtā (Sī, Syā, I)	273
Suddā veyyattamāgatāti = Sūtā veyyattimāgatāti (Sī, Syā, I)	273
Subhamhi = Sucimhi (Sī, I)	547
Surāṃ deva = Surāṃ pivitvā (Sī, Syā) Surāṃ detha (I)	14
Surāpiṭṭhakaṃ = Surāvitthakaṃ (Sī, I)	459
Suluddho = Suluddo (Sī, I)	464
Suvaṇṇaphaṇikā = Suvaṇṇaphalikā (Syā, Ka)	167
So = Yo (Sī, Syā, I)	374
Sonuttaraṃ = Soṇuttaraṃ (Sī, Syā)	37
Sobhasi = Sobhati (Syā)	426

[Ha]

Hatthattaṃ = Hatthathataṃ (Sī, Syā, I)	372
Hatthi-assarathe = Hatthī assarathā (Sī, I) Hatthī assā rathā (Syā)	204
Hatthisālaṃ alaṅkārapetvā = Hatthimaṅgalaṃ kāretvā (I, Ka)	304
Hadayena phalitena = Hadaḍe phalite (Ka)	118
Hanāma = Pātema (Ka)	67

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ha]

Harimsūti = Hāresunti (Sī, Syā)	321
Haritvā = Hanitvā (Sī, I) Paharitvā (Syā)	489
Harīyati = Dhārīyati (Ka)	220
Hīnā karontena = Hīnāti kathentena (Ka)	419
Heṭṭhimadantā = Uparimadantā (Sī, Syā)	167

Jātakatṭhakathāya pañcamabhāge

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[A]	
Akakkasaṃ aggaḷitaṃ		Ajjhenāni paṭiggayha	11
muhūṃ muduṃ	214	Aññā ca tassa	
Akakkasaṅgo na ca		saṃyamāni catasso	213
dīghalomo	214	Aññā ca nārī taramānarūpā	180
Akallametaṃ		Aññātaṃ sāmikehi	
vacanaṃ sugatte	419	padinnaṃ	230
Akāmaṃ vā sakāmaṃ vā	312	Aññāta 'metaṃ avisayhasāhi	9
Akkodhanassa vijite	233	Aññe bahū isayo	
Akkhātaṃ te mayā sabbaṃ	4	sādhurūpā	211
Akhīlakāni ca avaṇṭakāni	213	Añño nu te koci naro	
Agamāsi so rahadaṃ		pathabyā	230-1
vippasannaṃ	177	Aṭṭhamampi	
Aguṇaṃ dhanu		bhadramadhanassa	267
ñātikule ca bhariyā	466	Aḍḍhaṃ ñatvā purisaṃ	
Agginā viya santatto	74	mahaddhanaṃ	490
Aggi yathā tiṇakatṭhaṃ		Aḍḍhummatto udīresi	390
dahanto	526	Atikāyo mahissāso	284
Accābhikkhaṇasaṃsaggā	246	Aticiraṃ nivāseṇa	246
Accho ca kho tassa		Atisāyaṃ vatāgañchi	98
vaṇaṃ akāsi	215	Ato matā devavarena	
Ajja me sattamā ratti	395	pesitā	424
Ajja suveti saṃseyya	67	Attanā 'yaṃ cajitvāna	368
Ajjeva kiccaṃātappaṃ	68	Attano ce hi vādassa	250-2-3
Ajjeva pabbajissāmi	273-4-5	Attānaṃ ñātī udāhu	
Ajjeva rajjaṃ abhisīñcayassu	27	puttadāraṃ	517
Ajjhattaṅca payuttassa	127	Attānaṃ nātivatteyya	67
Ajjhattaññeva saṃseyya	67	Attānurakkhāya	
Ajjhāvaramhā Nandassa	344	bhavanti he 'te	527
		Atthi te daharo putto	273

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Atthi me taṃ atisāraṃ	404
Atra cassa hutāṃ hoti	413
Atha atthe samuppanne	253
Atha kiṃ dāni Sumukha	396
‘Atha’jjuno nakulo bhīmaseno	455
Athajjuno niraye sattisūle	427
Atha’ttakārāni karonti bhattusu	427
Athabravi brahā Indo	162
Athabravī māṇavako	264
Atha va’ṅge vā Magadhe	336
Athassa pada’maddakkhiṃ	395
Athāyaṃ isinā satto	284
Athāyaṃ bhassaro pakkhī	396
Athettha kapi māgañchi	72
Atho ḍaṃsā makasā ca	343
Athopi me amaccesu	371, 402
Atho bahū vanatodā	6
Atho me sādīsī bhariyā	371, 402
Atho raṭṭhaṃ anuppīlaṃ	402
Aduñca nūna sumahā	375
Aduṭṭhassa tuvaṃ dubbhi	91
Adūsiyaṃ ce Abhipāraka tvaṃ	231
Addhā aññepi dāyāde	506
Addhā apacitā tyā’mhā	405
Addhā eso satāṃ dhammo	361

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Addhā tuvaṃ katte hitesi mayhaṃ	232-3
Addhā tuvaṃ mahārāja	234
Addhā Nanda vijānāsi	348
Addhā pajānāsi tuvampi tāta	215
Addhā piyā mayha janinda esā	230-1
Addhā maṃ vo hitakāmā	416
Addhā’haṃ vipulaṃ pītiṃ	375
Addhā have sevitaḃbā sapaññā	188
Addhā hi tāta satāne’sa dhammo	28
Addhā hi no bhakkho ayaṃ manāpo	176
Addhā hi saccāṃ bhaṇasi	164
Addhā hi sabbaṃ Abhipāraka tvaṃ	233
Addhā hi so bhakkho mama manāpo	539, 543
Adhammaṃ paṭipannassa	282
Adhammacārino rāja	283
Adhammarūpo vata brahmacārī	112
Adhammikassa luddassa	529
Adhammiko tvaṃ Porisādakā’si	529
Adhammena tuvaṃ jamma	109
Adhigamā tame ñāṇaṃ	347
Adhiccaladdhaṃ pariṇāmajāṃ te	182
Adhipannā pisācena	94
Anatthaṃ tassa carati asaññatā	468

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Analā mudusambhāsā	488
Anāyatanasīlassa	127
Anāvakuḷā veḷuriyūpanīlā	179
Anāvasūram	
cirarattasamsitaṃ	56
Anikkasāvo kāsāvaṃ	51
Anukampikā patiṭṭhā ca	350
Anujjubhūtena haram	
mahantaṃ	311
Anupubbā ca te ūrū	165
Anulittā candanena	343
Anusisso ca Ānando	161
Aneke nirayaṃ pattā	164
Andhā sirī maṃ	
paṭibhāti Mātali	438
Annaṃ pānaṃ	
Kāsikacandanañca	81
Annañca pānañca	
pasannacitto	183
Apaṇḍarā lohitantā	166
Aparā ca nārī taramānarūpā	181
Aparādham mahārāja	326
Aparādho mahābrahme	111
Api ce daliddā	
kapaṇā anāḷhiyā	100
Api ce labhati mando	127
Api tvevaṃ gate kāle	361
Api tveva mahāpañña	362
Api nā'yaṃ tayā saddhiṃ	365
Apucchimha Kosiyagottaṃ	126
Apuññalābham	
ayasaṃ akittiṃ	541
Apetalomahaṃsassa	122
Appamādo amatapadaṃ	68, 103

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Appamhā appakaṃ dajjā	412
Appānubhāvā taṃ	
mahānubhāvaṃ	183
Appeva'tthavatiṃ vācaṃ	399
Abbhantaram pure āsi	245
Abbhuto vata bho dhammo	63
Abbhūti tassa bho hoti	312
Abyāyiko hoti sataṃ	
samāgamo	549
Abhikkhaṇaṃ tiṭṭhati	
dvāramūle	469
Abhijaccabalaṃ ceva	127
Abhijātopi ce hoti	127
Abhinnakaṭṭhosi	
anābhatodako	212
Abhuṃ me kathaṃ	
nu bhaṇasi	190
Amacce tāta jānāhi	122
Amanussā atibalā	285
Amassujāto apurāṇa-	
vaṇṇī	212
Ambā ca sālā tilakā ca	
jambuyo	209
Ambe'ttha vippasākhaggā	9
Ambho ambho nāmamidaṃ	
imissā	225
Ambho ko nāma so	
rukkho	206
Amhākañceva tāsāñca	330
Amhākañceva so seṭṭho	374
Ayaṃ isi Sarabhaṅgo tapassī	147
Ayaṃ ekapadī rāja	340

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Ayañca te māluvapaṇṇa- santhatā	215
Ayamassa asokavanikā	199
Ayamassa pāsādo	199
Ayamassa pokkharaṇī	200
Ayomayā simbaliyo	286
Arajaṃ rajasā vacchaṃ	284
Araññe me viharato	169
Arindamoti me nāmaṃ	266
Ariyavatta'si vakkaṅga	386
Ariyassa ariyena sameti sakhyaṃ	537
Ariyāvakaśosi anariyovāsi	90
Ariyāvakaśosi pasannanetto	175
Alaṅkatā kuṇḍalino suvatthā	143
Alaṅkatāyo padumutta- rattacā	100
Avinicchayaññu atthesu	389
Avuṭṭhahi rājaputtī	320
Asaṃvihitakammantaṃ	104
Asaṃsayāṃ imaṃ disvā	367, 369
Asā loki'tthiyo nāma	485
Asiñca sattiñca parāmasāmi	521
Asito ca gamissāmi	73
Asu brahāraññācaro mahāmuni	421
Asū hi yo sammati dakkhiṇaṃ disaṃ	421

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Assatthasseva taruṇaṃ	349
Assamaṃ parimajjivā	340
Assamassa ca sā dvāre	206
Assamassa mama brahme	206
Assitthiyo ratanaṃ maṇikañca	234
Asso ca sisati dvāre	323
Ahaṃ khalu mahārāja	374
Ahaṃ gamissāmi idheva hohi	28
Ahaṃ te pāricariyāya	170
Ahaṃ mahindena mahesi pesito	422
Ahaṃ vane mūlaphalesanaṃ caraṃ	207
Ahaṃ vo tena kālena	56
Ahaṃ sahissaṃ upavādametaṃ	232
Ahaṃ Soṇo mahārāja	339
Ahaṃ hi jānāmi janinda etaṃ	224
Ahañca kho attano pāpakiriyaṃ	32
Ahañca taṃ 'dehi varaṃ'ti vajjaṃ	536
Ahañca paṭipannosmi	276
Ahañca vanamuñchāya	94
Ahamatṭhako bhīmaratho panāyaṃ	144
Ahu esa kato doso	245
Ahetuvādo puriso	254
Aho vata re purisa	73
Aḷāra nāññatra manussalokā	185
Aḷārapamhehi subhehi vaggubhi	226

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ā]	
Ākaṅkhamānā puttaphalaṃ	350
Ācariya manuññātā	405
Ātaṅkinaṃ yathā kusalo	
bhisakko	88
Ādāya dantāni gajuttamassa	55-6
Ādiccavaṇṇasankāsā	165
Ādiyitvā garuṃ bhāraṃ	346
Ānando ca pamodo ca	351
Ānando sabbamacchānaṃ	502
Ānīto paralokāva	73
Āmantayāmi nigamaṃ	189
Āyatim dosam naññāya	465
Ārāmasilā ca uyyānaṃ	467
Āruyha selaṃ bhavanaṃ	
kinnarānaṃ	43, 48
Ārūlhā gāmaṇīyebhi	274
Ārohapariṇāhena	365
Āvaṭṭanī mahāmāyā	488
Āvī raho vāpi	
manopadosam	30
Āsāya khettāni	
kasanti kassakā	427
Āsāya yanti vāṇijā	
dhanesino	427
Āsā visamvādikasammata	
ime	428
Āsītiyā nāvutiyā ca gāthā	525
Āsīvisamva kupitaṃ	284
Āharantudakaṃ pajjaṃ	400

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ā]	
Āhu khattavidā loke	253
Āhuneyyo mesi	
hitānukampī	233
[I]	
Iccete aṭṭha nirayā	283
Iccete kusale dhamme	403
Icevaṃ mantayantānaṃ	362, 384
Icevaṃ vutto nesādo	388
Iceva vākyam	
visajjī supaṇṇo	88
Ichhāma assamaṃ gantum	340
Ichhāmi vo'ham	
sutavuddhi'mattano	526
Ito ujum uttarāyam	
disāyam	43, 209
Ito nu bhoto	
katamena assamo	209
Ito mayaṃ gantvā	
sakaṃ niketaṃ	176
Itthīnamesā pavarā yasassinī	96
Idaṃ khoḥaṃ tadāvocaṃ	98
Idaṃ ca tuyhaṃ rucitaṃ	197
Idaṃ te raṭṭhaṃ sadhanaṃ	
sayoggaṃ	307, 526
Idaṃ te sutvāna	
vigetu chando	502
Idaṃ vatvā giricarō	74
Idaṃ vatvā dhataratṭho	376
Idaṃ vatvāna pakkāmi	164, 168,
	272, 340
Idaṃ sutvā Kāsipati	400

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[I]		[U]	
Idaṃ sutvāna nigghosaṃ	398	Ukkaṇṭhitosmi bālhaṃ	197
Idaṃ hi so brāhmaṇaṃ		Ukkāmukhapahaṭṭhaṃva	341
maññaṃmaṇo	34	Ugghaṭṭapādo tasito	71
Idaṅca te ruccati rājaputta	33	Ucchijjati ayaṃ loko	252
Idaṅca Sumukheneva	372	Uṭṭhānapāricariyāya	345
Idamassa ambavanaṃ	200	Uṭṭhāya so luddo kharaṃ	
Idamassa uyyānaṃ	199, 200	gahetvā	54
Idamassa kaṇikāraṇaṃ	200	Uṭṭhāhakaṃ cepi alīnavuttiṃ	484
Idamassa kūṭāgāraṃ	199	Uṭṭhehi tvaṃ dhāti	195
Idamassa Pāṭalivanaṃ	200	Uṭṭhehi tvaṃ ludda	
Idampi pāṇiyaṃ sītaṃ	343	kharaṃ gahetvā	52
Iddhāni phītāni kulāni assu	17	Udaggihuttaṃ	
Iddho ca phīto ca		upatiṭṭhato hi me	422
suvaddhito ca	225	Udīraṇā ce saṃgatyā	249
Idha cevāninditā yena	58	Uddayhate janapado	204
Idhāgamā jaṭilo brahmacārī	212	Uddhaggā ca adhaggā ca	166
Idheva so sattumaddano	324	Uddharitvāna maṃ santo	73
Indassa vākyam		Upaḍḍhaṃ vāpi rajjassa	336
nisāmehi kosiya	437	Upanīyatidaṃ maññe	198
Imaṃ vākyam nisāmetvā	265	Upamaṃ te karissāmi	269
Imasmā'haṃ		Upasaṅkamtivā so rājā	281
jotirase vanamhi	218	Upassutiṃ mahārāja	104
Imā te dhītarō satta	330	Upahacca maṇaṃ majjho	284
Imāni kira maṃ tāto	170	Upāyanaṅca te deva	369
Iminā nūna asinā	322	Uppathena vajantassa	282
Ime āyanti rājāno	340	Uppalasseva kiṅjakkhā	165
Ime te luddakā devi	42	Ummattikā nu bhaṇasi	324
Isiṃ pucchāma Saṃkiccaṃ	281	Ummānantimahaṃ daṭṭhā	226
Isipūgasamaññaṭe	8	Uyyānabhūmiṃ gantvāna	265
Isī avaca Saṃkicco	282	Uyyānasampannaṃ	
Issaro sabbalokassa	250	pahūtamālyam	548
		Urabbharūpena	
		vakassu pubbe	254

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[U - Ū]		[E]	
Ureṅgaṇḍāyo bujjhesi	170	Ete patanti niraye	283
Usūyake duhadaye	117	Ete vajanti niraye	286
Uḷāravaṇṇā vata		Ete haṁsā pakkamanti	382
brāhmaṇā ime	415	Etehi sabbehi	
Ūhaññate rajaggaṁ avidūre	198	guṇehupeto	155
[E]		Ediso kho arahati	401
Ekam me bhakkhitam āsi	72	Evaṁ aggapakatimā	374
Ekamva baddhamāsīnam	362	Evaṁ kandatu pañcālo	110
Ekamantaṁ nisinnova	281	Evaṁ kicchā bhato poso	351
Ekamekassa ekekaṁ	330	Evaṁ khajjatu pañcālo	111
Ekamekāya itthiyā	487	Evaṁ ce no viharataṁ	247
Ekavācampi dvivācam	272	Evaṁ ce yācamānānam	247
Ekā ca nārī taramānarūpā	180	Evaṁ ce yācamānāya	327
Ekāyane taṁ pathe		Evaṁ taṁ anugacchāmi	275
addasaṁsu	184	Evaṁ te yācamānāya	327
Eko caraṁ gogaveso	72	Evaṁ divā ca ratto ca	286
Etaṁ te anumodāma	234, 404	Evaṁ pamatto	
Etadaññāya medhāvi	6	rasagārave ratto	502
Etadatthāya rājāno	391	Evaṁ putta aduṁ putta	351
Etā ca aññā ca akaṁsu		Evaṁ mahanto lokassa	389
pāpaṁ	455	Evaṁ mittavataṁ atthā	376, 406
Etādisaṁ idaṁ dukkhaṁ	74	Evaṁ me parittātūna	73
Etādise bhaye jāte	107	Evaṁ me yācamānassa	347
Etāni sutvā nirayāni paṇḍito	151	Evaṁ luddaka nandassu	367, 369
Etū bhavaṁ		Evaṁ viditvā vidū	
assami'maṁ adetu	207	sabbadhammaṁ	7
Ete asappurisā loke	254-5	Evaṁ visujjhanti	
Ete ca saṅgahā nā'ssu	351	apāpakammīno	440
Ete nāgā upatthaddhā	319	Evaṁ vedetu pañcālo	106
		Evaṁ sayatu pañcālo	109
		Evaṁ haññatu pañcālo	110
		Evañca me dadato	
		sabbakālaṁ	416

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[E]	
Evañhetam mayā ñātam	455
Evamāpajjati poso	322
Evametam paracittavedi	159
Evametassa vacanā	369
Evameva aham Kāḷa	503, 507
Evameva tathā Kāḷa	500
Evameva tuvaṃ rāja	270, 507-8
Evameva manussesu	234, 256
Evamevāyaṃ puttakali	275
Evampi daharūpeto	64
Esā te upamā rāja	270
Esāha'majjeva uparamāmi	416
Eso agghissa saṅkhāto	205
Eso āḷāriko poso	324
Eso hi dhammo Sumukha	383
Ehi kho pahito gaccha	59
Ehi tam anusikkhāmi	367, 369
Ehi tam pāpayissāmi	9
Ehi'mam girimāruyha	94
Ehi me piṭṭhimāruyha	73
[O]	
Ogayha te pokkharaṇim	398
Obhāsayaṃ vanam rammaṃ	93
Orabbhikā sūkarikā	287
Oruyha rājā yānamhā	281
Ossajitva kusalam	
tapoguṇam	491
Ohāya mam ñātigaṇā	382
Ohāya'ham pitaram	
mātaraṅca	541

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kam gatim pecca gacchanti	281
Kam vā tvaṃ passase attham	361
Kacci ḍamsā makasā ca	343
Kacci te sādīsī bhariyā	371, 402
Kacci nā'nāgataṃ dīgham	402
Kacci nu bhoto kusalam	343,
	371, 402
Kacci bhoto amaccesu	371, 402
Kacci yantāpatitvāna	372
Kacci raṭṭham anuppīlam	402
Kacci santo apacitā	402
Kaṇhadīpāyanāsajja	284
Katamasmiṃ so janapade	264
Katarūpamidaṃ bhoto	336
Katā mayā brāhmaṇassa	
dhanāsā	26
Katā me kalyāṇā	
anekarūpā	532-3
Katāya vacchassa kisassa	
pūjā	160
Katāvakāsā pucchantu	
bhonto	148
Kato mayā saṅgaro	
brāhmaṇena	518, 528
Kattha'cchatī kattha mupeti	
ṭhānam	45
Katham aham vikattissam	383
Kathamkaro hoti	
supaṇṇarāja	86

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kathaṃ nu patataṃ seṭṭha	361
Kathaṃ nu vissase tyamhi	88
Kathaṃ panāyaṃ vihaṅgo	362
Kathaṃ panime vihaṅgā	368
Kathaṃ rucimajjhagataṃ	395
Kathaṃ vijaññā	
catupattharūpaṃ	150
Kadariyatāpanā ghorā	283
Kadalīdhajapaññāṇo	205
Kadāssu nāma'yaṃ rājā	108
Kadāssu maṃ	
kañcanajāluracchadā	226
Kadāssu maṃ	
tambanakhā sulomā	226
Kadāssu lākhārasaratta-	
succhavī	226
Kapaṇo vata'yaṃ bhikkhu	265
Kammāsapādena	
viheṭṭhita'ttha	544
Kammāsapādena	
viheṭṭhita'mhā	545
Karomi okāsamanuggahāya	159
Karomi te taṃ vacanaṃ	337
Kasmā tuvaṃ rasaka edisāni	499
Kassa aṅgaṃ pariggayha	341
Kassa ekasataṃ khatyā	342
Kassa kañcanapaṭṭena	341
Kassa kādambayo kājo	339
Kassa paggahitaṃ chattaṃ	341
Kassa bherī mudiṅgā ca	341
Kassa seṭāni chattaṇi	342
Kassa sutvā sataṃ	
dammi	262, 264
Kassesā mahatī senā	342
Kahaṃ nu kho sattumaddano	323

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kā nu pāsena baddhassa	361
Kā nu vijjurivābhāsi	165
Kāmadhātusamatikkamā gati	492
Kāme giddhā kāmaratā	269
Kāyena vācāya ca	
yo'dha saññato	154
Kā vedhamānā	
girikandarāyaṃ	93
Kāsissa rañño mahesī	
bhadante	52
Kā sukkadāṭhā	
paṭimukkakuṇḍalā	426
Kāḷapakkhe yathā cando	549
Kāḷā nidāgheriva aggijāriva	430
Kim kamma krubbaṃ	
tava deva pāva	27
Kim kammajātaṃ	
anutappate tvaṃ	25
Kim kammamakaraṃ pubbe	71
Kim kammakarī pubbe	10
Kim chando kimadhippāyo	3
Kim te idaṃ	
ūrūnamantarasmim	207
Kim te vataṃ kim pana	
brahmacariyaṃ	183
Kim nu tā'yaṃ dijo hoti	385
Kim nu tyā'yaṃ dijo hoti	362
Kim nu daṇḍaṃ kimajinaṃ	244
Kim nu socasi'nuccaṅgi	41
Kim vane rājaputtana	94
Kim sū vadhitvā na	
kadāci socati	148

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kicchena laddhaṃ	
kasirā'bhaṭaṃ dhaṇaṃ	469
Kiñca tuyhaṃ asaccassa	398
Kisaṃ hi vacchaṃ	
avakiriya daṇḍakī	151
Kismiṃ nu raṭṭhe tava	
jātibhūmi	515
Kuṭṭhī kilāsī bhavati	74, 77
Kuṇālohaṃ tadā āsiṃ	495
Kumāriyo yāci'mā	
gottarakkhita	438
Kulaputtampi jahanti	
akiñcanaṃ	485
Kusaggenudakamādāya	507
Kusalañceva no rāja	343
Kusalañceva me haṃsa	371, 402
Kesalūnanakhachinnatajjitā	491
Kocchañca sabbasovaṇṇaṃ	401
Koṇḍañña pañhāni	
viyākarohi	147
Ko taṃ amma kopesi	194
Ko tādisaṃ arahati	
khāditāye	34
Ko te imaṃ Kosiya	
diṭṭhi'modahi	439
Kodhaṃ vadhitvā na	
kadāci socati	148
Ko nāme'so dhammo	191
Ko nīdha tiṇṇaṃ	
garahaṃ upeti	82
Ko nu'me rājakattāro	273
Ko nu hāso	
kimānando	12

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka - Kha]	
Ko ne'vi'mesaṃ idha	
paṇḍitānaṃ	146
Ko pāturāsī tidivā nabhamhi	15
Koso ca tuyhaṃ vipulo	196
Koso ca mayhaṃ vipulo	196
Khaṇitvāna kāsuṃ	
phalakehi chādayi	49
Khattiyassa pamattassa	104, 117
Khādaṃ nāgassa maṃsāni	270
Khāda'jja maṃ dāni	
pasayhakāri	34
Khāda'jja maṃ dāni	
mahānubhāva	33
Khiddā paṇihitā tyāsu	391
Khippaṃ kumāramānetha	273
Khippamantepuraṃ	
netvā	367, 369
Khuradhāraṇamanukkamma	286
Khettāni amma kāretvā	321
Khema'māsi mahārāja	372
[Ga]	
Gaṅgaṃ me pidahissanti	61
Gaṅgāya kuṇapaṃ disvā	269
Gaccha bāle khamāpehi	326
Gaccheva kho tvaṃ	
taramānarūpo	177
Gacche vāhaṃ na vā gacche	361
Gatene'tā palobhenti	485
Gantvāna pācīnamukho	
muhuttaṃ	177
Gandhabbā pitaro devā	118
Gandho isīnaṃ	
ciradikkhitānaṃ	145-6
Gambhīrapañhaṃ	
manasābhicintayaṃ	155
Gambhīrarūpo te vaṇo	
salohito	208

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ga - Gha]	
Garuṃ silaṃ gahetvāna	72
Gavaṃ ce	
taramānānaṃ	234, 255-6
Gaḷeyya yaṃ pitvā	
pate papātaṃ	16
Gāthā imā atthavatī	
subyañjana	160, 536
Gāthā catasso	
dharaṇīmahissara	516
Gārayho brahme pañcālo	110
Guyhamatthaṃ asambuddhaṃ	84
Goṇaṃ dhenuñca yānañca	466
Ghatāsanāṃ kuñjaraṃ	
kaṇhasappaṃ	482
Ghatāsanasaṃ etā	481
Ghatāsano dhūmaketu	64
[Ca]	
Cakkhumāpi hi cakkhūhi	286
Caje dhanāṃ	
aṅgavarassa hetu	542
Caṇḍā aṭanakā gāvī	110
Catukkaṇṇā catudvārā	283
Catutthampi	
bhadramadhanassa	266
Catunnaṃyevupādāya	252
Catuppadaṃ sakuṇaṅcāpi	
maṃsaṃ	547
Cattāro'me na pūrenti	487
Cando ca sūriyo ca	
ubho idhāgatā	415
Cando yathā rāhumukhā	
pamutto	35
Cātuddasiṃ pañcadasiṃ	
aḷāra	184
Cirassaṃ vata maṃ tāto	116
Cirassaṃ vata me	
udapādi ajja	24

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ca]	
Cirānuvuṭṭhampi piyaṃ	
manāpaṃ	481
Coriyo kathinā he'tā	485
Corīnaṃ bahubuddhīnaṃ	98, 488
[Cha]	
Chaṭṭhampi	
bhadramadhanassa	267
Chamaṅgiri	
pupphavicitrasantha	433
Chiddaṃ te raṭṭhaṃ	
byathitā bhayā hi	539
Chinnaṃ nu tuyhaṃ hadayaṃ	192
[Ja]	
Jaṭā ca tassa	
bhusadassaneyyā	213
Janinda jānāsi piyā	
mame'sā	231
Janinda nāññatra tayā	
mayā vā	229
Javena bhadrāṃ jānanti	64
Jātarūpamaṇimuttabhūsitā	490
Jānāmi dhanāṃ pahūtaṃ	197
Jānāmi puttoti	
jayaddisassa	32
Jānāmi ludda purisādako tvaṃ	31
Jigucchāṃ kuṇapaṃ pūtiṃ	286
Jighaṅṅarattiṃ aruṇasmi'	
mūhate	430
Jiṇṇo dubbalacakkhūsi	106
Jīranti ve rājarathā	
sucittā	523, 535
Jīvaggaṃ gahetvāna	329

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ña - Ṭha - Ḍa]	
Ñātīnañca piyo hoti	67
Ñātīsu mittesu katā me kārā	533
Ṭhitoha'masmī	
sadhammesu rāja	513
Ḍayhamānena gattena	283, 285
[Ta]	
Taṃ gacchantam	
tāva pitā viditvā	29
Taṃ taṃ asaccam	
avibhajjasevinim	425
Taṃ taṃ brūmi mahārāja	295
Taṃ taṃ vadāmi Kosiya	412-3-4
Taṃ tattha avacum kaññā	276
Taṃ daḍḍhatālam	
paribhinnagattam	285
Taṃ nūna kakkūpanisevitam	
mukham	320
Taṃ nūna soṇim puthulam	
sukoṭṭitam	320
Taṃ negamā jānapadā	
ca sabbe	36
Taṃ puppharasamattebhi	9
Taṃ balānam balam seṭṭham	127
Taṃ brāhmaṇānam vacanā	398
Taṃ bhūmibhāgehi	
upetarūpaṃ	179
Taṃ maṃ upaṭṭhitam santam	348
Taṃ me vataṃ taṃ pana	
brahmacariyam	183
Taṃ yācamānābhisa-	
mekkha nārado	418
Taṃ yānasetṭham	
abhiruyha Mātali	436
Taṃ vuyhamānam sotena	4
Taṃ vo vadāmi bhaddante	74

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Taṃ suplavattham	
udatārayī ratham	436
Taṃ hi me pekkhamānassa	383
Taggha te ahamakkhissam	66, 71
Taggha te dukkaṭam bāle	326
Tañca otaraṇī gaṅgā	270
Tañca tattha udikkhimso	328
Tañca disvāna āyantim	206
Tañca disvāna āyantam	341
Tañca disvāna kīlantim	206
Tañca sattajaṭo luddo	94
Tañca sāmuddikā macchā	270
Tañca senāpatim dhīram	401
Tatiyampi bhadramadhanassa	266
Tato kadalipattesu	4
Tato kumāram pāpesum	275
Tato kumāramānesum	274
Tato catasso	
kanakattacūpamā	418
Tato ca Maghavā Sakko	148
Tato ca rājā taramāno	281
Tato ca rājā pāyāsi	265, 338
Tato phītāni raṭṭhāni	336
Tato maṃ urago hatthe	
gahetvā	180
Tato ratyā	
vivasāne	286, 406, 500
Tato vātātape ghore	336, 351
Tato silam gahetvāna	73

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tato so vimatoyeva	362
Tato have dhitimā	
rājaputto	29, 33, 36
Tato have paṇḍarako acelam	90
Tattam pakkuthita-	
mayoguḷañca	285
Tathā karissāmi aham	
bhadante	499
Tathā mam saccam pāletu	99
Tathāvidhe'ke samaṇa-	
brāhmaṇāse	255
Tattheva isayo hiṃsam	256
Tattheva negame hiṃsam	256
Tattheva santi manujā	345
Tattha kambusahatthāyo	275
Tattha'cchatī kuṅjaro	
chabbisāṇo	43
Tattha tindukamaddakkhim	72
Tattha'ddasā kuṅjaram	
chabbisāṇam	48
Tattha'ddasā	
pokkharaniṃ adūre	48
Tattha pakkhī sanniratā	433
Tattha pānāya māyanti	433
Tattha brāhmaṇamaggakkhi	70
Tattha macchā sanniratā	432
Tattha ssarājaharayo	
ayojayum	436
Tattheva te vattapadā	118,
	122, 132
Tattheva sā pokkharaniṃ adūre	45

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tattheva so uggahetvāna	
vākyam	48
Tadāssu te bandhanā	
mocayimisu	177
Tadā hi brahatī sāmā	226
Tadiṅgha Abhipāraka	233
Tadiṅgha samapekkhassu	365
Tapanti ābhanti virocara ca	214
Tamassavam sakā gattā	286
Ta'māpatantam disvāna	384
Tamudāvatta kalyāṇī	168
Tamenam kimayo tattha	286
Tamenam tattha dhāresi	168
Tamena Sakkopi tadā	
apūjayi	435
Tameva saṃsī punadeva	
Mātalim	436
Tamokkamiva āyantim	171
Tambūpadhāne	
bahugoṇakamhi	547
Tayā tāta anuññatā	349
Tayi me natthi vissāso	74
Tava kāmā hi sussoṇi	327
Taveva dāsīsatamatthu rāja	21
Taveva deva vijite	264
Tasmā nābhikkhaṇam gacche	246
Tasmā hi chandāgamanam	284
Tasmā hi ne namasseyya	352
Tasmā hi pāpakam kammam	8
Tasmā hi mittanam na	
dubbhitabbanam	91
Tasmim saṅgāmasīasmim	329
Tassa aggisikhā kāyā	285

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tassa jānanti pitaro	6
Tassa taṃ nadato sutvā	329
Tassa taṃ vacanaṃ sutvā	73, 340, 368-9, 372, 385
Tassa tejaṃ vīriyaṅca	171
Tassa te svāgataṃ rāja	276
Tassa pāde gahetvāna	171
Tassā utumhi nhātāya	350
Tassā tadā	
kocchagatāya Kosiyo	434
Tassā mātā udatṭhāsi	322
Tassā vaṅkena jivhaggaṃ	287
Tassāhaṃ paramaṃ	
brahme guyhaṃ	80
Tassāhaṃ vacanaṃ nākaṃ	170
Tasse'vuttarapassena	432
Tassesā mahatī senā	342
Tā ambajambulabujā	6
Tā upenti vividhena	
chandasā	490
Tā kulesu visi-	
khantaresu vā	491
Tā khattiyā	
vellivilākamajjhā	547
Tādisaṃ pāsamaśajja	368
Tā disvā āyattamaṇā	
Purindado	420
Tā disvā sabbo	
paramappamodito	424
Tā nāradena	
paramappakopitā	419

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tā nūna me	
tambanakhā sulomā	320
Tāya naṃ pāricariyāya	352
Tālā ca mūlā ca	
phalā ca me'ttha	210
Tāvatiṃsā ca ye devā	171
Tāvadeva ca te lābho	365
Tiṭṭhanti te tumūlaṃ	
passasantā	44
Tiṭṭhanti megghasamānā	264
Tiṭṭhāhi'ti mayā vutto	513
Tiṇā latāni osadhyo	96
Tindukāni piyālāni	343
Tirokkhavāco	
asataṃ pavitṭho	81
Tuṭṭhosmi vo pakatiyā	374
Tuyheva sattavo ete	330
Turiyehi maṃ bhātara	
bhuttavantāṃ	181
Tuvaṃ nu seṭṭho	
tvamanuttarosi	233
Tuvaṃ hi mātā ca pitā ca	
mayhaṃ	230
Te accimanto tiṭṭhanti	286
Te aroge anuppatte	376, 406
Tejavāpi hi naro vicakkhaṇo	490
Te tattha kanditvā	
roditvāna nāgā	55
Te disvā puññasāṅkāse	394
Te devavaṇṇā sukhumālarūpā	89
Te nūna tālūpanibhe	
alambe	320

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta - Tha]	
Te nūna me asite vellitagge	320
Te pañjaragate pakkhī	388
Te patanti adhokkhandhā	286
Te patītā pamuttēna	376, 406
Te bhūnahuno paccanti	283
Te vaḍḍhayanti nirayaṃ	198
Tesaṃ ayomayā bhūmi	283
Tesaṃ ubhinnaṃ bhaṇataṃ	374
Tesaṃ kañcanapattehi	401
Tesaṃ vanānaṃ	
naradeva majjhe	180
Tesaṃ sokaviḅhātāya	375
Te sattumabhisañcikkha	362
Tesā'haṃ pubbācariyesu	337
Tyassu ekarathe yantā	330
Tvaṃ no'ttamevābhisa-	
mekkha nārada	419
Tvaṃ no pitā'va puttānaṃ	404
Tvaṃ no'si ñāti	
purimāsu jātisu	416
Tvaṃ mesi mātā	
ca pitā aḷāra	177
Tvaṃ lohitakkho	
vihatanāraṃso	184
Tvañca kho meva akkhāhi	4
Tvameva gaccha kalyāṇi	164
Tvameva nañño Sumukha	391
Tvameva saddhe	
paradārasevinī	429
Thanakhīrena gītena	350
Thale yathā vāri janinda	
vuṭṭhaṃ	549

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Tha - Da]	
Thiyā guyhaṃ na saṃseyya	84
Thīḅhātakā ye ci'me	
pāradārikā	423
Thīnañhi cittaṃ yathā	
vānarassa	481
Daḅḍahattā nivārenti	74
Dadāmi te gāmarāni pañca	21
Daddallamānā yasaṣā	
yasassinī	428
Dantā ca tassa	
bhusadassaneyyā	214
Daliddaṃ āturañcāpi	467
Daharasseva me tāta	275
Dānaṃ damaṃ cāga'mathopi	
saṃyamaṃ	429
Dānaṃ silaṃ pariccāgaṃ	403
Dānañca piyavācā ca	351
Dānatthaṃ upabhottuṃ vā	373
Diṭṭhā mayā	
mānusakāpi kāmā	187
Dibyakhīḍḍaratiyo	
ca nandane	491
Dibyakhīḍḍaratiyo	
ca dullabhā	492
Dinnaṃ me dānaṃ	
bahudhā bahūnaṃ	533
Disā catasso	
vidisā catasso	43
Disvā abhihaṭaṃ aggaṃ	401
Disvāna dantāni gajuttamassa	56
Disvāna nāgassa	
gatiṃ ṭhitiñca	48
Disvā nisinnaṃ rājānaṃ	280, 371
Disvā luddaṃ pasannattaṃ	395
Dīghā kambutalābhāṣā	166
Dīpaṃ so najjhagāgañchi	270

Paṭhamapādā	Piṭṭhānkā
[Da]	
Dukhini'ssa mātā nipatā pathabyā	29
Dutiyampi bhadrāmadhanassa	266
Duddasī appakārosi	71
Dubbhāsitañhi te jammi	108
Dumapphalānīva patanti māṇavā	188
Dumassa tūlūpanibhā pabhassarā	214
Dulladdham me āsi Sutasoma	190, 193
Duvidhā jātā urajā	166
Dūre sutā no isayo samāgatā	145
Detha luddassa vatthāni	394
Devatā nu'si gandhabbo	275, 335
Devarāja kimeva tvaṃ	163
Deviddhipattosi mahānubhāvo	184
Dohaḷo me mahārāja	41
Dvādasatāni vassāni	244
Dveva tāta padakāni	122
[Dha]	
Dhānkā bheraṇḍakā gijjhā	287
Dhaññaṃ dhanam rajatam jātarūpam	17
Dhataratthā mahārāja	367-8-9
Dhataratthe ca disvāna	362
Dhanāpi dhanakāmānam	351
Dhammam cara mahārāja	130-1, 235
Dhammam care jānapade	257
Dhammātisārañca manovighātam	232
Dhammena kira nesādo	374

Paṭhamapādā	Piṭṭhānkā
[Dha]	
Dhammena nāyena sugatte lacchasi	431
Dhammena no adhammena	58
Dhammena Brahmādatassa	109
Dhammo patho mahārāja	283
Dhītā nva'yaṃ kassa Sunanda hoti	224
[Na]	
Na attahetū na dhanassa kāraṇā	499
Na kappatī Mātali mayha bhūñjitum	423
Na kammunā vā vacasā va tāta	27
Na kāmakāmā na bhayā na dosā	176
Naguttame girivare Gandhamādane	417
Na guyhamattham vivareyya	84
Na ca te tādisā mittā	366
Na catthi mokkho mama nikkayena	25
Na catthi satto amaro pathabyā	83
Na ca mayham chinnaṃ hadayaṃ	192
Na cāpāham adhammena	234
Na cāhametaṃ abhirocayāmi	233
Na ceva me tvaṃ baddhosi	365
Na'ccantavaṇṇā na bahūna kantā	482
Na juhe na jape mante	169
Na taṃ varaṃ arahati jantu dātuṃ	536, 542
Na taṃ sakkotha akkhātuṃ	63

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Na tā ekassa na dvinnam	481
Na tā evaṃ pajānanti	164
Na tā pajānanti	
kataṃ na kiccaṃ	480
Na te abhisaram passe	397
Na te kaṭṭhāni bhinnāni	211
Na te puttā bhavissanti	104
Na te samasamaṃ passe	166
Natthi tāsam vinayo	
na saṃvaro	490
Natthi'tthīnam piyo nāma	485
Na dukkaram kiñci	
mahettha maññe	32
Na nūna so	
khārividham ahāsi	215
Na no pitūnam	
na pitāmahānam	42
Na paṇḍitā diguṇa'māhu	
vākyam	541
Na pañhakālo bhaddante	167
Na paṇḍitā	
attasukhassa hetu	156
Na piḷitā attadukhena dhīrā	230
Na puttahetū na	
dhanassa hetū	184
Nabham phaleyya	
udadhīpi susse	520
Nabhañca dūre	
pathavī ca dūre	523, 535
Na ma'jja mantā	
paṭibhanti tāta	215
Na majjetha yasaṃ patto	400
Na mantayogā na	
kasāyayogā	208
Na mikhalam	
muñjamayaṃ dhāreti	213
Na me akāsi vacanam	322
Na me atthopi rajjena	337
Na me abhisarena'ttho	397

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Na me idaṃ tathā dukkham	95
Na me dutiyo idha	
matthi Kosiya	427
Na me dubbhāsitaṃ brahme	108
Na me pitā vā atha vāpi mātā	21
Na me piyam appiyam	
vāpi hoti	90
Na me bhayaṃ anvagataṃ	
mahantaṃ	184
Na me sutam vā diṭṭham vā	385
Namo katvāna bhūtānam	344
Namhi devo na gandhabbo	276
Namhi veṇī na caṇḍālī	325
Nayimasmim kumbhasmim	
dadhi vā madhu vā	19
Narāna'mārāmakarāsu nārisu	469
Navapattavanam phullam	168
Na vāham na gamissāmi	164
Na vāham vaḍḍhavam maññe	6
Na vissase 'icchatī	
man'ti poso	484
Na vissase rāmakarāsu	
nārisu	485
Na vissase sākhapurāṇa-	
santhataṃ	484
Na ve 'piyam me'ti	
janinda tādiso	539
Na ve rudanti matimanto	
sapaññā	517
Na santi devā pavasanti nūna	95
Na sappikumbho napi	
telakumbho	16
Na sabbabhūtesu vidhenti	
rakkham	112

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Na sā sabhā yattha na santi santo	551
Na so rājā yo ajeyyam jināti	551
Na hāyate khāditaṃ mayhaṃ pacchā	529
Na hi nūnāyaṃ rājaputtī	316
Na hi nūnāyaṃ sā khujjā	316
Na hiraññaṃ suvaṇṇaṃ vā	397
Na hi sakkā pabbajitum	197
Na hi so sakkā hantum	194
Na hetamatthaṃ mahatīpi senā	150
Na heta'dhammaṃ Sivirāja vajjum	232
Nāgo ayaṃ nīyati bhojanatthā	176
Nāññaṭṭha Vidhurā rāja	59
Nātidīghā susammaṭṭhā	166
Nādhiccaladdhaṃ na pariṇāmajam me	182
Nānādumagaṇākiṇṇā	6
Nānumitto garum atthaṃ	80
Nāparamajjhāma Sumukha	399
Nāpi devo na gandhabbo	336
Nā'bhāsamānaṃ jānanti	551
Nāhaṃ anāgataṃ dīghaṃ	402
Nāhaṃ Kāsipati bhīto	397
Nāhaṃ gamissāmi ito kusāvatiṃ	311
Nāhaṃ dukkhakkhamā rāja	204
Nāhaṃ dukkhaparetopi	382-3
Nikkhantapādā visikhānucārinī	469

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Nikkhippa pañca kakudhāni	281
Nivesanaṃ kassa nu'daṃ Sunanda	224
Nihanti so rukkhaphalaṃ pathabyā	213
Nūna tārakavaṇṇābhe	94
Nekkhaṃ gīvaṃ te kāressaṃ	315
Netā hitā uggato Raṭṭhapālo	234
Neva kiṇāmi napi vikkiṇāmi	411
Neva bhītā Kāsipati	399
Nevāha'mattāna'- manutthunāmi	518
Nevāha'metaṃ abhisaddahāmi	519
Nevāha'meta'micchāmi	365
Nesa dhammo mahārāja	104, 361
No ce attappayogena	387
No ce tuvaṃ maheseyyaṃ	94
[Pa]	
Pañkaṃ rājā atikkanto	276
Pañko ca tassa bhusadassaneyyo	213
Paccagamittha nesādo	372
Pañcakāmaguṇasātagocarā	490
Pañca pañca na khā bhakkhā	530
Pañcamampi bhadramadhanassa	267
Pañcālarājā migavaṃ pavitṭho	24
Paññañca kho asussūsaṃ	127
Paññāyihinti etā	190
Paññāva sutaraṃ vinicchinī	127
Paññā hi seṭṭhā kusalā vadanti	157

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Paṭiggahitaṃ yaṃ dinnam	344
Paṭhameneva vitatham	117
Patītā'ssu mayam bhoto	336
Pate'va patataṃ seṭṭha	382
Pabhāvatiṅca ādāya	330
Pabhāvati vaṇṇapalobhito	
tava	311
Pabhinnā paggharimsu me	74
Paramakāruṇṇataṃ pattam	70
Paripakko te gabbho	193
Paripakko me gabbho	193
Parivattajātā ca bhavati	
kuṅkumī	468
Parosataṃ khattiyā	
te gahītā	538
Parosataṃ khattiyā	
me gahītā	538
Parosataṃ jānapadā	338, 344
Palāsādā gavajā ca	433
Pallaṅkam pahīṇī khippam	168
Pavāsam tassa vaṇṇeti	468
Pasannameva seveyya	245
Passantu no mahāsaṅghā	366
Passāmi posam alasaṃ	
mahagghasaṃ	425
Pahāravarakhettaṅṇū	256
Pākahaṃsā ca Sumukha	389
Pāṇam cajanti santo	
nāpi dhammam	542
Pāṇissaram kumbhathūṇam	
nisithe	547
Pāṇissarā mudīṅgā ca	415

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Pāṇena te pāṇamaham	
nimissam	28
Pātova pātarāsamhi	165
Pāsāṇasāram khaṇasi	313
Pāsāṇo nūna te hadaye	313
Pāsādavāsā	
pathaviḅgavāssā	531
Piṅgiyānī sabbalokissarassa	480
Pitaram me janettim ca	344
Pitā ca mātā ca	
upaṭṭhitā me	533
Pitā mamaṃ	
mūlaphalesanam gato	210
Pitupi Nando suppiyo	349
Pitussa vacanam sutvā	327
Piyam me mānusaṃ	
maṃsam	540
Piyā me mānusa kāmā	269
Piyo hi me āsi	
supaṇṇarājā	90
Pīṭhaṅca sabbasovaṇṇam	401
Pīṇitā tena lābhena	330
Puñṇā ca dhamse	
amaro na camhi	229
Puṇṇampi ce'mam	
pathaviṃ dhanena	484
Puttā ca dārā anujivino ca	185
Puttāpi tuyham bahavo	191
Puttehi ca me etehi	191
Putto ca mātaram hantvā	285
Punapi ce dakkhasi	
brahmacāriṃ	219
Pubbe rasadadī gottī	350
Puratthimena dhāvanti	283

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Purāyaṃ amhe acceti	163
Purindado bhūtapatī yasassī	146
Purimaṃ disaṃ kā tvam pabhāsi devate	424
[Pha - Ba]	
Phalā ca mūlā ca pahūtame'ttha	210
Phītaṃ janapadaṃ gantvā	204
Bakassa ca Bāvarikassa ca rañño	479
Balaṃ pañcavidhaṃ loke	127
Bahūni vassapūgāni	343
Bahūni vassasahassāni	284
Bahūni samaṇa bhadraṇi	269
Bahū hi khattiyā jīnā	104
Bahū hime dantayugā uḷārā	52
Bahū hi'me rājakulamhi santi	44
Bahvettha Brahmaddatta	107
Baḷisaṃ hi so nigilati	414
Bārāṇasyaṃ ahū rājā	70
Bindussaro nātivisaṭṭhavākya	214
Bahā ujū cārumukho kutosi	31
Bahmāti māṭāpitaro	352
Brāhmaṇo ca adhīyāna	487
[Bha]	
Bhakkho ayaṃ manussānaṃ	73
Bhaje bhajantaṃ purisaṃ	245
Bhadrakāro ca me putto	61

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Bha]	
Bhayaṃ nu te anvagataṃ mahantaṃ	183
Bhayaṭṭitā nāgavadhena aṭṭā	54
Bhayā hi seṭṭhassa vaco khametha	149
Bhariyā ce purisaṃ vajjā	83
Bhariyā mametā tisatā aḷāra	181
Bhariyāsu poso sadisīsu pekkhavā	429
Bhavantāṃ kacci nu mahā	372
Bhavantāṃ vadāmi bhotiṅca	348
Bhāsaya jotaya dhammaṃ	551
Bhinnāni kaṭṭhāni huto ca aggi	211
Bhavanti mittāni atho na honti	219
Bhuttā ca sā dvādasa hanti pāpake	422
Bhūtāni me bhūtapatī namassato	229
Bhūtāni hetāni caranti tāta	219
Bhetvāna nāsaṃ atikassa rajjuma	184
Bhogabalaṅca dīghāvu	127
Bhotova raṭṭhe vijjite	337
[Ma]	
Maṃsakājaṃ avahāya	62
Maṃsodanaṃ sappipāyāsaṃ bhuñja	21
Maṇayo saṅkhamuttā ca	405

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Maṇī mamaṃ vijjati lohitāṅko	185
Maṇīmayā soṇṇamayā uḷārā	180
Mataṃ vareyya parisuddhasīlo	520
Madā pamādo jāyetha	104
Manasā agamā indaṃ	168
Manasā ce paduṭṭhena	284
Manusso amanusso vā	72
Manussohaṃ byasampatto	72
Mayūraṅkābhīrude	323
Mayhampi dhaṇaṃ pahūtaṃ	197
Maraṇaṃ vā tayā saddhiṃ	361
Mahatthiyam āgamaṇaṃ ahosi	159
Mahāgaṇāya bhattā me	386
Mahārukkhassa phalino	256
Mahārukkhūpamaṃ raṭṭhaṃ	256
Mā kuṅjara nāgamāsado	358
Mā ca mado mā ca pamādo	358
Mā ca vegena kiccāni	122
Māṇava abhirūpo'si	505
Mā tāta issaromhīti	122
Mātā pitā ca bhātā ca	346
Mātā pitā paramā bandhavānaṃ	83
Mātā pitā bhaginī bhātaro ca	83
Mātā puttana saṃgacchi	331
Mātāva puttaṃ taruṇaṃ tanujjaṃ	87
Mātucca me rudantya	195
Mā te adhisare muṅca	122

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Mā tvaṃ cande rudi	194
Mādisassa na taṃ channaṃ	326
Mādisiyo pavarā ceva	163
Mā naṃ daharoti uññāsi	63
Mā naṃ rūpena pāmesi	317-8
Mānātimānā kalahāni pesuṇī	17
Mā no ajja vikantiṃsu	391
Mā bhāyi patataṃ seṭṭha	384-393
Mā me kujjha mahāvīra	171
Māyā cetā marīcī ca	390-464
Mā'yyo maṃ kari bhaddante	73
Mālaṅca gandhaṅca vilepanaṅca	183
Mālī kiriṭṭi kāyūrī	10
Māssu pubbe ratikīḷitāni	202
Mā heva tvaṃ adhammaṭṭha	74
Migīva bhantā saracāpadhārinā	426
Misse devā taṃ yācanti	162
Mukhaṅca tassa bhusadassaneyyaṃ	212
Mutto ca so Porisādassa hatthā	27, 523
Mutto tvaṃ Porisādassa hatthā	519, 530, 532
Muttopi na icchi uḍḍetuṃ	391
Muttosi hatthā vāḷānaṃ	74
Musā tāsāṃ yathā saccāṃ	485
Musāvādaṃ purakkhatvā	398
Mettacittaṅca bhāvettha	202
Moghaṅcassa hutāṃ hoti	412

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]		[Ya]	
Yaṃ etā upasevanti	488	Yaṃ ve pitvā	
Yaṃ kareyya		dittarūpova poso	17
kupito diso disaṃ	491	Yaṃ ve pitvā	
Yaṃ kiccaṃ parame mitte	375	pattakhandhā sayanti	18
Yaṃ kiñci ubhato tūre	6	Yaṃ ve pitvā	
Yaṃ kiñci dukkhañca		pubbadevā pamattā	19
sukhañca etto	232	Yaṃ ve pitvā	
Yaṃ kiñci ratanaṃ atthi	404	pesane pesiyanto	18
Yaṃ khalu dhamma'		Yaṃ ve pivitvā	
mādhīnaṃ	373	aggidaḍḍhā sayanti	16
Yaṃ tvaṃ tāta tapokammaṃ	117	Yaṃ ve pivitvā	
Yaṃ tvaṃ pati nisinnosi	5	acelova naggo	16
Yaṃ Daṇḍakirañño		Yaṃ ve pivitvā	
gatassa mātā	30	ukkaṭṭho āvilakkho	17
Yaṃ na kañcanadepiñcha	361	Yaṃ ve pivitvā	
Yaṃ naraṃ		duccaritaṃ caranti	18
upalapenti nāriyo	490	Yaṃ ve pivitvāna	
Yaṃ nu pāsena mahatā	362	haneyya poso	18
Yaṃ nūnimaṃ dadeyyaṃ		Yaṃ hi kiñci manussesu	234
pabhaṅkaraṃ	196	Yañca mātudhanaṃ hoti	351
Yaṃ pasu khīraṃ chaḍḍeti	110	Yatthassu bherī nadati	323
Yaṃ pasu pasupālassa	111	Yathā āraññaṅkaṃ nāgaṃ	275
Yaṃ pitvā uṭṭhāya		Yathā udayamādicco	347
pavedhamāno	16	Yathā karissāmi	
Yaṃ pitvā cittasmim		ahaṃ bhadante	499
anesamāno	16	Yathā ca myā'yaṃ Sumukho	373
Yaṃ pitvā bhāseyya		Yathā coro yathā diddho	456
abhāsaneyyaṃ	17	Yathā nadī ca pantho ca	481
Yaṃ manussā vivajjanti	19	Yathāpi assa nagaraṃ	
Yaṃ yācamānā		mahantaṃ	85
na labhanti pubbe	18	Yathāpi cando vimalo	63
Yaṃ vuddhehi upaññātaṃ	391	Yathā pitā vā atha vāpi	
Yaṃ ve disvā		mātā	545-6
kaṇḍarīkinnarānaṃ	475	Yathāpi te dhataratthā	508
Yaṃ ve pitvā			
andhakaveṇḍaputtā	19		
Yaṃ ve pitvā ekathūpā sayanti	18		
Yaṃ ve pitvā dittarūpāva nārī	17		

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yathāpi pāvako brahme	64
Yathāpi mātū	
ca pitū agāre	185
Yathāpi rammako māso	64
Yathāpi himavā brahme	64
Yathā mahā vāridharo	3
Yathā sāmuddikaṃ nāvaṃ	275
Yathā sikhī nadī vāto	456
Yathā'haṃ kuva'māgamma	549
Yathā'haṃ rasaka'māgamma	549
Yadā umhayamānā maṃ	313
Yadā ca paṭibujjhivā	349
Yadā ca so	
pakirati tā jaṭāyo	213
Yadā tā passanti	
samekkhamānā	481
Yadā'ddasam tam tiṭṭhantiṃ	226
Yadā na passanti	
samekkhamānā	481
Yadā parābhavo hoti	362
Yadā maṃ bhakuṭṭim katvā	313
Yadā suttāpi supine	349
Yadi vassasataṃ devo	255
Ya'maddasātha	
daharim kumārim	56
Yamannapāne	
vipulasmi ohite	100
Yamāhu devesu Sujampatīti	144
Yamāhu natthi vīriyanti	255
Yasmā ca me	
anadhimanosi sāmi	30

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yasmā ca vassatī devo	255
Yasmā ca vāri gambhīraṃ	72
Yasmā ca vīriyaṃ atthi	255
Yasmā ca saṅgahā etc	351
Yasmā hi dhammaṃ puriso	
vijaññā	542
Yassa assasahassāni	325
Yassa usabhasahassāni	325
Yassa tvaṃ bhatako rañño	388
Yassa dhenusahassāni	325
Yassa nāgasahassāni	325
Yassa rathasahassāni	325
Yassa rukkhassa chāyāya	253
Yassa lohitaḥ tālā	396
Yassā'ha'micchāmi sudham	
Mahāmuni	424
Yassete caturo dhammā	129
Yā ca nillokanasīlā	467
Yā ca bhariyā dhanakkītā	286
Yā ca manussalokasmim	4
Yā te katā brāhmaṇassa	
dhanāsā	26
Yānañca vatidaṃ laddham	270
Yā puṇṇamāse	
migamandalocanā	225
Yā'mā ratyo atikkantā	327
Yāvatā kasigorakkhā	166
Yāvanto udabindūni	74
Yāvanto purisassa'ttham	85

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Ye kuñjarā sattasatā	
uḷārā	99
Ye keci mānūsā kāmā	41
Ye keci'me atthi rasā	
pathabyā	532
Ye keci'me maccharino	
kadariyā	415
Ye keci'me suggatimāsa-	
mānā	415
Ye khattadhamme kusalā	
bhavanti	531
Ye khattiyāse idha	
bhūmipālā	537-8
Ye guyhamantā avikiṇṇavācā	85
Ye ca kāme pahantvāna	269
Ye ca dhammassa kusalā	346
Ye ca santi samītāro	344
Ye migena migam hanti	287
Ye vuddhā abbhatikkantā	400
Ye vuḍḍhe paribhāsanti	284
Yo attadukkhena parassa	
dukkham	231
Yo issaromhī'ti karoti	
pāpaṃ	230
Yo khaṇḍaso pabbajitaṃ	
achedayi	151
Yogappayogasaṅkhātāṃ	127
Yo guyhamantaṃ	
parirakkhaṇeyyaṃ	80
Yo ce etāni ṭhānāni	67
Yo ca taṃ tāta rakkheyya	122

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yo ca tassāsi pallaṅko	171
Yo ca dhammaṃ niraṃkatvā	265
Yo ca dhammavibhaṅgaññū	127
Yo ca pabbajitaṃ hanti	284
Yo ca rājā	
adhammaṭṭho	257, 284
Yo ca rājā janapadaṃ	256
Yo ca vantakasāvassa	51
Yo cā'riyarudaṃ bhāse	399
Yo cī'dha saṅkhāya	
piyāni hitvā	540
Yojayantu rathe asse	328
Yo te kato saṅgaro	
brāhmaṇena	521
Yo me kato saṅgaro	
brāhmaṇena	522
Yo na'ttano maraṇaṃ	
bujjhasi tuvaṃ	536
Yo neva nindaṃ na	
panappasaṃsaṃ	232
Yo pāpakaṃ kammakaraṃ	
manusso	229
Yo piṭṭhimaṃsiko hoti	11
Yo putto Kāsirājassa	93
Yo brāhmaṇasahassāni	325
Yo bhajantaṃ na bhajati	246
Yo maṃsahetu migavaṃ	
careyya	530
Yo migena migam hanti	399
Yo lobhā pitaraṃ hanti	285
Yo ve icchati kāmēna	348

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]		[La]	
Yo ve kataññū katavedi		Ludda dve ime sakuṇā	395
dhīro	155	Luddaputtā nisāmetha	42
Yo ve naro suhadam		Luddā deva samāyantu	41
maññamāno	80	Luddhānam lahucittānam	480
Yo ve 'piyam me'ti		Lokacittamathanā hi	
piyānurakkhī	540	nāriyo	489
Yo saññate pabbajite		[Va]	
ahethayi	151	Vaṭṭanāvaḷisaṅkāsa	71
Yo sabbalokaccarito		Vadhissametanti parāmasanto	50
Mahāmuni	420	Vane phalaṅca mūlaṅca	339
Yohaṃ atthaṅca dhammaṅca	58	Vanditvā so pitaram	
Yohaṃ pubbe niyyāmi	195	mātaraṅca	528
Yo hitvā pubbasaññogaṃ	9	Vande ahaṃ	
[Ra]		pabbatarājaseṭṭham	97
Rajjaṅca paṭipannā'sma	58	Vande indīvarīsāmaṃ	96
Raṅño haṃ pahito		Vande bhāgīrathim gaṅgaṃ	97
dūto	60-1-2, 66	Vande sīhe ca byagghe ca	96
Rattiṅhi corā khādanti	107-8-9- 10-111	Varaṅce me ado Sakka	172
Rasānaṃ aṅñataraṃ etaṃ	506	Vāṇijja raṭṭhādhipa	
Rājā ahosiṃ		gacchamāno	176
magadhānamissaro	183	Vātaṅca jālena naro	
Rājā ca pathaviṃ sabbam	487	parāmase	488
Rājābhiraṅjā manojo	342	Vātassitāni bhakkhesiṃ	72
Rājā me so		Vātova gandha'mādeti	389
dijāmitta	362, 386	Vālamigānucarite	72
Rājā vo kho pabbajito	201	Vikiṇṇavācam	
Rukkhaggahānā		aniguyhamantaṃ	80
bahuke'ttha pupphitā	432	Vicitraphullaṃ hi vanaṃ sutam	
Ruppapaṭṭapalimaṭṭhīva	4	mayā	215
		Viddho ca nāgo koṅca'manādi	
		ghoraṃ	50
		Vimado tīhi vassehi	168

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Va]		[Sa]	
Vilaggā mudukā suddhā	165	Sakideva Sutasoma	523
Viloma'mācarati akiccakārini	469	Sakumāro sakhātya'smi	383
Vivicca bhāseyya divā rahassaṃ	85	Saṅketheva amittasmiṃ	88
Visaṃ pajānaṃ puriso adeyya	534	Sakkā ubhinnaṃ vacanaṃ titikkhituṃ	149
Vissāsamāpajjimahaṃ acelaṃ	80	Sakko ce me varaṃ dajjā	226
Vissāsaye na ca taṃ vissayeyya	89	Sakkopi hi bhūtapati	117
Vihitā santi'me pāsā	368	Sakkhisi tvaṃ Kuṇḍalini	121
Vītasaddhaṃ na seveyya	245	Sa khippameva upagamma assamaṃ	437
Veṇī tvamasi caṇḍālī	324	Saggūpagaṃ puññakammaṃ janinda	232
Vedehaputto bhaddante	93	Saṅkhūpamaṃ seta'matulyadassanaṃ	422
Velā yathā sāgaravegavāriṇī	438	Saṅgāmasīse sarasattisaṃyute	438
Vessantaraṃ taṃ pucchāmi	116	Sace attappayogena	387
Vehāyasaṃ gammamāgama tiṭṭhasi	15	Sace anuddiṭṭhaṃ tayā Mahāmuni	418
Vehāyasaṃ tiṭṭhasi antalikkhe	144	Sace ayaṃ nīyati bhojanatthā	176
[Sa]		Sace ahaṃ tāta tathā yathā pure	100
Samkiccā'yaṃ anuppatto	281	Sace ahaṃ marissāmi	8
Samvaccharaṃ dibbarasānubhutvā	182	Sace idaṃ brahme surajjakaṃ siyā	112
Samvaccharaṃ vā ūnaṃ vā	350	Sace ca ajja dhāresi	322
Samvaccharo me vasato tavantike	185	Sace tuvaṃ dakkhasi brahmacāriṃ	219
Samvāsena hi mittāni	219	Sace tuvaṃ vipule laddhabhoge	102
Sakassa dāsassa yadā suṇomi	526	Sace tuvaṃ bhatturatthe payutto	499
Sakideva mahārāja	535		

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sace tuvaṃ mayha satiṃ janinda	231
Sace tuvaṃ vipule laddhabhoge	102
Sace tvaṃ saddahasi rāja	513
Sacepi vāto giri'māvaheyya	520
Sace pubbekatahetu	251
Sace mamsāni harimsu	321
Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā	469
Sace hi vacanaṃ saccaṃ	314
Sace hi vīriyaṃ nā'ssa	255
Saccaṃ kira mahārāja	500
Saccañcassa hutaraṃ hoti	412
Sañcayo nāma me bhātā	62
Sañjīvo Kālasutto ca	283
Saṭṭhi assasahassāni	274
Saṭṭhi gāmasahassāni	274
Saṭṭhi nāgasahassāni	274
Saṭṭhi dhenusahassāni	274
Saṭṭhi rathasahassāni	274
Sa tādiso paccati Lohakumbhiyaṃ	285
Sa tādiso bhūmipati	257
Satta bile karitvāna	319
Sattamampi bhadramadhanassa	267
Sattihi lokakūṭehi	287
Satthā ca te homi sakhā ca tya'mhi	544

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Satthā ca me hosi sakhā ca me'si	544
Sadāpi bhadramadhanassa	266
Sadā maṃ gilata maccu	63
Saddhā'ha devī manujehi pūjita	429
Santappayitvā nesādaṃ	373
Santo ca uddharaṃ gacchanti	295
Santo ca me apacitā	402
Sandhiraṃ katvā amittena	88
Sa pañṇavā kāmaguṇe avekkhati	157
Sabbaṃ karissāma tavānusāsanaṃ	159
Sabbaṃ te paṭijānāmi	327
Sabbadukkkhasamatikkamaṃ sivaṃ	492
Sabbabhogaṃ pariṇaṃ	104
Sabbarattiṃ cintayitvā	405
Sabbaseto pure āsi	245
Sabbā nadī vaṅkagatī	469
Sabbi'tthiyo sikhiriva sabbabhakkhā	487
Sabbeva te vasaṃ gatā	329
Sabbe saṅkhārā aniccāti	68
Sabbo hi saṃsayamaṃ patto	391
Sabbhireva samāsetha	523, 535
Sabbhi he'taṃ upaṇṇātaṃ	345
Samaṇe brāhmaṇe vande	96
Samaṇoti me sammatatto ahosi	83